MARX, ENGELS • SEÇME YAPITLAR 2

MARX ENGELS

SEÇME YAPITLAR 2

SOL
YAYINLARI

SEÇME YAPITLAR
İKİNCİ CİLT

KARL MARX
VE
FRİEDRİCH ENGELS

BİRİNCİ BASKI

SEÇME YAPITLAR
İKİNCİ CİLT

KARL MARX
VE
FRİEDRİCH ENGELS

Karl Marx ve Friedrich Engels'in yapıtlarından derlenen *Selected Works* (Volume Two, Progress Publishers, Moscow 1969) adlı kitap, Sevim Belli, Alaattin Bilgi, Güneş Özdural, Ahmet Kardam ve Kenan Somer tarafından (her metin ayrı ayrı olmak üzere) dilimize çevrilmiş ve *Sol Yayınları* tarafından, *Seçme Yapıtlar, İkinci Cilt,* adı ile, Temmuz 1977 tarihinde, Ankara'da, *İlkyaz Basımevi*'nde dizdirilip bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

11 ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİNİN KURULUŞ ÇAĞRISI, *Karl Marx*

21 ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL TÜZÜĞÜ, *Karl Marx*

25 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI ABRAHAM LINCOLN'A, *Karl Marx*

28 PROUDHON ÜZERİNE (J. B. Schweitzer'e Mektup), *Karl Marx*

37 ÜCRET, FİYAT VE KÂR, *Karl Marx*

37 [Giriş]

38 I. [Üretim ve Ücret]

40 II. [Üretim, Ücret, Kâr]

49 III. [Ücret ve Para Dolaşımı]

53 IV. [Arz ve Talep]

55 V. [Ücret ve Fiyat]

57 VI. [Değer ve Emek]

66 VII. İşgücü

69 VIII. Artı-Değer Üretimi

71 IX. Emeğin Değeri

73 X. Kâr, Bir Metaı Değerinden Satınakla Elde Edilir

74 XI. Artı-Değerin Ayrıştığı Çeşitli Bölümler

77 XII. Kârlar, Ücretler ve Fiyatlar Arasındaki Genel İlişki

79 XIII. Ücretleri Yükseltmek ya da Düşmelerine Karşı Koymak Yolundaki Bellibaşlı Girişimler

85 XIV. Sermaye ile Emek Arasındaki Mücadele ve Bunun Sonuçları

92 GEÇİCİ GENEL KONSEY DELEGELERİNE TALİMATLAR, ÇEŞİTLİ SORUNLAR, *Karl Marx*

92 1. Uluslararası Birliğin Örgütlenmesi

93 2. Emek İle Sermaye Arasındaki Mücadelede, Çabaların, Birlik Ajansı Tarafından Uluslararası Düzeyde Birleştirilmesi

94 3. İşgününün Sınırlandırılması

95 4. Gençlerin ve Çocukların Çalıştırılması (Kadın ve Erkek)

97 5. Kooperatif Çalışma

98 6. Sendikalar, Geçmişleri, Bugünleri ve Gelecekleri

100 7. Dolaylı ve Dolaysız Vergilendirme

100 8. Uluslararası Kredi

101 9. Polonya Sorunu

101 10. Ordular

102 11. Din Sorunu

103 *KAPİTAL*'İN BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA BİRİNCİ BASKISINA ÖNSÖZ, *Karl Marx*

109 *KAPİTAL*'İN BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA İKİNCİ BASKISINA SONSÖZ, *Karl Marx*

120 *KAPİTAL, Karl Marx*

120 Sekizinci Kısım. — İlkel Birikim

120 Yirmialtıncı Bölüm. — İlkel Birikimin Sırrı

124 Yirmiyedinci Bölüm. — Tarımsal Nüfusun Topraksızlaştırılması

142 Yirmisekizinci Bölüm. — 15. Yüzyılın Sonundan İtibaren Mülksüz-

leştirilenlere Karşı Kanlı Yasalar. Ücretlerin, Parlamento Yasalarıyla Düşürülmeye Zorlanması
151 Yirmidokuzuncu Bölüm. — Kapitalist Çiftçinin Doğuşu
153 Otuzuncu Bölüm. — Tarımsal Devrimin Sanayi Üzerindeki Tepkisi. Sanayi Sermayesi İçin İç Pazarın Yaratılması
158 Otuzbirinci Bölüm. — Sanayici Kapitalistin Doğuşu
170 Otuzikinci Bölüm. — Kapitalist Birikimin Tarihsel Eğilimi

174 MARX'IN *KAPİTAL*'İ, *Friedrich Engels*
174 I
178 II

183 *KAPİTAL*'İN İKİNCİ CİLDİNE ÖNSÖZ'DEN, *Friedrich Engels*

187 BİRLEŞİK DEVLETLER ULUSAL İŞÇİ BİRLİĞİNE ÇAĞRI, *Karl Marx*

190 ALMANYA'DA KÖYLÜ SAVAŞI'NA ÖNSÖZ, *Friedrich Engels*
190 1870 Tarihli İkinci Baskıya Önsöz
199 1875 Tarihli Üçüncü Baskı İçin 1870 Tarihli Önsöze Ek

207 ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNDEN CENEVRE'DEKİ RUS KESİMİNİN KOMİTE ÜYELERİNE, *Karl Marx*

209 GİZLİ YAZIŞMA, *Karl Marx*

213 FRANSA'DA İÇ SAVAŞ, *Karl Marx*
213 Friedrich Engels'in Girişi
227 Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı
232 Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine İkinci Çağrısı

241 F r a n s a'd a İ ç S a v a ş
241 I
252 II
260 III
277 IV
290 Notlar
290 I
291 II

294 İŞÇİ SINIFININ SİYASAL EYLEMİ ÜZERİNE, *Friedrich Engels*

296 ENTERNASYONAL İÇİNDEKİ SAHTE BÖLÜNMELER, *Karl Marx ve Friedrich Engels*
297 I
300 II
310 III
318 IV
331 V
333 VI
337 VII

341 18 MART 1871 KOMÜNÜNÜN YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMAK İÇİN YAPILAN MİTİNGDE ALINAN KARARLAR
341 [I]
341 [II]
342 [III]

343 TOPRAĞIN ULUSALLAŞTIRILMASI, *Karl Marx*

347 LAHEY'DE YAPILAN GENEL KONGRE KARARLARINDAN, *Karl Marx ve Friedrich Engels*
347 Tüzük Konusunda Karar
349 LAHEY KONGRESİ, *Karl Marx*
352 KONUT SORUNU, *Friedrich Engels*
352 İkinci Baskıya Önsöz
364 Konut Sorunu
364 Birinci Kısım. — Proudhon Konut Sorununu Nasıl Çözüyor
366 İkinci Kısım. — Burjuvazi Konut Sorununu Nasıl Çözüyor
366 I
401 II
417 III
421 Üçüncü Kısım. — Proudhon ve Konut Sorunu Üzerine Ek
421 I
427 II
436 III
441 IV
448 OTORİTE ÜZERİNE, *Friedrich Engels*
453 BLANKİCİ KOMÜN MÜLTECİLERİNİN PROGRAMI, *Friedrich Engels*
462 RUSYA'DAKİ TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNE, *Friedrich Engels*
475 "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler"e Sonsöz
490 BAKUNİN'İN *DEVLET VE ANARŞİ* KİTABI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER'DEN, *Karl Marx*
493 MEKTUPLAR, *Karl Marx ve Friedrich Engels*
493 Marx'tan Hanover'deki L. Kugelman'a
498 Marx'tan Hanover'deki L. Kugelmann'a
500 Marx'tan Hanover'deki L. Kugelmann'a
502 Marx'tan Hanover'deki L. Kugelmann'a
503 Marx'tan Hanover'deki L. Kugelmann'a
504 Marx'tan New York'taki F. Bolte'a
507 Engels'ten Milano'daki T. Cuno'ya
514 Engels'ten Hubertusburg'daki A. Bebel'e
518 Engels'ten Hoboken'deki F. A. Sorge'ye
520 *Açıklayıcı Notlar*
564 *Adlar Dizini*
583 *Konu Dizini*

ÇEVİRENLER

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİNİN KURULUŞ ÇAĞRISI
AHMET KARDAM

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL TÜZÜĞÜ
AHMET KARDAM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI ABRAHAM LINCOLN'A
AHMET KARDAM

PROUDHON ÜZERİNE
AHMET KARDAM

ÜCRET, FİYAT VE KÂR
SEVİM BELLİ

GEÇİCİ GENEL KONSEY DELEGELERİNE TALİMATLAR. ÇEŞİTLİ SORUNLAR
AHMET KARDAM

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA BİRİNCİ BASKISINA ÖNSÖZ
ALAATTİN BİLGİ

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN İKİNCİ BASKISINA SONSÖZ
ALAATTİN BİLGİ

KAPİTAL
ALAATTİN BİLGİ

MARX'IN *KAPİTAL*'İ
ALAATTİN BİLGİ

KAPİTAL'İN İKİNCİ CİLDİNE ÖNSÖZ'DEN
ALAATTİN BİLGİ

ALMANYA'DA KÖYLÜ SAVAŞI'NA ÖNSÖZ
KENAN SOMER

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNDEN CENEVRE'DEKİ RUS KESİMİNİN KOMİTE ÜYELERİNE
AHMET KARDAM

GİZLİ YAZIŞMA
AHMET KARDAM

FRANSA'DA İÇ SAVAŞ
KENAN SOMER

FRANSA'DA İÇ SAVAŞ
KENAN SOMER

İŞÇİ SINIFININ SİYASAL EYLEMİ ÜZERİNE
AHMET KARDAM

ENTERNASYONAL İÇİNDEKİ SAHTE BÖLÜNMELER
AHMET KARDAM

18 MART 1871 KOMÜNÜNÜN YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMAK İÇİN YAPILAN MİTİNGDE ALINAN KARARLAR
KENAN SOMER

TOPRAĞIN ULUSALLAŞTIRILMASI
AHMET KARDAM

LAHEY'DE YAPILAN GENEL KONGRE KARARLARINDAN
AHMET KARDAM

LAHEY KONGRESİ
AHMET KARDAM

KONUT SORUNU
GÜNEŞ ÖZDURAL

OTORİTE ÜZERİNE
AHMET KARDAM

BLANKİCİ KOMÜN MÜLTECİLERİNİN PROGRAMI
AHMET KARDAM

RUSYA'DAKİ TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNE
AHMET KARDAM

BAKUNİN'İN *DEVLET VE ANARŞİ* KİTABI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER'DEN
AHMET KARDAM

MEKTUPLAR
AHMET KARDAM

KARL MARX

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİNİN KURULUŞ ÇAĞRISI

LONDRA, LONG ACRE'DA ST. MARTİN'S HALL'DA YAPILAN AÇIK TOPLANTIDA, 28 EYLÜL 1864'TE KURULMUŞTUR[1]

İşçiler!

1848'den 1864'e kadar olan dönem boyunca işçi yığınlarının sefaletinin azalmadığı büyük bir gerçektir, ama bu dönem sınaî gelişme ve ticarî büyüme bakımından gene de eşsizdir. 1850'de İngiliz orta sınıfının en ılımlı ve en iyi haber organlarından biri, şöyle bir kehanette bulunuyordu: İngiltere'nin ihracat ve ithalâtı %50 artacak olursa, İngiltere'deki sadakaya muhtaçlık sıfıra düşer. Ama heyhat! 7 Nisan 1864'te, maliye bakanı* İngiltere'nin toplam ithalât ve ihracatının 1863'te "443.955.000 sterline, nispeten yakın olan 1843 dönemindeki ticaretin yaklaşık üç katı olan bu tutara!" ulaştığını söyleyerek parlamentodaki dinleyicilerini sevince boğdu. Bütün bunlara karşın, "yoksulluk" konusunda söyledikleri çok dokunaklıydı. "Sefalet içinde yüzen-

* William Gladstone. —*Ed.*

leri", "artırılmayan ... ücretleri"; "her on durumdan dokuzu varolma mücadelesinden başka bir şey olmayan ... insan yaşamını düşünün!" diye haykırıyordu. Kuzeyde makineler tarafından, güneyde de koyun çiftlikleri tarafından yavaş yavaş yerlerinden edilen İrlanda halkından sözetmedi; kaldı ki, bu mutsuz ülkede koyunlar bile azalıyor — ama bu azalışın insanların azalması kadar hızlı olmadığı da doğrudur. Ani bir dehşet dalgası halinde, en tepedeki onbinin temsilcileri tarafından o an açığa vurulmuş olan şeyi yinelemedi. Garrot paniği[2] belli bir düzeye ulaştığında, Lordlar Kamarası sürgün ve kürek cezaları konusunda bir soruşturma yapılmasına ve bu konuda bir raporun yayınlanmasına karar verdi. Bunun sonucu olarak 1863 tarihli o kalın Mavi Kitaptaki[3] cinayet çıktı ortaya ve, böylece de, mahkûm olmuş suçlulardan, İngiltere'nin ve İskoçya'nın kürek serflerinden en kötülerinin bile, İngiltere'nin ve İskoçya'nın tarım emekçilerinden çok daha az ezildikleri ve çok daha iyi durumda bulundukları, resmî olgularla ve rakamlarla tanıtlandı. Ama hepsi bu değildi. Amerikan İç Savaşı[4] yüzünden Lancashire ve Cheshire'daki fabrika işçileri kendilerini sokakta bulduklarında, aynı Lordlar Kamarası, "açlıktan ileri gelen hastalıkları önleme"ye ucu ucuna yetecek ve en ucuz ve en basit biçimde verilebilecek en düşük karbon ve nitrojen miktarının ne olabileceğini araştırmakla görevli bir doktoru, sanayi bölgelerine gönderdi. Tıp temsilcisi Dr. Smith, 28.000 ünite karbonun ve 1.330 ünite nitrojenin, ortalama bir yetişkini açlıktan ileri gelen hastalık düzeyinin hemen üstünde tutacak haftalık miktarlar olduğunu, ve ayrıca bu miktarların, aşırı yorgunluk baskısının pamuklu dokuma işçilerini fiilen içine düşürmüş olduğu yetersiz beslenmeye pek yakın bir düzeyde olduğunu ortaya koydu.* Ama dikkat edin! Bu çok bilmiş doktor, daha sonra, Özel Meclisin tıp yetkilisi tarafından, tekrar, çalışan sınıfların yoksul kesimlerinin beslenme durumunu araştır-

* Okura anımsatmamıza hiç gerek yok ki, su ve belirli inorganik madde öğeleri dışında, karbon ve nitrojen, insan gıdasının hammaddelerini oluştururlar. Ama insan organizmasını beslemek için bu basit kimyasal öğeler, bitkisel ya da hayvansal gıda biçiminde sağlanmalıdır. Örneğin patates esas olarak karbon içerir, buğday ekmeğinde ise yeterli miktarlarda karbon ve nitrojen maddeleri vardır. [*Marx'ın notu.*]

makla görevlendirildi. Bu araştırmaların sonuçları, parlamentonun buyruğu ile, bu yıl içersinde yayınlanmış olan "Kamu Sağlığı Konusunda Altıncı Rapor"da yer almaktadır. Doktorun bulduğu neydi? İpek dokumacıları, örücü kadınlar, eldivenciler, çorap dokumacıları ve ötekiler, ortalama olarak, pamuklu dokuma işçilerinin zorbela elde ettikleri düşük geliri bile, "açlıktan ileri gelen hastalıkları önlemeye ancak yeterli" olan karbon ve nitrojen miktarını bile almıyorlardı.

"Dahası" diye yazıyordu raporda, "incelenen ailelerden tarım kesimine dahil olanlara gelince, bunlardan beşte-birinin, yeterli olacağı tahmin edilen karbonlu gıdadan daha azını; üçte-birinin, yeterli olacağı tahmin edilen nitrojenli gıdadan daha azını aldıkları; ve üç kontlukta (Berkshire, Oxfordshire ve Somersetshire) günlük ortalama yerel besin içersinde, nitrojenli gıdaların yetersiz kaldıkları görüldü." "Şurası unutulmamalı ki", diye ekliyor resmî rapor, "gıda yoksunluğu hiç istenilmeyen bir durumdur ve, bir kural olarak, büyük günlük besin yetersizliği ancak öteki yoksunlukların ardından gelen bir şeydir. ... Bu durumda, temizliğin bile, pahalı ya da zahmetli olduğu görülecektir, ve temizliği koruma yolunda öz-saygılı çabalar hâlâ varsa, bu yönde harcanan her çaba yeni açlık sancıları getirecektir." "Bunlar acı veren düşüncelerdir, özellikle bu kimselerin içinde bulundukları yoksulluğun aylaklıktan ileri gelen haklı yoksulluk olmadığı anımsanacak olursa; bu, bütün durumlarda, çalışan halkın yoksulluğudur. Gerçekten de, acınacak miktarlarda gıda elde etmek için yapılan çalışma, çoğunlukla, aşırı ölçüde uzundur."

Bu rapor, garip ve oldukça beklenmedik bir olguyu, "Birleşik Krallığın dört bölgesi içinde" —İngiltere, Galler, İskoçya ve İrlanda—, "İngiltere'nin tarımsal nüfusunun", Birleşik Krallığın bu en zengin bölgesinin, "hemen hemen en kötü besleneni olduğunu"; ama Berkshire'ın, Oxfordshire'ın ve Somersetshire'ın tarım emekçilerinin bile, Doğu Londra'da kapalı yerlerde çalışan çok sayıdaki el işçisinden daha iyi durumda olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Serbest ticaret çağında, maliye bakanının, Avam Kamarasına, "İngiliz işçisinin ortalama durumu, olağanüstü

ölçüde ve herhangi bir ülkenin ya da çağın tarihinde bir benzeri bulunmayan ölçüde iyileşmiştir" dediği sıra, parlamentonun buyruğu ile 1864'te yayınlanmış olan resmî veriler bunlardı.

Bu resmî kutlama sesleri arasına, resmî Kamu Sağlığı Raporunun şu tatsız sözleri karışıyor:

"Bir ülkenin kamu sağlığı demek, o ülkedeki yığınların sağlığı demektir, ve yığınlar, en alt katlarına dek asgarî bir refah düzeyinde olmadıkça nasıl sağlıklı olabilirler?"

"Ulusal İlerleme" istatistiklerinin gözleri önünde dansetmesinden başı dönen maliye bakanı, vahşî bir vecd içinde şöyle haykırıyor:

"1842'den 1852'ye kadar ülkenin vergilendirilen geliri %6 arttı; 1853'ten 1861'e kadarki sekiz yıl içersinde, 1853 yılı esas alındığında, bu artış %20'dir! bu olgu neredeyse inanılmayacak kadar şaşırtıcıdır! ... Bu sarhoş edici servet ve güç birikimi" diye ekliyor Bay Gladstone, "tamamıyla mülk sahibi sınıflarla sınırlı kalmıştır!"

"Tamamıyla mülk sahibi sınıflarla sınırlı kalan bu sarhoş edici servet ve güç birikiminin" emekçi sınıflar tarafından hangi kötü sağlık, yıkık moral, zihinsel bozukluk koşulları altında üretilmiş ve üretilmekte olduğunu bilmek isterseniz, matbaacıların, terzilerin, elbise yapımcılarının işyerlerine ilişkin "Kamu Sağlığı Raporu"nda çizilen tabloya bakınız! Bunu 1863 tarihli "Çocuk İstihdamı Komisyonu Raporu" ile kıyaslayınız. Burada, örneğin şöyle deniliyor:

"Kadınlı-erkekli çömlekçiler, bir sınıf olarak, hem fiziksel ve hem de zihinsel bakımdan, nüfusun çok daha bozulmuş bir kesimidir"; "sağlıksız çocuk, geleceğin sağlıksız yetişkinidir"; "ırkın gittikçe bozulması kaçınılmazdır" ve "komşu bölgelerden durmadan yeni gelenler ve daha sağlıklı ırklarla evlenmeler olmasaydı, Staffordshire nüfusundaki bozulma (*degenerescence*) daha da büyük olurdu."

Bay Tremenheere'ın "Fırıncı Kalfalarının Yakındıkları Güçlükler" konusundaki Mavi Kitabına bir gözatın! Lancashire fabrika işçilerinin beslenme durumları açlık düzeyinin hiç de üstünde değilken, sağlık durumlarının aslında düzelmekte olduğu, çünkü, pamuk kıtlığı yüzünden, bunla-

rın pamuklu dokuma fabrikalarından geçici olarak çıkarıldıkları; ve çocuk ölümlerinin azalmakta olduğu, çünkü annelerinin şimdi, nihayet, onlara afyon karışımı yerine kendi memelerini verebildikleri yolundaki fabrika müfettişleri tarafından söylenmiş ve Genel Kayıt Memuru tarafından hazırlanan tablolarda gösterilen akıl almaz sözler kimin tüylerini diken diken etmemiştir ki?

Gene madalyonun öteki yüzünü çevirelim! 20 Temmuz 1864'te Avam Kamarasına sunulan Gelir ve Mülkiyet Vergisi Hasılatına göre, yıllık gelirleri vergi memurları tarafından 50.000 sterlin ve daha fazla olarak bildirilen kişilerin arasına 5 Nisan 1862'den 5 Nisan 1863'e kadar onüç kişinin daha katılmasıyla, bunların sayısı, o tek yıl içerisinde, 67'den 80'e çıkmıştır. Bu aynı gelirler listesi, İngiltere'nin ve Galler'in toplam tarım emekçileri yığınının bir yılda paylarına düşenden daha fazla olan 25.000.000 sterlinlik yıllık gelirin 3.000 kişi arasında bölüşülmekte olduğu gerçeğini açığa çıkarmaktadır. 1861 sayımını açınız, İngiltere'nin ve Galler'in 1851'de 16.934 olan erkek toprak sahipleri sayısının 1861'de 15.066'ya düştüğünü, böylelikle toprak yoğunlaşmasının 10 yılda %11 artmış olduğunu göreceksiniz. Ülke topraklarının birkaç elde toplanması bu hızda sürecek olursa, Roma İmparatorluğu'nun Afrika eyaletinin yarısının altı beyin elinde olduğunu öğrendiğinde Neron'un keyifle sırıtması gibi, toprak sorunu fevkalâde basitleşecektir.

"Neredeyse inanılmayacak kadar şaşırtıcı" olan bu olgular üzerinde uzun uzun durduk, çünkü ticaret ve sanayi Avrupası'nın başını İngiltere çekiyor. Bundan birkaç ay önce Louis-Philippe'in mülteci oğullarından birinin, Kanalın öte yanındaki daha az serpilmiş yoldaşlarından daha iyi durumda olduğu için İngiliz tarım emekçisini resmen kutladığı anımsanacaktır. Gerçekten de, yerel renkler değiştirilse ve ölçek olarak da biraz daraltılsa, İngiltere'ye özgü olgular, Kıtanın bütün sanayileşmiş ileri ülkelerinde aynen görülürler. Bu ülkelerin hepsinde, 1848'den beri, sanayide duyulmamış bir gelişme, ithalât ve ihracatta da akıl almaz bir genişleme olmuştur. "Tamamıyla mülk sahibi sınıflarla sınırlı kalan servet ve güç birikimi", bunların hepsinde gerçekten de "sarhoş edici" idi. Bu ülkelerin hepsinde İn-

giltere'de olduğu gibi, çalışan sınıfların küçük bir azınlığının gerçek ücretleri bir miktar artmıştı; oysa çoğu durumda, örneğin büyük kentlerdeki yoksullar evinde ya da kimsesizler yurdunda yaşayan bir kimsenin 1852'de 7 sterlin 7 şilin 4 peni tutan en ivedi gereksinmelerinin 1861'de 9 sterlin 15 şilin 8 peniye* çıkmış olması ona ne kadar yarar sağladıysa, ücretlerdeki parasal yükselişin tüketim düzeyinde sağladığı gerçek artış da bundan daha çok değildi. Geniş işçi sınıfı yığınları, her yerde, kendisinden yukarda olanlar toplumun merdivenlerini hangi hızda çıkıyorlarsa, en az aynı hızda daha da derinlere gömülüyorlardı. Makinelerdeki hiç bir iyileştirmenin, üretime uygulanacak hiç bir bilimin, iletişim araçlarındaki hiç bir iyileştirmenin, hiç bir yeni sömürgenin, hiç bir göçün, açılacak hiç bir pazarın, hiç bir serbest ticaretin, ne de bütün bunların hepsinin, çalışan yığınların sefaletini kaldırmayacağı; tersine, bugünkü yanlış temel üzerinde, emeğin üretici güçlerindeki her yeni gelişmenin toplumsal karşıtlıkları derinleştirmek ve toplumsal uzlaşmaz karşıtlıkları keskinleştirmek eğilimi göstermesinin kaçınılmazlığı, Avrupa'nın bütün ülkelerinde artık önyargısız her kafaya gösterilebilir, ve bu, ancak kendi çıkarları başkalarının gerçek-dışı hayallerle oyalanmalarını gerektirenlerce yadsınan bir gerçek haline gelmiştir. İktisadî gelişmenin bu sarhoş edici evresinde, açlıktan ileri gelen ölümler, Britanya İmparatorluğu'nun büyük kentlerinde neredeyse kurumlaşmıştır. Bu evre, dünya kayıtlarında, ticarî ve sınaî bunalım denen toplumsal haşerenin daha da sıklaşmasıyla, daha da yaygınlaşmasıyla, daha da ölümcül olan etkileriyle belirtilmektedir.

1848 devrimlerinin yenilgiye uğramalarından sonra, işçi sınıfının bütün parti örgütleri ve parti yayınları, Kıtada, zorun demir pençesi tarafından paramparça edildi, emeğin en ileri çocukları umutsuzluk içerisinde Denizaşırı Cumhuriyete kaçtı, ve kısa süren kurtuluş düşleri, bir sınaî canlılık, ahlâkî çürüme ve siyasal gericilik dönemi karşısında yokoldu. Kıtadaki çalışan sınıfların, bugünkü gibi o sıra da St. Petersburg kabinesi ile kardeşçe dayanışma içinde olan

* Şimdi artık 100'delik sisteme geçmiş bulunan İngiliz para sisteminde, eskiden, 12 peni 1 şilin, ve 20 şilin de 1 sterlin ediyordu. —ç.

İngiliz hükümetinin diplomasisinin kısmen bir sonucu olan yenilgisinin bulaşıcı etkileri, çok geçmeden Kanalın öteki yakasına da sıçradı. Kıtadaki kardeşlerinin yenilgisi, İngiliz işçi sınıfını iğdiş eder, onların kendi davalarına olan inançlarını kırarken, toprakbeylerinin ve para-beylerinin de bir miktar sarsılmış olan güvenlerini geri getirdi. Daha önce vermiş oldukları ödünleri küstahça geri aldılar. Yeni altın diyarlarının keşfi, İngiliz proletaryasının saflarında doldurulmaz boşluklar bırakan büyük bir göçe yolaçtı. Bir zamanlar etkin olan öteki üyeleri ise, daha çok iş ve ücret biçimindeki geçici rüşvete kapıldılar ve "kısa vadeli hesapların içine girdiler". Çartist hareketi ayakta tutmak ya da yeniden biçimlendirmek yönündeki bütün çabalar belirgin bir biçimde başarısızlığa uğradı; işçi sınıfının yayın organları, yığınların ilgisizliği yüzünden peşpeşe kapandılar, ve, gerçekte, İngiliz işçi sınıfının siyasal bir boşluk durumuyla böylesine tam bir uzlaşma içine girdiği hiç görülmemişti. İngiliz işçi sınıfıyla Kıtadaki işçi sınıfı arasında hiç bir eylem ortaklığı yok idiyse de, hiç değilse, bir yenilgi ortaklığı vardı.

Ama 1848 devrimlerinden bu yana geçen dönem, her şeye karşın, iyi yönlerden yoksun değildi. Biz burada yalnızca iki büyük olguya işaret edeceğiz.

En büyük takdire lâyık bir azimle yürütülen otuz yıllık bir mücadeleden sonra, İngiliz işçi sınıfı, toprakbeyleri ile para-beyleri arasında bir bölünme yaratarak, On-Saat Tasarısının[5] yasalaştırılmasını başardı. Fabrika işçilerinin böylelikle elde ettikleri ve her altı ayda bir fabrika müfettişlerinin raporlarına kaydedilen çok büyük maddî, manevî ve zihinsel kazanımlar, şimdi bütün taraflarca tanınmaktadır. Kıta hükümetlerinin çoğu, İngiliz Fabrika Yasasını azçok değişik biçimlerde kabul etmek zorunda kaldılar, ve İngiliz parlamentosunun kendisi de etki alanını her yıl genişletmek zorunda kalıyor. Ama bu pratik önemi yanında, işçilerin yararına olan bu önlemin olağanüstü başarısını yüceltecek bir başka şey daha vardı. Orta sınıf, Dr. Ure, Profesör Senior ve aynı soydan ve boydan öteki bilgeler gibi en ünlü bilim organları aracılığıyla, çalışma saatlerine getirilecek herhangi bir yasal sınırlamanın, vampir

gibi kan, hem de çocuk kanı emmeden yaşayamayan İngiliz sanayiinin ölüm çanlarının çalınması demek olacağını görmüş ve bunu kendince tanıtlamıştı. Eski zamanlarda çocukların öldürülmesi Moloch* dinine ait gizemli bir ayindi, ama bu yalnızca bazı çok kutsal durumlarda, belki de yılda bir kez yapılır ve bundan sonra da Moloch'un yoksulların çocuklarına karşı özel bir eğilimi olmazdı. Çalışma saatlerinin yasal olarak sınırlandırılmasına ilişkin bu mücadele daha da amansızca şiddetlendi, çünkü açgözlülüğü ürkütmesi dışında, bu mücadele, aslında, orta sınıfın ekonomi politiğini oluşturan arz ve talep yasalarının gözü kör egemenliği ile, işçi sınıfının ekonomi politiğini oluşturan toplumsal öngörünün denetlediği toplumsal üretim arasındaki büyük çekişmeyi etkiliyordu. Böylece, On-Saat Yasası, yalnızca büyük bir pratik başarı olmakla kalmıyordu; bu bir ilkenin zaferiydi; orta sınıfın ekonomi politiği, işçi sınıfının ekonomi politiğine ilk kez böylesine apaçık yenik düşüyordu.

Ama mülkiyetin** ekonomi politiği karşısında, emeğin ekonomi politiğinin daha da büyük bir zaferi yedekte bekliyordu. Kooperatif hareketinden, özellikle bir avuç yürekli "elin" yardım görmeksizin yarattığı kooperatif fabrikalardan sözediyoruz. Bu büyük toplumsal deneyimlerin değeri abartılamaz. Bunlar söz yerine fiilen göstermişlerdir ki, büyük üretim, modern bilimin gerekleriyle uyum içersinde, bir kol sınıfını çalıştıran bir efendiler sınıfı olmaksızın da yürütülebilir; ürün verebilmesi için, iş araçlarının çalışan insanın kendisi üzerinde bir egemenlik ve zorbalık aracı olarak tekelleştirilmesi gerekmez; ve köle emeği ve serf emeği gibi, ücretli emek de, işini istekle, zinde bir ruhla ve coşkulu bir yürekle yapan birleşik emek karşısında yokolmaya mahkûm, geçici ve ast bir biçimdir. Kooperatif sisteminin tohumları, İngiltere'de, Robert Owen tarafından ekilmiştir; Kıtada uygulanan işçi deneyimleri, aslında, 1848'in uydurulmuş değil, yüksek sesle ilân edilmiş teorilerinin pratik sonuçlarıydı.

* Eski Fenikelilerde ve Kartacalıların dininde güneş tanrısı, insanların kurban edildikleri bir put; daha sonraları bu ad, her şeye kadir yırtıcı gücün bir simgesi haline gelmiştir. —*Ed.*

** Marx'ın kendisinin yaptığı Almanca çeviride "mülkiyetin" yerine "sermayenin" deniyor. —ç.

Aynı zamanda, 1848'den 1864'e kadar olan dönemin deneyimi her türlü kuşkunun ötesinde tanıtlamıştır ki, kooperatif emek, ilke olarak ne denli kusursuz, ve pratikte ise ne denli yararlı olursa olsun, tek tek işçilerin raslansal çabalarının dar çerçevesi içinde tutulduğunda, tekelin geometrik büyüme hızını hiç bir zaman yakalayamayacak, yığınları kurtaramayacak, hatta onların sefaletlerinin yükünü hissedilir bir ölçüde hafifletemeyecektir. Aklıbaşında soyluların, insansever orta sınıf gevezelerinin, hatta zeki ekonomi politikçilerin, düş görenlerin ütopyası diye alaya alarak, ya da sosyalistin kutsal şeye karşı saygısızlığı diye çamur atarak, daha filiz halindeyken boş yere kesip atmaya çalıştıkları kooperatif çalışma sistemine birdenbire tiksindirici bir biçimde övgüler düzmeye başlamalarının nedeni belki de budur. Çalışan yığınları kurtarmak için, kooperatif çalışma ulusal boyutlara ulaştırılmalı ve, bunun sonucu olarak da, ulusal araçlarla geliştirilmelidir. Ama toprakbeyleri ve sermaye beyleri kendi iktisadî tekellerini savunmak ve devamını sağlamak için kendi siyasal ayrıcalıklarını her zaman kullanacaklardır. Emeğin kurtuluşunu teşvik etmek bir yana, onun yoluna olası her engeli koymayı sürdüreceklerdir. Lord Palmerston'ın geçen oturumda, İrlandalı Kiracı Çiftçilerin Hakları Tasarısını savunanlarla nasıl alay ettiğini anımsayınız: "Avam Kamarası toprak sahiplerinin meclisidir!"

Siyasal iktidarın ele geçirilmesi, bu yüzden, çalışan sınıfların en büyük görevi olmuştur. Bunu kavramış görünüyorlar, çünkü İngiltere'de, Almanya'da, İtalya'da ve Fransa'da eşzamanlı yeni kıpırdanışlar olmuştur ve işçi partisini siyasal olarak yeniden örgütlemeye yönelik eşzamanlı çabalara girişilmektedir.

Bir tek başarı öğesine sahipler: sayıları; ama sayı, ancak güçbirliği ile birleştiğinde ve bilgi ile yönetildiğinde terazinin kefesinde bir ağırlık haline gelir. Geçmişin deneyimi, değişik ülkelerin işçileri arasında bulunması gereken ve kurtuluş için verdikleri bütün mücadelelerinde onları sıkı sıkıya birarada durmaya teşvik eden bu kardeşlik bağını görmezden gelmenin, onların uyumsuz çabalarının ortak bozgunu ile nasıl cezalandırılacağını göstermiştir. Bu dü-

şünce, değişik ülkelerin işçilerini bu Uluslararası Birliği kurmak üzere 28 Eylül 1864'te St. Martin Hall'daki açık toplantıda biraraya getirmiştir.

Bu toplantıyı bir başka inanç daha etkilemiştir.

Çalışan sınıfların kurtuluşu, bunların kardeşçe uyum içinde bulunmalarını gerektiriyorsa, ulusal önyargıları harekete geçiren ve halkların kanlarını ve varlıklarını korsanca savaşlarda çarçur eden, canice amaçlar güden bir dış politika altında bu büyük görevi nasıl yerine getireceklerdir? Batı Avrupa'yı Atlantiğin öte yakasındaki köleliği sürdürmek ve yaygınlaştırmak üzere rezil bir haçlı seferine paldır-küldür girmekten koruyan egemen sınıfların dirayetleri değil, İngiltere'nin çalışan sınıflarının bu canice çılgınlığa karşı yiğitçe direnmeleri olmuştur. Avrupa'nın üst sınıflarının, Kafkaslar'daki dağ kalelerinin Rusya'ya yem oluşunu ve yiğit Polonya'nın Rusya tarafından katledilişini utanmazca onaylayışları, alaycı sempatiyle ya da aptalca bir kayıtsızlıkla karşılamaları; başı St. Petersburg'da olan ve Avrupa'nın her kabinesinde parmağı olan bu barbar gücün muazzam ve karşı konulmayan saldırıları, çalışan sınıflara, uluslararası politikanın gizlerini belgeleme, kendi hükümetlerinin diplomatik manevralarına gözkulak olma, bunlara gerektiğinde bütün güçleriyle karşı koyma, önleyemediklerinde ise aynı anda suçlamalara girişmekte birleşme, ve uluslararası ilişkilere egemen olan kurallar kadar, tek tek kişiler arasındaki ilişkilere de egemen olması gereken basit ahlâk ve adalet yasalarını savunma görevini öğretmiştir.

Böylesi bir dış politika için savaşmak, çalışan sınıfların kurtuluşu için verilen genel mücadelenin bir parçasıdır.

Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!

21-27 Ekim 1864 tarihlerinde
Marx tarafından yazılmıştır

Kasım 1864'te Londra'da basılan
Adress and Provisional Rules of the Working Men's International Association Established September 28, 1864 at a Public Meeting Held at St. Martin's Hall, Long Acre London adlı kitapçıkta
yayımlanmıştır

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL TÜZÜĞÜ[6]

İŞÇİ sınıfının kurtuluşunun işçi sınıfının kendi eseri olması gerektiğini; işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin, sınıfsal ayrıcalıklar ve tekeller uğruna değil, eşit haklar ve görevler ve her türlü sınıf egemenliğinin kaldırılması uğruna mücadele demek olduğunu;

Bütün biçimler içersindeki köleliğin, her türlü toplumsal sefaletin, zihinsel çöküşün ve siyasal bağımlılığın temelinde, çalışanların, iş araçlarını, yani yaşam kaynaklarını tekelinde bulunduranların iktisadî boyunduruğu altına girmelerinin yattığını;

İşçi sınıfının iktisadî kurtuluşunun, bu nedenle, her siyasal hareketin, bir araç olarak, tâbi olması gereken büyük amaç olduğunu;

Bu büyük amacı hedefleyen bütün çabaların, her ül-

kedeki emeğin farklı bölümleri arasında dayanışmanın eksik oluşu ve değişik ülkelerin işçi sınıfları arasında kardeşçe bir birlik bağının bulunmayışı yüzünden, bugüne dek başarısız kaldığını;

Emeğin kurtuluşunun ne yerel ve ne de ulusal bir sorun olmayıp, modern toplumu içeren bütün ülkeleri kucaklayan ve çözümü en ileri ülkelerin pratik ve teorik işbirliğine dayanan toplumsal bir sorun olduğunu;

İşçi sınıfı hareketinin Avrupa'nın en sanayileşmiş ülkelerinde bugünkü yeniden canlanışının, yeni umutlar doğurmakla birlikte, eski hatalara yeniden düşülmesine karşı ciddî bir uyarı olduğunu ve birbirlerinden hâlâ kopuk olan hareketlerin derhal birleştirilmesini gerektirdiğini;

Gözönünde bulundurarak, bu nedenlerle kurulmuş bulunan Uluslararası İşçi Birliği:

Bütün derneklerin ve bunlara dahil olan bireylerin, renk, inanç ya da milliyetlerine bakmaksızın, hakikati, adaleti ve ahlâkı birbirlerine karşı davranışlarının temeli olarak kabul edeceklerini;

Görevin olmadığı yerde hakkın, hakkın olmadığı yerde görevin bulunamayacağını kabul ettiğini,

İlân eder.

Aşağıdaki tüzük, işte bu anlayışla hazırlanmıştır.

1. Bu Birlik, değişik ülkelerde bulunan ve aynı amaca, yani işçi sınıfının korunması, ilerlemesi ve tamamıyla kurtulması amacına sahip işçi dernekleri arasında merkezî bir iletişim aracı ve işbirliği sağlamak üzere kurulmuştur.

2. Derneğin adı, "Uluslararası İşçi Birliği"dir.

3. Her yıl Birliğin şubelerinin delegelerinden oluşan bir Genel İşçi Kongresi toplanır. Bu Kongre, işçi sınıfının ortak özlemlerini dile getirir, Uluslararası Birliğin başarılı bir biçimde çalışması için gerekli önlemleri alır, ve Birliğin Genel Konseyini atar.

4. Her Kongre, bir sonraki Kongrenin toplanma zamanını ve yerini saptar. Delegeler, herhangi özel bir çağrı olmaksızın, belirtilen zamanda ve yerde toplanırlar. Genel Konsey, gerektiğinde, toplantının yerini değiştirebilir, ama zamanını erteleme yetkisi yoktur. Kongre, her yıl, Genel Konseyin bulunacağı yeri saptar ve üyelerini seçer. Bu biçimde

seçilen Genel Konsey, üye sayısına yeni eklemeler yapma yetkisine sahiptir.

Genel Kongre, yıllık toplantılarında, Genel Konseyin yıllık işlemleri konusunda resmî bir rapor alır. Genel Konsey, ivedi durumlarda, Genel Kongreyi olağan yıllık süresinden önce toplantıya çağırabilir.

5. Genel Konsey, değişik ülkelerin Uluslararası Birlik içinde temsil olunan işçilerinden oluşur. Kendi üyeleri arasından bir sayman, bir genel sekreter, her ülke için bir sekreter, vb. gibi, işleri yürütmek üzere gerekli görevlileri seçer.

6. Bir ülkenin işçilerinin, kendi sınıflarının öteki bütün ülkelerdeki hareketlerinden sürekli haberdar edilmeleri; Avrupa'nın değişik ülkelerindeki toplumsal durum araştırmalarının aynı anda ve ortak bir yönetim altında yapılması; bir dernekte tartışılan ve herkesi ilgilendiren sorunların ötekiler tarafından da ele alınması; ivedi pratik adımların atılması gerektiğinde —örneğin uluslararası anlaşmazlıklar durumunda olduğu gibi— birleşik derneklerin eylemlerinin zamandaş ve uyumlu olması için, Genel Konsey, Birliğin farklı ulusal ve yerel grupları arasında bir uluslararası ajans kurar. Uygun görülen her durumda, Genel Konsey, farklı ulusal ve yerel derneklere önerilerde bulunur. Haberleşmeyi kolaylaştırmak için, Genel Konsey, düzenli aralıklarla raporlar yayınlar.

7. Her ülkedeki işçi sınıfı hareketinin başarısı, birlik ve dayanışmanın gücü dışında başka bir şeyle sağlanamayacağından; öte yandan ise, Uluslararası Genel Konseyin yararlı olması, büyük çapta, ister işçi derneklerinin birkaç ulusal merkezindeki koşullara, ister çok sayıdaki küçük ve birbirlerinden kopuk yerel derneklerdeki koşullara bağlı bulunmak zorunda olduğundan, Uluslararası Birliğin üyeleri, kendi ülkelerindeki birbirlerinden kopuk işçi derneklerini merkezî ulusal organlar tarafından temsil edilen ulusal örgütler halinde birleştirmek için bütün güçlerini kullanırlar. Ama açıktır ki, bu kuralın uygulanması, her ülkenin özgül yasalarına bağlıdır, ve Genel Konsey ile doğrudan haberleşme olanağı, yasal engeller dışında, hiç bir bağımsız yerel derneğe kapalı tutulmaz.*

8. Her kesim, Genel Konsey ile haberleşmek üzere, kendi sekreterini atama hakkına sahiptir.

9. Uluslararası İşçi Birliğinin ilkelerini kabul eden ve savunan herkes üye olabilir. Her şube, kabul ettiği üyelerin sağlamlığından sorumludur.

10. Uluslararası Birliğin her üyesi, yerleşim yerini bir ülkeden ötekine taşıdığında, Uluslararası Birliğin kardeşçe desteğini görür.

11. Uluslararası Birliğe katılan işçi dernekleri, birbirlerine ebedî kardeşçe işbirliği bağlarıyla bağlanmış olsalar da, varolan örgütlerini muhafaza ederler.

12. Hazır bulunan delegelerin üçte-ikisinin değişiklikten yana olması koşuluyla, her Kongre, bu tüzüğü değiştirebilir.

13. Bu tüzükte belirtilmeyen bütün noktalar, her Kongrenin gözden geçirmesine açık olan özel yönetmeliklerle tamamlanır.

256, High Holborn, W. C.,
Londra, 24 Ekim 1871

Kasım-Aralık 1871'de
İngilizce ve Fransızca olarak,
Şubat 1872'de Almanca olarak
broşür biçiminde yayımlanmıştır

* 1872 tarihli Lahey Kongresi kararı ile, Genel Tüzüğe, 7. maddeyi izleyen bir de 7a maddesi eklenmiştir. Bkz: bu cildin 347-348. sayfaları. —*Ed.*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI ABRAHAM LINCOLN'A[7]

Beyefendi,

Büyük bir çoğunlukla tekrar seçilmeniz dolayısıyla Amerikan halkını kutlarız. İlk seçilişinizin ihtiyatlı parolası Köleci İktidara karşı direnme idiyse, yeniden seçilişinizin muzaffer savaş çığlığı da Köleciliğe Ölümdür.

İnsanüstü Amerikan mücadelesinin başlamasından beri, Avrupa işçi sınıfı, yıldızlarla donanmış bayrağın kendi sınıflarının yazgısını taşıdığını içgüdüsel olarak hissetmiştir. O korkunç destanı başlatan toprak çekişmesi, bu uçsuz-bucaksız bakir toprakların, göçmenlerin emeğine mi adanacağını, yoksa kölecilerin ayakları altında bu toprakların ırzına mı geçileceğini belirlemek için değil miydi?

Daha bundan bir yüzyıl öncesinde, bir büyük demokra-

tik cumhuriyet düşüncesinin ilk kez ortaya çıktığı, ilk İnsan Hakları Bildirgesi'nin[8] yayınlandığı, ve 18. yüzyıl Avrupa devrimine ilk itinin verildiği yerde, 300.000'lik bir köle-sahipleri oligarşisi, dünya tarihinde ilk kez, Silahlı Ayaklanma sancağı üzerine "kölecilik" diye yazmaya kalkınca, bu aynı yerde, karşı-devrim, sistematik bir özenle, "eski anayasanın yapıldığı sıra gözönüne alınan düşünceleri" yoketmekle övününce ve "köleliğin yararlı bir kurum", gerçekte, "sermaye ile emek ilişkisi" denen büyük sorunun tek çözümü olduğunu iddia edince ve, alaycı bir biçimde, insan üzerindeki mülkiyetin "yeni yapının köşe taşı" olduğunu ilân edince, — işte o zaman, üst sınıfların Güney Devletleri lehindeki fanatik yanlılıklarının getirdiği o kasvetli uyarıdan bile önce, Avrupa işçi sınıfı, köle sahiplerinin ayaklanmasının, mülkiyetin emeğe karşı başlatacağı genel bir haçlı seferinin tehlike çanı olduğunu, ve çalışanlar açısından, geleceğe ilişkin umutlarının, hatta geçmiş kazanımlarının Atlantiğin öte yakasındaki bu büyük çatışma içerisinde tehlikeye girdiğini derhal anladı. Bu yüzden, pamuk bunalımının[9] kendisine getirdiği güçlüklere sabırla dayandı, kölecilik yanlısı müdahaleye —kendisinden daha üstün olanların baskılarına— coşkuyla karşı çıktı, ve, Avrupa'nın çoğu kesimlerinden, bu güzel dava için kendi payına düşen kanı akıttı.

Kuzeyin gerçek siyasal gücü olan işçiler, köleliğin kendi cumhuriyetlerini pisletmesine gözyumdukları sürece, kendi rızası olmaksızın egemen olunan ve satılan zencinin karşısında, kendisini satmasının ve kendi efendisini seçmesinin beyaz tenli işçinin en yüce hakkı olmasıyla övündükleri sürece, gerçek emek özgürlüğünü sağlayamıyorlar, ya da Avrupalı kardeşlerini kurtuluş uğruna verdikleri mücadelede destekleyemiyorlardı; ama ilerlemenin önünde duran bu engel, iç savaşın[4] kızıl deniziyle kaldırılıp atılmıştır.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı[10] orta sınıf için nasıl bir yükseliş çağı başlattıysa, Amerikan Anti-Köleci Savaşının da aynı şeyi işçi sınıfı için yapacağından Avrupalı işçiler emindirler. Onlar, zincire vurulmuş bir ırkı kurtarma ve bir toplumsal dünya inşa etme uğruna verilen eşsiz mücadelede ülkesine önderlik etmenin, işçi sınıfının temiz yürekli

Abraham Lincoln'a düşmüş olmasını, önümüzde duran çağın bir güvencesi olarak görüyorlar.

Marx tarafından 22-29 Kasım
1864'te yazılmıştır

7 Kasım 1865 tarihli
The Bee-Hive Newspaper,
n° 169'da yayımlanmıştır

KARL MARX

PROUDHON ÜZERİNE

(J. B. SCHWEITZER'E MEKTUP)[11]

Londra, 24 Ocak 1865

Sayın Bay,

Benden Proudhon konusunda ayrıntılı bir değerlendirme talep eden mektubunuzu dün aldım. Zaman yokluğu, beni bu arzunuzu yerine getirmekten alıkoyuyor. Üstelik, elimde onun yapıtlarından *hiç birisi* yok. Bununla birlikte, iyi niyetime sizi inandırabilmek için, alelacele kısa bir taslak çiziktiriyorum. Bunu tamamlayabilir, ekler ya da kısaltmalar, kısacası, ne uygun görürseniz onu yapabilirsiniz.*

Proudhon'un ilk çabalarını artık anımsamıyorum. *Langue Universelle*[13] konusundaki okul ödevi niteliğindeki yapıtı, çözümü için gerekli en temel bilgilerden yoksun bulunduğu sorunlara kendisinin nasıl teklifsizce saldırdığını göstermektedir.

* Bu mektubu *değiştirmeden* basmayı daha uygun bulduk. [*"Social-Demokrat"*[12] *gazetesi Yazıkurulunun notu.*]

İlk yapıtı *Qu'est-ce que la propriété?** kuşkusuz, yazmış olduklarının en iyisidir. İçeriğinin yeniliğinden olmasa bile, hiç değilse her şeyi söylemekteki yeni ve cüretkâr tutumuyla çığır açıcı olmuştur. *Propriété,* tanışık olduğu Fransız sosyalistlerinin ve komünistlerinin yapıtlarında, elbette ki, yalnızca çeşitli şekillerde eleştirilmekle kalmamış, aynı zamanda ütopyacı bir tarzda *"hesabı görülmüştür"*. Bu kitapta, Proudhon'un Saint-Simon ve Fourier ile olan ilişkisi, Feuerbach'ın Hegel ile olan ilişkisiyle hemen hemen aynıdır. Hegel ile kıyaslandığında, Feuerbach çok zayıf kalır. Ama bununla birlikte, Hegel'den *sonra* çığır açıcı olmuştur, çünkü hıristiyan bilincine ters düşen ama eleştirinin ilerlemesi bakımından önem taşıyan ve Hegel'in mistik yarı-bulanıklık içinde bıraktığı belirli noktalara *parmak basmıştır.*

Eğer bu ifadeyi kullanmama izin verilirse, Proudhon'un güçlü, gürbüz üslûbu, bu kitapta da hâlâ egemen. Ve kanımca üslûbu, bu kitabın başlıca erdemi. Yalnızca eski şeyleri yinelemekle kaldığı yerlerde bile, Proudhon'un bağımsız keşiflerde bulunduğu, söylediği şeyin kendisi için yeni olduğu ve öyle sayılması gerektiği görülür. "Kutsalların kutsalı" ekonomik [kavramlara —ç.] elâtan provokatif meydan okuma, sıradan burjuva zihniyetini alay konusu yapan parlak paradoks, yokedici eleştiri, acı kinaye, ve orada burada ortaya çıkan ve mevcut düzenin kepazeliklerine karşı gösterilen derin ve gerçek bir öfke, devrimci bir içtenlik — bütün bunlar, ilk çıktığında, *Qu'est-ce que la propriété?*'nin okurlarını heyecanlandırmış ve büyük bir sansasyon yaratmıştı. Ekonomi politiğin kesin bir bilimsel tarihi içinde, bu kitaptan sözetmeye değmezdi bile. Ama bu türden sansasyonel yapıtlar, romanlar yazınında olduğu kadar, bilim alanında da bir rol oynarlar. Örneğin *Malthus*'un *Population*** konusundaki kitabını alınız. İlk basıldığında bir "sansasyonel broşür"den ve üstelik baştan sona başkalarının yapıtlarından yapılmış *aşırmalardan* başka bir şey değildi. Ama gene de *insan soyuna yapılan bu iftira* ne büyük bir dürtü yaratmıştı!

Eğer Proudhon'un kitabı elimde olsaydı, onun *eski üslûbunu* göstermek için kolayca birkaç örnek verebilirdim.

* *Mülkiyet Nedir? —ç.*
** *Nüfus. —ç.*

En önemli saydığı pasajlarda bile Kant'ın *çatışkıları* ele alış biçimini taklit etmekte —yapıtlarını ancak çevirilerden okumuş olduğu o Kant, o sıra Bay Proudhon'un tanıdığı tek Alman filozoftu— ve kişi üzerinde, Kant gibi kendisinin de, çatışkıların çözümüne insan kavrayışının *"ötesinde"* kalan bir şey gözüyle baktığı, yani bu konuda kendi anlayışının karanlıklar içinde bulunduğu yolunda güçlü bir izlenim bırakmaktadır.

Ama bütün o yerleşmiş inançları yıkma görüntüsüne karşın, Bay Proudhon'un toplumu bir yandan Fransız küçük köylüsünün (sonraları küçük-burjuvasının) açısından ve onun gözleriyle eleştirmesindeki ve öte yandan da onu sosyalistlerden miras aldığı ölçeğe vurmasındaki çelişkiyle, kişi daha *Qu'est-ce que la Propriété?*'de karşı karşıya geliyor.

Bu kitabın yetersizliğini ortaya koyan bizzat kendi adıdır. Sorun o denli yanlış formüle edilmiştir ki, doğru bir biçimde yanıtlanması zaten mümkün değildi. *Antik "mülkiyet ilişkileri"*, *feodal* mülkiyet ilişkileri tarafından, ve bunlar da *"burjuva"* mülkiyet ilişkileri tarafından yokedilmişlerdir. Demek ki, geçmiş *mülkiyet ilişkileri* üzerindeki eleştiriyi bizzat tarihin kendisi yapmıştır. Proudhon'un ele aldığı şey, aslında bugün varolduğu biçimiyle *modern burjuva mülkiyetiydi.* Bunun ne olduğu sorusu, ancak *"ekonomi politiğin"* bu *mülkiyet ilişkilerini iradî ilişkiler* olarak yasal ifadeleri içinde değil, gerçek biçimleri içinde, yani *üretim ilişkileri* olarak bir bütün içinde kucaklayan eleştirel bir tahliliyle yanıtlanabilirdi. Ama bu ekonomik ilişkilerin tümünü *"mülkiyet"*in genel yasal kavramları içinde karmakarışık ettiğinden, Proudhon, 1789'dan önce *Brissot*'un buna benzer bir yapıtta[14] aynı sözcüklerle vermiş bulunduğu yanıtın ötesine geçemiyor: "Mülkiyet hırsızlıktır."

Bundan çıkartılabilecek tek sonuç, *"hırsızlık"* konusundaki burjuva yasal kavramlarının, burjuvanın kendi *"namuslu"* kazançlarına da aynı biçimde uygulanabileceğidir. Öte yandan, *"hırsızlık"*, mülkiyetin zorla ihlâl edilmesi olarak *mülkiyeti varsaydığından,* Proudhon, *gerçek burjuva mülkiyeti* konusundaki kendisi için bile bulanık olan her türden fantaziler içinde karman-çorman olmuştur.

1844'te, Paris'te bulunduğum sıra, Proudhon'la kişisel

ilişki kurdum. Buna burada değiniyorum, çünkü, İngilizlerin ticarî mallara hile karıştırılması demeleri gibi, Bay Proudhon'un "*sophistication*"undan* bir ölçüye kadar ben de sorumluyum. Çoğu kez bütün bir gece süren uzun tartışmalar sırasında, kendisine büyük zarar veren ve Almanca bilmediğinden doğru dürüst inceleyemediği hegelciliği ona aşıladım. Paris'ten çıkartılmamdan sonra benim başladığım işi *Herr Karl Grün* sürdürdü. Üstelik, bir Alman felsefesi öğretmeni olarak benden üstün olan yanı, bu konudan kendisinin de bir şey anlamamasıydı.

Bunu, bana ikinci önemli yapıtı *Philosophie de la misère* vb. çıkmadan kısa bir süre önce, çok ayrıntılı bir mektupta, Proudhon'un bizzat kendisi bildirmişti. Bu mektubunda, diğer şeylerin yanısıra, şöyle diyordu: "*J'attends votre férule critique.*"** Bu kırbacı (yazdığım *Misère de la Philosophie,****** vb., Paris 1847'de), dostluğumuzu ilelebet sona erdiren bir biçimde, çok geçmeden yedi.

Şimdiye dek söylemiş olduklarımdan da görebileceğiniz gibi, Proudhon'un *Qu'est-ce que la propriété?* sorusunu fiilen ilk kez yanıtlayan onun *Philosophie de la misère ou Systéme des contradictions économiques*'i**** oldu. Gerçekten de, ekonomik incelemelerine başlaması, ancak bu ilk yapıtının yayınlanmasından sonra olmuştur; ortaya attığı sorunun *sövüp saymakla* değil, ama ancak modern "ekonomi politiğin" bir *tahliliyle* yanıtlanabileceğini keşfetmişti. Aynı zamanda, ekonomik kategoriler *sistemini* diyalektik olarak sunmayı da denedi. Gelişmenin aracı olarak, Kant'ın çözülmez "çatışkıları" yerine, hegelci "çelişki" konulacaktı.

Kitabının, ki iki kalın cilttir, bir değerlendirmesi olarak size, buna bir yanıt olarak yazmış bulunduğum kendi yapıtımı gösterebilirim. Orada, diğer şeyler yanında, kendisinin bilimsel diyalektiğin sırları içine ne denli az girmiş olduğunu; öte yandan *ekonomik kategorileri* ele alış biçiminde spekülatif felsefe kuruntularına nasıl kendisinin de katıldığını; bunları, *maddî üretimdeki belirli bir gelişme aşama-*

* Bozuk çıkmasından. —ç.

** Eleştirici kırbacınızı bekliyorum. —ç.

*** Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1975. —*Ed.*

**** *Sefaletin Felsefesi ya da Ekonomik Çelişkiler Sistemi.* —ç.

sına tekabül eden tarihsel üretim ilişkilerinin teorik ifadeleri olarak açıklayacağı yerde, boş sözleriyle nasıl önceden varolan *ölümsüz düşünceler* haline dönüştürdüğünü ve, bu dolambaçlı yoldan, nasıl bir kez daha burjuva ekonomisinin görüş açısına vardığını da gösterdim.*

Bundan başka, eleştirmeye kalkıştığı "ekonomi politik" üzerindeki bilgisinin nasıl çok yetersiz olduğunu ve hatta, zaman zaman, bir okul çocuğunun bilgi düzeyinde bulunduğunu, ve kendisinin ve ütopyacıların kendi bilimlerini, *kurtuluşun maddî koşullarını* bizzat üreten bir hareketin, tarihsel hareketin, eleştirici bilgisinden türetecekleri yerde, "toplumsal sorunun çözümü" için *a priori*** bir formül icat ederek nasıl sözümona bir "bilim" peşinde koşturduklarını da gösterdim. Ama özellikle bütün sorunun temeli olan *değişim-değeri* konusunda Proudhon'un ne denli şaşkın, yanlış ve yüzeysel kaldığını ve hatta Ricardo'nun değer kavramının ütopyacı yorumunu yeni bir bilimin temeli diye nasıl kullanmaya kalkıştığını gösterdim. Proudhon'un genel bakış açısı konusunda da şu kapsamlı yargıya vardım:

"Her ekonomik ilişkinin bir iyi ve bir de kötü yanı vardır; bu, Bay Proudhon'un kendi kendisini aldatmadığı tek noktadır. İyi yanın iktisatçılarca açıklandığını; kötü yanın da sosyalistlerce suçlandığını görüyor. İktisatçılardan ölümsüz ilişkilerin zorunluluğunu; sosyalistlerden de, sefalet içinde sefaletten başka bir şey görmeme kuruntusunu alıyor (bunun içindeki eski toplumu yıkacak devrimci, yıkıcı yönü göreceği yerde***). Bilimin otoritesine dayanmayı arzulamak konusunda her ikisiyle de anlaşıyor. Onun gözünde bilim, kendisini, bir bilimsel formülün yetersiz boyutlarına indirger; o, formüller arayışı içinde olan bir kimsedir. Bay Proudhon, hem ekonomi politiği ve hem de komünizmi eleştirmiş ol-

* "İktisatçılar bugünkü ilişkilerin —burjuva üretim ilişkilerinin— *doğal* olduklarını söylerken, zenginliği yaratmış olan ve üretici doğanın yasalarına uygun olarak geliştirilmiş bulunan ilişkilerin bugünkü ilişkiler olduğunu söylemek istiyorlar. Bundan ötürü bu ilişkiler, zamanın etkisinden bağımsız *doğal yasalardır*. Bunlar, her zaman toplumu yönetmekle yükümlü *ölümsüz yasalardır*. İşte bundan ötürüdür ki, bir zamanlar varolan tarih, bundan böyle yoktur." (Yapıtımın 113. sayfası.) [*Marx'ın notu.*] [Bkz: Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 127. —*Ed.*]

** Önsel. —ç.

*** Parantez içindeki sözleri Marx bu makaleye eklemiştir. —*Ed.*

makla işte böyle övünüyor: oysa durduğu yer, her ikisinin de çok aşağısındadır. İktisatçıların aşağısındadır, çünkü elinin altında sihirli bir formül bulunan bir filozof olarak, saf ekonomik ayrıntılara girmekten sakınabileceğini sanmıştır; sosyalistlerin aşağısındadır, çünkü düşünce planında bile olsa, burjuva görüş ufkunun ötesine geçecek ne cesarete, ne de kavrayışa sahiptir. ... Bilim adamı olarak, burjuvaların ve proleterlerin üstünden süzülerek uçmayı arzular; oysa, sermaye ile emek, ekonomi politik ile komünizm arasında ileri geri fırlatılıp duran *küçük-burjuvadır yalnızca.*"*

Bu yargı kulağa çok sert gelmekle birlikte, bunun her sözcüğünün altına bugün de imzamı atarım. Ama aynı zamanda şu da hatırda tutulmalıdır ki, Proudhon'un kitabını sosyalizmin küçük-burjuvaca yorumlanması olarak ilân ettiğim ve bunu teorik olarak tanıtladığım sıra, o, hem ekonomi politikçiler ve hem de sosyalistler tarafından hâlâ olağanüstü bir baş devrimci olarak nitelendiriliyordu. Daha sonraları, onun, devrime "*ihaneti*" konusunda kopartılan yaygaralara hiç bir zaman katılmamış olmamın nedeni budur. Daha başından beri, kendisi tarafından olduğu kadar başkalarınca da yanlış anlaşılmış bir kişi olarak, haksız umutları gerçekleştirmemiş olması, kendi hatası değildir.

Qu'est-ce que la propriété?'e kıyasla, Bay Proudhon'un sunuş yöntemlerindeki kusurlar *Philosophie de la misère*'de çok daha fazladır. Üslûp, çoğu kez, Fransızların da dediği gibi, *ampoulé*'dir.** Bay Proudhon'un Gal'li kavrayış zekâsı kendisini başarısızlığa uğrattığı her keresinde, sözümona Alman felsefesine ait olması gereken gösterişli spekülatif dil hemen sahnede boy gösteriveriyor. Hiç bir zaman için yüceltici olmayan o kendi kendini reklam edici, kendi kendini yüceltici, kasıntılı ton, ve özellikle "bilim" konusundaki boş sözler ve bunların yapmacıklı teşhiri, insanın kulağını tırmalayıp duruyor. İlk yapıtında parıldayan o içten sıcaklık yerine, burada bazı pasajlar güzel sözlerle sistematik bir geçici sıcaklığa büründürülmüş. Bir de buna, kendi orijinal düşüncesinden ötürü duyduğu ilkel gururu çoktan kırılmış bulunan, ve şimdi bilimin bir *parvenu*'su*** olarak kendisini

* *l.c.*, s. 119-120. [*Marx'ın notu.*] [Bkz: *Felsefenin Sefaleti*, s. 131-132. —*Ed.*]
** Abartmalıdır. —ç.

aslında olmadığı ve sahip bulunmadığı şeylerle desteklemek gereğini duyan, kendi kendisini eğitmiş kişinin bereketsiz nahoş bilgiçliğini ekleyiniz. Sonra, bir de, *Dunoyer* (bir "Hükümet Danışmanı", ki öyleydi) gibi bir adama yaltaklanırken, proletaryaya karşı takındığı gerçekçi tavrından ötürü saygı duyulması gereken *Cabet* gibi bir adama —ne zekice, ne esaslıca ve hatta ne de haklı olarak— edepsizce ve kaba bir biçimde saldıran küçük-burjuva zihniyeti. Bu Dunoyer'in bütün önemi de, o yazmış olduğu kalın, dayanılmaz ölçüde sıkıcı üç cilt boyunca[15], Helvetius tarafından *"On veut que les malheureux soient parfaits"* (bahtsızlardan kusursuz olmaları beklenir) diye tanımlanan bağnazlığı telkin etmekte göstermiş olduğu gülünç gayretten gelmektedir.

Şubat Devrimi,[16] daha birkaç hafta önce *"devrimler çağının"* ilelebet sona ermiş olduğunu tartışma götürmez bir biçimde tanıtlanmış olan Proudhon için kuşkusuz çok uygunsuz bir zamanda geldi. Ulusal Mecliste yaptığı çıkış, varolan koşulları anlamakta pek başarılı olmamakla birlikte, gene de her türlü övgüye değerdi.[17] Haziran ayaklanmasının[18] *ardından* böyle bir çıkış yapmak büyük cesaret isteyen bir işti. Ayrıca bu, *Bay Thiers*'in Proudhon'un önerilerine karşı çıkan ve daha sonra özel bir yayın olarak da basılan konuşmasıyla,[19] Fransız burjuvazisinin düşünsel dayanaklarının ne denli çocukça bir kafa yapısı üzerine oturtulmuş olduğunu bütün Avrupa'ya tanıtlaması gibi mutlu bir sonuç da vermişti. Gerçekten de, *Proudhon, Bay Thiers* ile kıyaslandığında, tufan-öncesi dev bir heykel boyutuna ulaşmıştı.

Proudhon'un buluşu olan *"Crédit gratuit"***** ve buna dayandırılmış olan *halk bankası* (*banque du peuple*), onun son ekonomik "icraatları" oldu. Proudhon'un düşüncesinin teorik temellerinin burjuva "ekonomi politiğin" ilk öğelerinin, yani *metalar* ile *para* arasındaki ilişkinin yanlış anlaşılmasında doğduğunun, oysa gerçek üstyapının çok daha eski ve çok daha geliştirilmiş düşüncelerin bir kopyasından ibaret bulunduğunun kanıtını *Zur Kritik der Politischen Ökonomie,* Heft 1, Berlin 1859 (s. 59-64)***** adlı kitabımda bulmak

*** Sonradan görme. —ç.

**** Bedava kredi. —ç.

***** Bkz: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 90-115. —*Ed.*

mümkündür. Belirli ekonomik ve politik koşullar altında, kredi sisteminin, 18. yüzyılın başlarında ve sonra gene 19. yüzyılın başlarında, İngiltere'de, bir sınıfın zenginliğinin bir başka sınıfa aktarılmasına hizmet etmiş olması gibi, işçi sınıfının kurtuluşunun hızlandırılmasına da hizmet edebileceği hiç bir kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır. *Ama faiz getiren sermayeyi sermayenin temel biçimi* olarak görmek; kredi sisteminin faizi ortadan kaldırma iddiası taşıyan özel bir biçimde kullanılmasını, toplumu değiştirmenin temeli yapmayı istemek, baştan aşağıya bir *küçük-burjuva* kuruntusudur. Gerçekten de, bu kuruntu, biraz daha eklemeler yapılsa, *17. yüzyıl İngiliz küçük-burjuvazisinin ekonomik sözcüleri* arasında zaten mevcuttu. Proudhon'un faiz getiren sermaye konusunda Bastiat (1850) ile giriştiği polemik,[20] *Philosophie de la misère*'den çok daha düşük bir düzeydedir. Bastiat'ya bile yenilmeyi başaran Proudhon, hasmı darbelerini canalıcı yerlere yöneltince, gülünç bir biçimde yaygarayı basıyor.

Birkaç yıl önce Proudhon —Lausanne hükümetinin teşvikiyle sanırım— "*Vergilendirme*" üstüne bir ödül makalesi yazdı. Bu makaleyle son deha parıltısı da söndü gitti, geriye *petit-bourgeois tout pur*'dan* başka bir şey kalmadı.

Proudhon'un politik ve felsefî yazılarına gelince, bunların hepsi de ekonomik yazılarında bulunan aynı çelişik ikili niteliği gösteriyorlar. Ayrıca bunların değeri Fransa'nın dışına taşmamıştır. Bununla birlikte, Fransız sosyalistlerinin, 18. yüzyıl burjuva volterciliğinden ve 19. yüzyıl Alman tanrıtanımazcılığından ne denli üstün olduklarını kendi dincilikleriyle göstermenin arzulanır bir şey olduğunu düşündükleri bir sıra, Proudhon'un, dine, kiliseye vb. yönelttiği saldırılar, kendi ülkesi için büyük değer taşır. Büyük Peter, Rus barbarlığını nasıl barbarlıkla altettiyse, Proudhon da Fransız lafazanlığını lafla altetmek için elinden geleni yaptı.

Louis Bonaparte'a kur yaptığı ve gerçekte onu Fransız işçilere hoş göstermeye uğraştığı *Coup d'etat*** konusundaki yapıtı, ve çarın daha büyük bir üne kavuşması için bir kreten sinikliği göstererek *Polonya*'ya karşı yazdığı son ya-

* Katıksız küçük-burjuvadan. —ç.

** Hükümet darbesi. —ç.

pıtı,[21] yalnızca kötü değil, bayağı ürünler olarak da tanımlanmalıdırlar; ama küçük-burjuva bakış açısına tekabül eden bir bayağılık.

Proudhon sık sık *Rousseau* ile kıyaslanmıştır. Bundan daha hatalı bir şey olamazdı. Proudhon daha çok *Nic[olas] Linguet*'ye benzer; sırası gelmişken söyleyelim, yazmış olduğu *Théoire des loix civiles* çok parlak bir kitaptır.

Proudhon'un diyalektiğe doğal bir eğilimi vardı. Ama bilimsel diyalektiği hiç bir zaman gerçekten kavrayamadığı için, hiç bir zaman safsatanın ötesine geçemedi. Aslında bu, onun küçük-burjuva bakış açısının kopmaz bir parçasıdır. Tarihçi *Raumer* gibi, küçük-burjuva da, "bir yandan" ve "öbür yandan" meydana gelir. Ekonomik çıkarları ve *bundan ötürü de* politikası, bilim, din ve sanat görüşleri hep böyledir. Ahlâkı da böyledir, her şeyi böyledir. O, yaşayan bir çelişkidir. Buna ek olarak, eğer bir de Proudhon gibi yetenekli bir kimseyse, çok geçmeden kendi çelişkilerini kullanmayı öğrenecek ve içinde bulunulan koşullara göre bunları göze çarpıcı, gösterişli, bazan rezilâne ve bazan da parlak paradokslar biçiminde geliştirecektir. Bilimde şarlatanlık ve politikada uzlaşmacılık böyle bir bakış açısından ayrı düşünülemez. Geriye bir tek egemen dürtü kalıyor, işin *cakası,* ve bütün gösterişçi insanlarda olduğu gibi onun için de önemli olan tek şey, o anın başarısıdır, günlük başarıdır. Örneğin bir Rousseau'yu, varolan güçlerle uzlaşma görünümünden bile her zaman için çok uzaklarda tutmuş olan en basit ahlâk duygusu, işte böylece ister istemez yok olup gider.

Gelecek kuşaklar, belki de, Fransız gelişiminin bu son evresini, Louis Bonaparte bu evrenin Napoléon'u ve Proudhon da Rousseau-Voltaire'iydi diyerek özetleyecektir.

Ve şimdi, ölümünden bunca kısa bir zaman sonra, bana bu adamın yargıcı olma rolünü yüklemiş olmanın sorumluluğunu kendi üzerinize almalısınız.

Derin saygılarımla.

KARL MARX

24 Ocak 1865'te yazılmıştır

1, 3 ve 5 Şubat 1865 tarihli
Social-Demokrat, n° 16, 17 ve 18'de
yayımlanmıştır

ÜCRET, FİYAT VE KÂR[22]

[GİRİŞ]

Yurttaşlar,

Esas konuya girmezden önce, giriş niteliğinde birkaç gözlemde bulunmama izin veriniz.

Şu anda, bütün Kıta üzerinde, gerçek bir grev salgını hüküm sürüyor ve her yanda, büyük haykırışlarla, ücretlerin artırılması isteniyor. Bu sorun kongremizde ele alınacaktır.[23] Uluslararası Birliğin başında olarak sizlerin, bu çok önemli sorun konusunda bir görüşe sahip olmanız gerekir. Ben kendi hesabıma, sabrınızı çetin bir sınavdan geçirmek pahasına da olsa, konuyu derinlemesine işlemeyi ödev sayıyorum.

Yurttaş Weston'la ilgili olarak, giriş niteliğinde bir başka şeye daha değinmeliyim. Kendisi, işçiler arasında hiç de tutulmadığını bildiği, ama onların yararına saydığı görüş-

leri yalnızca önermekle kalmadı, açıkça savundu da. Böylesi manevî cesaret örneklerine hepimiz ancak büyük bir saygı duymalıyız. Konuşmamın cilâsız üslûbuna karşın, sonunda, savında bana temel fikir gibi görünen noktada, kendisiyle görüş birliği içinde olduğumu, ama bu fikri, şu andaki biçimiyle, teorik bakımdan yanlış, pratik bakımdan ise tehlikeli bulduğumu göreceğini umarım.

Ve şimdi konuma geliyorum.

I. [ÜRETİM VE ÜCRET]

Yurttaş Weston'ın savı, esas olarak, iki varsayıma dayanıyor: 1° *ulusal üretimin miktarı değişmeyen bir şeydir,* ya da matematikçilerin dedikleri gibi, *sabit* bir nicelik ya da büyüklüktür; 2° *gerçek ücret miktarı,* yani satın alabileceği meta miktarıyla ölçülen ücret, *değişmeyen* bir miktar, *sabit* bir büyüklüktür.

Oysa, birinci iddia açıkça yanlıştır. Göreceksiniz ki, üretimin değeri ve niceliği yıldan yıla büyür, ulusal emeğin üretici güçleri çoğalır, ve bu büyüyen üretimin dolaşımı için gerekli para tutarı da sürekli olarak değişir. Yıl sonu için, ve birbirleriyle kıyaslanan başka başka yıllar için geçerli olan, yılın her ortalama günü için de geçerlidir. Ulusal üretimin niceliği ya da büyüklüğü sürekli olarak değişir. Bu, *sabit* bir büyüklük değildir, *değişken* bir büyüklüktür, ve nüfustaki değişmeler bir yana bırakılırsa, *sermaye birikiminin* ve *emeğin üretici gücünün* durmadan değişmesi nedeniyle başka türlü de olamaz. Şurası kesinlikle doğrudur ki, eğer *ücretlerin genel oranında* ani *bir yükselme* olsaydı, sonraki etkileri ne olursa olsun, bu yükselme, *kendiliğinden,* üretimin miktarını *hemen* değiştirmeyecekti. Her şeyden önce, mevcut durum ve koşullardan yola çıkacaktı. Ama eğer ulusal üretim, ücretler yükselmezden *önce sabit* olmayıp, *değişken* idiyse, ücretlerin yükselmesinden *sonra* da sabit değil, değişken olmaya devam edecektir.

Ama varsayalım ki, ulusal üretimin miktarı *değişken* değil, *değişmez* olsun. O zaman bile, dostumuz Weston'ın mantıkî bir tümdengelim olarak baktığı şey, dayanıksız basit bir iddia olarak kalırdı. Elimde belirli bir sayı, diyelim

ki 8 sayısı varsa, bu sayının mutlak sınırları, bu sayıyı oluşturan parçaların kendi *göreli* sınırlarını değiştirmelerine engel değildir. Kârlar 6, ücretler de 2 ise, ücretler 6'ya yükselebilir, kârlar da 2'ye düşebilir, gene de toplam miktar 8 olarak kalır. Böylece, üretim miktarının sabit olması, hiç bir biçimde, ücret miktarının da sabit olduğunu tanıtlamaz. Şu halde, dostumuz Weston, bu sabitliği nasıl tanıtlıyor? Sadece iddia ederek.

Ama onun iddiasını doğru kabul etseydik bile, bu, iki ayrı yönde işleyecekti, oysa Weston onu yalnızca tek bir yönde işletiyor. Eğer ücret miktarı değişmeyen bir büyüklükse, bu büyüklük ne artırılabilir, ne de azaltılabilir. Bu durumda işçilerin geçici bir ücret artışı koparmaları aptallıksa, bu durumda, kapitalistlerin de geçici bir ücret düşüşünü kabul ettirmeye kalkışmaları da daha az aptalca değildir. Weston dostumuz bazı durumlarda işçilerin ücret artışları *koparabildiklerini* yadsımıyor, ama ücret miktarı doğal olarak sabit olduğundan, buna bir karşı-tepki olacaktır. Öte yandan, o, kapitalistlerin, ücretleri *düşürebildiklerini* ve fiilen bu yolda durmadan çaba harcadıklarını da biliyor. Ücretlerin değişmezliği ilkesi gereğince, birinci durumda olduğu kadar bu ikinci durumda da, zorunlu olarak, bir karşı-tepki olması gerekirdi. Şu halde işçiler, ücretleri düşürme girişimine ya da bunun uygulamasına karşı tepki göstermekte haklı olurlardı. Şu halde, *ücret artışları* elde etmeye çalışırlarken haklıdırlar, çünkü *ücretlerin indirilmesine karşı her tepki,* onların artırılması için bir *etki*dir. Bu bakımdan, yurttaş Weston'ın ücretlerin değişmezliği ilkesine göre de, işçiler, bazı durumlarda, ücretlerin artırılması için birleşmeli ve mücadele etmelidirler.

Eğer bu vargıyı reddederse, bu vargının dayandığı varsayımdan da vazgeçmesi gerekir. O, ücretlerin miktarı *değişmez* bir *büyüklüktür* diyeceğine, ücretler, her ne kadar *yükselemezler* ve *yükselmemeleri* gerekirse de, sermaye, ücretleri indirmek istediği zaman, *düşebilirler* ve *düşmelidirler,* demeliydi. Eğer kapitalist, sizden, et yerine patatesle, buğday yerine yulaf ile beslenmenizi isterse, sizin onun iradesine bir ekonomi politik yasası gibi katlanmanız ve ona boyuneğmeniz gerekir. Eğer bir ülkede, örneğin, Birleşik Dev-

letler'de, ücret oranları İngiltere'de olduğundan daha yüksekse, ücret oranlarındaki bu farklılığı, yalnız ekonomik olguların değil, bütün öteki olguların da incelenmesini çok basitleştirecek bir yöntem ile, Amerikan kapitalistleri ile İngiliz kapitalistlerinin iradeleri arasındaki farklılıkla açıklamalısınız.

Ama o zaman da, Amerikan kapitalistlerinin iradesi, İngiliz kapitalistlerininkinden *niçin* farklıdır? diye sorabilirdik. Ve bu soruyu yanıtlamak için, *irade* alanının ötesine gitmemiz gerekir. Bir papaz, bana, Tanrının Fransa'daki iradesinin İngiltere'dekinden farklı olduğunu söyleyebilir. Eğer onu bu irade ikiliğini açıklaması için sıkıştıracak olursam, belki de, çekinmeden, Fransa'da başka, İngiltere'de başka bir iradesi olmasının Tanrının kendi iradesi olduğu yanıtını verecektir. Ama, dostumuz Weston, elbette ki, her türlü uslamlamayı böylesine tamamıyla yadsımayı savunacak en son kimsedir.

Kapitalistin *iradesi,* elbette ki, mümkün olanın en fazlasını almak yolundadır. Bizim yapacağımız şey, onun *iradesi* üzerinde derin incelemeler yapmak değil, onun *gücünü,* bu *gücün* sınırlarını ve *bu sınırların niteliğini* incelemektir.

II. [ÜRETİM, ÜCRET, KÂR]

Yurttaş Weston'ın bize verdiği konferans bir ceviz kabuğuna sığdırılabilir.

Onun bütün uslamlaması şu sonuca varıyor: Eğer işçi sınıfı, kapitalist sınıfını, parasal ücret olarak kendisine 4 şilin yerine 5 şilin vermeye zorlayacak olursa, buna karşılık kapitalist de onlara meta cinsinden 5 şilinlik değer yerine 4 şilinlik değer verecektir. İşçi sınıfı ücret artışından önce 4 şilin ile satın aldığı şeye şimdi 5 şilin ödemek zorunda kalacaktır. Ama bu neden böyledir? Neden kapitalist 5 şilin karşılığında ancak 4 şilinlik bir değer verir? Çünkü ücretlerin miktarı sabittir. Ama ücret neden 4 şilinlik meta olarak belirlenmiştir de, 3, ya da 2, ya da herhangi bir başka miktar olarak belirlenmemiştir? Eğer ücret miktarının sınırı, kapitalistlerin iradesinden olduğu kadar işçilerin iradesinden de bağımsız bir iktisat yasası ile saptanıyorsa, yurt-

taş Weston, her şeyden önce, bu yasayı ortaya koymalı ve tanıtlamalıydı. Ayrıca, belirli her anda fiilen ödenen ücret miktarının, daima, gerekli ücret miktarına tamıtamına tekabül ettiğini ve ondan hiç bir zaman sapmadığını tanıtlamalıydı. Öte yandan, ücret miktarının veri olan bu sınırı, sadece kapitalistin *irade*sine ya da onun açgözlülüğünün sınırlarına bağlı ise, bu keyfî bir sınırdır. Bu sınırda zorunlu olan bir şey yoktur. Bu, kapitalistlerin iradesi ile değiştirilebilir ve, dolayısıyla, onların iradesine *karşı* da değiştirilebilir.

Yurttaş Weston, teorisini örneklendirmek için şunu anlatıyor: eğer bir çorba tasında belirli sayıda kişilerin içeceği belirli miktarda çorba varsa, kaşıkların büyümesi çorbanın miktarında bir artış getirmez. Bu örneğini biraz budalaca bulduğumu belirtmeme izin versin. Bu, bana, biraz, Ménénuis Agrippa'nın başvurduğu benzetmeyi anımsattı. Romalı plebler, patrisyenlere karşı mücadeleye giriştiklerinde, patrisyen Agrippa, onlara, siyasal gövdenin plebyen kol ve bacaklarını, patrisyen karnın beslediğini anlattı. Ama, Agrippa, bir adamın karnını doldurmakla başka bir adamın organlarının beslendiğini tanıtlamayı hiç de başaramadı. Yurttaş Weston ise, işçilerin içinden yedikleri çorba tasının, ulusal emeğin bütün ürünü ile dolu olduğunu, ve onları bu çorbadan daha fazla almaktan alıkoyan şeyin ne çorba tasının küçüklüğü ne de içindeki çorbanın son derece az oluşu olduğunu, ama sadece kendi kaşıklarının küçüklüğü olduğunu unuttu.

Kapitalist hangi hile sayesinde 5 şilin karşılığında 4 şilinlik değer verebilecek durumdadır? Sattığı metaların fiyatının yükselmesi sayesinde. Peki öyleyse, fiyatların yükselmesi, ya da daha genel bir ifadeyle, metaların fiyatlarının değişmesi, metaların fiyatları, yalnızca kapitalistlerin iradesine mi bağlıdır? Yoksa, tersine, bu iradenin işin içine karışması için belirli bazı koşullar gerekli değil midir? Yok değilse, o zaman pazar fiyatlarının yükselmesi ve alçalması, yani boyuna değişmesi, çözülmez bir bilmece haline gelir.

Mademki, ne emeğin üretici güçlerinde, ne sermayenin ve kullanılan emeğin niceliğinde, ne de ürünlerin değerinin ifadesi olan paranın değerinde kesin olarak hiç bir değiş-

me meydana gelmediğini, *yalnızca ücret oranlarında değişme olduğunu* varsayıyoruz, öyleyse, ücretlerdeki bu yükselme, meta fiyatlarını nasıl etkileyebildi? Sadece bu metalara ilişkin arz ve talep arasındaki ilişki üzerinde etki yaparak.

İşçi sınıfı, bir bütün olarak düşünüldüğünde, gelirinin tümünü *geçim araçlarına* harcar ve harcamak zorundadır. Ücret oranındaki genel bir yükseliş *geçim araçları* talebinde bir artmaya, ve dolayısıyla da geçim araçlarının *pazardaki fiyatlarında* bir yükselmeye yolaçar. Bunları üreten kapitalistler, ücretlerdeki artışın zararını, metalarının pazar fiyatlarının artışıyla kapatacaklardır. Peki ama, geçim araçları üretmeyen kapitalistlere ne olur? Ve onların sayılarının öyle pek az olduğunu sanmamalısınız. Eğer ulusal ürünün üçte-ikisinin nüfusun beşte-biri tarafından tüketildiğini düşünürseniz —bir Avam Kamarası üyesi, bu yakınlarda, bunun nüfusun yedide-biri olduğunu söyledi—, ulusal ürünün ne kadar büyük bir bölümünün lüks nesneler olarak üretilmesi ya da lüks nesneler karşılığı *değişilmesi* gerektiğini, ve geçim araçlarının ne kadar büyük bir miktarının uşaklar, atlar, kediler, vb. için çarçur —deneyimlerimizden biliyoruz ki, bu çarçur, geçim araçlarının fiyatlarının artmasıyla her zaman epey kısılır— edilmesi gerektiğini anlarsınız.

Peki, geçim araçları üretmeyen kapitalistlerin durumu ne olacak? Ücretlerdeki genel yükselme sonucu *düşen kâr oranlarını, kendi metalarının fiyatlarının yükselmesiyle* kapatamazlar, çünkü bu metalara karşı talep artmamıştır. Gelirleri azalacak ve bu azalmış gelirle, fiyatları artmış olan geçim araçlarının aynı miktarı için daha fazla para ödemek zorunda kalacaklardır. Ama iş bununla bitmiyor. Kazançları azaldığı için lüks nesnelere daha az para harcamak zorunda kalacaklar, ve böylelikle, kendi metalarına karşı olan talepte de bir azalma olacaktır. Talepteki bu azalma sonucu, kendi metalarının fiyatları da düşecektir. Şu halde, sanayiin bu dallarında *kâr oranı düşecektir,* ama yalnızca ücret oranındaki genel artışın basit oranında değil, ücretlerdeki genel artışın, geçim araçlarının fiyatlarındaki artışın ve lüks nesnelerin fiyatlarındaki düşüşün bileşik oranında.

Sanayiin çeşitli dallarına yatırılmış olan sermayelerin *kâr oranları arasındaki bu fark* nasıl bir sonuç doğuracak-

tır? Herhangi bir nedenle, üretimin çeşitli alanlarında *ortalama kâr oranında* beklenmedik bir şekilde ortaya çıkıveren değişikliklerde her kez ne oluyorsa, gene aynı şey olacaktır. Sermaye ve emek daha az kârlı dallardan daha çok kârlı dallara aktarılacak ve bu aktarma süreci, sanayiin her dalında, arzı, artmış olan talep oranında artıncaya, ve öteki sanayi dallarında, arzı, düşmüş olan talep oranında düşünceye kadar sürecektir. Bu değişiklik bir kez gerçekleşti mi, genel kâr oranı, sanayiin çeşitli dallarında yeniden *eşitlenecektir*. Başlangıçta, bütün bu yer değiştirme, yalnızca çeşitli metaların arz ve talepleri arasındaki ilişkilerdeki bir değişiklikten ileri geldiğinden, neden ortadan kalkınca sonuç da ortadan kalkacak ve *fiyatlar* eski düzeylerine ve dengelerine döneceklerdir. Ücretlerin artması sonucu *kâr oranındaki düşüş*, sanayiin birkaç dalı ile sınırlı kalacağı yerde, genelleşmiştir. Varsayımımıza uygun olarak, emeğin üretici güçlerinde ve üretimin toplam miktarında hiç bir değişiklik meydana gelmemiş ama *üretimin* bu *belli niceliği biçim değiştirmiştir*. Ürünlerin daha büyük bir kısmı geçim araçları biçiminde, daha küçük bir kısmı lüks nesneler biçiminde varolmuş, ya da aynı şey demek olan, daha küçük bir kısmı yabancı ülkelerden gelen lüks nesneler karşılığında değişilmiş ve ilk biçimleriyle tüketilmiş, ya da gene aynı şey demek olan, yerli ürünlerin daha büyük bir kısmı lüks nesneler, yerine, dışardan gelen geçim araçları karşılığında değişilmiştir. Dolayısıyla ücret oranlarındaki genel yükselme, pazar fiyatlarında bir anlık geçici düzensizlikten sonra, meta fiyatlarında sürekli herhangi bir değişiklik yapmaksızın, ancak kâr oranlarında genel bir düşüşe yolaçacaktır.

Bu kanıtlamada, bütün ücret artışının geçim araçlarına harcandığını varsaydığım şeklinde bir itirazda bulunulacak olursa, yurttaş Weston'ın görüşüne en uygun varsayımda bulunduğumu söyleyeceğim. Eğer ücretlerdeki artış daha önce işçilerin tüketimlerinde yer almayan nesnelere harcansaydı, satınalma güçlerindeki gerçek artışı tanıtlamak gerekli olmazdı. Ama işçilerin satınalma güçlerindeki bu artış, yalnızca onların ücretlerinin yükselmesinin sonucu olduğundan, bu artışın kapitalistlerin satınalma güçlerindeki azalmaya tamıtamına tekabül etmesi gerekir. Dolayısıyla,

metalara olan *toplam talep artmayacak,* bu talebi oluşturan öğeler *değişecektir.* Bir yandaki talep artışı, öte yandaki talep azalışıyla dengelenecektir. Böylece, toplam talep değişmez kaldığından, metaların pazar fiyatlarında hiç bir değişiklik meydana gelemeyecektir.

Buna göre, kendinizi bir ikilemle karşı karşıya buluyorsunuz: ücret artışı ya bütün tüketim nesnelerine eşit bir biçimde harcanacaktır —ki, bu durumda, işçi sınıfı talebindeki artış, kapitalist sınıfın talebindeki azalmayla dengelenmek zorundadır—, ya da ücret artışı, yalnızca pazar fiyatları geçici olarak yükselen birkaç nesneye harcanacaktır. O zaman kâr oranlarının, bunun sonucu olarak, bazı sanayi dallarında düşmesi, ötekilerinde ise yükselmesi —ara, bir sanayi dalındaki artan talebe, ve öteki sanayi dallarında ise azalan talebe eşit hale gelinceye kadar— sermaye ve emek dağılımında bir değişikliğe neden olacaktır. Varsayımlardan birinde, meta fiyatlarında değişiklik olmayacaktır. Öteki varsayımda ise, metaların değişim-değerleri, pazar fiyatlarındaki birkaç dalgalanmadan sonra, eski düzeylerine döneceklerdir. Her iki varsayımda da, ücret oranındaki genel yükselme, eninde sonunda, kâr oranlarında genel bir düşmeden başka bir sonuç vermeyecektir.

Yurttaş Weston, hayal gücünüzü harekete geçirmek üzere, sizden, İngiliz tarım işçilerinin ücretlerinde 9 şilinden 18 şiline çıkan genel bir yükselmenin doğuracağı güçlükleri düşünmenizi istedi. Geçim araçlarına olan talepteki muazzam artışı ve bunun onların fiyatında yaratacağı korkunç yükselmeyi düşünün bir! diye haykırdı. Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, her ne kadar Birleşik Devletler'de tarım ürünlerinin fiyatları Birleşik Krallık'ta olduğundan daha düşük ise de, her ne kadar Birleşik Devletler'de sermaye ile emek arasındaki ilişkiler bütünüyle İngiltere'dekinin aynı ise de, ve her ne kadar Birleşik Devletler'de, yıllık üretim miktarı, İngiltere'ninkinden çok aşağı ise de, Amerikan tarım işçilerinin ortalama ücretleri, İngiliz tarım işçilerininkinin iki katından daha fazladır. Öyleyse dostumuz bu tehlike çanını neden çalıyor? Dikkatimizi, önümüzde duran gerçek sorundan başka taraflara çekmek için. 9 şilinden 18 şiline ani bir ücret artışı, yüzde-yüzlük ani bir artış meydana getirecektir.

Oysa bizim tartıştığımız şey, İngiltere'de genel ücret oranının birdenbire yüzde-yüz oranında yükselebilip yükselemeyeceği değildir. Her özel durumda o andaki koşullara bağlı olmak ve uymak zorunda olan bu yükselmenin *büyüklüğü* bizi hiç ilgilendirmiyor. Araştırmak zorunda olduğumuz tek şey, yüzde-bir ile sınırlı kalsa bile, ücret oranındaki genel bir artışın etkisinin ne olacağıdır.

Dostumuz Weston'ın uydurduğu yüzde-yüzlük yükselişi bir yana bırakıp, dikkatinizi, İngiltere'de 1849'dan 1859'a kadar yer alan gerçek ücret artışına çekmek istiyorum.

1848'de yürürlüğe giren On-saat, ya da daha doğrusu Onbuçuk-saat Yasasını[5] hepiniz bilirsiniz. Bu, tanık olduğumuz en büyük iktisadî değişikliklerden biri olmuştur. Bu, birkaç yerel sanayi dalına değil, İngiltere'nin dünya pazarlarındaki üstünlüğünü sağlayan başlıca sanayi dallarına kabul ettirilen ani bir ücret artışı olmuştur. Bu, özellikle elverişsiz koşullarda bir ücret yükselmesi olmuştur. Doktor Ure, Profesör Senior ve burjuvazinin bütün öteki resmî iktisat sözcüleri, bunun İngiliz sanayii için ölüm çanı demek olduğunu —ve söylemek zorundayım ki, dostumuz Weston'dan çok daha sağlam bir biçimde— *tanıtladılar*. Basit bir ücret artışının değil, ama kullanılan emek miktarında bir azalmanın doğurduğu ve bu azalmaya dayanan bir ücret artışının sözkonusu olduğunu tanıtladılar. Kapitalistlerin elinden alınmak istenen onikinci saatin, tam da kapitalistlerin kârlarını onunla sağladıkları saat olduğunu iddia ettiler. Sermaye birikiminin azalacağı, fiyatların artacağı, pazarların kaybedileceği, üretimin düşeceği, ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak, ücretlerin azalacağı ve sonunda da yıkımın geleceği tehdidini savurdular. Aslında, Robespierre'in Azamî Yasalarının[24] bunun yanında çocuk oyuncağı olduğunu söylüyorlardı ve bir bakıma hakları da vardı. Peki, sonuç ne oldu? İşgününün azalmasına karşın, fabrika işçilerinin parasal ücretlerinde bir yükselme, fabrikalarda çalışan işçilerin sayılarında önemli bir artış, ürünlerinin fiyatlarında kesintisiz bir düşüş, emeklerinin üretici gücünde şaşılacak bir gelişme, ürettikleri metaların pazarlarında duyulmadık sürekli bir genişleme. Manchester'de, 1860 yılında, Bilimleri İlerletme Derneğinde, Bay Newman'ın kendisinin, Doktor Ure'ın,

Senior'un ve iktisat biliminin bütün öteki resmî sözcülerinin yanılmış olduklarını ve oysa halkın içgüdüsünün doğruluğunun açığa çıktığını kabul ettiğini bizzat duydum. Bay W. Newman'dan[25] sözediyorum —Profesör Francis Newman'dan değil—, çünkü W. Newman, Bay Thomas Tooke'ın *History of Prices* adlı yapıtının, fiyatların tarihini 1793'ten 1856'ya kadar adım adım izleyen bu görkemli yapıtın çalışma ortağı ve yayımcısı olarak ekonomi biliminde büyük bir yer tutmaktadır. Dostumuz Weston'ın sabit ücret miktarı, sabit üretim miktarı, emeğin sabit üretici güç düzeyi, kapitalistlerin sabit ve kalıcı iradesi yolundaki sabit fikirleri ve bütün öteki sabitlikleri ve kesinlikleri doğru olsaydı, Profesör Senior'un uğursuz önsezileri doğru çıkar, işgününde genel bir kısıtlamayı, işçi sınıfının kurtuluşu yolundaki bu ilk hazırlık adımını daha 1815'te ilân etmiş olan[26] ve genel önyargılar karşısında bunu New Lanark'taki dokuma fabrikasında kendi başına fiilen başlatan Robert Owen haksız çıkmış olurdu.

İngiltere'de, On-saat Yasasının kabul edildiği ve bunun sonucu olarak ücretlerde bir artış meydana geldiği dönemde, burada sıralanamayacak olan nedenlerden ötürü, *tarım işçilerinin ücretlerinde genel bir yükselme* oldu.

Her ne kadar şimdi söyleyeceklerim için çok gerekli değilse de, yanlış anlamamanız için, burada, giriş niteliğinde birkaç uyarıda bulunmak istiyorum.

Haftalık ücreti 2 şilin olan bir adamın ücreti 4 şiline çıkartılsaydı, *ücret oranı* yüzde-yüz yükselmiş olurdu. Haftada 4 şilinlik bu *fiilî ücret miktarı* hâlâ çok düşük, geçindirmeyen bir ücret olarak kalıyor olsa bile, ücret oranındaki yükselme olarak ifade edildiğinde çok şaheser bir şey olarak görünecektir. Demek ki, ücret *oranındaki* etkileyici yüzdelere aldanmamalısınız. Her zaman, *ilk* miktar neydi? diye sormanız gerekir.

Ayrıca şu da açıktır ki, eğer 10 işçinin herbiri haftada 2'şer şilin, 5 işçinin herbiri 5'er şilin ve bir başka 5 işçinin herbiri de 11'er şilin alıyorlarsa, bu 20 kişinin hepsi birden haftada 100 şilin ya da 5 sterlin* alacaklardır. Haftalık ücretlerin *toplam* tutarı diyelim %20 artsa, 5 sterlin 6 sterline

* Şimdi artık 100'delik sisteme geçmiş olan İngiliz para sisteminde, eskiden 12 peni 1 şilin, ve 20 şilin de 1 sterlin ediyordu. —ç.

çıkar. Ortalama olarak alındığında, *genel ücret oranının* %20 arttığı söylenebilir, oysa, aslında, on kişinin ücretleri aynı kalmış, beş kişininki yalnızca 5 şilinden 6 şiline çıkmış, öteki beş kişininki ise 55 şilinden 70 şiline çıkmıştır. İşçilerin yarısının durumunda hiç bir düzelme olmamış, dörttebirinin durumlarında gözle görülmeyecek bir iyileşme olmuş ve ancak dörtte-biri bu artıştan gerçek bir kazanç sağlamışlardır. Bununla birlikte, ortalama olarak hesaplandığında, bu yirmi kişinin ücretleri %20 artmış olacak, ve onları çalıştıran toplam sermaye ve bunların ürettikleri metaların fiyatları sözkonusu olduğu kadarıyla, durum, bunların hepsi bu ortalama ücret artışından sanki eşit bir pay almışlar gibi görünecektir. Tarım işçilerinin durumunda ise, İngiltere'nin ve İskoçya'nın çeşitli kontluklarındaki standart ücretler çok değişik olduğundan, artış bunları çok eşitsiz bir biçimde etkilemektedir.

Son olarak, ücretlerde artış olan dönemlerde, Rus Savaşının[27] yolaçtığı yeni vergiler gibi, tarım işçilerinin konutlarının önemli bir bölümünün yıkılması[28] vb. gibi, bu artışı götürücü etkiler de görülebilmiştir.

Bütün bu ihtiyat kayıtlarını koyduktan sonra, şimdi, 1849'dan 1859'a kadar, Büyük Britanya'da, tarım işçilerinin ortalama ücret oranlarında *yaklaşık %40'lık bir yükselme* olduğunu söylüyorum. Bu iddiama dayanak olarak geniş ayrıntılar verebilirdim, ama buradaki amacım bakımından müteveffa Bay John C. Morton'ın, 1860 yılında, *The Forces Used in Agriculture* konusunda, Londra Sanat Derneğine[29] sunduğu çok özenli eleştirel bildiriye başvurmanızı salık vermenin yeterli olacağını düşünüyorum. Bay Morton, bu çalışmasında, oniki İskoç ve otuzbeş İngiliz kontluğunda yaşayan yüz kadar çiftçiden toplanmış faturalardan ve öteki belgelerden derlediği verileri sunuyor.

Dostumuz Weston'ın görüşüne göre, ve fabrika işçilerinin ücretlerinde aynı anda meydana gelen artış gözönünde tutulduğunda, 1849 ve 1859 yılları arasında tarım ürünleri fiyatlarında çok büyük bir artış olmalıydı. Oysa ne oldu? Rus Savaşına, 1854'ten 1856'ya kadar birbirini izleyen kötü ürün yıllarına karşın, İngiltere'nin başlıca tarım ürünü buğdayın ortalama fiyatı, 1838-1848'deki *quarter*[4] başı-

na yaklaşık 3 sterlinden, 1849-1859'da *quarter* başına yaklaşık 2 sterlin 10 şiline düştü. Bu, tarım işçilerinin ücretlerindeki ortalama %40'lık yükselmeyle aynı anda, buğday fiyatında %16'dan fazla bir düşme demektir. Aynı dönem içinde, bu dönemin sonunu başlangıcı ile, yani 1859'u 1849 ile karşılaştıracak olursak, kayıtlı yoksulların sayısı 934.419'dan 860.470'e düşmüştür, bu da 73.949'luk bir fark demektir; bunun çok küçük ve sonraki yıllarda yeniden ortadan kaybolan bir azalma olduğunu kabul ederim, ama gene de bir azalmadır.

Denilebilir ki, Tahıl Yasalarının[30] yürürlükten kaldırılması sonucu, yabancı tahıl ithali, 1838-1848 dönemine oranla, 1849 ve 1859 arasında iki katına çıkmıştır. Peki ama, bu ne demektir? Yurttaş Weston'ın görüşüne göre, ister içten, ister dıştan geliyor olsun, talep artışının sonucu hep aynı olacağından, dış pazarlar üzerindeki bu ani, büyük ve durmadan artan talebin tarımsal ürün fiyatlarını orada korkunç bir düzeye çıkarması gerekirdi. Oysa gerçekte ne oldu? Birkaç kötü ürün yılı bir yana, tahıl fiyatlarının yıkıcı bir biçimde düşüşü, bütün bu dönem boyunca, Fransa'da sürekli yakınmalara konu oldu. Amerikalılar, birçok kez, fazla ürünlerini yakmak zorunda kaldılar; ve Rusya, Bay Urquhart'a inanmak gerekirse, Birleşik Devletler'deki iç savaşı körüklemiştir, çünkü, Rusya'nın Avrupa pazarlarına tarım ürünleri ihracatı Amerikan rekabetiyle felce uğramıştı.

Soyut biçimine indirgendiğinde, yurttaş Weston'ın savları şu sonuca varacaktır: Bütün talep artışları, belli bir üretim miktarı temeli üzerinde yer alır. Bu bakımdan, talep artışı, hiç bir zaman *talep edilen malların arzını artıramaz*, yalnızca *para olarak fiyatlarını yükseltebilir*. Oysa en yalın bir gözlem bile gösterir ki, talep artışı, bazı durumlarda, metaların pazar fiyatlarında hiç bir değişiklik meydana getirmediği gibi, bazı başka durumlarda da, pazar fiyatlarında, arzdaki bir artışı izleyen ve sonra fiyatların önceki düzeylerine, pek çok halde de başlangıçtaki düzeylerinin *altına* düşmesine yolaçan geçici bir fiyat yükselmesine neden olur. Talep artışı, ister ücret yükselişinin, ister bambaşka bir nede-

* İngiliz sıvı ölçüsü; 2,90 hektolitreye karşılıktır. —ç.

nin işi olsun, bu, sorunun koşullarında hiç bir şey değiştirmez. Yurttaş Weston'ın bakış açısına göre, bu genel olguyu açıklamak, olağandışı durumlarda meydana gelen ücret artışı olgusunu açıklamak kadar güç bir şeydi. Şu halde onun savının bizim ele aldığımız konuyla hiç bir bağlantısı yoktur. Bu yalnızca, onun, bir talep artışının sonuç olarak pazar fiyatlarında bir artış yaratacağı yerde, arz artışı yaratması yasalarını hesaba katmakta içine düştüğü kafa karışıklığını gösteriyor.

III. [ÜCRET VE PARA DOLAŞIMI]

Tartışmaların ikinci gününde, dostumuz Weston, eski iddialarını yeni kılıklara soktu. Dedi ki: "Parasal ücretlerdeki genel yükselişin sonucu olarak, aynı ücretleri ödemek için daha fazla para gerekecektir. Dolaşımdaki para miktarı *sabit* olduğundan, bu sabit para miktarıyla artmış olan parasal ücretleri nasıl ödersiniz?" Güçlük, başlangıçta, işçilerin parasal ücretlerinin yükselmiş olmasına karşın, kendilerine düşen metaların niceliğinin sabit oluşundan ileri geliyordu; şimdi ise, metaların sabit niceliğine karşın, parasal ücretlerin artmış olmasından ileri geliyor. Elbette ki, ilk dogmayı kaldırıp atarsanız, bunun doğurduğu güçlükler de aynı biçimde ortadan kalkacaklardır.

Bununla birlikte, bu para dolaşımı sorununun, burada işlediğimiz konu ile kesin olarak hiç bir ilişiğinin olmadığını göstereceğim.

Ödeme mekanizması, sizin ülkenizde, Avrupa'nın başka herhangi bir ülkesinde olduğundan çok daha yetkindir. Banka sisteminizin genişliği ve yoğunluğu sayesinde, aynı değerler toplamının dolaşımını sağlamak için ve eşit ya da daha yüksek sayıda işlemin yürütülmesi için çok daha az bir paraya gerek vardır. Örneğin, ücretler sözkonusu olduğu kadarıyla, İngiliz fabrika işçisi, ücretini, bakkala haftalık olarak öder, o da bu parayı her hafta bankaya koyar, banka ise, haftadan haftaya bunu fabrikatöre geri verir, o da yeniden işçilerin ücretlerini öder ve bu böylece sürüp gider. Bu yolla, bir işçinin yıllık ücreti, diyelim ki 52 sterlin, her hafta aynı çemberi dönüp dolaşan bir tek *sovereign** ile öde-

nebilir. Bu mekanizma İngiltere'de bile, İskoçya'daki kadar kusursuz değildir, ve her yerde aynı yetkinliğe ulaşmamıştır. Bunun içindir ki, örneğin, bazı tarım bölgelerinde, belirgin bir biçimde sınaî özellik gösteren bölgelere oranla, çok daha küçük bir değerler miktarının dolaşımını sağlamak için çok daha fazla paraya gerek vardır.

Kanalın öteki yakasında ise, *parasal ücretlerin* İngiltere'deki ücretlerden çok daha düşük olduğunu, buna karşılık, Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da ücretlerin dolaşımının *çok daha büyük para miktarları* aracılığıyla yapıldığını göreceksiniz. Aynı *sovereign,* bankaların eline bu kadar çabuk geçmez ve gene kapitaliste bu kadar çabuk geri dönmez. Onun için, 52 sterlinin yıllık dolaşımı için, 1 *sovereign* yerine 25 sterlin tutarındaki yıllık ücretlerin dolaşımını sağlamak için, belki de 3 *sovereign* gereklidir. Kıta ülkelerini İngiltere ile karşılaştıracak olursanız, hemen göreceksiniz ki, düşük parasal ücretler, dolaşımları için, bazan, yüksek parasal ücretlerden çok daha büyük miktarda paraya gereksinme gösterirler, ve bu, gerçekte, konumuzun tamamen dışında teknik bir sorundur.

Bildiğim en iyi hesaplara göre, bu ülkenin işçi sınıfının yıllık geliri 250 milyon sterlin olarak tahmin edilebilir. Bu muazzam tutar, yaklaşık 3 milyon sterlin aracılığıyla dolaşır. Ücretlerde %50'lik bir yükselme olduğunu varsayalım. O zaman, dolaşımdaki 3 milyon yerine 4½ milyon gerekli olacaktır. İşçiler günlük harcamalarının çok büyük bir kısmını gümüş ve bakır cinsinden, yani altın karşısındaki göreli değerleri, tahvil edilmez kâğıt para gibi, yasa ile keyfî olarak saptanan sikkeler cinsinden ödediklerinden, parasal ücretlerdeki %50'lik artış, en kötü durumda bile, diyelim 1 milyon tutarında ek bir *sovereign* dolaşımını gerektirecektir. İngiltere Bankasının ya da özel bankaların mahzenlerinde külçe ya da madenî para biçiminde şu anda hareketsiz duran bir milyon daha dolaşıma girecektir. Ama bu milyonun fazladan para olarak basılmasının ve fazladan yıpranmasının doğuracağı en ufak harcamadan bile kaçınılabilirdi ve, eğer bu ek para gereksinmesinin doğuracağı herhangi bir sıkıntı olsay-

* İngiliz altın lirası. —ç.

dı, gerçekten de, kaçınılırdı. Hepiniz biliyorsunuz ki, bu ülkede, dolaşımda olan para iki büyük gruba ayrılır. Çok çeşitli banknotlardan oluşan bir grup, toptancılar arasındaki işlemlerde ve tüketicilerle toptancılar arasındaki büyük ödemelerde kullanılır, oysa öteki dolaşım aracı türü, yani madenî para sikkeleri perakende ticarette dolaşır. Her ne kadar birbirinden bambaşka işler de, bu iki dolaşım aracı türü, birbirlerine karışırlar. Böylece, altın sikke, 5 sterlinin altında kalan bütün küsürat için, büyük ödemelerde bile, büyük çapta dolaşıma girer. Eğer hemen yarın 4 sterlinlik, ya da 2 sterlinlik kâğıt paralar çıkartılacak olsa, dolaşımın bu kanallarını doldurmakta olan altın hemen geri çekilir ve parasal ücretlerdeki artışın doğurduğu gereksinmenin kendisini hissettirdiği kanallara yönelirdi. Böylece, %50'lik ücret artışının zorunlu kıldığı ek bir milyon, fazladan tek bir *sovereign* eklenmeksizin elde edilmiş olurdu. Oldukça uzun bir süre Lancashire'da yapıldığı gibi, aynı sonuç tek bir banknot ilâvesi olmaksızın senet dolaşımının artırılmasıyla da elde edilebilirdi.

Yurttaş Weston'ın tarım işçilerinin ücretleri için öngördüğü gibi, ücret oranlarında örneğin %100'lük bir genel artış geçim araçlarının fiyatlarında büyük bir yükselmeye neden olsaydı ve, kendi görüşüne göre, bu durum karşılanamayacak ek bir para gerektirseydi, o zaman, *ücretlerde genel bir düşmenin* de, aynı ölçekte, ama ters yönde, aynı sonucu yaratması gerekirdi. Oysa hepiniz biliyorsunuz ki, pamuklu sanayii için en elverişli yıllar, 1858 ve 1860 yılları olmuştur, özelikle 1860 yılının ticaret tarihinde bir benzeri daha yoktur, ve aynı dönemde öteki sanayi dalları da büyük bir refaha erişmişlerdir. Pamuklu dokuma işçilerinin ve bu sanayie bağlı bütün öteki işçilerin ücretleri, 1860 yılında, daha önce görülmedik bir düzeye yükselmiştir. Amerikan bunalımının çıkagelmesiyle bütün bu ücretler, birdenbire eski tutarlarının yaklaşık dörtte-birine indiler. Bu, %300'lük bir yükselmenin tersi demektir. Ücretler, 5'ten 20'ye çıktıklarında %300 yükseldiler diyoruz, 20'den 5'e düştüklerinde ise %75 azaldılar diyoruz; ama bir durumdaki yükselme ile öteki durumdaki düşmenin tutarı aynıdır, yani 15 şilindir. Demek ki bu, ücret oranlarında benzeri olmayan ani bir de-

ğişiklikti ve, aynı zamanda, yalnız pamuklu sanayiinde çalışan işçileri değil, ama bu sanayie dolaylı bir biçimde bağımlı olan işçileri de sayarsak, tarım işçilerinin sayısının yarısından fazla işçiyi kapsıyordu. Bu durumda buğdayın fiyatı düştü mü? Hayır, 1858-1860 arasındaki üç yıl boyunca yıllık ortalama *quarter* başına 47 şilin 8 peni olan fiyatı, 1861-1863 arasındaki üç yıl için yılda ortalama *quarter* başına 55 şilin 10 peni oldu. Ödeme araçlarına gelince, 1860'taki 3.378.102 sterline karşılık 1861'de 8.673.232 sterlin vardı, yani 1861'de 1860'takinden 5.295.130 sterlin daha fazla para basıldı. Banknot dolaşımının 1861 yılında 1860'takinden 1.319.000 sterlin daha az olduğu doğrudur. Bunu çıkaralım. Gene de, 1861 yılı için, elverişli bir yıl olan 1860'a oranla, geriye 3.976.130 sterline varan, yani yuvarlak hesap 4 milyona varan bir ödeme araçları fazlalığı kalıyor; ama İngiltere Bankasının altın rezervi, aynı zamanda, aynı oranda olmasa bile, hiç değilse hemen hemen eşit oranda düşmüştü.

1862 yılını 1842 ile karşılaştırınız. Dolaşımdaki metaların değer ve miktarındaki korkunç artış bir yana bırakılırsa, 1862'de İngiltere ve Galler'deki demiryolları için yalnızca olağan hisse senedi, tahvil, vb. işlemlerine ödenen sermaye tutarı 320.000.000 sterlini buluyordu, ki bu tutar, 1842'de, masal gibi gelirdi insana. Ama bununla birlikte, dolaşımdaki ödeme araçlarının tüm toplamı, 1862 ile 1842'de aşağıyukarı aynı idi. Yalnız metalarda değil, ama bütün para işlemlerindeki muazzam değer artışına karşılık, ödeme araçlarının devamlı azalmasına doğru genel bir eğilim bulunduğunu göreceksiniz. Dostumuz Weston'ın görüşüne göre, bu, çözümü olmayan bir bilmecedir.

Sorunun biraz daha derinine inseydi, ücretler bir yana bırakılırsa, hatta ücretlerin sabit kaldıklarını kabul ederek, dolaşıma sokulacak metaların değer ve miktarının ve, genel olarak, hesap kapatacak para işlemleri tutarının her gün değiştiğini; dolaşıma sürülen kâğıt paralar tutarının her gün değiştiğini; herhangi bir para kullanılmaksızın, senetler, çekler, açık hesaplar, kliring bankaları aracılığıyla gerçekleştirilen ödemeler tutarının her gün değiştiğini; madenî paraya gereksinme duyulduğu ölçüde, dolaşımdaki para sikkeleri ile banka mahzenlerindeki sikke ve altın rezervleri arasındaki

oranın her gün değiştiğini; ulusal dolaşımda kullanılan para olarak basılmamış külçe altın tutarı ile uluslararası dolaşım için dışarı gönderilen altın tutarının her gün değiştiğini görürdü. Ve ödeme araçlarının sabitliği gibi bir dogmanın, her günkü olgularla bağdaşmayan korkunç bir yanılgı olduğunu görürdü. Para dolaşımına ilişkin yasalar konusundaki yanlış anlayışını ücretlerin yükseltilmesine karşı bir kanıt olarak kullanacağı yerde, ödeme araçlarının kendilerini durmadan değişen koşullara uyarlamalarını sağlayan yasaları araştırırdı.

IV. [ARZ VE TALEP]

Dostumuz Weston, *repetito est mater studiorum,* yani yineleme incelemenin anasıdır biçimindeki Latin atasözünü kabul ediyor; bunun içindir ki, ilk dogmasını, yani ücretlerin yükseltilmesi nedeniyle dolaşım araçlarının kısıtlanmasının sermayede bir azalmaya yolaçacağı vb. dogmasını yeni bir biçim içersinde yineledi. Onun para dolaşımına olan tutkunluğunu daha önce ele almış olduğumdan, para dolaşımındaki hayalî olasılıklardan ileri geldiğini sandığı hayalî sonuçlar üzerinde durmayı tamamen yersiz buluyorum. Bu bakımdan, o kadar değişik biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıkardığı, ama gene de *hep aynı* kalan dogmasını, derhal *en yalın teorik biçimine* indirgeyeceğim.

Bir tek gözlem, onun ele aldığı konuyu nasıl da eleştiri zihniyetinden yoksun olarak işlediğini bütün açıklığıyla gösterir. O, ücretlerin artmasına ya da bundan doğan yüksek ücretlere karşı çıkıyor. Öyleyse ona soruyorum: Yüksek ücret nedir, düşük ücret nedir? Neden, örneğin haftada 5 şilin düşük bir ücret, haftada 20 şilin ise yüksek bir ücret sayılır? Eğer 5, 20'ye kıyasla düşükse, 20, 200'e kıyasla daha da düşüktür. Eğer bir kimse termometre üzerine bir konferans veriyorsa ve işe düşük dereceler ve yüksek dereceler üzerine nutuk atmakla başlıyorsa, hiç bir şey öğretmeyecektir. Her şeyden önce, bana, suyun donma derecesinin ve kaynama derecesinin nasıl belirlendiğini açıklaması, ve bu standart noktaların nasıl termometre tüccarlarının ya da yapımcılarının kaprisleri ile değil de, doğa yasalarıyla saptandığını

tanıtlaması gerekir. Oysa, ücretler ve kârlara ilişkin olarak, yurttaş Weston, bu standart noktaları ekonomik yasalardan çıkarmayı ihmal etmekle kalmamış, bunları aramak zorunluluğunu bile duymamıştır. Halk dilindeki düşük ve yüksek terimlerini, sabit bir anlama sahiplermiş gibi benimsemekle yetinmiştir, oysa ücretlerin ancak onların büyüklüklerini ölçmeye yarayan bir standarda göre yüksek ya da düşük olduklarının söylenebileceği açıktır.

Neden belirli bir nicelikteki emek karşılığında belirli bir miktar para ödendiğini bana söyleyemeyecektir. Eğer bana, "Bu, arz ve talep yasasınca düzenlenmiştir" diye yanıt verecek olursa, ona, her şeyden önce, bizzat arz ve talebin hangi yasaya göre düzenlendiğini sormam gerekir. Ve böyle bir karşılık, onu hemen tartışma dışı bırakırdı. Emek arzı ile talebi arasındaki ilişkiler sürekli olarak değişir, ve bu değişikliklerle birlikte emeğin pazardaki fiyatları da değişir. Eğer talep arzı aşarsa, ücretler yükselir; eğer arz talebi aşarsa, ücretler düşer; bazı durumlarda, arz ve talebin gerçek durumunu, örneğin grevle ya da başka bir yöntemle *sınamak* zorunlu olsa bile, bu böyledir. Eğer arzı ve talebi ücretleri ayarlayan bir yasa olarak kabul ederseniz, ücretlerin yükselmesine karşı atıp tutmak çocukça olduğu kadar boşuna da olurdu, çünkü, başvurduğunuz bu yüce yasaya göre, ücretlerin dönemsel olarak yükselmesi, dönemsel olarak düşmesi kadar zorunlu ve meşrudur. Ama eğer arz ve talebi ücretleri düzenleyen bir yasa saymazsanız, o zaman size bir kez daha "Neden belirli bir nicelikteki emek karşılığında belirli bir miktar para ödenir?" sorusunu sorarım.

Ama sorunu daha geniş bir bakış açısından inceleyelim. Eğer emeğin ya da başka herhangi bir metaın değerinin, son tahlilde, arz ve talep tarafından belirlendiğini sansaydınız, tam bir yanılgı içinde olurdunuz. Arz ve talep, pazar fiyatlarındaki geçici *dalgalanmalardan* başka bir şeyi düzenlemez. Arz ve talep, bir metaın pazar fiyatının neden kendi *değer*inin üstüne çıktığını ya da altına düştüğünü açıklar, hiç bir zaman bu değerin kendisini değil. Varsayalım ki, arz ve talep birbirlerini dengeliyorlar, ya da iktisatçıların dedikleri gibi, ödeşiyorlar. Bu karşıt güçler eşitlendikleri anda birbirlerini felce uğratırlar ve şu ya da bu yönde etkin ol-

maktan çıkarlar. Arz ve talep eşitlendiği, dolayısıyla etkin olmaktan çıktığı anda, bir metaın *pazar fiyatı* kendi *gerçek değeri* ile, yani pazar fiyatının onun etrafında dalgalandığı standart fiyatı ile çakışır. Bu değerin mahiyetini araştırırken, arz ve talebin pazar fiyatları üzerindeki geçici etkileri ile bir alıp veremediğimiz olamaz. Bu, ücretler için olduğu kadar, öteki bütün metaların fiyatları için de geçerlidir.

V. [ÜCRET VE FİYAT]

Dostumuzun bütün savları, teorik olarak, olabildiğince yalınlaştırıldığında, bir tek dogmaya indirgenir: "*Metaların fiyatları, ücretlerle belirlenir ya da düzenlenir.*"

Bu eskimiş ve çürütülmüş yanılgıya karşı pratik gözlemin tanıklığına başvurabilirdim. Emeklerine göreli olarak yüksek fiyat biçilen İngiliz fabrika işçilerinin, madencilerin, tersane işçilerinin vb., ürünlerinin ucuzluğu ile bütün öteki ulusları altettiklerini; oysa örneğin göreli olarak düşük fiyat biçilen İngiliz tarım işçisinin ürettiği ürününün pahalılığı yüzünden, bütün öteki uluslarca altedildiğini söyleyebilirdim. Aynı ülkedeki mal çeşitlerini ve değişik ülkelerin metalarını birer birer karşılaştırarak, gerçek olmaktan çok görünüşteki bazı istisnalar bir yana, ortalama olarak, yüksek fiyat biçilen emeğin düşük fiyatlı metaları ürettiğini, düşük fiyat biçilen emeğin ise yüksek fiyatlı metaları ürettiğini gösterebilirdim. Elbette ki bu, bir durumda emeğin yüksek fiyatının, öteki durumda emeğin düşük fiyatının, bu birbirine taban tabana karşıt sonuçların, karşılıklı nedenleri olduklarını tanıtlamazdı; oysa bu, metalar fiyatlarının, emeğin fiyatları tarafından belirlenmediğini kesenkes tanıtlar. Ama bu ampirik yöntemi kullanmamıza hiç gerek yok.

Yurttaş Weston'ın "*metalar fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiği ya da düzenlendiği*" dogmasını öne sürdüğü belki de yadsınabilir. Gerçekten de bunu hiç bir zaman böyle formüle etmemiştir. Tersine, kâr ile rantın metaların fiyatlarını oluşturan öğeler arasında bulunduklarını, çünkü, yalnızca işçinin ücretinin değil, kapitalistin kârının ve toprak sahibinin rantının da metaların fiyatları ile ödendiğini söylemiştir. Peki ama, onun fikrince, fiyat nasıl oluşur? Önce

ücretler ile. Sonra, fiyata kapitalist hesabına bir yüzdelik ve toprak sahibi hesabına da bir başka yüzdelik eklenir. Bir metaın üretiminde kullanılan işçilerin ücretleri 10 olsun. Eğer kâr oranı %100 ise, kapitalist ödenmiş ücretlere 10 eklerdi, eğer rant oranı da ücretlerin %100'ü ise, bir 10 daha eklenirdi. O zaman metaın toplam fiyatı 30 olacaktır. Ama, bu cinsten bir fiyat belirlemesi, fiyatların ücretlerle belirlenmesinden başka bir şey olmazdı. Yukardaki örnekte, ücretler 20'ye yükseldiğinde, metaın fiyatı 60'a yükselecektir, vb.. Ücretlerin, fiyatları düzenlediği dogmasını savunan bütün modası geçmiş ekonomi politik yazarları, kârı ve rantı, *ücretlere yapılan basit yüzde ilâveleri* olarak ele alarak bu dogmayı tanıtlamaya çalışmışlardır. Besbelli ki, bunlardan hiç biri, bu yüzdelerin sınırlarını herhangi bir ekonomik yasaya bağlayamamışlardır. Tersine, kârın gelenekle, alışkanlıkla, kapitalistin iradesi ile, ya da gene aynı derecede keyfî ve açıklanamaz herhangi başka bir yöntemle düzenlendiğine inandıkları anlaşılıyor. Kârların kapitalistler arasında rekabetle belirlendiğini iddia etmelerinin hiç bir anlamı yoktur. Bu rekabet, elbette ki, sanayiin çeşitli dallarındaki değişik kâr oranlarını eşitler ya da ortalama bir düzeye indirger, ama bu, hiç bir zaman, bu düzeyin kendisini, yani genel kâr oranını belirleyemez.

Metaların fiyatlarının ücretler tarafından belirlendiğini söylediğimizde bundan ne anlıyoruz? Ücret, emeğin fiyatına verilen bir addan başka bir şey olmadığına göre, bu, meta fiyatlarının emek fiyatı ile belirlendiği anlamına gelir. "Fiyat", değişim-değeri olduğundan —değerden sözettiğim zaman daima değişim-değerini kastediyorum—, yani *para olarak ifade edilen* değişim-değeri olduğundan, bu önerme şunu demeye gelir: "*metaların değeri*, emeğin değeri ile belirlenir" ya da "*emeğin değeri, değerlerin genel ölçüsüdür*".

Peki öyleyse "*emeğin değeri*"nin kendisi nasıl belirlenir? İşte burada bir ölü noktaya ulaşıyoruz. Elbette ki, mantıklı olarak düşünmeye çalışırsak bir ölü noktaya ulaşıyoruz. Oysa bu dogmanın savunucuları, mantıkî kaygılarla kendilerini sıkıntıya sokmuyorlar. Örneğin, dostumuz Weston'a bakın. İlkönce, bize, ücretlerin meta fiyatlarını düzenlediklerini, ve dolayısıyla ücretler yükseldiği zaman fiyatların da

yükselmek zorunda olduklarını söyledi. Sonra bir yarım dönüş yaparak ücret artışlarının bir işe yaramayacağını, çünkü meta fiyatlarının da yükselmiş olduklarını ve ücretlerin aslında, karşılığında harcandıkları metaların fiyatları ile ölçüldüklerini göstermeye çalıştı. Böylece, işe, emek değerinin metaın değerini belirlediğini söylemekle başlanıyor, ve metaın değerinin emeğin değerini belirlediği iddia edilerek bitiriliyor. Böylece, kısır bir döngü içinde, hiç bir sonuca ulaşamadan, bir o yana, bir bu yana dönüp duruluyor.

Kısacası, eğer herhangi bir metaın, örneğin emeğin, buğdayın ya da başka bir metaın değerini, değerin genel ölçüsü ve düzenleyicisi yaparsak, güçlüğün yerini değiştirmekten başka bir şey yapmadığımız açıktır, çünkü, bir değeri başka bir değerle belirlemiş oluruz ki, bu son değerin kendisinin de belirlenmesine gerek vardır.

En soyut biçimiyle ifade edildiğinde, "ücretler metaların fiyatlarını belirler" doğması şuna varır: "değer değerle belirlenir", ve aslında bu safsata da, değer hakkında hiç bir şey bilmediğimiz anlamına gelir. Eğer bu öncülü kabul edersek, ekonomi politiğin bütün genel yasaları salt boş laflar halini alır. Onun için, Ricardo'nun en büyük erdemi, 1817'de yayınlanan *The Principles of Political Economy*'de, herkesin kabul ettiği ve yinelene yinelene usanç veren "ücretler fiyatları belirler" safsatasını tepeden tırnağa yıkmak oldu; o safsata ki, Adam Smith ve onun Fransız öncelleri, araştırmalarının gerçekten bilimsel olan bölümlerinde onu boşlamışlar, ama yapıtlarının daha yüzeysel ve halka hitabeden bölümlerinde yeniden ele almaktan da geri durmamışlardır.

VI. [DEĞER VE EMEK]

Yurttaşlar, sorunun gerçekten geliştirilmesi gereken noktasına varmış bulunuyorum. Bunu pek doyurucu bir biçimde yapacağıma söz veremem, çünkü bunu yapabilmem için bütün ekonomi politik alanını baştanbaşa ele almam gerekir. Ancak, Fransızların *effleurer la question** dedikleri gibi, yalnızca bellibaşlı noktalarına değinebilirim.

* Soruna şöyle bir değinmek. —ç.

Kendi kendimize sormak zorunda olduğumuz birinci soru şudur: Bir metaın *değeri* nedir? Nasıl belirlenir?

İlk bakışta insana öyle gelebilir ki, bir metaın değeri tamamıyla göreli bir şeydir ve meta başka metalarla olan ilişkileri içinde düşünülmedikçe değeri saptanamaz. Gerçekte, bir metaın değerinden, değişim-değerinden sözettiğimizde, kafamızda, bu metaın, bütün öteki metalar karşılığında değişildiği oransal nicelikler vardır. Ama o zaman şöyle bir soru çıkar ortaya: Metaların birbirleriyle değişildikleri bu oranlar nasıl düzenlenir?

Deneyimle biliyoruz ki, bu oranlar son derece çeşitlidir. Bir tek metaı, örneğin buğdayı ele alalım, bir *quarter* buğdayın, hemen hemen sınırsız derecede değişik orantılar içinde çeşitli metalar karşılığında değişildiğini görürüz. Gene de, ister ipek, altın, ya da ister herhangi bir başka meta ile ifade ediliyor olsun, *metaın bu değeri, her zaman aynı kaldığına göre,* çeşitli mallar karşılığında *değişilişindeki bu farklı oranlardan* ayrı ve bağımsız olması gerekir. Çeşitli metalar arasındaki bu çeşitli eşdeğerlikler, bambaşka bir biçimde ifadè edilebilmelidir.

Ayrıca, bir *quarter* buğday, belli bir orana göre demir ile değişilir, ya da bir *quarter* buğdayın değeri demirin belli bir niceliği ile ifade edilir dediğim zaman, buğdayın değeri ve onun demir olarak eşdeğeri *herhangi bir üçüncü şeye* eşittirler, bu üçüncü şey, ne buğdaydır, ne de demirdir, çünkü bunlar aynı büyüklüğü ayrı ayrı iki biçim altında ifade etmektedirler demiş oluyorum. O halde, bunlardan herbiri, buğday kadar demir de, birbirlerinden bağımsız olarak, onların ortak ölçüsünü meydana getiren o üçüncü şeye indirgenebilmelidir.

Bu noktayı aydınlatmak için çok basit bir geometri örneğine başvuracağım. Çok değişik biçim ve büyüklükteki üçgenlerin alanlarını karşılaştırdığımız zaman, ya da üçgenleri dörtgenlerle ya da başka doğru çizgili bir şekil ile karşılaştırdığımız zaman ne yapıyoruz? Herhangi bir üçgenin alanını, görülebilen biçiminin bambaşka bir ifadesine çeviriyoruz. Üçgenlerin alanlarının, doğaları gereği, tabanları ile yüksekliklerinin çarpımının yarısına eşit olduğunu bulduktan sonra, her çeşit üçgenin ya da doğru çiz-

gili bütün şekillerin farklı olan değerlerini birbirleriyle kıyaslayabiliriz, çünkü bunların hepsi belli sayıda üçgenlere bölünebilirler.

Metaların değerleri için de aynı yola başvurmak gerekir. Bunların hepsini, yalnızca o ortak ölçüyü hangi oranda içerdiklerine göre birbirlerinden ayırdederek, hepsi için geçerli olan ortak bir ifadeye indirgeyebilmemiz gerekir.

Metaların *değişim-değerleri,* bu nesnelerin toplumsal işlevlerinden başka bir şey olmadığından ve değişim-değerlerinin metaların *doğal* nitelikleri ile ortak hiç bir yanı bulunmadığından, ilkin şunu sormalıyız: Bütün metaların *ortak toplumsal* tözü nedir? *Emektir.* Bu metaı üretmek için, ona belli bir nicelikte emek uygulamak, ya da katmak gerekir. Ama yalnız *emek* demiyorum, *toplumsal emek* diyorum. Kendi kişisel dolaysız kullanımı için, kendisi tüketmek üzere bir nesne üreten bir adam, bir *ürün* yaratır, ama bir *meta* yaratmaz. Kendi kendine yeten bir üretici olarak toplumla ortak hiç bir şeyi yoktur. Ama bir meta üretmek için, bu adamın yalnız herhangi bir toplumsal gereksinmeyi karşılayacak bir şey üretmesi değil, kendi emeğinin de toplum tarafından harcanan toplam emeğin bir öğesi ya da bir parçası olması gerekir. Emeğinin, *toplum içindeki işbölümüne* bağımlı olması gerekir. Öteki işbölümleri olmaksızın bu emek hiç bir şeydir, ve kendisi de öteki işbölümlerini bütünlemek için gereklidir.

Metaları değer olarak ele aldığımızda, onlara yalnızca *gerçekleşmiş, belirlenmiş,* ya da isterseniz, *billurlaşmış toplumsal emek* gözü ile bakarız. Bu açıdan metalar, birbirlerinden, ancak, daha çok ya da daha az emek miktarını temsil etmeleri bakımından *ayırdedilirler*; örneğin bir ipek mendil için, bir kiremit için olduğundan daha büyük miktarda emek kullanılmıştır. Peki ama *emeğin miktarı* nasıl ölçülür? *Emeğin sürdüğü zamana* göre, emeği saatle, günle vb., ölçerek. Bu ölçüyü kullanmak için, elbette ki, bütün emek cinsleri, birim olarak, ortalama ya da basit emeğe indirgenirler.

Demek ki, şu sonuca varıyoruz: bir metaın, *toplumsal emeğin billurlaşması* olduğu için bir *değeri* vardır. Onun değerinin, göreli değerinin *büyüklüğü,* içinde taşıdığı bu

toplumsal tözün az ya da çok oluşuna, yani üretimi için zorunlu olan emeğin göreli miktarına bağlıdır. *Metaların göreli değerleri,* demek ki, *herbirinde kullanılmış, gerçekleşmiş, belirlenmiş emek nicelikleri ya da toplamları ile* belirlenir. *Aynı emek zamanı içinde* üretilebilen metaların *karşılıklı* miktarları *eşittir.* Ya da, bir metaın içinde temsil edilen emek miktarı, başka bir metaın içinde temsil edilen emek miktarına göre neyse, o metaın değeri de ötekinin değerine göre odur.

Ama sanıyorum ki, çoğunuz bana şunu soracaksınız: metaların değerlerinin *ücretler* tarafından belirlenmesi ile, üretimleri için zorunlu *göreli emek miktarı* ile belirlenmesi arasında gerçekten de bu kadar büyük bir fark, ya da herhangi bir fark var mıdır? Bununla birlikte, bilmeniz gerekir ki, emeğin *ödülü* ile emeğin *miktarı* birbirinden tamamıyla ayrı iki şeydir. Örneğin, bir *quarter* buğday ile bir *ons* altının içinde *eşit miktarlarda emek* bulunduğunu varsayalım. Bu örneği alıyorum, çünkü, değerin gerçek niteliğine parmak basan ilk kişilerden biri olarak Benjamin Franklin, 1729'da* yayınlanan *A Modest Inquiry into the Nature and Necessity of a Paper Curreny* adını taşıyan ilk denemesinde bu örnekten yararlanıyor. Evet, demek ki, bir *quarter* buğday ile bir *ons* altının *eşit değerlerde* olduklarını, yani *eşdeğer* olduklarını, çünkü *ortalama emeğin eşit miktarlarının billurlaşması olduklarını* ve bu metaların herbirinin içinde şu kadar günlük ya da şu kadar haftalık emek bulunduğunu varsayıyoruz. Altının ve tahılın göreli değerlerini böyle belirlerken, her ne biçimde olursa olsun, tarım işçilerinin ve madencilerin *ücretleri* ile ilgileniyor muyuz? Hiç de değil. Onların gündelik ya da haftalık emeklerinin ödeniş tarzını ya da hatta ücretli emek kullanılıp kullanılmadığı sorusunu tamamen *belirsiz* bırakıyoruz. Ücretli emek kullanılmış olsaydı bile, ücretler birbirlerinden çok farklı olabilirdi. Emeği bir *quarter* buğdayın içine katılmış olan işçi bunun için ancak iki *bushel*** buğday alırken, madende çalışan işçi altın *ons*unun yarısını alıyor olabilir. Ya da ücretlerin eşit olduğunu varsayarsak, bu ücretler, onlar ta-

* Elyazmasında bu tarih yanlışlıkla 1721 olarak yazılmıştır. —*Ed.*

** Yaklaşık 13 litre, yani 1 *quarter*'ın 1/22'si kadar. —ç.

rafından üretilen metaların değerlerinden akla gelebilecek her oranda sapma gösterebilirler. Ücretler, bir *quarter* buğdayın ya da bir *ons* altının yarısı, üçte-biri, dörtte-biri ya da beşte-biri tutarında olabilir. Bu *ücretler,* elbette ki, üretilen metaların değerlerini *aşamazlar,* onlardan daha *yüksek* olamazlar, ama akla gelebilecek her oranda *daha az* olabilirler. Ücretler ürünlerin değerleri ile *sınırlıdır,* ama *ürünlerin değerleri* ücretlerle sınırlı değildir. Ve, her şeyden önce, değerler, yani örneğin altın ve buğdayın göreli değerleri, kullanılan emeğin değeri, yani *ücretler,* hiç hesaba katılmadan saptanmıştır. Demek ki, metaların değerlerinin *içerlerinde bulunan emeğin göreli miktarları* ile belirlenmesi, metaların değerlerinin emeğin değeri ile, ya da *ücretlerle* belirlenmesi biçimindeki totolojik yöntemden bambaşka bir şeydir. Bu nokta, incelememiz boyunca daha da aydınlanacaktır.

Bir metaın değişim-değerini hesaplarken, *en son* kullanılan emek miktarına, metaın hammaddesi içine *daha önce* katılmış emek miktarını da, onun gibi, bu emeğe yardımcı olan aletlere, avadanlıklara, makinelere ve binalara katılmış emek miktarını da eklemek gerekir. Örneğin, belli bir miktardaki pamuk ipliğinin değeri, eğirme sırasında pamukta billurlaşmış ve ona katılmış emek miktarı, daha önceden pamuğun kendisinde gerçekleşmiş olan emek miktarı, kullanılan kömüre, yağa ve öteki yardımcı maddelere katılmış emek miktarı, buharlı makinelerde, masuralarda, fabrika binalarında vb. bulunan emek miktarıdır. Aletler, makineler, binalar gibi gerçek anlamda iş araçları denen şeyler, yinelenen üretim süreci boyunca, uzun ya da kısa bir süre tekrar tekrar kullanılırlar. Eğer onlar da hammaddeler gibi bir anda tüketilselerdi, tüm değerleri, bir anda, üretimine yardımcı oldukları metaya aktarılmış olurdu. Ama, örneğin bir masura ancak azar azar yıprandığından, ortalama ömrüne ve belirli bir süredeki, diyelim bir gün içindeki ortalama yıpranmasına dayandırılan ortalama bir hesap yapılır; bu yolla, masuradan bir günde dokunan ipliğe ne kadar değer geçtiği, ve dolayısıyla, örneğin, bir kilo iplikte cisimleşmiş toplam değer miktarının ne kadar kısmının masura içinde önceden gerçekleştirilmiş emek miktа-

rından geldiği hesaplanır. Şimdiki konumuz bakımından bu nokta üzerinde daha fazla durmamızın gereği yok.

Eğer bir metaın değeri, o metaın *üretimine verilen emek miktarı tarafından* belirleniyorsa, bir işçi ne kadar tembel ve beceriksiz olursa, onun yaptığı metaın da o kadar fazla değer taşıyacağı, çünkü, o metaın yapımı için gerekli-emeğin daha uzun zaman alacağı sanılabilir. Ama bu talihsiz bir hata olurdu. Anımsayacaksınız, ben, "*toplumsal* emek" deyimini kullandım, ve bu "*toplumsal*" nitelemesi pek çok şeyi içerir. Bir metaın değeri, o metaın içinde taşıdığı cisimleşmiş ya da billurlaşmış emek miktarı tarafından belirlenir dediğimiz zaman, belli toplumsal bir durumda, üretimin belirli ortalama toplumsal koşulları içinde ve kullanılan emekte ortalama bir yeğinlik ve beceri olmak üzere, o metaın üretimi için *gereken emek miktarını* anlıyoruz. İngiltere'de, buharla işleyen dokuma tezgâhı kolla işleyen dokuma tezgâhı ile rekabete giriştiği zaman, belirli bir iplik miktarını bir karış pamukluya ya da beze döndürmek için eskisinin ancak yarısı kadar bir emek-zamanı gerekli oldu. Zavallı el tezgâhı dokumacısı, o zaman, daha önceleri çalıştığı 9-10 saat yerine, şimdi günde 17-18 saat çalışıyordu. Ama bu 20 saatlik emeğin ürünü, 10 saatlik toplumsal emek-zamanından fazlasını, yani belirli bir iplik miktarını dokunmuş kumaş haline döndürmek için gerekli 10 saatlik toplumsal emekten fazlasını temsil etmiyordu. Demek ki, 20 saatlik ürününün değeri, eskiden 10 saatlik ürününün değerinden hiç de daha fazla değildi.

Şu halde, eğer bir meta içinde cisimleşmiş toplumsal olarak gerekli-emek miktarı o metaın değişim-değerini belirliyorsa, bir metaın üretimi için gerekli olan emek miktarındaki her artma, onun değerini artıracak, ve her azalma da azaltacaktır.

Eğer, sözünü ettiğimiz metaların üretimleri için gerekli-emek miktarları değişmeden kalsaydı, onların göreli değerleri de değişmeden kalırdı. Ama durum hiç de öyle değildir. Bir metaın üretimi için gerekli-emek miktarı, kullanılan emeğin üretici gücündeki değişikliklerle birlikte durmadan değişir. Emeğin üretici gücü ne kadar büyük olursa, belirli bir emek-zamanı içerisinde o kadar çok üretim

yapılır; üretici gücün büyüklüğü ne kadar azsa, aynı zaman içinde o kadar daha az üretilir. Örneğin, nüfusun artması sonucu daha düşük verimlilikteki toprakları işlemek zorunda kalınsa, aynı miktarda üretim, ancak, daha büyük miktarda bir emek kullanımı ile elde edilebilirdi ve sonuç olarak da tarım ürünlerinin değeri yükselirdi. Öte yandan, eğer modern üretim araçları ile, bir tek iplikçi, bir işgünü içinde, eskiden aynı zaman içinde çıkrıkla yapabildiğinden binlerce kez daha fazla pamuğu iplik haline getirebiliyorsa, besbelli ki, her bir kilo pamuk eskisinden binlerce kez daha az emek emecektir ve bundan dolayı da iplik eğirilmesi sırasında her kilo pamuğa katılan değer eskisinden bin kez az olacaktır. İpliğin değeri de bir o kadar düşecektir.

Çeşitli halklarda, çalışmada kazanılan ustalık, becerideki ve doğal enerjideki ayrılıklar bir yana bırakılacak olursa, emeğin üretici güçleri esas olarak şunlara bağlı olacaktır:

1. Toprağın, madenlerin vb. verimliliği gibi emeğin *doğal* koşullarına;

2. Büyük üretimden, sermaye yoğunlaşmasından ve emeğin birleşmesinden, ilerleyen işbölümünden, makinelerden, gelişmiş yöntemlerden, kimyasal ve başka doğal güçlerin kullanılmasından, haberleşme ve taşıma sayesinde zamanın ve uzaklığın kısalmasından, ve bilimin doğal güçlere egemen olmasından ve onları emeğin hizmetine koymasına yardımcı olan ve emeğin toplumsal ya da kooperatif niteliğini geliştiren bütün öteki icatlardan elde edilen *emeğin toplumsal güçlerinin* durmadan iyileşmesine. Emeğin üretici gücü ne kadar büyükse, belirli bir miktar ürün için kullanılan emek de o kadar azdır; böylece ürünün değeri de daha azdır. Emeğin üretici gücü ne kadar azsa, aynı miktar ürün için kullanılan emek miktarı da o kadar fazladır; böylece değeri de o kadar daha büyüktür. Böylece, genel bir yasa olarak, şunu koyabiliriz:

Metaların değerleri, üretimlerinde kullanılan emek-zamanı ile doğru orantılıdır ve kullanılan emeğin üretici gücü ile ters orantılıdır.

Buraya kadar yalnız değerden sözettiğimizden, değerin aldığı özgül bir biçim olan *fiyat* hakkında da birkaç söz ekleyeceğim.

Kendi başına, *fiyat, değerin parasal ifadesinden* başka bir şey değildir. Örneğin, bu ülkenin bütün metalarının değerleri altın-fiyat olarak ifade edilirler. Kıta üzerinde ise, esas olarak, gümüş-fiyat olarak ifade edilirler. Altının ya da gümüşün değeri, bütün öteki metaların değerleri gibi, elde edilmeleri için gerekli emek miktarı ile belirlenir. Ulusal üretiminizin, içinde ulusal emeğinizin belirli bir miktarının billurlaşmış bulunduğu belli bir tutarını, altın ve gümüş satıcısı ülkelerin içinde *kendi* emeklerinin belli bir miktarının billurlaşmış bulunduğu üretimleri karşılığında değişiyorsunuz. İşte böylece, gerçekte bir trampa ile, bütün metaların değerlerini, herbirinin kendi yapımlarında kullanılmış emek nicelikleri demek olan değerlerini altın ve gümüş olarak ifade etmesini öğreniyorsunuz. *Değerin parasal ifadesine,* ya da aynı şey demek olan, değerin fiyata çevrilmesine daha yakından bakıldığında, bunun, bütün metaların *değerlerine bağımsız ve türdeş bir biçim* verme ya da bu değerleri eşit toplumsal emek miktarları olarak ifade etme süreci olduğunu görürsünüz. Değerin parasal bir ifadesinden başka bir şey olmadığı kadarıyla, fiyata, Adam Smith *doğal fiyat*, Fransız fizyokratları ise *"prix nécessaire"** adını verdiler.

Şu halde *değer* ile *pazar fiyatı* arasındaki, ya da *doğal fiyat* ile *pazar fiyatı* arasındaki ilişki nedir? Hepiniz biliyorsunuz ki, tek tek ele alındıklarında üreticilerin üretim koşulları ne kadar ayrı olursa olsun, aynı türden bütün metalar için *pazar fiyatı aynıdır*. Pazar fiyatı, ancak, pazara belirli bir maldan belirli bir miktarda sürmek için ortalama üretim koşulları altında *ortalama* olarak gerekli *toplumsal emek miktarını* ifade eder. Bu, belirli bir türden bir metaın toplam miktarı üzerinden hesaplanır.

Buraya kadar, bir metaın *pazar fiyatı,* onun *değeri* ile çakışır. Öte yandan, kimi kez değerin ya da doğal fiyatın üstüne çıkan, kimi kez de altına düşen pazar fiyatlarındaki dalgalanmalar, arz ve talebin dalgalanmalarına bağlıdır. Pazar fiyatının değerden gösterdiği sapmalar süreklidir, ama Adam Smith'in dediği gibi:

* Gerekli fiyat, zorunlu fiyat. —ç.

"Doğal fiyat, bütün metaların fiyatlarının durmadan oraya doğru çekildikleri merkez fiyattır. Çeşitli durumlar, fiyatları bazan bu noktanın çok yukarısında tutabilirler, bazan da biraz altına düşürürler. Ama bu durgunluk ve değişmezlik noktasına ulaşmalarını önleyen engeller ne olursa olsun, durmadan oraya doğru yönelirler."[31]

Şu anda, bu noktayı daha ayrıntılı olarak ele alamıyorum. Şunu söylemek yeterlidir: *eğer* arz ve talep birbirlerini dengelerlerse, metaların pazar fiyatları, onların doğal fiyatlarına, yani herbirinin kendi üretimi için gerekli olan emek miktarlarınca belirlenen değerlerine tekabül eder. Ama arz ve talep sürekli olarak birbirlerini dengeleme eğilimi göstermek *zorundadırlar,* her ne kadar bunu, bir dalgalanmanın başka bir dalgalanmayla, bir artmanın bir azalmayla ve bir azalmanın bir artmayla giderilmesi yoluyla yaparlarsa da. Ama gündelik dalgalanmaları dikkate almak yerine, örneğin Tooke'un yaptığı gibi, pazar fiyatlarının hareketini daha uzun bir dönem içinde tahlil ederseniz, göreceksiniz ki, pazar fiyatlarındaki dalgalanmalar, değerden gösterdikleri sapmalar, iniş ve çıkışlar birbirlerini etkisizleştirirler ve dengelerler; öyle ki, şimdi üzerinde durmadan geçmem gereken tekellerin etkisi ve bazı öteki tadil edici etmenler bir yana bırakılırsa, her türden metalar, ortalama olarak, kendi *değerinden,* yani doğal fiyatlarından satılırlar. Pazar fiyatlarındaki dalgalanmaların birbirlerini ne kadar bir zaman parçası içinde dengeledikleri, değişik meta türleri için başka başkadır, çünkü arzı talebe uyarlamak, bir tür meta için, ötekisi için olduğundan daha kolaydır.

Demek ki, genellikle ve daha uzun dönemlerde, her türden metalar kendi değerinden satılıyorlarsa, bireysel kârların değil, çeşitli sanayilerin süregiden ve olağan kârlarının meta fiyatlarının *yükseltilmesinden* ya da metaların kendi *değerlerinden* daha yüksek bir fiyattan satılmasından ileri geldiğini varsaymak saçmadır. Bu görüş tarzının saçmalığı, genelleştirildiğinde açıkça ortaya çıkar. Bu durumda, kişinin satıcı olarak durmadan kazandığını, satın alıcı olarak durmadan yitirmesi gerekir. Satıcı olmadan alıcı olan, ya da üretici olmadan tüketici olan kişiler de vardır demek, bir şeyi halletmez. Bu insanların üreticiye ödediklerini, ilkin

hiç bir karşılığı olmaksızın, üreticiden almış olmaları gerekir. Eğer biri sizden ilkin paranızı alsa, ve sonra sizin metalarınızı sizden satın alarak paranızı size geri verse, metalarınızı çok pahalı da satsanız, hiç bir zaman zenginleşmezsiniz. Bu türden bir işlem zararı azaltabilir, ama hiç bir zaman kâr etmeye yaramaz.

Demek ki, *kârın genel mahiyetini* açıklamak için, metaların, ortalama olarak, *gerçek değerlerinden satıldıkları ve kârların, metaların değerlerinden,* yani onlarda cisimleşmiş emek miktarıyla orantılı olarak *satılmaları olgusundan kaynaklandığı* ilkesinden yola çıkmak gerekir. Eğer kârı bu temel üzerinde açıklayamazsanız, hiç bir türlü açıklayamazsınız. Bu, ters, günlük gözlemlerinizle çelişen bir şeymiş gibi görünür. Yeryüzünün güneşin çevresinde dönmesi ve suyun çok yanıcı iki gazdan oluşması da aynı derecede ters bir şeydir. Şeylerin yalnızca aldatıcı görünümlerini yakalayan günlük deneyime dayanılarak yargılandığında, bilimsel gerçek her zaman terstir.

VII. İŞGÜCÜ

Böylesine bir çırpıda yapılabildiği kadarıyla, *değerin, her türden metaın değerinin* mahiyetini tahlil ettikten sonra, şimdi dikkatimizi *emeğin özel değeri* üzerine çevirmemiz gerekiyor. Burada da, görünürdeki bir terslikle sizi tekrar şaşırtmak zorunda kalacağım. Hepiniz kesin olarak şu kanıdasınızdır ki, her gün sattığınız şey emeğinizdir, o halde emeğin de bir fiyatı vardır ve, bir metaın fiyatı onun değerinin parasal ifadesinden başka bir şey olmadığına göre, kesin olarak, *emek değeri* diye bir şeyin de olması gerekir. Ama, sözcüğün bilinegelen olağan anlamında *emek değeri* diye bir şey yoktur. Değeri oluşturan şeyin, bir meta içinde billurlaşmış gerekli-emek miktarı olduğunu gördük. Bu değer anlayışını uyguladığımızda, diyelim on saatlik bir işgününün değerini nasıl tanımlayabiliriz? Bu işgünü içerisinde ne kadar emek vardır? On saatlik. On saatlik bir işgününün değeri, on saatlik emeğe, ya da içerdiği emek miktarına eşittir demek, bir totoloji, üstelik bir saçmalık olurdu. Elbette ki, "*emek değeri*" deyiminin gerçek, ama gizli

anlamını bir kez bulunca, değerin bu akla-aykırı ve görünüşe göre olanaksız uygulamasını açıklayabilecek durumda olacağız, tıpkı gökcisimlerinin gerçek hareketlerinin ne olduğundan bir kez emin olduk mu, onların görünürdeki ya da salt görüngüsel hareketlerini açıklayabilecek durumda olmamız gibi.

İşçinin sattığı şey, doğrudan doğruya *emeği* değil, onu kullanma hakkını geçici olarak kapitaliste devrettiği *işgücüdür*. Bu o kadar doğrudur ki, İngiltere'de de öyle midir bilmem ama, Kıtanın bazı ülkelerindeki yasalara göre, bir kimsenin kendi işgücünü satabileceği *azamî süre* belirlenmiştir. Eğer kişinin işgücünü sonsuz bir süre için satmasına izin verilseydi, kölelik hemen o anda yeniden kurulurdu. Böyle bir satış, işçinin tüm yaşamı boyunca geçerli olmak üzere yapılsaydı, bu satış işçiyi, o anda, patronunun ömürboyu kölesi haline getirirdi.

İngiltere'nin en eski iktisatçılarından ve en özgün filozoflarından olan Thomas Hobbes, daha o zaman, *Leviathan*'ında, bütün ardıllarının gözlerinden kaçan bu noktaya içgüdüsel olarak parmak basmıştı. "*Bir adamın değeri,* bütün diğer şeyler için olduğu gibi, onun *fiyatı*dır: yani, *gücünün kullanılması* karşılığında kendisine verilen şeydir"[32] demişti.

Eğer bu temelden yola çıkarsak, bütün öteki metaların değeri gibi, *emeğin değerini* de belirleyebilecek durumda oluruz.

Ama bunu yapmadan önce, pazarda, bir yanda toprağı, makineleri, hammaddeleri ve geçim araçlarını, yani işlenmemiş ilkel durumdaki toprak dışında hepsi *emeğin ürünleri* olan her şeyi elinde bulunduran bir alıcılar grubunun bulunması, öte yanda ise kendi işgüçlerinden, kollarından ve beyinlerinden başka satacak hiç bir şeyleri olmayan bir satıcılar grubunun bulunması durumunu; gruplardan biri yaşamını kazanmak için durmadan satarken, ötekinin kâr etmek ve zenginleşmek için boyuna satın alması durumunu yaratan bu garip durumun nasıl ortaya çıktığını sorabiliriz. Bu sorunun incelenmesi, bizi, iktisatçıların *ön ya da ilkel birikim* dedikleri, ama *ilkel mülksüzleştirme* denilmesi gereken şeyin araştırılmasına götürür. Bu ilkel birikim

denen şeyin, emekçi ile onun iş araçları arasında varolan *ilkel birliğin dağılması* sonucuna götüren bir dizi tarihsel süreçten başka bir anlama gelmediğini buluruz. Bununla birlikte, böyle bir araştırma, burada ele aldığım konunun dışına çıkar. Emekçi ile onun iş araçları arasında bir kere *ayrılma* oldu mu, bu durum, üretim biçiminde yeni ve köklü bir devrim onu altüst edinceye ve ilk birliği yeni bir tarihsel biçim içerisinde yeniden kuruncaya dek varlığını sürdürecek ve her gün daha çok artarak sürüp gidecektir.

Peki, *işgücünün değeri* nedir?

Bütün öteki metalarda olduğu gibi, emeğin değeri de, onu üretmek için gerekli-emek miktarı ile belirlenir. Bir kimsenin işgücü, ancak onun yaşayan kişiliğinde varolur. Bu kimsenin kendini yetiştirmek ve yaşamını sürdürmek için belli miktarda geçim araçları tüketmesi gerekir. Ama insan da, makine gibi yıpranır ve onun yerini başkasının alması gerekir. Emek pazarında onun yerini alabilsin ve emekçiler soyunu sürdürüp gitsin diye, kendi öz geçimi için muhtaç olduğu geçim araçları kitlesi dışında, ona, belli sayıda çocuk yetiştirmesi için de belli miktarda geçim araçları gereklidir. Ayrıca işgücünü geliştirmek, belli bir beceri kazanmak için, bunun dışında kalan miktarda değerler de harcanmalıdır. Amacımız bakımından, eğitim ve gelişme maliyetleri önemsiz olan ortalama emeği dikkate almamız yeterli olacaktır. Ama, gene de, bu fırsattan yararlanarak, farklı nitelikteki işgüçlerinin üretim mahiyetleri nasıl değişiyorsa, farklı sanayi dallarında kullanılan işgüçlerinin değerlerinin de farklı olmak zorunda olduklarını belirteyim. Şu halde, *ücretlerde eşitlik* istemi, bir yanılgıya, hiç bir zaman yerine getirilemeyecek *akla-aykırı* bir isteğe dayanmaktadır. Bu istemin kaynağı, öncülleri kabul edip vargılardan kaçan hatalı ve yüzeysel radikalizmdedir. Ücret sisteminde, işgücünün değeri, bütün öteki metaların değerleri gibi belirlenir. Ve değişik türden işgüçleri nasıl ki farklı değerlere sahiplerse, ya da üretimleri için farklı emek miktarları gerektiriyorlarsa, emek pazarında da farklı fiyatlara sahip olmak *zorundadırlar*. Ücret sistemi altında, *eşit ya da hatta âdil ücret* isteminde bulunmak, kölelik sistemi temeli üzerinde *özgürlük* istemekle aynı şeydir. Sorun, sizin neyi

haklı ya da âdil bulduğunuz değildir. Sorun şudur: Belirli bir üretim sisteminde, zorunlu ve kaçınılmaz olan nedir?

Bu söylediklerimizden sonra, görülüyor ki, *işgücünün değeri,* işgücünün üretimi, geliştirilmesi, bakımı ve sürdürülmesi için gerekli *geçim araçlarının değeri* tarafından belirlenir.

VIII. ARTI-DEĞER ÜRETİMİ

Bir işçinin yaşamı için günlük olarak gerekli ortalama geçim araçları miktarının üretilmesi için *altı saatlik ortalama emek* gerektiğini varsayalım. Ayrıca bu altı saatlik ortalama emeğin, 3 şiline eşit bir altın miktarını temsil ettiğini varsayalım. O zaman bu 3 şilin, bu adamın *işgücünün günlük değerinin fiyatı* ya da *parasal ifadesi* olur. Bu adam günde altı saat çalışacak olsa, her gün kendi günlük gereksinmelerinin ortalama miktarını satın almasına, yani bir işçi olarak varlığını sürdürmesine yetecek kadar bir değer üretmiş olur.

Ama bu adam bir ücretli emekçidir. Dolayısıyla, işgücünü bir kapitaliste satması gerekir. İşgücünü günde 3 şiline, ya da haftada 18 şiline satıyorsa, onu değerine satmış olur. Bu adamın bir iplikçi olduğunu varsayalım. Eğer günde altı saat çalışırsa, her gün pamuğa 3 şilinlik bir değer katacaktır. Her gün pamuğa kattığı bu değer, ücretinin, yani gündelik olarak kendi işgücü karşılığında aldığı fiyatın tamıtamına eşdeğeri olur. Ama bu durumda kapitalistin eline *hiç bir artı-değer,* ya da *artı-ürün* geçmez. İşte pürüz bu noktada çıkıyor.

İşçinin işgücünü satın alarak, ve işgücünün değerini ödeyerek, kapitalist, bütün öteki alıcılar gibi, satın almış olduğu metaı tüketme ya da ondan yararlanma hakkını elde etmiştir. Bir insanın işgücünün tüketilmesi ya da kullanılması, o insanı çalıştırarak olur, tıpkı bir makinenin de işletilerek tüketilmesi ya da kullanılması gibi. Kapitalist, işçinin günlük ya da haftalık işgücünün değerini ödemekle, demek ki, bu güçten yararlanmak, onu *bütün gün* ya da *bütün hafta* boyunca çalıştırmak hakkını elde etmiştir. İşgününün ya da işhaftasının, elbette ki, sınırları vardır, ama

bunu ilerde daha yakından inceleyeceğiz.

Şimdilik dikkatinizi belirleyici bir noktaya çekmek istiyorum.

İşgücünün *değeri,* bu işgücünün devam ettirilmesi ya da yeniden üretilmesi için gerekli-emek miktarıyla belirlenir, ama bu işgücünün *kullanımı,* yalnızca işçinin etkin enerjisi ve fizik kuvvetiyle sınırlıdır. İşgücünün gündelik ya da haftalık değeri, bu gücün gündelik ya da haftalık olarak işe koşulmasından çok başka bir şeydir; tıpkı, bir atın gereksindiği besin ile, o atın binicisini taşıyabileceği zamanın birbirinden tamamıyla ayrı iki şey oluşları gibi. İşçinin işgücünün *değerini* sınırlandıran emek miktarı, hiç bir şekilde, onun işgücünün gerçekleştireceği emek miktarının sınırını meydana getirmez. Bizim iplikçi örneğini alın. Gördük ki, işçinin, işgücünü her gün yenilemesi için, günde 3 şilinlik bir değer yaratması gerekmektedir, bu da, onun altı saatlik günlük çalışma ile gerçekleştirdiği değerdir. Ama bu, onu, günde on-oniki saat ya da daha fazla çalışma yeteneğinden yoksun bırakmaz. Kapitalist, iplikçiye işgücünün gündelik ya da haftalık *değerini* ödemekle, bu işgücünü *bütün bir gün ya da bütün bir hafta boyunca* kullanma hakkını elde etmişti. Şu halde onu, diyelim ki, günde *oniki saat* çalıştıracaktır. İplikçi kendisine ücretinin, yani kendi işgücünün değerinin eşdeğerini üretmek için gerekli olan altı saatin *üzerinde, artı-emek* saatleri diye adlandıracağım *bir altı saat daha* çalışmak zorunda olacaktır, ki bu artı-emek, bir *artı-değer* ve bir *artı-ürün* olarak gerçekleşecektir. Eğer iplikçimiz örneğin altı saatlik gündelik çalışması ile, pamuğa, kendi ücretinin tam eşdeğerini oluşturan 3 şilinlik bir değer katıyorsa, oniki saatte pamuğa 6 şilinlik bir değer katacak ve bu değere *orantılı bir iplik fazlası* üretecektir. İşgücünü kapitaliste satmış olduğundan, yarattığı tüm değer ya da ürün, kapitaliste, belirli bir zaman için onun işgücünün sahibi olan kapitaliste aittir. Demek ki, kapitalist 3 şilin ödemekle, 6 şilinlik bir değer gerçekleştirecektir, çünkü içerisinde altı saatlik emek bulunan bir değer ödemekle, bunun karşılığında içerisinde oniki saatlik emek bulunan bir değer elde edecektir. Bu süreci her gün yineleyerek, kapitalist, her gün cepten 3 şilin çıkaracak

ve altı şilin de cebe indirecektir, ki bu 6 şilinin yarısı, yeniden ücretleri ödemek için kullanılacak, öteki yarısı ise, kapitalistin karşılığında hiç bir eşdeğer ödemediği *artı-değeri* oluşturacaktır. Ve işte kapitalist üretim, yani ücret sistemi, *sermaye* ile *emek arasındaki bu tarz bir değişim* üzerine kuruludur, ve durmadan, işçiyi işçi olarak, kapitalisti de kapitalist olarak yeniden üretmek zorundadır.

Artı-değer oranı, öteki bütün koşullar aynı kalmak koşuluyla, işgününün, işgücünün değerini yeniden üretmek için gerekli bölümü ile, kapitalist için harcanan *artı-zaman* ya da *artı-emek* arasındaki orana bağlı olacaktır. O halde artı-değer oranı, *işgününün,* işçinin çalışarak ancak kendi işgücünün değerini yeniden ürettiği, yani ücretinin eşdeğerini sağladığı *zamanın ötesine ne oranda uzadığına* bağlı olacaktır.

IX. EMEĞİN DEĞERİ

Şimdi yeniden "*emeğin değeri ya da fiyatı*" deyimine dönmemiz gerekiyor.

Gördük ki, gerçekte, bu değer, işgücünün bakımı için gerekli metaların değeri ile ölçülen işgücü değerinden başka bir şey değildir. Ama işçi, ücretini, çalıştıktan *sonra* aldığından ve ayrıca, gerçekte kapitaliste verdiği şeyin kendi emeği olduğunu bildiğinden, işgücünün değeri ya da fiyatı, ona, zorunlu olarak, *bizzat emeğinin fiyatı* ya da *değeri* gibi görünür. Eğer işgücünün fiyatı, içinde altı iş saatinin gerçekleşmiş olduğu 3 şilin ise, ve o oniki saat çalışıyorsa, her ne kadar bu oniki saatlik emek 6 şilinlik bir değeri temsil ederse de, işçi, zorunlu olarak, bu 3 şilini oniki saatlik emeğin değeri ya da fiyatı olarak kabul eder. Buradan çifte bir sonuç çıkar:

Birincisi: her ne kadar kesin olarak konuşulduğunda, emeğin değeri ya da fiyatı teriminin hiç bir anlamı olmasa da, *işgücünün değeri ya da fiyatı,* sanki *emeğin kendi fiyatı* ya da *değeri* imiş gibi görünür.

İkincisi: her ne kadar işçinin gündelik çalışmasının bir bölümü *ödenmeyip,* yalnızca bir bölümü ödeniyorsa da, ve her ne kadar *artı-değerin* ya da *kârın* kaynağını meydana

getiren şey, kesinlikle, bu ödenmemiş bölüm ya da artı-emek olsa da, emeğin tamamı ödenmiş emek gibi görünür.

İşte bu yanlış görünümdür ki, *ücretli emeği* emeğin öteki *tarihsel* biçimlerinden ayırdeder. Ücretlilik sistemi temeli üzerinde, *ödenmemiş* emek bile, *ödenmiş* emek gibi görünür. *Kölelikte* ise durum tam tersinedir: emeğinin ödenmiş bölümü bile ödenmemiş emek gibi görünür. Çalışabilmesi için kölenin elbette ki yaşaması ve işgününün bir bölümünün kendi varlığını sürdürmesinin değerini karşılamaya gitmesi gerekir. Ama, köle ile efendisi arasında sonuca bağlanmış bir pazarlık olmadığından, her iki yan arasında alış ve satış işlemi bulunmadığından, köle, kendi emeğinin tamamını, hiç bir karşılık almadan veriyormuş gibi görünür.

Öte yandan, daha düne kadar Doğu Avrupa'nın her yanında bulunduğunu söyleyebileceğimiz köylü serfi ele alalım. Bu köylü, örneğin, üç gün kendi tarlasında ya da kendisine verilmiş tarlada kendi hesabına çalışır, öteki üç gün ise, senyörünün malikânesinde zorunlu ve bedava iş görürdü. Şu halde burada, ödenmiş emekle ödenmemiş emek, zaman bakımından da, yer bakımından da gözle görülür biçimde birbirinden ayrılmış idi. Ve bizim liberaller, bir adamı bir hiç karşılığında çalıştırmak gibi bu akılalmaz anlayışa karşı büyük öfkelere kapıldılar.

Bununla birlikte, aslında, bir adam ister haftanın üç günü kendi hesabına kendi tarlasında, üç günü ise hiç bir karşılık almadan senyörünün malikânesinde çalışsın, ya da isterse, fabrikada ya da atelyede altı saat kendisi için altı saat de patronu için çalışsın, ikisi de aynı kapıya çıkar; her ne kadar, bu son durumda, emeğin ödenmemiş bölümleri ile ödenmiş bölümleri birbirinden ayrılmazcasına içiçe girmişse de, ve *işin içinde bir sözleşmenin giriyor olmasıyla* ve *ücretin* hafta sonunda alınıyor olmasıyla bu işlemin tüm mahiyeti gözlerden gizleniyor olsa da, sonuç değişmez. Bir durumda, ödenmemiş emek gönül rızası ile, ötekinde ise zorla veriliyormuş gibi görünür. İşte bütün fark bundan ibarettir.

Bundan böyle, "emeğin değeri" deyimini kullandığım zaman, sadece "işgücünün değeri" deyimini halk diliyle ifade etmiş olacağım.

X. KÂR, BİR METAI DEĞERİNDEN SATMAKLA ELDE EDİLİR

Bir saatlik ortalama emeğin altı peniye eşit ya da oniki saatlik ortalama emeğin altı şiline eşit bir değeri temsil ettiğini varsayalım. Ayrıca, emeğin değerinin üç şilin, ya da altı saatlik emek ürünü olduğunu varsayalım. Bu durumda, bir metada kullanılan hammadde, makine vb. yirmidört saatlik ortalama emek içeriyorsa, bu metaın değeri oniki şilin olacaktır. Dahası, kapitalistin çalıştırdığı işçi bu üretim araçlarına oniki saatlik emek katıyorsa, bu oniki saat, altı şilinlik ek bir değer içerecektir. Böylece, *ürünün toplam değeri* otuzaltı saatlik gerçekleşmiş emeğe, yani onsekiz şiline eşit olacaktır. Ama emeğin değeri, ya da işçiye ödenen ücret sadece üç şilin olduğuna göre, kapitalist, işçi tarafından harcanmış olan ve metaın değeri içinde gerçekleşmiş olan altı saatlik artı-emek karşılığında hiç bir eşdeğer ödememiş olacaktır. Demek ki, kapitalist, bu metaı, değeri olan onsekiz şiline satmakla, karşılığında hiç bir eşdeğer ödememiş bulunduğu üç şilinlik bir değeri gerçekleştirmiş olur. Bu üç şilin, cebine attığı artı-değeri, yani kârı oluşturur. Kapitalist, bu durumda, metaı, değerinin *üstünde* bir fiyata satarak değil, onu *gerçek değerine* satarak üç şilinlik bir kâr sağlamış olacaktır.

Bir metaın değerini, içerdiği *emeğin toplam miktarı* belirler. Ama bu emek miktarının bir bölümü karşılığında ücret biçiminde bir eşdeğerin ödendiği bir değer olarak gerçekleşirken, bir bölümü de karşılığında *hiç bir* eşdeğerin ödenmediği bir değer olarak gerçekleşmektedir. Metaın içerdiği emeğin bir bölümü *ödenmiş* emektir, öteki bölümü ise *ödenmemiş* emektir. Bu bakımdan kapitalist, metaı *değerine* satarken, yani onun üretiminde kullanılan toplam emek miktarının billurlaşması olarak değerine satarken, o, bu metaı zorunlu olarak bir kârla satmış olur. Kapitalist yalnızca kendisine bir eşdeğere malolmuş şeyi değil, işçisi için bir emeğe malolmuş olsa da kendisi için hiç bir şeye malolmamış şeyi de satar. Metaın kapitaliste olan maliyeti ile, gerçek maliyeti farklı şeylerdir. O halde, normal ve ortalama kârların, metalar gerçek değerlerinin *üstünde* değil, *gerçek değerlerine*

satıldığında sağlandığını bir kez daha belirtiyorum.

XI. ARTI-DEĞERİN AYRIŞTIĞI ÇEŞİTLİ BÖLÜMLER

Artı-değere, yani metaların toplam değerlerinin içinde *artı-emeğin*, yani işçinin *ödenmemiş emeğinin* cisimleşmiş bulunduğu bölümüne *kâr* adını veriyorum. Bu kârın tamamı sanayici kapitalist tarafından cebe indirilmez. Toprak, ister tarım, binalar ya da demiryolları, ister bambaşka bir üretim amacı için kullanılmış olsun, toprak tekeli, toprak sahibine, artı-değerin bir bölümüne *rant* adı altında sahip çıkabilme olanağını verir. Öte yandan, *iş aletlerine sahip* bulunma olgusu sanayici kapitaliste nasıl bir *artı-değer* üretmek, ya da aynı anlama gelen *ödenmemiş emeğin bir bölümüne sahip çıkmak* olanağını veriyorsa, bu aynı olgu, iş araçlarını sanayici kapitaliste bütünüyle ya da kısmen ödünç veren *iş araçları* sahibine, yani tek sözcükle, ödünç veren kapitaliste de, *faiz* adı altında bu artı-değerin başka bir bölümü üzerinde hak iddia etme olanağını verir, öyle ki, sanayici kapitaliste, *bu sıfatıyla,* ancak *sınaî* ya da *ticarî kâr* denen şey kalır.

Toplam artı-değer miktarının bu üç kategoriden bireyler arasında üleştirilmesinin hangi yasalara bağlı bulunduğu sorunu konumuzun tamamıyla dışındadır. Bununla birlikte, açıklamış olduklarımızdan çıkan sonuç şudur:

Rant, faiz ve *sınaî kâr,* metaın *artı-değerinin,* yani *metaın içerdiği ödenmemiş emeğin çeşitli bölümlerine verilen farklı adlardan* başka bir şey değildir ve bunların *hepsi de bu kaynaktan, yalnızca bu kaynaktan elde edilirler.* Bunlar ne toprak olarak *topraktan,* ne de sermaye olarak *sermayeden* gelirler, ama toprak ve sermaye, kendi sahiplerine, sanayici kapitalistin işçiden çekip aldığı artı-değerden kendi paylarını almaları olanağını sağlarlar. İşçinin kendisi için, bu artı-değerin, yani ödenmemiş emeğinin sonucu olan bu artı-değerin tümüyle sanayici kapitalist tarafından cebe indirilmiş olması, ya da bu sanayici kapitalistin artı-değerin bazı bölümlerini rant ve faiz adı altında başka kişilere bırakmak zorunda olması ikincil bir önem taşır. Sanayici kapitalistin yalnızca kendi sermayesini kullandığını ve bizzat ken-

disinin toprak sahibi olduğunu düşünün, bu durumda artı-değerin tamamı kendi cebine gidecektir.

Sonunda kendine saklayabildiği pay ne olursa olsun, işçiden bu artı-değeri doğrudan çekip alan sanayici kapitalisttir. Bundan dolayı, bütün ücretlilik sistemi, bugünkü bütün üretim sistemi, sanayici kapitalist ile işçi arasındaki bu ilişkiye bağlıdır. Demek ki, tartışmamıza katılmış olan kimi yurttaşlar, belli koşullar altında fiyatlardaki bir yükselmenin sanayici kapitalisti, toprakbeyini ve borç para veren kapitalisti, ve dilerseniz, vergi tahsildarını çok değişik biçimlerde etkileyebileceğini söylerken haklı olsalar bile, sorunları örtbas etmeye kalkışmakla ve sanayici kapitalist ile işçi arasındaki bu temel ilişkiyi ikincil bir sorun gibi ele almakla yanılgıya düşüyorlardı.

Söylenenlerden bir başka sonuç daha çıkıyor.

Metaın değerinin yalnızca hammaddelerin, makinelerin, tek sözcükle, tüketilen üretim araçlarının değerini temsil eden bölümü *hiç bir gelir* meydana getirmeyip, *yalnızca sermayeyi* yerine kor. Ama bunun dışında, metaın değerinin *geliri oluşturan* ya da ücret, kâr, rant, faiz biçiminde harcanabilen öteki bölümünün, ücretlerin değeri, rantın değeri, kârın değeri vb. tarafından *meydana getirildiği* yanlıştır. İlkönce ücretleri bir yana bırakacağız ve yalnızca sınaî kârı, faizi ve rantı ele alacağız. Az önce gördük ki, metaın içerdiği *artı-değer,* yani *ödenmemiş emeğin* içinde cisimleştiği değer bölümü üç değişik ad alan çeşitli öğelere ayrışır. Ama, onun değerinin, bu artı-değeri *oluşturan üç bölümün bağımsız değerlerinin toplamından meydana geldiğini* ya da *oluştuğunu* iddia etmek gerçeğin tam tersidir.

Eğer bir saatlik emek altı penilik bir değer içinde gerçekleşiyorsa, eğer işçinin işgünü oniki saati kapsıyorsa, ve eğer bu zamanın yarısı ödenmemiş emekse, bu artı-emek, metaya, üç şilinlik bir *artı-değer,* yani karşılığında hiç bir eşdeğer ödenmemiş bir değer katacaktır. Bu üç şilinlik artı-değer, sanayici kapitalistin, herhangi bir orana göre, toprak sahibi ve borç para veren ile paylaşabileceği *fonun tamamıdır.* Bu üç şilinin değeri, bunların aralarında paylaşacakları değerin sınırını oluşturur. Ama, metaın değerine kendi kârı için keyfî bir değer ekleyen, bunun üzerinde toprakbe-

yi, vb. için bir değer daha ekleyen, ve böylelikle keyfî olarak saptanmış bu değerler toplamının toplam değeri oluşturmasına yolaçan sanayici kapitalist değildir. Şu halde, *belli bir değerin* üç bölüme *ayrışması* ile, bu değerin birbirinden *bağımsız* üç değerin toplamından *oluşmasını* birbirine karıştıran ve toprak rantının, kârın ve faizin kökeni olan toplam değeri böylece keyfî bir büyüklük haline dönüştüren yaygın görüşün ne kadar yanlış olduğunu görüyorsunuz.

Eğer kapitalist tarafından gerçekleştirilen toplam kâr 100 sterline eşitse, bu tutara, *mutlak* bir büyüklük olarak, *kâr miktarı* deriz. Ama bu 100 sterlinin ortaya konan sermayeye olan oranını hesaplayacak olursak, bu *göreli* büyüklüğe, *kâr oranı* deriz. Açıktır ki, bu kâr oranı iki biçimde ifade edilebilir.

Ücret olarak ortaya konan sermaye 100 sterlin olsun. Eğer üretilmiş olan artı-değer de 100 sterlin ise —ve bu, işçinin işgününün yarısının *ödenmemiş* emekten meydana geldiğini gösterir—, ve eğer bu kârı ücret olarak ortaya konan sermaye ile ölçecek olursak, kâr oranının %100 olduğunu söyleriz, çünkü ortaya konan değer yüz, gerçekleşen değer ise ikiyüzdür.

Öte yandan, yalnızca *ücret olarak ortaya konan sermayeyi* değil, ortaya konan *toplam sermayeyi,* örneğin 400 sterlini hammaddelerin, makinelerin vb. değerini temsil eden 500 strenlini dikkate alacak olursak, *kâr oranının* ancak %20 olduğunu söyleriz, çünkü 100'lük bir kâr, ortaya konan *toplam* sermayenin ancak beşte-biridir.

Kâr oranını birinci biçimde ifade etmek, ödenmiş emek ile ödenmemiş emek arasındaki gerçek oranı, *emek exploitation*'unun* (bu Fransızca sözcüğü kullanmama izin veriniz) gerçek derecesini göstermenin tek biçimidir. Öteki ifade biçimi daha çok kullanılır ve, gerçekten de, bazı amaçlar için yararlıdır. Her halde, kapitalistin işçiden karşılıksız olarak elde ettiği emeğin derecesini gizlemekte pek yararlıdır.

Bundan sonra yapacağım açıklamalarda, *kâr* sözcüğünü artı-değerin çeşitli gruplar arasında üleşilmesini dikkate almaksızın, kapitalistin çekip aldığı artı-değerin toplam

* Sömürüsünün. —ç.

tutarını anlatmak için kullanacağım, ve *kâr oranı* sözünü kullandığımda, kârı, daima, kapitalistin ücret biçiminde ortaya koyduğu değer ile ölçeceğim.

XII. KÂRLAR, ÜCRETLER VE FİYATLAR ARASINDAKİ GENEL İLİŞKİ

Bir metaın değerinden, o meta için harcanmış olan hammaddelerin ve öteki üretim araçlarının değerini yerine koyan değeri çıkarınız, yani bir metaın içindeki *geçmiş* emeği temsil eden değeri çıkarınız, geri kalan değer, çalıştırılan *en son* işçinin kattığı emek miktarına indirgenmiş olur. Eğer bu işçi günde oniki saat çalışıyorsa, ve eğer oniki saatlik ortalama emek altı şilinlik bir altın miktarında cisimleşiyorsa, bu altı şilinlik ek değer, işçinin emeğinin yaratacağı *tek* değerdir. İşçinin emek-zamanı ile belirlenen bu belli değer, işçinin ve kapitalistin herbirinin kendi paylarını ya da paylarına düşeni alacakları tek fondur, ücret kâr biçiminde bölüşülecek tek değerdir. Bu değerin iki taraf arasında değişik oranlarda bölünmesinin bizzat bu değeri değiştirmeyeceği açıktır. Bir işçinin yerine bütün çalışan nüfusu, örneğin oniki milyon işgününü koysak da, bu değerde hiç bir değişiklik olmayacaktır.

Kapitalist ile işçinin paylaşacakları değer, yalnızca bu sınırlı değer, yani işçinin toplam emeği ile ölçülen değer olduğundan, bunlardan biri fazla aldığı zaman öteki eksik alacaktır, biri eksik aldığı zaman da, öteki fazla alacaktır. Bir nicelik sınırlı ise, bunun bir parçası, ötekinin azalmasına ters orantılı olarak artacaktır. Eğer ücretler değişirse, kârlar da ters doğrultuda değişecektir. Ücretler düşünce kârlar yükselecektir, ücretler yükselince de kârlar düşecektir. Daha önce varsaydığımız gibi, eğer işçi üç şilin, yani yarattığı değerin yarısını alıyorsa, ya da eğer onun bütün işgününün yarısı ödenmiş emekten, ve yarısı da ödenmemiş emekten meydana geliyorsa, *kâr oranı* %100 olacaktır, çünkü kapitalist de işçi gibi üç şilin alacaktır. Eğer işçi ancak iki şilin alıyorsa, yani işgününün ancak üçte-birinde kendisi için çalışıyorsa, kapitalist dört şilin alacaktır ve kâr oranı da %200 olacaktır. Eğer işçi dört şilin alıyorsa, kapitalist ancak iki

şilin alacaktır ve kâr oranı %50'ye düşecektir. Ama bütün bu değişiklikler, metaın değerini etkilemeyecektir. Ücretlerde genel bir yükselme, şu halde, genel kâr oranında bir düşmeye yolaçacak ama değerleri etkilemeyecektir.

Ama, eninde sonunda metaların pazar fiyatlarını düzenlemek zorunda olan meta değerleri, her ne kadar bu metaların içinde sabitleşmiş olan emek miktarlarıyla belirlenip, bu miktarın ödenmiş ve ödenmemiş emek olarak bölünmesiyle belirlenmiyorsa da, bundan, hiç de, örneğin oniki saatte üretilmiş tek bir metaın ya da metalar *yığınının* değerlerinin değişmez kalacağı sonucu çıkarılamaz. Belli bir emekzamanı içinde, ya da belli bir emek miktarı kullanılarak imal edilen metaların *sayısı* ya da kitlesi, bu metaların üretiminde kullanılan emeğin *üretici gücüne* bağlıdır, yoksa emeğin *genişliğine* ya da süresine değil. Örneğin, iplik eğirme, emeğin belirli bir üretici güç derecesinde, oniki saatlik işgününde oniki libre iplik üretilirken, emeğin üretici gücünün daha düşük bir düzeyinde sadece iki libre üretilir. Bu durumda, oniki saatlik ortalama emek altı şilinlik bir değer içinde gerçekleşiyorsa, bir durumda oniki libre ipliğin maliyeti altı şilin olacak, öteki durumda ise, iki libre ipliğin maliyeti de gene altı şilin olacaktır. O halde, birinci durumda, eğirilmiş ipliğin libresi altı peniye, ikinci durumda ise üç şiline malolacaktır. Fiyattaki bu fark, kullanılan emeğin üretici gücündeki farktan ileri gelmektedir. Yüksek bir üretici güç ile bir libre iplikte bir saat emek gerçekleşecek, öte yandan düşük bir üretici güç ile bir libre iplikte altı saat emek gerçekleşecektir. Ücretlerin göreli olarak daha yüksek ve kâr oranının göreli olarak daha düşük olmasına karşın, bir durumda bir libre ipliğin fiyatı ancak altı peni olacaktır. Öte yandan ücretler düşük ve kâr oranı yüksek olduğu halde, öteki durumda fiyat üç şilin olacaktır. Çünkü ipliğin libresinin fiyatını belirleyen, *toplam emek miktarının ödenmiş emek ile ödenmemiş emek arasındaki oransal bölünmesi* değil, bu bir libre ipliğin *içerdiği toplam emek miktarıdır*. Yüksek fiyatlı emeğin ucuz meta üretebileceği ve düşük fiyatlı emeğin ise pahalı meta üretebileceği yolundaki yukarda değindiğimiz olgu, böylece, paradoksal görünümünü yitirmiş oluyor. Bu, şu genel yasanın ifadesinden başka bir şey değildir: bir me-

tan değerini, onun içinde cisimleşmiş olan emek miktarı belirler, ve bu emek miktarı, tümüyle, kullanılan emeğin üretici gücüne bağlıdır ve dolayısıyla emeğin üretkenliğinde meydana gelen her değişmede o da değişecektir.

XIII. ÜCRETLERİ YÜKSELTMEK YA DA DÜŞMELERİNE KARŞI KOYMAK YOLUNDAKİ BELLİBAŞLI GİRİŞİMLER

Şimdi de ücretleri yükseltmek ya da düşmelerine karşı koymak yolundaki bellibaşlı girişimleri ciddî bir biçimde ele alalım:

1. Gördük ki, *işgücünün değeri,* ya da günlük konuşmadaki *emeğin değeri,* geçim araçlarının değeri ile, yani bunları üretmek için gerekli-emek miktarıyla belirlenir. Şu halde, eğer, belirli bir ülkede, işçinin günlük ortalama geçim araçlarının değeri, üç şilinle ifade edilen altı saatlik emek ise, işçi kendi günlük geçiminin eşdeğerini üretmek için günde altı saat çalışmak zorundadır. Eğer işgününün tamamı oniki saat ise, kapitalist, işçiye üç şilin vermekle ona emeğinin değerini ödemiş olur. İşgününün yarısı ödenmemiş emek olur ve kâr oranı da %100'dür. Ama şimdi varsayalım ki, üretkenliğin azalması sonucu, diyelim aynı miktarda tarım ürünlerini elde etmek için daha fazla emek gerekmektedir, öyle ki, günlük ortalama geçim araçlarının fiyatı üç şilinden dört şiline çıksın. Bu durumda, *emeğin değeri* üçtebir, ya da %33⅓ oranında yükselecektir. O zaman, işçinin günlük geçimini daha önceki düzeyine uygun bir biçimde sürdürmenin eşdeğerini üretmek için, işgününün sekiz saati gerekecektir. Bunun sonucu olarak artı-emek altı saatten dört saate, kâr oranı ise %100'den %50'ye düşecektir. Ve nasıl ki herhangi başka bir metaın satıcısı, bu metaın maliyetleri yükseldiğinde bu artan değerin kendisine ödenmesini sağlamaya çalışırsa, tıpkı onun gibi, işçi de, bir ücret artışı isteminde bulunmakla yalnız *kendi emeğinin artan değerini* istemiş olur. Eğer ücretler geçim araçlarının artmış olan değerini karşılamak üzere yükselmeseydi ya da yeterince yükselmeseydi, emeğin *fiyatı, emeğin değerinin* altına düşecek ve işçinin yaşam koşulları kötüleşecekti.

Ama karşıt doğrultuda bir değişiklik de meydana gele-

bilir. Emeğin üretkenliğinin artması sayesinde, günlük ortalama geçim araçlarının aynı miktarı üç şilinden iki şiline düşebilir, yani bu günlük geçim araçlarının değerinin eşdeğerini üretmek için işgününün altı saati yerine dört saati gerekli olabilir. İşçi, o zaman, iki şilinle daha önce üç şiline satın alabildiği kadar geçim araçları alabilecektir. Gerçekten de, *emeğin değeri* düşmüş olacak, ama bu azalmış değer, eskiden olduğu gibi aynı miktarda metaya kumanda edecektir. Bu durumda, kâr, üç şilinden dört şiline, ve kâr oranı da %100'den %200'e yükselecektir. İşçinin mutlak yaşam standardı her ne kadar aynı kalmış olsa da, *göreli* ücreti ve böylelikle kapitalistinkine oranla *göreli toplumsal konumu* düşmüş olacaktır. İşçi bu göreli ücret düşüşüne karşı koyacak olsa, kendi emeğinin artan üretkenliğinden bir pay elde etmeye ve göreli toplumsal konumunu eskisi gibi tutmaya çalışmaktan başka bir şey yapmış olmaz. Böylelikle, Tahıl Yasalarının kaldırılmasından sonra, İngiliz fabrikatörleri bu yasalara karşı ajitasyon sırasında verdikleri en ciddî vaatleri açıkça çiğneyerek, ücretleri genellikle %10 düşürdüler. İşçilerin direnişi başlangıçta bastırıldı, ama daha sonra, burada üzerinde duramayacağım durumlar sonucunda, yitirilen bu %10 yeniden kazanıldı.

2. Geçim araçlarının *değerleri*, ve buna bağlı olarak da *emeğin değeri* aynı kalabilir, ama *paranın değerinde* daha önce meydana gelen bir *değişiklik* sonucu, bunların *parasal fiyatları* bir değişikliğe uğrayabilir.

Daha verimli madenlerin bulunuşu vb. sayesinde, örneğin, iki *ons* altının üretimi, önceleri bir *onsun* üretiminin gerektirdiğinden daha fazla emek gerektirmeyebilir. O zaman altının *değeri* yarıyarıya, yani %50 düşecektir. Bu durumda bütün öteki metaların *değerleri*, eski *parasal fiyatlarının* iki katıyla ifade edileceğinden, *emek değeri* için de aynı şey olacaktır. Eskiden altı şilinle ifade edilen oniki saatlik emek, şimdi oniki şilinle ifade edilecektir. Eğer işçinin ücreti altı şiline çıkacağına üç şilinde kalsaydı, *emeğinin parasal fiyatı, emeğinin değerinin ancak yarısına* eşit olur ve yaşam standardı korkunç bir biçimde kötüleşirdi. Ücretlerin arttığı, ama bu artışın altın değerindeki düşmeye orantılı olmadığı durumda da azçok aynı şey olacaktır. Böyle bir

durumda, ne emeğin üretici gücünde, ne arz ve talepte, ve ne de değerlerde bir şey değişmiş olacaktır.

Bu değerlerin parasal *adlarından* başka hiç bir şey değişmeyecektir. Böyle bir durumda, işçinin orantılı bir ücret artışı isteminde ısrar etmemesi gerektiğini iddia etmek, ona şeyler yerine sözlerle yetinmesi gerektiğini söylemekle aynı kapıya çıkar. Bütün geçmiş tarih göstermektedir ki, para değerinde ne zaman böyle bir düşme olsa, kapitalistler hemen işçileri aldatmak için bu fırsattan yararlanmaya bakarlar. Çok büyük bir siyasal iktisatçılar okulu, yeni altın yataklarının bulunuşu, gümüş madenlerinin daha iyi bir biçimde işletilmesi ve civanın daha ucuz fiyata arzı sonucunda değerli madenlerin değerinde yeni bir düşüş olduğunu iddia etmektedirler. Bu, Kıta üzerindeki daha yüksek ücretler elde etmek uğruna girişilen genel ve zamandaş mücadeleyi açıklayacaktır.

3. Buraya kadar *işgününün* belirli sınırları olduğunu varsaydık. Oysa işgününün, kendi başına, değişmez sınırları yoktur. Sermaye, durmadan, bu işgününü, olanaklı en aşırı fiziksel sınıra kadar uzatmaya çabalar, çünkü bu işgününü uzattığı oranda artı-emek, dolayısıyla da bundan çıkan kâr artacaktır. Sermaye işgününü uzatmayı ne ölçüde başarırsa, başkasının emeğine elkoyacağı miktar da o ölçüde büyük olacaktır. 17. yüzyılda, hatta 18. yüzyılın ilk üçte-birinde, bütün İngiltere'de normal işgünü on saatti. Gerçekte İngiliz aristokrasisinin İngiliz emekçi yığınlara karşı girişmiş olduğu bir savaş olan anti-jakoben savaş[33] sırasında zafer bayramlarını kutlayan sermaye, işgününü on saatten oniki, ondört, onsekiz saate çıkardı. Gözü yaşlı duygusallığından kuşkulanılamayacak olan Malthus, 1815'lerde yayınlanan bir broşürde, eğer böyle giderse, ulusun yaşamının temellerinin tehlikeye gireceğini ilân etti.[34] Yeni icat olunan makinelerin kullanılmaya başlanmasından birkaç yıl önce, 1765'lerde, İngiltere'de, *An Essay on Trade* başlığı altında bir broşür yayınlandı. İşçi sınıfının yeminli düşmanı, bu adı bilinmeyen yazar, broşürde, işgününün sınırlarını genişletme zorunluluğu üzerinde direniyor. Bu amaçla, başka öneriler yanında, *işevlerinin*[35] kurulmasını öneriyor ve bunların "dehşet evleri" olmaları gerektiğini söylüyor. Peki bu "dehşet

evleri" için önerdiği işgünü uzunluğu nedir? *Oniki saat*; kapitalistlerin, iktisatçıların ve bakanların, 1832'de, oniki yaşın altında bir çocuk için yalnız uygulanan değil, ama aynı zamanda zorunlu olduğunu ilân ettikleri sürenin ta kendisi.[36]

Kendi işgücünü satarak —ki işçi, bu düzende bunu yapmak zorundadır— bazı makul sınırlar içerisinde, bu işgücünün kullanımını kapitaliste bırakır. Doğal yıpranması bir yana bırakılırsa, işçi, işgücünü, yoketmek için değil, sürdürmek için satar. İşçinin, işgücünü, gündelik ya da haftalık değerine satması olgusu bile, bu işgücünün, bir günde ya da bir haftada, iki günlük ya da iki haftalık bir yıpranmaya uğramayacağı anlamına gelir. 1.000 sterlin eden bir makineyi ele alalım. Eğer bu makine on yılda yıpranıp eskiyorsa, üretilmelerine yardımcı olduğu metaların değerlerine yılda 100 sterlin ekleyecektir. Eğer beş yılda eskiyorsa, yılda 200 sterlin katacaktır, yani onun yıllık yıpranmasının değeri, bu yıpranmanın süresi ile ters orantılıdır. Ama işçiyi makineden ayıran şey şudur: makine kullanıldığı oranda yıpranmaz; insan ise, tersine, işin salt sayısal toplamının gösterdiğinden daha büyük bir oranda yıpranır.

İşçiler, işgününü eski makul sınırlarına indirmeye çalıştıklarında, ya da normal işgününün yasal olarak saptanmasını sağlayamadıklarında ise, yalnız sızdırılan artı-emeğe göre hesaplanmamış, ama daha yüksek bir orana çıkartılmış bir ücret yükselmesi ile fazla çalışmaya gem vurmaya uğraştıklarında, kendi kendilerine ve kendi soylarına karşı bir ödevi yerine getirmekten başka bir şey yapmış olmazlar. Sermayenin zorbaca gaspına yalnızca sınır çekmiş olurlar. Zaman, insan gelişiminin mekânıdır. Kullanacak boş zamanı olmayan, uyku, yemek vb. gibi salt fiziksel kesintiler dışında tüm yaşamı kapitalist hesabına çalışmaya giden bir adam, bir yük hayvanından daha beterdir. O, fizik olarak ezilmiş, kafaca alıklaşmış, başkası için servet üreten basit bir makinedir. Ama bununla birlikte, bütün modern sanayi tarihi gösterir ki, sermaye, eğer önüne set çekilmezse, bütün işçi sınıfını, umursamadan, acımasızca bu en aşağı düzeye düşürmek için çalışır.

İşgününü uzatmakla, kapitalist *daha yüksek ücret* öde-

yebilir ve, eğer ücretlerin artması, sızdırılan daha büyük emek miktarına ve bunun sonucu olarak işgücünün daha büyük hızla yokolmasına tekabül etmiyorsa, *emeğin değerini* buna karşın düşürebilir. Bu, başka bir biçimde de yapılabilir. Örneğin, burjuva istatistikçiler, size, Lancashire fabrikalarında çalışan işçi ailelerinin ortalama ücretlerinin artmış olduklarını söyleyeceklerdir. Ama unutuyorlar ki, bir tek erkeğin yerine, bugün, aile reisi, karısı ve belki de üç-dört çocuğu, kendilerini, sermayenin Juggernaut tekerleklerinin[37] altına atmaktadır ve toplam ücretlerdeki artış aileden sızdırılan artı-emeği karşılamamaktadır.

Fabrika yasalarının kapsamına giren bütün sanayi dallarında şimdi olduğu gibi, işgününün belirli sınırları içinde bile, *emeğin değerini* eski düzeyinde tutmak için olsa bile, ücretlerde bir yükselme zorunlu olabilir. İşin *yeğinliği* artırıldığında, bir adam, eskiden iki saatte harcadığı gücü, şimdi bir saatte harcayabilir. İşte, fabrika yasalarının kapsamına giren sanayilerde, makinelerin hızlandırılmasıyla ve şimdi bir tek kişinin gözettiği makinelerin sayısının artmasıyla bir dereceye kadar meydana gelen budur. Eğer işin yeğinliğinin artırılması ya da eğer bir saatte harcanan emek toplamının çoğalması işgününün azaltılması ile birlikte giderse, kazançlı çıkacak olan gene işçi olacaktır. Eğer bu sınır aşılırsa, işçi bir yandan kazandığını, öte yandan yitirir, ve on saatlik emek, önceki oniki saatlik emek kadar yıkıcı olur. İşçi, emeğin gittikçe artan yeğinliğine uygun düşen ücret artışları uğruna mücadeleyle sermayenin bu eğilimine karşı koyarken, emeğin değerinin düşürülmesine ve soyunun aşağılanmasına karşı çıkmaktan başka bir şey yapmış olmaz.

4. Hepiniz biliyorsunuz ki, şimdi burada açıklayacak durumda olmadığım nedenlerle, kapitalist üretim, belirli dönemsel çevrimlerden geçer. Birbiri ardından dinginlik, artan canlılık, refah, aşırı-üretim, bunalım ve durgunluk durumlarından geçer. Metaların pazar fiyatları ve yürürlükteki kâr oranları, bazan kendi ortalamalarının altına inerek, ve bazan da bu ortalamaları aşarak, bu evreleri izler. Çevrimin tamamı ele alındığında, pazar fiyatındaki her sapmanın bir başka sapma ile dengelendiğini ve çevrimin ortalaması alındığında metaların pazar fiyatlarının değerleri tarafından

düzenlendiğini görürsünüz. Evet, pazar fiyatlarının düşmesi döneminde, bunalım ve durgunluk döneminde, işçi, eğer işini tamamen yitirmezse, kesin olarak bir ücret düşmesi beklemelidir. Aldatılmamak için, pazar fiyatlarında böyle bir düşme halinde bile, ücretlerde ne oranda bir düşmenin zorunlu hale geldiğini kapitalist ile tartışmalıdır. Eğer aşırı kârların kazanıldığı bolluk döneminde ücretlerin artması için mücadele etmiyorsa, bir sanayi çevriminin ortalaması alındığında kendi *ortalama ücretini*, yani emeğinin *değerini* bile elde edemeyecektir. Ücretinin, çevrimin ters evrelerinden zorunlu olarak etkilenmesi karşısında, çevrimin bolluk evresinde işçinin bunu telâfi etmekten kaçınmasını istemek budalalığın doruk noktasıdır. Bütün metaların *değerleri*, genellikle, ancak, arz ve talepteki sürekli dalgalanmaların sonucu olarak durmadan değişen pazar fiyatlarının birbirlerini dengelemeleri ile gerçekleşir. Bugünkü sistemin temeli üzerinde, emek, bütün öteki metalar gibi bir metadır ancak. Bundan dolayı onun da kendi değerine uygun düşen bir ortalama fiyata ulaşması için aynı dalgalanmalardan geçmesi gerekir. Bir yandan onu bir meta gibi görmek, öte yandan da onu metaların fiyatlarını belirleyen yasaların dışında tutmayı istemek saçmadır. Köle, kendi geçimi için kesin ve değişmez bir miktar alır, ama ücretli emekçi öyle değildir. Salt bir durumda ücretinde meydana gelen düşmeyi telâfi etmek için olsa bile, bir başka durumda ücretini yükseltmeye çalışmalıdır. Eğer kapitalistin iradesini, diktasını, değişmez bir iktisat yasası olarak kabul etmekle yetinirse, kölenin sahip olduğu güvencesi olmaksızın onun bütün sefaletini paylaşacaktır.

5. Ele aldığım ve her yüz durumdan doksandokuzunu oluşturan bütün durumlarda, gördünüz ki, ücretlerin artması uğruna yapılan bir mücadele, *daha önceki* değişiklikleri izlemekten başka bir şey değildir ve üretimin niceliğinde, emeğin üretici gücünde, emeğin değerinde, paranın değerinde, çekip alınan emeğin genişliği ve yeğinliğinde daha önce meydana gelmiş olan değişikliklerin, arz ve talepteki dalgalanmalara bağlı olan ve sınaî çevrimin çeşitli evrelerine uygun olarak meydana gelen pazar fiyatlarındaki dalgalanmaların, zorunlu sonucudur; kısacası bunlar, sermaye-

nin daha önceki etkilerine karşı işçilerin tepkileridir. Eğer, ücretlerin artırılması uğruna mücadeleyi bütün bu koşullardan bağımsız olarak ele alıp, yalnız ücretlerdeki değişirlikleri dikkate alırsanız, ve mücadelenin kaynaklandığı bütün öteki değişirlikleri hesaba katmazsanız, yanlış vargılara varmak üzere, yanlış öncüllerden yola çıkıyorsunuz demektir.

XIV. SERMAYE İLE EMEK ARASINDAKİ MÜCADELE VE BUNUN SONUÇLARI

1. Ücretlerdeki düşmeye karşı işçilerin gösterdikleri dönemsel direnmenin ve bunların ücretleri artırma yolundaki dönemsel girişimlerinin ücretlilik sistemine ayrılmazcasına bağlı olduğunu ve bu durumu emeğin metalar tarafından emilmesi olgusunun dayattığını ve bu yüzden de bunun, fiyatların genel hareketini düzenleyen yasalara bağımlı olduğunu gösterdikten; ayrıca, ücretlerdeki genel bir yükselmenin genel kâr oranında bir düşme sonucunu vereceğini, ama bu yükselmenin metaların ortalama fiyatlarını ya da değerlerini etkilemeyeceğini gösterdikten sonra, artık soru, sermaye ile emek arasındaki bu ardı arkası gelmez mücadelede sermayenin ne ölçüde başarılı olabileceğidir.

Bunu bir genellemeyle yanıtlayacağım, ve diyeceğim ki, emeğin *pazar fiyatı,* bütün öteki metaların pazar fiyatı gibi, uzun vadede kendi değerine uyacaktır; ve bundan dolayı, bütün iniş ve çıkışlara karşın, ve işçi ne yaparsa yapsın, ortalama olarak ancak kendi emeğinin değerini alacaktır, ki bu değer, bakımı ve yeniden üretilmesi için gerekli olan geçim araçlarının —ki bu geçim araçlarının değerini de, sonuçta, üretilmeleri için gerekli olan emek miktarı düzenler— değeri ile belirlenen kendi işgücünün değeridir.

Ama bazı belirli özellikler vardır ki, *işgücünün değerini, yani emeğin değerini* bütün öteki metaların değerlerinden ayırdederler. İşgücünün değeri, biri salt fiziksel, ötekisi ise tarihsel ya da toplumsal olan iki öğeden oluşur. İşgücü değerinin *en uç sınırını fiziksel* öğe belirler, yani bu demektir ki, işçi sınıfının, geçinmesi, ve yeniden üremesi, fiziksel varlığını sürdürmesi için, yaşamak ve çoğalmak için vazgeçilmez

olan geçim araçlarını alması gerekir. Bu vazgeçilmez geçim araçlarının *değeri*, buna göre, *emek değerinin* en uç sınırını meydana getirir. Öte yandan, işgününün uzunluğu da, çok esnek olsa bile, bir uç sınıra sahiptir. Bu uç sınırları belirleyen şey, işçinin fiziksel kuvvetidir. İşçinin yaşamsal kuvvetinin günlük harcanması belli bir ölçüyü aşarsa, günbegün yeniden harcanamaz. Bununla birlikte, dediğimiz gibi, bu sınır çok esnektir. Hızlı bir biçimde peşpeşe gelen sağlıklı ve kısa ömürlü nesiller, emek pazarını, bir dizi güçlü ve uzun ömürlü nesiller kadar iyi bir biçimde besleyebilir.

Salt fizyolojik olan bu öğe yanında, her ülkede, emeğin değeri, *geleneksel yaşam düzeyi* ile de belirlenir. Bu yaşam düzeyi, yalnız fiziksel yaşamdan ibaret olmayıp, insanların içinde yaşadıkları ve içinde yetiştirilmiş oldukları toplumsal koşullardan doğan bazı gereksinmelerin doyurulmasıdır. İngiliz yaşam düzeyi, İrlanda'nın yaşam düzeyine, bir Alman köylüsünün yaşam düzeyi ise Litvanya köylüsünün yaşam düzeyine indirgenebilirdi. Tarihsel geleneğin ve toplumsal alışkanlıkların bu bakımdan oynadıkları rolün önemini Bay Thornton'un *Over-population* adlı yapıtında görebilirsiniz. Bay Thornton bu yapıtında, İngiltere'nin çeşitli tarım bölgelerindeki ortalama ücretlerin bugün bile bu bölgelerin serflikten azçok elverişli koşullarda çıkmış olup olmamalarına göre azçok değişiklikler gösterdiğini ortaya koyuyor.

Emeğin değerine giren bu tarihsel ya da toplumsal öğe artabilir ya da azalabilir, büsbütün ortadan kalkabilir, öyle ki, geriye *fiziksel sınırdan* başka bir şey kalmaz. Devlet hazinesinden otlanan, hazır yiyici günahkâr Georges Rose'un dediği gibi, bizim aziz dinimizin avunçlarını, bu imansız Fransızların akınlarından korumak için girişilmiş olan antijakoben savaş sırasında, önceki bölümlerden birinde o kadar sevecenlikle davrandığımız namuslu İngiliz çiftçileri, tarım işçilerinin ücretlerini, *salt fiziksel asgarinin*'de altına düşürdüler ve soyun fizik varlığını Yoksullar Yasası[38] tarafından yapılan ilâvelerle sürdürmesini zorunlu hale getirdiler. Bu, ücretli emekçiyi bir köleye, ve Shakespeare'in gururlu özgür köylüsünü yardıma muhtaç bir yoksul durumuna getirmenin parlak bir yoluydu.

Değişik ülkelerdeki standart ücretleri ya da emek de-

değerlerini, birbirleriyle ve aynı ülkenin değişik tarihsel evrelerindekilerle kıyasladığımızda, öteki bütün metaların değerlerinin değişmez kaldığını varsaydığımızda bile, *emek değerinin* kendisinin sabit olmayıp, değişken bir büyüklük olduğunu görürüz.

Benzer bir kıyaslama, kârın yalnızca *yürürlükteki oranlarının* değil, *ortalama* oranlarının da değiştiğini gösterecektir.

Ama *kârlara* gelince, bunların *asgarisini* belirleyecek bir yasa yoktur. Onların düşüşlerindeki son sınırın ne olduğunu söyleyemeyiz. Peki bu sınırı neden saptayamıyoruz? Çünkü, ücretlerin *asgarisini* saptayabildiğimiz halde, *azamisini* saptayamıyoruz. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki, işgücünün sınırları belli olduğunda, kârların *azamisi, ücretlerin fiziksel asgarisine* tekabül eder; ve ücretler belli olduğunda, *kârların azamisi,* işgününün işçinin fiziksel gücünün dayanabileceği sınıra kadar uzatılmasına tekabül eder. Demek ki, kârın azamisi, ücretin fiziksel asgarisi ve işgününün fiziksel azamisi ile sınırlıdır. Açıktır ki, *azamî kâr oranının* bu iki sınırı arasında, değişebilen sınırsız bir ıskala yer alır. Kâr oranının fiilî ölçüsü, sermaye ile emek arasındaki kesintisiz mücadele tarafından belirlenir; kapitalist durmadan ücretleri fiziksel asgariye düşürmeye ve işgününü fiziksel azamiye çıkarmaya çabalar, oysa işçi sürekli olarak karşıt yönde bir baskı yapar.

Böylece sorun, mücadele eden tarafların karşılıklı güçler dengesine indirgenir.

2. *İşgününün sınırlandırılmasına* gelince, bu, bütün öteki ülkelerde olduğu gibi, İngiltere'de de hiç bir zaman *yasal müdahaleden* başka bir yolla düzenlenmemiştir. İşçilerin dışardan gelen sürekli baskıları olmasaydı, bu müdahale hiç bir zaman yapılmazdı. Herhalde, sonuca, hiç bir zaman, işçilerle kapitalistler arasındaki kişisel anlaşmalarla varılamazdı. Bir *genel siyasal eylemin* gerekli oluşu, salt ekonomik etkinliğinde bile, güçlü olan yanın sermaye olduğunu tanıtlamaya yeterlidir.

Emeğin değerinin sınırlarına gelince, bunun belirlenmesi, her zaman arz ve talebe bağlıdır, bununla kapitalistler yönünden gelen emek talebini ve işçiler tarafından yapılan

emek arzını kastediyorum. Sömürge ülkelerde, arz ve talep yasası işçinin lehine işler. Amerika Birleşik Devletleri'nde ücretlerin göreli olarak yüksek düzeyde oluşu bundandır. Oralarda sermaye istediği kadar çabalasın, emek pazarının, ücretli emekçilerin sürekli olarak kendi kendilerine yeterli bağımsız köylüler haline gelmesiyle durmadan boşalmasını önleyemez. Amerikalıların büyük bir bölümü için, ücretli emekçi olma durumu, azçok yakın bir süre sonunda ayrılacaklarını bildikleri geçici bir durumdan başka bir şey değildir.[39] Sömürgelerdeki bu duruma çare bulmak üzere, baba İngiliz hükümeti, bir süre için, ücretli emekçilerin çarçabuk bağımsız köylüler haline gelmelerini önlemek üzere, sömürge topraklarının fiyatını yapay olarak yükseltmeyi öngören modern sömürgeleştirme teorisini kabul etti.

Şimdi, sermayenin üretim sürecine tamamıyla egemen olduğu eski uygar ülkelere geçelim. Örneğin İngiltere'de, 1849-1859 arasında, tarım işçilerinin ücretlerindeki yükselmeyi ele alalım. Bunun sonucu ne oldu? Çiftçiler, dostumuz Weston'ın kendilerine salık vereceği gibi, buğdayın değerini, hatta pazar fiyatını bile yükseltemediler. Tersine, düşmesine boyuneğmek zorunda kaldılar. Ama bu onbir yıl boyunca, her çeşit makineler getirdiler, daha bilimsel yöntemler uyguladılar, ekilebilir toprakların bir bölümünü otlak haline getirdiler, çiftlikleri genişlettiler ve böylelikle üretim hacmini artırdılar; bu yollarla ve daha başkaları ile, emeğin üretici gücünü artırarak emek talebini azalttıklarından, tarımsal nüfusta gene göreli bir fazlalık yarattılar. Sağlam temellere dayanan eski ülkelerde, sermayenin ücret artışlarına karşı azçok hızlı bir biçimde gösterdiği tepkinin genel yöntemi budur. Ricardo, çok haklı olarak, makinenin emekle sürekli rekabet halinde olduğuna, makinenin, çok kez, ancak emeğin fiyatının belli bir düzeye ulaştığı zaman üretime sokulabildiğine;[40] ama makine kullanımının emeğin üretici gücünü artırmanın sayısız yöntemlerinden ancak bir tanesi olduğuna işaret etmiştir. Sıradan emekte göreli bir bolluk yaratan bu gelişmenin kendisi, beri yandan vasıflı emeği basitleştirir ve böylece de onun değerini düşürür.

Aynı yasa, kendisini başka bir biçimde de ortaya kor. Emeğin üretici gücünün gelişmesi ile, sermaye birikimi, hat-

ta göreli olarak yüksek ücret oranına karşın, hızlanır. Dolayısıyla insan, Adam Smith gibi —ki onun zamanında modern sanayi henüz emekleme çağındaydı— sermayenin hızlanan birikiminin, emeğe büyüyen bir talep sağlayarak, terazinin kefesini işçi lehine eğdireceği sonucunu çıkarabilir. Çağdaş yazarların pek çoğu, bu görüşten hareketle, şu son yirmi yıl içinde, İngiliz sermayesi İngiliz halkından çok daha büyük bir hızla arttığı halde, ücretlerin neden daha fazla artmamış olduğuna şaşmışlardır. Ama sermaye birikiminin durmadan artmasıyla zamandaş olarak, *sermayenin bileşiminde gittikçe büyüyen bir değişiklik* meydana gelir. Toplam sermayenin, sabit sermayeden, makinelerden, hammaddelerden, her türden üretim araçlarından meydana gelen bölümü, ücretlere, yani emeğin satın alınması için yatırılan bölümüne oranla çok daha hızlı bir biçimde büyür. Bu yasa, Bay Barton, Ricardo, Sismondi, Profesör Richard Jones, Profesör Ramsay, Cherbuliez ve daha birçokları tarafından azçok doğru bir biçimde ortaya konulmuştur.

Eğer sermayenin bu iki öğesi arasındaki oran, başlangıçta bire-bir idiyse, sanayiin ilerlemesi sırasında beşe-bir, vb. haline gelecektir. Eğer, toplam 600'lük bir sermaye üzerinden 300'ü aletlere, hammaddelere, vb., 300'ü ise ücretlere yatırılmışsa, 300 yerine 600'lük bir işçi talebi yaratmak için toplam sermayeyi iki katına çıkarmaktan başka bir şey gerekmeyecektir. Ama, eğer 600'lük bir sermaye üzerinden, 500'ü makine ve malzemeye vb., yalnız 100'ü ücretlere yatırılmışsa, bu durumda 300 yerine 600'lük bir işçi talebi için aynı sermayenin 600'den 3.600'e çıkması gerekir. Sanayiin gelişmesinde, emek talebi, demek ki, sermaye birikimi ile atbaşı gitmez. Kuşkusuz emek talebi de büyür, ama sermayenin artışına göre durmadan azalan bir oran içinde büyür.

Bu birkaç değinme, modern sanayiin gelişmesinin, dengeyi her gün biraz daha işçinin aleyhine, kapitalistin lehine değiştirmek zorunda olduğunu, ve bundan dolayı kapitalist üretimin genel eğiliminin, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek değil, düşürmek, ya da *emek değerini* azçok *en alt sınırına* indirmek olduğunu göstermeye yetecektir. Ama, bu düzende *şeylerin* eğilimi böyledir diye, işçi sınıfı, sermayenin gasplarına karşı direnişten, durumlarını geçici olarak iyileş-

tirmek için ortaya çıkan fırsatları en iyi biçimde değerlendirme girişimlerinden vaz mı geçmelidirler? Eğer işçi sınıfı böyle yapsaydı, ezilmiş, artık hiç bir umudu kalmamış, ömürboyu açlık çeken yaratıklar yığınından başka bir şey olmamak durumuna düşerdi. İşçilerin ücret düzeyini korumak için giriştikleri mücadelenin tüm ücretlilik sistemine ayrılmazcasına bağlı olduğunu, her 100 durumdan 99'unda ücretleri yükseltme yolundaki çabalarının belirli emek değerini koruma yolundaki çabalardan ibaret olduğunu, ve kendi fiyatları konusunda kapitalistle tartışmak zorunluluğunun kendilerini meta olarak satmak zorunda oluşlarının doğasında bulunduğunu gösterdiğimi sanırım. Eğer işçi sınıfı, sermaye ile olan günlük çatışmasında gerileyecek olsaydı, daha büyük çapta şu ya da bu harekete girişme olanağından kendi kendini yoksun bırakmış olurdu elbette.

Aynı zamanda ve ücretlilik sisteminin getirdiği genel köleleşmenin tamamıyla dışında olarak, işçiler, bu gündelik mücadelenin kesin sonucunu fazla abartmamalıdırlar. Unutmamaları gerekir ki, sonuçlara karşı mücadele etmektedirler, bu sonuçların nedenlerine karşı değil; unutmamaları gerekir ki, aşağı doğru inen hareketi yalnızca geciktirmekte, ama yönünü değiştirmemektedirler; ancak geçici çareler bulmakta, ama hastalığı iyi etmemektedirler. Demek ki, işçiler, sermayenin ara vermeden sürüp giden gasplarının ya da piyasa değişikliklerinin doğurduğu bu kaçınılmaz gerilla savaşlarına kendilerini tamamıyla kaptırmamalıdırlar. Anlamaları gerekir ki, bellerini büken, bütün yoksulluğu ile birlikte, mevcut düzen, aynı zamanda, toplumun ekonomik dönüşümü için gerekli *maddî koşulları ve toplumsal biçimleri* de yaratır. "*Âdil bir işgünü karşılığında âdil bir ücret*!" biçimindeki *tutucu* slogan yerine, bayrakları üzerine şu *devrimci* sloganı yazmalıdırlar: "*Ücretlilik sisteminin kaldırılması*!"

Bu çok uzun ve, korkarım ki, çok yorucu, ama konumu doyurucu bir biçimde işlemek için yapmam gereken açıklamadan sonra, şu aşağıdaki kararları önererek sözlerime son vereceğim:

Birincisi. Ücret oranında genel bir yükselme, genel kâr oranında bir düşüşe yolaçar, ama geniş anlamında, meta fi-

yatlarını etkilemez.

İkincisi. Kapitalist üretimin genel eğilimi, ücretlerin ortalama standardını yükseltmek değil, düşürmek yolundadır.

Üçüncüsü. Sendikalar, sermayenin saldırılarına karşı direniş merkezleri olarak yararlı iş görürler. Güçlerini pek yerinde olmayan bir biçimde kullandılar mı, kısmen hedeflerini gözden kaçırırlar. Aynı zamanda mevcut düzeni değiştirmeye çalışacakları ve örgütlü güçlerini, işçi sınıfının kesin kurtuluşu, yani ücretlilik sisteminin kesin olarak kaldırılması için bir araç olarak kullanmaya çalışacakları yerde, düzenin sonuçlarına karşı gerilla savaşları ile yetindikleri anda da, hedeflerini büsbütün yitirirler.

Mayıs sonu ve 27 Haziran
1865 tarihleri arasında
Marx tarafından yazılmıştır

Ayrı bir broşür olarak ilk kez
1898'de Londra'da yayımlanmıştır

GEÇİCİ GENEL KONSEY DELEGELERİNE TALİMATLAR. ÇEŞİTLİ SORUNLAR[41]

1. ULUSLARARASI BİRLİĞİN ÖRGÜTLENMESİ

Geçici Merkez Konseyi, bir bütün olarak, Geçici Tüzükte gösterilen *örgütlenme planını* salık verir. Bu planın tutarlılığı, ve eylem birliği konusunda önyargılar olmaksızın, farklı ülkelere uygulanmasındaki kolaylıklar, iki yıllık deneyim ile tanıtlanmıştır. Kıtadaki durum herhangi bir değişiklik için elverişsiz göründüğünden, Merkez Konseyin gelecek yılki yerleşim merkezinin Londra olmasını salık veriyoruz.

Merkez Konseyin üyeleri, elbette ki, sayılarını artırma yetkisine sahip olarak, Kongre tarafından seçilecektir (Geçici Tüzük, 5).

Genel Sekreter, bir yıl için, Kongre tarafından seçilecek ve Birliğin tek ücretli görevlisi olacaktır. Haftalık ücretinin 2 sterlin olmasını öneriyoruz.

Tek tek her Birlik üyesinin ödeyeceği düzenli yıllık aidat bir-buçuk peni (belki bir peni) olacak. Üyelik kartlarının masrafı ayrıca alınacak.

Birlik üyelerinden yardımlaşma dernekleri kurmalarını ve bunları uluslararası bir bağ ile birbirlerine bağlamalarını istiyorsak da, bu sorunu (*établissement des sociétés de secours mutuels. Appui moral et matériel accordé aux orphelins de l'association*)* ele almayı, geçen eylüldeki konferansta[42] bunu ilk önermiş olan İsviçrelilere bırakıyoruz.

2. EMEK İLE SERMAYE ARASINDAKİ MÜCADELEDE, ÇABALARIN, BİRLİK AJANSI TARAFINDAN ULUSLARARASI DÜZEYDE BİRLEŞTİRİLMESİ

(*a*) Genel olarak bakıldığında, bu sorun, değişik ülkelerdeki işçi sınıflarının bugüne dek kurtuluş uğruna harcadıkları birbirinden kopuk çabaları birleştirmeyi ve genelleştirmeyi amaçlayan Uluslararası Birliğin bütün eylemini kucaklamaktadır.

(*b*) Grev ve lokavt durumlarında, yerli işçilere karşı bir araç olarak yabancı işçileri kullanmaya her zaman hazır olan kapitalistlerin entrikalarını etkisiz bırakmak, Birliğimizin şimdiye dek yerine getirmekte başarılı olduğu belirli işlevlerden biridir. Değişik ülkelerin işçilerinin, kurtuluş ordusu içinde kendilerini kardeş ve yoldaş olarak *hissetmekle* kalmayıp, böyle *hareket etmelerini* de sağlamak, Birliğin başta gelen amaçlarından biridir.

(*c*) "Çabaların uluslararası düzeyde birleştirilmesi" yolundaki önerimizin başlıcalarından biri, *işçi sınıflarının kendileri tarafından yürütülecek olan bütün ülkelerin işçi sınıflarının durumuna ilişkin istatistiksel araştırmadır.* Başarılı olabilmek için, üzerinde çalışılacak malzeme bilinmelidir. Böylesine büyük bir işi başlatmakla, işçiler, kendi yazgılarını kendi ellerine alabileceklerini tanıtlayacaklardır. Dolayısıyla şunu öneriyoruz:

Birlik şubelerimizin bulunduğu her yörede bu iş hemen başlatılır ve ilişikteki araştırma planında belirtilmiş olan çe-

* Karşılıklı yardımlaşma derneklerinin kurulması. Birlik üyelerinin yetimlerine manevi ve maddi destek. —ç.

şitli noktalara ilişkin veriler toplanır.

Kongre, Avrupa'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün işçilerini, işçi sınıfına ilişkin istatistiklerin toplanmasında işbirliği yapmaya çağırır; raporlar ve veriler Merkez Konseye gönderilir. Merkez Konsey bunları bir genel rapor haline getirir ve verileri de ek olarak iliştirir.

Bu rapor, ekiyle birlikte, bir sonraki yıllık Kongreye sunulur ve onun onayı alındıktan sonra, giderleri Birlik tarafından karşılanmak üzere basılır.

HER YÖRENİN ÜZERİNDE ELBETTE DEĞİŞİKLİK YAPABİLECEĞİ GENEL ARAŞTIRMA PLANI

1. Uğraş alanı, adı.
2. Çalışanın yaşı ve cinsiyeti.
3. Çalışanların sayısı.
4. Maaş ve ücretler: (*a*) çıraklar; (*b*) günlük ve parça başı ücret; aracının ödediği ücret. Haftalık, yıllık ortalama.
5. (*a*) Fabrikalardaki çalışma saatleri. (*b*) Eğer iş küçük işverenlerle ve evde yapılıyorsa, buralardaki çalışma saatleri. (*c*) Gece işi ve gündüz işi.
6. Yemek zamanları ve muamele.
7. İşyerinin ve işin türü: aşırı kalabalık, eksik havalandırma, yetersiz gün ışığı, gaz lâmbası kullanma. Temizlik, vb..
8. Mesleğin niteliği.
9. İşin fiziksel durum üzerindeki etkisi.
10. Moral durumu. Eğitim.
11. Sanayiin durumu: mevsimlik mi, yoksa yıla azçok düzenli bir biçimde dağılmış mı, büyük dalgalanmalar gösteriyor mu, yabancı rekabete maruz mu, esas olarak iç pazara mı, yoksa dış rekabete mi yönelik, vb.?

3. İŞGÜNÜNÜN SINIRLANDIRILMASI

İşgününün sınırlandırılması, iyileştirme ve kurtuluş doğrultusundaki bütün öteki girişimleri kendisi olmaksızın yetersiz bırakacak bir önkoşuldur.

Bu sınırlandırma, işçi sınıfının, yani her ulusun büyük bir kitlesinin sağlığını ve fiziksel enerjisini yenilemek ve aynı zamanda onlara zihinsel gelişme, toplumsal ilişki, toplumsal ve siyasal eylem olanağını sağlamak için gereklidir.

İşgününün *yasal sınırı* olarak *8 saatlik çalışma* öneriyoruz. Bu sınırlandırma genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin işçileri tarafından isteniyor,[43] Kongrenin oyları, bu istemi, dünyanın her yerinde, işçi sınıflarının ortak platformu düzeyine çıkartacaktır.

Fabrika yasasına ilişkin deneyimleri nispeten yeni olan Kıtadaki üyelerimizi bilgilendirmek için şunu da ekleyelim: 8 saatlik çalışma olarak alınması gereken *gün süresi* sabitleştirilmeyecek olursa, bütün yasal sınırlamalar başarısız kalacak ve sermaye tarafından ihlâl edilecektir. Bu sürenin uzunluğu, 8 saatlik çalışma ve bunun dışında kalan yemek araları ile birlikte belirlenmelidir. Örneğin, yemek için verilen çeşitli aralar *bir saati* buluyorsa, yasal gün süresi 9 saati kapsamalıdır, diyelim sabah 7'den akşam 4'e, ya da sabah 8'den akşam 5'e kadar, vb.. Gece çalışmasına, yasa ile belirlenen sanayilerde ya da sanayi kollarında istisnaî olarak izin verilmelidir. Eğilim her türlü gece çalışmasına son verme yönünde olmalıdır.

Bu paragraf, ister erkek ister kadın olsun, yalnızca yetişkinlerle ilgilidir, ama kadınlar, *ne türden olursa olsun* her türlü *gece çalışmasının* ve bu cinsin kaldıramayacağı ya da onların bedenlerini zehirli ve sağlığa zararlı öteki etmenlere maruz bırakan her türlü çalışmanın kesinlikle dışında bırakılmalıdırlar. Yetişkin kimse dediğimizde, 18 yaşına ulaşmış ya da geçmiş olanları kastediyoruz.

4. GENÇLERİN VE ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMASI (KADIN VE ERKEK)

Modern sanayiin her iki cinsiyetten çocukları ve gençleri toplumsal üretim denen o büyük işe katma yolundaki eğilimini, sermayenin egemenliği altında, bu, tiksindirici bir biçimde çarpıtılmış olsa da, ilerici, sağlıklı ve meşru bir eğilim olarak görüyoruz. Akılcı bir toplum düzeninde, çalışabilir durumdaki hiç bir yetişkin nasıl ki genel doğa yasasının,

yani yiyebilmek için çalışmanın, ve yalnızca kafası ile değil, elleriyle de çalışmanın dışında tutulmamalıysa, *her çocuk* da, 9 yaşından itibaren, aynı şekilde üretken bir işçi haline gelmelidir.

Ne var ki, şu anda biz, [çalışanlara dahil olan] her iki cinsiyetten yalnızca çocuk ve gençleri ele almak durumundayız. [Bunlar] farklı bir biçimde ele alınması gereken *üç gruba* [bölünmelidir];* birinci grup 9-12 yaş, ikincisi 13-15 yaş arasını, üçüncüsü de 16 ve 17 yaşlarını kapsar. Birinci grubun herhangi bir atelyedeki ya da evdeki çalışmasının yasal olarak *iki,* ikinci grubunkinin *dört,* ve üçüncü grubunkinin de *altı* saatle sınırlandırılmasını öneriyoruz. Üçüncü grup için, yemek ve dinlenme için, en az bir saatlik bir ara olmalıdır.

İlkokul eğitiminin 9 yaşından önce başlaması istenilen bir şeydir; ama biz burada, yalnızca, toplum düzeninin işçiyi sermaye birikiminin salt bir aracı durumuna indirgeyen, ve ana-babaları zorunluluk yüzünden köle-sahipleri, kendi çocuklarının satıcıları haline getiren eğilimlerine karşı en vazgeçilmez çareleri ele alıyoruz. Çocukların ve gençlerin *hakları* korunmalıdır. Bunlar kendi başlarının çaresine bakabilecek durumda değillerdir. Şu halde, onlarla ilgilenmek toplumun görevidir.

Orta ve üst sınıflar kendi çocuklarına karşı olan görevlerini savsaklıyorlarsa, bu onların kendi hatasıdır. Bu sınıfların ayrıcalıklarını paylaşan çocuk, bunların önyargılarından zarar görmeye mahkûmdur.

İşçi sınıfına gelince, durum çok farklıdır. İşçi, hareketlerinde özgür değildir. Çoğu durumda çocuğunun gerçek çıkarlarını, ya da insan gelişmesinin normal koşullarını anlayamayacak kadar bilisizdir. Ama işçi sınıfının daha aydın olan kesimi, kendi sınıfının ve, dolayısıyla, insanlığın geleceğinin, tümüyle yetişmekte olan çalışan kuşağın biçimlenişine bağlı olduğunu çok iyi kavrıyor. Çocuk ve genç işçilerin, her şeyden önce, mevcut sistemin ezici etkilerinden kurtarılmaları gerektiğini biliyor. Bu, ancak, *'toplumsal sağduyuyu toplumsal zor* haline dönüştürmekle gerçekleştirilebilir,

* Bu tümcede [ ] içerisine alınmış olan sözcükler, gazetede çıkan metinde atlanmış ve daha sonraki bir baskıya göre yerine konmuştur. —Ed.

ve, veri olan koşullar altında, bunu, devlet gücüyle dayatılan *genel yasalar* ile yapmanın dışında başka bir yöntem yoktur. Bu tür yasaları koymakla, işçi sınıfı, hükümet gücünü güçlendirmiş olmaz. Tersine, şu anda kendisine karşı kullanılan bu gücü kendi hizmetkârı haline dönüştürmüş olur. Birbirinden yalıtılmış bir sürü bireysel çaba ile boş yere gerçekleştirmeye çabalayacakları şeyi, bir genel yasa ile sağlamış olurlar.

Bu noktadan hareketle, hiç bir ana-babanın ve işverenin genç emek kullanmasına, eğitimle birleştirilmiş olması dışında, izin verilmemesi gerektiğini söylüyoruz.

Eğitim denince üç şey anlıyoruz.

Birincisi: *Zihinsel eğitim.*

İkincisi: *Bedensel eğitim,* beden eğitimi okullarında ve askerî talimlerle verilenler gibi.

Üçüncüsü: Bütün üretim süreçlerinin genel ilkelerini veren ve, aynı anda, çocuğa ve gence bütün çalışma dallarındaki basit aletleri pratik olarak kullanmayı gösteren *politeknik öğrenim.*

Adım adım ilerleyen zihinsel, bedensel ve politeknik öğrenim kursları, genç işçilerin sınıflandırılmasına tekabül etmelidir. Politeknik okulların giderlerinin bir kısmı, bu okulların kendi üretimlerinin satışından karşılanmalıdır.

Ücretli üretken emeğin, zihinsel eğitimin, bedensel eğitimin ve politeknik öğrenimin birleştirilmesi, işçi sınıfını üst ve orta sınıfların düzeyinin çok yukarılarına çıkaracaktır.

[9]-17 (dahil) yaşlar arasındaki herkesin, gece işlerinde ve sağlığa zararlı işlerde çalıştırılmalarının yasa ile kesinlikle yasaklanması gerektiği açıktır.

5. KOOPERATİF ÇALIŞMA

Uluslararası İşçi Birliğinin, işi, işçi sınıflarının *kendiliğinden hareketlerini* birleştirmek ve genelleştirmek olup, ne olursa olsun herhangi bir doktriner sistemi dikte etmek ya da dayatmak değildir. Bu yüzden, Kongre, *özel* bir kooperatif *sistemi* ilân etmeyip, birkaç genel ilkeyi açıklamakla yetinmelidir.

(*a*) Kooperatif hareketini, uzlaşmaz sınıf karşıtlıkları-

na dayanan bugünkü toplumu değiştirici güçlerden biri olarak kabul ediyoruz. Bunun en büyük meziyeti, *emeği* sermayenin *boyunduruğu* altına sokan, bugünkü yoksullaştırıcı ve despotik sistemin yerini, *özgür ve eşit üreticilerin birliği* biçimindeki cumhuriyetçi ve kazanç getirici sistemin alabileceğini pratik olarak gösteriyor olmasıdır.

(*b*) Ama, tek tek ücretli kölelerin kendi özel çabalarıyla kurabilecekleri cüce biçimlerle sınırlı kaldıkça, kooperatif sistem, kapitalist toplumu hiç bir zaman değiştirmeyecektir. Toplumsal üretimi, tek bir büyük ve uyumlu, özgür ve kooperatif çalışma sistemine dönüştürmek için, *genel toplumsal değişiklikler, toplumun genel koşullarında,* toplumun örgütlü gücünün, yani devlet gücünün kapitalistlerden ve toprakbeylerinden üreticilerin kendilerine aktarılması dışında hiç bir zaman gerçekleşemeyecek olan *değişiklikler* gereklidir.

(*c*) İşçilere, *kooperatif mağazalardan* çok, *kooperatif üretime* girişmelerini salık veririz. Birincisi mevcut iktisadî sistemin yalnızca yüzeyine dokunur, beriki ise temellerine.

(*d*) Bütün kooperatif derneklere, ortak gelirlerinin bir kısmını, ilkelerini sözle olduğu kadar örneklerle de, bir başka deyişle, öğretme ve vaazetme yoluyla olduğu kadar, yeni kooperatif fabrikaların kurulmalarını teşvik ederek de yaygınlaştırmayı amaçlayan bir fona aktarmalarını salık veririz.

(*e*) Kooperatif derneklerin sıradan burjuva ortaklıklar (*sociétés par actions*) halinde yozlaşmalarını önlemek üzere, bütün çalışan işçiler, ister hissedar olsunlar ister olmasınlar, eşit pay almalıdırlar. Salt geçici bir önlem olarak, hissedarlara daha düşük bir temettü oranı tanınmasını arzuluyoruz.

6. SENDİKALAR. GEÇMİŞLERİ, BUGÜNLERİ VE GELECEKLERİ

(*a*) Geçmişleri.

Sermaye, yoğunlaşmış toplumsal güçtür; oysa işçi, satmak için yalnızca kendi işgücüne sahiptir. Sermaye ile emek arasındaki *sözleşme,* bu yüzden, hiç bir zaman, eşit, maddî geçim araçlarının sahipliğini ve emeği bir yana, ve yaşam-

sal üretici güçleri de öte yana koyan bir toplum anlamında bile, eşit koşullar altında yapılmaz. İşçilerin tek toplumsal gücü, sayılarıdır. Ama bu sayısal güç, bölünmüşlükle kırılır. İşçilerin bölünmüşlüğü, *kendi aralarındaki kaçınılmaz rekabetten* doğar ve sürer.

Sendikalar, başlangıçta, işçilerin, kendilerini hiç değilse salt köle olma durumunun üstüne çıkaracak sözleşme koşulları elde etmek üzere, bu rekabeti kaldırma, ya da hiç değilse denetim altına alma yolundaki *kendiliğinden* girişimlerinden doğmuştur. Sendikaların ivedi amacı, şu halde, günlük gereklerle, sermayenin ardı arkası gelmez saldırılarını önleme çareleriyle, kısacası, ücret ve çalışma süresine ilişkin sorunlarla sınırlıydı. Sendikaların bu faaliyeti yalnızca meşru değil, zorunludur da. Bugünkü üretim sistemi varoldukça bundan vazgeçilemez. Tersine, bu, bütün ülkelerde sendikaların kurulmasıyla ve bunların birleştirilmesiyle genelleştirilmelidir. Öte yandan, sendikalar, bilinçsiz olarak, ortaçağ belediyelerinin ve topluluklarının orta sınıf için yaptığı gibi, işçi sınıfının *örgütlenme merkezlerini* oluşturuyorlardı. Sendikalar sermaye ile emek arasındaki gerilla savaşları için nasıl gerekliyseler, *ücretli emek ve sermaye egemenliği sisteminin yerini alacak örgütlü organlar* olarak, bunların önemi daha da büyüktür.

(*b*) Bugünleri.

Sermaye ile olan yerel ve günlük mücadeleye çok fazla eğilmiş olduklarından, sendikalar, ücretli kölelik sisteminin kendisine karşı harekete geçmekte sahip oldukları gücü henüz tam olarak kavramış değillerdir. Bu yüzden, genel toplumsal ve siyasal hareketlerden çok uzak kalmışlardır. Ama, son zamanlarda, örneğin İngiltere'de son siyasal hareketlere katılmalarından,[44] Birleşik Devletler'de işlevlerine ilişkin genişlemiş görüşlerinden,[45] ve Sheffield'deki son büyük sendika delegeleri konferansında[46] alınmış olan aşağıdaki karardan da görüldüğü gibi, büyük tarihsel misyonların farkına bir miktar vardıkları anlaşılıyor.

"Bu konferans, Uluslararası Birliğin bütün ülkelerin işçilerini tek bir ortak kardeşlik bağı ile birleştirme yolundaki çabalarına yüksek değer biçerek, burada temsil olunan çeşitli derneklere, bunun tüm çalışanlar topluluğunun iler-

lemesi ve başarısı için gerekli olduğu inancıyla, bu örgüte katılmalarının yararlılığını içtenlikle salık verir."

(*c*) Gelecekleri.

Başlangıçtaki amaçlarından ayrı olarak, işçi sınıfının *kesin kurtuluşunun* geniş çıkarları uyarınca, onun örgütlenme merkezleri olma bilinciyle hareket etmesini artık öğrenmelidirler. Bu doğrultudaki her toplumsal ve siyasal harekete yardımcı olmalıdırlar. Kendilerini tüm işçi sınıfının savunucuları ve temsilcileri olarak gördüklerinde ve öyle davrandıklarında, üye olmayanları kendi saflarına almamazlık edemezler. Özgül koşullar yüzünden güçsüz durumda olan ve çok düşük ücret alan uğraşların, örneğin tarım işçilerinin çıkarlarını dikkatle gözetmelidirler. Çabalarının, dar ve bencil olmanın çok ötesinde, mazlum milyonların kurtuluşunu amaçladığına dünyayı büyük çapta inandırmalıdırlar.

7. DOLAYLI VE DOLAYSIZ VERGİLENDİRME

(*a*) Vergilendirme tarzında yapılacak hiç bir değişiklik, emek ile sermaye arasındaki ilişkilerde herhangi önemli bir değişiklik yaratamaz.

(*b*) Bununla birlikte, iki vergilendirme sisteminden birini seçmek gerekirse *dolaylı vergilerin tümüyle kaldırılmasını,* ve onun yerine *genel dolaysız vergilerin konulmasını* salık veririz.

Çünkü, tüccarlar meta fiyatlarına yalnızca dolaysız vergi miktarını değil, yaptıkları ödemelere yatırdıkları sermaye üzerindeki faiz ve kârı da eklediklerinden, dolaysız vergiler metaların fiyatlarını artırırlar;

Çünkü, dolaylı vergiler devlete ne ödediğini kişiden saklar, oysa dolaysız bir vergi ortadadır, karmaşık değildir, ve *en bilisizler* tarafından bile yanlış anlaşılamaz. Şu halde, dolaysız vergilendirme her bireyi yönetici güçleri denetlemeye özendirir, oysa dolaylı vergilendirme her türlü özyönetim eğilimini yokeder.

8. ULUSLARARASI KREDİ

İnisiyatif Fransızlara bırakılacak.

9. POLONYA SORUNU

(*a*) Avrupalı işçiler bu sorunla niye ilgileniyorlar? Birincisi, çünkü orta sınıf yazarları ve ajitatörleri, Kıta üzerindeki her türden milliyetleri, İrlandayı bile himaye ederlerken, bu sorunu örtbas etmede gizlice işbirliği yapıyorlar. Bu suskunluk neden? Çünkü, hem aristokratlar, ve hem de burjuvalar, geri plandaki karanlık Asyatik güce, işçi sınıfının artan üstünlüğü karşısında başvurulacak son kaynak gözüyle bakıyorlar. Bu güç, ancak, Polonya'nın demokratik bir temel üzerinde yeniden kurulması ile etkin bir biçimde altedilebilir.

(*b*) Merkezî Avrupa'da, ve özellikle Almanya'da değişmiş olan bugünkü durumda, demokratik bir Polonya her zamankinden daha gereklidir. Demokratik bir Polonya olmaksızın, Almanya, Kutsal İttifakın[47] kalesi olacaktır, demokratik bir Polonya ile ise, cumhuriyetçi Fransanın müttefiki. Bu büyük Avrupa sorunu bir çözüme bağlanıncaya kadar, işçi sınıfı hareketi durmadan kesintiye uğrayacak, duraksayacak ve gerileyecektir.

(*c*) Bu konuda inisiyatifi ele almak özellikle Alman işçi sınıfının görevidir, çünkü Almanya, Polonya'dan pay alanlardan birisidir.

10. ORDULAR

(*a*) Büyük düzenli orduların *üretim* üzerindeki kötü etkisi, her türden orta sınıf kongrelerinde, barış kongrelerinde, iktisat kongrelerinde, istatistik kongrelerinde, hayırsever kongrelerde, toplumbilim kongrelerinde yeterince ortaya konmuştur. Bu yüzden, bu nokta üzerinde uzun uzadıya durmayı çok gereksiz buluyoruz.

(*b*) Halkın yaygın bir biçimde silahlandırılmasını ve silahların nasıl kullanılacağı konusunda genel bir eğitimden geçirilmesini öneriyoruz.

(*c*) Geçici bir zorunluluk olarak, milis subayları için bir okul olarak küçük düzenli orduları; her erkek yurttaşın çok kısa bir süre için bu ordularda hizmet görmesini kabul ediyoruz.

Fransızların inisiyatifine bırakılacak.

Ağustos 1866 sonunda
Marx tarafından yazılmıştır

The International Courrier'in
20 Şubat tarihli 6-7. sayılarında;
13 Mart 1867 tarihli 8-10. sayılarında;
Le Courrier International'ın
9 ve 16 Mart 1867 tarihli 10. ve 11.
sayılarında; ve *Der Verbote*'nin Ekim
ve Kasım 1866 tarihli 10. ve 11.
sayılarında yayımlanmıştır

KAPİTAL'İN[48] BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA BİRİNCİ BASKISINA ÖNSÖZ

ŞİMDİ birinci cildini kamuoyuna sunduğum yapıt, 1859'da yayımlanan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı yapıtımın devamını oluşturur. Birinci kısım ile onun devamı arasında uzun fasıla, çalışmamı tekrar tekrar kesen, uzun yıllar süren bir hastalıktan ötürüdür.

Daha önceki yapıtın içeriği, bu cildin ilk üç bölümünde özetlenmiştir.[49] Bu, yalnızca, aradaki ilişki ve bütünlük yönünden yapılmamıştır. Konunun sunuluşu da geliştirilmiştir. Daha önceki kitapta sadece dokunulup geçilen birçok nokta, koşulların elverdiği ölçüde, burada, daha tam olarak işlenmişken; öte yandan, orada etraflıca ele alınan noktalara bu ciltte yalnızca dokunulmuştur. Nitekim, değer ve para teorileri tarihi üzerine olan bölümler, tamamen dışarda bırakılmıştır. Bununla birlikte, daha önceki yapıtın

okuru, birinci bölümün dipnotlarında, bu teorilerin tarihi ile ilgili ek başvurma kaynakları bulacaktır.

Her başlangıcın güçlüğü, bütün bilimler için geçerlidir. Bu yüzden, birinci bölümün, özellikle de *metaın tahlilini* kapsayan kesimin anlaşılması, daha zor olacaktır. Özellikle değerin özü ve değerin büyüklüğünün tahlili ile ilgili yerleri, elden geldiğince herkesin anlayabileceği gibi yazdım.* Tam gelişmiş hali para-biçimi olan değer-biçimi, son derece kolay ve basittir. Bununla birlikte, insan aklı, iki bin yıldan fazla zamandan beri boş yere bunun sırrını kavramaya çalışırken, öte yandan, çok daha karışık ve karmaşık biçimlerin başarılı tahliline, en azından bir yaklaşım sağlanmıştır.

Niçin? Çünkü organik bir bütün olarak bir cisim, bu cismin hücrelerinden daha kolay incelenir de ondan. Ayrıca, ekonomi biçimlerinin tahlilinde ne mikroskoptan yararlanılabilir, ne de kimyasal araçlardan. Her ikisinin de yerini, soyutlama gücü almalıdır. Ancak, burjuva toplumunda emek ürününün meta-biçimi —ya da metaın değer-biçimi— ekonomik hücre-biçimidir. Bu biçimlerin tahlili, sığ bir gözlemciye, küçük ayrıntılar gibi gelebilir. Aslında da, küçük ayrıntılar üzerinde durulmaktadır, ama tıpkı mikroskobik anatomide yapıldığı gibi.

Bu nedenle, değer-biçimi üzerine olan kesim dışında bu cilt, zor anlaşılıyor diye suçlanamaz. Ben, burada, elbette, yeni bir şey öğrenmek isteyen ve bizzat düşünme çabasında olan okuru kastediyorum.

Fizikçi, fiziksel olguları, ya en tipik biçimde oldukları ve bozucu etkilerden en uzak bulundukları yerlerde gözlemler, ya da mümkünse, olayın en normal biçimde geçmesini sağlayacak koşullar altında deneyler yapar. Ben, bu yapıtta, kapitalist üretim biçimini ve bu biçime tekabül eden üre-

* Ferdinand Lassalle'ın Schulze-Delitzsch'e karşı yazdığı yapıtın benim bu konular üzerindeki açıklamalarımın "entelektüel özünü" verdiğini iddia ettiği kısmında bile önemli yanlışlar olduğuna bakılırsa,[50] bu, daha da gerekli oluyor. Ferdinand Lassalle'ın iktisat üzerine olan yapıtlarındaki bütün genel teorik önermelerinde, örneğin sermayenin tarihî karakteri, üretim koşulları ile üretim biçimi arasındaki ilişki vb. üzerine olan önermeleri, benim koyduğum terminolojiye varıncaya kadar, kaynak belirtmeksizin, hemen hemen sözcüğü sözcüğüne benim yazılarımdan alması herhalde propaganda amacı için yapılmış olabilir. Benimle hiç bir ilgisi olmadığı için, onun bu önermeleri ayrıntıları ile nasıl işlediği ve uyguladığı konusunda elbette hiç bir şey söylemiyorum. [*Marx'ın notu.*]

tim ve değişim koşullarını inceleyeceğim. Bugüne kadar, İngiltere, bunların klasik yurdu olmuştur. Teorik düşüncelerimin gelişimi içinde, İngiltere'nin başlıca örnek olarak gösterilmesinin nedeni işte budur. Ancak, eğer Alman okur, İngiliz sanayi ve tarım işçilerinin durumuna omuz silker, ya da iyimser bir biçimde Almanya'da işlerin bu kadar kötü olmadığı düşüncesiyle kendini avutursa, ona açıkça şunu söyleyeyim: *"De te fabula narratur!"**

Aslına bakılırsa, konu, kapitalist üretimin doğal yasalarının sonucu olan toplumsal uzlaşmaz karşıtlıkların şu ya da bu derecede gelişmiş olmaları değildir. Burada sözkonusu olan bu yasaların kendileridir, kaçınılmaz sonuçlara doğru katı bir zorunlulukla işleyen bu eğilimlerdir. Sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olana, ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir.

Ama bunu bir yana bırakalım. Kapitalist üretimin Almanlar arasında iyice yerleştiği yerlerde (örneğin fabrikalarda) içinde bulunulan koşullar, Fabrika Yasalarına benzer yasaların bizde bulunmamaları nedeniyle, İngiltere'den daha da berbattır. Öteki bütün alanlarda, biz, Batı Kıta Avrupası'nın tüm geriye kalan yerlerinde olduğu gibi, sadece kapitalist üretimin gelişmesinin değil, bu gelişmenin tamamlanmamış olmasının da acısını çekiyoruz. Modern kötülüklerin yanısıra, dünün mirası olan bir sürü kötülüklerin; çok eski üretim biçimlerinin alttan alta hâlâ sürüp gitmelerinden doğan ve bunların kaçınılmaz olarak beraberinde getirdikleri çağdışı toplumsal ve politik ilişkilerin altında eziliyoruz. Yalnızca yaşayanlardan değil, ölülerden de acı çekiyoruz. *Le mort saisit le vif!***

Almanya'mn ve geriye kalan Batı Kıta Avrupası'nın toplumsal istatistikleri, İngiltere'dekilere kıyasla acınacak durumdadır. Ama gene de, arkasındaki *meduza**** başını şöyle bir görmemize yetecek kadar perdeyi aralıyorlar. Hükümetlerimiz ve parlamentolarımız, İngiltere'deki gibi, zaman zaman, ekonomik koşulları inceleyecek komisyonlar kursa; bu

* "Bu hikâyede senin sözün ediliyor!" (Horace, *Hicivler*, Birinci Kitap, Hic. I.) —*Ed.*

** Ölüm, yaşayanı yakalar! —ç.

*** *Meduza*: Yunan mitolojisinde kendisine bakanı taşa çevirebilen canavar. —*Ed.*

komisyonlara gerçeği araştırmak için aynı biçimde tam yetkiler verilse; bu görevler için İngiltere'nin fabrika müfettişleri, halk sağlığı konusundaki sağlık raportörleri, kadınlarla çocukların sömürülmesi, konut ve beslenme konularını inceleyen komiserleri gibi yetenekli, tarafsız ve saygıdeğer insanlar bulunabilse; bizdeki durumu görüp dehşete düşerdik. Perseus, avladığı devler kendisini görmesin diye sihirli bir başlık giyerdi. Biz ise, devlerin varlığını görmemek için, sihirli başlığı gözlerimize ve kulaklarımıza kadar indiriyoruz.

Bu konuda kendimizi aldatmayalım. Amerikan bağımsızlık savaşı, 18. yüzyılda, Avrupa orta sınıfı için uyarı çanını nasıl çaldıysa, Amerikan iç savaşı da, 19. yüzyılda, Avrupa işçi sınıfı için aynı şeyi yaptı. İngiltere'de toplumsal altüst oluşun seyri besbellidir. Bu altüst oluş, belli bir noktaya ulaştığında, Kıta Avrupası'nı da ister istemez etkileyecektir. Orada, bu, işçi sınıfının kendisinin gelişme derecesine göre, ya daha yabanıl ya da daha insancıl bir biçim alacaktır. Bunun için, yüksek insancıl düşüncelerden ayrı olarak, bugün egemen olan sınıfların en önemli çıkarları, onlara, işçi sınıfının serbestçe gelişmesini engelleyen yasal olarak kaldırılabilir bütün engellerin kaldırılmasını emrediyor. Bu nedenle de, bu ciltte, öteki şeyler yanında, İngiliz fabrika mevzuatının tarihine, ayrıntılarına ve sonuçlarına geniş yer verdim. Bir ulus, öteki uluslardan birçok şeyler öğrenebilir ve öğrenmelidir de. Bir toplum, kendi hareketinin doğal yasalarını ortaya çıkarmak için doğru yola girmiş olsa bile —bu yapıtın son amacı da, zaten modern toplumun ekonomik hareket yasasını ortaya çıkarmaktır— bu toplum, normal gelişmesinin birbirini izleyen aşamalarınca ortaya konan engelleri, ne gözüpek sıçrayışlarla temizleyebilir, ne de meşru yasalarla ortadan kaldırabilir. Ancak doğum sancılarını kısaltabilir ve azaltabilir.

Olası bir yanlış anlamayı önlemek için bir noktayı belirtmek isterim. Kapitalisti ve toprakbeyini, hiç bir şekilde *pembeye* boyamadım. Ama burada kişiler, ekonomik kategorilerin temsilcileri oldukları, belirli sınıf ilişkileri ile sınıf çıkarlarını kişiliklerinde topladıkları ölçüde ele alınıp incelenirler. Toplumun, iktisadî biçimlenişinin evrimini do-

fal tarihin bir süreci olarak gören benim görüşüm, bireyi, o kendini öznel olarak bu ilişkilerin üzerine ne denli çok çıkarırsa çıkarsın, toplumsal olarak yaratığı kaldığı bu ilişkilerden, herhangi bir başka görüşten daha az sorumlu tutar.

Ekonomi politik alanında özgür bilimsel araştırma, sadece öteki bütün alanlarda karşılaşılan düşmanlarla yüzyüze gelmekle kalmaz. Ele alınan malzemenin kendine özgü mahiyeti, insan yüreğinin en azgın, en bayağı ve en uğursuz tutkularını, özel çıkar çılgınlıklarını, düşman savaş alanına aktarır. Resmî İngiliz Kilisesi,[51] 39 kuralın 38'ine karşı yapılan saldırıyı, gelirinin 1/39'una yapılan saldırıdan daha kolay bağışlar. Bugün bizzat tanrıtanımazlık, mevcut mülkiyet ilişkilerinin eleştirisi ile kıyaslanırsa, *culpa levis*'tir.* Bununla birlikte, gene de kabul edilmesi gerekli bir gelişme var. Örneğin son haftalarda yayınlanan Mavi Kitabı gösterebilirim: *Correspondance with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and Trade-Unions* ["Sanayi Sorunları ile Sendikalar Konusunda Majestelerinin Dış Ülkelerdeki Temsilcileri ile Yazışmalar"].[3] İngiliz tahtının dış ülkelerdeki temsilcileri, Almanya'da, Fransa'da, kısacası Kıta Avrupası'nın bütün uygar devletlerinde, sermaye ile emek arasındaki mevcut ilişkilerde köklü bir değişimin İngiltere'deki kadar apaçık ve kaçınılmaz olduğunu uzun uzun anlatmaktadırlar. Aynı zamanda, Atlantik Okyanusunun öteki kıyısında, Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Bay Wade, halk topluluğu önünde yaptığı konuşmada, köleliğin kaldırılmasından sonra, sermaye ile toprak mülkiyeti ilişkilerinde kökten bir değişiklik yapılmasının günün başlıca sorunu olduğunu ilân etmiştir. Bunlar, çağın, mor şallar ya da kara örtülerle gizlenemeyecek belirtileridir. Bu sözler, yarın bir mucize olacağı anlamına gelmez. Bu sözler, bizzat egemen sınıflar içinde, bugünkü toplumun kaskatı bir kristal olmayıp, değişebilen ve sürekli olarak değişen bir organizma olduğu konusunda bir sezginin doğduğunu göstermektedir.

Bu yapıtın ikinci cildi sermayenin dolaşım sürecini (II. Kitap), ve sermayenin gelişme seyri içinde aldığı çeşitli

* Küçük günah. —ç.

biçimleri (III. Kitap), üçüncü ve son cilt (IV. Kitap) ise teorinin tarihini ele alacaktır.

Bilimsel eleştiriye dayanan her görüşü memnunlukla karşılarım. Kamuoyu denilen şeyin hiç bir zaman ödün vermediğim önyargılarına gelince, önceden olduğu gibi, şimdi de büyük Floransalı'nın özdeyişini benimsiyorum:

*"Segui il tuo corso, e lascia dir le genti"**

Londra, 25 Temmuz 1867 **KARL MARX**

İlk kez, K. Marx, *Das Kapital. Kritik der Politischen Ökonomie*, Erster Band, Hamburg 1867 adlı kitapta yayımlanmıştır

* "Sen yolunda yürü ve bırak ne derlerse desinler!" (Dante, *İlâhî Komedya*. Bkz: "Araf", şarkı V.) —*Ed.*

KAPİTAL'İN BİRİNCİ CİLDİNİN ALMANCA İKİNCİ BASKISINA SONSÖZ*

SÖZLERİME, birinci baskının okurlarına, ikinci baskıda yapılan değişiklikler konusunda bilgi vermekle başlamalıyım. Kitabın düzenlenmesinde daha bir açıklığa varıldığı hemen dikkati çekecektir. Ek notlar, her yerde, ikinci baskıya not diye gösterilmiştir. Metinle ilgili en önemli noktalar ise şunlardır:

Birinci Bölüm Birinci Kesimde her değişim-değerinin ifade edildiği eşitliklerin tahlilinden elde edilen değer türetimi, daha büyük bir bilimsel titizlikle ele alınmış ve işlenmiştir; aynı biçimde, birinci baskıda, şöyle bir dokunulan, değerin özü ile değer büyüklüğünün toplumsal olarak gerekli-iş zamanına göre belirlenişi arasındaki bağıntı üzerin-

* Bu sonsöz 1887 İngilizce baskıda önsöz olarak verilmiştir. —*Ed.*

de şimdi daha geniş ölçüde durulmuştur. Birinci Bölüm Üçüncü Kesim (Değerin Biçimi), başka bir neden olmasa bile, birinci baskıda iki kez yer aldığı için, tümüyle gözden geçirilmiştir. —Geçerken, belirteyim ki, bu yinelemeyi, Hanover'deki dostum Dr. L. Kugelmann'a borçluyum. Hamburg'tan ilk provalar geldiği sırada, 1867 yılı baharında kendisini ziyaret ediyordum. Beni, okurların çoğunun, değer biçimi konusunda tamamlayıcı, daha öğretici bir açıklamaya gereksinme duyacakarına inandırmıştı.— Birinci Bölümün son kesimi, "Metaların Fetiş Karakteri, vb." geniş ölçüde değiştirildi. Üçüncü Bölüm Birinci Kesim (Değerin Ölçüsü) dikkatle gözden geçirildi, çünkü okura, 1859'da Berlin'de yayınlanan *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*'de verilmiş bulunan açıklamalara başvurması belirtilerek bu kesim yeteri kadar titizlikle ele alınmamıştı. Yedinci Bölüm, özellikle İkinci Kısım* geniş ölçüde yeniden yazıldı.

Metinde yer yer ve çoğu zaman sadece üslup ile ilgili bütün değişiklikler üzerinde durmak için zaman kaybetmenin gereği yoktur. Bütün kitap boyunca böyle değişiklikler olmuştur. Gene de, Paris'te çıkacak Fransızca çeviriyi gözden geçirdiğim şu sıra, Almanca esas metnin bazı yerlerinin üslup bakımından büyük ölçüde düzeltilmesine, bazı yerlerde ise gözden kaçmış hataların ayıklanmasına gerek olduğunu gördüm. Ancak bunun için zaman yoktu. Çünkü, bana, ancak 1871 sonbaharında çok âcil bir çalışma içinde bulunduğum sırada, kitabın tükendiğini ve ikinci baskısına 1872 Ocağında başlanacağını haber vermişlerdi.

Alman işçi sınıfının geniş çevrelerinde *Das Kapital*'in böylesine hızla takdir kazanması, emeğimin en iyi ödülü olmuştur. Ekonomik konularda burjuva görüş açısını yansıtan Viyanalı bir fabrikatör olan Bay Mayer, Fransız-Alman savaşı sırasında yayınlanan bir broşürde,[52] Almanların geleneksel bir tutkusu diye kabul edilen, güçlü teorik düşünme yeteneklerinin, Almanya'da kültürlü denilen sınıflar arasında tamamıyla kaybolduğunu, oysa tersine işçi sınıfı arasında bu yeteneğin yeni bir canlılık gösterdiği düşüncesini, çok yerinde olarak ortaya atmıştı.[53]

* İngilizce baskıda Dokuzuncu Bölüm, İkinci Kesim. —*Ed.*

Almanya'da, ekonomi politik, şu ana kadar, yabancı bir bilim olarak kaldı. Gustav von Gülich, "Ticaretin, Sanayiin Tarihsel Açıklanması"* adlı yapıtın özellikle 1830'da yayınlanan ilk iki cildinde, Almanya'da kapitalist üretim biçiminin gelişmesini ve dolayısıyla, bu ülkede modern burjuva toplumunun oluşmasını önleyen tarihsel koşulları uzun uzun incelemiştir. Demek ki, ekonomi politiğin yeşereceği toprak yoktu. Bu "bilim", İngiltere ve Fransa'dan hazır mal olarak ithal edilmek zorundaydı; ve Alman [ekonomi politik —ç.] profesörleri öğrenci olarak kaldılar. Yabancı bir gerçeğin teorik ifadesi, bunların elinde, bir dogmalar demeti haline geldi ve çevrelerindeki küçük ticaret âleminin terimleriyle yorumlandı ve bunun için de yanlış yorumlandı. Bilimsel yetersizlik duygusunu tümüyle bastıramadıkları bir duyguyu, gerçekten yabancısı oldukları bir konuya dokunmuş olmanın bilinçaltı rahatsızlığını, ya edebiyat ve tarih alanlarında âllâmelik taslayarak, ya da "Kameral" bilimler denilen ve Alman bürokrasisinin arafı geçmek zorunda olan umutsuz adaylarının laf kalabalığından alınmış yabancı malzeme karışımı ile beceriksizce örtmeye çalıştılar.

1848'den bu yana kapitalist üretim, Almanya'da hızla gelişmektedir ve bugün spekülasyon ve dolandırıcılık içerisinde açılıp saçılmıştır. Ama ne var ki, profesyonel iktisatçılarımıza kader gene gülmüyor. Ekonomi politiği dürüst bir biçimde ele alabilecekleri sırada, modern ekonomik koşullar Almanya'da fiilen yoktu. Ve bu koşullar ortaya çıkar çıkmaz da, onlar öyle bir ortam içindeydiler ki, artık burjuva ufkunun sınırları içersinde, bunları gerçekten ve tarafsızca incelemek olanağı yoktu. Ekonomi politik bu sınırlar içinde kaldığı sürece, yani kapitalist yönetim, evriminin geçiş halinde tarihsel bir evresi olması yerine, toplumsal üretimin mutlak son biçimi olarak görüldüğü sürece, sınıf mücadelesi su yüzüne çıkmadığı ya da kendisini ancak dağınık ve münferit olaylarla ortaya koyduğu sürece, ekonomi politik, bir bilim olarak kalabilir.

İngiltere'yi alalım. Orada ekonomi politik, sınıf müca-

* *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus* von Gustav von Gülich. 5 vols., Jena 1830-45.

delesinin henüz az geliştiği dönemde doğmuştur. Onun son büyük temsilcisi Ricardo, sonunda, bilinçli olarak, sınıf çıkarlarının, ücret ve kârın, kâr ve rantın karşıtlığını, bu karşıtlığı, safça, doğanın toplumsal bir yasası kabul ederek, araştırmalarının hareket noktası yapar. Ancak, bu çıkışla burjuva ekonomi bilimi, aşamayacağı sınırlara gelip dayanmıştır. Bu bilim, daha Ricardo yaşamda iken ve ona karşı olarak Sismondi'nin kişiliğinde eleştiri ile karşı karşıya geldi.*

Bunu izleyen 1820-1830 dönemi, İngiltere'de ekonomi politik alanında bilimsel faaliyetlerle dikkati çeker. Ricardo'nun teorisinin vulgarize edildiği, ve yayıldığı kadar, bu teorinin eski okulla mücadele ettiği bir dönemdi. Parlak karşılaşmalar yapıldı. O sıralarda olup bitenleri Avrupa pek az bilir, çünkü polemiklerin çoğu, yazılarda, incelemelerde, arasıra çıkan kitap ve broşürlerde dağınık olarak kalmıştır. Bu polemiğin tarafsız nitelikte oluşu —her ne kadar Ricardo'nun teorisi, bazı istisnaî durumlarda burjuva ekonomisine karşı bir saldırı silahı olarak kullanılmış ise de— zamanın koşullarıyla açıklanabilir. Bir yandan, modern sanayi, 1825 bunalımı ile modern yaşamının devresel çevrimini ilk defa açarak kendini gösterdiği gibi, çocukluk çağından kurtulmak üzereydi. Öte yandan, sermaye ile emek arasındaki sınıf mücadelesi, politik bakımdan, bir yanda Kutsal İttifak[47] çevresinde toplanan hükümetler ve feodal aristokrasi, öte yanda burjuvazinin öncülük ettiği halk kitleleri arasındaki uyuşmazlık; ekonomik bakımdan, sanayi sermayesi ile aristokrat toprak mülkiyeti arasındaki çatışma —bu çatışma, Fransa'da küçük ve büyük toprak mülkiyeti arasındaki karşıtlığın gerisinde saklı kalıyor, İngiltere'de Tahıl Yasalarından[30] sonra açığa çıkıyordu— sonucu arka plana itilmiş bulunuyordu. Bu sırada İngiltere'de ekonomi politik yazını, Fransa'da, Dr. Quesnay'nin ölümünü izleyen fırtınalı ileri atılış hareketini anımsatır, ama tıpkı kocakarı fırtınasının ilkyazı anımsatması gibi. Ve 1830 yılıyla birlikte tam bir bunalım patlak verdi.

Fransa ile İngiltere'de, burjuvazi, politik iktidarı ele

* Yapıtıma bkz: *Zur Kritik...*, s. 39 [*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 85 vd.].

geçirmişti. Bundan sonra sınıf mücadelesi, pratik olduğu kadar teorik olarak da gitgide daha açık ve tehdit edici biçimler aldı. Bilimsel burjuva ekonomisinin ölüm çanını çalıyordu. Artık bundan sonra bu ya da şu teoremin doğru olup olmaması değil, ama sermayeye yararlı mı yoksa zararlı mı, gerekli mi yoksa gereksiz mi, politik bakımdan tehlikeli mi tehlikesiz mi olduğu sözkonusuydu. Tarafsız incelemelerin yerini ücretli yarışmalar, gerçek bilimsel araştırmaların yerini kara vicdanlı ve şeytanca mazur gösterme eğilimleri almıştı. Bununla birlikte Cobden ve Bright gibi imalâtçıların başıçektiği Tahıl Yasalarına Karşı Birliğin yayınladığı dünyayı kaplayan yerli-yersiz broşürlerin, bilimsel olmasa bile, toprak aristokrasisine karşı giriştikleri polemik yönünden tarihsel bir değeri vardı. Ne var ki, ondan sonra, Sir Robert Peel'in yürürlüğe koyduğu serbest ticaret mevzuatı, vülger ekonomiyi bu son dikenden de yoksun bıraktı.

Kıta Avrupası'ndaki 1848-1849 devrimi, İngiltere'de de etkisini göstermişti. Bilimsel bir değeri olduğunu hâlâ iddia eden ve egemen sınıfların lafebeleri ve dalkavukları olmaktan ötede bir şey olduklarını öne sürenler, sermayenin emrindeki ekonomi politik ile, proletaryanın artık daha fazla görmezlikten gelinemeyen istekleri arasında uyum sağlama çabasına düştüler. İşte böylece, John Stuart Mill'in en iyi temsilciliğini yaptığı sığ uzlaştırma [doğdu —ç.]. Bu, burjuva ekonomisinin iflâsının ilânıydı ve, büyük Rus bilgini ve eleştiricisi N. Çernişevski'nin *Mill'e Göre Ekonomi Politiğin Anaçizgileri* adlı yapıtında ustaca aydınlığa çıkarttığı bir olguydu.

Böylece, Almanya'da kapitalist üretim biçimi, daha önce, Fransa'da ve İngiltere'de, şiddetli sınıf çatışmaları ile uzlaşmaz niteliğini gösterdikten sonra olgunluğa ulaştı. Ve üstelik bu arada Alman proletaryası, Alman burjuvazisinden çok daha açık bir sınıf bilincine ulaşmıştı. Böylelikle, bir burjuva ekonomi politik biliminin nihayet Almanya'da tam mümkün göründüğü anda, gerçekte yeniden olanaksız hale gelmişti.

Bu koşullar altında, onun sözcüleri, iki gruba ayrıldılar. Becerikli, işbilir kimselerden oluşan bir bölüm, en yavan ve bunun için de vülger ekonominin mazur gösterici en

uygun temsilcisi olan Bastiat'nın bayrağı altına toplandılar; ötekiler, bilimlerinin profesörlük yüceleğinin gururuyla uzlaşmazları uzlaştırma çabasında olan John Stuart Mill'i izlediler. Tıpkı burjuva ekonomisinin klasik döneminde olduğu gibi onun çöküşü sırasında da Almanlar ancak öğrenci, taklitçi ve izleyici kaldılar, yabancı büyük toptancıların hizmetinde çalışan küçük perakendeci ve seyyar satıcı olmaktan kurtulamadılar.

Bunun için, Alman toplumunun kendine özgü tarihsel gelişimi, bu ülkede, burjuva ekonomisi konusunda her türlü orijinal yapıtı önlüyor, ama bu ekonominin eleştirisine açık bulunuyordu. Böyle bir eleştiri bir sınıf adına yapılacaksa, bu ancak, tarihsel görevi kapitalist üretim biçimini yıkmak ve bütün sınıfları büsbütün ortadan kaldırmak olan sınıf, yani proletarya adına yapılabilir.

Alman burjuvazisinin bilir bilmez sözcüleri, önce *Das Kapital*'i, daha önceki yazılarıma yaptıkları gibi, sessizlikle öldürmeyi denediler. Bu taktiğin, zamanın koşulları ile artık uyuşmadığını görür görmez, kitabımı eleştirme bahanesi altında, "burjuvazinin kafasını huzura kavuşturmak" için reçeteler yazdılar. Ne var ki, işçi basınında —örneğin, Joseph Dietzgen'in *Volksstaat*'taki[54] makalelerine bakınız— kendilerinden daha güçlü hasımları karşılarında buldular, ki onlara borçlu oldukları cevabı (bugüne kadar hâlâ) verememişlerdir.*

1872 baharında *Das Kapital*'in mükemmel bir Rusça çevirisi çıktı. 3.000 tane basılan kitap nerdeyse tükenmek üzere. Daha 1871 yılında Kiev üniversitesinde ekonomi politik profesörü N. Sieber, *David Ricardo'nun Değer ve Sermaye*

* Alman vülger ekonomisinin zevzek lafazanları kitabımın üslubunu yermişlerdir. *Das Kapital*'deki edebî kusurları kimse benden daha fazla hissedemez. Bununla beraber, bu baylarla okuyucularının yararlanması ve zevklenmesi için, biri İngilizce biri Rusça iki yazıyı kaydedeceğim. Görüşlerime her zaman karşı olan *Saturday Review*,[55] birinci baskı ile ilgili yazısında şöyle diyordu: "Konunun sunuluş biçimi, en kuru ekonomik sorunlara bile kendine özgü bir sevimlilik veriyor." "St. Petersburg Gazetesi" (Sankt-Peterburgskiye Viedomosti[56]) 20 Nisan 1872 tarihli sayısında diyor ki: "Konunun sunuluşu, bir ya da iki büyük özelliği olan bölüm dışında, herkesçe anlaşılabilir olması, açıklığı, ve konunun bilimsel karmaşıklığına karşın olağanüstü canlılığı ile dikkati çekiyor. Bu bakımdan yazar, ... son derece kuru ve karanlık bir dille yazdıkları kitapları, sıradan ölümlülerin kafalarını çatlatan ... Alman bilginlerinin çoğunluğuna hiç benzemiyor."

Teorisi adlı yapıtında, benim değer, para ve sermaye teorimden, temelleri bakımından, Smith ve Ricardo'nun öğretilerinin zorunlu bir devamı olarak sözediyordu. Bu mükemmel yapıtı okurken Batı Avrupalıyı şaşırtan şey, yazarın yalın teorik tutumundaki tutarlılık ve sağlamlıktır.

Das Kapital'de kullanılan yöntem, birbiriyle çelişen çeşitli anlayışların ortaya koyduğu gibi pek az anlaşılmıştır. Öyle ki, Paris'te yayınlanan *Revue Positiviste*,[57] beni, bir yandan, ekonomi politiği metafizik açıdan ele aldığım için, öte yandan da —düşününüz!— geleceğin aşçı dükkânları için (Comte'vari tarifeler düzecek yerde, sırf güncel gerçeklerin eleştirel tahlillerini yaptığım için suçluyor. Metafizikilik suçlamasına karşı Profesör Sieber şöyle diyor: "Gerçek teori sözkonusu olduğu sürece, Marx'ın yöntemi, kusur ve erdemleri ortak olan en iyi teorik iktisatçıların bir okulunun, bütün İngiliz okulunun tümdengelim yöntemidir."[58] M. Block —"Les Théoriciens du Socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Economistes, Juillet et Août 1872"— yöntemimin analitik olduğu konusunda bir keşifte bulunuyor ve şöyle diyor: "*Par cet ouvrage M. Marx se classe parmit les esprits analytiques les plus émiments*".* Alman eleştiriciler, elbette, "hegelci sofistlik" diye feryat ediyorlar. St. Petersburg'da yayınlanan *Vestnik Yevropi*[59] sadece *Das Kapital*'in yöntemine ayırdığı bir makalede (Mayıs 1872 sayısı, s. 427-436) benim araştırma yöntemimi katı gerçekçi, ama sunuş yöntemimi, yazık ki, Alman'vari diyalektik buluyor. Şöyle diyor: "İlk bakışta, eğer konunun sunuluşunun dış biçimine dayanarak bir yargıya varılırsa, Marx, sözcüğün Almanca anlamında, yani kötü anlamında, ideal filozofların en idealidir. Oysa aslında, ekonomik eleştiri konusunda kendisinden önce gelenlerin hepsinden son derece fazla gerçekçidir. Hiç bir bakımdan kendisine idealist denilemez." Ben, yazara, en iyi yanıtı, Rusça orijinalini sağlayamayacak bazı okurlarımın da ilgisini çekebileceğini umduğum kendi eleştirisinden alacağım bazı pasajlarla verebilirim.

Yöntemimin materyalist temelini tartıştığım *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya yazdığım "Önsöz"den (Berlin

* "Bu yapıtla Bay Marx, en önemli analitik düşünürler arasına giriyor." —ç.

1859, s. IV-VII)* aktarma yaptıktan sonra yazar şöyle devam ediyor: "Marx için önemli olan tek şey, incelediği olguların yasasını bulmaktır; bu olgular, belli bir tarihsel dönemde belirli bir biçim ve karşılıklı ilişkiler içersinde oldukları sürece, onun için önemli olan, yalnızca onlara hükmeden yasa değildir. Onun için daha da önemli olan, bunların değişmelerinin ve gelişmelerinin, yani bir biçimden başka bir biçime, bir ilişkiler düzeninden, farklı bir ilişkiler düzenine geçişlerinin yasasıdır. Bu yasa, bir defa bulunduktan sonra, bunun toplumsal yaşamda ortaya çıkan etkilerini ayrıntılarıyla inceler. Bunun sonucu olarak, Marx, ancak bir tek şeyi dert edinir: Katı bilimsel incelemelerle toplumsal koşulların birbirini izleyen sıralarının zorunluluğunu göstermek, ve kendisine temel çıkış noktaları görevini yapacak gerçekleri elden geldiğince tarafsız saptamaktır. Bunun için, aynı zamanda hem şeylerin bugünkü düzeninin zorunluluğunu ve hem de insanlar inansınlar ya da inanmasınlar, onun bilincinde olsunlar ya da olmasınlar, hepsi aynı şeydir, kaçınılmaz olarak içinden geçeceği bir başka düzenin zorunluluğunu tanıtlaması yeter. Marx, toplumsal hareketi, sadece insan iradesinden, bilincinden ve düşüncesinden bağımsız olmakla kalmayan, aksine, onların, iradesini, bilincini ve düşüncesini belirleyen yasaların yönettiği bir doğal tarihsel süreç olarak ele alır. ... Eğer uygarlık tarihinde bilinçli unsur ikincil olabilecek bir rol oynuyorsa, o zaman açıktır ki, konusu uygarlık olan eleştirel bir inceleme, bilincin herhangi bir biçimi ya da sonucunu, herhangi başka bir şeyden daha az temel alabilir. Yani fikir değil, ancak tek başına maddî olgu, onun çıkış noktası olabilir. Böyle bir inceleme, bir olguyu, fikir ile değil, olguyla, başka bir olguyla karşı karşıya getirerek ve karşılaştırarak kendisini sınırlandırır. Bu incelemede önemli olan, incelenecek her iki olgunun olabildiğince kusursuz olması, ve gerçekten herbiri bir ötekine göre, bir evrimin farklı anlarını oluşturmalarıdır; ama hepsinden de önemlisi, ardarda dizilerin, sıraların ve böyle bir evrimin farklı aşamalarının içersinde kendilerini gösterdikleri sonuçların sıralamasının kesin olarak tahlil edilmesidir. Ama de-

* Bkz: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 613-623. —*Ed.*

necektir ki, ekonomik yaşamın genel yasaları, birdir ve aynıdır, ister bugüne, ister düne uygulansınlar bir şey değişmez. Marx, bunu açıkça reddeder. Ona göre böyle soyut yasalar yoktur. Tersine, onun düşüncesine göre, her tarihsel dönemin kendi yasaları vardır. ... Toplum belirli bir gelişme dönemini tamamlar tamamlamaz, belirli bir aşamadan bir ötekine geçerken, başka yasaların da etkisi altına girmeye başlar. Kısacası ekonomik yaşam, karşımıza, biyolojinin öteki kollarındaki evrim tarihine benzer bir olgu sunar. Eski iktisatçılar, ekonomi yasaları ile fizik ve kimya yasaları arasında ilişki kurdukları için, bu yasaların mahiyetlerini yanlış anlamışlardır. Olguların daha derinlemesine bir tahlili, toplumsal organizmaların kendi aralarında, bitkiler ya da hayvanlar kadar, temelden farklı olduğunu gösterir. Dahası var, bir tüm olarak bu organizmaların yapılarının farklı olması, münferit organlarının gösterdiği değişiklikler, bu organların içinde işledikleri koşulların farklı olması sonucu, bir ve aynı olgu, tamamen farklı yasaların egemenliği altına girer. Marx, örneğin, nüfus yasasının, her zaman ve her yerde aynı olmasını reddeder. Tersine, her gelişme aşamasının, kendine özgü nüfus yasası olduğunu öne sürer. ... Üretici güçlerin değişik derecelerde gelişmeleri ile, toplumsal koşullar ve bunlara yön veren yasalar da değişir. Marx, bu görüş açısından, sermayenin ağırlığı ile kurulan ekonomik düzeni, araştırma ve açıklamayı amaçlarken, o, yalnızca, son derece bilimsel bir biçimde ekonomik yaşamın içinde her sağlıklı incelemenin amacını formüle etmiş oluyor. Böyle bir incelemenin bilimsel değeri, belirli bir toplumsal organizmanın, kökeni, varoluşu, gelişmesi ve ölümü ile onun yerini bir başka ve daha yüksek bir organizmanın alışını düzenleyen özel yasaların açıklanmasındadır. İşte aslında da, Marx'ın kitabının değeri buradan gelir."

Yazar, benim yöntemim diye kabul ettiği şeyi, bu derece çarpıcı ve [benim uygulamam yönünden] cömertçe ortaya koyarken, diyalektik yöntemden başka neyi anlatmış oluyor?

Kuşkusuz, sunuş yönteminin, biçim yönünden, araştırma yönteminden farklı olması gerekir. Araştırma yöntemi, işlenecek malzemeyi ayrıntılarıyla ele almalı, onun gelişme-

sinin farklı biçimlerini tahlil etmeli, içbağıntıların esasını bulmalıdır. Ancak bu yapıldıktan sonra, gerçek hareket yeterince anlatılabilir. Eğer bu başarıyla yapılırsa, eğer ele alınan konunun yaşamı tıpkı bir aynada olduğu gibi ideal bir biçimde yansıtılırsa, karşımızda sırf *a priori* bir yapı varmış gibi gelebilir.

Benim diyalektik yöntemim, hegelci yöntemden sadece farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci, yani düşünme süreci —Hegel bunu "Fikir" (*"Idea"*) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür— gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca "Fikir"in dışsal ve görüngüsel (*Phenomenal*) biçimidir. Benim için ise tersine, fikir maddî dünyanın insan aklında yansımasından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir.

Hegel diyalektiğinin mistik yönünü, otuz yıl kadar önce, henüz daha moda olduğu bir sırada eleştirmiştim. Ama tam da *Das Kapital*'in birinci cildi üzerinde çalıştığım sırada, kültürlü Almanya'da gevezelik eden hırçın, küstah ve bayağı Επιγουοι* [60] Lessing zamanında Spinoza'ya "ölmüş köpek" diyen kahraman Moses Mendelssohn'un yaptığı gibi, Hegel'e saldırmanın tadını çıkartıyorlardı. Bu yüzden ben, açıkça bu güçlü düşünürün öğrencisi olduğumu itiraf ettim ve hatta, değer teorisi bölümünde yer yer ona özgü ifade biçimlerine de kur yaptığım oldu. Hegel'in elinde diyalektiğin mistisizmle bozulması, ayrıntılı ve bilinçli bir biçimde diyalektiğin genel işleyiş biçimini ilk defa onun sunmuş olduğu gerçeğini örtemez. Hegel'de diyalektik başaşağı duruyor. Mistik kabuk içersindeki akla-uygun özü bulmak istiyorsanız, onun yeniden ayakları üzerine oturtulması gerekir.

Mistikleştirilmiş biçimi ile diyalektik, Almanya'da moda olmustu, çünkü şeylerin mevcut durumunu yüceltiyor ve ululuyor gibi görünüyordu. Oysa akla-uygun biçimiyle diyalektik, burjuvazi ile onun doktriner sözcüleri için bir rezalet ve iğrençliktir, çünkü şeylerin mevcut bugünkü durumunu olumlu yanlarıyla kavrar, aynı zamanda da, bu durumun yadsınmasını, onun kaçınılmaz çöküşünün anlaşıl-

* *Epigonentum*, mukallitler. —ç.

masını içerir; çünkü diyalektik, tarihsel olarak gelişmiş olan her toplumsal biçimi akışkan bir hareket içinde görür ve bu yüzden, onun geçici mahiyetini, onun anlık varlığından daha az olmamak üzere hesaba katar; hiç bir şeyin zorla kabul ettirilmesine izin vermez, özünde eleştirici ve devrimcidir.

Kapitalist topluma özgü çelişkiler, içinde modern sanayiin yaşadığı ve tepe noktası genel bunalımlar olan dönemsel çevrim değişiklikleri içersinde, en çarpıcı biçimde, tecrübeli burjuvayı etkiler. Henüz başlangıç aşamasında olsa da, böyle bir bunalım bir kez daha yaklaşıyor; alanının evrenselliği ve hareketinin yoğunluğu, diyalektiği, yeni kutsal Prusya-Alman İmparatorluğunun başındaki türedi asalaklarının kafalarına bile sokacaktır.

Londra, 24 Ocak 1873 KARL MARX

İlk kez, K. Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*, Erstler Band, Zweite Verbesserte Auflage, Hamburg 1872. adlı kitapta yayımlanmıştır

KARL MARX

KAPİTAL

SEKİZİNCİ KISIM*

İLKEL BİRİKİM

YİRMİALTINCI BÖLÜM
İLKEL BİRİKİMİN SIRRI

Paranın sermayeye nasıl dönüştüğünü, sermaye aracılığı ile nasıl artı-değer üretildiğini ve artı-değerden nasıl daha fazla sermaye meydana getirildiğini görmüş bulunuyoruz. Ama, sermaye birikimi artı-değerin varlığını; artı-değer kapitalist üretimi; kapitalist üretim ise, meta üreticilerinin ellerinde, daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve işgücü kitlesinin bulunmasını öngörür. Buradaki hareketin bütünü, bu yüzden bir kısır döngü gibi görünür ve bundan ancak kapitalist birikimden önce, bu üretim biçiminin sonucu değil, çıkış noktasını teşkil eden bir ilkel birikimin (Adam Smith'in deyimiyle, daha önceki birikimin) bulunduğunu kabul etmekle kurtulmak mümkündür.

* Almanca baskıda bu Bölüm XXIV'e tekabül etmektedir. —*Ed.*

Ekonomi politikte, bu ilkel birikim, aşağıyukarı teolojide ilk günahın oynadığı rolü oynar. Adem baba elmayı ısırmıştır ve insanoğlu günaha bulanmıştır. Günahın başlangıcı güya böylece, geçmişe ait bir masal gibi anlatılarak açıklanmış oluyor. Evvel zaman içinde, iki çeşit insan vardı; birisi çalışkan, akıllı ve daha önemlisi tutumlu bir seçkinler topluluğu; diğeri, ellerine geçeni ve hatta daha fazlasını harvurup harman savuran tembel serseriler topluluğu. Teolojinin ilk günah efsanesi, bize, kuşkusuz, insanın ekmeğini alnının teriyle yemeye nasıl mahkûm edildiğini anlatıyor, ama ekonomik ilk günahın tarihi ise, bize, yeryüzünde, buna hiç de gerek duymayan insanların bulunduğunu açıklıyor. Ne zararı var! Böylece ilk tür insanlar servet biriktirmiş oldular, ikinci türdekilerin ise, ellerinde kendi postlarından başka satacak bir şeyleri kalmadı. Ve işte, bütün çalışıp didinmelerine karşın, kendilerinden başka satacak hiç bir şeyleri olmayan büyük çoğunluğun sefaleti ve uzun süredir çalışmayı bıraktıkları halde bir küçük azınlığın durmadan artan zenginliği, bu ilk günahla başlar. Bu çocukça yavanlıklar, mülkiyetin savunulmasında, bize her allahın günü tekrarlanır durur. Örneğin, Bay Thiers, bir devlet adamının bütün ciddiliğiyle, bir zamanlar her tür *inceliğe* sahip Fransız halkını buna inandırmaya çalışır. Ama ne zaman mülkiyet sorunu ortaya çıksa, bir çocuğun zihnî gıdasının, her yaşa ve gelişmenin her aşamasına uygun düşeceğini öne sürmek kutsal bir görev halini alır. Oysa tarihte, ele geçirmenin, köleleştirmenin, soymanın, öldürmenin, kısacası zorun büyük rol oynadığını herkes bilir. Ekonomi politiğin şefkatli sayfalarında sevimli bir saflık çok eskiden beri sürer gider. Hak ile "emek" her zaman için zenginliğin tek aracı idiler, ama, içinde bulunulan yıl, her nedense hep bu kuralın dışında tutulur. Oysa, aslında, ilkel birikim yöntemleri saf ve sevimli olmaktan çok uzaktır.

Üretim ve yaşama araçları kendiliklerinden sermaye olmadıkları gibi para ile metalar da kendiliklerinden sermaye değillerdir. Bunlar, sermayeye dönüştürülme gereksinmesindedirler. Ama bu dönüşümün kendisi, ancak belli koşullar altında olabilir, yani birbirinden çok farklı türden iki meta sahibinin, yüzyüze ve temas haline gelmesi gerekir; bir yanda, başkalarına ait işgücünü satın alarak ellerindeki değerler

toplamını artırmak isteğinde bulunan, para, üretim aracı ve yaşama aracı sahipleri; öte yanda, kendi işgüçlerini ve dolayısıyla emeklerini satan özgür işçiler. İki anlamda özgür işçiler: çünkü bunlar, ne köleler, serfler vb. gibi üretim araçlarının ayrılmaz bir parçasıdırlar, ne de köylü-mülk sahipleri gibi, üretim araçlarına sahiptirler; demek ki, bunlar, kendi üretim araçları bulunmayan, böyle bir engel ve yükten serbest kimseler olmalıdırlar. Meta pazarındaki bu kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşulları sağlanmış olur. Kapitalist sistem, işçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerinde her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış ve kopmuş olmaları önkoşulunu gerektirir. Kapitalist üretim, kendi ayakları üzerinde durabilecek hale gelir gelmez, yalnız bu ayrılığı sürdürmekle kalmaz, gitgide artan boyutlarda ilerletir de. Bu nedenle, kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz; işte bu süreçle, bir yandan toplumsal üretim araçlarıyla yaşama araçları sermayeye dönüşür, öte yandan da, doğrudan doğruya üretici olan kimseye, ücretli emekçiye dönüşür. Bu duruma göre, ilkel birikim denilen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihsel süreçten başka bir şey değildir. Bunun ilkel biçimde görünmesi, sermaye ve buna uygun düşen üretim biçiminin tarih-öncesi aşamasını teşkil etmesinden ileri gelir.

Kapitalist toplumun ekonomik yapısı, feodal toplumun ekonomik yapısından doğup gelişmiştir. Bu ikinci toplumun da çözülmesiyle birinci unsurları serbest kalmıştır.

Doğrudan doğruya üretici olan emekçi, ancak, toprağa bağlı bulunmaktan, bir başkasına köle, serf vb. olmaktan çıktıktan sonra, kendisi üzerinde tasarrufta bulunabilir. Metaını, satabileceği bir pazarın bulunduğu her yere götürebilen özgür bir işgücü satıcısı halini alabilmesi için, ayrıca, loncaların egemenliğinden, bunların çıraklar ve kalfalar için koyduğu kurallardan, çalışma yönetmeliklerinin kısıtlamalarından da kurtulması gerekiyordu. Demek oluyor ki, üreticiyi ücretli işçi haline getiren tarihsel hareket, bir yandan bunların kölelikten ve loncaların koydukları bağlardan kurtulmaları olarak görünüyor; ve işte, bizim burjuva tarihçileri için işin yalnız bu yanı sözkonusudur. Ama öte yandan,

bu yeni özgürleşmiş kimseler, sahip oldukları bütün üretim araçları ile, eski feodal düzenin sağladığı her türlü güvenceler ellerinden alındıktan sonra, ancak kendi kendilerinin satıcısı haline geliyorlar. Ve, onların mülksüzleştirilmesini anlatan bu hikâye, insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır.

Sanayi kapitalistleri, bu yeni kudret sahipleri, yalnız elzanaatının lonca ustalarını değil, servet kaynaklarını ellerinde bulunduran feodal beyleri de yerlerinden uzaklaştırmak zorundaydılar. Bu bakımdan, toplumsal iktidarı ele geçirmeleri, hem feodal beylerin egemenlikleri ve isyan ettirici ayrıcalıklarına ve hem de, üretimin serbestçe gelişmesi ve insanın insan tarafından serbestçe sömürülmesi konusunda loncaların getirdiği kayıtlamalara karşı verilmiş başarılı bir savaşın meyveleri gibi gözükür. Bununla birlikte, *chevaliers d'industrie*,* bizzat kendilerinin de hiç bir şekilde haberdar olmadıkları olguları kullanarak, kılıç şövalyelerinin ayaklarını kaydırarak ancak başarıya ulaşabilmişlerdir. Bunlar, bir zamanlar, Roma'da özgürlüğüne kavuşan kölelerin, kendi *patronus*'larının efendileri olmak için kullandıkları cinsten aşağılık yöntemleri kullanarak bu yerlere yükseldiler.

Hem ücretli emekçiyi hem kapitalisti doğuran gelişmenin çıkış noktası, emekçinin köleleşmesiydi. Bu kölelik biçiminde, ancak feodal sömürünün kapitalist sömürüye dönüşmesi şeklinde bir ilerleme olmuştur. Bu gidişi anlamak için, çok gerilere dönmemiz gerekmez. Kapitalist üretimin ilk başlangıcına daha 14. ya da 15. yüzyılda dağınık olarak bazı Akdeniz kentlerinde raslanmakla birlikte, kapitalist dönemin başlangıcı, 16. yüzyıldır. Bu üretim biçiminin belirdiği yerlerde, serflik çoktan ortadan kaldırıldığı gibi, ortaçağın en yüksek ilerlemesi olan bağımsız kentlerin varlığı çoktan yokolma yoluna girmişti.

İlkel birikimin tarihinde bütün devrimler, çağ açıcı devrimlerdir ve kapitalist sınıfın oluşumu yolunda kaldıraç olmuşlardır; ama her şeyden fazla, büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla yaşama araçlarından kopartılarak, özgür ve "bağımsız" proleterler olarak emek pazarına fırlatılıp atıl-

* Sanayi şovalyeleri. —ç.

dığı anlar önem taşırlar. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirmenin tarihi, çeşitli ülkelerde, farklı şekiller alır ve çeşitli evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar. Yalnız örnek aldığımız İngiltere'de klasik biçimde görülür.*

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM
TARIMSAL NÜFUSUN TOPRAKSIZLAŞTIRILMASI

İngiltere'de serflik, 14. yüzyılın sonuna doğru hemen tamamen ortadan kalkmıştı. Nüfusun büyük bir çoğunluğu** o zaman ve daha büyük ölçüde olmak üzere, 15. yüzyılda, mülkiyet hakları hangi feodal ad altında gizlenirse gizlensin, kendi topraklarını işleyen özgür köylülerden oluşuyordu. Büyük malikânelerde, kendisi de serf olan çiftlik kâhyalarının yerini, serbest çiftçiler almıştı. Ücretli tarım işçileri kısmen boş zamanlarda büyük malikânelerde çalışan köylülerden, kısmen de meydana gelen nispî ve mutlak olarak az sayıdaki, özel bağımsız ücretli işçiler sınıfından oluşuyordu. Bu sınıf, aynı zamanda, ücretlerinin yanısıra, kendilerine kulübeleri ile birlikte 4 ya da daha fazla *acre* ekilebilir toprak tahsis edilmiş köylü çiftçilerdi. Bunlar bir de, diğer köylüler ile

* Kapitalist üretimin en erken geliştiği İtalya'da, serfliğin ortadan kalkışı da başka yerlerden daha önce oldu. Bu ülkede serfler, toprak üzerinde herhangi bir hak elde etmeden önce özgürlüklerine kavuştular. Özgürlüğüne kavuşması ile serbest proletarya haline gelmesi ve çoğunluğu Romalılar zamanından kalma kentlerde kendisini bekleyen efendilerin egemenliği altına girmesi bir oldu. 15. yüzyılın sonuna doğru dünya pazarlarında meydana gelen büyük değişiklikler,[61] Kuzey İtalya'nın ticarî üstünlüğüne son verdiği zaman, ters yönde bir hareket başladı. Kentlerdeki işçiler, kitleler halinde, kırsal bölgelere indiler ve bahçecilik şeklinde sürdürülen küçük tarımsal faaliyetlere o zamana kadar görülmeyen bir canlılık kazandırdılar.

** "Kendi tarlalarını kendi elleriyle ekip biçen ve geçinip giden küçük mülk sahipleri ... o zaman şimdikine göre ulusun daha önemli bir kısmını teşkil ediyordu. O çağın en iyi istatistik yazarlarına güvenmemiz gerekirse, aileleri ile birlikte 160 binden fazla küçük mülk sahibi, bütün nüfusun yedide-birini teşkil ediyordu ve geçimlerini kendilerine ait küçük serbest topraklardan sağlıyorlardı. Bu küçük toprak sahiplerinin yıllık ortalama geliri, 60 ile 70 sterlin arasında tahmin ediliyor. Kendi topraklarını sürüp eken kimselerin sayılarının, başkalarının toprakları üzerinde çiftçilik yapanlardan daha fazla olduğu hesap ediliyor." Macaulay, *History of England*, 10. baskı, 1854, I, s. 333, 334. 17. yüzyılın son üçte-birinde bile, İngiliz halkının ½'ü tarımla uğraşıyordu. (*l.c.*, s. 413.) Macaulay'den alıntı yapmamın nedeni, sistemli bir tarih tahrifçisi olarak, bu tür gerçekleri elden geldiğince kırparak verdiği içindir.

birlikte, hayvanlarını otlattıkları, kereste, odun, turba vb. sağladıkları orta malı araziden de yararlanırlardı.* Bütün Avrupa ülkelerinde feodal üretimin özelliği, toprağın mümkün olduğu kadar çok sayıda alt-feodaller** arasında bölünmesiydi. Feodal beyin kudreti, diğer bütün hükümdarlar gibi, mülklerinin çokluğuna değil, uyruklarının sayısına ve bu da kendi toprakları üzerinde çalışan köylülerin sayısına dayanıyordu.*** Bu nedenle, İngiltere toprakları, Norman istilâsından sonra, herbiri çoğu zaman 900 kadar eski Anglo-Sakson beyliğini içine alan büyük baronluklara bölünmüş olmakla birlikte, ülke, küçük köylü toprakları ile kaplı bulunuyor, büyük senyör malikâneleri ancak şurada burada dağınık halde görülüyordu. Bu koşullar, kentlerdeki 15. yüzyıla özgü refahla birlikte, halkın, Şansölye Fortescue'nun *Laudes legum Anglia* adlı yapıtında pek güzel bir şekilde anlattığı bir zenginliğe ulaşmasını sağlamıştı; ama bu durum, kapitalist nitelikte servet olanağını da dıştalamıştı.

Kapitalist üretim biçiminin temelini atan devrimci ilk perdesi, 15. yüzyılın son otuz yılı ile 16. yüzyılın ilk on yılında oynandı. Senyörlerin, Sir James Steuart'ın pek güzel söylediği gibi, "evi ve şatoyu boş yere dolduran"[62] hizmetliler ile uşaklar takımına yolvermesiyle, emek pazarına serbest bir proletarya yığını sürülmüş oldu. Kendisi de burjuva gelişiminin bir ürünü olan krallık iktidarı da, mutlak egemenlik peşindeki çabasıyla, bu hizmetliler takımının dağılmasını zorlayarak hızlandırmakla birlikte, bunun tek nedeni de değildi. Kral ve parlamento ile çetin bir çatışmaya giren büyük feodal beyler, köylüleri, tıpkı kendileri gibi feodal hak-

* Şurasını da unutmamamız gerekir ki, serf bile, haraç veren bir mülk sahibi olmakla birlikte, yalnız evine ait bulunan toprak parçasının değil, kamuya ait toprakların da ortak maliklerindendi. "Köylü (Frederick II zamanında Silezya'da) serftir." Bununla birlikte, bu serfler, kamu topraklarına sahiptirler. *"On n'a pas pu encore engager les Silésiens au partage des communes, tandis que dans la Nouvelle Marche, il n'y a guére de village où ce partage ne soit exécuté avec le plus grand succès."* ["Kamuya ait toprakları bölüp paylaşmak, Silezyalılar için henüz mümkün olmadı; oysa Nouvelle Marche'da bu paylaşmanın büyük başarıyla gerçekleşmediği köy kalmamış gibidir."] (Mirabeau, *De la Monorchie Prussienne*, Londres 1788, c. II, s. 125, 126.)

** İngilizce metinde *"sub-feudatories"*; Almanca metinde *"Untersassen"*. —ç.

*** Katıksız feodal toprak mülkiyeti düzeni ve gelişmiş *küçük tarımı* ile Japonya, bize, Avrupa ortaçağının çoğu burjuva önyargıları ile dolu tüm tarih kitaplarımızdan çok daha doğru bir görünüşünü verir. Ortaçağın sırtından "liberal" olmak çok rahat bir iştir.

lara sahip bulundukları topraklardan zorla söküp atarak ve ortak topraklara elkoyarak, çok daha fazla proletarya yarattılar. Flaman yünlü manüfaktürünün hızla gelişmesi ve bu yüzden İngiltere'de yün fiyatlarının yükselmesi, bu akını daha da hızlandırdı. Eski soylular, büyük feodal savaşlarda tükenmişlerdi. Yenileri, parayı her türlü iktidarın kaynağı olarak gören zamane çocuklarıydı. Bunun için, ekilebilir toprakların koyun otlağı haline getirilmesi bunların parolasıydı. Harrison, *Description of England, prefixed to Holinshed's Chronicles* adlı yapıtında küçük köylülerin topraklarının ellerinden alınmasının ülkeyi nasıl harabettiğini anlatır. "Bizim azılı mütecavizlerin ne umurunda?" Köylülerin evleri ve işçilerin kulübeleri yerle bir edildi ya da yıkılmaya bırakıldı. "Eğer" diyor Harrison, "derebeyi konaklarının eski kayıtları karıştırılırsa ... bazı bölgelerde, onyedi, onsekiz ya da yirmi evin yıkıldığı görülür. ... İngiltere'nin nüfus bakımından hiç bir zaman şimdiki kadar kısır olmadığı ortaya çıkar. ... Büsbütün göçüp gitmiş ya yarısı ya da dörtte-biri yokolmuş kentler ve kasabalar var; ancak şurada burada biraz büyüyen bir kasaba görülebilir; koyun otlağı olsun diye harap olmuş kasabalar ve içinde yalnız şatoları kalmış yerler üzerine ... çok şey söylenebilir." Bu eski anılardaki yakınmalar daima abartılmış olabilir, ama üretim ilişkilerindeki devrimin çağdaş insanlar üzerindeki izlenimleri bunlarda sadakatle yansıtılmıştır. Şansölye Fortescue ile Thomas More'un yazıları arasında yapılacak bir karşılaştırma, 15. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasındaki uçurumu ortaya koyar. Thornton'un haklı olarak belirttiği gibi, İngiliz işçi sınıfı, bir geçiş dönemi olmaksızın, altın çağından demir çağına yuvarlandı.

Bu devrim, yasa koyucuyu şaşkına çevirdi. Yasa koyucu, henüz "ulusal zenginliğin" (yani sermaye teşekkülünün ve halk kitlelerinin alabildiğine sömürülmesi ve yoksullaştırılmalarının) devlet yönetme sanatının *Ultima Thule*[63] sayıldığı bu yüce uygarlık düzeyine ulaşmamıştı. Bacon, Henry VII tarihinde şöyle diyor: "O sıralarda [1489] etrafı çitle çevrili topraklar daha sık görülmeye başlandı: ancak aileleriyle birlikte üzerinde oturan kimselerin işleyebileceği ekilebilir arazi, birkaç çobanın kolayca dolaşabileceği otlaklar ha-

line geldi; küçük çiftçilerin yıllardan beri oturdukları çiftlik evleri malikâne haline getirildi. Bu yüzden halkta bir çöküntü ve dolayısıyla, kasabalarda, aşar gelirlerinde ve benzeri şeylerde bir gerileme oldu. ... Bu kötü duruma çare bulmak için o sıralarda kralın ve parlamentonun gösterdiği dirayet hayranlık vericiydi ... nüfusu seyrekleştirilen topraklar ile meraların yayılmasına karşı tedbirler alındı." 1489 tarihli Henry VII Yasası, bölüm 19, ile en az 20 *acre* arazisi olan "köy evleri"nin yıkılması yasaklandı, bu yasa, Henry VIII, 25 yasasıyla yenilenmiştir. Bu yasada diğer şeyler yanında, birçok çiftliklerin ve başta koyun olmak üzere büyük hayvan sürülerinin birkaç kişinin elinde toplandığı, toprak kiralarının yükseldiği halde işlenen toprakların azaldığı, kiliselerin, evlerin yıkıldığı, şimdiye kadar kendileriyle ailelerini geçindirmek için kullandıkları araçların, bu insanların ellerinden alındıkları sözkonusu edilmektedir. Yasa, bu nedenle, eski çiftlik evlerinin onarılmasını öngörmekte ve ekim alanları ile otlaklar arasında bir oran saptamaktadır. 1533 tarihli bir yasa, bazı kimselerin ellerinde 24.000 koyun bulunduğunu öne sürerek bu sayıyı 2.000 olarak sınırlandırmaktadır.* Halkın şikâyetleri ve Henry VIII'den sonra, 150 yıl boyunca, küçük çiftçiler ile köylülerin mülksüzleştirilmesine karşı çıkartılan yasalar bir sonuç vermedi. Bacon, bunların etkisiz ve yetersizliğinin sırrını, bize, pek de farkında olmadan açıklamaktadır. *Essays, Civil and Moral* adlı yapıtının 29. denemesinde Bacon, "Kral Henry VII'nin çıkarttığı yasa, çiftlikler ile çiftlik evlerini belirli bir ölçüde tutmakla, derin ve hayranlık vericidir; böylece, bunlara verilen belirli miktardaki toprak, uşak durumunda değil bolluk içinde yaşayan bir uyruk yetişmesini sağlayacak ve saban, yanaşmalar elinde değil de toprak sahibinin elinde bulunacaktır."** Oysa

* Thomas More, *Utopia* adlı yapıtında, "Başka yerlerde o kadar tatlı, o kadar tokgözlü olan bu hayvanlar [koyunlar], sizin memleketinizde [İngiltere'de] öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri, evleri silip süpürüyorlar." diyor. *Utopia*, transl. by Robinson, ed. Arber, Lond. 1869, s. 41, [*Ütopia*, Çan Yayınları, İstanbul 1964 s. 63].

** Bacon, özgür ve refah içinde köylü sınıfı ile iyi bir piyade askeri arasındaki ilişkiyi gösteriyor. "Sağlam bir insanı yoksulluğa düşürmemek ve krallığın topraklarının büyük bir kısmını, bey ile kiracı ve köylü arasında bir yer tutan küçük çiftçilerin ya da orta sınıf halkın mülkiyetine ve tasarrufuna vermek için yeteri kadar büyük çiftliklere sahip olmak krallığın kudreti ve gelenekleri yönünden büyük önem taşır. ... Savaş konusunda yargılarına çok gü-

kapitalist sistemin istediği şey, halk kitlesinin, aşağılanıp neredeyse köle durumuna düşmeleri ve bunların ücretli işçiye, üretim araçlarının sermayeye dönüştürülmesiydi. Bu dönüşüm döneminde, yasa koyucu, ücretli tarım işçisinin kulübesinin çevresinde 4 *acre* büyüklüğünde bir toprak parçasının bulunmasını öngörmüş ve kulübesine kiracı almasını yasaklamıştır. James I'in saltanatı sırasında, 1627 tarihinde, Front Mill'de, Roger Crocker, Front Mill malikânesi üzerinde 4 *acre* toprağı olmayan bir kulübe yaptığı için mahkûm edilmişti. Charles I zamanında, 1638 tarihine kadar, eski yasaların ve özellikle 4 *acre*'lık toprak bulunmasına ilişkin hükümlerin uygulanması için özel bir komisyon kurulmuştu. Hatta Cromwell zamanında bile, Londra'da 4 mil içerisinde 4 *acre* toprağı olmayan ev yapılması yasaklanmıştı. 18. yüzyılın ilk yarısına kadar, bir-iki *acre* toprağı bulunmayan tarım işçisi kulübesi ile ilgili şikâyetler görülmektedir. Bugünlerde ise, ufacık bir bahçesi bulunsa ya da kulübesinden uzaklarda biraz toprak kiralıyabilse, şanslı sayılır. "Toprak sahipleri ile çiftçiler" diyor Dr. Hunter, "burada elele çalışıyorlar. Kulübeye eklenecek birkaç *acre,* işçiyi, oldukça bağımsız yapar."*

Halkın zorla mülksüzleştirilmesi hareketi, 16. yüzyılda, Reformasyon ve kilise mallarının yağmalanması ile yeni ve korkunç bir hız kazandı. Katolik kilisesi, Reformasyon hareketi sırasında, İngiliz topraklarının büyük bir kısmının feodal sahibiydi. Manastırlar ile benzeri kuruluşların kapatılması, buralarda barınanları, proletarya haline getirdi. Kilise

venilir kimselerin kanısı odur ki, bir ordunun anagücü piyade ya da yaya askerdir. Ve iyi bir piyade gücü kurmak için, uşak ya da yoksul durumda değil, özgür ve bolluk içinde yetiştirilmiş insanlara gerek vardır. Bu nedenle, bir devlette soylular ile beyler çoğunlukta olup, çiftçiler ve toprağı ekip biçenler bunların uşakları, işçileri ya da kulübe sakinleri (yani evli dilenciler) ise, elinizde iyi süvari gücü bulunabilir, ama asla sağlam ve güvenilir piyade kuvvetiniz olamaz. ... Ve bu durum, bütün nüfusu, ya soylulardan ya da yoksul köylülerden oluşan Fransa, İtalya ve diğer bazı ülkelerde görülür. ... O kadar ki, bu ülkeler, piyade birlikleri için İsviçreli ve benzeri ülkelerden ücretli askerler kullanmak zorunda kalırlar; işte bunun için bu uluslarda nüfus kalabalıktır, ama askerleri azdır." (*The Reign of Henry VII, Verbatim reprint from Kennet's England,* ed. 1719, Lond. 1870, s. 308.)

* Dr. Hunter, *l.c.*, s. 134. "Eski yasalarda tahsis edilen toprak miktarı tarım işçilerini küçük çiftçiler haline getirebilecek miktardan çok daha fazla kabul edilebilir." (George Roberts, *The Social History of the People of the Southern Counties of England in Past Centuries,* Lond. 1856, s. 184-185.)

toprakları, büyük ölçüde, açgözlü saray gözdelerine bağışlandı ya da spekülatör çiftliklerle vatandaşlara yok pahasına satıldı; bunlar da, kuşaklar boyu burada oturan küçük kiracıları *en masse*,* sürüp çıkartarak, toprakları birleştirdiler. Yoksul halkın kilise aşarının bir kısmı üzerinde yasa ile sağlanmış mülkiyet haklarına, sessiz sedasız elkondu.** Kraliçe Elizabeth ülkede yaptığı bir geziden sonra, "*Pauper ubique jacket*"*** diye bağırmıştı. Saltanatının 43. yılında, ulus, yoksul vergisini yürürlüğe koyarak dilenciliği resmen kabul etmek zorunda kaldı. "Bu yasayı kaleme alanların buna bir neden göstermekten utandıkları anlaşılıyor; çünkü [geleneksel uygulamanın aksine] herhangi bir gerekçe gösterilmemiş."**** Charles I'in 16. yılında bu yasanın (böl. 4) devamlı olduğu ilân edildi ve 1834 yılında yasaya yeni ve daha sert bir biçim verildi.***** Reformasyon hareketinin bu ya-

* Yığın halinde. —ç.

** "Yoksulların ondalıklardan pay alma hakkı, eski yasaların hükümleriyle kurulmuştur." (Tuckett, *A History of the Past and Present State of the Labouring Population*, London 1864, c. II, s. 804-805.)

*** "Yoksullar her yerde haklarından yoksunlar" [Ovid, *Fasti*, Kitap 1, mısra 218]. —*Ed.*

**** William Cobbett, *A History of the Protestant Reformation*, § 471.

***** Protestanlık "ruhu" diğer şeyler yanında şu olaylardan da anlaşılabilir. Güney İngiltere'de bazı büyük toprak sahipleri ile hali-vakti yerinde çiftçiler kafa kafaya verip, Elizabeth zamanında çıkan yoksullar yasasının doğru yorumu konusunda on tane soru hazırlarlar. Ve hazırladıkları bu soruları görüşünü almak üzere zamanın ünlü hukukçusu (daha sonra James I devrinde yargıçlık yapan) Sergeant Snigge'ye sunarlar. "Soru 9: Bölgenin bazı zengin çiftçileri, bu yasanın (Elizabeth'in 43. yasasının) yürütülmesindeki bütün güçlüklerden kaçınmayı sağlayabilecek akıllıca bir plan hazırladılar. Bunların önerisine göre bölgede bir hapisane yapılacak ve civara bir duyuruda bulunarak, bu bölgedeki yoksullardan yararlanmak isteyen çiftçilerin, belli bir günde kapalı zarfla bir teklif vererek, bunları bizden almak için en düşük fiyatı bildirecekler; bu hapisaneye kapatılmak istemeyenlerin yardımdan yararlandırılmaması yetkisi bu kurula ait olacak. Bu planı önerenler, çevredeki kontluklarda, çalışmaya niyeti olmayan, bir çiftlik ya da gemi almaya maddî olanakları elvermeyen ve böylece çalışmadan yaşamak isteyen kimselerin, bölgemize çok avantajlı önerilerde bulunacakları kanısındadırlar. Eğer yoksullardan herhangi birisi karşı tarafın himayesi altında iken bu dünyadan göçerse, günahı-vebali o tarafın boynuna olacaktır. Çünkü, bölgemiz, bu yoksullara karşı görevini yerine getirmiş bulunacaktır. Bununla birlikte, yasanın bize bu tür basiretli bir önlem alma yetkisi vermeyeceği endişesi içerisindeyiz, ancak, bu kontluk ile, sınırdaşımız B kontluğunun toprak sahipleri, kilise yardım kurullarına, yoksulları hapsetmek ve çalıştırmak ve bunu reddeden bir kimseye kilise yardımını kesmek hakkını veren bir yasa önerisinde bulunmaları için temsilcilerine talimat vermek konusunda bize seve seve katılacaklardır. Bu önlemlerin, sıkıntı içinde bulunan kimseleri yardım istemekten ve kiliseye yük olmaktan kurtaracağını ümit ediyoruz." (R. Blakey, *The History of Political Literature from the Earliest Times*, Lond., 1855, c. II, s. 84, 85.) İskoçya'da köleliğin kaldırılması, İngiltere'-

kın sonuçları, çok uzun süreli olanlar değildi. Kilisenin malmülk sahibi oluşu, toprak mülkiyetinin geleneksel düzenine bir nevi kutsal dayanak sağlıyordu. Bunun yıkılmasıyla, bu düzenin savunulması ve ayakta tutulması da artık olanaksız hale geliyordu.*

17. yüzyılın son on yılında bile, küçük toprak sahibi bağımsız köylüler sınıfı, çiftçiler sınıfından daha kalabalıktı. Cromwell'in kuvvetinin belkemiğini bunlar teşkil ediyor ve hatta Macaulay'in itiraflarına göre, sarhoş taşra beyleri ile bunların uşaklarına ve efendilerinin başlarından savdıkları metreslerle evlenmek durumunda olan köy papazlarına kıyasla, çok daha dürüst bir tutum içindeydiler. 1750 yıllarında bu küçük toprak sahibi köylüler, ortadan kalktılar** ve gene 18. yüzyılın son on yılında, tarım işçilerinin orta malı topraklarla olan ilişkileri de sona erdi. Tarımsal devrimin sırf ekonomik nedenlerini burada bir yana bırakıyoruz. Biz, sadece kullanılan zor ve şiddet yöntemlerini ele alıyoruz.

Stuartların restorasyonundan sonra, toprak sahipleri, Kıta Avrupası'nın her yerinde, herhangi yasal bir formalite olmaksızın, bir gasp hareketini kitabına uydurarak gerçekleştirdiler. Feodal toprak ayrıcalığını kaldırdılar, yani devlete olan bütün yükümlülüklerinden kurtuldular; devletin

den birkaç yüzyıl sonra oldu. 1698'de Saltoun kontu Fletcher, İskoç parlamentosunda şöyle bağırıyordu: "İskoçya'daki dilenci sayısının 200.000'den az olmadığı hesaplanıyor. İlke olarak bir cumhuriyetçi olan ben, tek çare olarak, eski serflik statüsünün yeniden getirilmesini, kendi geçimlerini sağlamaktan âciz olan herkesin köle haline sokulmasını öneriyorum." Eden, *The State of the Poor*, kitap I, bölüm I, s. 60-61'de diyor ki: "Derebeyine bağlı köylülerin azalması, zorunlu olarak, yoksulluğun başladığı çağ olmuştur. Manüfaktür ve ticaret, bizim ulusal yoksullarımızın ana ve babalarıdır." Eden de, ilke olarak cumhuriyetçi olan İskoçyalımız gibi şurada yanılıyor: serfliğin ortadan kaldırılması değil, tarım işçisinin toprak mülkiyetinin kaldırılması, onu, proleter ve sonunda da dilenci haline getirmiştir. Mülksüzleştirmenin başka şekilde uygulandığı Fransa'da, 1571 tarihli Moulins yasası ve 1656 buyruğu, İngiltere'deki yoksullar yasasına tekabül eder.

* Protestan ortodoksluğun merkezi olan Oxford Üniversitesi eski ekonomi politik profesörü Rogers bile, *History of Agriculture* adlı yapıtının önsözünde, Reformasyonun halk kitlelerinin yoksullaşmasına yolaçtığı olgusu üzerinde durur.

** *A Letter to Sir T. C. Bunbury, Bart., on the High Price of Provisions, By a Suffolk Gentleman*, Ipswich 1795, s. 4. Büyük çiftlikler sisteminin fanatik savunucusu ve *Inquiry into the Connexion between the Present Price of Provisions*, London 1773, s. 139, adlı yapıtın yazarı bile şöyle diyor: "En fazla bizim küçük toprak sahiplerimizin, bu ulusun bağımsızlığını gerçekten ayakta tutan bu insanların kaybolup gitmelerine acınırım; bunları topraklarını, şimdi, küçük çiftçilere kiraya veren tekelci lordların ellerinde toplanmasını görmekten üzüntü duyuyorum; bu küçük çiftçiler öyle koşullar altında kiracılık ederler ki, yapılan en ufak bir kötülüğün hesabını vermeye zorunlu emir kulları gibidirler."

parasını köylülerle diğer halk kitlelerine yüklenen vergilerle "telâfi ettiler"; sadece feodal bir hakka sahip bulundukları mülkler üzerinde modern özel mülkiyet haklarını koruduular ve nihayet, İngiliz tarım işçileri üzerinde tıpkı Tatar Boris Godunov'un fermanlarının Rus köylüsü üzerinde yaptığı etkiye eş bir etki yaratan şu *mutatis mutandis** yerleşme yasalarını çıkarttılar.[64]

"Şanlı Devrim"[65] Oranj Prensi William ile birlikte, iktidara, artı-değere elkoyan toprakbeyleri ile kapitalistleri getirmiş oldu.** Yeni devri, devlet toprakları üzerinde şimdiye kadar daha alçakgönüllü bir şekilde uygulanan hırsızlığı, büyük yağmalar biçimine sokarak, resmen açmış oldular. Bu mülkler, ona buna dağıtıldı, gülünç fiyatlarla satıldı ya da düpedüz gaspedilerek özel mülklere katıldı.*** Bütün bunlar en ufak bir yasal formalite gözetilmeksizin yapıldı. Böyle bir hile ile ele geçirilen krallık toprakları, kiliseye ait toprakların yağma edilmesiyle birlikte, cumhuriyetçi devrim sırasında tekrar kaybedilmediği ölçüde, İngiliz oligarşisinin bugünkü muhteşem malikânelerinin esasını teşkil eder.**** Burjuva kapitalistler, bütün bu yapılanları, serbest ticaretin getirilmesi, modern tarımın egemenlik alanını büyük çiftlik sistemleri üzerinde genişletmesi ve kendilerine daima elaltında bulunan serbest tarım proletaryası sağlaması açısından hoşnutlukla seyrediyor ve destekliyorlardı. Ayrıca bu yeni toprak sahibi aristokrasi, yeni *bankocracy*'nin, yumurtadan yeni çıkmış *haute finance***** çevrelerinin

* Gerekli değişiklikler yapılmış olarak. —ç.

** Bu, burjuva kahramanın özel ahlâkî niteliği konusunda, diğer şeyler yanında, bir fikir verebilir: "İrlanda'da 1695 yılında Leydi Orkney'e yapılan büyük toprak bağışları, kralın sevgisinin ve leydinin etkisinin açık bir belirtisidir. ... Leydi Orkney'in değerli hizmetleri, herhalde, *foeda labiorum ministeria* [dudakların iğrenç hizmeti] olmalıdır." (British Museum'da, *Sloane Manuscript Collection*, n° 4224. Elyazmasının başlığı: *The character and behaviour of King William, Sunderland*, etc., *as represented in Original Letters to the Duke of Shrewsbury from Somers Halifax, Oxford, Secretary Vernon*, etc.. Bu belgeler ilginç şeylerle doludur.)

*** "Kraliyet emlâkının, kısmen satışla, kısmen hediye olarak, yasalara uymayacak biçimde elden çıkarılması, İngiltere tarihinde rezaletlerle dolu bir sayfa ... ulusa karşı işlenmiş büyük bir sahtekârlıktır." (F. W. Newman, *Lectures on Political Economy*, London 1851, s. 129, 130.) [İngiltere'nin bugünkü büyük toprak sahiplerinin buraları nasıl ele geçirdiklerinin ayrıntıları için bakınız: *Our Old Nobility. By Noblesse Oblige*, London 1879. — *F.E.*]

**** Örneğin, son kolu Lord John Russell olan Bedford düklüğü konusunda E. Burke'nin yazdığı "Tomtit of Liberalism" başlıklı taşlamayı okuyunuz.

***** Yüksek finans. —ç.

ve o sırada koruyucu gümrüklere dayanan büyük manüfaktür sahiplerinin doğal müttefikiydi. İngiliz burjuvazisi, tıpkı İsveç burjuvazisinin, bunun tam tersi bir işlemle ekonomik müttefikleri olan köylüler ile elele vererek, krallık topraklarının oligarşinin elinden zorla kurtarılmasında krallara yardımcı olması gibi, kendi çıkarına tam bir akıllılıkla hareket etmişti. Bütün bunlar, 1604'ten beri Charles X ve Charles XI zamanında olmuştu.

Komünal mülkiyet —yukarıda ele aldığımız devlet mülkiyetinden daima farklı olarak— feodalizm örtüsü altında da yaşamış bulunan eski bir Cermen kuruluşu idi. Genellikle ekilebilir toprakların otlak haline getirilmesiyle birlikte ortaya çıkan bu toplumsal mülkiyetin gaspı olayı, 15. yüzyılın sonunda başlayıp 16. yüzyıla doğru uzanmaktadır. Ama o zamanlar, bu süreç, yasa koyucunun yüzelli yıl boyunca umutsuzca mücadele ettiği bireysel şiddet hareketleriyle sürdürüldü. 18. yüzyılın bu konuda getirdiği ilerleme şurada kendini gösteriyordu ki, şimdi, büyük çiftçiler kendilerine özgü bazı yöntemleri kullanmakla birlikte, yasanın kendisi, halka ait toprakların yağmalanmasında bir araç halini almıştı.* Yağmanın parlamento aracılığı ile yapılan şekli, orta-malı toprakların çevrilmesi konusundaki yasalar, bir başka deyişle, toprakbeylerinin, halka ait toprakları özel mülkiyetlerine geçirmelerini, yani halkı mülksüzleştirmelerini sağlayan kararnamelerdir. Sir F. M. Eden, bir yandan komünal mülkiyeti, feodal beylerin yerlerine geçen büyük toprakbeylerinin özel mülkleri olarak göstermeye çalışırken, öte yandan da, bu "orta-malı toprakların çevrilmesi için Parlamentonun genel bir yasa" çıkarmasını (böylece, buraların özel mülkiyete dönüştürülmesi için bir parlamento *coup d'etat*'sına gerek görmüş oluyor) ve ayrıca yasa koyucudan, mülksüzleştirilen yoksullara tazminat verilmesini isteyerek, kendi kurnazca iddiasını çürütmüş oluyordu.**

* "Çiftçiler, kulübelerde oturanlara, çiftlik ya da kümes hayvanı beslerlerse, bunlara bakmak için ambardan yem çalarlar bahanesiyle, kendileriyle çocukları dışında canlı hayvan bulundurmaya izin vermezler; bunlar, ayrıca, kulübede oturanlar ne kadar yoksul olurlarsa o kadar çalışkan olur derler, ama bence, asıl gerçek, çiftçilerin kamuya ait topraklar üzerinde bütün hakları ellerinde bulundurmak istemeleridir." (*A Political Inquiry into the Consequences of Enclosing Waste* Lands, London 1785, s. 75.)

** Eden, *l.c.*, önsöz.

Bağımsız küçük çiftçilerin yerini, yıllık sözleşmelere dayanan kiracı çiftçilerin, yani toprak sahibinin keyfine tâbi hizmetkârlar topluluğunun alması, devlet emlâkının yağma edilmesinin yanısıra komünal toprakların sistemli olarak yağmalanması, 18. yüzyılın sermaye çiftlikleri* ya da tüccar çiftlikleri** adı verilen büyük çiftliklerin artmasına ve kırsal nüfusun sanayi proletaryası haline gelmek üzere "serbest kalmasına" özellikle yardımcı oldu.

Ne var ki, 18. yüzyıl, ulusal zenginlik ile halkın yoksulluğu arasındaki özdeşliği, henüz 19. yüzyılda olduğu kadar bütünüyle kavrayamamıştı. Bunun için, o zamanın iktisat yazınında en ateşli tartışma, "orta-malı toprakların çevrilmesi" konusunda yapılıyordu. Önümde bulunan bir yığın malzeme arasında, o zamanın durumunu kuvvetle aydınlatacak birkaç örnek vereceğim. Örneğin, öfkeye kapılan birisi şöyle yazıyor: "Hertfordshire'ın bazı bölgelerinde, ortalama 50-150 *acre* büyüklüğünde 24 çiftlik, üç çiftlik içersinde eriyip gitmiştir."*** "Northamptonshire ve Leicestershire'da orta-malı toprakların çevrilmesi çok geniş ölçüde yer almış, böylece ortaya çıkan yeni lordlukların çoğu otlak halini almıştır, ki bunun sonucunda, eskiden her yıl topraklarının 1.500 *acre*'ı sürülen birçok lordluğun bugün sürülen toprakları 50 *acre*'ı bulmamaktadır. Eski evlerle, ahırlar ve tavlaların yıkıntıları", buralarda oturanlardan kalan tek izlerdir. "Bazı açık köylerdeki yüzlerce ev ve aile, şimdi sekiz-ona indi. ... Sadece 15-20 yıl önce etrafı çevrilen bölgelerde toprak sahipleri, buralar açık tarlalar halindeyken bulunan çiftliklere göre pek az kalmıştır. Daha önce, 20-30 çiftçi ile bir o kadar kiracı ve küçük mülk sahibinin elinde bulunan, etrafı çevrilmiş büyük bir toprak parçasını, 4-5 zengin hayvan yetiştiricisinin gaspetmesi olağan şeylerdendir. Böylece burada yaşayan ailelerin hepsi, gene geçimini buralarda sağlayan pek çok aile, yerlerinden yurtlarından atılmışlardır."**** Çevredeki toprak-

* *Capital Farms.* (*Two letters on the Flour Trade and the Dearness of Corn. By a person in business*, London 1767, s. 19, 20.)

** *Merchant Farms.* (*An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions*, London 1767, s. 11, not.) İsimsiz olarak yayınlanan bu mükemmel yapıtın yazarı Rev. Nathaniel Forster'dir.

*** Thomas Wright, *A Short Address to the Public on the Monopoly of Large Farms*, 1779, s. 2, 3.

**** Rev. Addington, *Inquiry into the Reasons for or against Enclosing Open Fields*, London 1772, s. 37, 43 *passim*.

beyleri tarafından, çevrilme bahanesiyle, topraklarına katılan yalnız ekilmeyen topraklar değildi, ortaklaşa ya da topluma belli bir kira ödenerek işlenen topraklara da elkonuyordu. "Burada sözkonusu ettiğim, açık tarlalar ile zaten ıslah edilmiş toprakların çevrilmesidir. Bu çevirmeleri savunan yazarlar bile, küçülen bu köylerin, çiftliklerin tekelini artırdığını, tüketim maddelerinin fiyatlarını yükselttiğini, nüfusun seyrekleşmesine yolaçtığını ... ve hatta işlenmeyen toprakların bile (şimdi yapıldığı gibi) etraflarının çevrilmesinin yoksulları yaşama araçlarından yoksun bıraktığını ve sadece zaten büyük olan çiftliklerin genişlemesine yaradığını kabul etmektedirler."* Dr. Price da şöyle diyor: "Bu toprakların birkaç büyük çiftçi eline geçmesi sonucu küçük çiftçiler" (yazar, daha önce, bunları, "ailelerinin geçimini, topraktan elde ettikleri ürün, ortaklaşa besledikleri koyunlar, tavuk, domuz vb. gibi ev hayvanları yetiştirerek sağlayan ve bu nedenle, hemen hemen dışarıdan hiç bir yaşama aracı satınalmayan, küçük mülk sahipleri ve kiracılar" olarak tanımlamıştı) "yaşamlarını başkaları için çalışarak kazanan ve gereksinmeleri olan her şeyi ancak pazardan satınalabilecek kimseler haline getirilecektir. ... Çok daha fazla zorunluluk olduğundan dolayı, belki de çok daha fazla çalışılacaktır. ... Kentler ve sanayi, daha fazla insan, iş ve barınak aramaya sürülecekleri için, genişleyecektir. ... Çiftliklerin azmanlaşmasının doğal sonuçları bunlardır. Yıllardır bu ülkede zaten işlerin gidiş yönü budur."** Dr. Price, bu çevirme işinin etkilerini şöyle özetliyor: "Bütünüyle alındığında, alt tabakalardaki insanın durumu, her bakımdan daha berbat hale gelmiştir. Küçük topraklar üzerinde çiftçilik yaparken, şimdi gündelikçi ve hizmetçi durumuna düşmüşlerdir; aynı zamanda, bu durumda varlıklarını sürdürmeleri de güçleşmiştir."*** Gerçekten de,

* Dr. R. Price, *Observations on Reversionary Payments* 6 ed., by W. Morgan, Lond. 1803, c. II, s. 155. Forster, Addington, Kent, Price ve James Anderson'un yapıtları okunmalı ve dalkavuk MacCulloch'un *The Literature of Political Economy*, London 1845, başlıklı katoloğundaki zavallı gevezelikler ile karşılaştırılmalıdır.

** Price, *l.c.*, s. 147.

*** Price, *l.c.*, s. 159. Hatırımıza eski Roma geldi. "Zenginler bölünmemiş toprakların büyük bir kısmını ele geçirdiler. Bu toprakların tekrar ellerinden alınmayacağı konusunda zamanın koşullarına güvenerek, kendi arazilerine yakın yoksullara ait toprakların bazılarını sahiplerinin rızasıyla satınaldılar, bazılarını da zorla ele geçirdiler ve böylece şimdi birbirinden ayrı topraklar ye-

orta-malı toprakların gaspı ve bununla birlikte, tarımsal devrimin tarım işçileri üzerindeki etkisi, o kadar şiddetli olmuştur ki, Eden'e göre de, 1765-1780 yılları arasında, bunların ücretleri asgarinin altına düşmüş ve kendilerine yoksulluk yasasından resmen yardım yapılması durumu ortaya çıkmıştır. Eden, bu konuda şöyle diyor: "Aldıkları ücret, zorunlu tüketim maddelerini satınalmalarına bile yetmiyordu."

Şimdi de, bu toprak çevirmelerinin savunucusu ve Dr. Price'ın karşısında bulunanlardan birisine kulak verelim: "Eğer insanlar açık tarlalarda emeklerini boşu boşuna harcarken görülmüyorsa, bundan, nüfusun azaldığı sonucu çıkartılmamalıdır. ... Eğer, küçük çiftçilerin, başkaları için çalışır hale dönüşmesiyle, daha fazla iş yapılıyorsa, bu, ulusun [bu ulusa, herhalde "dönüşenler" dahil değildir] yararına bir şey olmalıdır. ... Bunların ortak emekleri tek bir çiftlik üzerinde birleştirildiği zaman üretim artacak, manüfaktür için daha fazla ürün bulunacak ve ulusun gelir kaynaklarından birisi olan bu işkollarında, üretilen hububat miktarıyla orantılı bir artış görülecektir."*

Kapitalist üretim biçiminin temellerinin atılması yolunda bir zorunluluk doğar doğmaz, ekonomi politikçilerin, "kutsal mülkiyet hakkının" en utanmaz bir şekilde çiğnenmesini ve insanlara karşı girişilen en büyük şiddet hareketlerini, nasıl stoik bir gönül ferahlığı ile karşıladıklarını, hem insansever ve hem de tory olan Sir F. M. Eden göstermiştir. 15. yüzyılın son üçte-birinden başlayıp 18. yüzyılın sonuna kadar sü-

rine geniş malikâneler üzerinde çiftçilik yapıyorlar. Sonra, tarım ve hayvancılık işlerinde köleleri çalıştırıyorlardı, çünkü, özgür işçiler askerlik yapmak üzere her an işten alınabilirdi. Kölelere sahip olmak kendilerine büyük kazanç sağladı; bunlar askerlikten muaf tutuldukları için rahatça çoğalabiliyor ve pekçok çocuk sahibi oluyorlardı. Böylece, güçlü kişiler, bütün serveti ele geçirdiler ve topraklar üzerinde köleler karınca gibi kaynaştılar. Buna karşılık, İtalyanlar, yoksulluk, vergiler ve askerlik yükü altında ezildikleri için devamlı azalıyorlardı. Hatta barış geldiği zaman bile bunlar işsizliğe mahkûm oldular, çünkü, toprakları zenginler ele geçirmişlerdi ve toprağı sürüp ekmek için serbest işçi yerine köle kullanıyorlardı." (Appian, *Civil Wars*, I. 7.) Bu pasajda, Licinian yasalarından[66] önceki zamana değiniliyor. Romalı pleblerin mahvını büyük ölçüde hızlandıran askerlik hizmeti, Şarlman'ın özgür Alman köylülerini serf ve köle haline getirmede yararlandığı belli başlı bir araç olmuştur.

* *An Inquiry into the Connexion between the Present Price of Provisions, &c.*, s. 124, 129. Aynı konuda ama karşıt eğilimde bir ifade: "İşçiler kulübelerinden atılıyor ve iş aramak için kentlere gitmeye zorlanıyorlar: ama o zaman daha büyük bir ürün elde ediliyor ve böylece sermaye artmış oluyor." (*The Perils of the Nation*, 2. baskı, London 1843, s. 14.)

rüp giden ve halkın zorla mülksüzleştirilmesi olgusuyla ortaya çıkan bir dizi yağma, gasp ve sefalet, onu, sadece şu rahatlık verici sonuca ulaştırmıştır: "Ekilebilir topraklar ile otlaklar arasındaki oranın saptanması gerekliydi. Bütün 14. yüzyıl boyunca ve 15. yüzyılın büyük bir kısmında, 2, 3 ve hatta 4 *acre* ekilebilir toprağa karşı bir *acre* otlak vardı. 16. yüzyılın ortalarında bu oran 2'ye karşı 2 ve sonraları, 2 *acre* otlağa bir *acre* ekilebilir toprak olarak değişti ve nihayet, 3 *acre* otlak bir *acre* ekilebilir toprak olmak üzere tam orantı kurulmuş oldu."

19. yüzyılda, tarım işçisi ve komünal mülkiyet arasındaki ilişkinin anısı bile yokolup gitti. Daha yakın zamanlar için bir şey demiyelim ama, 1801 ile 1831 yılları arasında kendilerinden çalınan ve Parlamento aracılığı ile toprakbeylerinin toprakbeylerine hediye ettikleri 3.511.770 *acre*'lık ortamalı toprak için kırsal nüfusa acaba bir kuruş ödenmiş midir?

Tarımsal nüfusu topraktan tümüyle yoksun bırakan en son hareket, malikânelerin temizlenmesi, yani üzerlerindeki insanların silinip süpürülmesi hareketi olmuştur. İngilizlerin uyguladığı ve buraya kadar incelenen bütün yöntemler, nihayet bu "temizlik" hareketinde doruğuna ulaşmıştır. Daha önceki bölümde anlatılan modern koşulların yarattığı tabloda da görüldüğü gibi, ortada kendisinden kurtulunulacak bağımsız köylü kalmayınca, kulübelerin "temizlenmesi" başlıyordu; böylece tarım işçileri, elleriyle ekip biçtikleri topraklar üzerinde başlarını sokacak bir yer bulamaz hale geliyorlardı. Ama biz "malikânelerin temizlenmesi" sözlerinin gerçek ve tam anlamını, ancak modern romancıların vaadedilmiş ülkesi İskoç yaylalarında öğrenebiliriz. Orada, bu olay, sistematik bir özellik taşımakta, çok geniş boyutlarda ve tek bir darbeyle yürütülmekte (İrlandalı beyler, bir defada birkaç köyü süpürecek kadar ileri gitmişler; İskoçya'da, Alman prenslikleri büyüklüğünde bölgeler, uygulama konusu olmuştur) ve nihayet gaspedilen toprakların mülkiyet şekli ayrı bir özellik taşımaktadır.

İskoç yaylalarında oturan Keltler, herbiri yerleştikleri toprağın sahibi olan klanlar halinde örgütlenmişlerdi. Klanın temsilcisi, şefi ya da "büyük adam"ı, tıpkı İngiliz kraliçesinin

bütün ulusal toprakların sadece unvanından gelen sahibi olması gibi, bu mülkiyetin sözde sahibiydi. İngiliz hükümeti, bu "büyük adamlar"ın çıkardıkları iç savaşları bastırıp, ovalara yaptıkları devamlı saldırıları önleyince, bu klan şefleri, babadan kalma eşkiyalık mesleklerini gene de elden bırakmadılar, sadece şeklini değiştirdiler. Kendi yetkilerine dayanarak bu itibarî haklarını, özel mülkiyet haklarına çevirdiler ve bu durum, klan halkı ile aralarında bir çatışmaya yolaçınca, kaba kuvvet kullanarak bunları yerlerinden atmaya kalkıştılar. Profesör Newman, bu konuda, "Böyle olunca, İngiltere kralı da pekâlâ uyruklarını denize dökmeye kalkışabilirdi"* diyor. Pretender'in adamlarının son ayaklanmasından sonra,[67] İskoçya'da başlayan bu hareketin ilk evreleri, Sir James Steuart** ile James Anderson'un*** yazılarından izlenebilir. 18. yüzyılda peşleri bırakılmayan Keltlerin ülkeden göç etmeleri yasaklanmıştı; amaç, bunların zorla Glasgow'a ya da diğer manüfaktür kentlerine itilmesiydi.**** Sutherland düşesinin 19. yüzyılda "temizlik" yapmak için uyguladığı bir yöntemi***** örnek olarak vermek yetecektir. Ekonomi konu-

* l.c., s. 132.

** Steuart diyor ki: "Eğer bu toprakların rantını [bu ekonomik kategoriye, *taksmen*'e[68] verilen haracı dahil ederek hataya düşüyor], büyüklükleri ile kıyaslarsanız, çok küçük olduğu görülür. Yok eğer, buraları beslediği insan yönünden ele alırsanız, yaylalardaki bir malikânenin, aynı değerde iyi ve verimli başka bir yere göre belki on katı insan beslediğini görürsünüz." (*An Inquriy into the Principles of Political Economy*, c. I, bölüm XVI, s. 104.)

*** James Anderson, *Observations on the Means of Exciting a Spirit of National Industry, &c.*, Edinburgh 1777.

**** 1860'ta mülksüzleştirilen insanlar, yalan-yanlış bahanelerle zorla Kanada'ya gönderildiler. Bazıları dağlara ve civar adalara kaçtılar. Peşlerine polis takıldı, bunlarla çatıştılar ve kaçtılar.

***** Adam Smith'in yorumcularından Buchanan, "İskoç yaylalarında", diyor, "eski toprak mülkiyeti düzeni her gün zorla değiştiriliyor. ... Toprak sahibi, miras yoluyla toprağı işleyen kiracılara [bu kategori burada yanlış kullanılıyor] aldırmaksızın toprağını, en yüksek kirayı verene kiralıyor ve o da eğer ıslahatçı bir kimse ise derhal yeni bir tarım sistemini benimsiyor. Eskiden küçük kiracılar ya da tarım işçileri ile kaplı bulunan toprağın üzerinde şimdi verdiği ürünle orantılı sayıda insan yaşıyor, ama yeni ve geliştirilmiş tarım sistemi ve artmış bulunan rant nedeniyle, en az masrafla en fazla ürün kaldırılıyor: ve bu anlayış içerisinde, işe yaramayan işçilere yol verildiği için nüfus, toprağın besleyeceği değil çalıştırılabileceği miktara indirgenmiş oluyor." "Mal ve mülkten yoksun hale gelen çiftçiler, geçimlerini civar kentlerde ararlar" vb.. (David Buchanan, *Observations on, &c., A. Smith's Wealth of Nations*, Edinburgh 1814, c. IV, s. 144.) "İskoç soyluları, ailelerin ellerinden mallarını ve mülklerini, yabanî otların kökünü kazırmış gibi aldılar, köylere ve köylülere, vahşi hayvanların sıkıştırdığı Kızılderililerin, intikam almak için kaplanlarla dolu ormanlara sal[illegible]ması gibi saldırdılar. İnsan, bir koyun postu ya da etiyle tram-

sunda epeyce bir şeyler bilen bu düşes, yönetiminin başına geçer geçmez, köklü bir çareye başvurmaya ve daha önceki benzer işlemlerle nüfusu zaten 15.000'e inen bu ülkeyi bütünüyle bir koyun otlağı haline getirmeye karar verdi. 1814'ten 1820 yılına kadar bu 15.000 kişi, aşağıyukarı 3.000 aile, sistemli olarak izlendi ve yerlerinden atıldı. Bütün köyleri yıkıldı, yakıldı, tarlaları otlağa çevrildi. İngiliz askerleri, bu sürgün hareketini desteklediler ve bunlarla çatışmaya giriştiler. Kulübesinden çıkmak istemeyen bir ihtiyar kadın, kulübenin alevleri arasında yanarak öldü. Böylece bu güzel hamfendi, ta eski zamanlardan beri klana ait bulunan 794.000 *acre* toprağa elkoymuş oldu. Aile başına 2 *acre* olmak üzere deniz kıyısında 6.000 *acre* kadar toprağı bu sürgün ettiği kimselere tahsis etti. Şimdiye kadar bu 6.000 *acre* toprak bomboş duruyor ve sahiplerine hiç bir gelir getirmiyordu. Asil kalpli düşes, aslında bu toprakları *acre* başına ortalama 2,5 şiline, yüzyıllardır kendi ailesi için kanlarını döken klan halkına kiralayacak kadar ileri gitmişti. Çalınan klan topraklarının tümü, 29 büyük koyun çiftliğine bölündü ve çoğu İngiltere'den getirilmiş çiftlik uşakları olan birer ailenin yönetimine verildi. 1835 yılında, 15.000 İskoçyalı Keltin yerini 131.000 koyun almıştı. Yerlilerin artıkları kıyıya sürüldüler ve balık avlayarak yaşamaya çalıştılar. Ve bir İngiliz yazarının dediği gibi, yarı-karada yarı-suda yaşayan, ama bununla birlikte, ancak yarı yarıya yaşayan, amfibiler olup çıktılar.*

Ama kahraman Keltler, klanın "büyük adamlar"ı için, çok sevdikleri romantik ve dağlık ülkelerinin kefaretini daha da acı bir şekilde ödemek zorunda kaldılar. Kızarttıkları ba-

pa edildi ve bazan daha da ucuza gitti. ... Çin'in kuzey eyaletlerine saldıran Moğolların, buradaki yerli halkı yoketmek ve araziyi otlak haline getirmek için danışma kurulu toplamaları, bundan daha mı kötüydü? Bu tasarıyı, birçok İskoçyalı mülk sahibi, kendi ülkelerinde kendi yurttaşlarına karşı uygulamıştır." (George Ensor, *An Inquiry Concerning the Population of Nations*, Lond. 1818, s. 215, 216.)

* Şimdiki Sutherland Düşesi, *Tom Amcanın Kulübesi*'nin yazarı Mrs. Beecher-Stowe'u, Amerika Cumhuriyetindeki zenci kölelere karşı sevgisini göstermek için —her "soylu" İngiliz kalbinin köle sahipleri için çarptığı iç savaş sırasında, kendisi gibi bütün aristokratlar ile birlikte bu sevgiyi büyük bir titizlikle unutmuştu— Londra'da büyük bir debdebe ile ağırlarken, ben *New York Tribune*'de Sutherland'lı köleler üzerine bazı gerçekleri dile getirmiştim.[69] (Carey, *The Slave Trade*, Philadelphia 1853, s. 203, adlı yapıtında bu yazıdan parçalar almıştır.) Yazımı bir İskoç gazetesi de yayınladı ve gazete ile Sutherland'lı dalkavuklar arasında hoş bir polemiğe yolaçtı.

lıkların kokusu büyük adamların burunlarına kadar geldi. Ve bunlar bir kâr kokusunu da beraber almış olacaklar ki, deniz kıyısını Londra'nın büyük balık tacirlerine kiraladılar. Keltler ikinci defa yerlerinden sürülüp atıldılar.*

Ama nihayet koyun otlaklarının bir kısmı geyik parkları haline getirildi. İngiltere'de gerçek anlamıyla orman bulunmadığını herkes bilir. Büyüklerin parklarındaki geyikler, Londra belediye meclisi üyesi gibi şişko, ağırbaşlı evcil hayvanlardır. İskoçya, bunun için, bu "soylu tutkunun" son sığınağıdır. 1848 yılında Somers, "İskoçya yaylalarında" diyordu, "yeni ormanlar, mantar gibi çıkıyor. Burada, Gaick'in bu yanında işte yeni Glanfeshire ormanı ve orada, öte yanında yeni Ardverikie ormanı. Aynı çizgi üzerinde Black Mount'u görürsünüz, yeni yaratılan uçsuz bucaksız bir kır. Doğudan batıya, —Aberdeen yörelerinden Oban kayalıklarına kadar— yanyana dizilmiş bir ormanlar dizisi; yaylaların öbür tarafında ise, yeni, Loch Arcahaig, Glengary, Glenmoriston vb. ormanları. Küçük çiftçi topluluklarının oturdukları vadilerde koyun yetiştirilmeye başlandı ve bunlar da, daha taşlık ve verimsiz topraklarda geçimlerini sağlamak üzere bu vadilerden sürüldüler. Şimdi koyunların yerini geyikler almakta ve küçük kiracılar ellerindeki bir avuç varlıklarını da yitirerek, daha da verimsiz topraklara sürülmekte ve kapkara bir sefalete düşmektedirler. Geyik ormanları** ile insanlar yanyana yaşayamazlar. İkisinden birisinin çekip gitmesi gerekir. Geçen yirmibeş yılda olduğu gibi önümüzdeki yirmibeş yılda da ormanların sayısı ve genişliği artarsa, Keltler, doğdukları topraklar üzerinde yokolup gideceklerdir. ... Buradaki mülk sahiplerinin bazıları için bu hareket bir tutku ve spor sevgisi sonucu iken, ... daha pratik görüşlü diğerleri için bu geyik yetiştirme işi sadece kâr amacıyla yapılmakta. Şurası bir gerçektir ki, ormanlarla kaplı bir sıradağlar dizisi,

* Bu balık ticaretinin ilginç ayrıntıları Mr. David Urquhart'in *Portfolio* adlı yazısında bulunabilir. — Nassau W. Senior'un ölümünden sonra yayınlanan ve yukarıda alıntılar yaptığımız yapıtında, "Sutherlandshire'da olup bitenlerin, insanların tanık oldukları en yararlı temizlik" olduğunu söylüyor. (*Journals, Conversations and Essays relating to Ireland*, London 1868.)

** İskoçya'daki geyik ormanlarında tek bir ağaç yoktur. Çıplak yamaçlardan önce koyunlar sürülüp çıkartılmış sonra yerlerine geyikler getirilmiş ve buralara geyik ormanları denilmiştir. Buralarda, ne ağaçlandırma, ne de gerçek orman yetiştirilmesi diye bir şey vardır.

sahibi için, otlaktan çok daha kârlıdır. ... Geyik ormanı arayan bir avcı, bu işin o denli heveslisidir ki, kesesini boşaltmaya daima hazırdır. ... Bu yüksek yaylalar halkının çektiği ıstırap, Norman krallarının izlediği politikanın verdiği acıdan daha az acılı değildir. Geyik sürüleri gitgide daha büyük bölgelere yayılırlarken, insanlar günden güne daha daralan bir çember içerisine sıkıştırıldılar. ... Halkın özgürlüğü birer birer yokedildi, baskı her gün biraz daha arttı. ... Büyük mülk sahiplerinin kesin bir ilke ve tarımsal bir zorunluluk olarak izledikleri, halkın temizlenmesi ve dağıtılması hareketi, tıpkı Amerikan ya da Avustralya bozkırlarında ağaç ve çalıların temizlenmesine benzer; ve bu hareket sessiz sedasız ve tam bir gerçek iş uygulaması gibi sürüp gitmekte..."*

* Robert Somers, *Letters from the Highlands: or the Famine of 1847*, London 1848, s. 12-28, vd.. Bu mektuplar ilk defa *The Times*'da yayınlandı, İngiliz iktisatçıları, Keltler arasında 1847 yılındaki açlığı, haliyle, bunların aşırı nüfusa sahip olmaları ile açıkladılar. Bunlar, daima, "yiyecek stokları üzerinde bir baskı yaratıyorlardı." "Malikânelerin temizlenmesi" ya da, Almanca adıyla "*Bauernlegen*" denilen iş, özellikle Otuz Yıl Savaşlarından[70] sonra Almanya'da görüldü ve daha 1790 yılında Kursachsen'de köylü ayaklanmalarına yolaçtı. Özellikle Almanya'nın doğusunda yaygındı. Prusya eyaletlerinin çoğunda Frederick II, ilk defa köylülere mülkiyet hakkı sağladı. Silezya'nın ele geçirilmesinden sonra, büyük toprak sahiplerine kulübeleri, samanlıkları vb. yeniden yapma, köylülere hayvan ve araç sağlama yükümlülüğünü yükledi. Ordusu için askere, hazinesi için vergi yükümlüsüne ihtiyacı vardı. Kaldı ki, Frederick'in maliye sistemi ve despotluk, bürokrasi ve feodalizm karması yönetiminde, köylülerin sürdürdükleri tatlı hayat, Frederick'in kaynaklarından Mirabeau'dan alınan şu satırlardan anlaşılabilir: "*Le lin fait donc une des grandes richesses du cultivateur dans le Nord de L'Allemagne. Malheureusement pour l'espèce humaine, ce n'est qu'une ressource contre la misère, et non un moyen de bien-être. Les impôts directs, les corvées, les servitudes de tout genre, écrasent le cultivateur allemand, qui paie encore des impôts indirects dans tout ce qu'il achète ... et pour comble de ruine, il n'ose pas vendre ses productions où et comme il le veut; il n'ose pas acheter ce dont il a besoin aux marchands qui pourraient le lui livrer au meilleur prix. Toutes ces causes le ruinent insensiblement, et il se trouverait hors d'état de payer les impôts directs à lécheance sans la filerie; elle lui offre une ressource, en occupant utilement sa femme, ses enfants, ses servants, ses valets, et lui-même; mais quelle pénible vie, même aidée de ce secours! En été, il travaille comme un forçat au labourage et à la récolte; il se couche à 9 heures et se lève à deux, pour suffire aux travaux; en hiver il devrait réparer ses forces par un plus grand repos; mais il manquera de grains pour le pain et les semailles, s'il se défait des denrées qu'il faudrait vendre pour payer les impôts. Il faut donc filer pour suppléer à ce vide ... il faut — apporter la plus grande assiduité. Aussi le paysan se couche-t-il en hiver à minuit, une heure et se lève à cinq ou six; ou bien il se couche à neuf, et se lève à deux, et cela tous les jours de la vie, si ce n'est le dimanche. Ces excès de veille et de travail usent la nature humaine, et de là vien qu'hommes et femmes vieillissent beaucoup plutôt dans les campagnes que dans les villes.*" ["Keten, öyleyse Almanya'nın kuzeyindeki ekicinin büyük zenginliklerinden birini oluşturur. İnsan türü için, ne yazık ki, bu bir refah aracı değil, sadece

Kilise mallarının yağmalanması, devlet mülkünün hileli yollardan elegeçirilmesi, orta-malı toprakların çalınması, feodal ve klan emlâkının gaspedilerek, başıboş bir terör havası içinde modern özel mülkiyet haline getirilmesi, ilkel birikimin birçok sevimli yöntemlerinden bazılarıydı. Kapitalist biçimde tarım için gerekli alan elegeçirilmiş; toprak, sermayenin bir parçası haline getirilmiş ve kent sanayileri için gerekli, "özgür" ve yasadışı proletarya sağlanmıştı.

sefalete karşı bir dayanaktır. Dolaysız vergiler, angaryalar, her türlü bağımlılıklar, satınaldığı her şey için bir de dolaylı vergi ödeyen Alman ekicisinin ezip suyunu çıkarır ... ve, yıkımı tamamlamak için, ürünlerini istediği yerde ve istediği gibi satmaya cesaret edemez; gereksinme duyduğu şeyi, kendisine en iyi fiyatla verebilecek satıcılardan almaya cesaret edemez. Bütün bu nedenler, onu, yavaş yavaş kemirir, ve urgancılık olmasaydı, ödemesi gerektiğinde dolaysız vergileri bile ödeyemezdi; bu iş, karısını, çocuklarını, hizmetçilerini, uşaklarını ve kendini yararlı bir biçimde kullanarak, ona bir dayanak sağlar; ama, bu dayanaklarla desteklense de ne güç bir yaşam! Yazın, çiftlik ve hasatta, bir kürek mahkûmu gibi çalışır; işlerle baş edebilmek için, 9'da yatar, ikide kalkar: kışın, daha büyük bir dinlenme ile güçlerini toplayacaktır; ama, eğer vergileri ödemek için satması gerekecek zahireyi elden çıkarırsa, ekmek ve ekim için buğday sıkıntısı çekecektir. Öyleyse bu boşluğu doldurmak için urgan örmek gerek; ve eşyanın tabiatı bu işi kazançsız kıldığından, işe hiç ara vermeden devam etmek gerek. Bundan ötürü köylü kışın gece yarısı, saat birde yatar, ve beşte ya da altıda kalkar; ya da dokuzda yatıp ikide kalkar, ve eğer pazarlar sayılmazsa, bu ömür boyu böyle gider. Bu aşırı uykusuzluk ve aşırı çalışma, insan doğasını yıpratır, ve bunun sonucu, erkekler ve kadınlar, kırlarda, kentlerde olduğundan çok daha çabuk yaşlanırlar."] (Mirabeau, *l.c.*, c. III, s. 212, vd..)

İkinci baskıya not. — Robert Somers'in yukarıya bir pasajı aktarılan eserinin yayınlanmasından 18 yıl sonra, 18 Nisan 1866 yılında, Profesör Leone Levi, koyun otlaklarının geyik ormanlarına çevrilmesi konusunda Society of Arts'da[29] bir konuşma yaptı ve İskoç yaylalarındaki çölleşmeyi anlattı. Diğer şeyler yanında şöyle diyordu: "Nüfusun boşaltılması ve ülkenin otlak haline getirilmesi, harcama yapmadan gelir elde etmenin en uygun yoluydu. ... Bir otlak yerine bir geyik ormanı, yaylalarda görülen en yaygın değişiklikti. Toprak sahipleri, bir zamanlar malikânelerinden insanları sürüp çıkardıkları gibi, şimdi de koyunları atıyorlar ve yeni kiracılarına kucak açıyorlardı: vahşî hayvanlar ile tüylü kuşlara. ... İnsan, Dalhousie kontunun malikânesinden çıkıp, Forfarshire'da John o'Groats'un malikânelerine kadar devamlı ormanlık araziden geçip gidebilir. ... Bu korulukların çoğunda, tilki, vahşi kedi, zerdeva, kokarca, sansar, gelincik ve Alp tavşanı çok görülür; buna karşılık, tavşan, sincap ve tarla faresi son zamanlarda kırlara göçmüşlerdir. İskoçya istatistiklerinde üstün nitelikte ve çok geniş mera olarak kayıtlı bulunan muazzam arazilerden çoğu şimdi her türlü ekim ve ıslaha kapatılmış ve yılın çok kısa bir süresinde birkaç kişinin spor zevkine tahsis edilmiştir." Londra'da çıkan *Economist*[71] dergisi 2 Haziran 1866 tarihli sayısında şöyle diyor: "Geçen hafta çıkan bir İskoç dergisinin haberleri arasında şunu okuyoruz: 'Bu yılki kira sözleşmesinin bitmesi üzerine, geçenlerde, 1.200 sterlin yıllık kira teklif edilen, Sutherlandshire'daki en güzel koyun çiftliklerinden birisi geyik ormanı haline getirilecek.' Burada, modern feodalizm içgüdülerinin ... tıpkı Norman fatihlerinin ... Yeni Ormanı yaratmak için 36 köyü yerle bir etmeleri kadar iyi işlediğini görüyoruz. ... Tam iki milyon *acre* arazi. ... İskoçya'nın en verimli topraklarından bazılarını da içerisine alarak ... bomboş yatıyor. Glen Tilt'in doğal çayırları, Perth ülkesi-

15 .YÜZYILIN SONUNDAN İTİBAREN MÜLKSÜZLEŞTİRİLENLERE KARŞI KANLI YASALAR. ÜCRETLERİN, PARLAMENTO YASALARIYLA DÜŞÜRÜLMEYE ZORLANMASI

Feodal bağımlıların bağlarının çözülmesiyle ve halkın topraktan zorla uzaklaştırılmasıyla yaratılmış olan proletarya, bu "özgür" proletarya, doğmakta olan manüfaktürler tarafından aynı hızla emilemiyordu. Öte yandan, alışageldikleri yaşama biçiminden birdenbire kopartılan bu insanlar, yeni durumlarının gerektirdiği disipline aynı hızla kendilerini uyduramazlardı. Bunlar, bazan eğilimlerine uyarak, ama çoğu zaman da koşulların baskısıyla, *en masse**, dilenci, hırsız, serseri haline geldiler. Böylece, 15. yüzyılın sonuyla 16. yüzyıl boyunca bütün Batı Avrupa'da serseriliğe karşı kanlı yasalar çıkartıldı. Bugünkü işçi sınıfının ataları, zorla serseri ve dilenci haline dönüştürüldüklerinden ötürü, cezalandırılmış oluyorlardı. Yasa koyucu, bunları, "gönüllü" suçlular olarak ele almış ve artık mevcut olmayan eski koşullar altındaki gibi çalışmaya devam etmelerini, bunların iyi niyetlerine bağlı bir şeymiş gibi görmüştü.

İngiltere'de bu mevzuat Henry VII zamanında başladı.

Henry VIII, 1530. — Yaşlı ve çalışamayacak durumdaki dilencilere birer dilencilik belgesi verilir. Buna karşılık, sapasağlam serserilere dayak ve hapis cezası. Bir arabanın arkasına bağlanıp, vücutlarından kan akana kadar kamçılanıyorlar ve sonra, doğdukları yere ya da son üç yıldır durdukları yere dönmeye ve "çalışmaya başlamaya" yemin ettiriliyorlar. Ne acı bir alay! Henry VIII, 27'de eski mevzuat uygulanmakla birlikte yeni maddelerle pekiştirildi. Serserilik ne-

nin en besleyici otlakları arasındaydı. Ben Aulder geyik ormanları, uçsuz bucaksız Badenoch bölgesinin en güzel otlağıydı; Karadağ ormanının bir kesimi İskoç kara koyunu için en mükemmel meraydı. İskoçya'da sırf spor amacı için boş bırakılan topraklar konusunda bir fikir vermek için, buranın, tüm Perth kontluğundan daha geniş bir alanı kapsadığını söylemek yeterlidir. Ben Aulder ormanının kaynakları, bu zoraki yıkımla uğranılan kayıplar konusunda bir fikir verebilir. İskoçya'nın eski orman bölgesinin onüçte-birinden fazla olmadığı halde, bu arazi 15.000'den fazla koyunu besleyebilir ... ve gene vb. ... Bütün bu ormanlık arazi şimdi bomboş yatıyor. ... Alman Okyanusunun suları altında kalsaydı bundan beter olmazdı. ... Bu insan eliyle yaratılan çöllere, yasa koyucunun kesin müdahalesi ile bir son verilmelidir."

* Yığın halinde. —ç.

denliyle ikinci kez tutuklamada kamçılama tekrarlanıyor ve bir kulağın yarısı kesiliyordu; üçüncü tutuklamada ise, azılı bir cani ve kamu düzeni düşmanı olarak idam edilecekti.

Edward VI. — 1547'de, hükümdarlığının ilk yılında çıkartılan bir yasaya göre, çalışmak istemeyen herhangi bir kimse, kendisini tembel ve aylak bir kimse olarak ihbar edene kölelik etmeye mahkûm edilecekti. Efendisi, bu köleyi, ekmek, su, bulamaç ve uygun göreceği et artıkları ile besleyecekti. İş ne kadar pis ve iğrenç olursa olsun, kamçı ve zincir zoruyla onu çalıştırmak hakkına sahipti. Eğer köle 15 gün süreyle ortalıktan kaybolursa, hayat boyu köleliğe mahkûm edilecek ve alnına ya da sırtına S* damgası vurulacaktı; üç defa kaçarsa bu suçtan idam edilecekti. Efendi onu herhangi bir kişisel mal ya da hayvan gibi satabilir, bağışlayabilir ya da kiralayabilirdi. Eğer köle, efendisine karşı bir harekete kalkışırsa, gene idam edilirdi. Sulh yargıçları ihbar üzerine bu haydutları izletmek ve yakalatmak zorundaydı. Eğer bir serseri üç gün süreyle aylaklık edecek olursa doğum yerine götürülür, göğsüne kızgın demirle V** harfi damgalanır, zincire vurularak sokaklarda ya da başka işlerde çalıştırıldı. Eğer bu serseri doğum yerini yanlış verirse, hayatı boyunca, o yerin, orada oturanların ya da oradaki kurumların kölesi haline getirilir ve S harfi ile damgalanırdı, Herkes, serserilerin çocuklarını çırak olarak kullanma hakkına sahipti; bu, erkek çocuklar için 24, kız çocuklar için 20 yaşına kadar devam ederdi. Bunlar eğer kaçacak olurlarsa, bu yaşları doldurana kadar efendilerinin köleleri haline getirilirler ve efendileri bunları diledikleri gibi zincire vurabilirler, kamçılarlar vb.. Efendiler, kölelerini kolayca tanıyabilmek ve iyice seçip emin olabilmek için, bunların boyunlarına, kollarına ya da bacaklarına demir bir bilezik takabilirler.*** Bu yasanın son kısmı, bazı yoksul kimselerin, bunlara yiyecek-içecek ve iş sağlayabilecek bir kurum ya da kimse tarafından çalıştırılabileceğini öngörmektedir. Bu türden ce-

* *Slave* — köle. —ç.

** *Vagabond* — serseri. —ç.

*** *Essay on Trade, etc.*, 1770, yazarı şöyle diyor: "Edward VI'nın hükümdarlığı sırasında İngilizlerin büyük bir ciddiyetle, manüfaktürlerin kurulmasını ve yoksulların çalıştırılmalarını teşvik ettikleri görülüyor. Bunu, şu dikkati çekici yasadan da anlıyoruz: "Bütün serseriler damgalanacaktır, vb.." *l.c.*, s. 5.

maat-köleleri, İngiltere'de, "devriye" adı altında, 19. yüzyılın ortalarına kadar sürüp gitmiştir.

Elizabeth, 1572. — 14 yaşından büyük belgesiz dilencileri, herhangi bir kimse iki yıl süreyle hizmetlerine almadığı takdirde, bunlar adamakıllı dövülür ve sol kulakları damgalanır; suçun tekrarlanması halinde eğer 18 yaşından büyükseler ve herhangi bir kimse bunları en az iki yıl hizmetlerine almazsa, idam edilirler; ama üçüncü defa suç işlenmesi halinde bunlar acımasız idam edilirler. Buna benzer hükümler, 18 Elizabeth, böl. 13 ve bir diğeri 1597 yasası.*

James I, — Etrafta başıboş dolaşan ve dilenen herkes, hırsız ve serseri ilân edilir. *Petty Sessions*,[72] bunları, ilk suçlarında meydanda kırbaçlatmaya ve 6 aya, ikincisinde 2 yıla kadar hapsetmeye yetkilidir. Hapisteyken de yargıcın uygun göreceği sürede ve sayıda kırbaçlanacaklardır. ... Islah olmayan ve tehlikeli hırsızların sol omuzları üzerine R** harfi damgalanacak ve ağır iş cezası ile cezalandırılacaklardır; tekrar dilenirken yakalananlar derhal idam edileceklerdir. Bu hükümler, 18. yüzyılın başına kadar yürürlükte kalmış ve ancak 12 Anne, böl. 23 tarafından yürürlükten kaldırılmışlardır.

* Thomas More, *Utopia*'sında [*Ütopia*, İstanbul 1964, s. 64] şöyle diyor: "Böyle doymak bilmez cimrinin biri binlerce dönümlük yeri kuşatıveriyor. İçindeki namuslu çiftçileri evlerinden çıkarıyor: Kimini yalan dolanla, kimini zorla, kimini de türlü yollardan tedirgin edip yerlerini satmak zorunda bırakarak. Doyuracak karınları paralarından çok fazla olan bu köylüler (tarım çok kol isteyen bir iştir çünkü) çoluk çocukları, dulları, yetimleri, ana-babaları ve torunlarıyla yollara düşerler. Doğdukları evden, karınlarını doyuran topraktan ağlayarak uzaklaşır zavallılar ve barınacak yer bulamazlar. O zaman kapkacaklarını, pılılarını, pırtılarını yok pahasına satarlar. Onlar da bitince ne kalır yapılacak: Çalmak ve Tanrı buyruğuyla asılmak. Yoksulluklarını dilencilikle sürdürmek isteyenler de çıkabilir: Onları da serseri diye yakalayıp zindana atıverirler. Oysa nedir suçları bu insanların? Çalışmaya canattıkları halde kendilerine iş verecek kimseyi bulamamak." Thomas More'un hırsızlık yapmak zorunda bırakıldığını söylediği bu zavallı kaçaklardan, Henry VIII saltanatı sırasında, "72.000 büyük ve küçük hırsız idam edilmişti". (Holinshed, *Description of England*, c. I, s. 186.) Elizabeth zamanında, "serseriler, sıralar halinde bağlanırdı ve yıl geçmezdi ki bunlardan üç-dörtyüzü darağacında can vermesin." (*Strype's Annals of the Reformation and Establishment of Religion, and other Various Occurrences in the Church of England during Queen Elizabeth's Happy Reign*, İkinci baskı, 1725, c. 2.) Gene bu aynı Strype'e göre Somersetshire'da tek bir yılda, 40 kişi idam edilmiş, 35 hırsızın eli dağlanmış, 37 kişi kırbaçlanmış ve 183 kişi "ıslah olmaz serseri" diye kent dışına sürülmüştür. Bununla birlikte, o, yargıçların ihmali ve halkın budalaca merhameti yüzünden bu büyük mahkûm sayısının, gerçek suçlu ve cani sayısının beşte-birini bile bulmadığını, İngiltere'nin diğer kontluklarının bu yönden Somersetshire'dan daha iyi olmadığı gibi bazılarının daha da beter durumda oldukları kanısındadır.

** *Rogue* — hırsız. —ç.

17. yüzyılın ortasında Paris'te bir serseriler krallığının kurulduğu Fransa'da da, benzer yasalara raslanır. Louis XVI'nın krallığının başlangıcında bile (13 Temmuz 1777 tarihli buyrukla), 16-60 yaş arasında sağlığı yerinde olup da geçimini sağlayamayan ve bir iş tutmayan kimseler, kürek cezasına mahkûm edilirdi. Charles V'in Hollanda için buyruğu (Ekim 1537), Hollanda eyalet ve kentlerinin ilk yasası (10 Mart 1614) ve Birleşik Eyaletler "Plakaat"ı (26 Haziran 1649) hep aynı nitelikte yasalardı.

Önce zorla toprakları ellerinden alınan, evlerinden atılan ve işsiz-güçsüz serseriler haline getirilen tarımsal nüfus, işte böyle kırbaçlanarak, damgalanarak, müthiş yasalarla işkence edilerek, ücret sisteminin gerektirdiği disipline sokuluyordu.

Toplumun bir kutbunda çalışma koşullarının sermaye şeklinde kütleleşip yoğunlaşması, öteki kutbunda ise, işgüçlerinden başka satacak şeyleri olmayan insanların toplanmış olması yetmiyordu. Hatta bunların işgüçlerini isteyerek satma durumunda bırakılmaları da yetmiyordu. Kapitalist üretimin ilerlemesi, eğitim, gelenek ve edinilen alışkanlıklarla, bu üretim biçiminin koşullarını doğa yasaları gibi apaçık görmeye yatkın bir işçi sınıfını da oluşturuyordu. Kapitalist üretim süreci bir defa örgütlenmesini tamamladı mı, bütün direnmeleri kırar. Devamlı bir nispî artı-nüfus yaratılması, işgücüne olan arz ve talebi ve dolayısıyla ücretleri daima sermayenin gereksinmelerine uygun bir düzeyde tutar. Ekonomik ilişkilerin sessiz baskısı, emekçinin, kapitalistin boyunduruğu altına girmesini tamamlar. Ekonomik koşulların dışında doğrudan doğruya kuvvet kuşkusuz hâlâ kullanılır, ama ancak istisnaî hallerde. İşlerin olağan gittiği sıralarda, emekçi, "doğal üretim yasalarına" terkedilebilir; yani üretimin kendi koşullarının yarattığı, güvence altına aldığı ve sürdürdüğü bir bağımlılığa, sermayeye olan bağımlılığına bırakabilir. Oysa, kapitalist üretimin tarihsel oluşumu sırasında, durum başka türlüdür. Yükseliş halindeki burjuvazi, ücretleri "düzenlemek", yani bunu artı-değer yapımına uygun sınırlar içinde tutmak, işgününü uzatmak ve işçinin kendisini normal bir bağımlılık durumuna sokmak için devletin gücünü daima kullanır. Bu, ilkel birikim denilen şeyin te-

mel öğelerinden biridir.

14. yüzyılın son yarısında ortaya çıkan ücretli emekçiler sınıfı, o sırada ve onu izleyen yüzyılda nüfusun ancak çok küçük bir kısmını teşkil ediyordu ve taşrada bağımsız küçük köylü mülk sahipleri, kentlerde lonca düzeni ile güçlü bir şekilde korunuyordu. Kırda da kentte de, iş sahibi ile işçi, toplumsal bakımdan yanyana idi. Emeğin sermayeye bağımlılığı yalnız şekil yönündendi — yani üretim biçimi henüz özgül kapitalist niteliğini kazanmamıştı. Değişen sermaye, değişmeyen sermayeye geniş ölçüde egemendi. Bu nedenle, ücretli emeğe duyulan gereksinme, her sermaye birikimi ile hızla ilerliyor, oysa ücretli emek arzı daha ağır gidiyordu. Sonradan, kapitalist birikim fonuna dönüşen ulusal ürünün büyük bir kısmı, o sırada hâlâ işçinin tüketim fonuna giriyordu.

Ücretli emek ile ilgili yasal kurallar (daha baştan beri işçinin sömürülmesini amaçlamış ve geliştikçe de hep ona karşı düşmanca bir tutum içinde olmuştu),* İngiltere'de 1349 yılında Edward III zamanında İşçi Yasası (*The Statute of Labourers*) ile başlamıştır. Fransa'da 1350 tarihinde Kral John adına yayımlanan buyruk da bunun benzeridir. İngiliz ve Fransız yasal kuralları paralel giderler ve amaçları da özdeştir. İşçi yasalarının, işgününün zorunlu olarak uzatılmasını amaçlayan yönleri üzerinde, bu konu daha önce ele alındığı için (Onuncu Bölüm, Beşinci Kesim), durmayacağım.

İşçi Yasası, Avam Kamarasının ısrarlı istekleri üzerine çıkarılmıştır. Bir tory, saflıkla şöyle diyor: "Eskiden yoksullar, sanayi ile serveti tehdit edecek derecede *yüksek* ücretler istiyorlardı. Şimdi ise, ücretleri, sanayi ile serveti aynı derecede ve belki de bir başka biçimde daha fazla tehdit edecek derecede *düşük*."** Bir yasayla, kentler ile kırsal bölgeler için, parça-başı ve günlük ücretlerin tarifesi saptandı. Tarım işçileri yıllığına kiralanacak, kentlerdeki işçiler ise

* "Yasa koyucu ne zaman patronlar ile işçiler, arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemeye kalkışsa, danışmanları daima patronlar oluyor." diyor A. Smith.[73] "*L'esprit des lois, c'est la propriété.*" ["Yasaların ruhu mülkiyettir."] diyor Linguet.[74]

** *Sophisms of Free Trade*, By a Barrister, Lond. 1850, s. 206. Sonra alaycı bir şekilde ekliyor: "İşverenler hesabına müdahale etmeye daima hazırdık, şimdi çalışanlar için de bir şeyler yapamaz mıyız?"

"serbest piyasa" koşullarına göre çalıştırılacaktı. Yasada belirlenenin üzerinde ücret ödenmesi hapis cezasıyla yasaklanmıştı, ama, yüksek ücret alanlar, ödeyenlerden daha şiddetli şekilde cezalandırılıyordu. [Örneğin, Elizabeth'in çıraklarla ilgili yasasının 18. ve 19. bölümlerinde, yüksek ücret ödeyenlere on günlük hapis cezası öngörüldüğü halde bu ücreti alan yirmibir gün hapis cezasına çarptırılıyordu.] 1360 tarihli bir yasa, cezaları daha da artırmış ve patronlara yasal ücretler üzerinden dayak yoluyla zorla işçi çalıştırmak yetkisini vermişti. Duvarcı ustasıyla dülgerleri karşılıklı olarak bağlayan her türlü birleşmeler, sözleşmeler ve yeminler, geçersiz ilân edilmişti. İşçiler arasındaki birleşmeler, 14. yüzyıldan başlayarak, sendikalara karşı çıkartılmış bulunan yasaların yürürlükten kaldırıldığı 1825 yılına kadar ağır bir suç sayılmıştır.[75] 1349 tarihli işçi yasası ile bunu izleyen yasaların asıl niteliğini ortaya koyan gerçek, bütün bunlarda, devlet tarafından ücretler için bir üst sınır çizildiği halde bir alt sınır konulmamış olmasıdır.

16. yüzyılda işçilerin durumu, bildiğimiz gibi çok daha beter olmuştu. Ücretler para olarak yükselmişti, ama bu yükseliş paranın değerinin düşmesi ve meta fiyatlarındaki artış oranında olmamıştı. Ücretler bu nedenle aslında düşmüştü. Böyle olduğu halde, ücretlerin düşük tutulması konusundaki yasalar yürürlükte kaldığı gibi "kimsenin hizmete almak istemediği" insanların kulaklarının kesilmesine ve damgalanmasına devam edilmişti. 5 Elizabeth, böl., 3, Çıraklık Yasası ile, sulh yargıçlarına bazı ücretleri saptamak ve bunları mevsimlere ve meta fiyatlarına göre ayarlamak yetkisi verilmişti. James I, bu çalışma yönetmeliklerini, dokumacıları, iplik eğiricilerini ve her türlü işçileri kapsayacak şekilde genişletti.* George II ise, işçilerin manüfaktürle-

* James I'in, böl. 6, 2 numaralı yasasının bir maddesinden, bazı kumaş yapımcılarının, sulh yargıcı sıfatıyla, kendi işyerlerindeki resmî ücret tarifelerini, gene kendileri saptamak yetkisine sahip bulunuyorlardı. Almanya'da, özellikle Otuz Yıl Savaşlarından sonra, ücretleri düşük tutmayı amaçlayan yasalar yaygındı. "Hizmetçi ve işçi kıtlığı, nüfusu seyrek bölgelerde mülk sahipleri için çok sıkıntı vericiydi. Bütün köylülere, bekâr erkek ve kadınlara oda kiralamaları yasaklanmıştı; bekâr olan ve hizmetkârlık yapmak istemeyen herkes, günlük ücretle köylüler için tohum ekmek ya da hububat alımı ve satımı gibi işlerle uğraşsalar bile, yetkili makamlara ihbar edilecek ve hapse atılacaktır. (*Imperial privileges and sanctions for Silesia*, I, 25.) Bütün bir yüzyıl boyunca küçük Alman prenslerinin buyrukları, kendi zor kaderlerine razı olmayan ve

re karşı birleşmelerini engelleyen yasaları genişletti. Manüfaktür döneminde, *par excellence**, kapitalist üretim biçimi, ücretlerle ilgili mevzuatı hem işlemez ve hem de gereksiz hale getirecek derecede kuvvetlenmişti: ama egemen sınıflar, ne olur ne olmaz düşüncesiyle bu eski silahları bir yana bırakmak istemiyordu. 8 George II bile, Londra ve yöresindeki terzi kalfalarının, genel yas zamanları dışında 2 şilin 7,5 peniden fazla gündelik almalarını yasaklamış, 13 George III, böl. 68, sulh yargıçlarına ipekli dokumacılarının ücretlerini saptama yetkisi verilmişti; gene 1796 yılında, sulh yargıcının ücretler konusundaki kararlarının tarım dışındaki işçiler için de geçerli olup olmadığının belirlenmesi için daha yüksek derecedeki iki yargıcın kararları gerekli görülmüştü; gene 1799 yılında, parlamentodan çıkan bir yasa ile, İskoçyalı madencilerin ücretlerinin, Elizabeth zamanında çıkan yasa ve 1661 ve 1671 tarihli iki İskoç yasası ile düzenlenmeye devam edilmesi emredilmişti. Bu geçen zaman içinde koşulların ne denli değiştiğini, İngiliz Avam Kamarasında daha önce raslanamayan bir olay ortaya koymaktadır. 400 yılı aşan bir süre, ücretlerin kesinlikle aşamayacakları bir üst sınırla ilgili yasaların çıkartıldığı bu yerde, 1796 yılında Whitbread, tarım işçileri için yasal en düşük bir ücret önerisinde bulundu. Pitt buna karşı çıkmakla birlikte, "yoksulların durumunun feci" olduğunu itiraf ediyordu. Nihayet 1813 yılında, ücretlerin düzenlenmesi ile ilgili yasalar yürürlükten kaldırıldı. Kapitalistin fabrikasını kendi özel yasaları ile yönetmesi ve tarım işçilerinin ücretlerinin, yoksulluk vergisi ile karşılanabilir en alt düzeyde tutulması karşısında zaten bunlar saçma ve gereksiz duruma gelmişlerdi. Patron ile işçi arasındaki sözleşmeler, bu sözleşmelerin feshi gibi konularda, iş yasalarında bulunan hükümler, sözleşmeyi bazan patrona karşı sadece hukuk davası açılmasını, oysa aynı durumdaki işçi için ceza kovuşturması yapılması-

yasal ücretler ile yetinmeyen ahlâksız ve küstah ayak takımından yapılan acı şikâyetlerle doludur; mülk sahipleri işçilere, devletin saptadığı ücretten fazlasını vermekten menedilmişlerdi. Gene de hizmet koşulları o sırada, yüzyıl sonrasına göre daha iyiydi; Silezya'da çiftlik hizmetkârları 1652 yılında haftada iki defa et yiyorlardı, oysa yüzyılımızda bile, hizmetkârların yılda ancak üç defa et yedikleri bölgeler vardır. Ayrıca, savaş sonrası ücretler, bunu izleyen yüzyıldan daha yüksekti." (G. Freytag.)

* En üstün derecede. —ç.

nı öngörmekte ve bu hükümler bugün (1873) bile yürürlükte bulunmaktadır. İşçi Sendikalarına karşı barbarca yasalar, proletaryanın tehdit edici tutumu karşısında 1825'te kaldırıldı. Bunlar, gene de bütünüyle temizlenemedi. Eski yasanın bazı güzel parçaları 1859'a kadar sürdü. En sonunda, 29 Haziran 1871 tarihli bir yasa ile, İşçi Sendikalarının resmen tanınması yoluyla, bu tür mevzuatın son izlerinin de silindiği şeklinde bir adım atıldı. Ama, aynı tarihte gene Parlamentonun çıkarttığı bir yasa ile (şiddet, tehdit ve tecavüzle ilgili ceza yasasını değiştiren yasa) eski durum, yeni bir biçim içersinde, tekrar kurulmuş oldu. Bu parlamenter elçabukluğu ile, işçilerin grev ya da lokavt sırasında yararlanabilecekleri hükümler genel hukuk alanından çıkartılarak, yorumlanmaları, sulh yargıçları olmaları sıfatıyla bizzat fabrikatörlere bırakılan özel ceza mevzuatı içine sokuldu. Oysa daha iki yıl önce, aynı Avam Kamarası ve aynı Mr. Gladstone, herkesçe bilinen dürüst bir tutumla, işçi sınıfına karşı bütün özel ceza mevzuatının kaldırılması için bir tasarı getirmişlerdi. Ama bu tasarı, ikinci müzakere aşamasından öteye gidemedi ve nihayet tory'ler ile ittifak kuran "büyük Liberal partinin" kendisini iktidara getiren proletaryaya karşı çıkma cesaretini bulması üzerine, bu konu da, rafa kaldırılmış oldu. Bu ihanet ile de yetinmeyen "büyük Liberal parti", egemen sınıfların hizmetkârlığına daima hazır İngiliz yargıçlarına "devletin güvenliğine karşı girişilecek hareketler" için daha önce çıkartılmış yasaları[76] bulup çıkartma ve bunları emekçilerin kuracakları birliklere uygulama yolunu açtı. Görüldüğü gibi, İngiliz Parlamentosu, işçilere karşı, sürekli bir kapitalistler sendikası davranışını utanmazca bir bencillik içerisinde tam 500 yıl sürdürdükten sonra, kitlelerin baskısı altında ve istemediği halde, grevler ve sendikalara karşı olan yasaları yürürlükten kaldırmıştır.

Devrimin ilk fırtınalı döneminde Fransız burjuvazisi, işçilerin elinden, daha yeni kavuştukları birlik kurma hakkını geri alma cesaretini bulmuştur. 14 Haziran 1791 tarihli bir kararname ile, işçiler arasında kurulabilecek her türlü birliğin, "özgürlüğe ve insan hakları bildirisine karşı girişilmiş bir fiil" olduğu 500 *livre* para cezası ve bir yıl süreyle vatan-

daşlık haklarından yoksun bırakma ile cezalandırılacağı ilân edilmiştir.* Sermaye ile emek arasındaki mücadeleyi, devlet zoruyla, sermayeyi rahatsız etmeyecek sınırlar içinde tutmayı amaç edinen bu yasa, pek çok devrim ve hanedan değişikliğinden daha ömürlü olmuştur. Terör dönemi[77] bile buna el sürmedi. Daha, yakınlarda ceza yasasından çıkartıldı. Bu burjuva *coup d'état* için gösterilen bahaneden daha karakteristiği doğrusu bulunamaz. Bu yasayla ilgili komisyonun raportörü Chapelier şöyle diyor: "Ücretlerin şimdikinden biraz daha yüksek olması ... işçilerin temel tüketim maddelerini sağlayamamaktan ileri gelen ve neredeyse köleliği andıran mutlak bağımlılık durumuna düşmelerini önleyecek bir düzeyde bulunması, her ne kadar kabul edilebilir ise de", işçilere, kendi çıkarları konusunda bir anlayışa ulaşmak ve "neredeyse köleliği andıran mutlak bağımlılığı" hafifletebilecek ortak hareket etme olanağı verilmemelidir; çünkü buna gözyumulursa, "eski ustalarının ve ve şimdiki işverenlerin özgürlüklerini" ihlâl ederler ve meslek birliklerinin sabık loncа efendilerinin (*masters of the corporations*) despotluğuna karşı bir birlik kurulması —arkasından ne gelecek dersiniz!— Fransız anayasasının kaldırdığı loncaların yeniden kurulması demek olur.**

* Bu yasanın I. Maddesi şöyle diyor: "*L'anéantissement de toute espèce de corporations du même étant et profession étant l'une des bases fondamentales de la constitution française, il est défendu de les rétabilir de fait sous quelque prétexte et sous quelque forme que ce soit.*" ["Aynı iş ve meslekten yurttaşların Fransız Anayasasının ana temellerinden biri olduğundan, hangi biçim ve hangi bahane altında olursa olsun, bunları gerçekte yeniden kurmak yasaktır.] IV. Maddede şöyle der: "*si ... des citoyens attachés aux mêmes professions, arts et métiers prenaient des délibérations, faisaie't entre eux des conventions tendantes à refuser de concert ou à n'accorder qu'à un prix déterminé le secours de leur industrie ou de leurs travaux, les dites délibérations et conventions ... seront déclarées inconstitutionnelles, attentatoires à la liberté et à la declaration des droits de l'homme, &c.*"; ["Eğer ... aynı meslek, sanat ve işlere bağlı yurttaşlar, karar alır, aralarında beceri ya da çalışmalarının yardımına belirli bir fiyat verilmesini birlikte reddetmeye ya da sadece böyle bir fiyat verilmesine yönelen sözleşmeler yaparlarsa, sözü geçen karar ve sözleşmeler ... anayasaya karşı, özgürlük ve insan hakları sözleşmesine aykırı, vb."] olarak, yani eski tüzüklerdeki gibi, hainlik olarak ilân edilir. (*Revolutions de Paris*, 1791, c. III, s. 523.)

** Buchez et Roux, *Histoire Parlementaire*, c. X, s. 193-195, vd..

KAPİTALİST ÇİFTÇİNİN DOĞUŞU

Buraya kadar, yasa-dışı bir proletarya sınıfının zorla yaratılmasını, onları ücretli-emekçilere dönüştüren kanlı disiplini; emeğin sömürülme derecesini artırmak suretiyle sermaye birikimini hızlandırmak için polisi harekete geçiren devletin utanç verici hareketini gördük, geriye şu soru kalıyor: peki kapitalistler nereden geldiler? Çünkü, tarımsal nüfusun mülksüzleştirilmesi, doğrudan doğruya yalnız büyük toprak sahiplerini yaratmaktadır. Bununla birlikte, çiftçilerin meydana gelişi sözkonusu olduğunda, yüzyıllarca süren bu yavaş oluşumu, biz, ancak, deyim yerindeyse, el yordamıyla izleyebiliriz. Serflerin yanısıra serbest küçük toprak sahipleri, çok farklı koşullar altında toprağa sahip bulunuyorlardı ve bu nedenle, bunların kurtuluşları, çok farklı ekonomik koşullar altında olmuştu. İngiltere'de ilk çiftçi örneği, kendisi de serf olan çiftlik kâhyasıydı. Durumu, eski Romadaki *villicus*'a benziyordu, ama hareket alanı daha dardı. 14. yüzyılın ikinci yarısında, bunun yerini, tohumu, hayvanları ve iş araçlarını toprakbeyinin sağladığı bir çiftçi aldı. Bunun durumu köylülerden pek farklı değildi. Yalnız daha fazla ücretli emek sömürüyordu. Çok geçmeden bir *métayer,* bir yarıcı çiftçi halini aldı. Tarım için gerekli olan yatırımın yarısını o, öteki yarısını toprakbeyi sağlıyordu. Elde edilen ürünü sözleşme gereğince paylaşıyorlardı. Bu şekil İngiltere'de hızla ortadan kalkmış ve yerini, sermayeyi kendisi yatıran ve bunu ücretli işçi çalıştırarak çoğaltan, artı-ürünün bir kısmını para ya da aynî olarak toprakbeyine kira olarak ödeyen gerçek çiftçi almıştır. 15. yüzyıl boyunca, bağımsız köylü ile çiftlik işçisi, hem kendisi için ve hem de ücret karşılığı çalışarak kendi emekleriyle zenginleştikleri sürece, çiftçinin durumu da, üretim alanı da, aynı derecede orta halli idi. 15. yüzyılın son otuz yılında başlayıp neredeyse (son on yılı dışında) bütün 16. yüzyıl boyunca devam eden tarımsal devrim, kırsal nüfusun yoksullaşması ölçüsünde onu da zenginleştirdi.*

* Harrison, *Description of England* adlı yapıtında şöyle diyor: "Belki de dört sterlinlik eski kira, sözleşmenin sonuna doğru kırk sterline yükseldiği hal-

Orta-malı toprakların gaspı, elindeki hayvan sürülerini büyük ölçüde çoğaltmasını sağladığı gibi, toprağın işlenmesi için neredeyse hiç masraf etmeksizin gübre elde etmesini de kolaylaştırdı. Buna, 16. yüzyılda çok önemli bir öğe daha eklendi. O sırada çiftlikler için kira sözleşmeleri çok uzun süreli, çoğu 99 yıllık oluyordu. Kıymetli madenlerin, dolayısıyla paranın değerindeki gitgide artan ölçülerde düşüş, çiftçilere altın meyveler sağlıyordu. Yukarıda tartışılan öteki durumlar dışında, bu ücretlerin düşmesi sonucunu veriyordu. Bu ücretlerin bir kısmı, şimdi çiftliğin kârlarına ekleniyordu. Hububat, yün, et, kısacası tarımsal ürün fiyatlarındaki sürekli artış, fazladan hiç bir çaba harcamaksızın çiftçinin para-sermayesini çoğaltıyor, oysa ödediği kira (paranın eski değeri üzerinden hesaplandığı için) aslında küçülmüş bulunuyordu.*

Böylece bu çiftçiler, hem işçilerin ve hem de toprakbeylerinin sırtından zenginleştiler. İşte, bu yüzden, İngiltere'de, 16. yüzyılın sonunda, zamanın durumuna göre zengin bir kapitalist çiftçiler sınıfının bulunmasına şaşmamak gerekir.**

de, eğer altı-yedi yıllık kira alacağı, elli ya da yüz sterlin olmazsa çiftçi kazancının çok az olduğunu düşünürdü."

* 16. yüzyılda paranın değerinden kaybetmesinin, toplumun farklı sınıfları üzerindeki etkisi konusunda bkz: *A Compendious or Briefe Examination of Certayne Ordinary Complaints of Divers of our Countrymen in these our Days*, By W. S., Gentleman (London 1581.) Bu yapıtın diyolog biçiminde oluşu, uzun süre, onun, Shakespeare'e ait olduğu kanısını yarattı ve hatta 1751 yılında onun adıyla yayınlandı. Bu yapıtın yazarı William Stafford'dur. Bir yerinde şövalye şöyle hükûm yürütür:

"Şövalye: Siz benim komşularım, çiftçi, siz Bay Tuhafiyeci, siz iyi kalpli Fıçıcı, diğer zanaatçılarla birlikte kendinizi çok iyi geçindirebilirsiniz. Çünkü her şeyin fiyatı eskisine göre ne kadar pahalanmışsa, siz de sattığınız malların ve işinizin fiyatını o kadar yükseltiyorsunuz. Ama bizim satacak bir şeyimiz yok ki fiyatını yükseltelim ve satın alacağımız şeylerin fiyatlarını böylece karşılayabilelim." Bir başka yerde şövalye doktora sorar: "Rica ederim, siz kimleri kastettiniz; ve özellikle bundan kaybı olmayacak kimlerdir sizce? Doktor: Benim kastettiklerim alım-satım geçimini sağlayanlar, çünkü onlar pahalı aldıklarını zaten gene pahalı satarlar. Şövalye: Size göre bundan sonra kazançlı çıkacaklar kimlerdir? Doktor: Eski fiyatla çiftlik tutan herkes, çünkü bunlar eski kiraya göre para öderler, yeni fiyat üzerinden satarlar; yani ektikleri toprağa az para ödedikleri halde, yetiştirdikleri her şeyi pahalı satarlar. Şövalye: Peki öyleyse, bu adamların kazançlarından daha fazla kayba uğrayanlar kimlerdir? Doktor: Bütün soylular, beyzadeler, az bir kirayla ya da yardımla geçinenler, çiftçilik yapmayanlar, alım-satımla uğraşmayan herkes."

** Fransa'da, ortaçağ başlarında feodal bey yerine vergi ve kira toplayan kâhyalar ve bu işi yöneten *régisseur*'ler çok geçmeden baskı, hile ve aldatmacayla, *homme d'affaires* [işadamları] oldular ve kendilerini kapitalist diye sat-

TARIMSAL DEVRİMİN SANAYİ ÜZERİNDEKİ TEPKİSİ. SANAYİ SERMAYESİ İÇİN İÇ PAZARIN YARATILMASI

Tarımsal nüfusun sürekli ve ardarda gelen mülksüzleştirilme ve bulundukları yerlerden sürülmeleri olayı, gördüğümüz gibi, kentlerdeki sanayie, lonca kuruluşlarından tamamen bağımsız ve bunların koyduğu engelleri bulunmayan bir proletarya kitlesi sağlamıştı; ve bu mutlu durum, ihtiyar A. Anderson'u (James Anderson ile karıştırılmasın), *History of Commerce*[78] adlı yapıtında ortaya koyduğu üzere, Tanrının bu işte doğrudan eli bulunduğuna inandırmıştı. İlkel birikimin bu öğesi üzerinde bir an için tekrar durmamız gerekiyor. Bağımsız ve kendine yeterli köylülerin seyrekleşmesi, Geoffroy Saint Hilaire'in, göksel maddelerin bir yerde yoğunlaşmasını bir başka yerdeki seyrekleşme ile açıklaması gibi, yalnız sanayi proletaryasının bir yerde toplanması sonucunu doğurmakla kalmamıştı.* Üzerinde çalışanların sayısında bir azalma olduğu halde toprak eskisi kadar ve hatta daha fazla ürün veriyordu; çünkü toprak mülkiyeti koşullarındaki devrimle birlikte, işleme yöntemle-

maya başladılar. Bu yöneticiler (*régisseurs*) bazan kendileri de soylulardandı. Örneğin: *"C'est li compte que messire Jacques de Thoraine, chevalier chastelain sor Besancon rent ès-seigneur tenant les comptes à Dijon pour monseigneur le duc et comte de Bourgoigne, des rentes appartenant à la dite chastellenie, depuis XXV'eme jour de décembre MCCCLIX jusqu'au XXVIII'eme jour de décembre MCCCLX."* (Alexis Monteil, *Traité de Matériaux Manuscrits*, etc., s. 234, 235.) Burada da görüldüğü gibi, toplumsal yaşamın bütün alanlarında aslan payı daima aracıya düşmektedir. Ekonomik alanda, sözgelişi, bankerler, borsa spekülatörleri, tacirler, satıcılar işin kaymağını alırlar; hukuk alanında avukat, müşterileri yolar; politikada temsilci, oy verenden daha önemli, bakan da hükümdardan; dinde ise Tanrıyı, "Resulü" geri plana ittiği gibi, onu da, iyi bir çoban ile koyunları arasında aracılık etmesi kaçınılmaz olan rahipler bir köşeye atmışlardır. İngiltere'de olduğu gibi, Fransa'da da, büyük feodal malikâneler, sayısız küçük işletmelere bölünmüş ve bu iş, halkın çok daha zararına olarak gerçekleştirilmiştir. 14. yüzyıl boyunca çiftlikler ya da *terriers*'ler ortaya çıkmıştır. Bunların sayısı sürekli artmış, 100.000'i çok aşmıştır. Bunlar, ürünün 1/12'si ile 1/5'i arasında değişen miktarını nakdî ya da aynî rant olarak ödüyorlardı. Bu çiftlikler, malikânenin değerine ve büyüklüğüne göre *fief, sub-fief* [tımar, zeamet] idiler ve çoğu ancak birkaç *acre*'lık toprağı kapsıyordu. Ama bu çiftçilerin, toprak üzerinde oturan kimseler üzerinde bir dereceye kadar yargı hakları vardı; bu da dört dereceliydi. Tarım kesimindeki nüfusun bütün bu küçük despotlar altında nasıl ezildiği anlaşılabilir. Monteil, bir zamanlar, Fransa'da 160.000 yargıç bulunduğunu söylüyor, oysa bugün, sulh mahkemeleri dahil 4.000 mahkeme yetmektedir.

* *Nations de Philosophie Naturelle*, Paris 1838, adlı yapıtında.

ri gelişmiş, elbirliği ve üretim araçlarının yoğunlaşma derecesi artmış, ücretli tarım işçileri daha sıkı* bir biçimde çalıştırıldığı gibi kendileri için işledikleri tarlaların alanı gitgide daralmıştı. Bu nedenle, tarımsal nüfusun bir kısmının serbest hale getirilmesiyle bunların daha önceki beslenme araçları da serbest hale gelmişti. Şimdi bunlar, değişen sermayenin maddî unsurlarına dönüştürülmüştü. Mülksüzleştirilen ve yerlerinden atılan köylü, [yaşama araçlarının —ç.] değerini, yeni efendisinden, sanayi kapitalistinden, ücret biçiminde satınalmak zorundaydı. Yaşama araçları için söylenenler, yerli tarıma dayalı sanayi hammaddeleri için de geçerlidir. Bunlar değişen sermayenin bir unsuruna dönüştürüldüler. Örneğin, diyelim Frederick II zamanında hepsi de keten eğiren Vestefalya'lı köylülerden bir kısmı zorla mülksüzleştirildi ve topraklarından atıldı, kalan öteki kısmı büyük çiftliklerde gündelikçi haline geldi. Aynı zamanda, "serbest bırakılan" insanların şimdi artık ücret karşılığı çalışmakta oldukları keten ipliği eğiren işyerleri kurulmaktaydı. Ketenin görünüşü tıpkı eskisi gibidir. Tek bir dokusu bile değişmemiştir, ama içine şimdi yeni bir toplumsal ruh sızmıştır. Artık o, manüfaktür sahibine ait değişmeyen sermayenin bir kısmıdır. Eskiden onu eliyle yetiştiren ve ailesi içersinde eğiren çok sayıda küçük üretici arasında bölünmüş bulunan keten, şimdi, kendi hesabına onu başkalarına eğirten ve dokutan tek bir kapitalistin elinde toplanmıştır. Eskiden keten ipliği eğirmede harcanan fazladan emek, bir yığın köylü ailesinin fazladan geliri halinde gerçekleşir, ya da diyelim Frederick II zamanında, *pour le roi de prusse*** vergi halini alırdı. Şimdi ise bu emek, birkaç kapitalistin kârı olur. Eskiden bütün ülke yüzeyine dağılmış bulunan iğler ile çıkrıklar, şimdi, işçiler ve hammadde ile birlikte birkaç büyük iş barakasında toplanmıştır. Ve iğler, çıkrıklar, hammadde, şimdi, iplikçiler ile dokumacılar için bağımsız birer varlık olan araçlar olmaktan çıkıp, bunlar üzerinde egemenlik kurmaya ve onlardan karşılığı ödenmemiş emeği emmeye yarayan araçlar halini alırlar.*** Bü-

* Sir James Steuart'ın üzerinde önemle durduğu bir nokta.[79]

** Prusya kralı için. —ç.

*** Kapitalist diyor ki: *"Je permettrai, que vous ayez l'honneur de me servir,*

yük manüfaktürler ve büyük çiftliklere bir gözatan insan, bunların, birçok küçük üretim merkezlerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulduğunu ve sayısız küçük bağımsız üreticilerin mülksüzleştirilmesi ile vücuda getirildiğini farkedemez. Gene de halkın sezgisi yanılmamıştı. Devrimin aslanı Mirabeau zamanında, büyük manüfaktürlere hâlâ, tıpkı bizim tek bir tarla haline getirilmiş birçok tarla için dediğimiz gibi, biraraya getirilmiş işyerleri, birleşik manüfaktürler, *manufactures réunies* deniyordu. Mirabeau şöyle diyor: "Biz sadece, içinde yüzlerce insanın bir müdürün emrinde çalıştığı ve genellikle *manufactures réunies* denilen büyük manüfaktürlere önem veriyoruz. Çok sayıda işçinin ayrı ayrı ve kendi hesabına çalıştıkları yerler neredeyse hiç dikkate alınmıyor ve diğerlerinden çok ayrı tutuluyor. Bu, büyük bir hatadır, çünkü sadece bu ikinci tür yerler ulusal refahın gerçekten önemli kaynaklarıdır. ... Büyük işyerleri (*manufactures réunies*) bir-iki girişimciyi büyük zenginliğe kavuşturacak, ama işçiler kendilerine az ya da çok ücret ödenen gündelikçiler olarak kalacaklar ve girişimin başarısından herhangi bir pay alamayacaklardır. Buna karşılık, ayrı ayrı işyerlerinde (*manufactures séparée*) kimse zengin olmayacak, ama pek çok işçi rahatlıkla geçinecektir; tutumlular ile çalışkanlar küçük bir sermaye biriktirebilecekler, doğum, hastalık, kendileri ya da yakınları için küçük bir miktar ayırabileceklerdir. Tutumlu ve çalışkan işçilerin sayıları artacaktır, çünkü bunlar, iyi hareket etmeyi ve çalışmayı, gelecek için herhangi bir önem taşımayan ve sadece insanı günden güne biraz daha iyi yaşayabilecek hale getiren küçük ücret artışlarını değil, durumlarını esaslı bir şekilde düzeltecek bir yol olarak göreceklerdir. ... Geniş işyerleri, işçilere kendi kazançları için günü gününe ücret ödeyen birkaç kişinin girişimleri bu özel kişilere refah getirebilir, ama bunlar, hiç bir zaman hükümetlerin dikkatine lâyık birer hedef olmayacaklardır. Çoğu kez küçük tarım faaliyetlerini de birlikte yürüten ayrı ayrı işyerleri, tek

à condition que vous me donnez le peu qui vous reste pour la peine que je prends de vous commander." ["Size emretmek için çektiğim zahmete karşılık elinizde kalan az şeyi de vermeniz koşuluyla, bana hizmet etmek şerefine ulaşmanıza izin veririm."] (J. J. Rousseau, *Discour sur l'Economie Politique*, [Genève 1756, s. 70].)

serbest çalışma yerleridir."* Tarımsal nüfusun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve yerlerinden atılmaları, sanayi sermayesi için, yalnız, işçileri, bunların yaşama araçlarını ve iş araçlarını serbest hale getirmekle kalmaz, bir iç pazar da yaratmış olur.

Gerçekten de, küçük köylüleri ücretli emekçiye, bunların yaşama araçlarını, sermayenin maddî öğelerine dönüştüren olaylar, aynı zamanda, bu sermaye için bir iç pazar da yaratır. Eskiden köylü ailesi, yaşama araçlarını ve hammaddeleri kendisi üretir ve bunların çoğunu gene kendisi tüketirdi. Oysa şimdi bu hammaddeler ile yaşama araçları, meta halini almıştır; büyük çiftçiler bunları satmakta, gerekli pazarı manüfaktürlerde bulmaktadır. İplik, keten bezi, kaba yünlü eşyalar —her köylü ailesinin hammaddesini kolayca bulabileceği ve kendi kullanımı için eğirip dokuyabileceği bu gibi şeyler— şimdi artık manüfaktür malına dönüşmüş ve kırsal bölgeler de, sürüm pazarları olmuştur. Dağınık zanaatçıların şimdiye kadar kendi hesabına çalışan küçük üreticiler içersinde buldukları çok dağınık müşteriler, şimdi, sanayi sermayesinin sağladığı tek bir büyük pazar içersinde yoğunlaşmıştır.** Böylece, kendi kendilerine yeterli köylülerin mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarından ayrılması ile, kırsal ev sanayilerinin yokedilmesi, manüfaktürle tarımın birbirinden ayrılması süreci elele gitmiş oluyor. Ve ancak, kırsal ev sanayilerinin yokedilmesi, bir ülkenin iç pazarına kapitalist üretim biçiminin gerektirdiği genişliği ve devamlılığı kazandırabilirdi. Gene de gerçek manüfaktür dönemi, bu dönüşümü, kökten ve bütünüyle gerçekleştirmeyi başaramamıştır. Gerçek anlamda, manüfaktürün, ulusal üretim alanının ancak bir kısmını ele geçirebildiği ve nihaî temel olarak, daima, kentlerdeki elza-

* Mirabeau, *l.c.*, c. III, s. 20-109 *passim*. Mirabeau'nun, ayrı işyerlerini, "birleşik" olanlara göre daha ekonomik ve verimli saymasının ve bu ikincileri, hükümetin ihtimamı ile yetiştirilen sunî yabancı bitkilere benzetmesinin nedeni, o sırada kıta manüfaktürünün büyük kısmının durumları ile açıklanabilir.

** "Yirmi libre yünün, diğer işler arasında, kendi el emekleriyle, bir işçi ailesinin yıllık giyecek eşyası haline getirildiğini düşünelim; bu, hiç bir sorun yaratmaz; ama bunu pazara getirin, fabrikaya gönderin, oradan aracıya ve satıcıya aktarın, önünüze dağ gibi ticarî işlemler ve malın değerinin yirmi katına ulaşan nominal bir sermaye çıkar. ... Böylece, işçi sınıfı, sefil bir fabrika ahalisini, asalak bir esnaf takımını ve hayalî bir ticaret, para ve maliye sistemini yaşatmak zorundadır." (David Urquhart, *l.c.*, s. 120.)

naatı ile kırsal bölgelerdeki ev sanayiine dayandığı hatırlanacaktır. Eğer manüfaktür, bunları, bir biçimde, belli bir kolda ve noktada yoketmişse, hammaddenin belli bir yere kadar işlenmesine olan gereksinmesi nedeniyle, bunları bir başka yerde ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle manüfaktür, yardımcı bir çalışma olarak toprağını işlemekle birlikte, sınaî faaliyeti asıl iş edinen ve bu ürettiği şeyleri ya doğrudan doğruya ya da tüccarlar aracılığı ile manüfaktürlere satan yeni bir küçük köylüler sınıfı oluşturmuştur. İşte bu, İngiliz tarihini inceleyenleri başlangıçta şaşırtan bir olgunun, başlıca olmamakla birlikte, nedenlerinden bir tanesidir. 15. yüzyılın son üçte-birinden sonra kırsal bölgelerde kapitalist çiftliğin yaygın hale gelmesi ve köylülerin gitgide yokolmaları konusunda, belirli aralıklarla devamlı şikâyetler görülür. Öte yandan, sayıları azalmış ve daima daha beter durumda olmakla birlikte bu köylü tarımına yeniden raslanır.* Bunun başlıca nedeni şudur: İngiltere birbirini izleyen dönemlerde bir zaman başlıca tahıl üreticisi, bir başka zaman hayvan yetiştiricisi durumundadır ve buna bağlı olarak köylü tarım işletmelerinin genişliğinde dalgalanmalar olmuştur. Modern sanayi en sonunda makine ile kapitalist tarımın devamlı temelini atmış, tarımsal nüfusun büyük çoğunluğunu köklü bir şekilde mülksüzleştirmiş ve —iplikçilik ile dokumacılığın— köklerini kazıyarak kırsal ev sanayiinin tarımdan ayrılması sürecini tamamlamıştır.** Ve

* Cromwell'in zamanı bir istisnadır. Cumhuriyetin devamınca, her sınıftan İngiliz halk kitleleri, Tudorların zamanında düşmüş oldukları perişan durumdan kurtulmuşlardır.

** Tuckett, modern yünlü dokuma sanayiinin, makinenin kullanılmaya başlaması üzerine, asıl manüfaktürden ve kırsal yerlerde yürütülen ev sanayilerinden doğup geliştiğini biliyor. "Saban, boyunduruk, tanrıların icadı ve kahramanların meslekleriydi: dokuma tezgâhı, iğ, çıkrık, daha az soylu ana-babadan mı gelir? Çıkrığı sabandan, iği boyunduruktan ayırıyorsunuz ve fabrikaları, yoksul yurtlarını, kredileri, bunalımları yaratıyor, iki düşman ulus elde ediyorsunuz: biri çiftçi, diğeri tüccar." (David Urquhart, *l.c.*, s. 122.) Ama şimdi de bir Carey çıkıyor ve İngiltere'yi, diğer bütün ülkeleri sırf birer tarım ulusu ve kendisini de onların fabrikatörü haline getirmek istediği için haklı olarak suçluyor. Türkiye'nin bu şekilde mahvedildiğini öne sürüyor, çünkü bu ülkede, "toprağın sahibi ve onu işleyenlere, İngiltere, saban ile dokuma tezgâhının, çekiç ile süngünün doğal ittifakını kurarak kendilerini güçlendirmeye izin vermemiştir". (*The Slave Trade*, s. 125.) Ona göre, İngiliz çıkarlarının serbest ticaret propagandasını bu ülkede yapmakla, Türkiye'nin iflâsında başrolü oynayanlardan birisi de Urquhart'ın ta kendisidir. İşin en hoş yanı da, büyük bir Rus hayranı olan Carey'in, bu ayrılma sürecine engel olmak için, bu ayrılmayı hızlandıran himaye sistemini savunmasıdır.

böylece de ilkönce, sanayi sermayesi için, iç pazarın tamamını ele geçirmiştir.*

OTUZBİRİNCİ BÖLÜM
SANAYİCİ KAPİTALİSTİN DOĞUŞU

Sanayici** kapitalistin doğuşu, çiftçinin doğuşu gibi yavaş yavaş yürüyen bir süreçle olmamıştır. Kuşkusuz, pek çok küçük lonca ustası, daha da fazla bağımsız küçük zanaatçı ve hatta ücretli emekçi, küçük kapitalist haline gelmiş ve (ücretli emeği gitgide artan ölçüde sömürerek ve dolayısıyla birikim sağlayarak) tam kapitalist olup çıkmışlardır. Kapitalist üretimin çocukluk döneminde işler çoğu kez ortaçağ kentlerinin çocukluk dönemindekileri andırır, ki buralarda, kaçan serflerden hangisinin usta, hangisinin uşak olacağı sorunu çoğu zaman kaçış tarihlerine göre çözümlenirdi. Ne var ki, bu yöntemin kaplumbağa adımları, 15. yüzyılın sonundaki büyük keşiflerin yarattığı yeni dünya pazarlarının gereklerine hiç de uygun düşmüyordu. Ama ortaçağlardan çok farklı ekonomik toplum şekillerinde olgunlaşan ve kapitalist üretim biçimi döneminden önce gene de sermaye sayılan birbirinden tamamen farklı iki sermaye şekli devralınmıştı — tefeci sermayesi ve tüccar sermayesi.

"Bugün toplumun bütün serveti önce kapitalistin eline geçer ... toprak sahibine rantı öder, işçilere ücretlerini, vergisini ve ondalığını verir ve yıllık emek ürününün büyük, aslında en büyük ve durmadan çoğalan kısmını kendisine alıkoyar. Kapitalistin, bugün, ona bu mülkiyet üzerinde hak tanıyan herhangi bir yasa olmadığı halde, toplumun bütün servetinin ilk elden sahibi olduğu söylenebilir ... bu değişmeye, sermaye üzerinden faiz alınması neden olmuştur ... ve bütün Avrupa'daki yasa koyucuların, bunu, örneğin tefe-

* Mill, Rogers, Goldwin Smith, Fawcett, vb., gibi insansever İngiliz iktisatçıları, John Bright ve Ortakları gibi liberal fabrikatörler, tanrının Habil'i ne yaptığını Kabil'e sorması gibi, İngiliz toprak aristokrasisine soruyorlar: Bizim binlerce bağımsız çiftçimiz nereye gitti? Öyleyse siz kendiniz nereden çıkıp geldiniz? Bu serbest çiftçilerin yokolup gitmesinden. Sorularınıza niçin şöyle devam etmiyorsunuz: Bağımsız dokumacılar, iplikçiler, zanaatçılar nereye gittiler?

** Burada, sanayici, tarımcıya karşıt olarak kullanılmıştır. "Kategorik" anlamda çiftçi, bir fabrikatör kadar sanayici kapitalisttir.

ciliğe karşı çıkartılan yasalar gibi mevzuatla önlemeye çalışmaları epeyce merak edilmeye değer bir şeydir. ... Kapitalistin bütün ülkenin serveti üzerindeki kudreti, mülkiyet hakkında tam bir değişikliktir ve bu hangi yasayla ya da yasalar dizisi ile sağlanmıştır?* Yazarımızın devrimlerin yasalarla yapılmadığını hatırlaması gerekirdi.

Tefecilik ve ticaret yoluyla meydana gelen para-sermayenin, sanayi sermayesine dönüşmesi, kırsal yerlerde feodal hukuk düzeni, kentlerde lonca örgütleri ile önlenmişti.** Bu engeller, feodal toplumun çözülmesi, kırsal nüfusun mülksüzleştirilmesi ve kısmen topraklarından atılması ile ortadan kalkmıştır. Yeni manüfaktürler, kıyı limanlarında ya da içerlerde eski belediyeler ile bunların lonca düzeninin denetiminden uzak yerlerde kurulmuştu. Bu nedenle, İngltere'de eski *corporate towns****, bu yeni sanayi fidanlıklarına karşı şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdir.

Amerika'da altın ve gümüşün bulunması, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi, Doğu Hind Adalarının ele geçirilmeye ve yağmalanmaya başlanması, Afrikanın, kara-deri ticaretinin av alanı haline getirilmesi, kapitalist üretim çağının pembe renkli şafak işaretleriydi. Bu pastoral gelişmeler, ilkel birikimin bellibaşlı adımlarıydı. Bunu, savaş alanı bütün yeryuvarlağı olan, Avrupalı ulusların ticaret savaşı izler. Bu savaş, Hollanda'nın İspanya'ya karşı başkaldırmasıyla başlar,[80] İngiltere'de jakobenlere karşı savaşta[33] dev boyutlara ulaşır ve Çin'e karşı afyon savaşı[81] ile hâlâ sürer gider.

İlkel birikimin farklı önemli anları, şimdi, azçok bir tarih sırasıyla özellikle, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere üzerinde dağılmış bulunuyor. Bunlar 17. yüzyılın sonunda, İngiltere'de, sömürgelerin, kamu borçlarını, modern vergi ve himaye sistemlerini kapsayan sistematik bir bütün meydana getirirler. Bu yöntemler, bazan, örneğin

* *The Natural and Artificial Rights of Property Contrasted*, Lond. 1832, s. 98-99. Bu yazarı belirtilmeyen yapıtın sahibi: Th. Hodgskin.

** Daha 1794 yılında, Leeds'in küçük kumaş yapımcıları, her tüccarın bir fabrikatör olmasını yasaklayan bir yasa çıkartılması için bir dilekçe vermek üzere Parlamentoya bir heyet göndermişlerdi. (Dr. Aikin, *Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester*, London 1795.)

*** Loncalara sahip *ya da* ayrıcalıklı kentler. —ç.

sömürge sisteminde olduğu gibi kaba kuvvete dayanırlar. Ama hepsi de, feodal üretim biçiminin, kapitalist üretim biçimine dönüşüm sürecini sunî bir şekilde hızlandırmak ve bu geçişi kısaltmak için, devlet gücünü, toplumun bu örgütlenmiş kuvvetini kullanırlar. Zor, yeni bir topluma gebe her eski toplumun ebesidir. Zor, kendi başına ekonomik bir güçtür.

Hıristiyanlık konusunda uzman W. Howitt, hıristiyan sömürgecilik sistemi hakkında şöyle diyor: "Hıristiyan denilen bu soyun, dünyanın dörtbir yanında boyundurukları altına alabildikleri halklara karşı gösterdikleri vahşet ve zulmün bir benzerine, hiç bir çağda, ne kadar vahşî, ne kadar kaba ve ne kadar merhametsiz ve utanmaz olursa olsun, başka hiç bir soyda raslanamaz."* Hollanda sömürge yönetiminin tarihi —Hollanda 17. yüzyılın başta gelen kapitalist ulusuydu— "en görülmemiş türden ihanetlerin, rüşvetlerin, kırımların ve bayağılıkların tarihidir".** Bunların, Cava'da köle olarak kullanmak üzere giriştikleri insan hırsızlığından daha karakteristik bir şey olamaz. Bu amaçla insan hırsızları yetiştiriliyordu. Hırsız, tercüman ve satıcı, bu ticaretin başlıca ajanları; yerli prensler de başlıca satıcılarıydı. Çalınan genç insanlar, köle vapurlarına gönderilecek duruma gelinceye kadar, Celebes'deki gizli zindanlara atılıyordu. Resmî bir raporda şunlar yazılı: "Örneğin Macassar'ın bu kenti, gözü doymaz bir hırsın ve zalimliğin kurbanı olan ve ailelerinden zorla koparılan zincire vurulmuş talihsiz insanlarla dolu, birbirinden korkunç gizli zindanlarla doludur." Malaka'yı ele geçirmek için Hollandalılar Portekizli valiyi satın almışlardı. Vali, bunları, 1641 yılında kente soktu. İhanetinin fiyatı olan 21.875 sterlini ödemekten kurtulmak için Hollandalılar hemen vali konağına gidip adamı öldürdüler. Adımlarını attıkları bu yeri kuru-

* William Howitt, *Colonisation and Christianity: A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies*, London 1838, s. 9. Kölelere karşı davranış konusunda iyi bir derleme olan şu yapıt vardır: Charles Comte, *Traité de la Législation*, 3. baskı. Bruxelles 1837. Burjuvazinin kendi tasavvuruna göre dünyaya dilediği gibi bir şekil verebildiği yerlerde, kendisini ve işçiyi ne hale soktuğunu görmek için bu konunun ayrıntıları ile incelenmesi gerekir.

** Bu adamın müteveffa vali yardımcısı Thomas Stamford Raffles, *The History of Jawa*, Lond. 1817.

tup insandan yoksun hale getirdiler. Cava'nın bir eyaleti Bancuvangi'de 1750 yılında nüfus 80.000'in üzerinde iken 1811'de 18.000'e indi. Tatlı ticaret!

İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası,[82] herkesin bildiği gibi, Hindistan'ın politik yönetiminin yanısıra, çay ticaretinin bütün tekelini, genellikle Çin'le olan ticareti ve Avrupa ile yapılan mal taşıma tekelini de ele geçirmişti. Ama, Hindistan ile adalar arasındaki kıyı ticareti ve Hindistan'ın iç ticareti, kumpanyanın yüksek memurlarının tekelinde idi. Tuz, afyon, hint biberi ve diğer ticaret mallarının tekeli, bitmez tükenmez servet kaynağıydı. Fiyatları bu memurların kendileri saptıyor ve zavallı Hintlileri diledikleri gibi soyuyorlardı. Genel vali bile bu özel ticarete katılıyordu. Koruduğu kimseler, öyle koşullarla sözleşmeler yapıyorlardı ki, simyacıdan daha kurnazcasına hiç yoktan altın elde ediyorlardı. Büyük servetler bir gün içinde mantar gibi yerden bitiyor, ilkel birikim tek kuruş yatırmaksızın sürüp gidiyordu. Warren Hastings'in yargılanması böyle örneklerle doludur. İşte bir tanesi. Hindistan'ın afyon bölgelerinden çok uzak bir yere resmî bir görevle gitmek üzere olan Sullivan adında birisine afyon üzerine bir sözleşme sağlanmıştı. Sullivan, sözleşmesini, Binn adında birisine 40.000 sterline sattı; Binn de aynı gün 60.000'e sattı ve sözleşmeyi yerine getiren en son alıcı, bütün bunlardan sonra büyük bir kazanç sağladığını söyledi. Parlamentoya sunulan listelerden birisine göre, 1757-1766 yılları arasında Kumpanya ve memurları, Hintlilerden hediye olarak 6.000.000 sterlin almışlardır. 1769-1770 arasında İngilizler bütün pirinçleri satın aldılar ve çok yüksek fiyatların altında satmaya yanaşmayarak sunî bir kıtlık yaratmayı başardılar.*

Yerlilere karşı en korkunç davranılan yerler, doğal olarak, Batı Hint Adaları gibi yalnız ihracata yönelmiş plantasyon sömürgeleri ile, Meksika ve Hindistan gibi yağma alanı haline getirilen zengin ve nüfusu kalabalık ülkelerdi. Ama, gerçek anlamıyla sömürge olan ülkelerde bile, ilkel

*1866 yılında yalnız Orissa eyaletinde bir milyondan fazla Hintli açlıktan öldü. Buna karşın, zorunlu tüketim maddelerini Hint hazinelerini zenginleştirecek fiyatlarla açlıktan kıvranan halka satmak için girişimlerde bulunulmuştu.

birikimin hıristiyanca niteliği kendini ortaya koymaktan geri kalmıyordu. Protestanlığın o asık yüzlü virtüözleri, New England'lı Puritenler, 1703 yılında meclislerinin bir kararı ile, her kızılderili başı ve tutsak edilen her kızılderili için 40 sterlin ödül koydu: 1720'de kelle başına ödül 100 sterline yükseldi; 1744'de Massachusetts-Bay, belli bir kabileyi isyancı ilân edince, şu fiyatlar uygulandı: 12 yaş ve daha yukarısı erkek kafası için 100 sterlin (yeni para), erkek tutsak 105 sterlin, kadın ve çocuk tutsak 50 sterlin, kadın ve çocuk kafası 50 sterlin. Birkaç on yıl sonra sömürge sistemi, bu geçen sürede isyankârca alışkanlıklar edinmiş dindar hacıbabaların oğullarından öcünü aldı. İngiliz kışkırtması ve parasıyla, bunlar, kızılderili baltaları altında can verdiler. Britanya Parlamentosu, vahşî av tazılarını ve kelle kesilmesini "Tanrı ile doğanın kendilerine ihsan ettiği kolaylıklar" olarak ilân etti.

Sömürge sistemi, ticaret ile deniz ulaşımını bir limonluk gibi besleyip olgunlaştırdı. Luther'in "tekelci şirketleri", sermaye birikimi için güçlü araçlardı. Sömürgeler tomurcuklanan manüfaktürler için pazar ve pazar üzerindeki tekel aracılığı ile artan bir birikim sağladı. Avrupa dışında düpedüz talan, köleleştirme ve katillik yoluyla ele geçirilen servet, anayurda taşınarak sermayeye çevrildi. Sömürge sistemini ilk defa tam olarak geliştiren Hollanda, daha 1648 yılında ticarî kudretinin tepe noktasında bulunuyordu. "Güney-doğu ve kuzeybatı Avrupa arasındaki ticaret ile Doğu Hindistan ticaretinin hemen tamamını elinde bulunduruyordu. Balıkçılığı, deniz ticaret filosu, manüfaktürleri, diğer ülkelerden çok daha ilerdeydi. Cumhuriyetin toplam sermayesi belki de geriye kalan Avrupa ülkelerinin toplamından daha önemliydi."[83] Gülich yalnız şunu eklemeyi unutuyor: 1648 yılında Hollanda halkı, geriye kalan Avrupa ülkelerinin hepsinden daha yoksul, daha aşırı çalışma içinde ve daha zalim bir baskı altındaydı.

Bugün sanayi üstünlüğü ticarî üstünlük anlamını taşıyor. Oysa gerçek manüfaktür döneminde, sınaî üstünlüğü sağlayan, ticarî üstünlüktür. Sömürge sisteminin o sırada oynadığı üstün rolün nedeni işte budur. Avrupa'nın ihtiyar tanrıları ile dirsek dirseğe kürsüde vaazederken, bir sabah aniden

sille tokat onları aşağı yuvarlayan "acayip tanrı", işte bu sistemdi. Artı-değer yapımını insanlığın tek ve biricik amacı ilân etmişti.

Köklerini daha ortaçağlarda Cenova ve Venedik'te bulduğumuz kamu kredisi, yani devlet borçları sistemi, manüfaktür dönemi sırasında, genellikle bütün Avrupa'yı sardı. Deniz ticareti ve ticaret savaşları ile birlikte sömürge sistemi, bunun için itici bir güç hizmetini gördü. Böylece de ilk defa Hollanda'da kök saldı. Kamu borçları, yani devletin yabancılaşması —bu devlet ister mutlakiyet, meşrutiyet ya da cumhuriyet olsun— kapitalist çağa damgasını vurdu. Ulusal zenginlik denilen şeyin modern halkların ortak mülkiyetine gerçekten giren kısmı, bunların ulusal borçlarıydı.* Bunun zorunlu sonucu olarak, bir ulus ne kadar borçlu olursa o kadar zengin olur şeklindeki modern doktrin ortaya çıktı. Kamu kredisi, sermayenin *amentüsü* halini aldı. Ve devlet borçlanmasının doğuşu ile birlikte, devlet borçlarına olan inançsızlık, kutsal ruha karşı işlenmiş, bağışlanmayan günahın yerini alır.

Kamusal borçlanma, ilkel birikimin en güçlü kaldıraçlarından birisi halini alır. Bir büyücü değneğinin dokunması gibi, kısır paraya üreme gücünü kazandırır ve onu sermayeye çevirir; ve bunu, sanayide ve hatta tefecilikte kullanıldığında bile kaçınılmaz olan zahmet ve tehlikelerle karşı karşıya bırakmaksızın yapar. Devlet alacaklıları, aslında hiç bir şey vermemişlerdir, çünkü borç verilen meblağ, ellerinde tıpkı nakit para gibi iş görmeye devam eder, kolayca devredilebilir devlet tahvillerine çevrilmiştir. Böylece yaratılan ve yıllık geliriyle geçinen bir aylaklar sınıfı ile, hükümet ve halk arasında aracılık eden bankerlerin aniden biriken servetlerini —ve gene, her devlet istikrazının büyük bir parçasının kendilerine gökyüzünden inen bir sermaye hizmeti sağlayan, vergi mültezimlerinin, tacirlerin ve özel manüfaktürcülerin zenginliklerini— bir yana bırakalım, devlet borçlanması, bir de, anonim şirketlerin, her türlü menkul hizmetler üzerinde yapılan işlemlerin, borsa oyunlarının, kısacası borsa kumarı

* William Cobbett, İngiltere'de bütün kamu kurumlarının adlarının başına *"royal"* ("krallık") sıfatının konulduğuna işaret ediyor: bunu telafi etmek için de *"national"* ("ulusal") borç vardır.

ile bankokrasinin doğmasına yolaçmıştır.

Ulusal adlarla süslü büyük bankalar, başlangıçta, hükümetler yanında yeralan ve elde ettikleri ayrıcalıklar sayesinde, devlete borç verecek duruma gelen özel spekülatörlerin kurdukları şirketlerdi. Bu nedenle, devlet borçlarındaki birikmeyi ölçmenin en şaşmaz yolu, tam anlamıyla gelişmeleri, 1694 yılında İngiltere Bankasının kurulmasından sonra olan bankaların hisse senetlerindeki birbirini izleyen artışlardır. İngiltere Bankası, hükümete, parasını %8'den ikraz etmekle başladı; aynı zamanda, Parlamento, kendisine, banknot şeklinde halka tekrar ikrazda bulunmak suretiyle, aynı sermayeden para basma yetkisini verdi. Bu banknotları, ticarî senetleri iskonto etmekte, mal üzerinden avans vermekte, kıymetli maden satın almakta kullanabiliyordu. Çok geçmeden bankanın kendi bastığı bu kredi-para, İngiltere Bankasının devlete yaptığı istikrazın ve devlet adına kamu borçlarının faizlerinin ödendiği para haline geldi. Bankanın bir eliyle verdiğini öteki eliyle fazlasıyla alması da yetmiyordu; geriye alırken bile, yatırılan son şiline kadar gene ulusun ebedî alacaklısı olarak kalıyordu. Yavaş yavaş, ülkenin bütün biriktirilmiş madenî servetlerini kaçınılmaz olarak kendisine çeken bir yer ve bütün ticarî kredinin çekim merkezi halini aldı. Bu bankokratlar, bankerler, rantiyeler, borsa simsarları, borsa kurtları vb. sürüsünün böyle birdenbire ortaya çıkışının çağdaşları üzerinde ne gibi bir etki yarattığı, o zamanın yazılarında, örneğin Bolingbrok'un yazılarında görülebilir.*

Devlet borçları ile birlikte, çoğu kez bu ya da şu ulustaki ilkel birikim kaynaklarından birini gizleyen, uluslararası bir kredi sistemi doğdu. Böylece, Venedik soygun sisteminin alçakça kötülükleri, çöküş döneminde büyük paralar ihraç etmiş olduğu Hollanda'nın, sermaye servetinin gizli temellerinden birini teşkil etmiştir. Aynı şey, Hollanda ile İngiltere arasında sözkonusudur. 18. yüzyılın başında Hollanda manüfaktürleri çok gerilerde bırakılmıştı ve Hollanda, ticaret ve sanayide ağırlığı olan bir ülke olmaktan çıkmıştı. Bu nedenle, 1701-1776 yılları arasında başlıca yaptığı şeylerden birisi,

* "Tatarlar eğer Avrupa'yı bugün istilâ etselerdi, onlara bizdeki bankerlerin ne olduğunu anlatmak epey güç bir şey olurdu." Montesquieu, *Esprit des lois*, c. IV, s. 33, ed. Londres 1769.

büyük rakibi İngiltere başta olmak üzere dışarıya büyük miktarlarda sermaye ikraz etmekti. Bugün de, İngiltere ile Amerika arasında aynı şey olmaktadır. Bugün, Birleşik Devletler'de doğum belgesi olmaksızın ortaya çıkan sermayenin çoğu, daha dün İngiltere'de sermayeleştirilmiş çocuk kanı idi.

Devlet borçlarının desteğini, yıllık faiz vb. ödemelerini karşılamak zorunda olan kamu gelirlerinde bulması gibi, modern vergilendirme sistemi de, ulusal istikraz sisteminin zorunlu tamamlayıcısı idi. Bu istikrazlar, devlete, vergi yükümlüleri, hemen hissetmeksizin olağanüstü harcamaları karşılamak olanağını sağlamakla birlikte, eninde sonunda vergilerin yükselmesini zorunlu kılar. Öte yandan, birbiri ardına yapılan istikrazların birikmesi sonucu vergilerde meydana gelen yükselme, hükümeti, daima, yeni olağanüstü harcamalar için yeni istikrazlara zorlar. En gerekli yaşama araçlarını vergilendirme (yani böylece fiyatlarını yükseltme) ekseni etrafında dönen modern maliyecilik, böylece, otomatik müterakkilik çekirdeğini kendi içerisinde taşır. Aşırı vergilendirme, bir raslantı olmaktan çok, bir ilkedir. İşte bunun için, Hollanda'da bu sistem ilk defa uygulanmaya başlandığı zaman, büyük yurtsever De Witt, *Özdeyişler*'inde[84] bunu, ücretli emekçiyi, uysal, tutumlu, çalışkan ve aşırı işle yüklü hale getirmenin en iyi yolu diye göklere çıkarmıştı. Bunun, ücretli emekçinin koşulları üzerinde yaptığı yıkıcı etkiler, burada, bizi, bunun sonucu olarak, köylülerin, zanaatçıların ve tek sözcükle bütün alt orta sınıf unsurlarının zorla mülksüzleştirilmelerinden daha az ilgilendirmektedir. Bu konuda burjuva iktisatçıları arasında bile görüş ayrılığı yoktur. Sistemin mülksüzleştirme yönündeki etkinliği, onun ayrılmaz parçalarından birisi olan himaye sistemi ile daha da artırılmıştır.

Kamusal borçlar ile buna uygun düşen malî sistemin, servetin sermayeleşmesi ve halk kitlelerinin mülksüzleştirilmesinde oynadığı büyük rol, Cobbett, Doubleday ve başkaları gibi çoğu yazarları, modern halkların sefaletinin temel nedenlerini yanlış olarak burada aramaya yöneltti.

Himaye sistemi, fabrikatör imal etmeye, bağımsız işçileri mülksüzleştirmeye, ulusal üretim ve yaşama araçlarını

sermayeleştirmeye, ortaçağa özgü üretim biçiminden modern üretim biçimine geçiş dönemini zorla kısaltmaya yarayan suni bir araçtı. Avrupa devletleri, bu buluşun patenti için birbirlerine girdiler ve bir defa artı-değer avcılarının hizmetine girince, dolaylı yoldan koruyucu gümrükler, dolaysız yoldan ihraç primleri ile yalnız kendi halklarını bu amaca kurban etmekle kalmadılar. Aynı zamanda, kendilerine bağımlı ülkelerde de, bütün sanayiin zorla kökünü kazıdılar; örneğin İngilizlerin İrlanda yünlü manüfaktürüne yaptığı buydu. Kıta Avrupası'nda Colbert örneğinden sonra bu süreç çok daha basitleştirildi. Burada ilkel sanayi sermayesi, kısmen doğrudan doğruya devlet hazinesinden geliyordu. "Niçin" diye bağırıyordu Mirabeau, "Saksonya'nın savaştan[85] önceki sanayi zaferinin nedeni uzaklarda aranıyor? 180 milyonluk devlet borcu var!"*

Sömürge sistemi, kamu borçları, ağır vergiler, himaye, ticarî savaşlar vb., gerçek manüfaktür döneminin bu çocukları, modern sanayiin çocukluk çağı boyunca dev gibi büyüdüler. Masum insanların uğradıkları büyük katliam, bu sanayiin doğuşunun habercisiydi. Krallık donanması gibi, fabrikalar da, gerekli insanları zor ve baskı yoluyla sağlıyordu. 15. yüzyılın son üçte-birinden kendi zamanına kadar, tarımsal nüfusun topraklarından yoksun bırakılmasının dehşeti karşısında *blasé*** olan; bu süreci, kapitalist tarımın yerleşmesi ve "ekilebilir topraklar ile otlaklar arasındaki gerekli oranın" kurulması için "zorunlu" gördüğünden sevinçle karşılayan Sir F. M. Eden, manüfaktür tipi sömürünün fabrika sömürüsüne dönüşmesi, sermaye ile işgücü arasında "gerçek ilişkinin" kurulması için, çocuk hırsızlığı ve çocuk köleliğinin zorunluluğu konusunda aynı ekonomik görüş keskinliğini gösteremiyor. Şöyle diyor: "Herhangi bir manüfaktürün başarıyla yürütülebilmesi için yoksul çocuklara elkoymak üzere kulübeler ile işevlerinin yağmalanmasının; gecenin büyük bir kısmında sırayla çalıştırılarak herkes için gerekli, ama genç insanlar için daha da gerekli istirahatten yoksun bırakılmalarının; her iki cinsiyetten farklı yaşta ve durumda bir yığın insanın birbirlerini baştan çıkarma ve ha-

* Mirabeau, *l.c.*, c. VI, s. 101.
** Umursamaz. —ç.

yasızlaşma örneği olacak şekilde aynı yerde toplanmalarına zorunluluk bulunup bulunmadığının; ve böyle bir manüfaktürün ulusun ve bireylerin mutluluğuna katkısı olup olmayacağının incelenmesi herhalde kamunun dikkatine değer bir konudur."*

"Derbyshire, Nottinghamshire ve özellikle Lancashire kontluklarında" diyor Fielden, "su çarklarını çevirebilecek akarsuların kıyılarında yapılan büyük fabrikalarda yeni icadedilen makineler kullanılıyor. Kentlerden uzak bu yerlerde aniden binlerce işçiye gerek duyulmuştur; o zamana kadar nispeten seyrek nüfuslu ve kıraç topraklı Lancashire'da, özellikle şimdi, böyle bir nüfusa gereksinme var. En çok istenen de küçük çocukların ufak ve ince parmakları olduğu için, birdenbire ortaya, Londra, Birmingham ve başka yerlerdeki çeşitli kilise işevlerinden *çırak* sağlanması âdeti çıktı. 7 ilâ 13-14 yaşları arasında onbinlerce küçük ve çaresiz yaratık kuzeye gönderildi. Âdete göre çırağını giydirmek, beslemek ve bir "çırak yurdunda" barındırmak ustaya düşüyordu, çalışmaları izlemek için bir gözcü konuyordu; çocukları elden geldiğince çok çalıştırmak bunun çıkarınaydı çünkü alacağı para, bunlardan sağlanan işle orantılıydı. Bunun sonucu, kuşkusuz zulüm ve şiddetti. ... Manüfaktür bölgelerinin çoğunda ve özellikle korkarım benim memleketim olan yerde [Lancashire] fabrika patronlarına terkedilmiş bu masum ve kimsesiz yaratıklara yürek parçalayıcı zulümler yapılıyordu; aşırı çalıştırma yüzünden ölecek hale geliyorlar ... dayak yiyorlar, zincire vuruluyorlar ve son derece geliştirilmiş en dehşet verici usullerle işkenceye tâbi oluyorlardı; ... çoğu zaman dayak süresince bir deri bir kemik aç bırakılıyorlar ... hatta bazan ... intihara bile sürükleniyorlardı. ... Derbyshire'ın, Nottinghamshire'ın ve Lancashire'ın herkesin gözünden uzak, güzel ve romantik vadileri korkunç işkence ve çoğu zaman cinayet yuvaları haline gelmişti. Fabrikatörlerin kârları muazzamdı, ama bu, sadece onların doymak bilmez iştahlarını kamçılamaktan başka bir şeye yaramıyordu; ve bu yüzden fabrikatörler hiç bir sınır tanımayan kârlarını güvenceye almak için tutmak zorunda oldukları en uygun bir yoldu;

* Eden. *l.c.*, c. I, Kitap II, Bölüm I, s. 421.

"gece çalışması" denilen bir yöntem uygulanmaya başlanmıştı; bütün gün çalışan bir grup işçinin yerine gene bütün gece çalışacak bir grup hazır tutuluyor; gececilerin daha yeni kalktıkları yataklara gündüzcüler giriyor, gündüzcülerin kalktıkları yataklara ise gececiler. Lancashire'da *yatakları hiç soğutmamak* geleneksel bir uygulama oluyordu."*

Kapitalist üretimin manüfaktür dönemi boyunca gelişmesiyle birlikte, Avrupa kamuoyu, utanç ve vicdan denen şeyin son kalıntılarını da yitirmişti. Uluslar, kapitalist birikim aracı olarak kendilerine hizmet eden her türlü utancı, sinsi bir tebessümle övüyorlardı. Örneğin, saygıdeğer A. Anderson'un, şu bönce *Annals of Commerce*'ını okuyunuz.[78] Utrecht barışında İngilizlerin İspanyollardan, Asiento sözleşmesi ile,[86] o zamana kadar sadece Afrika ile İngiliz Batı Hint adaları arasında yapılan zenci ticaretinin bundan böyle Afrika ile İspanyol Amerikası arasında yapılması ayrıcalığının koparılması, burada İngiliz devlet yönetiminin bir zaferi olarak ilân ediliyordu. Böylece İngiltere, 1743 yılına kadar İspanyol Amerikasına, yılda 4.800 zenci gönderme hakkını elde etmiş oluyordu. Bu, aynı zamanda, İngiliz kaçakçılığı için bir örtü de oluyordu. Liverpool, köle ticareti ile göbek bağlamıştı. Bu, onun, ilkel birikim yöntemiydi. Ve hatta bugüne kadar Liverpool, köle ticaretinin cenneti olarak "saygınlığını" devam ettirmiştir ve —Aikin'in (1795) sözü edilen yapıtına göre— "bu durum Liverpool ticaretinin özelliği olan ve onu bugün-

* John Fielden, *The Curse of the Factory System*, London 1836. s. 5, 6. Fabrika sisteminin daha önceki rezaletleri konusunda bkz: Dr. Aikin (1795), *l.c.*, s. 219 ve Gisborne, *Enquiry into the Duties of Men*, 1795, c. II. Buharlı makineler, fabrikaları, kırlardaki çağlayanlardan alıp kentlerin ortasına yerleştirince, "perhizsever" artı-değer yapımcıları, işevlerinden köleler aramak zorunluluğundan kurtularak, ellerinin altında hazır bir malzemeyi, çocuğu buldular. 1815 yılında, Sir R. Peel ("makuliyet bakanının" babası), çocukların korunması için hazırladığı tasarıyı parlamentoya sunduğu zaman, Bullion Committee'sinin ışığı ve Ricardo'nun yakın dostu Francis Horner, Avam Kamarasında şöyle diyordu: "Bir iflâs olayında bu çocuklardan —eğer bu deyimi kullanmaya hakkımız varsa— bir sürüsü satışa çıkartılmış ve sanki malmış gibi bu iş için gazetelere ilân verilmişti. İki yıl önce, King's Bench Mahkemesine çok iğrenç bir dava getirildi; bölge yardım kurulu bir grup çocuğu Londra'da bir fabrikatörün yanına çırak olarak vermişti; fabrikatör, bu çocukları bir başkasına devretmişti ve nihayet bazı hayırsever kimseler bunları açlıktan perişan bir durumda bulmuşlardır. [Parlamento] Soruşturma Komitesinde daha müthiş bir olayı öğrenmiş bulunuyorum ... daha birkaç yıl önce Londra'da bir yardım kurulu ile Lancashire'daki bir fabrikatör arasında bir anlaşma yapılmıştı; buna göre, 20 tane sağlam çocukla birlikte bir tane de geri zekâlı çocuğun kabul edilmesi hükme bağlanmış bulunuyordu."

kü refaha hızla kavuşturan cesur macera ruhu ile aynı zamana raslamış; deniz ticaret gemileri ile denizcilere büyük iş alanları sağlamış, ülkenin sınaî ürünlerine olan talep geniş ölçüde artmıştır" (s. 339), Liverpool, köle ticaretinde 1730 yılında 15 gemi, 1751'de 53 gemi, 1760'da 74 gemi, 1770'de 96 gemi ve 1792'de 132 gemi çalıştırmıştır.

Pamuklu sanayii İngiltere'ye çocuk köleliğini getirdiği gibi, Birleşik Devletler için de, daha önce azçok ataerkil bir nitelik taşıyan kölelik düzenini, ticarî bir sömürü sistemi haline getirmesi için bir dürtü olmuştur. Gerçekten de, Avrupa'da ücretli işçilerin örtülü köleliği, yeni dünyada kendisine taban olarak, katıksız ve düpedüz bir kölelik düzeninin bulunmasını gerektiriyordu.*

Kapitalist üretim biçiminin "ebedî doğa yasalarının" yerleşmesi, işçiler ile iş koşulları arasındaki ayrılma sürecinin tamamlanması, bir kutupta, toplumsal üretim ve yaşama araçlarının sermayeye, karşıt kutupta, halk kitlelerinin ücretli işçiler, "özgür emekçi yoksullar"**, modern toplumun sunî ürünleri haline dönüşmesi *tantæ molis erat****. Eğer para, Augier'in**** dediği gibi, "dünyaya bir yanağında do-

* 1790 yılında, İngiliz Antillerinde, bir özgür insana karşı on köle, Fransız Antillerinde bire karşı ondört, Hollanda Antillerinde bire karşı yirmiüç köle vardı. (Henry Brougham, *An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers*, Edin. 1803, c. II, s. 74.)

** "Emekçi yoksullar" deyimi, ücretli emekçiler sınıfı farkedilecek hale geldiği andan itibaren İngiliz mevzuatında görülmektedir. Bu deyim, bir yandan "aylak yoksullar," dilencilere vb. karşıt anlamda, öte yandan, henüz tüyü yolunmuş tavuğa çevrilmemiş ve hâlâ elinde kendi çalışma aracı bulunan işçiler için kullanılmaktadır. Deyim, yasalardan, ekonomi politiğe geçmiş ve Culpeper, J. Child vb. tarafından Adam Smith'e ve Eden'e devredilmiştir. Bütün bunlardan sonra, insan, "murdar politika esnafı" Edmund Burke, "emekçi yoksul" deyimine, "murdar bir politik murallik" dediği zaman onun iyi niyeti konusunda bir fikir edinebilir. Tıpkı, Amerika'da karışıklıklar başladığı zaman, Kuzey Amerika sömürgelerinin hizmetinde, İngiliz oligarşisine karşı liberal rolünü oynadığı gibi, İngiliz oligarşisinin hizmetinde de bu dalkavuk. Fransız devrimine karşı romantik övgüler düzmüş tam bir vülger burjuva idi. "Ticaretin yasaları, doğanın yasalarıdır ve bu nedenle Tanrının yasalarıdır." (E. Burke, *Thouyhts and Defuils on Scarcity*, London, 1800, s. 31, 32.) Bu adamın, Tanrı ile doğanın yasalarına sadık kalarak kendisini daima en iyi pazarda satmasına hiç şaşmamak gerekir. Bu Edmund Burke'nin liberal olduğu zamanlardaki güzel bir portresi Rev. Mr. Tucker'in yazılarında bulunabilir. Tucker, bir papaz ve Tory idi, ama gene de onurlu bir kişi ve uzman bir iktisatçıydı. Bugün egemen olan ve "ticaretin yasalarına" büyük bir sadakatle bağlı bulunan rezilce karakter yoksunluğu karşısında, kendisinden sonra gelenlerden tek bir şeyde, "yeteneklilikte" farklı bulunan bu Burke'leri tekrar tekrar teşhir etmek bizim başta gelen görevimizdir.

*** Bu kadar güçtür [Virgil, Aeneid, Kitap 1, Dize 33]. —*Ed.*

**** Marie *Augier, Du Crédit Public*, Paris 1842.

ğuştan kan lekesiyle geliyorsa", sermaye tepeden tırnağa her gözeneğinden kan ve pislik damlayarak geliyor.*

OTUZİKİNCİ BÖLÜM
KAPİTALİST BİRİKİMİN TARİHSEL EĞİLİMİ

Sermayenin ilkel birikimi, yani tarih içerisinde ilk meydana gelişi nasıl olmuştur? İlkel birikim, köleler ile serflerin doğrudan doğruya ücretli işçi haline gelmeleri ve böylece sırf bir şekil değişikliğine uğramaları ile olmadıkça, ancak, ilk üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, yani sahibinin emeğine dayanan özel mülkiyetin çözülüp yokolması anlamına gelir. Özel mülkiyet, toplumsal, kolektif mülkiyetin karşıtı olarak, iş araçları ile işin dış koşullarının özel kişilere ait olduğu yerlerde varolur. Ama bu özel kişilerin emekçi olup olmamalarına göre, özel mülkiyetin niteliği farklı olur. Bunun ilk bakışta kendilerini gösteren sayısız çeşitleri, bu iki uç arasında yeralan ara aşamalara tekabül eder. Emekçinin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti, ister tarımsal, ister manüfaktür, ister her ikisi olsun, küçük işletmenin temelidir; küçük işletme, gene, toplumsal üretim ile emekçinin kendisinin özgür kişiliğinin gelişmesinin temel koşuludur. Kuşkusuz bu küçük üretim biçimi, kölelik, serflik ve diğer bağımlılık ilişkileri altında da sözkonusudur. Ama bunun gelişip serpilmesi, tüm canlılığına kavuşması, uygun klasik şeklini alması, ancak emekçinin kendi kullandığı üretim araçlarının özel mülkiyeti ile olur: yani işlediği toprağın köylüsü, ve bir hüner sahibi olarak kullandığı aletlerin zanaatçısı olması gerekir. Bu üretim biçimi toprağın parçalara bölünmesini, diğer üretim araçlarının dağılmış olmasını öngörür. Bu, üretim araçlarının bir yerde toplanmasını dış-

* "Quarterly Reviewer, sermayenin kargaşalıktan, kavgadan kaçtığını ve ürkek olduğunu söylüyor ki, bu, çok doğrudur, ama, sorunu pek eksik olarak ortaya koymaktadır. Sermaye, kâr olmadığı zaman ya da az kâr edildiği zaman hiç hoşnut olmaz, tıpkı eskiden doğanın boşluktan hoşlanmadığının söylenmesi gibi. Yeterli kâr olunca sermayeye bir cesaret gelir. Güvenli bir yüzde-on kâr ile her yerde çalışmaya razıdır; kesin yüzde 20, iştahını kabartır; yüzde 50, küstahlaştırır; yüzde 100, bütün insanî yasaları ayaklar altına aldırır; yüzde 300 kâr ile, sahibini astırma olasılığı bile olsa, işlemeyeceği cinayet, atılmayacağı tehlike yoktur. Eğer kargaşalık ile kavga kâr getirecek olsa, bunları rahatça teşvik eder. Kaçakçılık ile köle ticareti bütün burada söylenenleri doğrular." (T. J. Dunning, *Trades' Unions and Strikes*, London 1860, s. 35, 36.)

taladığı gibi, her ayrı üretim süreci içindeki elbirliğini, işbölümünü, toplum tarafından doğa kuvvetlerinin denetim altına alınmasını ve üretken biçimde kullanılmasını ve toplumsal üretken güçlerin serbestçe gelişmesini dıştalar. Bu üretim biçimi, ancak, dar ve azçok ilkel sınırlar içerisinde hareket eden bir üretim sistemi ve toplum ile bağdaşabilir. Bunu sürgit hale getirmek, Pecqueur'un haklı olarak dediği gibi, "alelâdeliğin evrenselliğini ilân etmek"[87] olur. Zaten gelişmesinin belli bir aşamasında, çözülüp dağılmasına yolaçacak maddî öğeleri de yaratmış olur. O andan itibaren, toplumun göğsünden yepyeni güçler ve tutkular filiz verir, ama eski toplum düzeni bunları engeller ve baskı altına alır. Bu düzenin yokedilmesi gerekir ve yokedilir. Bunun yokedilmesi, yani bireylerin malı olan dağınık üretim araçlarının, toplumsal ve yoğunlaşmış birimler, pek çok insanın cüce mülkiyetinin, birkaç kişinin dev mülkiyeti haline dönüştürülmesi, büyük halk yığınlarının, topraktan, yaşama araçlarından ve iş araçlarından yoksun hale getirilmesi, halk yığınlarının bu korkunç ve ıstıraplı mülksüzleştirme işlemi, sermayenin tarihinin başlangıcını teşkil eder. Bu, bir dizi zor yöntemlerini içerir ve biz, bunlardan, sadece, ilkel sermaye birikimi yöntemi olarak çağ açıcı olan bazılarını gözden geçirmiş bulunuyoruz. Doğrudan doğruya üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, acımasız bir vahşetle ve en bayağı, en rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Tek ve bağımsız emekçinin, deyim yerindeyse, kendi iş koşullarıyla kaynaşmasının sonucu olan özel mülkiyetin yerini, başkalarının, yani ücretli işçilerin sözde serbest emeklerinin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet alıyordu.*

Bu dönüşüm süreci, eski toplumu, tepeden tırnağa yeter derecede çözüp ayırır ayırmaz, emekçiler proletaryaya ve onlara ait iş araçları sermayeye çevrilir çevrilmez, kapitalist üretim biçimi kendi ayakları üzerinde duracak hale gelir gelmez, emeğin daha geniş ölçüde toplumsallaşması, toprak

* *"Nous sommes dans une condition tout-à-fait nouvelle de la société ... nous tendons à séparer toute espèce de propriété d'avec toute espèce de travail."* ["Toplum için tamamıyla yeni bir durumda bulunuyoruz ... her türlü mülkiyeti, her türlü emekten ayırmaya çalışıyoruz."] (Sismondi, *Nouveaux Principes d'Econ. Polit.*, c. II, s. 434.)

ile diğer üretim araçlarının toplumsal olarak daha fazla sömürülen ve dolayısıyla ortak üretim araçları olarak geniş ölçüde kullanılan üretim araçları haline dönüştürülmesi ve özel mülk sahiplerinin daha fazla mülksüzleştirilmeleri yeni bir biçim alır. Şimdi mülksüzleştirilecek olan kimse, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin kendi içinde taşıdığı yasaların işlemesiyle, sermayenin merkezileşmesi ile gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının başını yer. İş sürecinin gitgide boyutları büyüyen kooperatif şekli, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yöntemli bir biçimde işlenmesi, iş araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir iş araçlarına dönüştürülmesi, bütün iş araçlarının bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan tasarruf, bütün insanların dünya pazarları ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, bu merkezileşme ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile elele gider. Bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki devamlı azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin bizzat kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırmaları da genişler, yaygınlaşır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fışkırıp boy atan üretim biçiminin ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler.

Kapitalist üretim biçiminin ürünü olan kapitalist mülk edinme biçimi, kapitalist özel mülkiyeti yaratır. Bu, mülk sahibinin emeğine dayanan kişisel özel mülkiyetin ilk yadsımasıdır. Ama kapitalist üretim bir doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsımasını doğurur. Bu yadsımanın yadsınmasıdır. Bu, üretici için özel mülkiyetin yeniden kurulması değildir, ancak ona, kapitalist dönemde

edinilen elbirliği ve, toprak ile üretim araçlarının ortak sahipliği temeline dayanan kişisel mülkiyeti sağlar.

Kişisel emekten doğan dağınık özel mülkiyetin, kapitalist özel mülkiyete dönüşmesi, halen toplumsallaşmış üretime fiilen dayanan kapitalist özel mülkiyetin toplumsal mülkiyete dönüşmesinden kuşkusuz kıyaslanamayacak kadar daha uzun süreli, daha şiddetli ve çetin bir süreçtir. Birinci durumda, halk yığınlarının birkaç gaspedici tarafından mülksüzleştirilmesi sözkonusuydu; ikincisinde ise, birkaç gaspedicinin, halk yığınları tarafından mülksüzleştirilmeleri sözkonusudur.*

İlk kez, K. Marx, *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie*, Erster Bend, Hamburg 1867'de yayımlanmıştır

* "[Sanayiin, burjuvazinin elde olmayarak teşvik ettiği ilerleyişi, emekçilerin rekabetten ileri gelen yalıtılmışlıklarının yerine, birlikteliklerinden ileri gelen devrimci dayanışmalarını kor. Demek ki, modern sanayiin gelişmesi, burjuvazinin ayaklarının altından bizzat ürünleri ona dayanarak ürettiği ve mülk edindiği temeli çeker alır. Şu halde, burjuvazinin ürettiği, her şeyden önce, kendi mezar kazıcılarıdır. Kendisinin devrilmesi ve proletaryanın zaferi aynı ölçüde kaçınılmazdır. ...] [Bugün burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflar içersinde yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar modern sanayi karşısında erirler ve nihayet yokolurlar; proletarya ise onun özel ve temel ürünüdür. ...] Alt orta sınıf, küçük imalâtçı, dükkâncı, zanaatçı, köylü, bütün bunlar, orta sınıfın parçaları olarak varlıklarını yokolmaktan kurtarmak için, burjuvaziye karşı savaşırlar. Bunlar ... gericidirler, çünkü tarihin tekerleğini gerisin geriye döndürmeye çalışırlar." (Karl Marx und F. Engels, "Manifest der Kommunistischen Partei", London 1848, s. II, 9.) [Bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 145, 142-143. —*Ed.*]

FRİEDRİCH ENGELS

MARX'IN *KAPİTAL*'İ* [88]

I

Yeryüzünde kapitalistler ve işçiler bulunduğundan beri, işçiler için bu kitap kadar önemli bir kitap çıkmadı. Bugünkü bütün toplumsal sistemimizin üzerinde döndüğü eksen olan sermaye ve emek arasındaki ilişki, ancak bir Alman'ın yapabileceği bir kavrayış ve kesinlikle, ilk kez bu kitapta bilimsel olarak geliştirilmiştir. Bir Owen'ın, bir Saint-Simon'un ya da bir Fourier'nin yazılarının değeri ne olursa ve ne olmakta devam ederse etsin, dorukta duran bir gözlemcinin daha aşağıda kalan dağlık manzarayı görmesi gibi, tüm modern toplumsal ilişkiler alanının açık-seçik ve bütünüyle görülebileceği bir yüksekliğe tırmanmak ilk kez bir Alman'a nasip olmuştur.

* *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie,* von Karl Marx. Erster Band. Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg, O. Meissner, 1867.

Bugüne dek, ekonomi politik, bize, emeğin bütün zenginliklerin kaynağı ve bütün değerlerin ölçüsü olduğunu, öyle ki, üretilmeleri aynı emek-zamanına malolan iki nesnenin aynı değere sahip bulunduğunu, ve ortalama olarak sadece eşit değerler birbirleriyle değişebilir olduklarına göre, bunların da birbirleriyle değişilmeleri gerektiğini öğretmiştir. Ama aynı zamanda, sermaye adını verdiği biriktirilmiş bir emek türünün varolduğunu, bu sermayenin, içerdiği yardımcı kaynaklar sayesinde, canlı emek üretkenliğini yüz kat, bin kat artırdığını, ve bunun için de kâr ya da kazanç denilen belirli bir karşılık talep ettiğini de öğretir. Hepimizin bildiği gibi, işler gerçekte şöyle gelişir: biriktirilmiş ölü emeğin kârları durmadan irileşir, kapitalistlerin sermayeleri durmadan büyürken, canlı emeğin ücreti durmadan azalır ve yalnızca ücretle yaşayan işçiler yığını durmadan kalabalıklaşır ve yoksullaşır. Bu çelişkiyi nasıl çözmeli? Eğer işçi, ürününe kattığı emeğin tam değerini alıyorsa, geriye kapitalist için kâr nasıl kalabilir? Ama yalnızca eşit değerler değişildiklerine göre, durum budur. Öte yandan, birçok iktisatçının kabul ettiği gibi, eğer bu ürün işçi ile kapitalist arasında paylaşılıyorsa, nasıl olur da eşit değerler değişilebilir, nasıl olur da işçi ürününün tam değerini alabilir? İktisat, bugüne kadar, bu çelişki karşısında çaresiz kalmış ve bu konuda hiç bir şey söylemeyen utangaç sözler yazmış ya da gevelemiştir. Bundan önceki sosyalist iktisat eleştirmenleri bile, bu çelişkiyi vurgulamaktan başka bir şey yapamamışlardır; sonunda Marx, bu kârın asıl kaynağında ortaya çıkış sürecini belirleyip, ve böylece her şeyi açıklığa kavuşturana dek kimse bu çelişkiyi çözemedi.

Marx, sermayenin gelişmesini incelerken, kapitalistlerin, sermayelerinin değerini değişim yolu ile artırdıkları yolundaki basit ve herkesçe bilinen bir olgudan hareket eder: kapitalistler paraları ile meta satın alırlar, ve sonra, bu metaı, kendilerine malolduğundan daha fazla para karşılığında satarlar. Örneğin, bir kapitalist 1.000 talere aldığı pamuğu 1.100 talere satar, böylece 100 taler "kazanmış olur". İlk sermaye üzerinde bu yüz talerlik fazlalık, Marx tarafından, *artı-değer* olarak adlandırılır. Bu artı-değer nereden gelir? İktisatçıların varsayımlarına göre, sadece eşit

değerler birbirleriyle değişilirler, ve bu, soyut teori alanında, kuşkusuz doğrudur. Üçyüz gümüş groşene karşı bir gümüş taler verilmesi ve bu bozuklukların tekrar bir gümüş taler ile değiştirilmesi nasıl kimseyi ne daha zengin, ne de daha yoksul yaparsa, pamuğun satınalınması ve tekrar satılması da hiç bir artı-değer getirmez. Ayrıca artı-değer, satıcıların metalarını değerlerinin üstünde satmaları, ya da alıcıların bu metaları değerlerinin altında satın almalarından da doğmaz, çünkü herkes sırasıyla bazan alıcı, bazan satıcıdır, ve böylece, satıcı olarak kazandığını alıcı olarak kaybeder. Aynı biçimde, artı-değer, alıcıların ve satıcıların birbirlerini aldatmalarından da gelemez, çünkü bu yeni bir değer, ya da artı-değer değil, yalnızca mevcut sermayenin kapitalistler arasında farklı bir bölüşümünü meydana getirir. Gene de, kapitalist, metaları değerine alıp değerine sattığı halde, bu işten verdiğinden daha fazla değer elde eder. Bu nasıl olur?

Kapitalist, mevcut toplumsal koşullar altında, meta piyasasında, *tüketimi yeni bir değerin kaynağı olan, yeni bir değerin yaratılması olan* özel nitelikte bir *meta* bulur, ve bu meta *işgücüdür.*

Nedir işgücünün değeri? Her metaın değeri, üretimi için gerekli-emek ile ölçülür. İşgücü, kendisinin olduğu kadar, ölümünden sonra da işgücünün sürekliliğini sağlayan ailesinin varlığını sürdürmesi için, belirli miktarda geçim araçlarına gereksinme duyan canlı işçi biçiminde bulunur. Bu geçim araçlarını üretmek için gerekli-emek zamanı, şu halde, işgücünün değerini temsil eder. Kapitalist, bu değeri haftalık olarak öder ve bunun karşılığında işçinin bir haftalık emeğinin kullanımını satın alır. Buraya kadar, iktisatçı baylar, işgücünün değeri konusunda, bizimle aşağıyukarı aynı düşüncede olacaklardır.

Şimdi, kapitalist işçisini işe koşar. Belirli bir zaman içinde, işçi, haftalık ücretinin temsil ettiği kadar emek harcayacaktır. Kabul edelim ki, bir işçinin haftalık ücreti, üç işgününü temsil etsin. Buna göre, işe pazartesi günü başlayan işçi, çarşamba akşamı, *ödenen ücretin tam değerini* kapitaliste geri vermiş olacaktır. Ama o zaman çalışmayı durduracak mı? Hiç de değil. Kapitalist onun haftalık emeğini satın al-

mıştır ve işçi, haftanın son üç gününde de, çalışmasını sürdürmek zorundadır. Ücretinin karşılığını geri vermek için gerekli olan süreyi aşan zaman boyunca işçi tarafından sağlanan bu *artı-emek*, kârın, durmadan büyüyen sermaye artışının, *artı-değerin kaynağıdır*.

İşçinin, üç gün sonunda aldığı ücreti ödediğini, ve öbür üç gün kapitalist için çalıştığını ileri sürmenin keyfî bir varsayım olduğu söylenmesin. Burada, işçinin, ücretinin karşılığında geri vermek için tastamam kaç güne, üç güne mi, yoksa dört güne mi gereksinmesi olduğunu bilmenin hiç bir önemi yoktur, zaten bu, koşullara göre değişir; ama asıl önemli olan şudur ki, kapitalist, karşılığını ödediği emeğin yanısıra, *karşılığını ödemediği* bir emek de elde eder, ve bu hiç de keyfî bir varsayım değildir, çünkü kapitalist, uzun vadede, işçinin sırtından yalnızca ona ödediği ücret kadar emek elde ettiği gün atelyesini kapayacaktır, çünkü o zaman kârı gerçekten de bir hiç olacaktır.

Ve işte tüm çelişkilerin çözümü. Artı-değerin (ki kapitalistin kârı bunun önemli bir kısmını oluşturur) kaynağı şimdi iyiden iyiye açık ve doğal bir durum almış bulunuyor. İşgücünün değeri ödenir, ama bu değer, kapitalistin işgücünden sızdırmak istediği değerden çok düşüktür, ve aradaki fark, *ödenmemiş emek*, kapitalistin ya da, daha doğru söylemek gerekirse, kapitalist sınıfın payını oluşturur. Hatta yukarda verilmiş bulunan örnekte, pamuk satıcısının pamuğundan elde ettiği kârın bile, eğer pamuk fiyatları yükselmemişse, ödenmemiş emeğe dayanması gerekir. Tüccar, pamuğu, ürününden o yüz taler dışında kendisi için bir kâr sızdırabilen, ve bunun sonucu, cebine indirdiği ödenmemiş emeği onunla paylaşan bir pamuklu imalâtçısına satmış olmalıdır. Zaten toplumun bütün çalışmayan üyelerini işte bu ödenmemiş emek besler. Kapitalist sınıfa düşen devlet ve belediye vergileri, toprak sahiplerinin toprak rantı, vb., işte buradan ödenir. Mevcut toplumsal düzenin tümü bunun üzerine dayanır.

Öte yandan, ödenmemiş emeğin, yalnızca bir yandan kapitalistlerin, öte yandan ücretli işçilerin yürüttükleri üretimin bugünkü koşullarında ortaya çıktığını varsaymak da saçma olur. Tersine. Ezilen sınıflar her zaman ödenmemiş

emek sağlama durumunda kalmışlardır. Emeğin egemen örgütlenme biçiminin kölelik olduğu uzun dönemin tamamı boyunca, köleler, kendilerine geçim araçları biçiminde verilenden çok daha fazla emek harcamak zorunda kalmışlardır. Serflik rejiminde ve köylü angaryasının ortadan kaldırılmasına kadar da, durum aynı olmuştur; hatta burada, köylünün geçimini sağlamak için harcadığı zaman ile, senyör için harcadığı artı-emek arasındaki fark gözle görülecek kadar açıktır, çünkü, gerçekte, ikincisi, birincisinin tamamen dışında yapılır. Biçim şimdi değişmiştir, ama öz aynıdır, çünkü, "toplumun bir kesimi üretim araçları üzerinde tekele sahip olduğu" sürece, "işçi, özgür olsun olmasın, kendi varlığını sürdürmek için gerekli işzamanına, üretim araçlarına sahip olanların yaşamaları için gerekli tüketim maddelerini üretmek için de fazladan bir işzamanı eklemek zorundadır" (Marx, s. 202).*

II

Bir önceki makalede, bir kapitalist tarafından çalıştırılan her işçinin iki çeşit emek harcadığını gördük: çalışma zamanının bir kısmında, kapitalistin kendisine ödediği ücretin karşılığını verir, ve Marx, emeğin işte bu kısmına *gerekli-emek* der. Ama bunun ardından çalışmasını sürdürmek zorundadır, ve bu zaman içerisinde, kapitalist için *artı-değer* üretir, ki bunun önemli bir kısmı kârı oluşturur. Emeğin bu kısmına da artı-emek adı verilir.

İşçinin, ücretini karşılamak için üç gün, ve kapitalist için artı-değer üretmek için de üç gün çalıştığını varsayalım. Bir başka deyişle, bu, işgünü oniki saat olduğunda, işçinin, her gün, ücreti için altı, ve artı-değer üretmek için de gene altı saat çalışması demektir. Bir kimsenin haftada ancak altı günü, ya da eğer pazar da katılırsa, yedi günü vardır. Ama bir kimse, tek tek her günden, altı, sekiz, on, oniki, onbeş, hatta daha fazla çalışma saati çıkartabilir. İşçi bir günlük ücreti için, kapitaliste, bir işgününü satmıştır.

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 258-259. —*Ed.*

Ama *bir işgünü nedir*? Sekiz saat mi, yoksa onsekiz saat mi?

İşgününün elden geldiğince uzun olmasında kapitalistin çıkarı vardır. İşgünü ne kadar uzun olursa, o kadar çok artıdeğer üretir. İşçi, ücretinin karşılanmasından fazla harcadığı her iş saatinin kendisinden haksız olarak alındığı yolunda haklı bir duygu besler; aşırı uzun saatler çalışmanın ne demek olduğunu kendi acı deneyiminden öğrenir. Kapitalist, kârı için savaşır; işçi ise, sağlığı için, yalnızca çalışmak, uyumak ve yemek yemek için değil, ama öteki insanî faaliyetlerde bulunabilmek için de, günde birkaç saatlik dinlenme için de savaşır. Geçerken belirtilebilir ki, bu mücadeleye girmeyi isteyip istememeleri, hiç de kapitalistlerin iyi niyetine bağlı değildir, çünkü rekabet, bunlar arasındaki en insanseverleri bile arkadaşlarına katılmaya ve işzamanını onlarınki kadar uzatmayı bir kural haline getirmeye zorlar.

İşgününün saptanması için mücadele, özgür işçilerin tarih sahnesine ilk girişiyle birlikte başlamış ve günümüze dek süregelmiştir. Farklı işlerde farklı geleneksel işgünleri hüküm sürer; ama gerçekte, bunlara pek uyulmaz. Bir kimsenin gerçekten normal bir işgününün varlığından sözedebilmesi, ancak işgününün yasayla saptanması ve bunun işleyip işlemediğinin denetlenmesiyle mümkündür. Ve bu da şimdiye kadar sadece İngiltere'nin sınaî bölgelerinde mümkün olmuştur. Bu ülkede, bütün kadınlar ve onüç yaşından onsekiz yaşına kadar olan erkek çocuklar için on saatlik işgünü (beş gün boyunca onbuçuk ve cumartesi yedibuçuk saat) saptanmıştır, ve erkekler de, onlar olmaksızın çalışamayacaklarından, on saatlik işgününden yararlanırlar. Bu yasayı, İngiliz fabrika işçileri, egemen sınıf içindeki bölünmelerden ustaca yararlanma yoluyla olduğu kadar, uzun yıllar direnerek, fabrika sahiplerine karşı inatçı, usanmaz bir mücadele yürüterek, basın özgürlüğü, örgütlenme ve toplanma hakkı yoluyla elde etmişlerdir. Bu yasa, İngiliz işçilerinin güvencesi durumuna gelmiş ve yavaş yavaş sanayiin bütün önemli kollarını, ve geçen yıl, hemen hemen *bütün işletmeleri*, hiç değilse kadın ve çocuk çalıştıran bütün işletmeleri kapsamına almıştır. Bu yapıt, İngiltere'de işgününün

bu yasal düzenlenmesinin tarihi konusunda en ayrıntılı malzemeyi içermektedir. Gelecek "Kuzey Almanya Reichtag"ı da, bir sanayi yasasını, dolayısıyla, fabrika çalışmasını düzenleme konusunu tartışma göreviyle karşılaşacaktır. Alman işçileri tarafından seçilen hiç bir temsilcinin, *Marx'ın* kitabıyla adamakıllı içli-dışlı olmadıkça, bu tasarının tartışmasına girmeyeceğini umarız. *Bu konuda yapılacak çok şey var.* Egemen sınıflar içindeki bölünmeler, işçiler için, İngiltere'de olduğundan çok daha elverişlidir, *çünkü genel oy hakkı, egemen sınıfları, işçilerin gözüne girmeye zorlamaktadır.* Bu koşullar içinde, eğer durumlarından yararlanmasını, ve her şeyden önce de, tartışılan konunun ne olduğunu bilirlerse, proletaryanın dört-beş temsilcisi *bir güçtür*; oysa burjuvaların durumu böyle değil. Ve bu amaçla, Marx'ın kitabı, onlara, bütün malzemeyi hazır bir biçimde vermektedir.

Daha teorik nitelikte bir dizi çok güzel başka incelemeleri bir yana bırakacağız, ve sadece sermaye birikimini ele alan son kısım üzerinde duracağız. Burada, ilkin, kapitalist üretim biçiminin, yani bir yandan kapitalistler, öte yandan ücretli işçiler tarafından yürütülen üretim biçiminin, sadece kapitalist için durmadan onun sermayesini değil, onunla birlikte durmadan işçilerin yoksulluğunu da yeni baştan ürettiği gösterilmektedir; böylelikle, bir yanda bütün geçim araçlarının, bütün hammaddelerin ve bütün iş aletlerinin sahibi kapitalistlerin, öte yanda ise, kendilerini çalıştırabilecek durumda tutmalarına ve çalışabilecek durumda yeni bir proleterler kuşağı yetiştirmelerine ancak yeterli miktarda geçim araçları karşılığında işgüçlerini bu kapitalistlere satmak zorunda kalan büyük işçi yığınlarının her zaman varolmaları sağlanmış olur. Ama sermaye, sadece kendini yeniden üretmekle kalmaz: durmadan artar ve çoğalır, ve böylece mülksüz işçiler sınıfı üzerindeki gücünü de artırır. Ve tıpkı sermayenin kendini durmadan daha büyük bir ölçekte yeniden üretmesi gibi, modern kapitalist üretim biçimi de, durmadan daha büyük bir ölçekte ve durmadan artan sayılarla, mülksüz işçiler sınıfını yeniden üretir. "Sermaye birikimi, bir kutupta daha çok kapitalist ya da daha büyük kapitalistler, ötekinde daha çok ücretli işçiler

olmak üzere sermaye ilişkisini durmadan yeniden üretir. ... *Bu yüzden sermaye birikimi, proletaryanın çoğalması demektir.*" (s. 600.)* Ama makinelerdeki ilerlemeler ve tarımın yetkinleşmesi vb. sayesinde, aynı miktar ürün elde etmek için durmadan daha az işçiye gereksinme olduğuna göre, bu yetkinleşme, yani bir işçi fazlalığı meydana getirme olgusu, hızla artan sermayeden bile daha hızlı geliştiğine göre, bu sayısı durmadan artan işçiler ne olur? Bu işçiler, işlerin kötü gittiği ya da şöyle-böyle olduğu zamanlarda, ya emek değerlerinin *altında* ücret alırlar ve düzensiz bir biçimde çalıştırılırlar, ya da geçimleri kamu yardımıyla sağlanır, ama işlerin özellikle canlı olduğu zamanlarda, İngiltere'de açıkça görüldüğü gibi, kapitalistler sınıfı için gerekli olan, ne var ki, *koşullar ne olursa olsun,* düzenli olarak çalıştırılan işçilerin direnme gücünü kırmaya ve ücretlerini düşük tutmaya yarayan yedek bir sanayi ordusu oluştururlar. "Toplumsal servet ... ne kadar büyük olursa, nispî artı-nüfus, ya da yedek sanayi ordusu da o kadar büyük olur. Ama, bu yedek ordunun faal orduya" (düzenli olarak çalıştırılanlara) "göre oranı ne kadar büyükse, sefaleti çalışma sırasında katlandığı ıstırapla ters orantılı olan toplam" (sürekli) "artı-nüfusun, ya da işçiler kesiminin kitlesi de o kadar büyük olur. Nihayet, işçi sınıfının düşkünler tabakası ile yedek sanayi ordusu ne kadar yoğun olursa, resmî yoksulluk da o kadar yaygın olur. *Bu, kapitalist birikimin mutlak genel yasasıdır.*" (s. 631.)**

İşte bunlar, modern, kapitalist, toplumsal sistemin kesinlikle bilimsel bir biçimde tanıtlanmış —ve resmî iktisatçıların bir çürütme girişiminde bile bulunmaktan özenle kaçındıkları— başlıca yasalarından birkaçıdır. Ama bununla her şey söylenmiş oluyor mu? Hiç bir zaman. Marx, kapitalist üretimin kötü yanlarını nasıl gözler önüne seriyorsa, aynı ölçüde, toplumun üretici güçlerinin toplumun *tüm* üyeleri için insanoğlunun hakkı olan eşit gelişmeyi mümkün kılacak düzeyde gelişmesi için, bu toplumsal biçimin zorunlu olduğunu da açıkça tanıtlıyor. Daha önceki bütün toplumsal biçimler bunun için çok yetersizdiler. Kapita-

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 652. —*Ed.*

** Aynı yapıt, s. 681. —*Ed.*

list üretim, ilk kez, bunun için gerekli olan zenginliği ve üretici güçleri yaratıyor; ama aynı zamanda, kalabalık ve ezilen işçilerle, bu zenginliğin ve üretici güçlerin bugün olduğu gibi tekelleştirici bir sınıf yararına değil, tüm toplum yararına kullanılmasını gittikçe daha çok istemek zorunda kalan toplumsal sınıfı da yaratıyor.

2 ve 13 Mart 1868 arasında
Engels tarafından yazılmıştır

21 ve 28 Mart 1868 tarihli
Demokratisches Wochenblatt,
n° 12 ve 13'te yayımlanmıştır

KAPİTAL'İN İKİNCİ CİLDİNE ÖNSÖZ'DEN

İYİ ama, Marx'ın, artı-değer üzerine söylediklerinde yeni olan nedir? Rodbertus da dahil kendinden önce gelen bütün sosyalist iktisatçıların teorileri herhangi bir etki yaratmaksızın yokolup gittiği halde, nasıl oluyor da, Marx'ın artı-değer teorisi, bütün uygar ülkelerde gökten düşen bir yıldırım gibi bir etki yaratıyordu?

Kimya tarihi bunu açıklayan bir örnek veriyor:

Geçen yüzyılın sonuna kadar *phlogistic** teorinin hâlâ egemen olduğunu biliyoruz. Bu teoriye göre, yanmanın aslında şundan ibaret olduğu varsayılıyordu: varolduğu kabul edilen bir töz, *phlogiston* adında mutlak yanıcı bir madde, yanan cisimden ayrılıyordu. Bazı olaylarda epeyce zorlanma-

* Simyacıların yanma olayının esası kabul ettikleri uçucu madde inanı —ç.

sı gerekmekle birlikte bu teori, kimyasal olayların çoğunu açıklamaya yetiyordu. Ne var ki, 1774'te Priestley'in elde ettiği bir tür hava "öylesine saf ya da *phlogiston*'dan arınmıştı ki, normal hava buna kıyasla çok karışık görünüyordu." O, buna, "*phlogistic* olmaktan çıkarılmış hava" adını verdi. Ondan kısa bir süre sonra Scheele, İsveç'te aynı türden bir hava elde etti ve bunun atmosferde varlığını gösterdi. Ayrıca o, bu tür havanın, kendi içersinde ya da normal hava içersinde bir cisim yandığı zaman yokolduğunu gördü ve bu yüzden ona, "ateş-hava" adını verdi. "Bu olgulardan şu sonuca ulaştı ki, *phlogiston* ile atmosferin öğelerinden birisinin birleşmesinden (yani, yanmadan) doğan bileşim, tüpten kaçan ateş ya da sıcaklıktan başka bir şey değildi."*

Priestley ile Scheele, ellerinin altındaki şeyin ne olduğunu bilmeksizin oksijen üretmiş oluyorlardı. Bunlar, "kendilerine ulaştığı biçimiyle" *phlogistic* "kategorilerin tutsağı olarak kalıyorlardı". Bütün *phlogistic* görüşleri altüst edecek ve kimyada devrim yaratacak bir öğe, onların elinde kısır ve meyvesiz kalıyordu. Ama Priestley hemen bu buluşunu Paris'teki Lavoisier'ye bildirdi ve o da bu buluş aracılığı ile bütün *phlogistic* kimyayı tahlil ederek, bu yeni tür havanın yeni bir kimyasal öğe olduğu ve yanmanın, *phlogiston*'un yanmakta olan cisimden *ayrılmasından* değil, bu yeni öğenin o cisimle *bileşmesinden* ileri geldiği sonucuna ulaştı. Böylece, *phlogistic* biçim içersinde başaşağı duran bütün kimyayı ilk kez ayakları üzerine yerleştiren o oldu. Ve o, daha sonra iddia ettiği gibi, oksijeni, diğer ikisi ile aynı zamanda ve onlardan bağımsız olarak üretmiş olmamakla birlikte, onu yalnızca *ne* ürettiklerini bilmeksizin *üretmiş bulunan* ötekiler karşısında oksijenin gerçek *bulucusudur*.

Marx'ın artı-değer teorisi konusunda kendisinden öncekiler karşısındaki durumu, Lavoisier'nin, Priestley ve Scheele karşısındaki durumu ile aynıdır. Ürünlerin değerinin şimdi bizim artı-değer diye adlandırdığımız kısmının *varlığı,* Marx'tan çok önce saptanmıştı. Ayrıca, azçok bir kesinlikle bunun neden ibaret bulunduğu, yani bu artı-değere elkoyan tarafından karşılığında hiç bir eşdeğer ödenmeyen emeğin ürü-

* Roscœ-Schorlemmer, *Ausführliches Lehrbuch der Chemie,* Braunschweig 1877, I, s. 13 ve 18.

nünden ibaret olduğu da ortaya konmuştu. Ama, kimse daha ötesine gitmemişti. Bazıları —klasik burjuva iktisatçıları— olsa olsa, emek ürününün işçi ile üretim araçlarının sahibi arasında neye göre bölündüğünü araştırmışlardı. Ötekiler —sosyalistler— ise, bu bölüşmeyi adaletsiz bulmuşlar ve bu adaletsizliği ortadan kaldırmanın ütopik yollarını araştırmışlardı. Bunların hepsi de, kendilerine devredildiği biçimiyle iktisadî kategorilerin tutsağı olarak kalmışlardı.

Marx, burada sahnede görünüyor. Ve bütün kendisinden önce gelenlere tamamen karşıt bir görüşü benimsedi. Onların *çözüm* diye baktıkları şeye, o, sadece bir *sorun* diye baktı. O, ele almak zorunda olduğu şeyin, ne *phlogistic* olmaktan çıkarılmış hava, ne de ateş-hava olmadığını, yalnızca oksijen olduğunu görmüştü — yani sorun, yalnızca bir ekonomik olguyu ortaya koymak ya da bu olgu ile sonsuz adalet ve gerçek ahlâk arasındaki çatışmaya işaret etmek değil, bütün iktisadı kökünden değiştirecek olan ve kullanmasını bilen için bütün kapitalist üretimi anlamada bir anahtar sağlayan bir olguyu açıklamaktı. Çıkış noktası olarak bu olgu ile, tıpkı Lavoisier'nin oksijenden başlayarak, hazır bulduğu *phlogistic* kimyanın kategorilerini incelemesi gibi, o da hazır bulduğu bütün iktisat kategorilerini inceledi. Artı-değerin ne olduğunu anlamak için, Marx'ın, değerin ne olduğunu ortaya çıkarması gerekiyordu. Her şeyden önce rikardocu değer teorisini eleştirmesi gerekiyordu. Böylece, emeğin değer üreten özelliğini tahlil etti ve değeri üreten emeğin *ne* olduğunu, ve bunu niçin ve nasıl yaptığını ilk o saptadı. Değerin, *bu* tür donmuş emekten başka bir şey olmadığını buldu ve bu, Rodbertus'un son nefesini verene kadar hiç kavramadığı bir noktaydı. Ardından Marx, metaların para ile bağıntısını inceledi ve metaların özünde bulunan değer sayesinde, metaların ve meta-değişiminin nasıl ve niçin meta ve para karşıtlığını yaratmak zorunda bulunduğunu sergiledi. Onun bu temele dayanan para teorisi ilk tam kapsamlı teoridir ve her yerde, zımnen kabul edilmiştir. Paranın sermayeye dönüşmesini tahlil etti ve bu dönüşmenin, işgücünün alımına ve satımına dayandığını gösterdi. İşgücünü, değer-üretme özelliğini emeğin yerine koymak suretiyle, rikardocu okulun yıkılmasına yolaçan güçlüklerden birisini, yani sermaye ile eme-

ğin karşılıklı değişimini, değerin emek tarafından belirlendiği yolundaki rikardocu yasa ile uyumlu hale getirilmesi olanaksızlığını bir darbeyle çözümlemiş oldu. Değişmeyen ve değişen sermaye arasındaki ayrımı ortaya koyarak, artı-değerin oluşum sürecinde izlediği gerçek yolu en ufak ayrıntılarına kadar izleyebildi ve böylece onu açıklayabildi ve kendisinden önceki iktisatçıların hiç birisinin ulaşamadığı bir şeyi başarmış oldu. Bunların sonucu, sermayenin kendi içersinde, ne Rodbertus'un ve ne de burjuva iktisatçılarının ne işe yarayacağı konusunda en ufak bir fikre sahip bulunmadıkları, ama ikinci ciltte çarpıcı biçimde yeniden tanıtlandığı, üçüncü ciltte daha da tanıtlanacağı gibi, en karmaşık iktisadî sorunların çözümüne anahtar sağlayan bir ayrımı koydu. Artı-değer tahlilini daha da öteye götürdü ve onun iki biçimini, mutlak ve nispî artı-değeri buldu. Ve bunların, kapitalist üretimin tarihsel gelişmesinde, farklı, ve her seferinde belirleyici bir rol oynadıklarını gösterdi. Bu artı-değer temeli üzerinde elimizdeki ilk rasyonel ücret teorisini geliştirdi ve ilk kez, kapitalist birikimin tarihinin anahatlarını ve tarihsel eğiliminin bir serimini düzenledi.

5 mayıs 1885'te
Engels tarafından yazılmıştır

İlk kez, K. Marx, *Das Kapital, Kritik der politischen Ökonomie*, Zweiter Band, Herausgegeben von Friedrich Engels, Hamburg 1885'te yayımlanmıştır

BİRLEŞİK DEVLETLER ULUSAL İŞÇİ BİRLİĞİNE ÇAĞRI[89]

İşçi kardeşler,

Birliğimizin kuruluş programında şöyle diyorduk: "Batı Avrupa'yı, Atlantiğin öte yakasındaki köleliği sürdürmek ve yaygınlaştırmak üzere rezil bir haçlı seferine paldır-küldür girmekten koruyan egemen sınıfların dirayetleri değil, İngiltere'nin çalışan sınıflarının bu canice çılgınlığa karşı yiğitçe direnmeleri olmuştur."* Atlantiğin her iki yakasında yükselen işçi sınıfı hareketini belirsiz bir süre için geri püskürtmek sonucunu verecek bir savaşı durdurmak sırası şimdi size gelmiştir.

Birleşik Devletler'i apar-topar İngiltere ile bir savaşa sokmak telaşı içinde olan Avrupalı güçlerin varolduklarını söy-

* Bkz: bu cildin 20. sayfası. —*Ed.*

lememize gerek yok. Ticaret istatistiklerine şöyle bir gözatmak bile, iç savaşın[4] terazinin kefesini aniden öte yana eğmesiyle, Rusya'nın hammadde ihracatının —ve Rusya'nın bundan başka ihraç edecek bir şeyi yoktur— Amerikan rekabeti karşısında geri çekilmekte olduğunu görmek için yeterlidir. Amerikalı yarıcıları birer kılıç haline getirmek, cumhuriyetçi devlet adamlarınızın, bilgelikleriyle, özel danışman olarak seçtikleri bu despotik gücü, yaklaşmakta olan iflâstan tam da zamanında kurtarmak olurdu. Ama, şu ya da bu hükümetin belirli çıkarları bir yana, hızla büyüyen uluslararası işbirliğimizi bir yoketme savaşına dönüştürmek, bizi ezenlerin genel çıkarları gereği değil midir?

Yeniden başkanlığa seçilişi dolayısıyla Bay Lincoln'a yaptığımız bir kutlama çağrısında, Amerikan bağımsızlık savaşı[10] orta sınıfın ilerlemesi için nasıl önemli olduysa, Amerikan iç savaşının da işçi sınıfının ilerlemesi için o kadar önemli olacağına inandığımızı ifade ettik.* Ve, gerçekten de, antiköleci savaşın zaferle sonuçlanması işçi sınıfının tarihinde yeni bir çığır açmıştır. Bizzat Birleşik Devletler'de, eski partilerinizin ve bunların profesyonel siyasetçilerinin kötü gözle baktıkları bağımsız bir işçi sınıfı hareketi, gözlerini yaşama o tarihten itibaren açmıştır. Ürün verebilmesi için yıllarca süren bir barış gereklidir. Ezilmesi için ise, Birleşik Devletler ile İngiltere arasında bir savaş gerekir.

İç savaşın bunun ardından gelen elle dokunulur sonucu, elbet, Amerikan işçisinin durumunun kötüleşmesi oldu. Birleşik Devletler'de, Avrupa'da olduğu gibi, korkunç bir ulusal borç kâbusu işçi sınıfının omuzlarına binmek üzere elden ele dolaştı. Devlet adamlarınızdan birisi, zorunlu geçim araçlarının fiyatlarının 1860'tan bu yana %78 arttığını, oysa hünersiz işçi ücretinin yalnızca %50, hünerli işçi ücretinin de %60 arttığını söylüyor. "Dilencilik, Amerika'da, artık, nüfustan daha hızlı büyüyor" diye yakınıyor.

Dahası, çalışan sınıfların sefaleti ile, finans aristokratlarının, *Shoddy*-aristokratlarının[90] ve savaşın doğurduğu benzer mikropların yeni-moda lüksü birbirlerine hiç yakışmıyorlardı. Ama bütün bunlara karşın, iç savaş, köleleri serbest

* Bkz: bu cildin 26. sayfası. —*Ed.*

bırakmasıyla ve bunun sonucu sizin kendi sınıf hareketinize verdiği manevî hızla bunu telâfi etti. Yüce bir amaçla kutsanmamış büyük bir toplumsal zorunluluk olmayan Eski Dünya türünden bir ikinci savaş, kölenin zincirlerini parçalayacağı yerde, özgür emekçiyi zincire vuracaktır. Ardında bıraktığı birikmiş sefalet, kapitalistlerinize, işçi sınıfının yürekli ve haklı özlemlerini düzenli bir ordunun ruhsuz kılıcıyla derhal kesip atma güdüsünü ve araçlarını sağlayacaktır.

Şu halde, işçi sınıfının nihayet tarih sahnesine artık bağımlı hizmetkârlar olarak değil de, kendi sorumluluğunun bilincinde ve sözde-efendileri savaş diye bağırırken, barış diye dayatabilen bağımsız bir güç olarak çıktığını bütün dünyaya tanıtlamak, bu şanlı görev, size düşüyor.

Londra, 12 Mayıs 1869

Address to the National Labour Union of the United States başlığı ile bildiri olarak 1869'da Londra'da yayımlanmıştır

ALMANYA'DA KÖYLÜ SAVAŞI'NA ÖNSÖZ[91]

1870 TARİHLİ İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu yapıt, daha yeni tamamlanmış bulunan karşı-devrimin dolaysız etkisi altında, 1850 yazında Londra'da yazılmıştı; 1850'de, Hamburg'da, Karl Marx tarafından yönetilen iktisadî ve siyasal bir dergi olan *Neue Rheinische Zeitung*'un[92] 5. ve 6. sayılarında yayımlandı. Almanya'daki siyasal dostların bu yapıtın yeniden basılmasını istiyorlar ve ben de onların bu isteğine uyuyorum, çünkü bu yapıt, ne yazık ki, hâlâ güncel bir değer taşıyor.

Bu çalışma, yeni bir kişisel belge verme iddiasında değil; tersine, köylü ayaklanmaları ve Thomas Münzer ile ilgili tüm gereçler, Zimmermann'dan alınmıştır.[93] Zimmermann'ın kitabı, şurada burada bazı eksiklikler olsa da, hâlâ olguların en iyi derlemesi olarak kalır. Zaten Zimmermann da, konusunu çok sever. Kitabın her yanında ezilen sınıf yararına ken-

dini gösteren o devrimci içgüdü, onu aşırı-solun Frankfurt'taki en iyi temsilcilerinden biri durumuna getirmişti.[94] O günden beri, kuşkusuz biraz yaşlanmış olmalı.

Buna karşılık, Zimmermann'ın kitabında iç bağlantının bulunmadığı, onun, zamanında tartışılan dinsel ve siyasal sorunları, çağdaş sınıf mücadelelerinin yansısı olarak sunma başarısını gösteremediği, bu mücadelelerde, ezenler ve ezilenlerden, kötüler ve iyilerden, ve en sonunda da kötülerin zaferinden başka bir şey görmediği, mücadelenin patlak vermesini olduğu gibi sonucunu da belirleyen toplumsal ilişkileri kavrayışının son derece eksik olduğu her ne kadar doğruysa da, bunun kusuru, bu kitabın yayımlandığı dönemdedir. Hatta bu kitabın, zamanı için, çok gerçekçi olduğu, ve idealist Alman tarihçilerinin yapıtları arasında, övülmeye değer bir istisna oluşturduğu bile söylenebilir.

Benim açıklamam, mücadelenin tarihsel akışını ancak kalın çizgileri içinde şöyle bir çizerek, Köylüler Savaşının kökenini, bu savaşa katılan çeşitli partiler tarafından alınan konumları, bu partilerin davranışlarını açıklamak için başvurdukları siyasal ve dinsel teorileri, ve son olarak mücadelenin sonucunu, sınıfların toplumsal yaşamının tarihsel koşullarının zorunlu sonuçları olarak göstermeye çalışır. Başka bir deyişle, ben, Almanya'nın siyasal düzeninin, bu düzene karşı ayaklanmaların, çağın siyasal ve dinsel teorilerinin, tarım, sanayi, ulaştırma yolları, emtia ve para ticaretinin bu ülkede erişmiş bulundukları gelişme derecesinin nedenleri değil, ama sonuçları olduklarını göstermeye çalıştım. Tarihin tek materyalist görüşü olan bu görüş, benden değil, Marx'tan gelir; bu görüş, onun 1848-49 Fransız devrimi üzerine, yukarda adı geçen dergide yayımlanan çalışmalarında,* ve *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*** adlı yapıtında bulunur.

1525 Alman devrimi ile 1848-49 Alman devrimi arasındaki benzerlik, benim bu yapıtı yazdığım sıralarda, gözden kaçmayacak kadar açıktı. Bununla birlikte, olayların genel akışının, orada [1525'te —ç.] olduğu gibi burada da [1848-49'da

* Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850*, Sol Yayınları, Ankara 1976 (bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 249-362). —*Ed.*

** Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1976, (bkz: *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 477-588). —*Ed.*

da —ç.], çeşitli yerel ayaklanmaların, birbiri ardına, bir tek ve aynı prensler ordusu tarafından ezilmesi sonucunu veren benzeşmesi yanında, her iki durumda da, kent burjuvazisinin davranışındaki, bazan gülünçlüğe kadar varan benzeyiş yanında, son derece açık ve seçik farklılıklar da var:

"1525 devriminden kim yararlandı? *Prensler*. 1848 devriminden kim yararlandı? *Büyük Hükümdarlar*: Avusturya ve Prusya. 1525'in küçük prenslerinin arkasında, onlara vergi ödemekle bağımlı küçük-burjuvalar vardı. 1850'nin büyük prenslerinin ardında, Avusturya ve Prusya'nın ardında ise, devlet borcu aracıyla bunları çarçabuk kendilerine bağımlı kılan modern büyük burjuvalar var. Ve büyük burjuvaların arkasında da, proleterler."*

Bu tümcede, Alman büyük burjuvazisinin gereğinden çok övüldüğünü söylemek zorunda kalmaktan üzgünüm. Alman büyük burjuvazisi, Prusya'da olduğu gibi, Avusturya'da da, "devlet borcu aracıyla" krallığı "çarçabuk kendine bağımlı kılma" fırsatını buldu; ama bu fırsattan hiç bir zaman, hiç bir yerde yararlanamadı.

1866 savaşından[95] sonra, Avusturya, göksel bir bağış gibi, burjuvazinin eline düşmüştür; ama bu burjuvazi egemen olmasını bilmez, hangi konuda olursa olsun güçsüz ve yeteneksizdir. O sadece bir şey bilir. Emekçilere karşı, bunlar kımıldar kımıldamaz, sert davranmak. Sadece *Macarlar*'ın buna gereksinmeleri olduğu içindir ki, dümeni elinde tutar.

Ya Prusya'da? Gerçi devlet borcu ölçüsüz bir biçimde artmıştır, bütçe sürekli olarak açık verir, kamu harcamaları her yıl büyür, burjuvalar mecliste çoğunluğa sahiptir, onlar olmadan ne vergiler artırılabilir, ne de yeni borçlanmalara gidilebilir — ama nerde burjuvaların devlet üzerindeki iktidarları? Daha birkaç ay önce, bütçe yeniden açık verdiği zaman, son derece uygun bir konumları vardı. Sadece *azıcık* bir direngenlikle, birçok ödün kopartabilirlerdi. Ama ne yapıyorlar? Hükümetin, ayaklarının dibine, ve sadece *bu* yıl değil, ama *gelecekteki her* yıl için de, 9 milyon koymalarına *izin verme tenezzülünde bulunmasını*, yeterli bir ödün sayıyorlar.

* Friedrich Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 147. —*Ed.*

Meclisin bu zavallı "ulusal-liberaller"ini,[96] hak ettiklerinden çok kınamak istemem. Bunların, arkalarında bulunan kimseler tarafından, burjuvazi yığını tarafından yüzüstü bırakıldıklarını biliyorum; burjuvazi yığını egemen olmak *istemiyor*: 1848'in anısı henüz onda çok canlı.

Alman burjuvazisinin neden bu kadar büyük bir korkaklık gösterdiğini daha ilerde göstereceğiz.

Kaldı ki, yukarda aktarılan tümce, dipten doruğa doğrulanmış bulunuyor. 1850'den bu yana, artık Prusya ya da Avusturya'nın çevirdiği dolaplara alet olmaktan başka bir işe yaramayan küçük devletlerin, gitgide daha belirgin bir biçimde arka plana geçtiklerini; Avusturya ile Prusya arasında, sonunda, Avusturya'nın kendi eyaletlerini elde tuttuğu, Prusya'nın, dolaysız ya da dolaylı olarak, tüm kuzeyi kendine bağımlı kıldığı, oysa üç Güney-Doğu devletinin* şimdilik ortadan kalkmış bulunduğu 1866 metazori çözümüne bağlanan, durmadan daha canlı mücadelelerin birbirlerini izlediklerini görüyoruz.

Bütün bu büyük devlet olaylarının, Alman işçi sınıfı bakımından sadece şu önemi var:

Birinci olarak, genel oy hakkı sayesinde, işçiler yasama meclisinde, kendilerini doğrudan doğruya temsil ettirme olanağını elde etmişlerdir.

İkinci olarak, Prusya, tanrısal hukukun üç öbür tacını** elçabukluğu ile yokederek ilk iyi örneği vermiştir. Artık ulusal-liberaller bile, bu işten *sonra,* ülkelerinin, bir zamanlar inandıkları gibi, tanrısal hukukun aynı lekesiz tacına hâlâ sahip bulunduğuna inanmıyorlar.

Üçüncü olarak, artık Almanya'da, devrimin ancak *bir tek* ciddî düşmanı var: Prusya hükümeti.

Ve dördüncü olarak da, Avusturyalı-Almanlar, son bir kez olarak, kendilerine, ne olmak istediklerini: Alman mı, Avusturyalı mı olmak istediklerini; daha çok neye bağlandıklarını: Almanya'ya mı, yoksa Leitha-ötesi eklentilerine mi bağlandıklarını sormalıdırlar. Bir seçim yapmaya karar verme zorunda oldukları uzun süreden beri açıktı, ama küçük-burjuva demokrasisi bunu hep gizledi.

* Bavyera, Baden, Württemberg. —*Ed.*
** Hanover, Hesse-Cassel, Nassau. —*Ed.*

1866 yılının, o zamandan beri bir yandan "ulusal-liberaller" ile öte yandan "halkçılar"[97] arasında bıkkınlık getirinceye kadar tartışılan öbür önemli anlaşmazlıklarına gelince, daha sonraki yılların tarihi, bu iki görüşün, aslında aynı sınırlı anlayışın karşıt kutupları oldukları için, birbirleri ile o kadar zorlu bir biçimde savaştıklarını tanıtlayacaktır.

1866 yılı, Almanya'daki toplumsal ilişkilerde hemen hiç bir değişiklik yapmadı. Hepsi de bürokratik sınırlara uyarlanmış, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin tekleştirilmesi, gidip-gelme özgürlüğü, meslek özgürlüğü vb. gibi birkaç burjuva reformu, öbür Batı Avrupa ülkeleri burjuvaları tarafından, uzun zamandan beri elde edilen şeylerin düzeyine bile erişmez, ve başlıca âfeti, yani bürokratik yetkiler sistemini[98] olduğu gibi bırakır. Kaldı ki, proletarya için, gidip-gelme özgürlüğü üzerindeki, yurttaşlık hakları üzerindeki, pasaportların kaldırılması vb. üzerindeki bütün bu yasalar, günlük polis uygulamaları yüzünden tamamen düşsel bir duruma getirilmişlerdir.

1866 devlet olaylarından çok daha önemli olan şey, Almanya'da, sanayi ve ticaretin, denizyolları, telgraf ve buharlı transatlantik denizciliğinin, 1848'den sonraki gelişmesidir. Bu ilerlemeler, aynı zaman parçası içinde İngiltere'de ve hatta Fransa'da gerçekleştirilen ilerlemeler yanında ne kadar küçük kalırlarsa kalsınlar, gene de Almanya için görülmemiş ilerlemelerdir, ve ona, bu yirmi yıl boyunca, başka bir dönemdeki yüzyılın verdiğinden çok daha fazlasını vermişlerdir. Almanya, *dünya ticareti* içine, gerçekten ve geri dönülmez bir biçimde, ancak şimdi sürüklenmiş bulunuyor. Sanayicilerin sermayeleri hızla birikmiş, ve bunun sonucu, burjuvazinin toplumsal önemi artmıştır. Sınaî gönencin (refahın) en sağlam belirtisi, *spekülasyon,* bol bol çiçek açmakta, ve kontlar ve dükler, onun zafer arabasına zincirlenmiş bulunmaktadırlar. Alman sermayesi —yolu açık olsun!— şimdi Rus ve Romen demiryollarını yapıyor, oysa daha bundan ancak 15 yıl önce, Alman demiryolları, İngiliz girişimcilerinin desteğini dileniyordu. Peki ama burjuvazi nasıl oldu da siyasal egemenliği de eline geçirmedi, nasıl oldu da hükümet karşısında bu kadar korkakça davrandı?

Alman burjuvazisinin, gözde Cermen davranışı içinde bu-

lunan, çok geç kalmak gibi bir bahtsızlığı var. Gönenci, öbür Batı Avrupa ülkeleri burjuvazisinin siyasal bakımdan çökmeye yüztuttuğu bir dönem ile düşümdeş. İngiltere'de, burjuvazi, kendi öz temsilcisi olan Bright'ı, sonuçları bakımından tüm burjuva egemenliğine zorunlu olarak son verecek bir olay pahasına, seçim hakkında bir genişleme pahasına, hükümete sokabildi. Sınıf olarak, cumhuriyet döneminde 1849 ve 1850'de sadece iki yıl egemen olabildiği Fransa'da, burjuvazi, toplumsal varlığını, ancak siyasal egemenliğini Louis Bonaparte ile ordunun ellerine vererek uzatabildi. Ve, Avrupa'nın en ileri üç ülkesi arasındaki karşılıklı etki son derece artmış bulunduğu için, bugün, burjuvazinin, siyasal iktidarını, bu iktidar İngiltere ve Fransa'da daha şimdiden yitirilmiş bir duruma gelmişken, Almanya'da rahat rahat kurabilmesi, artık olanaklı değildir.

Burjuvaziyi, daha önce egemen olmuş tüm sınıflardan ayırdeden özellik şudur ki, bu sınıfın gelişmesinde, tüm egemenlik araçlarının, öyleyse, en başta, sermayelerinin tüm artışının, onu siyasal egemenliğe gitgide daha elverişsiz bir duruma getirmekten başka bir sonuç vermeyen bir dönüm noktası vardır. "*Büyük burjuvaların arkasında da, proleterler var.*" Burjuvazi, sanayiini, ticaretini, ve ulaştırma araçlarını geliştirdiği ölçüde, proletaryayı doğurur. Ve, —her yerde mutlaka aynı olamayan ve mutlak aynı gelişme derecesine erişmesi gerekmeyen— belli bir anda, astarının, proletaryanın, kendisini hızla aştığını farketmeye başlar. Bu andan itibaren, siyasal egemenliğini tek başına sürdürme gücünü yitirir; koşullara göre, iktidarını paylaştığı ya da tamamen kendilerine bıraktığı müttefikler arar.

Almanya'da, bu dönüm noktasına, burjuvazi tarafından, daha 1848'de erişilmişti. Ve işte o anda, Alman burjuvazisi, Alman proletaryasından çok, Fransız proletaryasından korkuya kapıldı. Paris'teki 1848 Haziran çarpışmaları, kendisini neyin beklediğini ona gösterdiler. Alman proletaryası, aynı ürün için tohumun Almanya'da da ekildiğini, ona tanıtlayacak bir kaynaşma içindeydi; ve o günden sonra da, burjuvazinin siyasal eylemindeki sivrilik, köreldi. Müttefikler aradı, kendini onlara yok pahasına sattı — ve, bugün, tek adım ilerlemiş değil.

Bu müttefiklerin hepsi de gerici niteliktedir: ordusu ve bürokrasisi ile birlikte krallık, büyük feodal soyluluk, önemsiz küçük toprak ağaları, ve hatta papaz sürüsü. Burjuvazi, salt o değerli postunu kurtarmak için, artık kendine madrabazlık edecek hiç bir şey kalmayana dek, bütün bu kalabalık ile uyuştu ve birleşti. Ve proletarya ne kadar gelişiyor, ne kadar kendi sınıf niteliğini sezmeye, kendi sınıf bilinci ile davranmaya başlıyorsa, burjuvazi de o kadar korkak bir duruma geliyordu. Prusyalıların son derece kötü stratejisi, Sadova'da,[99] Avusturyalıların daha da kötü stratejisini yendiği zaman, aslında Sadova'da kendisi de yenilmiş bulunan Prusya burjuvasının mı, yoksa Avusturya burjuvasının mı daha rahat ve daha sevinçli bir soluk aldığını söylemek, çok güçtü.

Bizim büyük burjuvalarımız, 1870'te, tastamam orta burjuvaların 1525'te davrandıkları gibi davranıyorlar. Küçükburjuvalara, zanaatçılara ve dükkâncılara gelince, onlar da hep aynı kalacaklardır. Onlar büyük burjuvazi katına yükselmeyi umar, proletarya içine düşmekten korkarlar. Korku ile umut arasında, mücadele sırasında postlarını kurtaracak, ve sonra da kazananla birleşeceklerdir; onların özelliği budur.

Proletaryanın siyasal ve toplumsal eylemi, 1848'den bu yana, sanayideki gelişme ritmini izlemiştir. Alman işçilerinin, bugün, sendikaları, kooperatifleri, siyasal örgüt ve birlikleri içinde, seçimlerde ve sözümona Reichstag'da oynadıkları rol, Almanya'nın, şu son yirmi yılda, farkına varmadan, nasıl bir dönüşüme uğradığını gösterir. Henüz ne Fransızlar, ne de İngilizler bu işi başaramamışken, parlamentoya işçileri ve işçi temsilcilerini göndermeyi başarmak, Alman işçilerinin, *sadece onların,* en büyük övüncesidir.

Ama, 1525 yılı ile olan benzerlikten, henüz proletarya da kurtulmaz. Sadece ve tüm yaşamı boyunca ücrete indirgenmiş sınıf, henüz Alman halkının çoğunluğunu oluşturmaktan çok uzaktır. Öyleyse o da müttefikler arama zorundadır. Ve bu müttefikler de, ancak küçük-burjuvalar, kent *lumpen-proletaryası,* küçük köylüler ve tarım gündelikçileri arasında bulunabilirler.

*Küçük-burjuvalar*dan daha önce sözettik. Onlara ancak

zaferden sonra güvenilebilir, ve o zaman da, "meyhane"de, kulakları patlatan zafer çığlıkları atarlar. Gene de, onlar arasında, işçilere kendiliklerinden katılan çok iyi öğeler vardır.

Lumpen-proletarya, bu karargâhını büyük kentlerde kurmuş, bütün sınıflardan gelen en bozulmuş bireyler tortusu, olanaklı tüm müttefikler içinde, en kötü olanıdır. Bu ayaktakımı, tamamen satılık ve küstahtır. Fransız işçileri, devrimler sırasında, evlerin duvarına: "Hırsızlara ölüm!" yaftasını yapıştırdıkları, ve hatta bunlardan birçoğunu kurşuna dizdikleri zaman, bu işi, kuşkusuz, mülkiyet aşklarından ötürü değil, ama her şeyden önce, bu güruhtan kurtulmanın gerektiği bilinci ile yaptılar. Bu serserileri savunucu olarak kullanan, ya da bunlara dayanan her işçi önderi, sadece harekete ihanet ettiğini kanıtlar.

Küçük köylüler —çünkü büyükleri burjuvaziye katılır— çeşitli türlere ayrılırlar.

Bunlar ya soylu efendileri için hâlâ angarya işler gören *feodal köylülerdir.* — Burjuvazi bu insanları serflikten kurtarma görevini yerine getiremedikten sonra, bunları, kurtuluşlarını artık sadece işçi sınıfından bekleyebileceklerine inandırmak güç olmayacaktır.

Ya da ortakçı-kiracılar (*métayers*). Bu durumda, genel olarak İrlanda'daki ilişkilerin tıpkısı yürürlüktedir. Toprak kirası o kadar yüksektir ki, ürün şöyle böyle olduğu zaman, köylü ve ailesi ancak geçinebilirler, ve kötü olduğu zaman, açlıktan ölecek hale gelirler, kiracı kirayı ödeyebilecek bir durumda değildir ve tamamen toprak sahibinin bağımlılığı altına düşer ve onun insafına kalır. Bu türlü insanlar için, burjuvazi ancak buna zorunlu kaldığı zaman bir şey yapar. Öyleyse bunlar kurtuluşlarını işçilerden başka kimden bekleyebilirler?

Geriye, *kendi toprak parçalarını* işleyen köylüler kalır. Bunlar, çoğu kez, ipoteklerden öylesine bunalmışlardır ki, ortakçı-kiracı, toprak sahibine ne ölçüde bağımlı ise, bunlar da tefeciye o ölçüde bağımlıdırlar. Bunlara da, o sefil, ve iyi ya da kötü hasada bağlı olduğu için, kararsız ücretlerinden başka bir şey kalmaz. Bunlar, burjuvaziden, her ne olursa olsun, bütün öbür kategorilerden daha da az bir şey bekle-

yebilirler, çünkü burjuvanın, tefeci kapitalistin en çok ezdiği bunların ta kendisidir. Bununla birlikte, toprakları aslında kendilerine değil, ama tefeciye ait olsa da, bunlar, çoğu kez topraklarına çok bağlıdır. Gene de bunlar, ancak halka bağlı bir hükümet, tüm ipotek borçlarını bir tek devlet borcuna dönüştüreceği, ve böylece faiz oranını düşüreceği zaman, tefeciden kurtarılabileceklerine inandırılabilirler. Ve bu işi de, sadece işçi sınıfı gerçekleştirebilir.

Büyük ve orta toprak mülkiyetinin egemen olduğu her yerde, *ücretli tarım işçileri,* kırlardaki en kalabalık sınıfı oluştururlar. Tüm Kuzey ve Doğu Almanya'da bu böyledir. ve kent sanayi işçileri, *en kalabalık doğal müttefiklerini,* işte bu sınıfta bulurlar. Büyük toprak sahibi ya da büyük çiftlik kiracısı ile tarım işçisi arasındaki ilişkiler, kapitalist ile sanayi işçisi arasındaki ilişkilerin tıpkısıdır. Birine yardımcı olan önlemler, öbürüne de yardımcı olacaktır. Sanayi işçileri, ancak ve ancak, burjuvaların sermayesini, yani üretim için zorunlu hammaddeleri, makine ve aletleri, yiyecekleri, toplumun mülkü, yani kendileri tarafından ortaklaşa kullanılan kendi mülkleri durumuna dönüştürerek, kurtulabilirler. Bunun gibi, tarım işçileri de, korkunç sefaletlerinden, ancak ve ancak, her şeyden önce, eğer başlıca çalışma nesneleri olan toprak, büyük köylüler ile daha da büyük feodal beylerin özel mülkiyetinden alınıp, toplumsal mülk durumuna dönüştürülür ve tarım işçileri kooperatifleri tarafından kendi ortak hesaplarına işlenirse, kurtulabileceklerdir. Ve burada, Bâle'deki Uluslararası İşçi Kongresinin,[100] toprak mülkiyetini kolektif, ulusal mülkiyet durumuna dönüştürmekte toplumun çıkarı olduğunu ilân eden ünlü kararı ile karşılaşıyoruz. Bu karar, özellikle, büyük toprak mülkiyetinin, ve geniş alanların bir tek efendi ve birçok ücretli ile işletilmesinin varolduğu ülkeleri gözetiyordu. Oysa, bu durum, genel olarak, her zaman Almanya'da egemendir, ve bu nedenle, sözkonusu karar, *İngiltere'den sonra özellikle bu ülke için uygun* idi. Kır proletaryası, tarımsal ücretliler, hükümdar ordularının, büyük bölümleri bakımından, kendisinden kuruldukları sınıfı oluştururlar. Bu sınıf, genel oy hakkı gereğince, şimdi parlamentoya, o feodaller ve toprak ağaları sürüsünü yollayan sınıftır; ama aynı zamanda, kent sanayi işçilerine en yakın

olan, onlarla aynı yaşam koşullarını paylaşan, onlarınkinden bile derin bir sefalet içinde bulunan sınıftır da. Ufalanmış ve dağınık olduğu için, bu sınıf güçsüzdür; ama hükümet ve aristokrasi onun gizli gücünü o kadar iyi bilirler ki, bu sınıfın bilgisiz kalması için, okulları kasten durgunluk içinde bırakırlar. Alman işçi hareketinin en ivedi görevi, bu sınıfı canlandırmak, ve onu kendi izinde sürüklemektir. Tarım işçileri yığınının kendi öz çıkarlarını kavrayacağı gün, Almanya'da gerici, feodal, bürokratik ya da burjuva bir hükümet olanaksız olacaktır.

11 Şubat 1870 dolaylarında
Engels tarafından yazılmıştır

Almanya'da Köylü Savaşı'nın ikinci
baskısında (Leipzig, Ekim 1870)
yayımlanmıştır

1875 TARİHLİ ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN 1870 TARİHLİ ÖNSÖZE EK[91]

Yukardaki satırlar, bundan dört yıldan çok bir zaman önce yazıldı; ama bugün de tüm değerlerini koruyorlar. Sadova[99] ve Almanya'nın bölüşülmesinden sonra doğru olan şey, Sedan[101] ve Kutsal Prusya-Alman İmparatorluğu'nun[102] kurulmasından sonra da doğrulanmış bulunuyor. Sözümona büyük siyasetin "dünyayı sarsan" olaylarının, tarihsel hareketin yönü üzerinde yapabildikleri değişiklikler o kadar küçük ki!

Buna karşılık, bu dramatik olayların yapabildikleri şey, bu hareketin hızını artırmak olmuştur. Ve bu bakımdan, yukardaki "dünyayı sarsan olaylar"ın yaratıcıları, istemeyerek, herhalde hiç de dilemedikleri, ama, ister istemez katlanmak zorunda kaldıkları başarılar kazanmışlardır.

1866 savaşı, eski Prusya'yı, daha o zamandan, en derin temellerine kadar sarsmıştı. 1848'den sonra, batı eyaletlerinin başkaldırmış —burjuva olduğu kadar proleter— sanayi öğelerini eski disiplin altına almak için çok güçlük çekildi; ama başarıldı, ve, doğu eyaletleri toprak ağalarının çıkarları ile ordunun çıkarları, devlet içinde, yeni baştan egemen oldu.

1866'da, hemen tüm Kuzey-Batı Almanya, Prusyalı oldu. Tanrısal hukuka dayanan Prusya tacının, gene tanrısal hukuka dayanan öbür üç tacı* oburca yutarak kendi kendine verdiği onarılmaz tinsel zarar bir yana bırakılırsa, krallığın ağırlık merkezi o zaman önemli ölçüde Batıya kaydı. Beş milyon Renanyalı ve Vestefalyalı, Kuzey Almanya Konfederasyonunun[103] ilhak ettiği Almanların önce dört milyonu tarafından doğrudan doğruya, sonra da altı milyonu tarafından dolaylı bir biçimde, güçlendirildi. Ve, 1870'te, bunlara 8 milyon Güney-Batılı Alman daha eklendi,[104] öyle ki, bundan böyle, "yeni imparatorluk" içinde, (aralarında, ayrıca, 2 milyon da Polonyalı bulunan Elbe'nin doğusundaki altı eyaletin) 14,5 milyon eski Prusyalısı ile, toprak ağalarının Prusya türü katılaşmış feodalizminden uzun zamandan beri kurtulmuş 25 milyon, karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Böylece, Prusya devlet yapısının tüm temellerini sarsan şey, Prusya ordusunun zaferlerinin ta kendisidir; toprak ağalarının egemenliği, hükümet için bile gitgide çekilmez bir duruma geldi. Ama, aynı zamanda, son derece hızlı sınaî gelişme, toprak ağaları ile burjuvalar arasındaki mücadelenin yerine, burjuvalar ile işçiler arasındaki mücadeleyi geçirmişti, öyle ki, eski devletin toplumsal temelleri içerde de tam bir altüst oluşa uğradı. 1840'tan sonra yavaş yavaş dağılan krallığın temel varlık koşulu, soyluluk ile burjuvazi arasındaki mücadeleydi, krallık bu mücadele içinde dengeyi sağlıyordu; artık soyluluğu burjuvazinin baskısına değil, ama tüm varlıklı sınıfları işçi sınıfının baskısına karşı korumanın önem kazandığı andan itibaren, eski mutlak krallık, özel olarak bu erekle hazırlanmış devlet biçimi olan *bonapartçı krallığa* dönüşme zorunda kaldı. Prusya'nın bu bonapartçılığa geçişini bir başka yerde çözümledim (*Konut Sorunu,* 2. Kısım, s. 26 vd.**). Orada belirtmediğim, ama burada son derece önemli olan şey şudur ki, bu geçiş, Prusya'nın, 1848'den sonra *ileriye doğru* attığı en büyük adım olmuştur — Prusya, modern gelişmenin bu derecede gerisinde kalmıştı. Prusya henüz yarı-feodal bir devletti; oysa bonapartçılık, ne olursa olsun, feodalizmin ortadan kaldırılmasına dayanan modern bir devlet

* Hanover, Hesse-Cassel, Nassau. —*Ed.*

** Bkz: bu cildin 414-416. sayfaları. —*Ed.*

biçimidir. Öyleyse, Prusya, birçok feodalite kalıntısının işini bitirmeye, toprak ağalarını, toprak ağaları olarak gözden çıkarmaya karar vermelidir. Elbette, bu iş, en hafifletilmiş biçimler altında; ve: "*Imner langsam voran*!"* atasözüne göre olur. Örneğin, o ünlü bölgeler örgütlenmesinde böyle oldu. Toprak ağasının, kendi toprağı üzerindeki feodal ayrıcalıkları kaldırılır, ama bu iş, bu ayrıcalıkları, büyük toprak sahiplerinin tümünün, tüm bölge üzerindeki ayrıcalıkları olarak yeniden yürürlüğe koymak için yapılır. Ayrıcalık, ayrıcalık olarak kalır, sadece feodal lehçeden burjuva ağzına çevrilir. Katılaşmış Prusyalı tipi toprak ağası, zorla, İngiliz *Squire*'ına benzer bir şey durumuna dönüştürülür: ve öyle karşı gelmeye de pek bir gereksinme duyulmadı, çünkü biri ne kadar budala ise, öbürü de o kadar budaladır.

Demek ki, Prusya'nın tuhaf yazgısı, onun 1808-1813'te başlamış, ve 1848'de de az-biraz sürdürmüş bulunduğu burjuva devrimini, bu yüzyılın sonuna doğru, gönül açıcı bonapartçılık biçimi altında tamamlamasını istedi. Ve her şey iyi gider, eğer dünya uslu uslu olduğu yerde kalır, ve eğer hepimiz uzun yıllar yaşarsak, belki de, 1900'de, Prusya hükümetinin tüm feodal kurumları gerçekten kaldırdığını, ve en sonunda, Prusya'nın, Fransa'nın, 1792'de bulunduğu noktaya vardığını görebiliriz.

Feodalizmin kaldırılışı, eğer düşüncemizi olumlu bir biçimde söylemek istersek, burjuva düzeninin kuruluşu anlamına gelir. Aristokratik ayrıcalıklar yürürlükten kalktıkça, mevzuat burjuva bir nitelik kazanır. Ve burada, Alman burjuvazisi ile hükümet arasındaki ilişkilerin tam da üstüne basıyoruz. Hükümetin bu ağır-aksak ve ufak-tefek reformları yapma *zorunda kaldığını* gördük. Ama o, burjuvaziye, bu küçük ödünlerden herbirini, burjuvalara yapılmış bir *özveri* olarak, taçtan büyük güçlüklerle kopartılmış, buna karşı burjuvaların da hükümete bir şey vermesi gereken bir ödün olarak gösterdi. Ve burjuvalar da, bu işin içyüzünü çok iyi bildikleri halde, yutturmacayı kabul ettiler. Berlin'de, Reichstag ve meclisteki tüm tartışmaların temelinde yatan o sessiz uzlaşmanın nedeni budur: Bir yandan, hükümet, sal-

* "Erişir menzili maksuduna aheste giden!" —ç.

yangoz gidişi ile, yasaları burjuvazinin çıkarları yönünde değiştirir; sanayiin gelişmesi karşısına, feodalite ve küçük devletlerin partikülarizmi tarafından çıkarılan engelleri yok eder; para, ağırlık ve uzunluk ölçülerinin birliğini sağlar; meslek ve dolaşım özgürlüğünü gerçekleştirerek, Almanya'nın işgücünü, tam ve sınırsız bir biçimde sermayenin emrine verir; ticaret ve spekülasyonu kayırır, öte yandan, burjuvazi tüm gerçek siyasal iktidarı hükümete bırakır; vergileri ve devlet borçlarını onaylar; ona asker verir, ve yeni reformlara yasal bir biçim vermek için ona yardım eder, öyle ki, eski polis iktidarı, güvenilmez kimselere karşı tüm gücünü korur. Burjuvazi, kerteli toplumsal kurtuluşunu, kendi öz siyasal iktidarından hemen vazgeçme pahasına satın alır. Elbette, böylesine bir uzlaşmayı burjuvazi için kabul edilebilir bir duruma getiren baş neden, hükümet korkusu değil, proletarya korkusudur.

Bizim burjuvazinin siyasal alandaki görünüşleri ne kadar içler acısı olursa olsun, sınaî ve ticarî bakımdan, ödevini yerine getirdiği yadsınamaz. Sanayi ve ticaretin, bu yapıtın ikinci baskısının önsözünde* belirtmiş bulunduğumuz yükselişi, o zamandan beri, daha da büyük bir güçle gelişti. Bu bakımdan, 1869'dan bu yana, Ren-Vestefalya sanayi bölgesinde olup bitenler, Almanya için gerçekten görülmemiş şeylerdir, ve bu yüzyılın başında İngiltere fabrika bölgelerinde görülen hızlı gelişmeyi anımsatır. Ve Saksonya ve Yukarı-Silezya'da, Berlin'de, Hanover ve liman kentlerinde de aynı şey olacaktır. En sonunda bir dünya ticaretimiz, gerçekten büyük bir sanayimiz, gerçekten modern bir burjuvazimiz var; buna karşılık gerçek bir iflâsa uğradık,[105] ve gerçek, güçlü bir proletaryaya da sahip bulunuyoruz.

Geleceğin tarihçisi için, Spickeren; Mars-la-Tour[106] ve Sedan toplarının gürlemesi ve bunların tüm sonucu, 1869-1874 Almanyası'nın tarihinde, Alman proletaryasının iddiasız, dingin, ama kesintisiz gelişmesinden çok daha az önem taşıyacaktır. Daha 1870'te, Alman işçileri çetin bir sınamadan geçtiler: bonapartçı savaş kışkırtıcılığı ve bunun doğal sonucu: Almanya'daki genel ulusal coşku. Sosyalist Alman işçi-

* Bkz: bu cildin 190-199. sayfaları; ayrıca bkz: Friedrich Engels, *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, 15-25. —*Ed.*

leri bir an bile şaşkınlığa kapılmadılar. En küçük bir ulusal şovenlik göstermediler. En çılgın zafer sarhoşlukları ortasında, ölçülü kaldılar, "Fransız Cumhuriyeti ile denksever ve ilhaksız bir barış" istediler; ve sıkıyönetim bile onları susturamadı. Ne savaşların övüncünden, ne de "Alman imparatorluğunun gözkamaştırıcılığı" üzerindeki gevezeliklerden etkinlendiler; tek erekleri, tüm Avrupa proletaryasının kurtuluşu olarak kaldı. Başka hiç bir ülke işçilerinin, şimdiye kadar, bu kadar ağır, bu kadar parlak bir sınamadan geçmemiş oldukları söylenebilir.

Savaş zamanının sıkıyönetimini, barış zamanının yurt ihaneti, görevlilere karşı ağır suç ve saldırı davaları, sonra da durmadan artan polis sıkıcılıkları izledi. *Volksstaat*'ın[54] üç-dört yazarı, genel kural olarak, aynı zamanda hapiste bulunuyordu, öbür gazetelerde de, orantılı olarak, durum bunun tıpkısıydı. Partinin biraz tanınmış her hatibi, yılda en az bir kez, hemen her zaman suçluluk kararı aldığı mahkemeler karşısına çıkıyordu. Sürgünler, zoralımlar, toplantıların dağıtılması, dolu gibi yağıyordu; ama hepsi boşuna. Tutuklanan ya da sürülen her militanın yeri, bir başkası tarafından doldurulyordu; bozulan her toplantı yerine, iki başka toplantı isteniyordu; polisin keyfe bağlı yönetimi, dayanma ve yasalara sıkı sıkıya uyma aracıyla hafifletilerek, altedildi. Tüm canilikler, gözetilen ereğe karşıt bir sonuç verdiler; işçi partisini yıkmak ya da sadece boyuneğdirmek şöyle dursun, bu canilikler, tersine, ona durmadan yeni üyeler kazandırıp parti örgütünü güçlendirdiler. Bireysel olarak burjuvalara karşı olduğu gibi, otoritelere karşı mücadelelerinde de, işçiler, her yerde, kafaca ve ahlâkça onlardan üstün göründüler ve, özellikle "işverenler"i ile olan çatışmalarında, şimdi onların, yani işçilerin kültürlü insanlar, oysa kapitalistlerin ise kabasaba kimseler olduklarını tanıtladılar. Ve, bununla birlikte, mücadelelerini, davalarından ne kadar emin ve üstünlüklerinin ne kadar bilincinde olduklarını gösteren bir mizah duygusu ile yürütüyorlardı. Tarihsel olarak hazırlanmış bir alan üzerinde, böylesine yürütülen bir mücadele, büyük sonuçlar vermeli. Ocak seçimlerinde sağlanan başarılar,[107] modern işçi hareketi tarihinde, bugüne kadar eşine raslanmayan başarılardır ve tüm Avrupa'da uyandır-

dıkları şaşkınlık tamamen yerinde idi.

Alman işçilerinin, öbür Avrupa işçilerine göre, başlıca iki üstünlüğü var. Birincisi, Alman işçileri, Avrupa'nın en teorisyen halkına mensupturlar; üstelik, sözümona "kültürlü" Almanya'da iyiden iyiye yitip gitmiş olan teorik anlayışı korumuşlardır. Eğer daha önce Alman felsefesi, hele Hegel felsefesi olmasaydı, Alman bilimsel sosyalizmi —olmuş olacak tek bilimsel sosyalizm— hiç bir zaman kurulamazdı. İşçilerin teorik anlayışı olmasaydı, onlar bu bilimsel sosyalizmi hiç bir zaman özümlemiş oldukları derecede özümleyemezlerdi. Ve bu üstünlüğün ne kadar büyük bir üstünlük olduğunu, bir yandan, her türlü teoriye karşı, çeşitli sendikaların kusursuz örgütlenişine karşın, İngiliz işçi hareketinin pek bir ilerleme göstermemesinin başlıca nedenlerinden biri olan kayıtsızlık, ve, öte yandan da, prudonculuk tarafından, ilk biçimi içinde Fransızlar ve Belçikalılarda, sonradan, Bakunin eliyle karikatürleştirilmiş biçimi içinde, İspanyol ve İtalyanlarda yaratılan anlaşmazlık ve karışıklık tanıtlar.

İkinci üstünlük, Almanların, işçi hareketine, zaman bakımından aşağıyukarı en son gelmiş olmalarıdır. Tıpkı teorik Alman sosyalizminin, öğretilerinin tüm fantezi ve ütopyalarına karşın, bütün zamanların en büyük kafaları arasında sayılan ve bugün doğruluklarını bilimsel olarak tanıtladığımız birçok fikirleri öncelemiş bulunan üç adamın, Saint-Simon, Fourier ve Owen'ın omuzları üzerinde yükseldiğini hiç bir zaman unutmayacağı gibi, pratik Alman işçi hareketi de, İngiliz ve Fransız [işçi —ç.] hareketinin omuzları üzerinde geliştiğini, onların pahalıya edinilmiş deneylerinden sadece yararlanıp, şimdi o zaman çoğu kaçınılmaz olan yanılgılarından kaçınılabildiğini hiç bir zaman unutmamalıdır. İngiliz *trade-union*ları ile Fransız siyasal işçi mücadelelerinin geçmişi olmasaydı, hele Paris Komünü tarafından verilen devsel atılım olmasaydı, bugün hareketin neresinde olurduk?

Alman işçilerinin, durumlarının üstünlüklerinden, az görülür bir zekâ ile yararlanmasını bildiklerini kabul etmek gerek. Bir işçi hareketi varolalı beri, mücadele, ilk kez olarak, teorik, siyasal ve pratik iktisadî (kapitalistlere karşı direnç)

üç yönü içinde, uyum, bağlantı, ve yöntem ile yürütülmüştür. Alman [işçi —ç.] hareketinin yenilmez gücü işte, deyim yerindeyse, bu tekmerkezli (*concentrique*) saldırıdadır.

Bir yandan, elverişli konumları nedeniyle, öte yandan İngiliz [işçi —ç.] hareketinin adasal özellikleri ve Fransız [işçi —ç.] hareketinin zorla bastırılması sonucu, Alman işçileri, şimdilik proleter mücadelenin ön safında yer almış bulunuyorlar. Olayların, bu şeref yerini ne kadar zaman onlara bırakacağı önceden söylenemez. Ama, bu yeri tuttukları sürece, görevlerini, gerektiği gibi yerine getireceklerdir, bunu ummak gerek... Bunun için, tüm mücadele ve ajitasyon alanlarındaki çabalarını bir kat daha artırmalıdırlar. Önderlerin ödevi, özellikle, bütün teorik sorunlar üzerinde gitgide daha çok bilgi edinmek, günü geçmiş dünya görüşlerinin geleneksel lakırdılarının etkisinden kendilerini gitgide daha çok kurtarmak, ve sosyalizmin bir bilim durumuna geldiğinden bu yana, bir bilim olarak yürütülmek, yani irdelenmek istediğini hiç mi hiç unutmamak olacaktır. Buna göre, böylece kazanılan gitgide daha açık görüşleri, işçi yığınları arasında, artan bir çabayla yaymak, ve parti ve sendikalar örgütünü gitgide daha güçlü bir biçimde sağlamlaştırmak önem kazanacaktır. Ocak ayında verilen sosyalist oylar, her ne kadar daha şimdiden oldukça güzel bir orduyu temsil ediyorlarsa da, henüz Alman işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturmaktan çok uzaktırlar; ve, kır nüfusu arasındaki propagandanın başarıları ne kadar yüreklendirici olursa olsun, özellikle bu alanda yapılacak daha çok şey kalıyor. Yani savaşmayı gevşetmek sözkonusu değil; tersine, bir kent arkasından bir başka kenti, bir seçim çevresi arkasından bir başka seçim çevresini düşmanın elinden söküp almak gerek; ama, her şeyden önce, hiç bir yurtsever şovenlik kabul etmeyen, ve hangi ulustan gelirse gelsin, proleter hareketin her yeni ilerleyişini sevinçle selâmlayan gerçek enternasyonal anlayışı korumak sözkonusu. Eğer Alman işçileri böyle davranmakta devam ederlerse, hareketin başında yürüyeceklerdir demiyorum, —sadece herhangi bir ulus işçilerinin hareketin başında yürümeleri, hareketin yararına değildir— ama savaş çizgisi üzerinde şerefli bir yer tutacaklar ve, hesapta olmayan ağır sınavlar ya da büyük olaylar, onlardan daha

çok cesaret, daha çok karar ve daha çok güç istediği zaman, pusatlanmış ve hazır olacaklardır.

Londra, 1 Temmuz 1874 FRİEDRİCH ENGELS

Friedrich Engels, *Der Deutsche Bauernkrieg*, Leipzig 1875'te yayımlanmıştır

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNDEN CENEVRE'DEKİ RUS KESİMİNİN KOMİTE ÜYELERİNE[108]

Yurttaşlar,

Genel Konsey, 22 Mart tarihli toplantısında programınızın ve tüzüğünüzün Uluslararası İşçi Birliğinin genel tüzüğüne uygun olduğunu oybirliği ile ilân etti. Sizin kesimin Enternasyonale katılmasını derhal kabul etti. Genel Konseyde sizin temsilciniz olma şerefli görevini almam yolundaki önerinizi sevinçle kabul ediyorum.

Programınızda şöyle diyorsunuz: "Polonya'yı ezen imparatorluk boyunduruğunun, her iki ulusun da —Polonya'nın olduğu kadar Rusya'nın da— siyasal ve toplumsal kurtuluşunu eşit bir biçimde köstekleyen bir engel olduğu..."

Rusya'nın Polonya'yı gaspetmesinin, Almanya'da ve, dolayısıyla, tüm Kıtada askerî bir rejimin varolmasına tehlikeli bir destek ve gerçek bir neden sağladığını da ekleyebilir-

diniz. Demek ki, Polonya'nın zincirlerini parçalamaya çalışmakla, Rus sosyalistleri, askerî rejimi yoketme gibi ağır bir görevi üstlenmektedirler; Avrupa proletaryasının bütünüyle kurtuluşunun bir önkoşulu olarak bu gereklidir.

Birkaç ay önce St. Petersburg'dan gönderilen Flerovski'nin *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu* adlı yapıtını aldım. Bu, Avrupa için gerçekten aydınlatıcı. Sözde-devrimciler tarafından bile Kıtaya yayılan *Rus iyimserliği,* bu yapıtta acımasızca teşhir edilmiş. Bir-iki yerinde, salt teorik açıdan yapılacak eleştirileri tamamıyla karşılamadığını söylesem bile bu ona değerinden bir şey yitirtmez. Bu, ciddî bir gözlemcinin, yorulmak bilmez bir kişinin, önyargısız bir eleştirmenin, büyük bir artistin ve, her şeyden önce, baskının bütün biçimleri ve bütün ulusal ilâhileri karşısında hoşgörüsüz ve üretici sınıfların bütün çilelerini ve bütün özlemlerini hararetle paylaşan bir kimsenin kitabı.

Flerovski ve öğretmeniniz Çernişevski gibilerinin bu yapıtları Rusya'ya gerçekten saygınlık kazandırmakta ve sizin ülkenizin de çağımızın hareketine katılmaya başladığını tanıtlamaktadır.

Kardeşçe selâmlar,
KARL MARX

Londra, 24 Mart 1870

Narodnoye Dyelo, n° 1,
Cenevre, 15 Nisan 1870'te
yayımlanmıştır

GİZLİ YAZIŞMA[109]

(PARÇA)

4) *Genel Konseyi İngiltere Federal Konseyinden ayırma sorunu.*

Bu öneri, *L'Egalité*[110] kurulmazdan çok önce, Genel Konseyde bir ya da iki İngiliz üye tarafından zaman zaman yapılagelmiştir. Hemen her zaman oybirliği ile reddedilmiştir.

Devrimci *inisiyatif* herhalde Fransa'dan gelecekse de, İngiltere tek başına ciddî bir *iktisadî* devrimin manivelası olabilir. Artık köylülerin bulunmadığı ve toprak mülkiyetinin birkaç elde toplanmış olduğu tek ülke budur. *Kapitalist biçimin,* yani büyük ölçekli birleşik emeğin kapitalist efendilerin ellerinde bulunması durumunun, üretimin fiilen tümünü kucakladığı tek ülke budur. *Nüfusun büyük bir çoğunluğunun ücretli emekçilerden oluştuğu* tek ülke budur. Sı-

nıf mücadelesinin ve işçi sınıfının *Trade-Unions** tarafından örgütlenmesinin belirli bir olgunluk ve evrensellik *kazanmış* olduğu tek ülke budur. Dünya pazarı üzerindeki egemenliği yüzünden, iktisadî konulardaki her devrimin derhal tüm dünyayı etkilemek zorunda olduğu tek ülke budur. Toprakbeyliği ve kapitalizm nasıl İngiltere'deki klasik örneklerse, öte yandan bunların *yıkılmalarının maddî koşulları* da en çok burada olgunlaşmıştır. Şimdi artık *proleter devriminin bu büyük manivelasını doğrudan elinde bulundurma gibi sevindirici bir durumda* bulunan Genel Konseyin bu manivelayı yalnızca İngilizlerin ellerine bırakması ne büyük budalalık, hatta diyebiliriz ki, ne büyük suç!

İngilizler, toplumsal devrim için gerekli her türlü *malzemeye* sahipler. Sahip olmadıkları şey, *genelleştirme anlayışı ve devrimci coşkudur*. Bunu onlara yalnızca Genel Konsey sağlayabilir, ve böylelikle buradaki ve, dolayısıyla, *her yerdeki* gerçek devrimci hareketi hızlandırabilir. Zaten sahip bulunduğumuz etki, bundan kısa bir süre öncesine kadar İngiliz işçileri üzerinde hâlâ büyük bir etkiye sahip bulunan *Avam*'daki** ve *Lordlar*'daki*** radikal diye adlandırılanlar dışında, *Pall Mall Gazette, Saturday Review, Spectator* ve *Fortnightly Review*[111] gibi egemen sınıfların en akıllı ve etkili gazeteleri tarafından da doğrulanmıştır. Bunlar bizi açıkça işçi sınıfını zehirlemekle ve ondaki *İngiliz ruhunu* hemen hemen yoketmekle ve devrimci sosyalizme itmiş olmakla suçluyorlar.

Bu değişikliği gerçekleştirmenin tek yolu, *Uluslararası Birliğin Genel Konseyi* gibi ajitasyonda bulunmaktadır. Genel Konsey olarak, uygulanmaları sonucunda sonradan kamuoyuna İngiliz işçi sınıfının kendiliğinden hareketleriymiş gibi gözükecek önlemler alabiliriz (örneğin *Toprak ve Emek Birliğini*[112] kurmak).

Genel Konsey dışında bir *Bölgesel Konsey* kurulursa bunun ilk sonuçları ne olur?

Genel Konsey ile *Sendikalar Genel Konseyi* arasında kalan *Bölgesel Konseyin* hiç bir otoritesi olmaz. Öte yandan,

* Sendikalar. —ç.
** Avam Kamarası. —ç.
*** Lordlar Kamarası. —ç.

Enternasyonalin *Genel Konseyi* bu *büyük manivelayı* yitirir. Perde arkasından ciddî eylem yerine gösterişçi gevezeliği yeğleseydik, *L'Egalité*'nin, *Genel Konsey* "böylesi külfetli bir işlev bileşimine" neden izin veriyor, yolundaki sorusunu açıkça yanıtlamak hatasını belki de işlerdik.

İngiltere, ötekilerle birlikte sıradan bir ülke olarak ele alınamaz. *Sermayenin metropolü* olarak ele alınması gerekir.

5) *Genel Konseyin İrlanda Affına İlişkin Kararı Sorunu.*

İngiltere, toprakbeyliğinin ve Avrupa kapitalizminin kalesiyse, resmî İngiltere'ye gerçekten ağır bir darbe indirilecek tek nokta *İrlanda'dır.*

Birincisi, İrlanda İngiliz toprakbeyliğinin kalesidir. Eğer İrlanda'da yenilgiye uğrayacak olursa, İngiltere'de de yenilir. Bu, İrlanda'da yüz kez daha kolaydır, çünkü *oradaki iktisadî mücadele tamamıyla toprak mülkiyeti üzerinde* yoğunlaşmıştır, çünkü bu mücadele aynı zamanda ulusaldır, ve çünkü oradaki halk İngiltere'de olduğundan daha devrimci ve öfkelidir. İrlanda'daki toprakbeyliği salt *İngiliz ordusuyla* sürdürülmektedir. İki ülke arasındaki *zoraki birlik*[113] sona erdiği anda, İrlanda'da, derhal, modası geçmiş biçimler içersinde olsa bile, bir toplumsal devrim patlak verecektir. İngiliz toprakbeyliği yalnızca büyük bir servet kaynağını yitirmekle kalmayacak, *en büyük manevî gücünü,* yani *İngiltere'nin İrlanda üzerindeki egemenliğini temsil etmeyi* de yitirecektir. Öte yandan, İngiliz proletaryasının kendi toprakbeylerinin İrlanda'daki gücüne dokunmaması, bu toprakbeylerini İngiltere'de de yenilmez yapmaktadır.

İkincisi, İngiliz burjuvazisi yoksul İrlandalıları *göçe zorlayarak* İngiltere'deki işçi sınıfını baskı altında tutmak üzere İrlanda'nın yoksulluğunu sömürmekle kalmamış, proletaryayı iki düşman kampa da bölmüştür. Keltli işçinin devrimci ateşi ile, sağlam ama yavaş olan Anglo-Sakson işçinin karakteri birbirini tutmaz. Tersine, *İngiltere*'deki bütün *büyük sanayi merkezlerinde* İrlanda proletaryası ile İngiliz proletaryası arasında derin karşıtlıklar vardır. Ortalama bir İngiliz işçisi, ücretleri ve *yaşam düzeyini* düşüren İrlandalı işçiden, rakip olarak, nefret eder. Ona karşı ulusal ve dinsel

antipati besler. Ona, Kuzey Amerika'nın Güney devletlerindeki *yoksul beyazların* zenci kölelerine baktıklarına benzer bir gözle bakar. İngiltere'nin proleterleri arasındaki bu karşıtlık, burjuvazi tarafından yapay olarak beslenmekte ve desteklenmektedir. Burjuvazi, kendi iktidarını sürdürmesinin gerçek sırrının bu bölünme olduğunu biliyor.

Bu karşıtlık Atlantiğin öte yakasında da yineleniyor. Kendi topraklarından *öküzler* ve koyunlar tarafından sürülüp çıkartılan İrlandalılar, nüfusun çok büyük, durmadan büyüyen bir kesimini oluşturdukları Kuzey Amerika'ya toplaşıyorlar. Tek düşünceleri, tek tutkuları, İngiltere'ye besledikleri kindir. İngiliz ve Amerikan hükümetleri (ya da bunların temsil ettikleri sınıflar), Birleşik Devletler ile İngiltere arasındaki üstü örtülü mücadeleyi sürdürmek için bu duyguları istismar ediyorlar. Böylelikle, Atlantiğin her iki yakasındaki işçiler arasında içten ve kalıcı bir ittifakı, ve dolayısıyla onların kurtuluşlarını engelliyorlar.

Dahası, İrlanda, İngiliz hükümetinin *büyük* bir *düzenli ordu* beslemesi için tek bahanedir; ki bu ordu, gerektiğinde, daha önce de olduğu gibi, askerî eğitimini İrlanda'da tamamladıktan sonra İngiliz işçilere karşı kullanılabilir.

Son olarak, İngiltere, bugün, eski Roma'da devasa boyutlarda olmuş olan şeyin bir yinelenmesini görüyor. Bir başka ulusu ezen her ulus, kendisini zincire vurur.

Demek ki, Uluslararası Birliğin İrlanda sorunu karşısındaki tavrı çok açıktır. Gereksindiği ilk şey, İngiltere'deki toplumsal devrimi teşvik etmektir. Bunun için de, İrlanda'da ağır bir darbe indirmek gerekir.

Genel Konseyin İrlanda affına ilişkin kararları, mevcut *zoraki birliği* (yani İrlanda'nın köleleştirilmesini), olanağı varsa, *eşit ve özgür konfederasyona,* gerekiyorsa, *kesin ayrılmaya dönüştürmenin,* uluslararası adaletten tamamen ayrı olarak, *İngiliz işçi sınıfının kurtuluşu için bir önkoşul* olduğunu pekiştirecek olan öteki kararlara bir giriştir ancak.

28 Mart 1870 dolaylarında
Marx tarafından yazılmıştır

İlk kez *Die Neue Zeit*, Bd. 2, n° 15,
1902'de yayımlanmıştır

KARL MARX

FRANSA'DA İÇ SAVAŞ[114]

FRİEDRİCH ENGELS'İN GİRİŞİ[115]

Enternasyonal Genel Konseyinin *Fransa'da İç Savaş* üzerindeki çağrısının yeni bir baskısını hazırlamaya ve buna bir giriş eklemeye ansızın çağrıldım. Bundan ötürü, burada, en özsel noktalara değinmekten başka bir şey yapamam.

Daha büyük olan bu çalışmadan önce, Genel Konseyin Fransız-Alman savaşı üzerindeki daha kısa olan iki çağrısını veriyorum.* İlkin, *İç Savaş*'ta, birincisi olmaksızın kendi başına iyice anlaşılabilir olmayan ikinci çağrıya iletmede bulunulduğu için. Sonra, gene Marx tarafından yazılmış bulunan bu iki çağrıda, tıpkı *İç Savaş* derecesinde, yazarın kanıtını ilk kez olarak *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde**

* Bkz: bu cildin 227-231. ve 232-240. sayfaları. —*Ed.*

** Bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 472-588. —*Ed.*

verdiği, ve büyük tarihsel olayların nitelik, anlam ve zorunlu sonuçlarını, daha bu olaylar gözümüzün önünde olup bittiği ya da daha yeni tamamlandığı anda açıkça kavranmasını sağlayan şaşılası yeteneğin üstün örnekleri oldukları için. Ve son olarak da, Almanya'da bugün bile, bu olayların, Marx tarafından önceden bildirilmiş bulunan sonuçlarına katlanma zorunda olduğumuz için.

Birinci çağrının önceden haber verdiği şeyin, yani eğer Almanya'nın Louis Bonaparte'a karşı savunma savaşı, Fransız halkına karşı bir fetih savaşı biçiminde yozlaşırsa, bağımsızlık savaşı[116] denilen savaşlardan sonra Almanya üzerine çökmüş bulunan tüm acıların yeni bir yoğunlukla yeniden canlanacakları kehanetinin gerçekleştiği görülmedi mi? Demagoglara[117] karşı kovuşturmaların yerini almak üzere, aynı keyfe bağlı polis yönetimi ile, yasanın tıpatıp aynı korkunç yorumlama biçimi ile, olağanüstü yasa[118] ve sosyalist avının geçtiği Bismarck egemenliği altında bir başka yirmi yıl daha yaşamadık mı?

Alsas-Loren'in ilhakının Fransa'yı Rusya'nın kollarına atacağı, ve bu ilhaktan sonra, Almanya'nın, ya Rusya'nın haraca bağlanmış uşağı durumuna geleceği, ya da kısa bir soluk alma zamanından sonra, yeni bir savaşa, ve doğrusunu söylemek gerekirse, "bu *ırklar savaşına,* birleşmiş Latin ve Slav ırklarına karşı bir savaşa"* hazırlanma zorunda kalacağı yolundaki kehanet harfi harfine gerçekleşmedi mi? Fransız illerinin ilhakı, Fransa'yı Rusya'nın kollarına itmedi mi? Küçük Prusya'nın, "Avrupa'nın birinci gücü" olmadan önce, Kutsal-Rusya'nın ayaklarına serme alışkanlığında bulunduğu hizmetlerden daha da aşağılık hizmetler sunacak kadar alçalan Bismarck, tam yirmi yıl boyunca, çarın gözüne girmek için boşuna çabalamadı mı? Ve daha birinci günü, prenslerin bütün ittifak antlaşmalarının toz olup gidecekleri bir savaş tehdidinin, Demokles'in kılıcı gibi, her gün kafamızın üzerinde sallanıp durduğu görülmüyor mu? Sonucunun mutlak belirsizliğinden başka hiç bir şeyi kesin olmayan bir savaş, tüm Avrupa'yı onbeş-yirmi milyon silahlı adamın kırıp geçirmesine teslim ede-

* Bkz: bu cildin 237. sayfası. —*Ed.*

cek bir ırklar savaşı; ve eğer bu savaş henüz patlak vermiyorsa, bunun tek nedeni büyük askerî devletlerden en güçlüsünün onun sonal sonucunu önceden görme mutlak olanaksızlığı karşısında korkuya kapılmış bulunmasıdır.

1870 uluslararası işçi siyasetinin bu parlak ve yarı unutulmuş öngörü kanıtlarını yeniden Alman işçilerinin gözü önüne sermek, şimdi her zamandan daha zorunludur.

Bu iki çağrı için doğru olan şey, *Fransa'da İç Savaş* üzerindeki çağrı için de doğrudur. 28 Mayıs günü, Komünün son savaşçıları, Belleville[119] yamaçları üzerinde, üstün düşman güçlerine yenik düşüyor, ve iki gün sonra, 30 Mayıs günü, Marx, Genel Konsey önünde, Paris Komününün tarihsel anlamının birkaç keskin, ama öylesine kavrayışlı, ve özellikle bu konuda yazılmış son derece zengin yazının tümünde eşi boşuna aranacak derecede doğru çizgi içinde belirlenmiş bulunduğu bu çalışmayı okuyordu.

Fransa'nın 1789'dan sonraki iktisadî ve siyasal gelişmesi sonucu, elli yıldan bu yana, Paris'te hiç bir devrim proleter bir niteliğe bürünmeksizin patlak verememiştir; öyle ki, zaferden sonra, onu kanı pahasına satınalmış bulunan proletarya, kendi öz istemleri ile sahneye giriyordu. Bu istemler, Paris işçileri tarafından erişilmiş bulunan olgunluk derecesine göre, azçok bulanık, hatta karışık idiler; ama, kısacası, hepsi de kapitalistler ile işçiler arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılmasını gözetiyorlardı. Bu işin nasıl yapılacağı ise, doğrusunu söylemek gerekirse, bilinmiyordu. Ama, henüz biçimi içinde ne kadar belirsiz olursa olsun, isteğin kendisi, tek başına, kurulu toplumsal düzen için bir tehlike içeriyordu; bu istemi ileri süren işçiler henüz silahlı idiler; öyleyse iktidarda bulunan burjuvalar için, işçilerin silahsızlandırılması birinci görevdi. Bundan ötürü, işçilerin kanı pahasına kazanılmış her devrimden sonra, işçilerin yenilgisi ile sonuçlanan yeni bir mücadele patlak verir.

Bu, ilk kez olarak 1848'de böyle oldu. Parlamenter muhalefetin liberal burjuvaları, kendi partilerinin egemenliğini sağlama bağlayacak seçim reformunun gerçekleşmesini istedikleri şölenler düzenlediler. Hükümete karşı mücadelelerinde, gitgide halka daha çok başvurma zorunda kal-

dıklarından, giderek burjuvazinin radikal ve cumhuriyetçi katmanlarına üstünlük tanımaları gerekiyordu. Ama, onların arkasında da devrimci işçiler duruyordu, ve bu işçiler, 1830'dan[120] bu yana, burjuvaların ve hatta cumhuriyetçilerin düşündüklerinden çok daha büyük bir siyasal bağımsızlık kazanmış bulunuyorlardı. Hükümet ile muhalefet arasındaki bunalım patlak verince, işçiler sokak savaşlarına giriştiler. Louis-Philippe toz oldu, ve onunla birlikte seçim reformu da; onun yerine, zafer kazanmış işçilerin kendilerinin niteledikleri gibi, "toplumsal" cumhuriyet kuruldu. Toplumsal cumhuriyetten ne anlaşılması gerektiğini ise, kimse, hatta işçiler bile pek bilmiyordu. Ama şimdi işçilerin silahları vardı ve devlet içinde bir güç idiler. Bundan ötürü, iktidarda bulunan cumhuriyetçi burjuvalar ayakları altındaki toprağın daha sağlam bir duruma geldiğini sezer sezmez, ilk amaçları işçileri silahsızlandırmak oldu. Bu iş şöyle yapıldı: verilen söz, bile bile çiğnenerek, proleterler açıkça horgörülerek, işsizleri uzak bir ile sürmeye girişerek, işçiler 1848 Haziran ayaklanmasına[18] götürüldüler. Hükümet sayıca üstün güçler toplamaya dikkat etmişti. Beş günlük kahramanca bir mücadeleden sonra, işçiler ezildiler. O zaman savunmasız tutsaklar arasında, Roma Cumhuriyetinin yıkılmasını hazırlayan iç savaşlar günlerinden bu yana bir benzeri görülmemiş bulunan bir insan kırımına girişildi. Proletarya kendi öz çıkarları ve kendi öz istemleri ile ayrı bir sınıf olarak onun karşısına çıkma cüretinde bulunur bulunmaz, burjuvazi ocalmada hangi çılgınca yırtıcılığa kadar yükselebileceğini ilk kez gösteriyordu. Ve gene de 1848, 1871 burjuvazisinin kudurganlığı karşısında henüz bir çocuk oyunundan başka bir şey olmadı.

Ceza, kendini bekletmedi. Eğer proletarya *henüz* Fransa'yı yönetemiyor idiyse, burjuvazi de *artık* yönetemiyordu. Hiç değilse burjuvazinin henüz çoğunlukla kralcı eğilimde olduğu, ve üç hanedancı parti[121] ile bir dördüncü cumhuriyetçi parti biçiminde bölündüğü bu dönemde demek istiyorum. Serüvenci Louis Bonaparte'ın, bütün kilit noktalarını —ordu, polis, yönetim mekanizması— elegeçirmesini ve 2 Aralık 1851 günü[122] burjuvazinin son kalesi olan Ulusal Meclisi havaya uçurmasını sağlayan şeyler de, burjuvazinin bu

iç çekişmeleridir. İkinci İmparatorluk, ve onunla birlikte de Fransa'nın bir siyaset ve maliye serüvencileri çetesi tarafından sömürülmesi başladı; ama aynı zamanda, sanayi de, Louis-Philippe'in, büyük burjuvazinin sadece küçük bir bölümünün başkalarını dıştalayıcı egemenliği ile birlikte soysuz ve pısırık sisteminin ona hiç bir zaman veremeyeceği bir atılım kazandı. Louis Bonaparte, burjuvaları işçilere karşı, ve sırası gelince işçileri de burjuvalara karşı koruma bahanesi ile, kapitalistlerin elinden siyasal iktidarlarını aldı; ama, buna karşılık, egemenliği, spekülasyon ve sınaî etkinliği, uzun sözün kısası, tüm burjuvazinin yükselme ve zenginleşmesini, görülmemiş derecede kolaylaştırdı. Bununla birlikte, imparator sarayı çevresinde toplanan büyük çaplı rüşvet ve soygun da çok daha yüksek bir derecede gelişip, bu zenginleşme üzerinden büyük yüzdeler vurdular.

Ama İkinci İmparatorluk demek, Fransız şovenizmine bir çağrı, Birinci İmparatorluğun 1814'te yitirilen sınırlarının, ya da en azından Birinci Cumhuriyet[123] sınırlarının yeniden kurulmasının istenmesi demekti. Eski krallık sınırları içinde, ve aslında, 1815'in daha da budanmış sınırları içinde bir Fransız İmparatorluğu — bu durum uzun zaman süremezdi. Devirli savaşlar ve toprak genişletmeleri zorunluluğu, işte buradan geliyordu. Ama Fransız şovenlerinin imgeleme gücünü, Ren'in sol Alman kıyısının fethi kadar büyüleyen bir başka fetih yoktu. Ren üzerinde bir fersah karelik yer, Alplerde ya da başka herhangi bir yerdeki on fersah karelik bir yerden çok daha çekici geliyordu onlara. İkinci İmparatorluk varlığını sürdürdükçe, Ren'in sol kıyısına bir kerede ya da parça parça yeniden dönüş istemi, bir zaman sorunundan başka bir şey değildi. 1866 Avusturya-Prusya savaşı[124] ile bunun zamanı geldi; Bismarck'tan ve kendi aşırı kurnaz kararsızlık siyasetinden umduğu "toprak ödünmeleri"nden düş kırıklığına uğradıktan sonra, Bonaparte'a artık 1870'te patlak veren ve onu Sedan'da ve dolayısıyla Wilhelmshoehe'de şapa oturtan savaştan[101] başka bir yol kalmıyordu.

Bunun zorunlu sonucu 4 Eylül 1870 Paris devrimi oldu. İmparatorluk iskambilden bir şato gibi yıkıldı, cumhuriyet yeniden ilân edildi. Ama düşman kapıdaydı: İm-

paratorluk orduları, ya Metz'de iyice kuşatılmış, ya da Almanya'da tutsak idiler. Bu umutsuz durum içinde, halk, eski yasama meclisinin Paris milletvekillerine, "ulusal savunma hükümeti" olarak, örgütlenme yetkisini verdi. Savunmayı sağlamak için eli silah tutan bütün Parisliler o sırada Ulusal Muhafıza girmiş ve işçiler şimdi büyük çoğunluğu oluşturacak biçimde silahlanmış oldukları için, halk bu yetkiyi seve seve vermişti. Ama hemen salt burjuvadan bileşen hükümet ile silahlı proletarya arasındaki karşıtlık, patlak vermekte gecikmedi, 31 Ekim günü, işçi taburları Belediye Dairesine (*Hôtel de ville*) saldırdılar ve hükümet üyelerinin bir bölümünü tutsak ettiler; ihanet, hükümet tarafından gerçek bir andını bozma, ve bazı küçük-burjuva taburların işe karışması, onlara özgürlüklerini kazandırdı ve, yabancı bir ordu tarafından kuşatılmış bir kent içinde iç savaşa yolaçmamak için, aynı hükümet iş başında bırakıldı.

Ensonu, 28 Ocak 1871 günü, aç kalmış Paris boyuneğiyordu. Ama savaş tarihinde o güne değin görülmemiş bir onurla. Tabyalar bırakıldı, tahkimatlar silahsızlandırıldı. Savaş tutsakları sayılan cephe ve gezici muhafız birliklerinin silahları teslim edildi. Ama Ulusal Muhafız, silahlarını ve toplarını korudu ve yenenler ile sadece bir bırakışma durumuna geçti. Ve yenenlerin kendileri de Paris'e bir zafer girişi yapmayı göze alamadılar. Ancak Paris'in küçük bir köşesini, onu da sadece birkaç günlüğüne işgali göze alabildiler! Ve bu zaman boyunca, Paris'i 131 gündür kuşatmış bulunan onlar, hiç bir "Prusyalı"nın yabancı saldırgana bırakılmış köşenin dar sınırlarını aşmamasını dikkatle gözeten silahlı Paris işçileri tarafından kuşatıldılar. Parisli işçilerin, bütün imparatorluk birliklerinin silahlarını kendisine teslim ettikleri ordu üzerinde uyandırdığı saygı öylesine büyüktü; ve devrim ocağından öcalmak için gelmiş bulunan Prusyalı junkerler (toprak ağaları), bu aynı silahlı devrim karşısında saygı ile durmak ve onu selâmlamak zorunda kaldılar!

Savaş sırasında, Parisli işçiler, savaşın gözüpeklikle sürdürülmesini istemekle yetinmişlerdi. Ama Paris'in teslimiden sonra barışın[135] yapılacağı şu sırada, yeni hükümet başkanı Thiers şunu anlamak zorundaydı: Parisli işçiler silahlı kalacakları sürece, varlıklı sınıfların —büyük toprak sahip-

leri ve kapitalistlerin— egemenliği sürekli olarak tehlike karşısında bulunacaktı. İlk işi onları silahsızlandırmaya girişmek oldu. 18 Mart günü, Paris kuşatması sırasında halktan toplanan paralarla yapılmış bulunan Ulusal Muhafıza ait toplara elkoyma buyruğu ile, cephe birliklerini gönderdi. Girişim başarısızlığa uğradı. Paris kendini savunmak için tek bir adam gibi ayaklandı, ve Paris ile Versailles'da bulunan Fransız hükümeti arasında savaş ilân edildi; 26 Mart günü, Komün seçilmişti; 28 Mart günü ilân edildi; o güne kadar iktidarı kullanan Ulusal Muhafız Merkez Komitesi, utanç verici Paris "ahlâk polisi"ni bir buyrultu (kararname) ile kaldırdıktan sonra, Komün yararına iktidarı bıraktı. 30 Mart günü, Komün, askerlik yoklamasını ve düzenli orduyu kaldırdı, ve tüm sağlam yurttaşların katılacakları Ulusal Muhafızı tek silahlı güç olarak ilân etti; Ekim 1870'ten Nisana kadar olan konut kiralarına ilişkin ödemeleri iptal etti, halen ödenmiş bulunan miktarları da gelecek kira ödemelerine saydı, ve belediye emniyet sandığında hacizli her türlü eşyanın satışını durdurdu. Aynı gün, Komüne seçilmiş bulunan yabancıların görevleri de onaylandı, çünkü "Komün bayrağı dünya cumhuriyetinin bayrağıdır". — 1 Nisan günü, bir Komün görevlisinin, öyleyse Komün üyelerinin de, en yüksek maaşının, [yılda —ç.] 6.000 frangı (4.800 mark) geçemeyeceği kararlaştırıldı. Ertesi gün, kilise ile devletin ayrılması ve din işleri bütçesinin kaldırılması, bütün kilise mallarının ulusal mülkiyete dönüştürülmesi kararlaştırıldı; sonuç olarak, 8 Nisan günü, bütün dinsel simge, imge, dua ve dogmaların, kısacası "herkesin bireysel vicdanı ile ilgili her şeyin" okullardan uzaklaştırılması buyruldu, ve bu buyruk yavaş yavaş gerçekleştirildi. — 5 Nisan günü, Versailles birliklerinin tutsak Komün savaşçılarını her gün idam etmesi karşısında, rehinelerin tutuklanmasını öngören bir buyrultu yayımlandı, ama bu buyrultu hiç bir zaman uygulanmadı. — 6 Nisan günü, Ulusal Muhafızın 137. taburu gidip giyotini aldı ve halkın sevinç gösterileri içinde herkesin önünde yaktı. — 12 Nisan günü, Komün, Napoléon tarafından, 1809 savaşından sonra düşmandan alınmış toplar ile döktürülmüş bulunan Vendôme sütununu, şovenizm ve halkları anlaşmazlığa kışkırtma simgesi olduğu gerekçesiyle, yıkmayı

kararlaştırdı. Karar 16 Mayısta yerine getirildi. — 16 Nisan günü, Komün, sahipleri tarafından işletilmesi durdurulmuş fabrikaların bir sayımının yapılmasını ve bu işletmelerin yönetimini o güne değin bu işletmelerde çalışan ve kooperatif birlikler içinde biraraya gelecek olan işçilere vermek ve bu kooperatif birlikleri de bir tek büyük federasyon biçiminde örgütlemek için planlar hazırlanmasını buyurdu. — 20 Nisan günü, fırıncıların gece işini ve İkinci İmparatorluktan bu yana polis tarafından seçilen ve birinci sınıf işçi sömürücüsü olan bireyler elinde tekelleştirilmiş bulunan işbulma bürolarını kaldırdı; bu bürolar yirmi Paris ilçesi (*arrondissement*) belediyelerine bağlandılar. — 30 Nisan günü, Komün, işçilerin özel bir sömürüsünü oluşturan ve onların çalışma aletleri ve kredi hakkı ile çelişki durumunda bulunan emniyet sandıklarının ortadan kaldırılmasını buyurdu. — 5 Mayıs günü, Louis XVI'nın idamının telâfisi için yapılmış bulunan kefaret kilisesinin yıktırılmasını kararlaştırdı.

Böylece, 18 Marttan sonra, Paris hareketinin, o güne değin yabancı istilâya karşı mücadelenin geri-planına itilmiş bulunan sınıf niteliği, keskin ve arı bir biçimde ortaya çıktı. Komünde hemen hemen işçilerden ve işçilerin ünlü temsilcilerinden başka kimse bulunmuyordu; bundan ötürü Komün kararları açıkça proleter bir nitelik taşıyorlardı. Komün, ya dinin *devlet karşısında* özel bir sorundan başka bir şey olmadığı yolundaki ilkenin gerçekleştirilmesi gibi, cumhuriyetçi burjuvazinin salt korkaklıktan savsakladığı, ama işçi sınıfının özgür eylemi için zorunlu bir temel oluşturan reformları buyuruyor; ya da doğrudan doğruya işçi sınıfı yararına alınmış, ve bir ölçüde eski toplumsal düzende de derin çatlaklar açan kararları ilân ediyordu. Ama tüm bunlar, kuşatılmış bir kentte, en çok bir gerçekleştirme başlangıcından başka bir şey olamazdı. Ve, daha mayısın ilk günlerinden başlamak üzere, Versailles hükümetinin durmadan daha kalabalık birliklerine karşı mücadele, tüm güçleri kendisi ile uğraştırdı.

7 Nisan günü, Versaylılar, Neuilly'de, Paris'in batı cephesi üzerinde, Seine geçidini ele geçirmişlerdi; buna karşılık, 11 Nisan günü, güney cephesinde, general Eudes'in bir saldırısı üzerine, kanlı yitiklerle püskürtüldüler. Paris, hem

de bu kentin Prusyalılar tarafından bombalanmasını kutsal şeylere karşı saygısızlık olarak damgalayan aynı kişiler tarafından, durup dinlenmeksizin bombalanmıştı. Bu aynı kişiler, Sedan ve Metz[126] tutsağı Fransız askerlerinin, onlara Paris'i yeniden fethettirmek için, bir an önce yurda gönderilmelerini, Prusya hükümetinden dilenircesine istiyorlardı. Bu birliklerin kerteli gelişi, mayıs başlarından sonra, Versaylılara kesin bir üstünlük kazandırdı. Bu durum, daha 23 Nisanda, Thiers, Komünün önerisi üzerine başlayan ve tutsak olarak alıkonan Paris başpiskoposu* ve başka bir sürü papazın, Komüne iki kez seçilen, ama Clairvaux'da tutsak bulunan bir tek Blanqui ile değiştirilmesini gözeten görüşmeleri kestiği zaman ortaya çıktı. Ve Thiers'nin dilindeki ton değişikliğinde kendini daha da çok duyurdu; o güne kadar savsaklayıcı ve ikircil olan Thiers, birdenbire saygısız, tehdit edici, kaba kesildi. Güney cephesinde Versaylılar, 3 Mayıs günü, Moulin-Saquet tabyasını, 9 Mayıs günü top ateşiyle baştanbaşa yıkılmış Issy kalesini, 14 Mayısta da Vanves kalesini aldılar. Batı cephesinde, birçok köy ve istihkâmlara bitişik yapıları ele geçirerek, yavaş yavaş surun kendisine doğru ilerlediler. Ayın 12'sinde, ihanet ve Ulusal Muhafız gözcü postasının savsaklaması sonucu kente girmeyi başardılar. Kuzey ve doğudaki kaleleri işgal eden Prusyalılar, Versaylıların, bırakışma ile kendilerine yasaklanmış bulunan kentin kuzeyindeki topraklardan ilerlemelerine gözyumdular, ve böylece, Parislilerin sözleşme aracılığıyla korunduklarını sandıkları ve bu yüzden pek asker bulundurmadıkları geniş bir cephe üzerinden saldırmalarını sağladılar. Bundan ötürü, Paris'in batı yarısında, asıl lüks kentinde ancak az bir direniş oldu. İstilâ birlikleri doğu yarıya, asıl işçi mahallelerine yaklaştıkları ölçüde, direnç daha zorlu ve direngen oldu. Komünün son savunucuları ancak sekiz günlük bir savaştan sonradır ki Belleville ve Ménilmontant tepeleri üzerinde yenik düştüler, ve savunmasız erkek, kadın ve çocukların, bütün hafta süren ve durmadan artan yığınsal toplu kırımları, işte o zaman doruğuna vardı. Tüfek artık yeterince çabuk öldürmüyordu, yeniklerin yüzler-

* Georges Darboy. —Ed.

cesi birarada *makineli tüfekle* öldürüldüler. Son yığınsal insan kırımının yapıldığı Père-Lachaise mezarlığındaki Federeler Duvarı, proletarya kendi hakkı için ayaklanmaya cüret eder etmez yönetici sınıfın yetenekli olduğu taşkın öfkenin aynı zamanda hem dilsiz hem de uzdilli tanığı olarak, bugün hâlâ ayaktadır. Sonra, bütün komüncülerin öldürülmesinin olanaksızlığı görülünce, sıra, yığınsal tutuklamalara, tutsaklar sıralarından gelişigüzel seçilmiş kurbanların öldürülmesine, ötekilerin de savaş divanlarının önüne çıkarılmayı beklemek üzere, büyük kamplara sürgün cezasına geldi. Paris'in kuzey yarısı çevresinde ordugâh kurmuş bulunan Prusya birliklerine, hiç bir kaçağı geçirmeme buyruğu verilmişti; ama erler kendilerine verilen buyruktan çok insanlığın sesini dinledikleri zaman, subaylar çoğu kez gözlerini yumdular; ve çok insanca davranan ve Komün savaşçısı oldukları besbelli birçok insanın geçmesine gözyuman Saksonya kolordusunu özellikle övmek gerekir.

*

Eğer, bugün, yirmi yıl sonra, geriye doğru, 1871 Paris Komününün etkinlik ve tarihsel anlamı üzerine bir gözatarsak, *Fransa'da İç Savaş*'ın bu konuda vermiş bulunduğu betimlemeye yapılacak bazı katmalar olduğu ortaya çıkar.

Komün üyeleri, Ulusal Muhafız Merkez Komitesinde egemenlik kurmuş bulunan bir blankiciler çoğunluğu ile, çoğu prudoncu sosyalistlerden bileşen Uluslararası İşçi Birliği üyelerinin oluşturduğu bir azınlık biçiminde bölünüyorlardı. Genel olarak, blankiciler o sıralarda sadece devrimci içgüdü ile, proleter içgüdü ile sosyalist idiler; aralarından sadece küçük bir bölümü, Alman bilimsel sosyalizmini bilen Vaillant sayesinde daha büyük bir ilke açıklığına erişmiş bulunuyordu. İktisadî düzeyde, bugünkü anlayışımıza göre Komünün yapmış olması gereken birçok şeyin savsaklanmış bulunması da, böyle açıklanır. Kavranması en güç olan şey, kuşkusuz Fransız Bankasının kapıları önünde durduran o kutsal saygıdır. Bu, ayrıca ağır bir siyasal yanlışlık da oldu. Komünün elindeki banka, onbin rehineden daha değerliydi. Bu, Komün ile barış yapması için, Versailles hükümeti

üzerinde baskı yapan tüm Fransız burjuvazisi demekti. Ama asıl şaşılacak şey, blankici ve prudonculardan bileşmiş Komün tarafından gene de yapılmış bulunan birçok doğru şeydir. Komünün iktisadî buyrultularının sorumluluğunun, şanlı ve daha az şanlı yönleri ile, en başta prudonculara düştüğü kendiliğinden anlaşılır — tıpkı siyasal eylem ve eksikliklerin sorumluluğunun blankicilere düşmesi gibi. Ve her iki durumda da, tarihin ironisi —doktrinerlerin iktidara geçtikleri her zaman olduğu gibi—, her iki akım yandaşlarının, kendi okul öğretilerinin onlara buyurduğu şeyin tam tersini yapmalarını istedi.

Küçük köylülük ve zanaatçının sosyalisti olan Proudhon, ortaklıktan (*association*) kesin olarak hoşlanmıyordu. Ortaklık konusunda, onun yarardan çok sakınca içerdiğini, doğası gereği kısır, hatta işçinin özgürlüğünü engelleyebildiği için zararlı olduğunu; verimsiz ve engelleyici, bağsız koşulsuz bir dogma olarak, işçinin özgürlüğü ile olduğu kadar, emek tasarrufu ile de çeliştiğinden, zararlarının yararlarından daha hızlı arttığını; onun karşısında, rekabet, işbölümü ve özel mülkiyetin, iktisadî güçler olarak kalacaklarını söylüyordu. İşçilerin ortaklığı, örneğin demiryolları gibi, ancak büyük sanayi ve büyük işletmelerin oluşturduğu istisnaî durumlar —Proudhon bunları böyle adlandırır— için yersiz olmayacaktır (bkz: *İdée générale de la révolution,* 3. étude).

1871 yılında, hatta zanaatçılığın merkezi olan Paris'te bile, büyük sanayi bir istisna olmaktan öylesine çıkmıştı ki, Komünün en önemli buyrultusu, sadece işçilerin ortaklığına dayanmakla kalmayacak, ama bütün bu ortaklıkları büyük bir federasyon içinde toplayacak bir büyük sanayi ve hatta manüfaktür örgütü kuruyordu; uzun sözün kısası, Marx'ın *İç Savaş*'ta çok haklı olarak söylediği gibi, sonunda komünizme, yani Proudhon öğretisinin tam tersine varacak olan bir örgüt. Ve Komünün prudoncu sosyalizm okulunun mezarı olmasının nedeni de budur. Bu okul, bugün, Fransız işçi çevrelerinde yokoldu; şimdi bu çevrelerde, "marksist"ler arasında olduğundan daha az olmamak üzere, "olanakçılar"[127] arasında da, Marx'ın teorisi sözgötürmez bir biçimde egemendir. Prudoncular, hâlâ ancak "radikal" burjuvazi için-

de bulunurlar.

İşler blankiciler için de daha iyi gitmedi. Komploculuk okulunda yetişmiş, kendine özgü sıkı bir disiplin ile birbirlerine bağlanmış bulunan blankiciler, görece küçük bir sayıdaki kararlı ve iyi örgütlenmiş adamın, zamanı geldiğinde, sadece iktidarı elegeçirmeye değil, ama büyük bir yılmazlık ve gözüpeklik göstererek, halk yığınını devrim içine çekmeyi ve onu küçük yönetici birlik yöresinde toplamayı başarmak için yeterince uzun bir zaman iktidarda kalmaya da yetenekli olduğu fikrinden yola çıkıyorlardı. Bunun için, her şeyden önce, tüm iktidarın yeni devrimci hükümetin elleri arasında en sıkı diktatörce merkezleşmesi gerekiyordu. Ve, çoğunlukla bu blankicilerden bileşen Komün ne yaptı? Taşradaki Fransızlar için yayınladığı bütün bildirgelerinde, Komün, onları, tüm Fransız komünlerinin Paris ile özgür bir federasyonuna, ilk kez olarak gerçekten ulusun kendisi tarafından kurulacak ulusal bir örgütlenmeye çağırıyordu. Önceki merkezî hükümetin bastırıcı gücüne, Napoléon tarafından 1798'de kurulmuş, ondan sonra da, gönül borcu ile, her yeni hükümet tarafından yeniden ele alınıp karşıtlarına karşı kullanılmış bulunan ordu, siyasal polis ve bürokrasiye gelince, Paris'te alaşağı edilmiş bulunduğu gibi, her yerde alaşağı edilmesi gereken şey, işte bu gücün ta kendisi idi.

Komün, işçi sınıfının, bir kez iktidara geçtikten sonra, eski devlet makinesi ile yönetmeye devam edemeyeceğini hemen kabul etme zorunda kaldı; daha yeni elde etmiş bulunduğu kendi öz egemenliğini yeniden yitirmemek için, bu işçi sınıfı, bir yandan o zamana değin kendisine karşı kullanılmış bulunan eski baskı makinesini ortadan kaldırmalı, ama, öte yandan, kendi öz vekil ve memurlarını her zaman ve istisnasız görevden alınabilir ilân ederek, onlara karşı da güvenlik önlemleri almalıydı. O güne değin, devletin ayırıcı özelliği neye dayanıyordu? Toplum, başlangıçta basit işbölümü aracıyla, kendi ortak çıkarlarını gözetmek için kendi öz örgenliklerini kurmuştu. Ama, zamanla, doruğunu devlet iktidarının oluşturduğu bu örgenlikler, kendi öz özel çıkarlarına hizmet ederek, toplumun hizmetkârları olmaktan çıkıp onun efendileri durumuna dönüşmüşlerdi. Bu, örneğin, sadece soydan geçme krallıkta değil, ama demokratik cum-

hurlyette de görülebilir. "Politikacı"lar hiç bir yerde Kuzey Amerika'da olduklarından daha yalıtık ve daha güçlü bir klan oluşturmazlar. Orada, iktidarda nöbet değiştiren iki büyük partiden herbiri, siyaseti kendine iş edinen, eyaletlerin yasama meclislerinde olduğu gibi Birlik yasama meclislerindeki koltuklar üzerinde de spekülasyon yapan, ya da partileri yararına ajitasyon aracıyla geçinen ve partisinin zaferi üzerine çeşitli görevlerle ödüllendirilen kişiler tarafından yönetilir. Amerikalıların otuz yıldan beri taşınmaz duruma gelmiş bulunan bu boyunduruktan kurtulmak için ne kadar çaba gösterdikleri, ve her şeye karşın, bu çürüme bataklığına durmadan daha derin bir biçimde nasıl battıkları yeterince bilinir. Devlet gücünün, başlangıçta basit bir aletinden başka bir şey olmayacağı toplum karşısında nasıl bağımsızlaştığını en iyi Amerika'da görebiliriz. Bu ülkede ne hanedan vardır, ne soyluluk, (Kızılderililerin gözetimine atanmış bir avuç asker bir yana bırakılırsa) ne sürekli ordu, ne de değişmez görevler ve emeklilik hakkı ile birlikte bürokrasi. Ve gene de, orada, devlet iktidarını ele geçirmek ve onu hem de en utanmaz erekler için en bozulmuş araçlarla sömürmek üzere nöbetleşen iki büyük spekülatör politikacılar çetesi vardır; ve ulus, sözümona onun hizmetinde olduklarını söyleyen, ama gerçeklikte ona egemen olup onu soyan bu iki büyük politikacılar karteli karşısında, güçsüzdür.

Başlangıçta toplumun hizmetkârları olan devlet ve devlet organlarının, toplumun efendileri durumuna, önceki tüm rejimlerde kaçınılmaz olan bu dönüşümünü önlemek için, Komün, iki şaşmaz araç kullandı. İlkin, yönetim, adalet ve öğretim işlerindeki bütün görevlileri, ilgililerin genel oya dayanan seçim aracıyla istediğini seçmesi, ve elbette, bu aynı ilgililer tarafından her an görevden alınabilmesi ilkesine bağladı. Ve, ikinci olarak, en aşağısından en yükseğine, bütün hizmetlere, öbür işçilerin aldıkları ücretten başka bir karşılık ödemedi. Genel olarak ödediği en yüksek görevli maaşı 6.000 frank idi. Böylece, temsil organlarına gönderilen delegelerin sınırlı yetkileri dışında, mevki ve ikbal avcılığına karşı etkin bir engel konmuş oluyordu.

Şimdiye değinki biçimi ile devlet gücünün bu parçalanması ve gerçekten demokratik yeni bir iktidar ile değiştiril-

mesi, *İç Savaş*'ın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir. Ama, bu konunun bazı yönleri üzerinde burada kısaca durmak zorunlu idi, çünkü, özellikle Almanya'da, devlet boşinanı, felsefeden, burjuvazinin ve hatta birçok işçinin ortak bilincine geçmiş bulunuyor. Filozofların kafasında devlet, "Fikir'in gerçekleşmesi" ya da Tanrının dünya üzerindeki felsefî dile çevrilmiş saltanatı, sonsuz doğruluk ve adaletin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği alandır. Devlete ve devlete ilişkin her şeye karşı duyulan, ve beşikten beri, tüm toplumun bütün işleri ve bütün ortak çıkarlarının, şimdiye değin olduğundan, yani devlet ve onun gereğince yerleşmiş otoriteleri tarafından çekilip çevrildiklerinden başka türlü çekilip çevrilemeyeceklerini düşünmeye alışıldığı ölçüde kolay yerleşen o boşinana dayalı saygı da işte buradan gelir. Ve soydan geçme krallığa karşı duyulan güvenden kurtulup da, demokratik cumhuriyet için güven beslemeye başlandığı zaman, son derece gözüpek bir adım atılmış olduğu sanılır. Ama, gerçeklikte, devlet bir sınıfın bir başkası tarafından ezilmesi için bir makineden başka bir şey değildir, ve bu, krallıkta ne kadar böyle ise, demokratik cumhuriyette de o kadar böyledir; bu konuda söylenebilecek en hafif şey, devletin, muzaffer proletaryanın sınıf egemenliği için mücadelede kalıt olarak aldığı, ve tıpkı Komün gibi, en zararlı yönlerini hemen budamaktan kendini alamayacağı bir kötülük olduğudur; yeni ve özgür toplumsal koşullar içinde yetişmiş bir kuşak, bütün bu devlet hurdasını başından savacak bir duruma gelinceye değin.

Sosyal-demokrat hamkafa (*philistin*),[128] son zamanlarda proletarya diktatörlüğü sözünün söylendiğini duymakla yararlı bir teröre kapılmıştır. Eh peki, baylar, bu diktatörlüğün neye benzediğini bilmek ister misiniz? Paris Komününe bakınız, Paris Komünü, proletarya diktatörlüğü idi.

Londra, Paris Komününün 20. yıldönümü için,
18 Mart 1891.

F. ENGELS

Neue Zeit, Bd. 2, n° 28,
1890-1891 içinde, ve Marx'ın
Der Bürgerkrieg in Frankreich, Berlin 1891,
yapıtı içinde yayımlanmıştır

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNİN FRANSIZ-ALMAN SAVAŞI ÜZERİNE BİRİNCİ ÇAĞRISI[129]

AVRUPA VE BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ ÜYELERİNE

Uluslararası İşçi Birliğinin kuruluş çağrısında, Kasım 1864'te, şöyle diyorduk:

"Çalışan sınıfların kurtuluşu, bunların kardeşçe uyum içinde bulunmalarını gerektiriyorsa, ulusal önyargıları harekete geçiren ve halkların kanlarını ve varlıklarını korsanca savaşlarda çarçur eden, canice amaçlar güden bir dış politika altında bu büyük görevi nasıl yerine getireceklerdir?"

Enternasyonalin benimsediği dış siyaseti de şu terimlerle tanımlıyorduk:

"Uluslararası ilişkilere egemen olan kurallar kadar, tek tek kişiler arasındaki ilişkilere de egemen olması gereken basit ahlâk ve adalet yasalarını savunma."*

İktidarını Fransa'daki sınıflar mücadelesini sömürerek kapmış ve onu dışardaki süreli savaşlar aracıyla sürdürmüş bulunan Louis Bonaparte'ın, daha baştan beri Enternasyonale tehlikeli bir düşman olarak davranmasında şaşılacak hiç bir şey yok. Plebisit'in[130] öngününde, Enternasyonalin kendisine karşı bir öldürme komplosuna karışan gizli bir dernek olduğu yolundaki, dörtbaşı bayındır saçmalığı kısa zamanda kendi öz yargıçları tarafından ortaya çıkarılmış bulunan bahane ile, Uluslararası İşçi Birliği yönetim komitelerinin Paris, Lyon, Rouen, Marsilya, Brest, vb., tüm Fransa'daki üyelerine karşı bir baskın düzenledi. Enternasyonalin Fransız kesimlerinin gerçek suçu ne idi? Onlar plebisiti oylamanın, içte despotizm ve dışta da savaş için oy verme demek olduğunu söylemişlerdi. Eğer Fransa'nın bütün büyük kentlerinde, bütün sanayi merkezlerinde, işçi sınıfı, plebisiti yoksamak için tek bir adam gibi ayağa kalkmışsa, bu gerçekten onların başarısı olmuştur. Ne yazık ki, kırsal bölgelerin hantal bilisizliği dengede ağır bastı. Borsalar, hükümetler, egemen sınıflar ve Avrupa basını, plebisiti Fransız imparato-

* Bkz: bu cildin 20. sayfası. —*Ed.*

runun Fransız işçi sınıfı üzerindeki büyük bir zaferi olarak kutladılar; gerçeklikte bu bir bireyin değil, ama koca ulusların öldürülme işareti oldu.

1870 Temmuz savaş komplosu,[131] 1851 Aralık hükümet darbesinin[122] düzeltilmiş bir baskısından başka bir şey değildir. İlk bakışta, iş öylesine saçma göründü ki, Fransa onu gerçekten ciddiye almak istemiyordu. O daha çok, bakanların savaş üzerindeki sözlerini basit bir borsa spekülasyonu manevrası olarak eleştiren milletvekiline* inanıyordu. Savaş, 15 Temmuzda, yasama topluluğuna ensonu resmen buyurulduğu zaman, tüm muhalefet geçici savaş ödeneklerine karşı oy verdi; hatta Thiers bile savaşı "iğrenç" olarak kınadı; Paris'in tüm bağımsız gazeteleri savaşa karşı çıktılar, ve, şaşılacak şey, taşra basını hemen hemen oybirliği ile onlara katıldı.

Bununla birlikte, Enternasyonalin Parisli üyeleri yeniden işe koyulmuşlardı. 12 Temmuz günlü *Réveil*'de[132], aşağıdaki parçaları aldığımız "Bütün Ulusların İşçilerine" başlıklı bildirgelerini yayımladılar:

"Bir kez daha" diyorlardı, "Avrupa dengesi ve ulusal onur bahanesi ile, siyasal niyetler dünya barışını tehdit ediyor. Fransız, Alman, İspanyol işçileri, seslerimiz savaşa karşı bir kınama çığlığı içinde birleşsin! ... Bir üstünlük ya da hanedan sorunu için savaş, işçilerin gözünde, canice bir saçmalıktan başka bir şey olamaz. Kendilerini kan vergisinden bağışık tutan ya da halkların başına gelen felâketlerde yeni bir spekülasyon kaynağı bulan kimselerin savaş çığlıklarını, barış, iş ve özgürlük isteyen bizler protesto ederiz! ... Almanya'daki kardeşler! Bölünmemiz, Ren'in her iki kıyısında da, despotizmin dörtbaşı bayındır bir zaferinden başka bir şey getirmez. Bütün ülkelerin işçileri! Ortak çabalarımızın sonucu ne olursa olsun, biz, Uluslararası İşçi Birliğinin ülke sınırları tanımaz üyeleri, biz size, bozulmaz bir dayanışma güvencesi olarak, Fransa işçilerinin iyi dilek ve selâmlarını gönderiyoruz!"

Paris kesiminizin bu bildirgesi, birçok benzer Fransız çağrıları ile izlendi. Biz burada bu çağrılardan sadece 22 Tem-

* Jules Favre. —*Ed.*

muz günkü *Marseillaise*'de[133] yayımlanmış bulunan Neuilly-sur-Seine bildirisinden bir parça alabiliyoruz:

"Savaş âdil midir? Savaş ulusal mıdır? Hayır! Savaş, bir hanedan savaşıdır. İnsanlık, demokrasi ve Fransa'nın gerçek çıkarları adına, Enternasyonalin savaşa karşı protestosuna tamamen ve var gücümüzle katılıyoruz!"

Bu protestolar, çok geçmeden belirtici (karakteristik) bir olayın da gösterdiği gibi, Fransa işçilerinin gerçek duygularını dile getiriyorlardı. İlkin Louis Bonaparte'ın başkanlığı altında örgütlenmiş bulunan *On Aralık Çetesi*,[134] savaş ateşi çırpınmalarını göstermek üzere, "iş gömlekleri" giydirilerek Paris sokaklarına salıverildiği zaman, dış mahallelerin gerçek işçileri barıştan yana öylesine ezici gösterilerle yanıt verdiler ki, polis müdürü Piétri, sadık Paris halkının uzun zaman bastırılmış yurtseverliği ile savaş için taşkın coşkusunu yeterince gösterdiğini öne sürerek, bütün bu sokak siyasetine hemen son vermenin iyi olacağını düşündü.

Louis Bonaparte'ın Prusya'ya karşı savaşının gidişi ne olursa olsun, İkinci İmparatorluğun ölüm çanı, Paris'te daha şimdiden çalmış bulunuyor. İmparatorluk, başlamış olduğu gibi, bir parodi ile bitecektir. Ama Louis Bonaparte'a onsekiz yıl boyunca kandökücü *onarılmış imparatorluk* kaba-güldürüsünü oynama iznini verenlerin Avrupa hükümetleri ile egemen sınıfları olduğunu da unutmayalım.

Alman yanından savaş, bir savunma savaşıdır. Ama Almanya'yı kendini savunma zorunluluğu içine kim koydu? Louis Bonaparte'ın onunla savaşmasını kim sağladı? *Prusya*! Bu aynı Louis Bonaparte ile, içerde halk muhalefetini ezmek ve Almanya'yı Hohenzollern hanedanına bağlamak için gizlice elbirliği eden, Bismarck'tır. Eğer Sadowa savaşı[99] kazanılacak yerde yitirilmiş olaydı, Fransız orduları Prusya'nın müttefikleri olarak Almanya'yı doldururlardı. Zaferinden sonra, Prusya, bir an için bile olsa, köleleştirilmiş bir Fransa karşısına özgür bir Almanya çıkarmayı düşündü mü? Tam tersine. Bir yandan kendi öz sisteminin tüm doğuştan güzelliklerini özenle korurken, onlara bir de İkinci İmparatorluğun tüm püf noktalarını, gerçek despotizmi ile düzmece demokratizmini, siyasal aldatmacaları ile malî dalaverelerini, tumturaklı lafazanlığı ile aşağılık hok-

kabazlıklarını ekledi. O zamana değin Ren'in sadece bir kıyısında çiçek açan bonapartçılık, şimdi öbür kıyısında da benzerini buluyordu. Böylesine bir durumdan, *savaş*tan başka ne çıkabilirdi?

Eğer Alman işçi sınıfı bugünkü savaşın sıkı sıkıya savunucu niteliğini yitirip, Fransız halkına karşı bir savaş biçiminde yozlaşmasına izin verirse, ister yengi ister yenilgi, her ikisi de bir yıkım olacaktır. Bağımsızlık savaşı denilen savaşlardan sonra Almanya üzerine çökmüş bulunan tüm acılar, yeni bir yoğunlukla yeniden canlanacaklardır.

Bununla birlikte, Enternasyonal ilkeleri, Alman işçi sınıfı içinde böylesine yürek karartıcı bir sonuçtan korkmamızı gerektirmeyecek kadar yayılmış ve kökleşmiştir. Fransız işçilerin sesleri Almanya'da bir yankı bulmuştur. Brunswick'te, 16 Temmuzda yapılmış bir işçi yığın mitingi, Paris bildirgesi ile tam bir birlik içinde bulunduğunu açıklamış, Fransa'ya karşı her türlü ulusal uyuşmazlık fikrini yadsımış, ve şu sözcüklerle biten kararları oylamıştır:

"Biz bütün savaşların, ama her şeyin üstünde hanedan savaşlarının düşmanıyız. ... Derin bir sıkıntı ve derin bir acı ile, bir savunma savaşına kaçınılmaz bir kötülük olarak katlanma zorunda kaldık; ama biz aynı zamanda, tüm Alman işçi sınıfını, savaş ya da barışa karar verme yetkisini halkların kendileri için isteyerek, ve böylece onları kendi öz yazgılarının efendileri durumuna getirerek, bu engin toplumsal mutsuzluğun geri dönmesini olanaksız kılmak için çalışmaya çağırıyoruz."

Chemnitz'de, 50.000 Saksonya işçisini temsil eden bir delegeler mitingi, şu kararı oybirliği ile kabul etti:

"Alman demokrasisi, ve özellikle sosyal-demokrat parti işçileri adına, bu savaşın salt hanedan savaşı olduğunu ilân ederiz... Fransa işçilerinin bize uzattıkları kardeşçe eli sıkmakla mutluyuz. Uluslararası İşçi Birliğinin *Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz*! sloganına saygılı, *bütün* ülkelerin işçilerinin *dost*larımız ve *bütün* ülkelerin despotlarının da *düşman*larımız olduklarını hiç bir zaman unutmayacağız!"

Enternasyonalin Berlin kesimi de Paris bildirgesini yanıtlamıştır:

"Protestonuza büyük bir ciddilikle katılıyoruz... Ne borazan sesinin, ne top gürlemesinin, ne yengi ne de yenilginin, bizi bütün ülkeler işçilerinin birliği için ortak çalışmadan döndüremeyeceklerine, büyük bir ciddilikle söz veriyoruz."

Dileriz ki öyle olsun!

Bu intihar savaşının arka planında, Rusya'nın korkunç yüzü fırsat kollamaktadır. Güncel savaş işaretinin, tam da Rus hükümetinin kendi stratejik demiryollarını bitirip, birliklerini Prut yönünde toplamış bulunduğu bir anda verilmesi, kötü bir işarettir. Almanların bonapartçı saldırıya karşı bir savunma savaşında haklı olarak kazandıkları sevgi ne kadar büyük olursa olsun, eğer Alman hükümetinin Kazağa başvurmasına ya da Kazak yardımı kabul etmesine izin verirlerse, bu sevgiyi hemen yitireceklerdir. Almanya'nın, Napoléon I'e karşı verdiği savunma savaşından sonra, onlarca yıl boyunca çarın ayaklarına kapanıp kaldığını unutmasınlar.

İngiliz işçi sınıfı, Fransa ve Almanya emekçilerine kardeşçe bir el uzatıyor. İngiliz işçi sınıfı, kendini duyuran korkunç savaş nasıl bir gidiş alırsa alsın, bütün ülkeler işçilerinin müttefikliğine, sonunda savaşı yokedeceğine derinden derine inanıyor. Resmî Fransa ile resmî Almanya kendilerini bir kardeş öldürme savaşımı içine atarlarken, Fransa ve Almanya işçileri birbirlerine barış ve dostluk mesajları gönderiyorlar. Geçmiş tarihte eşi görülmeyen bu benzersiz olgu, yolu, daha aydınlık bir geleceğe açıyor. Bu olgu, iktisadî sefaleti ve siyasal taşkınlığı ile birlikte eski topluma karşıt olarak, her ulus içinde aynı ilke: *Emek* ilkesi egemen olacağı için, uluslararası kuralının *Barış* olacağı yeni bir toplumun doğmakta olduğunu da tanıtlıyor! Bu yeni toplumun öncüsü ise, Uluslararası İşçiler Birliğidir.

256, High Holborn, Londra, Western Central,
23 Temmuz 1870

Marx tarafından 19-23 Temmuz
1870'te yazılmıştır

Temmuz 1870'te broşür biçiminde
İngilizce olarak, ve Ağustos-
Eylül 1870'te de Almanca, Fransızca
ve Rusça dillerinde bildiriler halinde
ve ayrıca basında yayımlanmıştır

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNİN FRANSIZ-ALMAN SAVAŞI ÜZERİNE İKİNCİ ÇAĞRISI[129]

AVRUPA VE BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ ÜYELERİNE

23 Temmuz günlü birinci çağrımızda şöyle diyorduk: "İkinci İmparatorluğun ölüm çanı, Paris'te daha şimdiden çalmış bulunuyor. İmparatorluk, başlamış olduğu gibi, bir parodi ile bitecektir. Ama Louis Bonaparte'a onsekiz yıl boyunca kandökücü *onarılmış imparatorluk* kaba-güldürüsünü oynama iznini verenlerin Avrupa hükümetleri ile egemen sınıfları olduğunu da unutmayalım."*

Böylece, hatta savaş harekâtı gerçekten başlamadan önce bile, biz bonapartçı kuruntuyu geçmişe karışmış bir şey olarak ele alıyorduk.

İkinci İmparatorluğun yaşayabilirliği üzerinde yanılmadığımız gibi, Alman savaşının "sıkı sıkıya savunucu niteliğini yitirip, Fransız halkına karşı bir savaş biçiminde yozlaşması"ndan** korkmakta da haksız değildik. Savunma savaşı, gerçekte, Louis Bonaparte'ın teslim olması, Sedan teslim şartlaşması[101] ve Paris'te cumhuriyet ilânı ile tamamlanmıştır. Ama bu oylardan çok önce, daha imparatorluk ordularının derin kokuşmuşluğu ortaya çıktığı sırada, Prusya askerî kamarillası fetih yolunu seçmiş bulunuyordu. Gerçi yolu üzerinde kötü bir engel vardı: *Kral Wilhelm'in savaşın başındaki bildirgeleri.* Kuzey Almanya Diyetindeki hükümdarlık söylevinde, kral, Fransız halkı ile değil, Fransızların imparatoru ile savaşacağını büyük bir ciddilik içinde açıklamıştı. 11 Ağustos günü Fransız halkı için yayınladığı bir bildirgede şöyle diyordu:

"İmparator Napoléon, Fransız halkı ile barış içinde yaşamak isteyen ve her zaman istemekte olan Alman ulusuna karşı, karadan ve denizden saldırıya geçti: *bu saldırıyı püskürtmek için* Alman ordularının komutasını elime almış, ve *askerî zorunluluklardan ötürü Fransa sınırlarını aşma zo-*

* Bkz: bu cildin 230. sayfası. —*Ed.*

** *Ibid.* —*Ed.*

runda kalmış bulunuyorum."

Alman ordularının komutasını ancak *"saldırıyı püskürtmek için"* eline aldığını açıklayarak, savaşın "salt savunucu niteliği"ni olumlamakla yetinmiyor, sadece "askerî zorunluluklardan ötürü" Fransa sınırlarını aşma zorunda kalmış bulunduğunu da ekliyordu kral. Savunucu bir savaş, "askerî zorunluluklar" tarafından gerektirilen saldırıcı harekâtı, elbette dıştalayamaz.

Böylece, bu çok dindar kral, Fransa ve dünya önünde sıkı sıkıya savunucu bir savaş yapacağına söz vermiş bulunuyordu. Onu bu cafcaflı sözden nasıl kurtarmalıydı? Sahneye koyucular, onu Alman ulusunun kesin buyruğuna istemeye istemeye boyuneğen bir kral olarak göstermeliydiler. Profesörleri, kapitalistleri, belediye meclisi üyeleri, ve yazarçizerleri ile birlikte, Almanya liberal burjuvazisine hemen yönergeyi verdiler. Siyasal özgürlük için mücadelelerinde, 1846'dan 1870'e değin, görülmemiş bir kararsızlık, yeteneksizlik ve ödleklik örneği göstermiş bulunan bu burjuvazi, Avrupa sahnesinde Alman yurtseverliğinin, kükreyen aslanı görünüşü altında çıkmaktan elbette büyük bir sevinç duydu. Kendine siyasal bağımsızlık görünüşü verdi ve Prusya hükümetine... bilin bakalım neyi zorla kabul ettirmeye çalıştı? Gene bu hükümetin gizli planlarını! Bağıra çağıra Fransız Cumhuriyetinin parçalanmasını isteyerek, Louis Bonaparte'ın yanılmazlığına olan direngen ve yarı-dindar inancından ötürü haksızlığını kabul etti. Biraz bu gözüpek yurtseverlerin ileri sürdüklerini dinleyelim!

Alsas-Loren halkının, kendini Almanya'nın kollarına atmak için yanıp tutuştuğunu ileri sürme cüretinde bulunmazlar; tam tersine, Fransız yurtseverliğinden ötürü cezalandırılmak için, kentten bağımsız bir kale tarafından korunan Strasbourg, kenti yakıp yıkan ve savunmasız kent halkının büyük bir bölümünü öldüren patlayıcı "Alman" obüsleri ile, altı gün boyunca kesin olarak nedensiz ve barbarca bir biçimde bombalandı! Gene de bu iller toprağının eski Alman İmparatorluğunun bir parçasını oluşturduğu bir zaman olmuştu.[185] Bu nedenle, görünüşe göre, toprak ve bu toprakta yetişmiş bulunan insanal varlıkların, zamanaşımına bağlı olmayan Alman milliyeti olarak zoralımına çarptı-

rılmaları gerekiyor. Eğer Avrupa haritası bu antikacı kafasına göre yeniden çizilecekse, Brandebourg Seçici prensinin, Prusya'daki yurtlukları dolayısıyla, Polonya Cumhuriyetinin bağımlısı (*Vassal*) olduğunu aman unutmayalım.[136]

Bununla birlikte, en kötü niyetli yurtseverler, Fransız saldırısına karşı "maddî bir güvence" olarak Almanca konuşan Alsas ve Loren'i isterler. Bu aşağılık kanıt birçok kendi halinde kişiyi şaşırttığından, üzerinde daha uzunca durma zorundayız.

Kuşku yok ki, Ren'in öbür kıyısının dış görünüşüne oranla, Alsas'ın genel dış görünüşü ve Bâle ile Germersheim arasında hemen hemen yarı yolda Strasbourg gibi büyük bir müstahkem mevkiin varlığı, Güney Almanya'ya karşı bir Fransız saldırısını çok kolaylaştırır, oysa Fransa'ya Güney Almanya'dan gelen bir saldırı karşısına özel güçlükler çıkartırlar. Üstelik, Almanca konuşan Alsas ve Loren'in ilhakının, bütün uzantısı boyunca Vosges dağları doruğunun ve onun kuzey geçitlerini koruyan kalelerin egemeni olacağı için, Güney Almanya'ya çok daha güçlü bir sınır vereceğinden de hiç bir kuşku yok. Eğer Metz de ilhak edilseydi, Fransa bir anda Almanya'ya karşı bellibaşlı iki harekât üssünden yoksun kalırdı; ama bu, onu Nancy ya da Verdun'de yeni üsler kurmaktan alıkoyamazdı. Almanya, Coblence, Mayence, Germersheim, Rastadt ve Ulm gibi, Fransa'ya karşı her türlü, ve bu savaşta adamakıllı kullanılmış bulunan harekât üssüne sahip olduğu sürece, Strasbourg ile Metz'i, o kıyıda bulunan azbuçuk önemli topu topu bu iki kaleyi Fransa'ya hangi yüzle çok görebilir?

Üstelik, Strasbourg, Güney Almanya'yı, ancak o Kuzey Almanya'dan ayrı bir güç olduğu sürece tehdit eder. Güney Almanya, 1792'den 1795'e değin, bu yönden hiç bir zaman saldırıya uğramadı, çünkü Fransız Devrimine karşı Prusya onun ortağı idi; ama Prusya 1795'te ayrı bir barış yapar,[137] ve Güneyi kendi başına bırakır bırakmaz, Strasbourg'un üs olarak kullanılması ile, Güney Almanya'ya karşı saldırılar başladı ve 1809'a değin sürdü. Gerçekte, *birleşmiş* Almanya, bugünkü savaşta olduğu gibi, bütün askerlerini Sarrelouis ve Landau arasında toplayarak, ve Mayence-Metz hattı üzerinde ilerleyerek ya da savaşmayı kabul ederek, Strasbourg'u

ve Alsas'taki herhangi bir Fransız ordusunu her zaman zararsız bir duruma getirebilir. Alman birliklerinin büyük bir bölümü orada beklediği sürece, Strasbourg'dan Almanya'ya doğru ilerleyen her Fransız ordusu geriden çevrilecek ve bağlantılarının tehlikeye girdiğini görecektir. Eğer bugünkü kampanyanın tanıtladığı bir şey varsa, o da Almanya'dan Fransa'ya saldırmanın ne kadar kolay olduğudur.

Ama, iyi niyetle söylemek gerekirse, askerî düşünceleri, ulusların sınırlarının kendisine göre saptanmaları gereken ilke durumuna getirmek bir saçmalık ve bir çağdışılık değil midir? Eğer bu kurala uymak gerekseydi, Avusturya, Venedik ve Mincio hattı üzerinde, ve Fransa da, kuzey-doğudan gelecek bir saldırıya, Berlin'in güney-batıdan gelecek bir saldırıya olduğundan kesenkes daha açık bulunan Paris'i korumak için, Ren hattı üzerinde hâlâ hak sahibi olurdu. Eğer sınırların askerî çıkarlara göre saptanmaları gerekseydi, toprak isteklerinin sonu gelmezdi, çünkü her askerî hat zorunlu olarak kusurludur, ve biraz daha toprak ilhak edilerek düzeltilebilir; ve üstelik, bu hat hiç bir zaman kesin ve denksever bir biçimde saptanamaz, çünkü her zaman yenilene, yenen tarafından zorla kabul ettirilmiştir, ve bunun sonucu daha o zamandan yeni savaşların tohumunu kendinde taşır.

Tüm tarihin verdiği ders budur. Bu ders bireyler için olduğu gibi, uluslar için de geçerlidir. Saldırı olanaklarını ellerinden almak için, onları tüm savunma araçlarından yoksun bırakmak gerekir. Onların sadece boğazına sarılmakla kalmamak, ama öldürmek gerekir. Eğer dünyada bir yenen, bir ulusun güçlerini kırmak için "maddî güvenceler" aldıysa, bu, Tilsit Antlaşması,[138] ve bu antlaşmayı Prusya'ya ve Almanya'nın geri kalan bölümüne uygulama biçimi ile, Napoléon I olmuştur. Gene de, birkaç yıl sonra, devsel gücü, Alman halkı karşısında çürük bir kamış gibi kırıldı. Napoléon I'in kendisinden koparmış bulunduğu "maddî güvenceler" karşısında, Prusya'nın, en çılgınca düşlerinde Fransa'ya dayatabileceği ya da dayatma cüretinde bulunacağı "maddî güvenceler" nedir ki? Ama sonuç bu kez gene de daha az yıkıcı olmayacaktır. Tarih, vereceği cezaları, Fransa'dan koparılmış bulunan kilometre karelerin sayısı ile değil, ama *fetih siyasetinin,* 19. yüzyılın ikinci yarısında, hortlatmaya cesa-

ret ettiği suçun büyüklüğü ile ölçecektir.

Ama, diyorlar töton yurtseverliği sözcüleri,[139] Almanlar ile Fransızları karıştırmamak gerekir. *Bizim* istediğimiz şey, şan şeref değil, ama güvenliktir. Almanlar özsel olarak barışçıl bir halktır. Onların bilgece koruyuculuğu altında, fetih bile gelecek bir savaş nedeni olmaktan çıkarak, bir sonsuz barış güvencesi durumuna dönüşür. Kuşkusuz, 18. yüzyıl devrimini süngü ile yıkma yüce amacıyla 1792 yılında Fransa'ya saldıranlar Almanlar değildir. İtalya'yı boyunduruk altında tutarak, Macaristan'ı ezerek, Polonya'yı parçalayarak ellerini lekelemiş olan Almanya mıdır? Bütün sağlam erkek nüfusu, her ikisi de tanrısal yetkilere sahip şeflere edilgin bir bağlılık içinde tutulan —biri iş başında bir sürekli ordu, ve öbürü de izinde bir sürekli ordu oluşturan— iki parçaya bölen Almanya'nın güncel askerî sistemi, böylesine bir askerî sistem, barışı sürdürmek için "maddî bir güvence" ve üstüne üstlük uygarlığın son ereğidir kuşkusuz! Başka her yerde olduğu gibi Almanya'da da, günün güçlülerinin yağcıları, yalancı övgüler tütsüsü ile halkın kafasını zehirlemektedirler.

Metz ve Strasbourg'daki Fransız kalelerini görünce öfkelenmiş olduklarını ileri süren bu Alman yurtseverleri, Varşova, Modlin ve İvangorod'daki geniş Moskof tahkimat sisteminde hiç bir kötülük görmüyorlar. İmparatorluk saldırısının korkunçluğu karşısında öfkeden tir tir titrerken, çarlık vesayetinin alçaklığı karşısında gözlerini yumuyorlar.

Tıpkı 1865'te Louis Bonaparte ile Bismarck arasında sözler alınıp sözler verildiği gibi, 1870'te de Gorçakov ile Bismarck arasında sözler alınıp sözler verildi.[140] Tıpkı Louis Bonaparte'ın, Avusturya ile Prusya'nın karşılıklı yıpranmaları sonucu, 1866 savaşının kendisini Almanya'nın tek buyurucusu durumuna getireceğini söyleyerek böbürlendiği gibi, Aleksandr da, Almanya ile Fransa'nın karşılıklı yıpranması sonucu, 1870 savaşının kendisini Batı Avrupa'nın tek buyurucusu durumuna getireceğini söyleyerek böbürleniyordu. Tıpkı İkinci İmparatorluğun Kuzey Alman Konfederasyonunu[103] kendi varlığı ile bağdaşmaz saydığı gibi, otokratik Rusya da, Prusya yönetimi altındaki bir Alman İmparatorluğu yüzünden kendini tehlikede görse gerekir. Eski siyasal sis-

temin yasası budur. Bu sistemin alanı içinde, birinin kazancı, öbürünün yitiğidir. Çarın Avrupa üzerindeki ağır basan etkisi, kökünü Almanya üzerindeki geleneksel otoritesinden alır. Rusya'nın içinde volkanik toplumsal güçlerin, otokrasinin en derin temellerini güçten düşürmekle tehdit ettikleri bir sırada, çar, Rusya'nın dışında böyle bir saygınlık yitimine katlanabilir mi? Daha şimdiden Moskova gazeteleri, bonapartçı gazetelerin 1866 savaşından sonraki dilini kullanıyorlar. Töton yurtseverleri, Fransa'yı Rusya'nın kollarına atarak, Almanya'da barış ve özgürlüğün* güvence altına alınacağına gerçekten inanıyorlar mı? Eğer silah üstünlüğü, başarı büyüklenmesi ve hanedan entrikaları, Almanya'yı Fransız topraklarının bir soygununa götürürlerse, o zaman onun için alınabilecek iki karar kalacaktır. Ya, bütün tehlikeyi göze alarak, Rus yayılmasının *dolaysız* aleti olacak,** ya da, kısa bir soluklanmadan sonra, kendini yeniden bir başka "savunucu" savaşa, o yeni icat "yerelleştirilmiş" savaşlardan birine değil, ama bir *ırklar savaşına,* birleşmiş Latin ve Slav ırklarına karşı bir savaşa hazırlama zorunda kalacaktır.***

Alman işçi sınıfı, engelleyemeyeceği savaşı, Alman bağımsızlığı ve Almanya ile Avrupa'nın, İkinci İmparatorluğun ezici karabasanından kurtuluşu için bir savaş olarak, candan gönülden destekledi. Açlıktan yarı-ölmüş ailelerini arkalarında bırakarak, kahraman orduların başlıca gücünü sağlamış olanlar, kırsal emekçilerle birleşmiş Alman işçileridir. Dışarda savaşlarla kırılan bu işçiler, ülkelerinde sefalet yüzünden bir kez daha kırılacaklardır.**** Sıraları gelince, şimdi ileri atılıyor ve "güvenceler" istiyorlar: engin özverilerinin boş yere yapılmadıkları güvencesi, özgürlüğü elde et-

* 1870 Almanca baskıda, "barış ve özgürlük" sözcüklerinden önce, "bağımsızlık" sözcüğü de vardı. —*Ed.*

** 1870 Almanca baskıda şu ekleme var: "ki bu da zaten Hohenzollernlerin geleneği içindedir". —*Ed.*

*** 1870 Almanca baskıda şu ek tümce de var: "Sağduyularını yitirmiş bulunan burjuva yurtseverlerin, Almanya'ya 'garanti ettikleri' barış perspektifi işte budur." —*Ed.*

**** 1870 Almanca baskıda bu tümceyi şu tümceler izler: "Bununla birlikte bizim yurtsever yaygaracılarımız onlara teselli makamında sermayenin yurdu olmadığını ve ücreti de *uluslararası yurtsevmez* arz ve talep yasasının belirlediğini söyleyeceklerdir. Bu koşullarda, işçi sınıfının kendi sözünü söyleme ve burjuva bayları *kendi adına konuşturmama* zamanı gelmemiş midir?" —*Ed.*

tiklerinin güvencesi, bonapartçı ordular üzerinde kazanılan zaferin, 1815'te olduğu gibi, Alman halkının yenilgisi durumuna dönüşmeyeceğinin[141] güvencesi; ve bu güvencelerin ilki olarak da, *Fransa için onurlu bir barış, ve Fransız Cumhuriyetinin tanınmasını* istiyorlar.

Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi Merkez Komitesi, 5 Eylül günü, bu güvenceler üzerinde direngenlikle duran bir bildirge yayınladı:

"Biz", diyor bildirge, "Alsas ve Loren'in ilhakını protesto ediyoruz. Ve biz Alman işçi sınıfı adına konuşmanın bilincine sahibiz. Fransa ve Almanya'nın ortak yararına, barış ve özgürlük yararına, Doğu barbarlığına karşı Batı uygarlığı adına, Alman işçileri Alsas ve Loren'in ilhakını ses çıkarmadan hoşgörmeyeceklerdir... Biz, proletaryanın uluslararası ortak davası için, bütün ülkelerdeki işçi arkadaşlarımıza bağlı kalacağız!"

Ne yazık ki, hemen bir başarı kazanmalarına bel bağlayamayız. Fransız işçileri barış içinde saldırganı durduramamışlarken, Alman işçileri silah şıkırtısı ortasında yeneni durdurabilirler mi? Alman işçilerinin bildirgesi, Louis Bonaparte'ın kamu hukuku suçlusu olarak Fransız Cumhuriyetine teslim edilmesini istiyor. Yöneticileri ise, tersine, Fransa'yı yıkmaya en uygun adam olarak onu Tuileries sarayına yeniden oturtmak için daha şimdiden ellerinden geleni yapıyorlar. Ne olursa olsun, tarih, Alman işçi sınıfının, Alman burjuvazisi kadar uysal bir maddeden yapılmadığını gösterecektir. Alman işçi sınıfı, görevini yerine getirecektir.

Onlar gibi, Fransa'da cumhuriyetin kurulmasını biz de selâmlıyoruz; ama, temelsiz çıkmalarını dilediğimiz kaygılar da duymuyor değiliz. Bu cumhuriyet, tahtı devirmemiş, ama sadece onun boş bırakılan yerini almıştır.* Bir toplumsal fetih olarak değil, ama bir ulusal savunma önlemi olarak ilân edilmiştir. Kısmen ünlü orleancılar,[121] kısmen de, 1848 Haziran ayaklanmasının[18] bazıları üzerinde silinmez bir yüzkarası bıraktığı burjuva cumhuriyetçilerden bileşik bir geçici hükümetin ellerindedir. Bu hükümet üyeleri arasındaki işbölümü hiç de iyiye yorumlanacak gibi değil. Orleancılar ordu

* 1870 Almanca baskıda, bu tümcenin sonu: "ama sadece onun *Alman süngüleri sayesinde* boş bırakılan yerini almıştır" biçimindedir. —*Ed.*

ve polisin güçlü konumlarını ele geçirmişler, oysa cumhuriyetçi bilinenlere gevezelikten başka bir şey yapılmayan bakanlıklar düşmüştür. İlk davranışlarından bazıları, onlara imparatorluktan kalıt olarak sadece yıkıntıların değil, ama işçi sınıfı korkusunun da kaldığını yeterince açık bir biçimde gösteriyor. Eğer cumhuriyet adına şimdi aşırı sözlerle olanaksız şeyler vaadediliyorsa, bu, sakın sonunda "olanaklı" bir hükümet istemek için olmasın? Hükümette görev alan bazı burjuvalar gözünde, cumhuriyet sakın orleancı bir onarıma geçiş hizmeti görecek bir şey olmasın?

Öyleyse Fransız işçi sınıfı, son derece güç koşullar içine konmuş bulunuyor. Yeni hükümeti her yıkma girişimi, düşman hemen hemen Paris kapılarına dayandığı bir sırada, umutsuz bir çılgınlık olacaktır. Fransız işçileri yurttaşlık görevlerini yerine getirmelidirler;* ama aynı zamanda da, Fransız köylülerinin kendilerini Birinci İmparatorluğun ulusal *anıları* ile aldattıkları gibi, 1792'nin ulusal *anıları* tarafından sürüklenmemelidirler. Onların görevi geçmişi yeniden başlatmak değil, ama geleceği kurmaktır. Kendi öz sınıf örgütlerini kurmaya yöntemli bir biçimde girişmek için, cumhuriyetçi özgürlükten serinkanlılıkla ve korkusuzca yararlanmalıdırlar. Fransa'nın canlanması ve ortaklaşa görevimiz olan emeğin kurtuluşu için, bu onları yeni bir güç ile, büyük bir güç ile donatacaktır. Cumhuriyetin geleceği onların yılmazlık ve bilgeliğine bağlıdır.

İngiliz işçileri, kendi hükümetlerinin Fransız Cumhuriyetini tanımakta gösterdiği isteksizliği yenmek için gerekli önlemleri, dıştan gelen kurtarıcı bir baskı aracıyla, daha şimdiden almış bulunuyorlar.[142] Britanya hükümetinin güncel savsaklamasının ereği, büyük bir olasılıkla, Jakobenlere karşı 1792 savaşının, ve hükümet darbesini onaylamakta vaktiyle gösterdiği uygunsuz ivediliğin günahlarını bağışlatmaktır.[143] İngiliz işçileri, kendi hükümetlerinden, İngiliz basınının bir bölümünün çığlık çığlığa isteme küstahlığını gösterdiği Fransa'nın parçalanmasına bütün gücü ile karşı çıkmasını da istiyorlar.** Yirmi yıl boyunca Louis Bonaparte'ı

* 1870 Almanca baskıda, "yurttaşlık görevlerini" sözcükleri, "yapmaktan geri kalmayacakları yurttaşlık görevlerini" biçimindedir. —*Ed.*

** 1870 Almanca baskıda, tümcenin İngiliz basını ile ilgili parçası şöyle:

Avrupa'nın koruyucusu olarak göklere çıkarmış, ve Amerikalı köle sahiplerinin ayaklanmasını çılgınca yüreklendirmiş olan da işte bu basındır.[144] O zaman olduğu gibi şimdi de, bu basın köle sahipleri için çalışıyor.

Uluslararası İşçi Birliğinin bütün ülkelerdeki kesimleri, işçi sınıfını eyleme çağırsın... Eğer işçiler görevlerini unutur, eğer hareketsiz kalırlarsa, bugünkü korkunç savaş daha da korkunç uluslararası çatışmaların hazırlayıcısından başka bir şey olmayacak ve her ulusta kılıç, toprak ve sermaye beylerinin işçiler üzerindeki yenilenmiş bir zaferine yolaçacaktır.

*Vive la République!**

256, High Holborn, Londra, Western Central,
9 Eylül 1870

Marx tarafından 6-9 Eylül
1870'te yazılmıştır

11, 12, 13 Eylül 1870'te İngiliz
dilinde broşür biçiminde,
ve Eylül-Aralık 1870'te Almanca
broşür biçiminde ve devirli basında
Almanca ve Fransızca olarak
yayımlanmıştır

"... İngiliz basınının bir bölümünün o Alman yurtseverlerinden daha az gürültü ile istemediği..." —*Ed.*

* Yaşasın Cumhuriyet! —*Ed.*

FRANSA'DA İÇ SAVAŞ

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNİN ÇAĞRISI[116]

AVRUPA VE BİRLEŞİK DEVLETLER'DEKİ TÜM BİRLİK ÜYELERİNE

I

4 Eylül 1870 günü, Paris işçileri, hemen hemen bir anda Fransa'nın bir ucundan öbür ucuna, bir tek uyumsuz ses çıkmaksızın alkışlanan cumhuriyeti ilân ettikleri zaman, devlet adamı olarak Thiers ve general olarak Trochu ile birlikte, mevki peşinde koşan bir entrikacı avukatlar topluluğu, Belediye Dairesini (*Hôtel de ville*) ellerine geçirdi. Bu adamlar, o sırada bütün tarihsel bunalım dönemlerinde Fransa'yı temsil bakımından Paris'e düşen göreve öylesine bağnaz bir inançla dolu idiler ki, Fransa hükümetinden düzenle kaptıkları görev sanlarını haklı göstermek için, günü geçmiş Paris temsilcisi vekâletlerinin kopyasını çıkarmayı yeterli gördüler. Son savaş üzerindeki ikinci çağrımızda, bu adamların başa geçişlerinden beş gün sonra, onların kim olduklarını size söylüyorduk. Bununla birlikte, işçi sınıfının gerçek

temsilcileri henüz bonapartçı zindanlarda oldukları ve Prusyalılar da kent üzerine yürümekte bulundukları için, hazırlıksız yakalanan Paris, salt ulusal savunma erekleri bakımından kullanılması kesin koşuluna bağlı olarak, bu iktidar alınışına gözyumdu. Oysa, Paris işçi sınıfını, silahlandırmadan, onu gerçek bir güç olarak örgütleyip saflarını savaşın ta kendisi ile yetiştirmeden, Paris nasıl savunulabilirdi? Ama silahlandırılmış Paris demek, silahlı devrim demekti. Paris'in Prusyalı saldırgan üzerindeki bir zaferi, Fransız işçisinin Fransız kapitalisti ve onun devlet asalakları üzerindeki bir zaferi olurdu. Ulusal görev ile sınıf çıkarı arasındaki bu çatışmada, ulusal savunma hükümeti bir an bile duraksamadı: bir ulusal ihanet hükümeti durumuna dönüştü.

Aldığı ilk önlem, cumhuriyetin bir kral ile trampa edilmesi karşılığında, aracılık dilemek üzere, Thiers'yi tüm Avrupa saraylarını dolaşmaya göndermek oldu. Kuşatmanın başlamasından dört ay sonra, teslim sözcüğünü ilk kez olarak söylemek için uygun zamanın geldiğine inandıklarında, Trochu, Jules Favre ve meslektaşlarından birkaçının da huzurunda, toplanmış bulunan Paris belediye başkanlarına şöyle bir söylev çekti:

"Daha 4 Eylül akşamı meslektaşlarının bana yönelttikleri ilk soru şu oldu: Paris, herhangi bir başarı şansı ile, bir kuşatmaya dayanabilir ve Prusya ordusuna direnebilir mi? Olumsuz yanıtlamada duraksamadım. Beni dinleyen meslektaşlarımdan bazıları, doğru söylediğime ve kanımı değiştirmediğime tanıklık edebilirler. Onlara, bu aynı terimlerle, işlerin güncel durumunda, Prusya ordusuna karşı bir kuşatmaya dayanmaya kalkışmanın bir çılgınlık olacağını söyledim. Kuşkusuz, diye ekledim, bu kahramanca bir çılgınlık olurdu, ama işte hepsi o kadar... Olaylar (onun kendisinin yönettiği olaylar) öngörülerimi yalanlamadı."

Trochu'nün bu gönül açıcı küçük söylevi, sonradan orada bulunan belediye başkanlarından biri olan Bay Corbon tarafından yayımlandı.

Böylece, daha cumhuriyetin ilân edildiği akşam Trochu'nün planı, meslektaşlarının bildiği gibi, Paris'in teslimi idi. Eğer ulusal savunma, Thiers, Favre ve hempalarının kişisel hükümetleri için bir bahaneden daha çok bir şey olmuş

olaydı, 4 Eylül türedileri, 5 Eylülde hükümetten elçeker, Paris halkını Trochu "plan"ından haberdar ederlerdi; onu ya hemen teslim olması, ya da kendi yazgısını kendi eline alması için zorlarlardı. Ama bunun yerine, alçak sahtekârlar Parislilerin kahramanca çılgınlığını iyileştirmeyi kararlaştırdılar: bir açlık rejiminden geçirilecek, kafaları şişirilecek ve bu arada gürültülü gösterilerle aldatılacaklardı: Trochu, "Paris valisi, hiç bir zaman teslim olmayacak"; Jules Favre, dışişleri bakanı, "topraklarımızdan bir santim, kalelerimizden tek taş" vermeyecek! Gambetta'ya yazdığı bir mektupta, bu aynı Jules Favre, kendilerini kendisine karşı "savundukları" şeyin Prusya askerleri değil, ama Paris işçileri olduğunu itiraf eder. Tüm kuşatma süresince, Trochu'nün Paris ordusunun komutasını bilgece kendilerine verdiği bonapartçı haydutlar, kendi aralarındaki yazışmalarında, bu savunma güldürüsü üzerine karşılıklı gırgır geçtiler. (Örneğin, Paris Savunma Ordusu topçu başkomutanı ve Légion d'honneur büyük-haç nişanına sahip Alphonse Simon Guiod'nun, topçu tümgenerali Suzane ile, Komün *Journal Officiel*[145] tarafından yayımlanmış bulunan yazışmasına bakınız.) Sahtekârlık maskesi ensonu 28 Ocak 1871 günü düşürüldü.[146] Sonuna kadar alçalmakta gerçek bir kahramanlık gösteren ulusal savunma hükümeti, Paris'in teslîminde, Louis Bonaparte'ın bile Sedan'da[101] tiksinti içinde kabule yanaşmadığı kadar aşağılık bir rolde, Bismarck'ın ruhsatı ile Fransa hükümeti olarak göründü. 18 Mart olaylarından sonra, Versailles'a çılgın kaçışlarında, *capitulards*[147] ihanetlerinin yazılı kanıtlarını Paris'in ellerinde bıraktılar, ve, bu kanıtları yoketmek için, Komünün illere çağrısında dediği gibi, "bu adamlar Paris'i bir kan denizi içinde bir yıkıntılar yığını durumuna getirmekte duraksamazlardı".

Ama bu ereğe erişme bakımından böylesine bir istekle saldırmak için, savunma hükümeti yönetici üyelerinden bazılarının ayrıca kendilerine özgü nedenleri de vardı.

Bırakışmanın imzalanmasından az sonra, şimdi Jules Favre'ın verdiği kesin buyruk üzerine kurşuna dizilmiş bulunan, Ulusal Meclisteki Paris temsilcilerinden biri olan Bay Millière, Cezayir'de oturan bir ayyaşın karısı ile nikâhsız yaşayan Jules Favre'ın, birçok yılları kapsayan en gözüpek

sahte belgelerin hazırlanması sayesinde, nikâhsız karısından olan çocukları adına, onu zengin bir adam durumuna getiren önemli bir miras elde etmeyi başardığını ve, yasal mirasçılar tarafından açılan bir davada, ancak bonapartçı yargı kurullarının suç ortaklığı sayesinde bir skandaldan kurtulabildiğini tanıtlayan bir gerçek hukuksal belgeler dizisi yayımlıyordu. Bu kuruluk dolu hukuksal belgelerden, büyük bir söz sanatı yardımı ile de kurtulamayacağından, o zaman Paris halkını, aileye, dine, düzen ve mülkiyete karşı başkaldırma içinde bulunan bir kürek kaçkınları çetesi olarak öfkeli bir biçimde suçlamak için iç savaşın patlamasını sessiz sedasız bekleyen Jules Favre, yaşamında ilk kez olarak, dilini tuttu. Bu aynı düzmeci, 4 Eylülden sonra, iktidara daha yeni geçmişti ki, *Etendard*[148] kepazeliği işinde imparatorluk döneminde bile düzmecilikten içeri atılmış bulunan Pic ve Taillefer'i, duygudaşlık sonucu özgür bırakıyordu. Bu adamlardan biri, Taillefer, Komün döneminde Paris'e dönmeye cüret ettiğinden, hemen içeri atıldı; ve bunun üzerine, Jules Favre, Ulusal Meclis kürsüsünden, Paris'in tüm kendi ipten kazıktan kurtulmuşlarını özgürlüğe kavuşturduğunu haykırmaya koyuldu.

İmparatorluk içişleri bakanı olmak için boş yere çalışıp çabaladıktan sonra, kendi kendini cumhuriyetin içişleri bakanı atayan Ernest Picard, ulusal savunma hükümetinin bu Falstaff'ı,* Paris borsasından dolandırıcı olarak kovulmuş (13 Temmuz 1867 tarihli polis müdürlüğü raporuna bakınız), ve 5, rue Palestro adresindeki Société générale[149] şubelerinden birinin müdürü olduğu sırada, 300.000 franklık bir hırsızlık yaptığı, kendi itirafı üzerine ortaya çıkmış bulunan (11 Aralık 1868 tarihli polis müdürlüğü raporuna bakınız) Arthur Picard adlı birinin kardeşidir. Bu Arthur Picard, Ernest Picard tarafından, kendi *Electeur libre*[150] gazetesinin müdürü yapıldı. Borsa simsarlarının çoğu, bakanın gazetesinin resmî yalanları ile şaşırtılırken, Arthur, Fransız ordularının yıkımından çıkar sağlamak üzere içişleri ile borsa arasında mekik dokuyordu. Bu iki saygıdeğer kardeşin tüm malî yazışmaları Komünün eline geçti.

* Almanca baskıda: Karl Vogt, İngilizce baskıda: Joe Miller. —*Ed.*

4 Eylülden önce meteliksiz bir avukat olan Jules Ferry, kuşatma sırasında Paris belediye başkanı olarak dolandırıcılık yolu ile kıtlıktan bir servet çıkarmayı başardı. Kötü yönetiminin hesabını vereceği gün, aynı zamanda mahkûm edildiği gün de olacaktır.

Öyleyse bu adamlar, *tickets-of-leave*'lerini* ancak Paris'in yıkıntıları içinde bulabilirlerdi, Bismarck'a gerekli olan adamların ta kendileri idiler. Birkaç düzenbazlık, ve o güne değin hükümetin gizli danışmanı olan Thiers, bakan olarak kendi *tickets-of-leave men*'leri ile birlikte, hop hükümemetin başında göründü.

Thiers, bu biçimsiz bücür, yarım yüzyıla yakın bir süreden beri Fransız burjuvazisini büyüledi, çünkü Fransız burjuvazisinin kendi öz sınıf bozulmuşluğunun en gelişmiş entelektüel dışavurumudur o. Devlet adamı olmadan önce, tarihçi olarak, yalandaki ustalığının kanıtını vermiş bulunuyordu. Onun devlet yaşamının günlük olgular defteri, Fransa'nın mutsuzluklarının tarihidir. 1830'dan önce cumhuriyetçilerin müttefiki olmasına karşın, koruyucusu Laffitte'e ihanet ederek, Louis-Philippe döneminde ustaca hükümete sokulur. Din adamlarına karşı, Saint-Germain-l'Auxerrois kilisesi ile başpiskoposluğun yağma edildikleri karışıklıkları kışkırtarak, ve düşes de Berry'nin, önce espiyon-bakanı, sonra da ebe-gardiyanı olarak, kralın gözüne girer.[151] Cumhuriyetçilerin Transnonain sokağındaki öldürülmeleri ve ondan sonra da basın ve dernek kurma hakkına karşı iğrenç eylül yasaları, onun yapıtı oldu.[152] Mart 1840'ta hükümet başkanı olarak suyun üstüne yeniden çıktığı zaman, Paris istihkâmları planı ile Fransa'yı şaşırttı.[153] Bu planı, Paris'in özgürlüğüne karşı kalleşçe bir plan olarak eleştiren cumhuriyetçileri, Milletvekileri Meclisi kürsüsünde şöyle yanıtladı:

"Ne! İstihkâmların, özgürlüğü tehlikeye düşürebileceğini düşünmek, ha! Ve ilkin, hangisi olursa olsun, hükümetin bir gün başkenti bombalayarak kendini ayakta tutmaya gi-

* Cezalarının büyük bir bölümünü çekmiş olduklarından, mahkûmlara İngiltere'de bazan verilen ve onlara özgür olarak, ama polis gözetimi altında yaşama hakkı kazandıran oturma iznini belirleyen deyim. Bu oturma izinleri *tickets-of-leave* (koşullu salıverilme belgeleri) adını taşır; ve bunlardan yararlananlara da *tickets-of-leave men* (içerden salıverilmişler) denir. [*1871 Almanca baskıya Engels'in notu.*]

rişebileceği varsayıldığı zaman, bir hükümete karaçalınmış olunur. ... Ama böyle bir hükümet, zaferinden sonra yüz kez daha güçsüz olacaktır."

Kuşkusuz, bu kaleleri önceden Prusyalılara teslim etmiş bulunan bu hükümetten başka hiç bir hükümet, kendi kalelerinin ateşini Paris'e karşı çevirmeyi hiç bir zaman göze alamazdı.

Kral Bomba* 1848 Ocağında Palermo'yu bombaladığı zaman,[154] o sırada uzun süredir hükümet dışı bulunan Thiers, Milletvekilleri Meclisinde yeniden ortaya çıkarak şöyle demişti:

"Baylar, Palermo'da olup bitenleri biliyorsunuz; kırksekiz saat boyunca büyük bir kentin bombalandığını öğrenince hepiniz (parlamenter olarak konuşmak gerekirse) dehşetten titrediniz. Kim tarafından? Savaş haklarını kullanan yabancı bir düşman tarafından mı? Hayır baylar, kendi öz hükümetiniz tarafından. Peki neden? Çünkü bu bahtsız kent kendi haklarını istiyordu. Evet, kendi haklarını istemiş olduğu için, Palermo kırksekiz saat bombalandı! Bundan ötürü Avrupa kamuoyuna başvurmama izin verin. Avrupa'nın belki de en büyük kürsüsünden, bu türlü davranışlara karşı tiksinti sözleri (gerçekten sadece sözler) yankılatmak, insanlığa bir hizmette bulunmaktır. ... Ülkesine hizmetlerde bulunmuş olan (Bay Thiers'nin hiç yapmadığı şey) naip Espartero, Barselona'yı, ayaklanmayı bastırmak için bombaladığını ileri sürdüğü zaman, dünyanın her yanından bir öfke çığlığı yükselmişti."

Onsekiz ay sonra, Bay Thiers, Roma'nın bir Fransız ordusu tarafından bombalanmasının en yaman savunucuları arasında idi.[155] Gerçekte, kral Bomba'nın, bombalamasını kırksekiz saatle sınırlamaktan başka bir suçu olmasa gerek.

Şubat devriminden birkaç gün önce, Guizot'nun onu mahkûm etmiş bulunduğu iktidardan ve onun nimetlerinden uzaktaki uzun sürgünden ötürü öfkelenmiş bulunan ve havada yakın bir halk ayaklanmasının kokusunu alan Thiers, ona *Mirabeau-mouche*** takma adını kazandıran o sözde kahramanca üslup ile, Milletvekilleri Meclisinde şöyle dedi:

* Ferdinand II. —*Ed.*
** Sinek-Mirabeau. —*Ed.*

"Ben sadece Fransa'da değil, ama Avrupa'da da devrim partisindenim. Dilerim ki devrim hükümeti ılımlıların ellerinde kalsın; ama eğer hükümet ateşli kimselerin, hatta radikallerin bile eline geçse, ben gene de davamı bırakmayacağım. Her zaman devrim partisinden olacağım."

Şubat devrimi geldi çattı. Devrim, küçük adamın düşlediği gibi, Guizot kabinesini bir Thiers kabinesi ile değiştirecek yerde, Louis-Philippe'i cumhuriyet ile değiştirdi. Halk zaferinin birinci günü, emekçilerin önemsememesinin kendisini onların nefretinden koruduğunu unutan Thiers, özene bezene saklandı. Gene de, dillere destan cesareti ile, haziran insan kırımları[18] kamu alanını onun etkinlik türü için temizleyinceye değin, bu alandan kaçmakta devam etti. O zaman, "düzen partisi"nin[156] ve yönetici sınıfın tüm düşman fesat komitelerinin, halkı ezmek için birlikte, ve krallığı herbiri kendi gönlüne göre yeniden kurmak için de birbirlerine karşı komplolar düzenledikleri o anonim saltanat fasılası olan parlamenter cumhuriyetin yönetici beyni durumuna geldi. Bugün olduğu gibi o zaman da, Thiers, cumhuriyetçileri, cumhuriyetin güçlenmesine karşı tek engel olarak eleştiriyordu; bugün olduğu gibi o zaman da, cumhuriyet ile, cellâdın Don Carlos ile konuştuğu gibi konuşuyordu: "Seni öldüreceğim, ama senin kendi iyiliğin için." O zaman olduğu gibi bugün de, zaferinin ertesi günü şöyle haykırabilecektir: *"L'Empire est fait!"** Zorunlu özgürlükler üzerindeki ikiyüzlü öğütlerine ve onu aldatmış ve parlamentarizm dışına fırlatıp atmış bulunan Louis Bonaparte'a karşı kişisel hıncına karşın —ve parlamentarizmin yapay havası dışında, küçük adam, onun çok iyi bildiği gibi, pörsür ve hiçliğe döner—, Roma'nın Fransız birliklerince işgalinden, Alman birliğine karşı, bu birlik Prusya despotizmine aldatıcı bir görünüş hizmeti göreceği için değil, ama Almanya'nın bölünmüşlüğü üzerindeki Fransa'nın geleneksel hakkına bir saldırı olacağı için sert sövüp-saymaları ile kışkırttığı Prusya savaşına değin, İkinci İmparatorluğun bütün alçaklıklarına batmıştı. Cüce kolları ile, tarihsel çizme boyacısı olduğu Napoléon I'in kılıcını Avrupa'nın karşısında sallamasını sevdiğinden, dış si-

* İmparatorluk kurulmuştur! —ç.

yaseti, 1840'taki Londra Antlaşmasından[157] 1871'deki Paris'in teslimine ve Paris'e karşı, Bismarck'ın yüksek izni ile Sedan ve Metz[158] tutsaklarını ileri sürdüğü bugünkü iç savaşa değin, her zaman Fransa'nın bütünsel alçalması ile, taçlandı. Yeteneğinin bükülgenliğine ve izlediği ereklerin değişkenliğine karşın, bu adam tüm yaşamı boyunca en geri kafalı göreneğe bağlı kalmıştı. Modern toplumdaki derin akımların ona her zaman saklı kalacakları açıktır; ama hatta onun yüzeyindeki en gözle görülür değişiklikler bile, tüm diriliği dile sığınmış bulunan bir kafayı tiksindiriyorlardı. Bundan ötürü, günü geçmiş Fransız koruyuculuk sisteminden her sapmayı bir saygısızlık olarak göstermekten hiç yorulmadı. Louis-Philippe'in bakanı iken, demiryollarını çılgınca bir kuruntu olarak yerdi; ve, daha sonra, Louis Bonaparte döneminde muhalefette iken, çürümüş Fransız ordu sistemini her düzeltme girişimini, kutsal şeylere karşı bir saygısızlık olarak kınadı. Uzun siyasal yaşamında, ne kadar önemsiz olursa olsun, kendini herhangi bir pratik yarar taşıyan bir tek önlemden bile suçlu kılmamıştır. Thiers sadece zenginlik doymazlığında ve zenginlik üreten insanlara karşı beslediği düşmanlıkta tutarlı olmuştur. Louis-Philippe dönemindeki ilk bakanlığına Eyüp peygamber kadar yoksul girmiş, oradan milyoner olarak çıkmıştır. Aynı kral dönemindeki son bakanlığı (1 Mart 1840 günlü olanı), onu Milletvekilleri Meclisinde zimmetine para geçirme suçlamaları ile karşı karşıya bıraktı ve o, bu suçlamalara, Jules Favre ya da herhangi bir başka timsah kadar büyük bir kolaylıkla saçıp savurduğu bir şey olan gözyaşları ile yanıt vermekle yetindi. Bordeaux'da,* Fransa'yı yakın bir malî yıkımdan kurtarmak için aldığı ilk önlem, 1869 yılında Paris'teki seçmenleri kendine çekmek için sözünü etmiş bulunduğu "tutumlu cumhuriyet"in ilk ve son sözü olarak, kendi kendine yılda üç milyon gelir sağlamak oldu. 1830 Milletvekilleri Meclisindeki eski meslektaşlarından biri, kapitalist olmasına karşın gene de Komünün canla başla bağlı bir üyesi olan Bay Beslay, son günlerde Thiers'ye bir afişte şöyle çıkışıyordu:

"Emeğin sermayeye köle edilmesi, her zaman siyaseti-

* 1891 Almanca baskı, tarihi de ekler: "1871'de". —*Ed.*

nizin temeli olmuştur, ve emek cumhuriyetinin Belediye Dairesine yerleştiğini gördüğünüz günden bu yana, Fransa'ya: Bunlar kıyacılardır! diye haykırmaktan hiç bir zaman geri kalmadınız."

Küçük siyasal itliklerde usta, yalan yere yemin ve ihanette virtüöz, her türlü bayağı kurnazlıklara, sinsi yollara ve partilerin parlamentodaki aşağılık savaşım kalleşliklerine eli yatkın, bir kez bakanlıktan kovulduktan sonra, düşünce yerine sınıf önyargıları, gözüpeklik yerine kendini gösterme merakı ile, yeniden bakan olunca onu kan içinde boğmak üzere, bir devrim ateşlemeye her zaman hazır, kamusal yaşamının iğrençliği ölçüsünde aşağılık bir özel yaşam süren bu adam, bir Fransız Sulla'sı rolünü oynadığı şu anda bile, davranışlarının tiksinçliğini, farfaralıklarının gülünçlüğü ile daha da belirginleştirmekten kendini alamıyor.

Paris'in teslim şartlaşması, Prusya'ya yalnız Paris'i değil, ama tüm Fransa'yı teslim ederek, 4 Eylül kapkaççılarının, Trochu'nün söylemiş bulunduğu gibi, daha o akşam başlattıkları, düşman ile uzun bir entrikalar ve ihanetler dizisini bir sonuca bağladı. Öte yandan, bu şartlaşma, onların şimdi Prusya'nın yardımı ile cumhuriyete ve Paris'e karşı girişecekleri iç savaşı da başlatıyordu. Tuzak, teslim koşullarının ta içinde kurulmuş bulunuyordu. O sırada, toprakların üçte-birinden çoğu düşmanın elindeydi, başkentin iller ile bağlantısı kesilmiş, bütün ilişkiler koparılmıştı. Bu koşullar içinde Fransa'nın gerçek bir temsilini (*représentation*) seçmek, hazırlıklar için gerekli zaman verilmedikçe, olanaksız idi. Teslim şartlaşmasında ulusal bir meclisin sekiz gün içinde seçilmesi işte bu nedenle yer aldı; öyle ki, Fransa'nın birçok bölgelerinde, yapılacak seçimlerin haberi ancak oylamanın öngünü geldi. Ayrıca bu meclis, teslim şartlaşmasının açık bir maddesine göre, ancak savaş ya da barışı kararlaştırmak, ve gerektiğinde bir barış antlaşması imzalamak ereği ile seçilecekti. Halk, bırakışma koşullarının savaşın devamını olanaksız kıldığını, ve Bismarck tarafından dayatılan barışı onaylamak için, Fransa'nın en kötü insanlarının en iyi insanlar olduklarını sezmemezlik edemezdi. Ama bütün bu önlemlerle yetinmeyen Thiers, hatta bırakışmanın gizemi Paris'te açığa vurulmadan önce, bundan böyle orlean-

cıların yanında, artık hoşgörü ile karşılanmayacak bonapartçıların yerini alacak olan lejitimist partiyi güçlendirip canlandırmak için illerde bir seçim turuna çıkmış bulunuyordu. Thiers onlardan korkmuyordu. Gericilik aleti olarak, modern Fransa'yı yönetmeleri olanaksız, ve dolayısıyla küçümsenecek rakipler olan, Thiers'nin kendi sözlerine göre (Milletvekilleri Meclisi, 5 Ocak 1833), eylemi "her zaman yabancı istilâsı, iç savaş ve anarşi ile sınırlı kalmış bulunan" bir partiden daha iyisi olabilir miydi?

Bu lejitimistler, onca zamandır bekledikleri o geçmişe yönelik bin yılın geldiğine gerçekten inanıyorlardı. Yabancı istilâsı çizmeleri altında bir Fransa vardı; bir imparatorluğun yıkılışı ve bir Bonaparte'ın tutsaklığı vardı; ensonu, kendileri vardı. Tarihin tekerleği, 1816'nın "Chambre introuvable"da[159] durmak üzere, gözle görülürcesine tersine dönmüştü. Cumhuriyet meclislerinde, 1848'den 1851'e değin, bu lejitimistler kendi bilgili ve yetişmiş parlamenter sözcüleri tarafından temsil edilmişlerdi; şimdi partinin basit askerleri: Fransa'nın bütün Pourceaugnac'ları* meclise üşüşüyorlardı.

Bu "Tarımcılar" Meclisi[160] Bordeaux'da toplanır toplanmaz, Thiers ona barış hazırlıklarının, bir parlamenter tartışmadan bile geçirilmeksizin, hemen kabul edilmesi gerektiğini açıkça bildirdi; Prusya onların cumhuriyete ve onun kalesi olan Paris'e karşı savaş açmalarına ancak bu koşulla izin veriyordu. Karşı-devrimin, gerçekte, yitirilecek zamanı yoktu. İkinci İmparatorluk, ulusal borcu iki katından çoğuna çıkarmış ve bütün büyük kentleri ağır bir biçimde borçlandırmıştı. Savaş, vergileri korkunç bir biçimde şişirmiş ve ulusal kaynakları acımaksızın kırıp geçirmişti. Yıkımı tamamlamak üzere, Fransız toprağı üzerindeki askerlerinden bir yarım milyonun bakımını, beş milyarlık ödencesini[125] ve geciken taksitlerin %5 faizini isteyen Prusyalı Shylock da orada idi. Hesap pusulasını kim ödeyecekti? Zenginliği kendilerine maledenler, kendi başlattıkları bir savaşın giderlerini bu zenginlik üreticilerinin sırtına yüklemeyi, ancak cumhuriyeti zorla devirerek umut edebilirlerdi. İşte toprak

* *Pourceaugnac.* — Molière'in komedilerinden birinde, ahmak, darkafalı küçük toprak soylusunu temsil eden bir karakter. —*Ed.*

mülkiyeti ve sermayenin bu yurtsever temsilcilerini, saldırganın gözleri ve yüksek koruyuculuğu altında, dış savaşa bir iç savaş, bir köle sahipleri ayaklanması eklemeye götüren şey, böylece Fransa'nın engin yıkımının ta kendisi idi.

Komplonun yolunu kapamak üzere, büyük bir engel vardı: Paris. Paris'i silahsızlandırmak, başarının ilk koşulu idi. Bunun sonucu Paris, Thiers tarafından, silahlarını teslim etmesi için uyarıldı. Sonra Paris, "Tarımcılar" Meclisinin çılgınca karşı-cumhuriyetçi gösterileri ve Thiers'nin cumhuriyetin yasal statüsü üzerindeki ikircil açıklamaları; Paris'in *başını kesme ve başkentsizleştirme* (*décapiter et de décapitaliser*) tehdidi; orleancı elçilerin atanması; Paris sanayi ve ticaretini yıkımla tehdit eden, vadesi geçmiş ticarî senetler ve kiralar üzerindeki Dufaure yasaları;[161] Pouyer-Quertier vergisi, ne olursa olsun her türlü yayının her nüshası üzerinden alınan iki santim; Blanqui ve Flourens'a karşı ölüm kararları; cumhuriyetçi gazetelerin kapatılması; Ulusal Meclisin Versailles'a taşınması; Palikao tarafından ilân edilmiş ve 4 Eylül günü kaldırılmış bulunan sıkıyönetimin yenilenmesi; *Decembriseur*[162] Vinoy'nın Paris valisi, imparatorluk jandarması Valentin'in polis müdürü, ensonu cizvit general d'Aurelle de Paladines'in Ulusal Muhafız başkomutanı olarak atanması gibi olaylarla usandırıldı.

Ve şimdi, Bay Thiers'ye ve onun buyruğu altında çalışan ulusal savunma görevlilerine sorulacak bir sorumuz var. Bilindiği gibi, kendi maliye bakanı Bay Pouyer-Quertier aracılığı ile, Thiers, hemen ödenmesi gereken iki milyarlık bir borçlanma imzalamıştı. Peki,

1° Bu işin Thiers, Jules Favre, Ernest Picard, Pouyer-Quertier ve Jules Simon'un ceplerine yüzlerce milyonluk bir rüşvet girecek biçimde düzenlendiği ve,

2° Paris'in "yatıştırılma"sına değin hiç bir ödemenin yapılmayacağı,[163] doğru mudur, değil midir?

Her durumda, işin çok ivedi olması gerekir, çünkü Thiers ile Jules Favre, Bordeaux Meclisi çoğunluğu adına, utanmadan Paris'in Prusya birlikleri tarafından işgal edilmesini istediler. Ama, Almanya'ya dönüşünde kendisine hayran hayran bakan Frankfurt hamkafalarına açıkça bir bıyık altından gülerek söylediği gibi, Bismarck'ın oyununa bu girmiyordu.

II

Karşı-devrimci komplonun yolu üzerindeki tek ciddî engel, silahlanmış Paris idi. Öyleyse Paris'i silahsızlandırmak gerekiyordu! Bu nokta üzerinde, Bordeaux Meclisi içtenliğin ta kendisi idi. Eğer bu meclis köylülerinin bağırıp çağırmaları bunu anlatmak için yeterli olmasaydı, Paris'in Thiers tarafından triumviranın —aralıkçı Vinoy, bonapartçı jandarma Valentin, ve cizvit general d'Aurelle de Paladines— sevecen özenişine bırakılması bir kuşku gölgesi bile bırakmazdı. Paris'in silahsızlandırılmasının gerçek ereğini saygısızca ilân etmelerine karşın, komplocular yalanların en apaçığı, en yüzsüzü olan bir bahane ile ondan silahlarını teslim etmesini istediler. Ulusal Muhafızın topları, diyordu Thiers, devlete aittir ve devlete geri verilmelidir. Gerçek ise, şu; daha Bismarck'ın tutsaklarının ona Fransa'yı teslim ettikleri, ama başkente boyuneğdirme kesin niyeti ile kendilerine kalabalık bir muhafız birliği ayırdıkları teslim şartlaşması günü, Paris tetikte idi. Ulusal Muhafız yeniden örgütlendi ve başkomutanlığı, eski bonapartçı kuruluşun bazı döküntüleri dışında, birliğin tümü tarafından seçilmiş bir Merkez Komiteye verdi. Prusyalıların Paris'e girişlerinin öngünü, Merkez Komite, korkaklar tarafından Prusyalıların işgal edecekleri mahalleler ve dolaylarında kahpece yüzüstü bırakılmış bulunan top ve makineli tüfeklerin Montmartre, Belleville ve La Villette'e taşınmasını sağladı. Bu toplar, Ulusal Muhafızın topladığı paralar ile alınmıştı. 28 Ocak teslim sözleşmesinde resmen Ulusal Muhafızın özel mülkiyeti olarak tanınmış, ve bu nitelikle, hükümete ait silahların yenenin ellerine genel tesliminden ayrık tutulmuştu. Ve Thiers, Paris'e karşı savaş açmak için, ne denli hafif olursa olsun, her türlü bahaneden öylesine yoksun bulunuyordu ki, apaçık bir yalana başvurma zorunda kaldı: Ulusal Muhafızın topları devletin malı imiş.

Topların alınması elbette Paris'in ve dolayısıyla 4 Eylül devriminin genel silahsızlandırılmasına bir başlangıçtan başka bir şey olmayacaktı. Ama bu devrim Fransa'nın yasal rejimi durumuna gelmişti. Bu devrimin yapıtı olan cumhuriyet, yenenler tarafından teslim şartlaşmasında bile ta-

nınmıştı. Teslim şartlaşmasından sonra, cumhuriyet bütün yabancı devletler tarafından tanınmış ve Ulusal Meclis onun adına toplantıya çağrılmıştı. Bordeaux'da toplanan Ulusal Meclisin, ve onun yürütme gücünün tek yasal görev sanı, Paris emekçilerinin 4 Eylül devrimi idi. 4 Eylül olmasaydı, Ulusal Meclis yerini hemen, 1869'da bir Prusya rejimi altında değil, bir Fransız rejimi altında genel oy aracıyla seçilmiş, ve devrim tarafından zorla dağıtılmış bulunan yasama meclisine bırakma zorunda kalırdı. Thiers ve "salıverilmiş" adamları, Louis Bonaparte'tan onları bir Cayenne[164] yolculuğundan kurtaran izin belgeleri koparmak için, onun karşısında boyuneğme zorunda kalırlardı. Ulusal Meclisin yetkileri, Prusya ile barış koşullarını kararlaştırmakla yükümlü bir noterin yetkilerinden başka bir şey değildi. O, gerçek bürünümü her zaman silahlanmış Paris, bu devrimi yapmış bulunan Paris, onun için dayanılmaz açlık acıları ile beş aylık bir kuşatmaya katlanmış, ve Trochu planına karşın, direnmesini uzatarak, bu direnmeyi taşrada zorlu bir savunma savaşının temeli durumuna getirmiş bulunan Paris olan bu devrimde, bir ara-olaydan başka bir şey değildi. Ve şimdi Paris ya Bordeaux'nun başkaldırmış köle sahiplerinin onur kırıcı kesin buyruğu üzerine silahlarını teslim edecek ve kendi 4 Eylül Devriminin, Louis Bonaparte'ın iktidarının onun kralcı rakiplerine basit bir aktarılmasından başka hiç bir anlama gelmediğini kabul edecek; ya da kendini, İkinci İmparatorluğu doğurmuş, ve onun koruyucu vesayeti altında tam bir çürümeye değin olgunlaşmış bulunan siyasal ve toplumsal koşullar devrimci bir biçimde altüst edilmeksizin, kurtarmak ve canlandırmak olanağı bulunmayan Fransa'nın, ona canla başla bağlı savunucusu olarak gösterecekti. Beş aylık bir açlık sonucu daha da güçsüzlenmiş bulunan Paris, bir an bile duraksamadı. Kendi kalelerinde, kendi üzerine çevrilmiş Prusya toplarının tehdidine değin her şeye meydan okuyan Paris, kahramanca, Fransız komplocularına karşı bir direncin tüm tehlikelerini göze alma kararına vardı. Gene de, Paris'in sürükleneceği bir iç savaş korkusu içinde, Merkez Komite, meclisin kışkırtmalarına, yürütme gücünün zorbalıklarına ve birliklerin Paris ile dolaylarında tehdit edici bir toplanmasına karşın,

aynı salt savunucu tutumunu korudu.

Demek ki, Vinoy'yı bir polis memurları sürüsü ve birkaç ordu alayının başında, Ulusal Muhafızın toplarını baskınla ele geçirmek üzere, Montmartre'a karşı bir gece seferine göndererek, iç savaşı Thiers başlattı. Ulusal Muhafızın direnmesi ve ordunun halk ile kardeşleşmesi karşısında bu girişimin nasıl başarısızlığa uğradığı bilinir. D'Aurelle de Paladines, kendi zafer bültenini önceden bastırmış ve Thiers kendi hükümet darbesinin önlemlerini açıklayan afişleri hazırlamış bulunuyorlardı. Bütün bunların yerini, Thiers'nin Ulusal Muhafızı silahlarının sahibi olarak bırakma yolundaki soylu kararını açıklayan çağrılarının alması gerekti; Thiers, Ulusal Muhafızın bu silahları, başkaldırıcılara karşı hükümet ile birleşmek için kullanacağına kesin gözüyle baktığını söylüyordu. Kendilerine karşı küçük Thiers çevresinde bu birleşme çağrısına, 300.000 Ulusal Muhafızından, sadece 300'ü yanıt verdi. Şanlı 18 Mart işçi devrimi, Paris üzerindeki sözgötürmez egemenliğini kurdu. Merkez Komite, onun geçici hükümeti oldu. Avrupa bir an için, siyaset ve savaştaki yeni ve heyecan uyandırıcı başarılarının bir gerçeklik gölgesine sahip bir şey mi, yoksa hanidir geçip gitmiş bir geçmişin düşleri mi olduklarını kendi kendine sorar gibi göründü.

18 Marttan, Versailles birliklerinin Paris'e girişine değin, proleter devrim, devrimlerde ve hele "yüksek sınıflar"ın karşı-devrimlerinde bol bol görülen zor eylemlerinden öylesine bağışık kaldı ki, düşmanları öfkelerini kusmak için, general Lecomte ve general Clément Thomas'nın öldürülmeleri ile Vendôme alanı olayından başka bir konu bulamadılar.

Montmartre'a karşı gece saldırısına katılan bonapartçı subaylardan biri olan general Lecomte, Pigalle alanında, 81. ordu alayına silahsız siviller üzerine dört kez ateş etmesi buyruğunu vermiş, ve erlerinin buyruklara uymaması üzerine, onlara sövüp-saymıştı. Kadınları ve çocukları kurşunlayacak yerde, kendi erleri onu kurşunladılar. Erler tarafından işçi sınıfı düşmanlarının okulunda kazanılmış bulunulan kökleşmiş alışkanlıklar, bu erler işçi sınıfından yana geçer geçmez elbette değişmeyeceklerdir. Aynı erler Clément

Thomas'yı da öldürdüler.

Eski bir kırgın assubay olan "general" Clément Thomas, Louis-Philippe döneminin son zamanlarında, başkalarının suçunu üzerine alan kimse (*gérant responsable**) ve bu çok kavgacı gazetenin görevli düellocusu ikili niteliği ile çalışmak üzere, cumhuriyetçi *le National*[165] gazetesi yazıkuruluna girmişti. Şubat devriminden[166] sonra, iktidara geçen *National*'ciler bu eski assubayı generale dönüştürdüler. Bu iş, onun da Jules Favre gibi korkunç kışkırtıcılarından ve en alçak cellâtlarından biri olduğu haziran kıyımının önünde oldu. Sonra, general sanı da, kendisi de, 1 Kasım 1870 günü yeniden su yüzüne çıkmak üzere, uzun bir süre boyunca ortadan yokoldular. Bir gün önce, Belediye Dairesinde tutsak edilen savunma hükümeti, Blanqui, Flourens ve işçi sınıfının öbür temsilcilerine, zorla ele geçirmiş bulunduğu iktidarı Paris'te özgürce seçilecek bir Komünün elinde bırakacağına törenle söz vermişti.[167] Sözünde duracak yerde, bu hükümet Paris üzerine Trochu'nün, şimdi Bonaparte'ın Korsikalılarının yerini tutan Bretonlarını salıverdi.[168] Sadece, böylesine bir andını bozma ile adını kirletmek istemeyen general Tamisier, Ulusal Muhafız başkomutanlığından istifa etti ve, onun yerine, Clément Thomas yeniden general oldu. Bütün komutanlığı boyunca Prusyalılar ile değil, ama Paris Ulusal Muhafızı ile savaştı. Paris'in genel silahlanmasını engelledi, burjuva taburlarını işçi taburlarına karşı kışkırttı, Trochu "plan"ına karşıt subayları uzaklaştırdı ve, lekeleyici korkaklık suçlaması altında, kahramanlığı şimdi en amansız düşmanlarının bile hayranlığını çeken proleter taburları terhis etti. Clément Thomas, 1848 Haziranında Paris işçi sınıfının kişisel düşmanı olarak kazandığı rütbe şeritlerini yeniden kazanmış bulunmaktan büyük bir övünç duyuyordu. 18 Marttan birkaç gün önce, "Paris ayaktakımı seçkin tabakasının işini bitirmek" için, savaş bakanı Le Flô'ya kendi kafasından bir plan sunuyordu. Vinoy'nın bozguna uğramasından sonra, mücadeleye espiyon niteliği ile girişmekten kendini alamadı. Galles

* *Sorumlu yönetici.* Bu parça, 1871 ve 1891 Almanca baskılarında, şu açıklama ile izlenir: "Başkası yerine hapis cezalarını çekmek için tutulmuş adam." —*Ed.*

prensesi, Londra'ya girdiği gün kalabalıkta ezilen insanların yazgısından ne kadar sorumlu ise, Merkez Komite ve Paris emekçileri de Clément Thomas ile Lecomte'un öldürülmesinden tastamam o kadar sorumlu oldular.

Silahsız yurttaşların Vendôme alanındaki sözde öldürülmeleri, bu yalanı yaymak için salt Avrupa gazeteciliği uşak takımına güvenerek, Bay Thiers ile köylülerin mecliste hiç sözünü etmedikleri bir mittir. "Düzenciler", Paris gericileri, 18 Mart zaferinden tir tir titrediler. Bu onlar için ensonu gelen halk cezasının işareti idi. 1848 Haziran günlerinden 22 Ocak 1871[169] gününe değin, buyrukları üzerine öldürülmüş bulunan kurbanların hayaletleri, karşılarında dikiliyorlardı. Terörleri, tek cezaları oldu. Hatta polisler bile (*sergents de ville*), yapılması gerektiği gibi silahsızlandırılacak ve kilit altına konacakları yerde, Versailles'da güvenliğe kavuşmak üzere Paris kapılarını ardına kadar açık buldular. Düzenciler sadece itilip kakılmamakla kalmadılar, ama biraraya gelme ve Paris'in göbeğinde bile birçok güçlü konum işgal etme yetkisine de sahip oldular. Merkez Komitenin bu hoşgörürlüğü, silahlı işçilerin "düzen partisi"nin alışkanlıkları ile öylesine bağdaşmaz bir durumda bulunan bu yüce gönüllülüğü, "düzen partisi" tarafından haksız yere bir güçsüzlük duyusunun belirtisi olarak yorumlandı. Vinoy'nın topları ve *mitrailleuses** ile başaramadığı şeyi, onun silahsız bir gösteri örtüsü altında yapmaya girişme yolundaki budalaca planının nedeni budur. 22 Mart günü, saflarında bütün *petit crevés*** ve başında da imparatorluğun alışılmış ünlüleri, Haeckeren'ler Coetlogon'lar, Henry de Pène'ler vb. bulunan kışkırtıcı bir "kibar tabaka" bayları alayı, kibar mahallelerden yola çıktı. Barışçıl bir gösteri ödlek bahanesi altında, ama gizlice öldürücü silahlar taşıyan bir çete, yürüyüş kolu biçiminde düzenlendi, yolu üzerinde rasladığı Ulusal Muhafız nöbetçi ve devriyelerini hırpalayıp silahsızlandırdı, ve: "Kahrolsun Merkez Komite! Kahrolsun katiller! Yaşasın Ulusal Meclis!" çığlıkları ile rue de la Paix'den (Barış sokağı) place Vendôme'a (Vendôme alanı) çıkan çete, nöbet bekleyen muhafız kollarını

* Makineli tüfekleri. —ç.
** Kibarlığa özenen işsiz-güçsüz delikanlılar. —ç.

zorlamaya ve onların korudukları Ulusal Muhafız karargâhını baskınla almaya kalkıştı. Tabanca atışlarına karşılık olarak, gerekli *uyarmalarda* bulunuldu,[170] ve bu uyarmaların etkisiz kalması üzerine Ulusal Muhafız generali* ateş komutu verdi. Bir tek salvo, "saygıdeğer topluluk"larının şöyle bir gösterilişinin, Paris devrimi üzerinde, Yeşu'nun borularının Eriha kenti surları üzerinde gösterdikleri etkinin tıpkısını göstereceğini uman alık delikanlıları, çılgınca bir kaçış içinde darma duman etti. Kaçaklar arkalarında iki ölü, dokuz ağır yaralı (aralarında bir de Merkez Komite üyesi**) Ulusal Muhafız ile, "silahsız" gösterilerinin "barışçıl" niteliğini iyice tanıtlayan, marifetlerinin sağa sola saçılmış tabancalar, bıçaklar ve kılıçlı bastonlarla dolu tüm sahnesini bırakıyorlardı. Paris Ulusal Muhafızı, 13 Haziran 1849 günü, Fransız birlikleri tarafından Roma'ya yapılan saldırının hainliğine karşı protestoda bulunmak için gerçekten barışçıl bir gösteri düzenlediği zaman, o sırada düzen partisi generali olan Changarnier, birliklerini her yandan, onları vurmak ve kılıçtan geçirmek, ve atlarının ayakları altında çiğnemek buyruğu ile, bu silahsız insanlar üzerine sürdüğü için, Ulusal Meclis ve özellikle Bay Thiers tarafından, toplumun kurtarıcısı olarak alkışlanmıştı. O zaman Paris sıkıyönetim altına alınmış, Dufaure yeni baskı yasalarını ivedilikle meclisten geçirmişti. Yeni tutuklamalar olmuş, yeni yasaklamalar konmuş, yeni bir terör uygulanmıştı. Ama "aşağı sınıflar" bu işlerde başka türlü davranırlar. 1871 Merkez Komitesi, "barışçıl gösteri" kahramanlarını düpedüz bilmezlikten geldi, öyle ki, sadece iki gün sonra, bunlar Versailles'a doğru ünlü kaçan kaçananın taçlandırdığı o *silahlı* gösteri için, amiral Saisset'in buyruğu altında toplanacak duruma geldiler. Thiers tarafından Montmartre'a gece hırsızlığı girişimi ile başlatılmış bulunan iç savaşı kabul etmekte gösterdiği tiksinti yüzünden, Merkez Komite bu kez, o sıralarda adamakıllı savunmasız bir durumda bulunan Versailles üzerine hemen yürümemek, ve böylece Thiers ile köylülerinin komplolarına bir son vermemekle kesin bir yanlışlık yaptı. Bunun üzerine, Komü-

* Bergeret. —*Ed.*
** Maljournal. —*Ed.*

nün seçim günü olan 26 Martta, düzen partisinin gücünü bir de seçim sandıklarında denemesine izin verildi. O gün, Paris *mairie*'lerinde* düzen partisi üyeleri, içlerinden onları uygun bir zaman ve uygun bir yerde temizleme andını homurdanarak, çok yüce gönüllü yenginleri ile tatlı barışma sözleri teati ettiler.

Şimdi madalyanın öbür yüzüne bakın. Thiers nisan başlarında Paris'e karşı ikinci kampanyasını açtı. Versailles'a getirilen ilk Parisli tutsaklar kafilesi, Ernest Picard, elleri ceplerinde, alay ederek onların çevresinde aylak aylak dolaşır, ve Bayan Thiers ile Bayan Favre, nedimelerinin ortasında, balkonlarından Versaylı güruhun alçaklıklarını alkışlarlarken, insanı çileden çıkarıcı canavarlıkların konusu oldu. Ele geçirilmiş bulunan savaşçılar umursamazlıkla öldürüldüler; yiğit dostumuz, demir döküm işçisi general Duval, sorgusuz sualsiz kurşuna dizildi, İkinci İmparatorluğun içki âlemlerindeki utanmazca davranışları ile öylesine ünlü karısının pezevengi Galliffet, bir bildirgede, kendi avcıları tarafından bastırılıp silahsızlandırılan küçük bir Ulusal Muhafız birliğinin, yüzbaşı ve teğmenleri ile birlikte öldürülmesini buyurmuş olduğu için böbürlendi. Kaçak Vinoy, federeler saflarında yakalanan her erin öldürülmesini buyuran günlük buyruğu için, Thiers tarafından Légion d'honneur'ün büyük-haç nişanı ile ödüllendirildi. Jandarma Desmarets, 31 Ekim 1870 günü savunma hükümetinin başlarını kurtarmış bulunan şövalye ruhlu ve yüce gönüllü Flourens'i, bir kasap gibi, haince parçalamış olduğu için madalya aldı.[171] Bu cinayetin "güçlendirici ayrıntıları", Thiers tarafından Ulusal Mecliste hoşnutlukla açındırıldı. Bir Timurlenk rolü oynaması kabul edilmiş parlamenter bir Tom Pouce'un [Parmak Tom, Parmak Çocuk —ç.] kendini beğenmiş böbürlenmesi ile, küçüklüğüne karşı ayaklananlara, ve hasta arabaları için yansızlık hakkına değin, uygarlar arası hiç bir savaş güvencesi tanımayı kabul etmedi. Voltaire tarafından daha önce sezilmiş bulunan,** o kaplanca içgüdülerini başıboş bırakmasına bir an için izin verilmiş maymundan daha korkunç bir şey yoktur. (Bkz: Notlar, s. 35.***)

* Belediye başkanlıkları. —ç.

** Voltaire, *Candide*, bölüm 22. —*Ed.*

Komünün, misillemeyi buyuran ve görevinin "Paris'i Versailles haydutlarının yamyamca davranışlarına karşı korumak ve göze göz, dişe diş istemek" olduğunu açıklayan 7 Nisan günlü buyrultusundan sonra,[172] Thiers tutsaklara barbarca davranılmasını gene de durdurmadı. Üstelik, onlara bültenlerinde sövdü de: "Hiç bir zaman, namuslu insanların bakışlarını alçalmış bir demokrasinin bundan daha bozulmuş çehreleri acılara salmamıştır" — Thiers'nin kendisi ve "salıverilmiş" bakanları gibi namuslu. Gene de, bir zaman süresince, tutsakların öldürülmesi ertelendi. Ama Thiers ve aralıkçı generalleri, Paris'te Ulusal Muhafız kılığında yakalanan kendi jandarma espiyonlarının bile, üzerlerinde yangın bombaları ile yakalanan *Sergents de ville*'lerin**** bile bağışlandıklarını öğrenir öğrenmez, Komünün misilleme üzerindeki buyrultusunun boş bir tehdit olduğunu anlar anlamaz, tutsakların yığınsal öldürülmeleri yeniden başladı ve sonuna değin ardı arası kesilmeden sürdürüldü. Ulusal muhafızların sığındıkları evler jandarmalarca çevrildi, üzerlerine (ilk kez olarak burada görünen) petrol döküldü ve yakıldı; yarı-kömürleşmiş cesetler, daha sonra Ternes'de kurulmuş bulunan gezgin Basın hastanesi tarafından kaldırıldılar. 25 Nisan günü Belle-Epine'de atlı bir avcılar birliğine teslim olan dört Ulusal Muhafız, daha sonra Galliffet'nin yaraşır dengi bir yüzbaşı tarafından birbiri ardına vuruldu. Yüzbaşının dört kurbanından, ölü diye bırakılmış bulunan biri, Scheffer, yerde sürüne sürüne Paris ileri karakollarına döndü ve bu olay üzerine bir Komün komisyonu karşısında tanıklık etti. Tolain bu komisyonun raporu üzerine savaş bakanından açıklama istediği zaman, köylüler onun sesini çığlıkları ile bastırdılar ve Le Flô'nun yanıt vermesini engellediler. Kahramanlıklarından sözetmek, "şanlı" ordularının onuruna bir saldırı olurdu. Thiers'nin bültenlerinin, Moulin-Saquet'de uyurken basılan federelerin süngülendiklerini, ve Clamart'taki yığınsal öldürülmeleri haber verirken kullandığı saygısız ton, Londra'daki gerçekten aşırı-duyarlı olmayan *Times*'ın[173] bile sinirlerine dokundu. Ama bugün Paris'i bombalamış ve yabancı

*** Bkz: bu cildin 290. sayfası. —*Ed.*

**** Polislerin. —ç.

fatihin koruması altında bir zenci köle satıcıları ayaklanması kışkırtmış bulunan kimseler tarafından işlenen salt başlangıç niteliğindeki canavarlıkları saymaya girişmek gülünç olur. Bütün bu tüyler ürpertici şeyler ortasında, cüce omuzları üzerine çöken korkunç sorumluluk üzerine bitmez tükenmez parlamenter yakınmalarını unutan Thiers, *meclisin rahatça çalıştığını* söyleyerek böbürleniyor, ve bazan aralıkçı generaller, bazan da Alman prensleri ile yaptığı aralıksız içki âlemleri aracıyla, sindiriminin, hatta Lecomte ve Clément Thomas'nın hayaletleri ile bile, en küçük bir bozukluğa uğramadığını tanıtlıyor.

III

18 Mart sabahı, Paris şu gökgürültüsü ile uyandı: *Vive la Comune*!* Peki ama Komün, burjuva sağduyusunu böylesine tedirgin eden bu sfenks nedir?

"Başkent proleterleri", diyordu 18 Mart günlü bildirgesinde Merkez Komitesi, "yönetici sınıfların güçsüzlük ve döneklikleri ortasında, onlar için kamu işlerinin yönetimini ele alarak durumu kurtarma zamanının gelmiş bulunduğunu anlamışlardır."

Ama işçi sınıfı mevcut devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi amaçları için kullanmakla yetinemez.

Sürekli ordu, polis, bürokrasi, din adamları ve yargıçlar gibi, sistemli ve aşamalı bir işbölümü planına göre biçimlendirilmiş, her yerde varolan organları ile merkezileşmiş devlet iktidarı, doğmakta olan burjuva topluma, feodalizme karşı mücadelelerinde güçlü bir silah hizmeti gördüğü mutlak krallık çağına değin çıkar. Bununla birlikte, her türlü ortaçağsal molozlar, senyörlerin ve soyluların üstünlük hakları, yerel ayrıcalıklar, belediyesel ve loncasal tekeller, taşrasal anayasalar yüzünden, gelişmesi engellenmiş bulunuyordu. 18. yüzyıl Fransız Devriminin dev süpürgesi bütün bu geçmiş zaman kalıntılarını silip süpürdü ve böylece toplumsal dayanağı (*substrat*), modern devlet kuruluşu üstyapısı karşısına çıkan son engellerden de kurtar-

* Yaşasın Komün! —ç.

mış oldu. Modern devlet, kendisi de yarı-feodal bir nitelik taşıyan eski Avrupa'nın modern Fransa'ya karşı birleşme savaşlarının ürünü olan Birinci İmparatorluk döneminde kuruldu. Daha sonraki rejimler sırasında parlamenter denetim altına, yani varlıklı sınıfların doğrudan denetimi altına konmuş bulunan hükümet, sadece engin ulusal borçların ve ezici vergilerin fideliği olmakla kalmadı; otorite, çıkar, mevki gibi dayanılmaz çekicilikleri ile, bir yandan yönetici sınıfların rahip fesat komiteleri ve serüvencileri arasında uyuşmazlık nedeni oldu, ve öte yandan toplumun iktisadî değişiklikleri ile birlikte siyasal niteliği de değişti. Modern sanayiin ilerlemesi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı gitgide sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidar, toplumsal kölelik ereklerine göre örgütlenmiş toplumsal bir güç, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliğini kazanıyordu.* Sınıflar mücadelesinde bir ilerleme gösteren her devrimden sonra, devlet iktidarının salt bastırıcı niteliği gitgide daha açık bir biçimde ortaya çıkıyordu. 1830 Devrimi, hükümeti toprak sahiplerinden kapitalistlere, işçilerin en uzak düşmanlarından en dolaysız düşmanlarına geçirdi. Devlet iktidarını, Şubat Devrimi adına ele geçiren cumhuriyetçi burjuvalar, işçi sınıfını "toplumsal" cumhuriyetin, onların toplumsal bağımsızlığını güvence altına alan cumhuriyetten başka bir şey olmadığına inandırmak, ve burjuvalar ile toprak sahiplerinin kralcı yığınına da, hükümetin malî kaygı ve üstünlüklerini tam bir güvenlik içinde "cumhuriyetçi" burjuvalara bırakabileceklerini tanıtlamak ereğiyle, bu iktidarı haziran kıyımlarını kışkırtmak için kullandılar. Bununla birlikte, biricik kahramanca haziran başarılarından sonra, artık cumhuriyetçi burjuvalara, kapkaççılar sınıfının bütün rakip *fraction et faction*'ları** tarafından, üretici sınıflar ile şimdi açıkça ortaya çıkmış bulunan karşıtlıklar içinde kurulmuş bir koalisyon olan "düzen partisi"nin ilk saflarından artçı birliğine geçmekten başka bir

* 1871 Almanca baskı, bu tümcenin sonunu, biraz farklı bir yazılış içinde verir: "Devlet iktidarı gitgide emeği ezmeye yönelik bir kamu iktidarı, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliği kazanıyordu." —*Ed.*

** Bölüntü ve fesat komiteleri. —ç.

şey kalmıyordu. Hisse senetli [anonim —ç.] şirket biçimindeki hükümetlerinin upuygun biçimi, başkan olarak Louis Bonaparte ile birlikte, *"vile multitude"*e* kabul edilmiş sınıf terörizmi ve özgür haksızlık rejimi olan *République parlementaire*** oldu. Her ne kadar parlamenter cumhuriyet, Bay Thiers'nin dediği gibi, "onları (yönetici sınıfın çeşitli bölüntülerini) en az bölen" cumhuriyet idiyse de, buna karşılık bu sınıf ile onun seyrek safları dışında yaşayan tüm toplum arasında bir uçurum yaratıyordu. Birlikleri, daha önceki hükümetler döneminde, kendi öz uyuşmazlıklarının devlet iktidarı için henüz koymuş bulundukları engelleri ortadan kaldırıyordu. Proletaryanın ayaklanma tehlikesi karşısında, birleşik varlıklı sınıf, o zaman devlet iktidarını, kimsenin gözünün yaşına bakmaksızın ve çalımla, sermayenin emeğe karşı ulusal savaş silahı olarak kullandı. Üreticiler yığınına karşı sürekli savaşında, varlıklı sınıf, sadece yürütme gücünü durmadan artan baskı güçleri ile donatma zorunda değil, ama kendi öz parlamenter kalesini, Ulusal Meclisi, yürütme gücüne karşı tüm savunma araçlarından yavaş yavaş yoksun bırakma zorunda da kaldı. Yürütme gücü, Louis Bonaparte'ın kişiliğinde, varlıklı sınıfın temsilcilerini kovdu. "Düzen partisi" cumhuriyetinin doğal ürünü, İkinci İmparatorluk oldu.

İmparatorluk, doğum belgesi yerine *hükümet darbesi*, vize yerine genel oy hakkı ve krallık âsası yerine de kılıç ile, köylülüğe, sermaye ve emek savaşımına doğrudan doğruya katılmamış bulunan o geniş üreticiler yığınına dayandığını ileri sürüyordu. Parlamentarizme, ve böylece hükümetin varlıklı sınıflara peçelenmemiş bağımsızlığına da son vererek, işçi sınıfını kurtaracağını ileri sürüyordu. İşçi sınıfı üzerindeki iktisadî üstünlüklerini koruyarak, varlıklı sınıfları kurtaracağını ileri sürüyordu; ve son olarak, ulusal büyüklük yalancı düşünü herkes için yeniden canlandırarak, bütün sınıfların birliğini kurmuş olmakla böbürleniyordu. Gerçeklikte, burjuvazinin ulusu yönetme yeteneğini çoktan yitirmiş —ve işçi sınıfının henüz elde etmemiş— bulunduğu bir dönemde, tek olanaklı hükümet biçimi de buydu. Bu hü-

* Aşağılık yığın. —ç.
** Parlamenter cumhuriyet. —ç.

kümet, bütün dünyada, toplumun kurtarıcısı olarak alkışlandı. Onun egemenliği altında, tüm siyasal kaygılardan kurtulmuş bulunan burjuva toplum kendisinin hiç bir zaman düşünmediği bir gelişmeye erişti. Sanayi ve ticareti, devsel oranlara eriştiler; malî dolandırıcılık, kozmopolit içki âlemlerini göklere çıkardı, yığınların sefaleti tantanalı, yapmacık, rezilce bir lüksün utanmaz sergilenmesi ile açık bir karşıtlık oluşturuyordu. Toplumun çok üstünde durur gibi görünen devlet iktidarı, gene de bu toplumun en büyük rezaleti ve aynı zamanda onun tüm bozulmuşluklarının yuvası idi. Devletin kendisinin ve kurtarmış bulunduğu toplumun çürümüşlüğü, bu rejimin ağırlık merkezini Paris'ten Berlin'e taşımaya susamış bulunan Prusya'nın süngüleri tarafından açığa çıkarıldı. Emperyalizm, doğmakta olan burjuva toplumun, feodalizmden kendi öz kurtuluş aleti olarak dünyaya getirdiği, ve iyiden iyiye gelişmiş burjuva toplumun, sonunda emeği, sermayeye bir köleleştirme aracı durumuna dönüştürmüş bulunduğu bu devlet iktidarının, aynı zamanda hem en değerden düşmüş, hem de en son biçimidir.

İmparatorluğun doğrudan antitezi, Komün oldu. Şubat Devriminin, Paris proletaryası tarafından kendisi ile ilân edilmiş bulunduğu "toplumsal cumhuriyet" çığlığı, sadece sınıf egemenliğinin kralcı biçimini değil, ama sınıf egemenliğinin kendisini kaldıracak bir cumhuriyet için duyulan belirsiz bir özlemden başka bir şeyi dile getirmiyordu. Komün, bu cumhuriyetin olumlu biçimi oldu.

Eski hükümet iktidarının merkezi, ve aynı zamanda Fransız işçi sınıfının da toplumsal kalesi olan Paris, Thiers ve köylüleri tarafından, imparatorluğun onlara bıraktığı o eski hükümet iktidarını onarmak ve sürdürmek için kalkıştıkları girişime karşı silaha sarılmıştı. Paris, sadece, kuşatma sonucu ordudan kurtulmuş, ve onun yerine çoğunluğu işçiler tarafından oluşturulan bir Ulusal Muhafızı geçirmiş bulunduğu için direnebiliyordu. Şimdi sürekli bir kurum durumuna dönüştürülmesi sözkonusu olan şey, işte bu durumdu. Bu yüzden, Komünün ilk buyrultusu (kararnamesi) sürekli ordunun kaldırılması, ve silahlanmış halk ile değiştirilmesi oldu.

Komün, kentin çeşitli ilçelerinden genel oy hakkı ile

seçilmiş belediye meclisi üyelerinden kurulmuştu. Bu üyeler sorumlu ve her an görevden geri alınabilir idiler. Komün üyelerinin çoğu doğal olarak işçilerden ya da işçi sınıfının ünlü temsilcilerinden oluşuyordu. Komün parlamenter bir örgenlik değil, ama aynı zamanda hem yürütmeci hem de yasamacı, hareketli bir gövde olacaktı. Merkezî hükümetin aleti olmaya devam edecek yerde, polis siyasal özniteliklerinden hemen yoksunlaştırıldı ve Komünün sorumlu ve her an görevden geri alınabilir bir aleti durumuna dönüştürüldü. Yönetimin tüm öbür dallarındaki görevliler (memurlar) için de aynı şey oldu. Komün üyelerinden aşama sırasının en altdüzeyine değin, kamu görevi *işçi ücretleri* karşılığı görülecekti. Yüksek devlet görevlilerinin kullanma hakları ve temsil ödenekleri, bu yüksek görevlilerin kendileri ile birlikte ortadan kalktılar. Kamu hizmetlileri, merkezî hükümet tarafından korunan kimselerin özel mülkiyeti olmaktan çıktı. Sadece belediye yönetimi değil, ama o güne değin devlet tarafından yürütülmüş bulunan tüm girişkenlik, Komünün ellerine verildi.

Eski hükümetin maddî iktidar aletleri olan sürekli ordu ile polis bir kez kaldırıldıktan sonra, Komün manevî baskı aletini, "rahiplerin iktidarı"nı kırma işine girişti; varlıklı kurumlar oldukları ölçüde, tüm kiliselerin dağıtılması ve kamulaştırılması buyrultusunu çıkardı. Rahipler, öncelleri olan havariler gibi, müminlerin sadakaları ile yaşamak üzere, özel yaşamın dünya işlerinden dingin elçekmişliğine gönderildiler. Öğretim kurumlarının tümü parasız olarak halka açıldı, ve aynı zamanda kilise ile devletin her türlü karışmasından da kurtarıldı. Böylece, sadece öğretimin herkes için erişilebilir kılınması ile kalınmamış, ama bilimin kendisi de, sınıf önyargıları ve hükümet iktidarının onu vurmuş bulundukları zincirlerden kurtarılmıştı.

Adalet görevlileri, daha sonra bozmak üzere, sırayla bağlılık yemini etmiş bulundukları ardarda gelen bütün hükümetlere aşağılık bağımlılıklarını gizlemekten başka bir işe yaramayan o yapmacık bağımsızlıktan yoksunlaştırıldılar. Öbür kamu görevlileri gibi, yüksek adalet görevlileri ve yargıçlar da seçilir, sorumlu ve geri alınabilir olacaklardı.

Paris Komünü, elbette, Fransa'nın bütün büyük sanayi

merkezlerine örnek hizmeti görecekti. Komün rejimi, Paris ve ikincil merkezlerde bir kez kurulduktan sonra, eski merkezî hükümet, taşra illerinde de, yerini üreticilerin kendi kendileri tarafından hükümetine bırakma zorunda kalacaktı. Komünün geliştirme zamanı bulamadığı kısa bir ulusal örgütlenme taslağında, Komünün en küçük kırsal yerleşme merkezlerinin bile siyasal biçimi olacağı ve kırsal bölgelerde, sürekli ordunun, hizmet zamanı son derece kısa bir halk milisi ile değiştirileceği, açıkça söylenmiştir. Her ilin kırsal komünleri, ortak işlerini ilin yönetim merkezindeki bir delegeler meclisi aracıyla yönetecek, ve bu il meclisleri de Paris'teki ulusal yetkililer kuruluna milletvekilleri göndereceklerdi; delegeler her an görevden geri alınabilir ve seçmenlerinin *buyurucu yetki belgesi* ile bağlı olacaklardı. Bir merkezî hükümete gene de kalan, az sayıda ama önemli görevler, gerçeğe aykırılığı biline biline söylendiği gibi kaldırılmayacak, ama komünsel, başka bir deyişle sıkı sıkıya sorumlu görevliler tarafından yürütüleceklerdi. Ulusun birliği bozulmayacak, ama tersine, komünsel kuruluş tarafından örgütlenecekti; bu birlik, onun cisimleşmesi olduğunu ileri süren, ama, ulusun asalak bir uru olduğu halde, ulusun kendisinden bağımsız ve onun üzerinde olmak isteyen devlet iktidarının yıkılması ile bir gerçeklik durumuna gelecekti. Eski hükümet iktidarının salt bastırıcı organlarının kesilip atılması önemli olduğu halde, bunların haklı görevleri, toplumun üzerinde bir üstünlük savında bulunan bir otoriteden çekilip alınacak, ve toplumun sorumlu hizmetkârlarına verileceklerdi. Genel oy hakkı, her üç ya da altı yılda bir halkı parlamentoda yönetici sınıfın hangi üyesinin temsil edeceği ve ayaklar altına alacağını kararlaştıracak yerde, tıpkı kendi işi için işçi ve yönetim personeli arayan herhangi bir işverene hizmet eden bireysel seçim hakkı gibi, komünler biçiminde örgütlenmiş halka hizmet edecekti. Ve bireyler gibi, toplulukların da, gerçek işler konusunda, genel olarak herkesi kendi yerine koymasını, ve eğer bir kez bir yanlışlık yaparlarsa, onu da hemen düzeltmesini bildikleri, iyi bilinen bir olgudur. Öte yandan, Komün anlayışına hiç bir şey, genel oy hakkı yerine hiyerarşik bir görevlendirme geçirmekten daha yabancı olamaz.

Haksız yere, toplumsal yaşamın, kendileri ile belirli bir

benzerlik gösterdikleri daha eski, ve hatta sönmüş biçimlerinin yinelenmesi olarak görülmek, genel olarak, yepyeni tarihsel biçimlerin yazgısıdır. Böylece, modern devlet iktidarını yıkan bu yeni Komünde, önce bu devlet iktidarına öngelen, sonra da onun temeli olan ortaçağ komünlerinin yaşama bir çağrılması görülmek istendi. — Komünsel kuruluş, haksız yere, başlangıçta zor aracıyla kurulmuş bulunmasına karşın, şimdi güçlü bir toplumsal üretim etkeni durumuna gelmiş olan o büyük uluslar birliğini, Montesquieu ve Jirondenlerin[174] düşüne uygun olarak, bir küçük devletler federasyonu biçiminde bir bozma girişimi olarak görüldü. — Komün ve devlet iktidarı karşıtlığı, haksız yere, aşırı merkezileşmeye karşı eski mücadelenin aşırı bir biçimi olarak görüldü. Özel tarihsel koşullar, öbür ülkelerde, burjuva hükümet biçiminin, Fransa'da olduğu biçimdeki klasik gelişmesini engelleyebilir, ve İngiltere'de olduğu gibi, büyük merkezî devlet örgenliklerinin, bozulmuş kilise yönetim kurulları (*vestries*), çıkarcı belediye meclis üyeleri ve kentlerde ve köylerde yırtıcı yardım bürosu yöneticileri ile, gerçekten soydan geçme sulh yargıçları ile tamamlanmasına izin verebilirler. Komünsel kuruluş, o güne değin toplumun sırtından geçinen ve onun özgür hareketini kötürümleştiren asalak devlet tarafından emilmiş bulunan tüm güçleri topluma geri verecektir. Sadece bununla bile, Fransa'nın canlanmasının çıkış noktası olacaktır. — Fransız taşra kentleri burjuvazisi, Komünde, bu sınıfın Louis-Philippe döneminde kır üzerinde uygulamış bulunduğu, ve Louis Napoléon döneminde de yerini kırın kentler üzerindeki sözde egemenliğine bırakan egemenliğin bir onarılma girişimini gördü. Gerçeklikte, komünsel kuruluş, kırsal üreticileri il yönetim merkezlerinin entelektüel yönetimi altına koyacak ve onlara, kent işçilerinin kişiliğinde, çıkarlarının doğal mutemetlerini sağlayacaktır. — Komünün sadece varlığı bile, apaçık bir şey olarak, belediyesel özgürlüğü içeriyordu; ama bu özgürlük bundan böyle, artık kaldırılmış bulunan devlet iktidarı için bir engel değildi. Paris Komününe, kentlerin yönetimini Prusya devleti polis makinesindeki basit ikincil çarklardan başka bir şey olmama derecesine düşüren, o 1791 eski Fransız belediye örgütünün karikatürü Prusya belediye rejimi özlemleri yükle-

me düşüncesi, ancak ve ancak, eğer kendi kan ve demir entrikalarına gömülmüş bulunmasaydı, kafasal çapına öylesine uyarlı olan eski *Kladderadatsch*[175] (Berlin *Punch*'u[176]) yazarlığı mesleğine seve seve dönecek olan bir Bismarck'ın usuna, ancak ve ancak böylesine bir kafaya gelebilirdi.

Komün, şu iki büyük gider kaynağını: sürekli ordu* ile devlet memurculuğunu kaldırarak, tüm burjuva devrimlerin o ucuz hükümet sloganını gerçekleştirdi. Komünün varlığı bile, sınıf egemenliğinin, hiç değilse Avrupada, olağan yükü ve vazgeçilmez maskesi olan krallığın *yokluğunu* öngerektiriyordu. O, cumhuriyete gerçekten demokratik kurumlar temelini sağlıyordu. Ama ne "ucuz hükümet", ne de "gerçek cumhuriyet" onun son ereği idiler; bunlar onun gerekli sonuçlarından başka bir şey değildiler.

Komünün konusu olduğu yorumların, ve ona dayanan çıkarların çeşitliliği, daha önceki bütün hükümet biçimlerinin özsel olarak bastırıcı bir nitelik taşımalarına karşın, onun gelişmeye son derece yetenekli bir siyasal biçim olduğunu gösterir. Komünün gerçek gizemi şudur: o özsel olarak bir *işçi sınıfı hükümeti*,** üreticiler sınıfının temellükçüler sınıfına karşı mücadelesinin ürünü, emeğin iktisadî kurtuluşunun gerçekleşmesini sağlayan ensonu bulunmuş siyasal biçim idi.

Bu son koşul olmasaydı, komünsel kuruluş bir olanaksızlık ve bir aldatmaca olurdu. Üreticinin siyasal egemenliği, onun toplumsal köleliğinin sonsuzlaştırılması ile birlikte varolamaz. Demek ki, Komün, sınıfların varoluşunun, öyleyse sınıf egemenliğinin üstüne dayandığı iktisadî temellerin kökünü kazımak için bir kaldıraç hizmeti görmeliydi. Emek bir kez kurtulduktan sonra, her insan bir emekçi durumuna gelir ve üretken çalışma bir sınıfın özniteliği olmaktan çıkar.

Tuhaf şeydir. Emekçilerin kurtuluşu üzerindeki son altmış yılın bütün cafcaflı söylevlerine ve tüm engin yazınına karşın, işçiler, nerede olursa olsun, kendi öz davalarını ele almaya görsünler; sanki kapitalist toplum, daha tüm çelişki-

* Bu "sürekli ordu" sözcüğü, 1871 ve 1891 Almanca baskılarda yoktur. —*Ed.*

** 1871 ve 1891 Almanca baskılarda "işçi sınıfı hükümeti" sözcükleri italik dizilmiştir. —*Ed.*

leri gelişmemiş, daha bütün yalanları ortaya çıkmamış, daha pis gerçekliği gözler önüne serilmemiş de, henüz bakir suçsuzluğunun en arı durumu içinde bulunuyormuş gibi, sermaye ve ücretli kölelik gibi iki kutbu (toprak sahibi artık kapitalistin komandit ortağından başka bir şey değildir) ile birlikteki güncel toplum sözcülerinin tüm savunumlu lafazanlıklarının gürlediği hemen duyulur. Komün, diye haykırırlar, tüm uygarlığın temeli olan mülkiyeti kaldırmak istiyor. Evet baylar, Komün, büyük bir yığının emeğini birkaç kişinin zenginliği durumuna getiren bu sınıf mülkiyetini kaldırmak istiyordu. Mülksüzleştiricilerin mülksüzleştirilmesini amaçlıyordu. Üretim araçlarını, bugün özsel olarak emeğin köleleştirme ve sömürü araçları olan toprağı ve sermayeyi, özgür ve ortaklaşa bir çalışmanın aletleri durumuna dönüştürerek, bireysel mülkiyeti bir gerçeklik yapmak istiyordu. Ama komünizmdir bu, o "olanaksız" komünizm! Ne yani, egemen sınıfların güncel sistemi sonsuza değin sürdürmenin olanaksızlığını anlayacak kadar kavrayışlı olan üyeleri —ve bunların sayısı kabarıktır—, kooperatif üretimin usandırıcı ve gürültücü havarileri oldular. Ama eğer kooperatif üretim bir aldatmaca ve bir tuzak olarak kalmayacaksa; eğer o kapitalist sistemin yerini alacaksa; eğer kooperatif toplulukların tümü, ulusal üretimi, onu kendi özdenetimleri altına alan, ve kapitalist üretimin kaçınılmaz yazgısı olan sürekli anarşi ve devirli sarsıntılara son veren ortaklaşa bir plana göre düzenleyecekse, baylar, eğer bu komünizm değilse, o çok "olanaklı" komünizm değilse, nedir peki?

İşçi sınıfı Komünden mucizeler beklemiyordu. Onun *par décret du peuple** uygulanacak hazırlop ütopyaları yoktur. Kendi öz kurtuluşunu ve bu kurtuluşla birlikte, güncel toplumun kendi öz iktisadî gelişmesi ile karşı konmaz bir biçimde yöneldiği yaşamın o daha yüksek biçimini gerçekleştirmek için, uzun mücadelelerden, koşulları ve insanları baştan başa dönüştürecek tüm bir tarihsel süreçler dizisinden geçme zorunda olduğunu bilir o. O, bir ülküyü gerçekleştirme zorunda değil, ama sadece yıkılmakta olan eski burjuva toplumun bağrında taşıdığı yeni toplumun öğeleri

* Halk buyrultusu ile. —ç.

önündeki engelleri kaldırma zorundadır. Tarihsel görevinin tam bilinci içinde ve davranışında ona yaraşır olma kahramanca kararı içinde, işçi sınıfı basın uşaklarının kaba sövgüleri ile, bilisiz yavanlıkları ve sekterce fikirlerini bilimsel yanılmazlığın kesinliği üzerinden döktüren kurulu düzen tutkunu burjuva doktrinerlerin kasıntılı kayırması karşısında gülümsemekle yetinebilir.

Paris Komünü devrimin yönetimini kendi ellerine aldığı zaman; basit işçiler, ilk kez olarak, "doğal üstlerinin"* hükümet ayrıcalıklarına dokunma cüretini gösterip, eşi görülmemiş bir güçlük koşulları içinde, yapacaklarını gösterişsizce, bilinçlice ve etkilice yaptıkları zaman (ve bunu, en yükseği, büyük bir bilimsel otoriteye** inanmak gerekirse, Londra'nın herhangi bir okul sekreteri için gereken en düşük ücretin ancak beşte-birine erişen ücretler karşılığı yapılan), eski dünya, Belediye Dairesi üzerinde dalgalanan, emek cumhuriyetinin simgesi kızıl bayrak karşısında öfke sarsıntıları içinde iki büklüm oldu.

Ve, bununla birlikte, bu devrim, işçi sınıfının, sadece zengin kapitalistler ayrık olmak üzere, hatta Paris orta sınıfının büyük bölümü —dükkâncılar, satıcılar, tüccarlar— tarafından bile, toplumsal girişkenliğe hâlâ yetenekli tek sınıf olarak açıkça tanınmış bulunduğu ilk devrim idi. Komün, orta sınıfın kendi içinde sürekli anlaşmazlıklar nedeni olan borç ve alacak sorununu bilgece çözerek, onu kurtarmıştı.[177] Orta sınıfın bu aynı bölümü, 1848 Haziranındaki işçi ayaklanmasının ezilmesine katılmış, ve Kurucu Meclis tarafından alacaklılarına hemen saygısızca kurban edilmişti.[178] Ama onun bugün işçi sınıfı yanında yer almak için tek nedeni bu değildi. Artık Komün, ya da, yeniden hangi ad altında belirirse belirsin, imparatorluk dışında bir seçenek olmadığını seziyordu. İmparatorluk, kamu zenginliğini saçıp savurması ile, özendirmiş bulunduğu büyük malî dolandırıcılık ile, Sermayenin yapay olarak hızlandırılmış merkezileşmesine, ve bu sınıfın büyük bir bölümünün bağlaşık mülksüzleştirilmesine

* 1871 ve 1891 Almanca baskılarda, burada, "varlıklı sınıflar" biçiminde bir ekleme var. —*Ed.*

** Almanca baskılar bu büyük bilimsel otoritenin kim olduğunu şöyle belirtir: "(Profesör Huxley)". —*Ed.*

sağlamış olduğu destek ile onu [orta sınıfı —ç.] iktisadî bakımdan yıkmıştı. İmparatorluk, bu sınıfı, siyasal bakımdan incitmiş, çocuklarının eğitimini *frères ignorantin*'lere[179] vererek volterciliğine meydan okumuş, neden olduğu yıkımlara karşılık imparatorluğun yokolmasından başka bir ödünleme bırakmayan bir savaşa başı eğik sokarak, onun Fransız ulusal duygusunu ayaklandırmıştı. Gerçekte, tüm bonapartçı ve kapitalist yüksek *bohème*'in Paris dışına göçünden sonra, orta sınıfın gerçek düzen partisi, kendini Komün bayrağı altına giren ve Thiers'nin önceden tasarlanmış değiştirmelerine karşı onu savunan "Cumhuriyetçi Birlik"[180] biçimi altında gösterdi. Bu büyük orta sınıf yığınının iyilik bilmesi, bugünkü sert sınanmaya dayanacak mı? Bunu ancak zaman gösterecek.

Komün, köylülere: "Bizim zaferimiz sizin tek umarınızdır" derken, yerden göğe kadar haklı idi. Versailles'da yumurtlanıp metelik etmez övüngen Avrupa gazetecileri tarafından yinelenen tüm yalanların en şaşılacaklarından biri, Ulusal Meclis köylülerinin Fransız köylülüğünü temsil ettikleri yalanı oldu. Fransız köylüsünün, 1815'ten sonra, bir milyon zarar ödentisi ödeme zorunda kaldığı adamlara karşı duyduğu sevgi biraz düşünülsün.[181] Onun gözünde, büyük bir toprak sahibinin varlığı bile, daha kendiliğinden onun 1789 kazanımları üzerine bir el uzatmadır. Burjuvazi, 1848'de, frank başına 45 santimlik ek vergi ile onun toprak parçasını ağır yükümler altına sokmuştu; ama o bunu devrim adına yapmıştı; oysa ki şimdi, Prusyalılara ödenecek beş milyarlık zarar ödentisini köylünün omuzlarına yüklemek için, devrime karşı bir iç savaşı kışkırtıyordu. Komün, buna karşılık, ilk bildirgelerinden birinde, savaşın gerçek yaratıcılarının onun giderlerini de ödeme zorunda olduklarını bildiriyordu. Komün, köylüyü kan vergisinden kurtaracak, ona ucuz bir hükümet verecek, bugünkü sülüklerini, noteri, avukatı, mübaşiri, ve öbür adlî vampirleri, onun tarafından seçilmiş ve ona karşı sorumlu, ücretli Komün görevlileri durumuna dönüştürecekti. Onu *garde-champpetre*'in,* jandarma ve valinin zorbalığından kurtaracak, rahip tarafından alıklaştırıl-

* Kır bekçisi. —ç.

manın yerine, öğretmen tarafından öğretimi geçirecekti. Ve Fransız köylüsü, her şeyin üstünde, hesap adamıdır. Rahip aylığının, tahsildar tarafından zorla alınması yerine, kiliseye bağlı olanların dinsel içgüdülerinin kendiliğinden ortaya çıkmasına bağlı olmasını son derece usa yatkın bulacaktı. Komün hükümetinin —ve sadece onun— Fransız köylüsüne umudunu getirdiği büyük dolaysız iyilikler işte bunlardı. Öyleyse burada, köylünün toprak parçası üzerine bir karabasan gibi çöken ipotekli borç, her gün büyüyen *prolétariat foncier* (kırsal proletarya), ve onun bu toprak parçasından, modern tarımın gelişmesi ve kapitalist işleme biçiminin rekabeti sonucu gitgide daha hızlı bir gidişle gerçekleşen mülksüzleştirilmesi gibi, sadece Komünün köylü yararına çözmeye yetenekli ve aynı zamanda da zorunlu olduğu daha karmaşık, ama dirimsel somut sorunlar üzerinde uzun uzadıya durmak büsbütün gereksizdir.

Fransız köylüsü, Louis Bonaparte'ı cumhurbaşkanı seçti, ama düzen partisi İkinci İmparatorluğu kurdu. Gerçeklikte Fransız köylüsü neye gereksinme duyduğunu, kendi *maire*ini* hükümetin valisine, kendi öğretmenini hükümetin rahibine, ve kendi öz kişiliğini de hükümetin jandarmasına karşıt çıkararak, 1849 ve 1850'de göstermeye başladı. Düzen partisi tarafından Ocak ve Şubat 1850'de yapılmış bulunan tüm yasalar, köylülere karşı açık baskı önlemleri oldular. Köylü bonapartçı idi; çünkü büyük Devrim, ondan sağlamış bulunduğu bütün çıkarları ile birlikte, onun gözlerinde Napoléon'da kişileşiyordu. İkinci İmparatorluk döneminde hızla dağılan bu yanılsama (ve bu yanılsama doğası gereği "köylüler"e düşmandı), geçmişin bu önyargısı, Komünün köylülüğün canlı çıkarlarına ve ivedi gereksinmelerine yönelttiği çağrıya nasıl direnebilirdi?

"Köylüler", Komün Paris'i ile taşra illeri arasındaki üç aylık özgür bir bağlantı süresinin, köylülerin genel bir ayaklanmasına yolaçacağını biliyorlardı (onların başlıca kaygıları, gerçekte buydu); Paris çevresinde, sanki sığır vebasının yayılmasını önlemek içinmiş gibi, bir polis ablukası kurmakta gösterdikleri kaygılı çabukluğun nedeni de budur.

* Belediye başkanı. —ç.

Öyleyse Komün, Fransız toplumunun tüm sağlıklı öğelerinin gerçek temsilcisi, ve dolayısıyla gerçek ulusal hükümet olduğu kadar, aynı zamanda bir işçi hükümeti, ve böylece, kurtuluşunun gözüpek bir savunucusu niteliği ile, sözcüğün gerçek anlamında uluslararası bir hükümet idi de. İki Fransız eyaletini Almanya'ya ilhak eden Prusya ordusunun gözleri önünde, Komün, tüm dünya emekçilerini Fransa'ya ilhak ediyordu.

İkinci İmparatorluk, kozmopolit dolandırıcılığın büyük panayırı olmuştu; tüm ülkelerin dolandırıcıları, içki âlemlerine ve Fransız halkını soyup sovana çevirmesine katılmak için, onun çağrısına koşuşup gelmişlerdi. Tam da o anda, Thiers'nin sağ kolu Romanyalı rezilce eğlence düşkünü Ganesco, sol kolu da Rus çaşıtı Markovski'dir. Komün tüm yabancılara ölümsüz bir dava için ölme onurunu verdi. Dönekliği yüzünden yitirilen dış savaş ve yabancı saldırganla komplosu aracıyla kışkırtılan iç savaş arasında, burjuvazi, Fransa'da oturan Almanlara karşı polis avları düzenleyerek, yurtseverliğini gösterme zamanı bulmuştu. Komün bir Alman işçisini* kendi çalışma bakanı yaptı. Thiers, burjuvazi, İkinci İmparatorluk, gürültülü yakınlık gösterileri ile Polonya'yı durmadan aldatmışlardı; oysa gerçeklikte, onu edepsizce hizmet ettikleri Rusya'ya teslim ediyorlardı. Komün Polonya'nın kahraman oğullarına,** onları Paris savunucularının başına geçirme onurunu verdi. Ve açtığının bilincinde olduğu yeni tarih çağını açıkça belirlemek için, bir yandan yenen Prusyalıların, öte yandan da bonapartçı generaller tarafından yönetilen Bonaparte ordusunun gözleri önünde, savaş övüncesinin o devsel simgesini, Vendôme sütununu yıktı.[182]

Komünün büyük toplumsal önlemi, onun öz varoluşu ve eylemi oldu. Özel önlemleri, halk tarafından bir halk hükümeti eğiliminden başka bir şey gösteremezlerdi. Örneğin, fırın işçileri için gece çalışmasının kaldırılması gibi; işverenler arasında yürürlükte olan, çeşitli bahanelerle işçilerinden cezalar keserek, ücretleri düşürmeye dayanan, ve böylece işverenin yasamacı, yargıç ve yürütme gücü rollerini kendine

* Léo Frankel. —*Ed.*

** J. Dombrowski ve W. Wroblewski. —*Ed.*

topladığı, üstelik parayı da cebine indirdiği uygulamanın, cesa tehdidi altında yasaklanması gibi. Bu nitelikte bir başka önlem de, kapitalistleri ister sıvışıp gitmiş, ister işi durdurmayı yeğlemiş olsunlar, kapatılmış bulunan bütün atelye ve fabrikaların, karşılığı ödenmesi koşulu ile, işçi birliklerine verilmesi oldu.

Komünün, öngörü ve ılımlılıkları ile dikkati çeken malî önlemleri, kuşatılmış bir kentin durumu ile bağdaşır önlemlerden başkası olamazlardı. Haussmann* rejimi altında, büyük malî ortaklıklar ve bayındırlık işleri girişimcileri tarafından, Paris kenti zararına yapılan olağanüstü hırsızlıklar bakımından, Komün onların mallarını zoralımına uğratmakta, Orléans hanedanının mallarını zoralımına uğratan Louis-Napoléon'dan çok daha haklı olurdu. Her ikisi de mallarının büyük bir bölümünü kilisenin yağmalanmasından sağlamış bulunan Hohenzollernler ile İngiliz oligarkları, kilisenin layikleştirilmesinden sadece 8.000 frank sağlayan Komün tarafından elbette çok alındılar.

Versailles hükümeti, biraz cesaret ve güç toplar toplamaz, Komüne karşı en zorlu araçları kullanırken; tüm Fransa için, büyük kentler delegelerinin toplantılarının yasaklanmasına değin giden, düşüncenin özgürce söylenmesini yokederken; Versailles ve Fransa'nın geri kalan bölümünü, İkinci İmparatorluğunkini çok geçen bir çaşıtlık ağı altına sokarken; Paris'te basılmış tüm gazeteleri engizisyoncuya dönüştürülmüş jandarmaları tarafından yaktırır ve Paris'ten gelen ve Paris'e giden bütün mektupları açtırırken; Ulusal Mecliste Paris'ten yana bir söz etme yolunda en çekingen denemeler, hatta 1816 "Chambre introuvable"da bile görülmemiş bir biçimde, çığlıklar altında boğulurken; Versaylılar tarafından Paris dışında yürütülen kanlı savaş, ve Paris içinde de satınalma ve komplo girişimleri sürdürülürken, Komün, sanki barış içindeymiş gibi, liberalizmin bütün gerek ve görüşlerine uymaya çalışmakla, görevine utanılacak bir biçimde ihanet etmiş olmaz mıydı? Komün hükümeti Bay Thiers

* Baron Haussmann, İkinci İmparatorluk döneminde Seine ilinin, yani Paris kentinin valisi. İşçi ayaklanmalarına karşı mücadeleyi kolaylaştırmak için, bir dizi kentçilik çalışması yaptırdı. [*Lenin tarafından hazırlanan 1905 Rusça baskı için not.*] —*Ed.*

hükümeti ile aynı nitelikte olmuş olsaydı, Paris'te düzen partisi gazetelerini yasaklamak için, Versailles'da Komün gazetelerini yasaklamaktan daha çok fırsat bulamazdı.

Tam da Fransa'yı kurtarmanın tek yolu olarak kiliseye dönmeyi ileri sürdükleri sırada, dinsiz imansız Komünün Picpus manastırı ile Saint-Laurent kilisesinin oldukça özgül gizemlerini ortaya çıkarması, "köylüler" için kuşkusuz öfkelendirici bir şeydi.[183] Ve Bay Thiers'ye karşı ne yergi: O, savaşları yitirme, teslim şartlaşmaları imzalama ve Wilhelmshoehe'de sigara sarmadaki[184] becerikliliklerine tanıklık olarak, bonapartçı generaller üzerine büyük-haçlar yağdırırken, Komün, görevlerini savsadıkları kuşkusunu doğurdukları anda, generallerini görevden alıyor ve tutukluyordu. Komüne takma bir ad altında girmiş ve Lyon'da yalın [yani hileli olmayan —ç.] iflâstan altı günlük bir hapis cezasına çarptırılmış bulunan bir üyesinin,* Komünün buyruğu üzerine Komünden çıkartılıp tutuklanması, hâlâ Fransa dışişleri bakanı olan, hâlâ Fransa'yı Bismarck'a satmakta bulunan ve hâlâ o hükümet örneği Belçika'ya buyruklarını dayatan kalpazan Jules Favre'ın yüzüne karşı, bile isteye savrulmuş bir sövgü değil miydi? Ama kuşkusuz, Komün, eski tipte bütün hükümetlerin ayrıklamasız yaptıkları gibi, yanılmazlık savında bulunmuyordu. Tüm davranış ve sözlerini yayımlıyor, halkı bütün eksikliklerinden bilgili kılıyordu.

Her devrimde, onun gerçek temsilcilerinin yanına, bambaşka bir nitelikte adamlar da karışır; bunlardan bazıları, büyük bir saygı ile bağlı bulundukları geçmiş devrimlerin kalıntısıdırlar; güncel hareketi anlamayan bu adamlar, bilinen dürüstlük ve cesaretleri, ya da salt gelenek gücü ile, halk üzerinde hâlâ büyük bir etkiye sahiptirler; bazıları da, günün hükümetine karşı yıllardan beri aynı basmakalıp tumturaklı tespih dualarını yineleye yineleye, kendilerini eşi bulunmaz devrimciler olarak göstermiş bulunan basit yaygaracılardır. Hatta 18 Marttan sonra bile, bu türlü bazı adamların ortaya çıktığı görüldü ve, bazı durumlarda, bunlar birinci planda roller oynamasını da başardılar. Güçleri ölçüsünde, bu adamlar işçi sınıfının gerçek eylemini engellediler; tıpkı

* Blanchet. —*Ed.*

önceki her devrimin tam gelişmesini engellemiş bulundukları gibi. Bunlar kaçınılmaz bir kötülüktürler; zamanla bunlardan kurtulunur; ama işte Komüne bunun için zaman bırakılmadı.

Paris'te Komün tarafından yapılmış bulunan değişiklik, gerçekte ne olağanüstü bir değişiklik idi! İkinci İmparatorluğun bozulmuş Paris'inin en küçük izi bile kalmamıştı. Paris artık Britanyalı büyük toprak sahiplerinin, İrlandalı *absentees*'in[185] Amerikalı eski köle sahipleri ve harvurup harman savuranların, eski Rus toprak kölesi sahipleri ve Romanya boyarlarının buluşma yeri değildi. Artık cesetler morga taşınmıyor, gece saldırıları, hırsızlıklar olmuyordu; gerçekte, 1848 Şubat günlerinden bu yana ilk kez olarak, Paris sokakları, hem de hiç bir tür polis olmaksızın, güvenli idiler.

"Artık adam öldürme, hırsızlık, saldırı gibi şeylerden sözedildiğini duymuyoruz" diyordu bir Komün üyesi, "sanki polis tüm tutucu müşterilerinin topunu, kendisi ile birlikte Versailles'a sürüklemiş!"

Aşifteler, koruyucularının —ailenin, dinin, ve her şeyin üstünde de mülkiyetin koruyucuları olan kiriş-kıranların (*francs-fileurs*)— ardından gitmişlerdi. Onların yerine, ortaya, ilkçağ kadınları gibi, kahraman soylu ve özverili gerçek Paris kadınları çıktı. Çalışan, düşünen, savaşan, kanayan, yeni bir toplum yaratmakla meşgul, kapılarına dayanmış yamyamları neredeyse unutan, tarihsel girişkenliğinin coşkusu içinde ışıldayan bir Paris!

Paris'teki bu yeni dünyanın karşısında, bir de Versailles'daki eski dünyaya, meclisteki varlıkları ile köle sahiplerinin ayaklanmasını onaylayan, parlamenter cumhuriyeti ayakta tutmak için hükümet başına yerleşmiş bulunan yaşlı şarlatanın kendini beğenmişliğine güvenen, ve geçmişin hayaletleri gibi, Jeu de Paume'da* toplanarak, 1789'u karikatürleştiren bir tufan-öncesi cumhuriyetçileri kuyruğu ile, ulusun kanına susamış, lejitimist ve orleancı, tüm ölmüş rejimlerin şu vampirler meclisine bakın. Demek ki, Fransa'da ölmüş olan her şeyin temsilcisi, sadece Louis Bonaparte generallerinin kılıçlarının desteğinin bir yaşam görünüşüne

* *Jeu de Paume*: 1789 Ulusal Meclisinin ünlü kararlarını aldığı salon.[186] [*1871 Almanca baskıya Engels'in notu.*]

yönelttiği bu meclis idi! Paris, tüm gerçek, Versailles, tüm yalan; ve Thiers'nin ağzından yayılmış bulunan yalan!

Thiers, bir Seine-et-Oise belediyeleri temsilciler kuruluna şöyle diyor:

"Sözüme güvenebilirsiniz, onu *hiç bir zaman* tutmazlık etmedim."

Meclisin kendisine, "Fransa'nın o güne değin gördüğü en özgürce seçilmiş ve en liberal meclis" olduğunu söylüyor; onun başıbozuk asker takımına "dünyanın hayran olduğu ve Fransa'nın o güne değin gördüğü en güzel ordu" olduğunu söylüyor; taşra illerine, Paris'i bombalamadığını, bunun bir masal olduğunu söylüyor.

"Eğer birkaç top atıldıysa, bu Versailles ordusu tarafından değil, ama kendilerini göstermeye bile cesaret edemedikleri zaman, dövüştüklerine inandırmak için, bazı başkaldırıcılar tarafından atılmıştır."

Taşra illerine, "Versailles topçusu Paris'i bombalamıyor, yalnızca topa tutuyor" da diyor.

Paris başpiskoposuna, Versailles birliklerine maledilen sözümona idamlar ve misillemelerin (!) saçma sözlerden başka bir şey olmadıklarını söylüyor. Paris'e, sadece "onu ezen iğrenç zorbalardan kurtulmak" istediğini, gerçekte "Paris Komününün bir avuç ip kaçkınından başka bir şey olmadığını" söylüyor.

Bay Thiers'nin Paris'i, "aşağılık yığın"ın gerçek Paris'i değil, ama düşsel bir Paris, francs-fileurs[187] Paris'i, bulvarlarda gezmeyi seven erkek ve kadınların Paris'i, uşakları, dolandırıcıları, yazınsal bohemi ve aşifteleri ile şimdi Versailles, Saint-Denis, Rueil ve Saint-Germain'i dolduran, iç savaşı hoş bir perde arası oyunundan başka bir şey olarak görmeyen, yapılmakta olan savaşa cep dürbünü ile bakan, top seslerini sayan, ve gösterinin Porte-Saint-Martin tiyatrosunda hiç görmediği kadar iyi sahnelendiğine kendi öz onuru ve fahişelerinin onuru üzerine yemin eden, zengin, kapitalist, yaldızlı, aylak Paris idi. Düşen adamlar gerçekten ölü idiler; yaralıların çığlıkları gerçek çığlıklar idi; ve, görüyor musunuz, bütün bunlar ne kadar da yoğun bir tarihsel nitelik taşıyordu!

Bay Thiers'nin Paris'i, işte bu; tıpkı Coblenz göçmenlerinin, Bay de Calonne'un Fransa'sı olması gibi.[188]

IV

Zenci köle satıcılarının Paris'i yıkmak için ilk komplo girişimleri, onu Prusyalılara işgal ettirme girişimleri oldu; ama Bismarck'ın kabul etmemesi üzerine bu girişim başarısızlığa uğradı. İkincisi, 18 Marttaki komplo girişimi, ordunun bozguna uğramasına ve tüm yönetimi kendisini izlemeye zorlayan hükümetin Versailles'a kaçmasına yolaçmıştı. Paris ile görüşmeler yapıyormuş gibi görünerek, Thiers, o zaman, Paris'e karşı savaşa hazırlanmak için zaman kazandı. Ama bir orduyu nerde bulmalıydı? Ordu alaylarının kalıntıları sayıca güçsüz ve pek de güvenilir gibi değildiler. Thiers'nin taşra illerine yaptığı, ve onları ulusal muhafızları ve gönüllüleri ile Versailles'ın yardımına koşmaya çağıran ivedi çağrılar, düpedüz bir iteleme ile karşılandı. Sadece Bretagne, ak bir bayrak altında savaşan, herbiri göğsünde ak kumaştan bir İsa yüreği taşıyan, ve savaş çığlıkları da *"Vive le roi!"** olan bir avuç *chouan*[189] gönderdi. Bunun üzerine Thiers çarçabuk, gemicilerden, sömürge piyadelerinden, papaza bağlı zuhaflardan, Piétri'nin *sergents de ville* ve *mouchard*larından** bileşik, alaca bulaca bir çete toplama zorunda kaldı. Gene de, Bismarck'ın tastamam iç savaşın sürdürülmesi ve Versailles hükümetinin Prusya'ya kölece bağlı tutulması için kıtıkıtına yetecek sayıda salıverdiği imparatorluk savaş tutsaklarının yurtlarına geri gönderilmesi olmasaydı, bu ordu gülünç bir biçimde yetersiz kalırdı. Savaş sırasında, jandarmaların bütün en tehlikeli görevlere kendileri atılarak bu orduyu sürüklemeye çalışmaları gerekirken bile, Versailles polisi Versailles ordusunu gözetme zorunda kaldı. Düşen kaleler zaptedilmediler, ama satın alındılar. Federelerin yiğitliği, Paris'in direnişinin kendi öz stratejik dehası ve buyruğu altında bulunan süngüler ile kırılamayacağına Thiers'yi inandırdı.

Bu arada, taşra illeri ile ilişkileri gitgide güçleşiyordu. Thiers ve "köylüler"inin tasasını dağıtacak bir tek onama bildirisi bile gelmiyordu. Tam tersine... Her yandan, hiç de saygılı olmayan bir ton üzerinden, cumhuriyetin açıkça ta-

* Yaşasın kral! —ç.

** Polis ve hafiyelerinden. —ç.

nınması, komünsel özgürlüklerin doğrulanması ve görev süresi bitmiş bulunan Ulusal Meclisin dağıtılması temeli üzerinde, Paris ile barışma isteyen elçilik kurulları ve çağrılar yağmur gibi yağıyordu. Bunlar o kadar büyük bir sayıda geliyorlardı ki, Thiers'nin adalet bakanı Dufaure, savcılara yayınladığı 23 Nisan günlü genelgesinde, "barışma sloganını" bir suç olarak izlemelerini buyuruyordu! Bununla birlikte, kampanyasının başarısından umutsuzluğa düşmeye başlayan Thiers, taktik değiştirmeye karar verdi; bütün ülkede, Ulusal Meclise kendi kabul ettirdiği yeni belediye yasası temeli üzerinde, 30 Nisan günü belediye seçimlerinin yapılması buyruğunu verdi. Valilerinin entrikalarına olduğu kadar polis baskısına da güvenen Thiers, taşra illerinin yargısının Ulusal Meclise o güne değin hiç bir zaman sahip olmadığı o tinsel gücü vermesini, ve bu illerin de, Paris'in fethi için gereksinme duyduğu maddî gücü ensonu kendisine göndermelerini bekliyordu.

Paris'e karşı, kendi öz bültenlerinde göklere çıkardığı kendi eşkiyalık savaşını, ve bakanlarının tüm Fransa'da bir terör egemenliği kurma girişimlerini, Thiers, daha başından beri, birden çok amaca hizmet edecek küçük bir barışma komedisinin eşliğinde yürütmeye çalışıyordu. Bu komedi taşra illerini aldatacak, Paris'in burjuva öğelerini kendine çekecek ve, her şeyin üstünde, Ulusal Meclisin düzmece cumhuriyetçilerine, Paris karşısındaki ihanetlerini, Thiers'ye olan inançları arkasında gizleme fırsatını verecekti. 21 Mart günü, daha hiç bir ordusu yokken, Thiers Ulusal Meclise şöyle demişti:

"Ne olursa olsun, Paris'e karşı ordu göndermeyeceğim."

27 Mart günü, gene kürsüye çıkıyordu:

"Ben cumhuriyeti bir oldu-bitti olarak buldum, ve onu koruyup sürdürmekte adamakıllı kararlıyım."

Gerçeklikte, "kövlüler"inin böğürmeleri Versailles'da cumhuriyet adının bile anılmasını bastırırken, o, Lyon ve Marsilya'daki devrimi,[190] cumhuriyet adına bastırıyordu. Bu başarıdan sonra, artık "varsayılı bir olgu"dan başka bir şey olmayan "oldu-bitti"nin gücünü kırdı. Sakınırlık gereği Bordeaux'dan kirisi kırdırtmış bulunduğu Orléans prensleri, şimdi, yasanın açıkça çiğnenmesi ile, Dreux'de her türlü entrika

çevirme iznine sahip bulunuyorlardı. Paris ve taşra illeri delegeleri ile bitmez tükenmez görüşmelerinde Thiers tarafından verilen ödünler, durmadan ton ve renk değiştirmelerine karşın, eninde sonunda her zaman şuna varıyordu: öcü, büyük bir olasılıkla, "Lecomte ve Clément Thomas'nın öldürülmesine karışmış bulunan bir avuç cani" ile sınırlanacaktı — elbette Paris ve Fransa'nın, Bay Thiers'nin kişiliğini, hiç bir sakıntı ileri sürmeksizin, cumhuriyetlerin en iyisi olarak tanımaları koşuluyla; tıpkı onun 1830'da Louis-Philippe için yapmış bulunduğu gibi. Bu ödünlere gelince, mecliste bakanlar tarafından bu ödünler konusunda yapılan resmî yorumlar aracıyla onları yadsıtma zahmetine katlanmakla yetinmiyordu. Onun iş görmek için kendi Dufaure'u vardı. Dufaure, bu yaşlı orleancı avukat, şimdi 1871'de, Thiers döneminde olduğu gibi, 1830'da Louis-Philippe döneminde, ve 1848'de Louis Bonaparte'ın başkanlığı döneminde de, her zaman sıkıyönetim adalet bakanı olmuştu. Bakan olmadığı sıralarda, Paris kapitalistlerini savunarak bir servet yapmış, kendi yaptığı yasalara karşı dava açarak siyasal bir sermaye durumuna gelmişti. Şimdi, Paris'in düşüşünden sonra cumhuriyetçi özgürlüğün son kalıntılarının da kökünü kazıyacak temsil edici bir yasalar dizisini Ulusal Meclisten çabucak çıkartmakla yetinmeyip, sıkıyönetim mahkemelerinin kendi gönlünce çok yavaş olan yargılama yöntemini kısaltarak[191] ve çok sert yeni bir sürgün yasası önererek, Paris'in yazgısını önceden sezdiriyordu. Siyasal alanda ölüm cezasını kaldıran 1848 Devrimi, onun yerine sürgün cezasını gecirmisti. Louis Bonaparte, hiç değilse teoride, giyotin rejimini yeniden kurmaya cüret edememisti. Henüz Parislilerin baskaldırıcılar değil, ama katiller olduklarını yavaş yavaş aşılama cesaretine sahip olmayan "köylüler" Meclisi, Paris'e karsı öncelenmiş öcünü Dufaure'un sürgün yasası ile sınırlandırma zorunda kaldı. Eğer bu komedi, Thiers'nin de yolaçmasını istediği gibi, gevis getiren hayvan beyinleri ile, ne onun oyununu, ne de ikiyüzlülük, kararsızlık ve oyalama zorunluluğunu anlayan "köylüler"in öfke çığlıklarına yolacmasaydı, bütün bu kosullar karşısında, Thiers bile kendi barışma komedisini sürdüremezdi.

Yakında yapılacak olan 30 Nisan belediye seçimleri ere-

ğiyle, Thiers, 27 Nisan günü, büyük barışma sahnelerinden birini oynadı. Duygusal bir söz sanatı tufanı ortasında, meclis kürsüsünden şöyle haykırdı:

"Paris'in, bizi Fransız kanı dökmeye zorlayan komplosundan başka, cumhuriyete karşı hiç bir komplo yoktur. Söyledim ve gene söylüyorum ki, bu dinsiz silahlar onları tutan ellerden düşer düşmez, ceza, sadece küçük bir sayıdaki kamu hukuku suçlusunun dıştalanacağı bir bağışlama kararı ile, hemen durdurulacaktır."

Ve "köylüler"in zorla sözünü kesmesi üzerine şöyle dedi:

"Baylar, söyleyin bana, yalvarırım size, haksız mıyım? Suçluların ancak bir avuç oldukları gerçeğini söylememden, gerçekten pişmanlık mı duyuyorsunuz? Mutsuzluklarımız ortasında, Clément Thomas ve general Lecomte'un kanını dökmeye yetenekli kişilerin ender ayrıklamalardan başka bir şey olmamaları, mutlu bir şey değil mi?"

Gene de Fransa, Thiers'nin parlamenter bir siren şarkısı olması ile sevine sevine övündüğü bu konuşmayı duymamazlıktan geldi. Hâlâ Fransa'ya kalan, 35.000 Komün tarafından seçilmiş bulunan, 700.000 belediye meclisi üyesi içinde, lejitimistler, orleancılar ve bonapartçılar birarada 8.000'i bile bulmuyorlardı. Bunu izleyen ek seçimler daha da düşmanca sonuçlar verdi. Böylece, taşra illerinden öylesine gereksinme duyduğu maddî gücü sağlayacak yerde, Ulusal Meclis, son tinsel güç iddiasını, ülke genel oyunun dışavurumu olma iddiasını da yitirdi. Bozgunu tamamlamak üzere, Fransa'nın tüm kentlerinde yeni seçilmiş bulunan belediye meclisleri de, bir Bordeaux karşı-meclisi ile, kapkaççı Versailles Meclisine açıkça gözdağı verdiler.

Bismarck tarafından uzun zamandır beklenmiş bulunan kesin eylem sırası, ensonu gelmişti. Thiers'yi, barışın kesinlikle düzenlenmesi bakımından, Frankfurt'a tam yetkili temsilciler göndermesi için uyardı. Efendisinin çağrısı karşısında alçakgönüllü bir saygı ile, Thiers, Pouyer-Quertier ile desteklenmiş bulunan kendine bağlı Jules Favre'ını göndermekte ivecenlik etti. Rouen'li "ünlü" iplik fabrikatörü, İkinci İmparatorluğun ateşli ve hatta kölece bağlı yandaşı olan Pouyer-Quertier, İkinci İmparatorlukta, İngiltere ile, kendi

öz dükkân çıkarları bakımından zararlı ticaret antlaşmasından[192] başka hiç bir kusur görmüyordu. Thiers'nin maliye bakanı olarak Bordeaux'ya yerleşir yerleşmez, bu "dinsiz" antlaşmayı kınıyor, yakında kaldırılacağını sezdiriyor, ve hatta, daha önceki hiç bir uluslararası antlaşmanın bu işe karşı çıkmadığını söylediği Alsas'a karşı, eski koruyucu gümrük tarifelerini hemen yürürlüğe sokmaya kalkışma saygısızlığını bile, ama boş yere (Bismarck'ı hesaba katmaksızın), gösteriyordu. Karşı-devrimi Rouen'de ücretleri düşürme aracı, ve Fransız taşra illerinin bırakılmasını da Fransa'da kendi mallarının fiyatını yükseltme aracı olarak gören bu adam, Jules Favre için, tüm mesleğinin doruğu olan son ihanetinde, yaraşır dalavere arkadaşı olarak tam da biçilmiş kaftan değil miydi?

Bu yetkin tam yetkili temsilciler çifti Frankfurt'a varır varmaz, kaba Bismarck onları hemen şu buyurucu seçenek ile karşıladı: "Ya imparatorluğun yeniden kurulması, ya da benim barış koşullarımın koşulsuz kabulü!" Bu koşullar, savaş zarar ödentilerinin ödenmesi vadelerinin bir kısaltılmasını, ve Bismarck kendini Fransa'da işlerin gidişinden hoşnut sayıncaya değin, Paris istihkâmlarının Prusya birlikleri tarafından sürekli işgalini içeriyorlardı; böylece Prusya, Fransa'nın iç işlerinde yüce hakem olarak tanınmış bulunuyordu! Buna karşılık, Paris'in yokedilmesi için, tutsak bonapartçı orduyu özgür bırakmayı ve imparator Wilhelm'in ordularının doğrudan yardımını öneriyordu. Zarar ödentisinin ilk taksidinin ödenmesini Paris'in "yatıştırılması"na bağlayarak, iyi niyetinin güvencesini de veriyordu. Thiers ve tam yetkili temsilcileri, böyle bir yemi elbette açgözlülük ile yuttular. Barış antlaşmasını 10 Mayıs günü imzaladılar, ve 18 Mayıs günü antlaşmayı Versailles Meclisine onaylattılar.

Barışın imzalanması ile bonapartçı tutsakların gelmesi arasındaki sürede, cumhuriyetçi yardakçıları Paris'in kanının dökülmesi hazırlıklarına gözlerini yummak için bir bahane bulma acıklı gereksinmesini duyduklarından, Thiers kendini, kendi barışma komedisine yeniden başlama zorunda gördü. Daha 8 Mayıs günü bile, bir orta sınıf uzlaştırıcılar kurulunu şöyle yanıtlıyordu:

"Başkaldırıcılar boyuneğmeye karar verdikleri zaman, Paris kapıları, general Clément Thomas ile general Lecomte'un katilleri dışında herkese, bir hafta boyunca açık kalacaktır."

Birkaç gün sonra, "köylüler" tarafından bu sözler konusunda sert bir biçimde sorguya çekilince, açıklamalarda bulunmayı kabul etmedi, ama onlara şu anlatımlı bilgiyi vermekten de geri kalmadı:

"Aramızda sabırsızlar, çok ivecen adamlar var diyorum. Sekiz gün daha beklemeleri gerek; bu sekiz gün sonunda artık tehlike kalmayacak ve o zaman görev onların cesaret ve yetenekleri düzeyinde olacaktır."

Mac-Mahon ona az zaman sonra Paris'e girebileceğini söyleyecek duruma gelir gelmez, Thiers meclise "Paris'e elde *yasa* gireceğini ve askerlerimizin canına kıyan ve kamusal anıtlarımızı yıkan ip kaçkınlarından tam bir kefaret isteyeceği"ni açıkladı.

Karar zamanı yaklaşınca, meclise: "Acımasız olacağım" dedi; Paris'e, yargılanmış olduğunu, ve kendi bonapartçı haydutlarına da, Paris'ten istedikleri kadar öcalmak için açık karta sahip bulunduklarını söyledi. Ensonu, ihanet 21 Mayıs günü general Douay'ye Paris kapılarını açınca, Thiers, 22 Mayıs günü, "köylüler"e, kendi barışma komedisinin, anlamamakta öylesine ayak diredikleri "erek"ini açıkladı.

"Birkaç gün önce, size *ereğimize* yaklaştığımızı söylemiştim, bugün size şunu söylemeye geldim: ***Ereğe*** eriştik. Düzen, adalet, uygarlık, en sonunda zaferi kazandılar!"

Gerçekten öyleydi. Burjuva düzeninin uygarlık ve adaleti, bu düzenin köleleri ne zaman efendilerine karşı başkaldırsalar, kendilerini kendi korkunç ışıkları altında gösterirler. O zaman, bu uygarlık ve bu adalet, maskesiz yabanıllık ve yasasız öcalma olarak ereklerini açığa vururlar. Temellükçü ve üretici arasındaki sınıf mücadelesindeki her yeni bunalım, bu gerçeği daha açık bir biçimde ortaya çıkarır. 1871'in sözle anlatılmaz alçaklığı karşısında, burjuvaların 1848 Haziran canavarlıkları bile hiç kalır. Asker bozuntularının iblisçe savaş başarıları, paralı askerleri ve savunucuları oldukları bu uygarlığın doğuştan ruhunu ne kadar yansıtırlarsa, Paris halkının erkek, kadın ve çocuk— Versaylıların giri-

şinden sonra sekiz gün boyunca dövüşürken gösterdiği kahramanca esirgemezlik ruhu da, onun davasının büyüklüğünü o kadar yansıtır. En büyük sorunu, savaş bir kez bittikten sonra, kendi doğurduğu ceset yığınlarından nasıl kurtulacağını bilmek olan, gerçekten övünçlü uygarlık!

Thiers ile köpeklerinin davranışının bir benzerini bulmak için, Sylla ile iki Roma triumvirasının zamanlarına çıkmamız gerekir.[193] Soğukkanlılıkla uygulanmış aynı yığınsal insan kırımı; toplu öldürmede aynı yaş ve cinsiyet kaygısızlığı; tutsaklara aynı işkence sistemi; aynı sert davranışlar, ama bu kez bütün bir sınıfa karşı; bir tekinin kaçabileceği korkusuyla, saklanan önderlerin aynı yabanıl avı, siyasal ve özel düşmanların aynı ihbarı; mücadeleye adamakıllı yabancı kişilerin öldürülmesi karşısında aynı kayıtsızlık. Sadece şu fark var: Romalıların sürgünleri toptan halletmek için henüz *makineli tüfekleri* yoktu, ve onların ne "elde yasa"ları, ne de ağızlarında "uygarlık" sloganı vardı.

Ve, bu korkunç şeylerden sonra, kendi öz basını tarafından betimlenmiş bulunduğu biçimiyle, bu burjuva uygarlığın daha da iğrenç olan öteki yüzüne bakın!

"Dağınık ateş sesleri", diye yazıyor bir Londra tory gazetesinin Paris muhabiri, "uzakta hâlâ yankı uyandırır, yüzüstü bırakılmış zavallı yaralılar Père-Lachaise'in mezar taşları arasında ölür, paniğe kapılmış 6.000 başkaldırıcı umutsuzluk cançekişmesi içinde yeraltı mezarlığı labirentlerinde dolaşır, *makineli tüfekle* yirmişer yirmişer öldürülmek üzere zavallılar sokaklardan itile kakıla geçirilirken, *café*'lerin absent, bilardo ve domino tutkunları ile dolup taştığını görmek, yitik kızların bulvarlarda gezindiklerini görmek ve sefihlerin gözde lokantaların *cabinet particulier*'lerinden* gelen gürültülerinin gecenin sessizliğini bozduğunu işitmek, isyan ettirici bir şey."

Bay Edouard Hervé, Komün tarafından yasaklanmış Versaycı bir gazete olan *Journal de Paris*'de[194] şöyle yazıyor:

"Paris halkının (!) hoşnutluğunu dünkü gösterme biçimi, hafifmeşrep olmaktan da öte bir şeydi, ve bunun zamanla daha da kötüleşeceğinden korkarız. Şimdi Paris'te

* Özel odalarından. —ç.

iyiden iyiye yersiz bir bayram havası var, ve bize *Parisiens de la décandence** denmesini istemiyorsak, bu duruma bir son vermek gerekir."

Sonra Tacite'in şu parçasını aktarıyor:

"Bununla birlikte, bu korkunç mücadelenin ertesi günü, hatta mücadele büsbütün bitmeden önce, alçalmış ve bozulmuş Roma, vücudunu tüketmiş ve ruhunu kirletmiş bulunduğu şehvet bataklığında yeniden yüzmeye başladı: *alibi proelia et vulnera, alibi balnea popinoeque* (burada savaşlar ve yaralar, orada hamamlar ve meyhaneler)."

Yalnız Bay Hervé, sözünü ettiği "Paris halkı"nın Bay Thiers'nin Paris halkından, Versailles, Sanit-Denis, Rueil ve Saint-Germain'den yığın yığın geri dönen *francs-fileurs*'dan, "çöküş" Paris'inden başka bir şey olmadığını söylemeyi unutuyor.

Yeni ve daha iyi bir toplumun esirgemezlik dolu savunucuları üzerindeki bütün kanlı zaferlerinde, emeğin köleleştirilmesi üzerine kurulu bu kıyıcı toplum, kurbanlarının iniltilerini, yankısı bütün dünyada yansıyan bir karaçalma yuhalaması altında boğar. Komünün dingin işçi Paris'i "düzen" köpekleri tarafından hemen bir rezalethane durumuna dönüştürüldü. Ve bu korkunç dönüşüm bütün ülkeler burjuva anlayışına neyi tanıtlar? Elbette, Komünün, uygarlığa karşı komplo kurduğunu! Paris halkı, Komün uğruna kendini coşku içinde öldürtüyor. Ölülerinin sayısı, tarihte bilinen bütün öbür savaşlardaki ölülerin sayısını geçiyor. Bu neyi tanıtlar? Elbette, Komünün, halkın hükümeti değil, ama bir avuç caninin zorbalıkla ele geçirdikleri bir şey olduğunu! Paris kadınları barikatlar üzerinde ve idam mangaları karşısında canlarını seve seve veriyorlar. Bu neyi tanıtlar? Elbette, Komün iblisinin onları Meyaera'lar ve Hecate'lar** durumuna dönüştürdüğünü! Komünün iki aylık sözgötürmez bir egemenlik boyunca gösterdiği ölçülülüğün eşi, ancak savunmasının kahramanlığında görülebilir. Bu neyi tanıtlar? Elbette, Komünün, ancak cançekişme sırasında koyvereceği şeytanca içgüdülerinin kana susamışlığını, bir ölçülülük ve insanlık maskesi altında, aylar boyunca özenle

* Çöküş dönemi Parislileri. —ç.

** *Meyaera* ve *Hecate*. — Yunan mitolojyasında iki kötülük tanrıçası. —*Ed.*

sakladığını!

İşçi Paris, kendi kendini kahramanca yakarken, yapıları ve anıtları ateşlerle sarmaladı. Proletaryanın canlı gövdesini paramparça ederken, efendileri artık konutlarının eldeğmemiş mimarlığına tantanayla geri döneceklerini düşünmemeliydiler. Versailles hükümeti: "Kundakçılar!" diye haykırıyor ve en uzak köylere değin tüm ajanlarına, profesyonel kundakçı olma kuşkusu altında, düşmanlarını her yerde kovalama yönergesini veriyor. Savaştan sonraki yığınsal insan kırımına gönül hoşluğu ile bakan tüm dünya burjuvazisi, tuğla ve harcın değerinin bilinmemesi karşısında tiksinti ile irkilmiş bulunuyor!

Hükümetler donanmalarına "öldürme, *yakma* ve yıkma" yetkisini verdikleri zaman, bu bir kundakçılık yetkisi midir? Britanya birlikleri Washington'daki Capitole'ü ve Çin imparatorluğunun yazlık sarayını bile bile ateşe verdikleri zaman,[195] bu bir kundakçılık eylemi mi idi? Prusyalılar, askerî nedenlerden ötürü değil, ama salt öcalma hırsı ile, Châteaudun gibi kentleri ve sayısız köyleri petrol dökerek yaktıkları zaman, bu bir kundakçılık davranışı mı idi? Thiers, altı hafta boyunca, sadece içinde insan bulunan evleri ateşe verme bahanesi ile Paris'i bombaladığı zaman, bu bir kundakçı işi miydi? Savaşta, ateş, herhangi bir başka silah kadar törel bir silahtır. Düşman tarafından tutulmuş bulunan yapılar, ateşe verilmek için bombalanırlar. Eğer bu yapıların savunucuları geri çekilme zorunda kalırlarsa, saldırganların kullanmasını engellemek için bu yapıları kendileri ateşe verirler. Yakılmak, dünyanın bütün düzenli ordularının savaş cephesi üzerinde bulunan bütün yapıların her zaman kaçınılmaz yazgısı olmuştur. Ama tarihteki tek haklı savaş olan, kölelerin baskıcılarına karşı mücadelesinde, bu hiç de böyle değildir! Komün, ateşi sadece bir savunma aracı olarak kullandı. O, onu, Haussmann'ın kesin olarak topçu ateşi için açmış bulunduğu dosdoğru uzun caddeleri, Versailles birliklerine kapatmak için kullandı; o, onu, tam da Versaylıların, ilerlemelerinde, en az Komün ateşi kadar yapı yıkan öbür toplarını kullandıkları biçimde, geri çekilmesini örtmek için kullandı. Hangi yapıların savunma ve hangi yapıların saldırı nedeni ile yıkıldığı, bugün bile tartışılıyor.

Ve savunma, Versaylı birlikler tutsakların yığınsal öldürüsüne başlamadan önce ateşe başvurmadı. Öte yandan Komün, eğer umarsız bir duruma düşerse, kendi kendini Paris'in yıkıntıları altına gömeceğini ve Paris'i, ulusal savunma hükümetinin, ama sadece ihanetini gizlemek için söz vermiş olduğu gibi, ikinci bir Moskova[196] durumuna getireceğini çok zaman önce açıkça bildirmiş bulunuyordu. Trochu, gerekli petrolü işte bu amaçla getirtmişti. Komün, düşmanlarının Paris halkının yaşamı için hiç bir kaygı duymadıklarını, ama kendi yapıları için çok büyük bir kaygı duyduklarını biliyordu. Ve Thiers, kendi payına öcünde yatışmaz olacağını onlara bildirmişti, Bir yanda kendi hazırlanmış ordusu, ve öte yanda da çıkış yollarını kapatan Prusyalılar elinin altında olur olmaz, şu açıklamayı yaptı: "Acımasız olacağım! Kefaret tam, ve adalet taş yürekli olacak." Eğer Paris işçilerinin yaptıkları vandalizm idiyse, bu, hıristiyanların hıristiyan olmayan ilkçağın gerçekten paha biçilmez başyapıtları üzerinde yaptıkları gibi zafer vandalizmi değil, umutsuz savunma vandalizmi idi; ve hatta bu vandalizm, yükselen bir yeni toplum ile yıkılan bir eskisi arasındaki devsel savaşın kaçınılmaz ve görece önemsiz sonucu olarak da, tarih tarafından doğrulanmış bulunmaktadır. Ayrıca bu vandalizm, turist Paris'ine yer açmak için tarihsel Paris'i yerlebir eden Haussmann vandalizminden çok daha az bir vandalizm idi.

Ama, başta Paris başpiskoposu, altmışdört rehinenin Paris Komünü tarafından öldürülmesi! Burjuvazi ve ordusu, 1848 Haziranında, savaş uygulamasında uzun süreden bu yana ortadan kalkmış bulunan bir alışkı, silahsız savaş tutsaklarının öldürülmesi alışkısını kurmuşlardı. Bu kaba alışkı, o günden bu yana, Avrupa ve Hindistan'daki bütün halk ayaklanmalarının bastırılması sırasında izlenmişti; bu da onun gerçek bir "uygarlık ilerlemesi" oluşturduğunu tanıtlar! Öte yandan, Prusyalılar, Fransa'da, başkalarının davranışlarının hesabını yaşamları pahasına verecek suçsuz insanlar olan rehine alma alışkısını yeniden canlandırmışlardı. Thiers, görmüş bulunduğumuz gibi, daha çatışmanın başlarında, tutsak komüncüleri öldürme insanal uygulamasını yeniden canlandırdığı zaman, Komün de, onların yaşamı-

nı korumak için, Prusyalıların rehine alma uygulamasına başvurma zorunluluğu içinde kalmıştı. Rehineler, Versailles tarafından uygulanan tutsakların sürekli öldürülmesi yüzünden, ölümü bin kez hak etmiş bulunuyorlardı. Mac-Mahon pretorienlerinin[197] Paris'e girişlerini kutlamak için yaptıkları insan kırımından sonra, bunların yaşamları daha uzun süre nasıl esirgenebilirdi? Burjuva hükümetlerin amansız kandökücülüğüne karşı son güvence de —rehine alınması— boş bir cakaya mı çevrilmeliydi? Başpiskopos Darboy'nın gerçek öldürücüsü, Thiers'nin ta kendisidir. Komün, başpiskopos ile üstelik bir sürü papazı, o sıralarda Thiers'nin elinde bulunan bir tek Blanqui'ye karşı, birçok kez değiştirme önerisinde bulunmuştu. Thiers bu önerileri dikkafalılıkla geri çevirdi. O, Blanqui ile, Komüne bir baş vereceğini, oysa başpiskoposun, ceset biçimi altında, amaçlarına çok daha iyi yarayacağını biliyordu. Thiers, Cavaignac örneğini izliyordu. Cavaignac ile onun düzen adamları, başkaldıranları başpiskopos Affre'ın öldürücüleri olarak lekelemek için, 1848 Haziranında az dehşet çığlıkları atmamışlardı! Ve gene de, başpiskoposun düzen[156] askerleri tarafından öldürüldüğünü çok iyi biliyorlardı. Olay yerinde bulunan başpiskopos naibi Jacquemet, onlara olup biteni hemen anlatmıştı.

Düzen partisinin, kendi kan âlemlerinde, kurbanlarına çalmaktan hiç bir zaman geri kalmadığı bütün bu karaçalma konseri, sadece günümüz burjuvasının, kendini, plebe karşı kendi elindeki her türlü silahı haklı gören, oysa plebin elindeki en küçük silahın bile, kendiliğinden bir suç oluşturduğunu düşünen eski zamanlar baronunun törel kalıtçısı olarak gördüğünü tanıtlar.

Egemen sınıfın, devrimci, yabancı saldırganın koruması altında yürütülen bir iç savaş aracıyla yıkmak için düzenlediği, ve bizim ta 4 Eylülden Mac-Mahon pretorienlerinin Saint-Claud kapısından girişine değin izlemiş bulunduğumuz komplo, doruk noktasına Paris insan kırımı ile erişti. Bismarck, henüz 1849 Prusya *Chambre introuvable*'ında[198] basit bir köylü iken dilediği o büyük kentlerin genel yıkılışının belki de ilk taksidini gördüğü Paris yıkıntılarını hoşnutluk içinde seyrediyor. Paris proletaryasının cesetlerini

hoşnutluk içinde seyrediyor. Onun için bu, sadece devrimin kökünün kazınması değil, ama şimdi kafası, hem de Fransız hükümetinin ta kendisi tarafından kesilmiş bulunan Fransa'nın, yavaş yavaş sönmesidir de. Tüm mutlu devlet adamlarına özgü o kavrayış kıtlığı ile, Bismarck, bu olağanüstü tarihsel olayın yüzeyinden başkasını görmüyor. Zaferini, kendini sadece yenilen hükümetin jandarması değil, ama aylıklı haydudu durumuna da getirerek taçlandıran bir yeniciyi, tarih bundan önce ne zaman göstermiştir? Prusya ile Paris Komünü arasında bir savaş yoktu. Tersine, Komün barış hazırlıklarını kabul etmiş, ve Prusya da yansızlığını açıklamıştı. Demek ki, Prusya savaşan bir yan değildi. O bir haydut gibi davrandı; kendi üstüne hiç bir risk almadığı için, korkak bir haydut gibi; kan bedelinin, kendi 500 milyonunun ödenmesini, önceden Paris'in düşüşüne bağlamış bulunduğu için, aylıklı bir haydut gibi. Ve böylece, tanrıtanımaz ve sefih Fransa'nın, dindar ve ahlâklı Almanya'nın eli ile cezalandırılması olarak Tanrı tarafından buyrulmuş bulunan bu savaşın gerçek niteliği de ortaya çıkıyordu! Hatta ilkçağ hukukçularının anladıkları anlamda bile, uluslararası hukukun bu eşi görülmemiş çiğnenişi, "uygar" Avrupa hükümetlerini, Saint-Petersburg hükümetinin basit bir aleti olan hain Prusya hükümetini ulusların gözünden düşürmeye yöneltecek yerde, sadece Paris çevresinde kurulmuş çifte kordondan kaçan bazı kurbanların da Versailles cellâtlarına teslim edilip edilmemesi gerektiğini düşünmeye götürüyor!

Modern zamanların en korkunç savaşından sonra, yenilen ve yenenin proletaryayı ortaklaşa öldürmeleri için kardeşleşmeleri, bu görülmemiş olay, Bismarck'ın düşündüğü gibi, yükselen bir yeni toplumun kesin ezilmesini değil, ama eski burjuva toplumunun tam bir dağılışını tanıtlar. Eski toplumun hâlâ yetenekli olduğu en yüksek kahramanlık çabası, ulusal bir savaştır; ve şimdi ulusal savaşın, hükümetlerin, sınıf mücadelesini geciktirmeye yönelik, ve bu sınıf mücadelesi iç savaş biçiminde patlak verir vermez bir yana atılan, katıksız bir aldatmaca olduğu da tanıtlanmıştır. Sınıf egemenliği, kendini artık ulusal bir üniforma altında gizleyemez; ulusal hükümetler, proletaryaya karşı ancak *bir bü-*

tün oluştururlar!

1871 Yortusundan sonra, artık Fransız işçileri ile onların emek ürünlerini temellük eden kimseler arasında ne barış, ne de kabul edilebilir bir bırakışma olabilir. Paralı bir asker bozuntusunun demir eli, her iki sınıfı da bir zaman ortak bir baskı altında tutabilir. Ama savaşım, durmadan büyüyen bir genişlik ile, hep yeniden başlayacaktır; ve sonal yeniciye gelince, bu konuda hiç bir kuşku yoktur: ya kapkaççılar azınlığı, ya da büyük emekçi çoğunluk. Ve Fransız işçi sınıfı, modern proletaryanın öncüsünden başka bir şey değildir.

Avrupa hükümetleri, böylece Paris karşısında sınıf egemenliğinin uluslararası niteliğine tanıklık ederlerken, onlara göre bütün bu mutsuzlukların kaynağı olan, emeğin, sermayenin kozmopolit komplosuna karşıt uluslararası karşı-örgütü, Uluslararası İşçi Birliğini yuhalıyorlar. Thiers bu birliği, Emeğin, kendini onun kurtarıcısı gibi gösteren zorbası olarak kötülüyordu. Picard, Fransız enternasyonalcileri ile yabancı ülkelerdeki enternasyonalciler arasındaki bağlantıların kesilmesi buyruğunu veriyordu; kont Jaubert, Thiers'nin daha 1835'te suç ortağı olan o yaşlı mumya, tüm uygar hükümetler için en büyük sorunun Enternasyonalin kökünü kazımak olduğunu ilân ediyor. Ulusal Meclisin "köylüler"i, Enternasyonale karşı böğürüyorlar ve tüm Avrupa basını da koroya katılıyor. Birliğimize adamakıllı yabancı, saygıdeğer bir Fransız yazarı,* düşüncesini şu sözlerle dile getiriyor:

"Komün üyelerinin çok büyük bir bölümünün olduğu kadar, Ulusal Muhafız Merkez Komitesi üyeleri de, Uluslararası İşçi Birliğinin en etkin, en akıllı ve en gözüpek kişileri ... aşırı derecede dürüst, içten, akıllı, canla başla bağlı, temiz ve sözcüğün iyi anlamında bağnaz insanlardır."

Polis kafası iliklerine işlemiş burjuva anlayışı, Uluslararası İşçi Birliğini doğal olarak, merkez otoritesinin zaman zaman çeşitli ülkelerde patlamalar buyurduğu bir tür gizli fesat komitesi olarak tasarlıyor. Gerçekte bizim Birliğimiz, uygar dünyanın çeşitli ülkelerinin en ileri işçilerini birleşti-

* Büyük bir olasılıkla Robinet. —*Ed.*

ren uluslararası bağdan başka bir şey değildir. Nerede olursa olsun, sınıf mücadelesi hangi biçim altında ve hangi koşullar içinde gerçeklik kazanırsa kazansın, Birliğimiz üyelerinin ilk safta bulunmaları çok doğaldır. Onun üzerinde bittiği toprak, modern toplumun ta kendisidir. Büyük kanlar dökülmesi pahasına da olsa, o oradan sökülüp atılamaz. Onu oradan söküp atmak için, hükümetlerin, kendi öz asalak varoluşlarının başlıca koşulu olan, Sermayenin Emek üzerindeki despotluğunun kökünü kazımaları gerekir.

İşçi Paris, Komünü ile birlikte, yeni bir toplumun şanlı öncüsü olarak her zaman yüceltilecektir. Şehitlerinin anısı, işçi sınıfının büyük yüreğinde sevgi ve saygı ile korunmuştur. Kıyıcılarına gelince, tarih onları daha şimdiden sonsuz bir teşhir direğine çivilemiştir, ve rahiplerinin tüm duaları onların günahlarını bağışlatamayacaktır.

256, High Holborn, Londra,
Western Central, 30 Mayıs 1871

NOTLAR

I

"Tutsaklar kafilesi Ulrich caddesinde durdu ve kaldırım üzerinde, yola karşı, dört-beş sıra biçiminde dizildi. General Marki de Galliffet ve kurmayı atlarından indiler ve sıranın solundan bir yoklamaya başladılar. Sıraların önünden yavaş yavaş yürüyen ve gözucuyla bakan general, şurada burada duruyor, bir adamın omuzuna vuruyor ve onu sıradan çıkarttırıyordu. Çoğu durumda, daha geniş bir konuşma olmaksızın, bu biçimde seçilen kişi, böylece az zamanda küçük bir ek kafilenin oluşmuş bulunduğu yolun ortasına itiliyordu. ... Yanlışlık için bolca yer vardı. Atlı bir subay, general Galliffet'ye, özel bir saldırı nedeniyle bir erkek ile bir kadını gösterdi. Sıralardan fırlayan kadın, diz çöktü, ve kollarını açarak, ateşli sözlerle suçsuz olduğunu söyledi. Ve o zaman, acıya aldırmaz bir çehre ve heyecansız bir duruşla, general ona şöyle dedi: 'Bayan, ben Paris'in bütün tiyatrolarında bulundum, oyununuzun benim üzerimde hiç bir etkisi olmayacak. Komedi oynama zahmetine değmez...' O gün, ya-

nında bulunanlardan göze görünecek derecede daha uzun boylu, daha pis, daha çirkin olmak, iyi bir durum değildi. Özellikle bir kişi dikkatimi çekti, çünkü o bu dünyanın acılarından tez kurtuluşunu kırık burnuna borçluydu... Böylece yüz kadar kişinin seçilmesinden sonra, bir idam mangası onları teslim aldı ve ölüm mahkûmlarını arkada bırakan kafile, yürüyüşüne yeniden başladı. Birkaç dakika sonra, ardımızda bir yaylım ateş başladı ve bir çeyrek saatten çok sürdü. Bu, böylesine hızlı bir biçimde ölüme yargılanan bu mutsuzların idamı idi." (*Daily News*'un[199] Paris muhabiri, 8 Haziran.)

"İkinci İmparatorluğun içki âlemlerindeki utanmazca davranışları ile öylesine ünlü karısının pezevengi" olan bu Galliffet, bir Fransız "Teğmen Piştov" ["*Enseigne Pistolet*"] şöhretine hak kazandı.

"İhtiyatlı bir gazete olan ve heyecan uyandırma düşkünü olmayan *Le Temps*,[200] iyice öldürülmemiş ve adamakıllı ölmeden önce gömülmüş bulunan insanların tüyler ürpertici öyküsünü anlatıyor. Öldürülen insanlardan çoğu, aralarından bazıları yarım yamalak olmak üzere, Saint-Jacques-la-Boucherie arkasındaki alana gömüldü. Gündüz, işlek sokakların gürültüsü herhangi bir şeyin farkedilmesini engelliyordu, ama gecenin sessizliği içinde, çevredeki evlerde oturanlar, uzaktan gelen iniltiler tarafından uyandırıldılar, ve sabah büzülmüş bir elin topraktan çıktığı görüldü. Sonuç olarak, cesetlerin çıkarılmasına girişme buyruğu verildi... Birçok yaralının canlı canlı gömüldüğünden en küçük bir kuşku yok. Brunel, geçen 24 Mayıs günü, metresi ile birlikte, Vendôme alanındaki bir evin avlusunda öldürüldüğü zaman, cesetler 27 Mayıs öğleden sonraya değin orada kaldı. Mezarcılar cesetleri almaya geldikleri zaman, kadını henüz yaşar buldular ve onu ambulansa taşıdılar; dört kurşun yemiş olmasına karşın, kadın şimdi tehlike dışındadır." (*Evening Standard*'ın[201] Paris muhabiri, 8 Haziran.)

II

Aşağıdaki mektup, Londra'da çıkan *Times* gazetesinin 13 Haziran günlü sayısında yayımlandı;[202]

"*Times* Yayımcılarına:

"Bayım,

"6 Haziran 1871 günü, Bay Jules Favre, bütün Avrupa devletlerine bir bildirge göndererek, Uluslararası İşçi Birliğine karşı bir ölüm avı açmak için onlara başvurdu. Birkaç gözlem bu belgeyi karakterize etmeye yetecek.

"Tüzüğümüzün girişinde, Enternasyonalin '28 Eylül 1864 günü, Londra, Longrace, St. Martin's Hall'de düzenlenen açık bir toplantıda' kurulmuş bulunduğu açıklanmıştır. Kişisel nedenlerinden ötürü, Jules Favre kuruluş tarihini 1862'den önceye atıyor.

"İlkelerimizi açıklama ereğiyle, *Enternasyonalin* '25 Mart 1869 günlü gazetesi'ni aktardığını bildiriyor. Ve neyi aktarıyor? Enternasyonal olmayan bir derneğin gazetesini. O bu türlü bir manevraya, henüz görece genç bir avukat iken, Cabet tarafından alçaltıcı yazı yayınlama nedeni ile dava edilen *le National* gazetesini savunma zorunda kaldığı zaman da başvurmuştu. O zaman da, kendi kafasından kattıklarını okuyarak, Cabet'nin yergi yazılarından parçalar okuduğunu ileri sürmüş, mahkemenin aynı oturumunda meydana çıkan ve, Cabet'nin hoşgörüsü olmasaydı, Jules Favre'ın Paris barosundan atılmasına yolaçacak olan bu manevrayı çevirmişti. Onun tarafından Enternasyonal belgeleri olarak aktarılan belgelerden hiç biri Enternasyonale ilişkin değildir. Örneğin, şöyle diyor:

" 'İttifak tanrıtanımaz olduğunu ilân eder, der 1869 Temmuzunda Londra'da kurulmuş bulunan Genel Konsey.'

"Genel Konsey hiç bir zaman böyle bir belge yayımlamamıştır. Tersine, o, İttifakın, Jules Favre tarafından anılan Cenevre *Sosyalist Demokrasi İttifakı*'nın (*Alliance de la démocratie socialiste*) kuruluş tüzüğünü aşağılayan bir belge yayımlamıştır.

"Jules Favre, kısmen imparatorluğa karşı yöneltilmiş olduğunu da ileri sürdüğü, genelgesinin bir ucundan öbürüne, imparatorluk savcılarının Enternasyonal üzerine uydurdukları, ve hatta bu imparatorluk mahkemeleri karşısında bile sefilce yıkılmış bulunan polis uydurmalarını yinelemekten başka bir şey yapmıyor.

"Son savaş üzerindeki (geçen temmuz ve eylüldeki) her

iki çağrısında da, Enternasyonal Genel Konseyinin Fransa'ya karşı Prusya fetih planını kınamış olduğu bilinir. Savaş başladıktan az sonra, Jules Favre'ın özel sekreteri olan Bay Reitlingen, Konsey aracılığı ile, ulusal savunma hükümeti yararına, Bismarck'a karşı bir gösteri düzenlenmesi için bazı Genel Konsey üyelerine, elbette boş yere, başvurmuştur; bu üyelerden cumhuriyet adının anılmaması özellikle istenmişti. Genel Konseyin, 9 Eylül günlü çağrısında, Paris işçileri Jules Favre ve meslektaşlarına karşı kesin olarak uyarılmış bulunmalarına karşın, Jules Favre'ın Londra'ya beklenen gelişi onuruna, kuşkusuz en iyi niyetlerle, gösteri hazırlıkları yapılmıştı.

"Eğer Enternasyonal de, Jules Favre konusunda, bütün Avrupa hükümetlerine, onların müteveffa Bay Millière tarafından Paris'te yayınlanmış bulunan belgeler üzerine özel dikkatini çeken bir genelge gönderseydi, Jules Favre ne derdi?

"Saygılı hizmetkârınızım, bayım."

256, High Holborn, Londra,
Western Central, 12 Haziran

"JOHN HALES
Uluslararası İşçi Birliği
Genel Konsey sekreteri"

"Uluslararası Dernek ve erekleri" üzerindeki bir makalede, Londra'da yayımlanan (24 Haziran günlü) *Spectator*,[111] sofu haberci olarak, benzer başka marifetler arasında, ve Jules Favre'ın yapmış bulunduğundan daha da eksiksiz bir biçimde, "İttifak"ın yukarda sözü geçen belgesini, Enternasyonalin yapıtı olarak aktarıyor, ve bu iş yukardaki yanıtın *Times*'da yayımlanmasından onbir gün sonra yapılmış bulunuyor. Bu bizi şaşırtmadı. Çok zaman önce, Büyük Frédéric, tüm cizvitler içinde, protestan cizvitlerin en kötüleri olduklarını söylemekten hoşlanıyordu.

Marx tarafından Nisan-Mayıs
1871'de yazılmıştır

1871 Haziran ortasında, Londra'da ve,
1871-1872 yılları içinde de. çeşitli
Avrupa ülkeleri ve Birleşik Devletler'de
ayrı bir broşür biçiminde
yayımlanmıştır

İŞÇİ SINIFININ SİYASAL EYLEMİ ÜZERİNE

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİNİN LONDRA KONFERANSINDA YAPILAN KONUŞMANIN TUTANAĞI
21 EYLÜL 1871[203]

SİYASAL sorunlar karşısında mutlak bir tarafsızlık içinde bulunmak olanaksız; tarafsız basın da her gün siyaset yapıyor. Buradaki sorun, bunun nasıl yapıldığı ve bunun ne türden bir siyaset olduğudur. Bunun dışında, tarafsızlık bize göre olanaksızdır. İşçi sınıfı partisi, siyasal bir parti olarak, şu anda ülkelerin çoğunda faaliyet göstermektedir, ve biz tarafsızlık vaazederek onu mahvedecek kişiler değiliz. Pratik yaşamın deneyimi, mevcut hükümetlerin siyasal baskıları, sevsinler sevmesinler, ve bu ister siyasal ister toplumsal amaçlarla olsun, işçileri siyasetle uğraşmaya zorlamaktadır. Onlara tarafsızlık vaazetmek, onları burjuva siyasetinin kucağına atmak demektir. Proleter siyasal eylemi gündeme getirmiş olan Paris Komününün hemen ardından, tarafsızlık diye bir şey hele hiç sözkonusu değildir.

Biz, sınıfların ortadan kaldırılmasını istiyoruz. Bunu gerçekleştirmenin yolu nedir? Proletaryanın siyasal egemenliğidir. Bunun herkesçe teslim ediliyor olmasına karşın, gene de, siyasete karışmamamız söyleniyor! Tarafsızlıkçılar, kendilerinin devrimci olduklarını söylüyorlar, hem de devrimci *par excellence*.* Ama devrim en yüce siyasal eylemdir, ve devrim isteyen kişi onu gerçekleştirme aracını da, yani devrimi hazırlayan ve işçilerin devrimci bir eğitimden geçmelerini sağlayan —ki bu olmaksızın, işçilerin, savaşın hemen ertesi günü Favre'ların ve Pyat'ların ağına düşecekleri kesindir— siyasal eylemi de istemek zorundadır. Ama bizim siyasetimiz işçi sınıfı siyaseti olmalıdır. İşçi partisi hiç bir zaman herhangi bir burjuva partisinin kuyruğu olmamalı; kendi hedefine, kendi siyasetine sahip bağımsız bir parti oluşturmalıdır.

Siyasal özgürlükler, toplanma ve örgütlenme hakkı, basın özgürlüğü — bizim silahlarımız işte bunlardır. Bunlar bizim elimizden alınmaya kalkışılırken kollarımızı kavuşturup tarafsız mı kalacağız? Siyasete karışmanın mevcut durumu kabullenmek anlamına geldiği söyleniyor. Tersine, mevcut durum bize ona karşı çıkma olanağı verdiği sürece, bu olanağı kullanmamız hiç de mevcut durumu kabullenmek demek değildir.

Tam metin olarak ilk kez 1934'te,
Internationale Communiste,
n° 29'da yayımlanmıştır

* Eksiksiz devrimci. —ç.

KARL MARX VE FRİEDRİCH ENGELS

ENTERNASYONAL İÇİNDEKİ SAHTE BÖLÜNMELER

ULUSLARARASI İŞÇİ BİRLİĞİ GENEL KONSEYİNİN ÖZEL TAMİMİ[204]

ŞİMDİYE dek, Genel Konsey, Enternasyonalin iç çekişmelerine herhangi bir biçimde müdahale etmekten tamamıyla kaçınmış ve Birliğin bazı üyeleri tarafından iki yıldan fazla bir zamandır kendisine karşı girişilen açık saldırılara hiç bir zaman açıkça yanıt vermemiştir.

Ama, Enternasyonal ile, kurulduğundan beri ona karşı düşmanlık etmiş bir dernek* arasındaki kafa karışıklığını bazı düzenbazların kasıtlı olarak sürdürmek yolundaki inatçı çabaları karşısında, Genel Konsey, bu suskunluğunu sürdürebildiyse bile, kurulduğundan bu yana Enternasyonalin en ciddî sınavını verdiği bir sıra, bu derneğin yarattığı skandallar sayesinde Avrupa gericiliğinin sağladığı destek, Genel

* Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı. —*Ed.*

Konseyi, bütün bu entrikalara ilişkin tarihsel gerçekleri ortaya koymakla yükümlü kılmaktadır.

I

Genel Konseyin Paris Komününün düşmesinden sonraki ilk eylemi, *Fransa'da İç Savaş* konusundaki Çağrısını* yayınlamak oldu ve, burada, Komünün o anda burjuvazinin, basının ve Avrupa hükümetlerinin, yenik düşmüş Parislilere en aşağılık iftiralar yağdırmalarına bahane yaratan bütün eylemlerine arka çıktı. Bizzat işçi sınıfından olan bazıları bile davalarının yitirilmiş olduğunu hâlâ anlamıyorlardı. Konsey, bu gerçeği, öteki şeyler yanında, iki üyesinin, çağrıda yeralan arka çıkmanın tümünü reddeden Yurttaş Odger ve Lucraft'ın, istifalarıyla anladı. Paris olaylarına ilişkin olarak işçi sınıfı saflarındaki görüş birliğinin, bu çağrının bütün uygar ülkelerde yayınlanmasıyla sağlandığı söylenebilir.

Öte yandan, Enternasyonal, burjuva basınında ve özellikle önde gelen İngiliz gazetelerinde çok güçlü bir propaganda olanağı bulmuştur; Çağrı, bunları, Genel Konseyin yanıtlarıyla sürdürülen polemiğe katılmaya zorlamıştır.

Çok sayıda Komün mültecisinin Londra'ya gelmesi, Genel Konseyin bir Yardım Komitesi halini almasını ve sekiz ayı aşkın bir süre, olağan görevlerini yürütmenin yanısıra, bu işlevi de yerine getirmesini gerektirdi. Söylemeye gerek yok ki, Komünün yenik düşmüş ve sürülmüş kişilerinin burjuvaziden bekledikleri hiç bir şey yoktu. İşçi sınıfına gelince, yardım çağrıları zor bir ana rastladı. İsviçre ve Belçika, desteklemek ya da Londra'ya göndermek durumunda kaldıkları mültecilerden kendilerine düşen payı zaten almış bulunuyorlardı. Almanya'da, Avusturya'da ve İspanya'da toplanan fonlar, İsviçre'ye gönderilmişti. Sonuncu hesaplaşması Newcastle'da yer almış olan İngiltere'deki dokuz saatlik işgünü için verilen büyük savaş,[205] hem işçilerin bireysel katkılarını ve hem de, aslında, tüzük gereğince, ancak iş uyuşmazlıkları için kullanılabilecek olan *Trade-Union*ların kurdukları fonları tüketmişti. Bu arada Konsey, her hafta dağıttığı

* Bkz: bu cildin 22-53. sayfaları. —*Ed.*

parayı, titiz bir çalışmayla ve yazışmayla kıdım kıdım biraraya getirebildi. Amerikalı işçiler bu çağrıya istenilenden daha cömertçe karşılık verdiler. Konsey, dehşete kapılmış burjuvazinin Enternasyonalin kasalarında istiflenmiş olduğuna inandığı milyonları ne yazık ki kullanamamıştır!

Mayıs 1871'den sonra, Komün mültecilerinin bazılarından, savaş yüzünden içersinde Fransız tarafının artık temsil edilmediği Konseye katılmaları istendi. Yeni üyeler arasında, bazı eski enternasyonalciler ve devrimci enerjileriyle tanınan ve seçilmeleri Paris Komününe bağlılık belirtisi olan kimselerden oluşan küçük bir azınlık vardı.

Bütün bu sıkıntılar arasında Konsey, bir de, o sıra toplantıya çağırmış olduğu Delegeler Konferansı için hazırlanmak zorundaydı.[206]

Bonapartçı hükümet tarafından Enternasyonale karşı alınmış olan sert önlemler, Basle Kongresinin[100] bir kararı uyarınca Paris'te toplanması gereken Kongrenin yapılmasını engellemişti. Genel Konsey, Tüzüğün 4. maddesinin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, 12 Temmuz 1870 tarihli tamimi ile Kongreyi Mainz'de topladı. Aynı sırada, çeşitli federasyonlara gönderdiği mektuplarda, Genel Konseyin yerinin İngiltere'den bir başka ülkeye aktarılmasını önerdi ve delegelere bu konuda kesin yetki verilmesini istedi. Federasyonlar, oybirliği ile, Genel Konseyin Londra'da kalmasında ısrar ettiler. Bundan birkaç gün sonra başlayan Fransa-Prusya savaşı, Kongreyi toplama konusundaki her türlü planın bir yana bırakılmasını gerektirdi. Danıştığımız federasyonların, bize, gelecek Kongrenin tarihini siyasal duruma göre saptama yetkisini vermeleri bundan sonradır.

Siyasal durum izin verir vermez, Genel Konsey, 1865 Konferansını[42] ve her Kongrenin kapalı yönetsel oturumlarını örnek alan kapalı bir konferans topladı. Jules Favre'ın bütün hükümetlerden, İngilizlerden bile, mültecilerin adi suçlular olarak iadelerini istediği; Dufaure'un Tarım Meclisine[160] Enternasyonali yasaklayan bir yasa —ki sonradan bunun iki yüzlü bir kopyasını Malon Belçikalılara sunmuştur— önerdiği;[207] İsviçre'de, bir Komün mültecisinin, federal hükümetin kendisi hakkında geri iade edilme kararı almasını beklerken gözaltına alındığı; Enternasyonal üyelerinin avlan-

masının Beust ile Bismarck arasındaki ittifakın açık temeli olduğu ve Victor-Emmanuel'in bu ittifakın anti-Enternasyonal hükmünü derhal benimsediği; kendisini tamamıyla Versailles kasaplarının emrine veren İspanyol hükümetinin Madrid Federal Konseyini Portekiz'e iltica etmeye zorladığı;[208] son olarak, Enternasyonalin ilk görevinin kendi örgütünü güçlendirmek ve hükümetlerin yaptığı düello çağrısını kabul etmek olduğu bir sırada, açık bir Kongre yapmak olanaksızdı ve bu olsa olsa kıta delegelerinin ihbar edilmeleri sonucunu verirdi.

Genel Konsey ile düzenli ilişki içersinde olan bütün kesimlerin, açık bir toplantı olmasa bile, ciddî güçlüklerle karşı karşıya olan bir Konferansa çağrılmaları uygun bir zamanda oldu. Fransa, içinde bulunduğu durum yüzünden, elbette, delegelerini seçemedi. İtalya'da o sıra örgütlü tek kesim Napoli kesimiydi; ama tam bir delege önereceği sırada ordu tarafından dağıtıldı. Avusturya ve Macaristan'da en faal üyeler hapse atılmışlardı. Almanya'da en çok tanınan üyelerden bazıları vatana ihanet suçundan mahkûm olmuşlar, ötekiler ise içeri atılmışlar ve partinin fonları bunların ailelerine yardım için harcanmıştı. Amerikalılar, Konferansa Enternasyonalin oradaki durumuna ilişkin ayrıntılı bir muhtıra gönderdiyseler de, delegasyona ait parayı mülteciler için kullanmışlardı. Bütün federasyonlar, aslında, açık bir kongrenin yerine kapalı bir konferansın yapılması gerekliliğini kabul etmişlerdi.

17-23 Eylül 1871 tarihleri arasında Londra'da yapılan toplantıdan sonra, Konferans, Genel Konseye, aldığı kararları yayınlama, yönetmelikleri birleştirme ve bunları gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş Genel Tüzük* ile birlikte üç dilden yayınlama, üyelik kartlarının yerini mühürlü belgelerin alması yolundaki kararı uygulama, İngiltere'deki Enternasyonali yeniden örgütleme,[209] ve, son olarak, bu çeşitli işler için gerekli parayı sağlama yetkisini verdi.

Konferans belgelerinin yayınlanmasının ardından gerici basın, Paris'ten Moskova'ya, Londra'dan New-York'a kadar, işçi sınıfı politikası konusundaki kararın** Enternasyonalin

* Bkz: bu cildin 21-24. sayfaları. —*Ed.*

derhal yasa-dışı bırakılmasını gerektirecek kadar tehlikeli tertipler içerdiğini —*Times*[173] bu kararı "soğukkanlılıkla hesaplanmış bir küstahlık" diye suçladı— ilân etti. Öte yandan, sahtekâr sekter kesimlere ağır bir darbe indiren karar,[210] uluslararası polise, Genel Konseyin ve Konferansın alçakça despotluğuna karşı sözümona koruduğu işçilerin sınırsız özgürlükleri konusunda gürültülü bir kampanya başlatmak üzere uzun zamandır beklediği fırsatı verdi. İşçi sınıfı kendisini o denli "ağır bir baskı altında" hissetti ki, Genel Konseye, Avrupa'dan, Amerika'dan, Avustralya'dan hatta Hindistan ve Güney-Doğu Asya'dan yeni üyelerin alınması ve yeni kesimlerin kurulması yolunda raporlar geldi.

II

Uluslararası polisin yakınmalarına benzer ihbarların burjuva basınında yeralması bizim Birliğin içinde bile yankılar uyandırdı. Görünüşte Genel Konseye, ama aslında Birliğe yöneltilmiş bazı entrikalara girişildi. Bu entrikaların ardında Rus Mihayl Bakunin'in babalık ettiği kaçınılması olanaksız *Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı* vardı. Bakunin, Sibirya'dan dönüşünde, Herzen'in *Kolokol*'unda[211] yazmaya ve uzun deneyimlerinin sonucu olan Pan-slavizm ve ırk savaşı düşüncelerini yaymaya başladı.[212] Daha sonra, İsviçre'de bulunduğu sıra, kendisine Enternasyonale karşı kurulmuş olan Barış ve Özgürlük Ligasının[213] yürütme Komitesinde görev verildi. Bu burjuva derneğin işleri gittikçe kötü gitmeye başlayınca, başkanı Bay G. Vogt, Bakunin'in tavsiyesine uyarak, Enternasyonalin Eylül 1868'de Brüksel'de toplanan Kongresine[214] Liga ile ittifak kurmasını önerdi. Kongre, oybirliği ile, iki seçenek önerdi: Liga ya Enternasyonal ile aynı amacı taşıyordur, ki bu durumda varolması için bir neden yoktur: ya da amacı farklıdır, ki bu durumda bir ittifak olanaksızdır. Bakunin, birkaç gün sonra, Liganın Bern'de toplanan Kongresinde, tersyüz etti. Derme-çatma bir program önerdi, bu programın bilimsel değeri şu tek tümcecikten anlaşılabilir: "*sınıfların iktisadî ve toplumsal eşitliği.*"[215] Önemsiz bir azın-

** Bkz: bu cildin 294-295. sayfaları. —*Ed.*

lık tarafından desteklenince, Enternasyonalin Genel Tüzüğünün yerine Liganın reddetmiş olduğu bu derme-çatma programı geçirmeyi ve Genel Konseyin yerine kendi kişisel diktatörlüğünü geçirmeyi kafasına koyup, Enternasyonale katılmak üzere, Birlikten ayrıldı. Ve bu amaçla Enternasyonal içinde Enternasyonal olmayı amaçlayan özel bir araç yarattı — *Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı.*

Bakunin bu derneğin kurulması için gerekli unsurları, İtalya'da bulunduğu sıra kurmuş olduğu ilişkilerde ve kendisine özel görevliler olarak ve İsviçre'de, Fransa'da ve İspanya'da Enternasyonalin üyeleri arasından adam bulmada hizmet eden küçük bir Rus mülteci grubunda buldu. Ama ancak Belçika ve Paris Federal Konseylerinin *İttifakı* tanımayı peşpeşe reddetmelerinden sonradır ki, "yanlış anlaşılmış" Bern programının sadık bir kopyasından başka bir şey olmayan yeni derneğin tüzüğünü Genel Konseyin onayına sunmaya karar verdi. Konsey buna 22 Aralık 1868 tarihli şu tamimle karşılık verdi:

GENEL KONSEYDEN ULUSLARARASI SOSYALİST DEMOKRASİ İTTİFAKINA

Bir ay kadar önce, bazı yurttaşlar, "siyasal ve felsefî sorunları yüce *eşitlik,* vb. ilkesi temeli üzerinde incelemenin kendi özel görevleri" olduğunu belirterek, Cenevre'de, *Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı* adını taşıyan yeni bir uluslararası derneğin *Girişimci Merkez Komitesini* kurdular.

Bu Girişimci Komite tarafından yayınlanan program ve tüzük, Uluslararası İşçi Birliğinin Genel Konseyine ancak 15 Aralık 1868'de iletilmiştir. Bu belgelere göre, adı geçen İttifak, "Enternasyonalin içinde tamamen erimiştir" ve aynı zamanda da, Birliğin tamamen dışında kurulmuştur. Sırasıyla Cenevre,[216] Lozan[217] ve Brüksel kongrelerinde seçilmiş olan Genel Konseyin yanısıra, Girişimci Komitenin hazırladığı tüzük gereğince, Cenevre'de kendi kendini atayan bir başka Genel Konsey olacaktır. *Enternasyonalin* yerel gruplarının yanısıra, *İttifakın, Enternasyonalin* ulusal bürolarından bağımsız çalışan kendi ulusal büroları aracılığı ile "İttifakın

Merkez Bürosundan Enternasyonale kabul edilmelerini isteyecek" yerel grupları olacaktır; *İttifak* merkez komitesi, Enternasyonale böylece katılma hakkını kendinde görmektedir. Son olarak, *Uluslararası İşçi Birliği Genel Kongresi*nin taydaşı, *İttifakın Genel Kongresinde* de yeralacaktır, çünkü, Girişimci Komitenin tüzüğünde belirtildiği gibi, Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı delegasyonu, yıllık işçi kongresinde Uluslararası İşçi Birliğinin bir şubesi olarak, *"kendi toplantısını ayrı bir binada yapacaktır"*.

Uluslararası İşçi Birliğinin hem içinde ve hem de dışında faaliyet gösteren ikinci bir uluslararası organın varlığının bu Birliği dağıtmanın en emin yolu olacağını; birkaç kişinin oluşturduğu her grubun, herhangi bir yerde, Cenevre girişimci grubunu taklit etme ve, azçok haklı gerekçelerle, Uluslararası İşçi Birliğinin içersinde başka özel görevlere sahip başka uluslararası birlikleri sokma hakkına sahip olacağını;

Uluslararası İşçi Birliğinin, böylelikle, çok geçmeden, her milliyetten ve partiden entrikacıların oyuncağı haline geleceğini;

dahası, Uluslararası İşçi Birliği Tüzüğünün, üyeliğe, ancak yerel ve ulusal şubeleri kabul ettiğini (bkz: Tüzüğün I. ve VI. maddeleri);

Uluslararası İşçi Birliği kesimlerinin Uluslararası Birliğin Tüzüğüne ve yönetmeliklerine ters düşen tüzük ve yönetmelikler kabul edemeyeceklerini (bkz: yönetmeliklerin XII, maddesi);

Uluslararası İşçi Birliğinin Tüzüğünün ve Yönetmeliklerinin ancak Genel Kongre tarafından değiştirilebileceğini, bunun için de, hazır bulunan delegelerin üçte-ikisinin böyle bir değişiklik lehinde oy kullanmaları gerektiğini (bkz: yönetmeliklerin XIII. maddesi);

Brüksel'deki Genel Kongrenin *Barış Ligasına* karşı oybirliği ile aldığı kararlarında bu sorunun zaten karara bağlanmış bulunduğunu;

bu kararlarda, Kongrenin, Barış Ligasının var olması için hiç bir gerekçenin bulunmadığını, çünkü, son açıklamalarına göre, amacının ve ilkelerinin Uluslararası İşçi Birliğininkilerle aynı olduğunu ilân ettiğini;

İttifakın Cenevre girişimci grubunun bazı üyelerinin, Brüksel Kongresi delegeleri olarak, bu kararlar lehinde oy kullanmış olduklarını gözönüne alan Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyi, 22 Aralık 1868 tarihli toplantısında, oybirliği ile şu karara vardı:

1) Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakının tüzüğünün, Uluslararası İşçi Birliği ile olan ilişkileri belirleyen bütün maddelerinin geçersiz ve anlamsız olduklarını ilân eder.

2) Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı, Uluslararası İşçi Birliğinin şubeliğine kabul edilemez.

Londra, 22 Aralık 1868

G. Odger, Toplantı başkanı
R. Shaw, Genel Sekreter

Bundan birkaç ay sonra, İttifak, Genel Konseye tekrar başvurarak, *ilkelerinin* kabul edilip edilmediğini sordu; *evet mi, hayır mı?* Eğer evet ise, İttifak kendisini Enternasyonalin kesimleri içersinde eritmeye hazırdı. Buna yanıt olarak 9 Mart 1869 tarihli şu tamimi aldı:

GENEL KONSEYDEN ULUSLARARASI SOSYALİST DEMOKRASİ İTTİFAKI MERKEZ KOMİTESİNE

Tüzüğümüzün 1. maddesine göre, Birlik, aynı amaca, yani *işçi sınıfının karşılıklı dayanışmasına, ilerlemesine ve kesin kurtuluşuna* yönelik bütün işçi derneklerini kabul eder.

İşçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki kesimleri kendilerini, farklı gelişme koşulları içersinde bulduklarından, bunların gerçek hareketi yansıtan teorik görüşleri de, bunun zorunlu sonucu olarak farklı olmaktadır.

Ama Uluslararası İşçi Birliği tarafından kurulan eylem birliği, değişik ulusal kesimlerin yayın organlarının kolaylaştırdığı düşünce alışverişi ve, son olarak, Genel Kongrelerdeki dolaysız tartışmalar, kuşkusuz, yavaş yavaş ortak bir teorik program yaratacaktır.

Bundan dolayı, *İttifakın programını eleştirel bir incelemeden geçirmek* Genel Konseyin işi değildir. Bunun proleter hareketin yeterli bir ifadesi *olup olmadığını* araştırmak zorunda değiliz. Saptamak zorunda olduğumuz tek şey, bunun Birliğimizin *genel eğilimine*, yani *işçi sınıfının kesin kurtuluşuna* ters düşen bir şey içerip içermediğidir. Programınız-

da bu koşulu yerine getirmeyen bir tümce vardır. 2. madde'de şöyle deniyor:

"(İttifak) her şeyden önce *sınıfların siyasal, iktisadî ve toplumsal eşitliğini* amaçlar."

Sınıfların eşitliği, sözlük karşılığı olarak, burjuva sosyalistlerinin inançla vaazettikleri *sermaye ile emek arasında uyum* demektir. *Uluslararası İşçi Birliğinin* yüce amacını oluşturan şey, mantıken olanaksız olan *sınıfların eşitliği* değil, tersine, *sınıfların ortadan kaldırılmasıdır*, proleter hareketin bu gerçek gizemidir.

Ama, *sınıfların eşitliği* tümceciğinin içinde yer aldığı metin, bir bütün olarak ele alındığında, bu, salt bir kalem sürçmesi gibi görünmektedir. Genel Konseyin, böylesi tehlikeli yanlış anlamalara yolaçabilecek bu tümceciği programınızdan çıkaracağınızdan kuşkusu yoktur. Birliğimizin ilkesi, Birliğimizin genel politikasına ters düşmedikçe, her kesimin kendi teorik programını özgürce oluşturmasına olanak tanımaktadır.

Dolayısıyla, İttifak kesimlerinin Uluslararası İşçi Birliğinin kesimleri *haline gelmelerini* engelleyen hiç bir şey yoktur.

İttifakın dağıtılması ve *kesimlerinin Enternasyonale katılması* bir kez sağlandı mı, yönetmeliklerimiz uyarınca *bütün yeni kesimlerin bulundukları yer ve sayısal güçleri konusunda Konseyi bilgilendirmek* gerekecektir.

9 Mart 1869 tarihli
Genel Konsey Toplantısı

Bakunin'in programının altında yer alan bazı imzalar yüzünden ve İttifakın Cenevre'deki Latin Federal Komite tarafından tanındığını sanmakla —ki, tersine, onunla herhangi bir ilişkiye girmeyi hep reddetmişti— aldanan Genel Konsey, bu koşulları kabul eden İttifakı Enternasyonale kabul etti. Böylece İttifak, ilk hedefine varmış oldu: Basle Kongresinde temsil edilmek. Yandaşlarının bu Uluslararası Kongrede başvurdukları namussuzca yollara, yalnızca ve yalnızca bu vesileyle başvurulan bu yollara karşın, Bakunin, Kongrenin Genel Konseyi Cenevre'ye aktaracağını ve eski Saint-Simon zırvalarını, yani kendisinin sosyalizm için pratik ha-

reket noktası yapmış olduğu miras haklarının derhal kaldırılması istemini resmen onaylayacağını ummakla aldanmıştı. Bu, İttifakın yalnızca Genel Konseye karşı değil, bu sekter kliğin programını ve özellikle mutlak siyasal tarafsızlık doktrinini benimsemeyi reddeden Enternasyonalin bütün kesimlerine karşı da giriştiği açık ve kesintisiz savaşın işaretiydi.

Basle Kongresinden bile önce, Neçayev Cenevre'ye geldiğinde, Bakunin, onunla biraraya gelip Rusya'da öğrenciler arasında gizli bir dernek kurdu. Gerçek kimliğini hep çeşitli "devrimci komite" adları ardında gizleyerek, Cagliostro zamanından kalma hilelere ve aldatmacalara dayanan otokratik bir güç elde etmeye çalıştı. Bu derneğin başvurduğu başlıca propaganda yolu, masum insanlara, Cenevre'den, üstünde Rusça olarak "gizli devrimci komite" yazılı sarı zarflar içersinde mektuplar göndererek onları Rus polisinin karşısında zor durumda bırakmaktan ibaretti. Neçayev duruşmasının[218] yayınlanmış tutanakları, *Enternasyonalin* adının rezilce istismar edilmiş olduğunun kanıtıdır.*

Bu sırada İttifak, ilkin Locle'de çıkan *Progrès*'te[219] ardından İttifak üyelerinden bazılarının Bakunin'in peşine takılmış oldukları Latin Federasyonunun Cenevre'de çıkan resmî gazetesi *Egalité*'de[110] Genel Konseye karşı yöneltilmiş açık bir polemik başlattı. Bakunin'in kişisel organı *Progrès*'te yayınlanan saldırılara kulak asmamış olan Genel Konsey, Latin Federal Komitesince onaylandığına inanmak zorunda olduğu *Egalité*'den gelenleri görmezlikten gelemezdi. Böylece 1 Ocak 1870 tarihli tamimi** yayınladı; burada şöyle deniliyordu:

"11 Aralık 1869 tarihli *Egalité*'de şunları okuyoruz:

" 'Genel Konseyin çok önemli sorunları ihmal ettiği *kesindir*. Kendisine yönetmeliklerin 1. maddesindeki yükümlülüklerini anımsatıyoruz: Genel Konsey, Kongre kararlarını uygulamakla yükümlüdür, vb.. Genel Konseye yanıtlanması çok uzun bir raporu gerektirecek kadar çok soru yönelte-

* Neçayev duruşmasının bir özeti kısa bir süre sonra yayınlanacaktır. Okur, orada, Bakunin'in dostlarının *Enternasyonale* atfettikleri aptalca ve rezilce vecizelerden örnekler bulacaktır. [*Yazarların notu.*]

** Karl Marx tarafından kaleme alınmış olan "Genel Konseyden Latin İsviçresi Federal Konseyine" başlıklı tamim. —*Ed.*

bilirdik. Bunlar daha sonra sorulacaktır. ... Bu arada, vb. ...'

"Genel Konsey, ne Tüzükte, ne de yönetmeliklerde, kendisini *Egalité* ile yazışma ya da polemiğe girme, ya da gazetelerden gelen 'sorulara yanıt' verme yükümlülüğü altına sokan herhangi bir maddenin varlığından habersizdir. Fransız Isviçresi'nın şubelerini Genel Konsey karşısında temsil eden yalnızca Cenevre'deki Federal Komitedir. Federal Komite bizden yasal olan tek yolla, yani sekreteri aracılığıyla isteklerde bulunur ya da bizi kınarsa, Genel Konsey bunu yanıtlamaya her zaman hazırdır. Ama Federal Komitenin ne kendi işlevlerini *Egalité*'ye ve *Progrès*'e bırakmaya, ne de bu gazetelerin kendisine ait olan işlevlere elkoymalarına izin vermeye hakkı vardır. Genel olarak söylemek gerekirse, Genel Konseyin ulusal ve yerel komitelerle olan yönetsel yazışmalarını, Birliğin genel çıkarlarını büyük çapta zedelemeksizin yayınlamak olanaksızdır. Dolayısıyla, Enternasyonalin öteki organları da *Progrès*'i ve *Egalité*'yi taklit edecek olsalar, Genel Konsey, ya sessiz kalarak kendisini kamuoyu önünde küçük düşürmek, ya da bunlara açıkça yanıt vererek yükümlülüklerini çiğnemek seçenekleriyle karşı karşıya kalırdı. *Travail*'i[220] Genel Konseyi kınamaya *çağırmada, Egalité de Progrès*'e katılmıştır. Bu onu Kamu Gönenci Birliği'nin[221] bir benzeri yapmaktadır."

Latin Federal Komitesi, bu arada, bu tamimi okumazdan önce, İttifak yandaşlarını *Egalité*'nin yazıkurulundan zaten atmış bulunuyordu.

1 Ocak 1870 tamimi, 22 Aralık 1868 ve 9 Mart 1869 tamimleri gibi, Enternasyonalin bütün kesimleri tarafından onaylandı.

Belirtmeye gerek yok ki, İttifak'ın kabullenmiş olduğu koşullardan hiç birisi, hiç bir zaman, yerine getirilmedi. Uydurma kesimleri, Genel Konsey için bir sır olarak kaldı. Bakunin, Enternasyonalden koparmış olduğu ve İspanya'nın, İtalya'nın ve Napoli'nin şurasına burasına dağılmış birkaç grubu kendi kişisel yönetimi altında tutmaya çalıştı. İtalya'nın öteki kentlerinde, işçilerden değil, avukatlardan, gazetecilerden ve öteki burjuva doktrinerlerden oluşan küçük kliklerle yazıştı. Barselona'da, dostlarından bazıları onun etkisini sürdürdüler. Fransa'nın güneyindeki bazı kentlerde, İtti-

fak, ilerde tekrar değineceğimiz Lyon'daki Albert Richard ve Gaspard Blanc'ın yönetimi altında, ayrılıkçı kesimler kurma yolunda bir girişimde bulundu. Kısacası, Enternasyonal içindeki enternasyonal, dernek faaliyetlerini sürdürdü.

Büyük darbe —Fransız İsviçresi'nin önderliğini ele geçirme girişimi—, İttifak tarafından 4 Nisan 1870'te açılan Chaux-de-Fonds Kongresinde indirilecekti.

Savaş, Cenevre Federasyonu ve Chaux-de-Fonds kesimleri delegelerinin karşı çıktıkları İttifak delegelerinin Kongreye katılma hakkı konusunda patlak verdi.

İttifak yandaşlarının, kendi hesaplarına göre, Federasyon üyelerinin beşte-birinden fazlasını temsil etmiyor oluşlarına karşın, Basle manevralarının yinelenmesi sayesinde, bunlar, bir ya da iki oyluk sahte bir çoğunluk elde etmeyi başardılar; öyle bir çoğunluk ki, kendi organlarının ağzıyla (bkz: 7 Mayıs 1870 tarihli *Solidarité*[222]) *onbeş* kesimden daha fazlasını temsil etmiyordu, oysa yalnız Cenevre'de otuz kesim vardı! Bu oylama üzerine, Fransız-İsviçre Kongresi, toplantılarını bağımsız olarak sürdüren iki gruba bölündü. İttifak yandaşları, kendilerini tüm Federasyonun yasal temsilcileri kabul ederek, Federal Komitenin yerini Chaux-de-Fonds'a taşıdılar ve Neuchâtel'de Yurttaş Guillaume'un yönetiminde kendi resmî organları *Solidarité*'yi kurdular. Bu genç yazarın özel görevi, Cenevre "fabrika işçileri"ni,[223] bu iğrenç "burjuvaları", Federasyonun gazetesi *Egalité*'ye karşı savaş açmakla suçlamak ve mutlak siyasal tarafsızlık vaaz etmekti. Bu temayı işleyen en önemli makalelerin yazarları, Marsilya'dan Bastelica ve İttifakın iki büyük temel direği olan Lyons'dan Albert Richard ve Gaspard Blanc'tı.

Cenevre delegeleri, dönüşlerinde, kendi kesimleri ile genel bir toplantı yaptılar ve bu toplantı, Bakunin'in ve dostlarının muhalefetine karşın, delegelerin Chaux-de-Fonds Kongresindeki davranışlarını onayladı. Bundan kısa bir süre sonra, Bakunin ve onun etkin olan suç ortakları, eski Latin Federasyonundan atıldılar.

Kongre neredeyse bitmek üzereyken, yeni Chaux-de-Fonds Komitesi, iki ay sonra Komitenin organı *Solidarité*'nin 9 Temmuz tarihli sayısında *hırsız* olmakla suçlanan sekreter F. Robert'in ve başkan Henri Chavalley'in imzalarını taşıyan

bir mektuba Genel Konseyin müdahale etmesini istedi. Genel Konsey her iki tarafın da savlarını inceledikten sonra, 28 Temmuz 1870'te, Cenevre Federal Komitesinin olduğu gibi kalmasına ve yeni Chaux-de-Fonds Federal Komitesinin de yerel bir ad almaya çağrılmasına karar verdi. Chaux-de-Fonds Komitesi, foyasını meydana çıkaran bu karar karşısında, Genel Konseyin müdahale etmesini ilk isteyenin kendisi olduğunu unutarak, onu *otoritercilik* ile suçladı. Chaux-de-Fonds Komitesinin Latin Federal Komitesi adını ele geçirmek için giriştiği inatçı girişimlerin İsviçre Federasyonunda yarattığı kargaşalık, Genel Konseyi bu Komite ile olan bütün resmî ilişkilerini askıya almak zorunda bıraktı.

Louis Bonaparte'ın ordusu Sedan'da daha henüz teslim olmuştu.[101] Savaşın sürdürülmesine karşı her tarafta Enternasyonal üyelerinden protestolar yükseliyordu. Genel Konsey, 9 Eylül tarihli çağrısında* Prusya'nın istilâ planlarını açığa çıkartarak, zafere ulaşmasının proletaryanın davası için yarattığı tehlikeye işaret etti ve Alman işçilerini ilk kurbanın kendileri olacakları konusunda uyardı. Genel Konsey, İngiltere'de, sarayın Prusya yanlısı eğilimlerini suçlayan toplantılar örgütledi. Almanya'da, Enternasyonale bağlı işçiler, cumhuriyetin tanınması ve "Fransa için onurlu bir barış..." istemiyle gösteriler örgütlediler.

Bu arada, ateşli Guillaume'un (Neuchâtelli) kavgacı tabiatı, kendisine, resmî *Solidarité* gazetesinin bir eki olarak ve bu gazetenin kisvesi altında, Prusyalılara karşı savaşmak üzere bir İsviçreli gönüllü birliği kurma çağrısında bulunan —besbelli ki sahip olduğu tarafsızlık inancının kendisini bunu yapmaktan hep alıkoymuş olduğu bir şey— *imzasız* bir manifesto[224] yayınlamak gibi parlak bir fikir verdi.

Derken Lyons ayaklanması patlak verdi.[225] Bakunin derhal oraya koştu ve Albert Richard'ın, Gaspard Blanc'ın ve Bastelica'nın desteği ile 28 Eylülde Belediye Sarayına yerleşti, ama siyasal bir hareket olarak yorumlanır diye kapısına muhafız dikmekten kaçındı. *Devletin kaldırılması*na ilişkin kararname, zor bir doğumdan sonra tam gün yüzü göreceği bir sırada, Bakunin, ulusal muhafızların birkaçı tarafından

* Bkz: bu cildin 232-240. sayfaları. —*Ed.*

çok acıklı bir biçimde kolundan tutulup atıldı.

Ekim 1870'te, Genel Konsey, Fransız üyelerinin yokluğunda, Brestli bir mülteci olan Yurttaş Paul Robin'i Genel Konsey üyeliğine aldı. Robin, İttifakın en çok adı duyulmuş yandaşlarından biri ve, dahası, içersinde o andan itibaren sürekli olarak Chaux-de-Fonds Komitesinin resmî muhabiri olarak davrandığı Genel Konseye karşı *Egalité*'de yer almış olan çeşitli saldırıların kışkırtıcısıydı. 14 Mart 1871'de, İsviçre sorununu çözümlemek üzere Enternasyonalin kapalı bir Konferans toplamasını önerdi. Konsey, Paris'in önemli olaylara gebe olduğunu görerek bunu derhal reddetti. Robin çeşitli vesilelerle bu sorunu tekrar ele aldı ve Konseyin anlaşmazlık konusunda kesin bir karar almasını bile önerdi. 25 Temmuzda, Genel Konsey, bunun Eylül 1871'de[203] toplanacak olan Konferansın ele alacağı sorunlardan biri olmasına karar verdi.

Kendi içişlerinin bir Konferans tarafından ele alınmasını hiç de arzulamayan İttifak, 10 Ağustos tarihinde, kendisinin 6 Ağustostan başlamak üzere dağılmış olduğunu ilân etti. Ama 15 Eylülde tekrar ortaya çıktı ve *Tanrıtanımaz Sosyalist Kesim* adı altında Konseye kabul edilmesini istedi. Basle Kongrenin V sayılı yönetsel kararına göre, Konsey, sekter kesimlere karşı iki yıllık mücadeleden sonra tükenmiş olan Cenevre Federal Komitesinin görüşünü almadan bu kesimi kabul edemezdi. Dahası, Konsey, Young Men's Christian Association'a*, Enternasyonalin dinsel nitelikte kesimleri tanımadığını zaten bildirmiş bulunuyordu.

İttifakın dağılma tarihi olan 6 Ağustosta, Chaux-de-Fonds Federal Komitesi Konsey ile resmî ilişki içine girme isteğini yeniledi ve 28 Haziran tarihli kararı tanımamaya ve Cenevre'ye ilişkin olarak kendisini Latin Federal Komitesi olarak görmeye devam edeceğini, ve "bunun Genel Kongrenin karara bağlayacağı bir iş olduğunu" söyledi. 4 Eylülde, aynı Komite, toplanmasını ilk isteyen kendisi olduğu halde, Konferansın geçerliliğine karşı çıktı. Konferans buna, İsviçre anlaşmazlığı konusunun üzerinde durulması için Chaux-de-Fonds Komitesinin Paris kuşatması öncesinde istemiş ol-

* İngiltere'de genç hıristiyan erkekleri örgütleyen dinsel nitelikte bir dernek. —ç.

duğu gibi, Paris Federal Komitesinin yetkili olup olmadığını sorarak karşılık verebilirdi.[226] Ama 28 Haziran 1870 tarihli Genel Konsey kararı ile yetindi (bkz: Cenevre'de çıkan *Egalité*'nin 21 Ekim 1871 tarihli sayısında açıklanan nedenler).

III

İsviçre'ye sığınan bazı Fransız sürgünlerinin orada bulunmaları, İttifaka bir miktar taze kan kazandırdı.

Enternasyonalin Cenevre üyeleri, mülteciler için ellerinden geleni yaptılar. Ta baştan itibaren onların yardımına koştular, geniş bir kampanya başlatarak İsviçre yetkililerinin, Versailles hükümetinin isteğine uyarak, mülteciler konusunda geri iade edilme kararı almalarını engellediler. Bazıları, mültecilerin sınıra ulaşmalarına yardımcı olmak üzere, Fransa'ya giderek kendilerini büyük bir tehlikeye attılar. B. Malon* gibi elebaşlarından birkaçının İttifakın adamlarıyla derhal bir anlaşmaya varıp İttifakın eski sekreteri N. Jukovski'nin yardımıyla, Cenevre'de, Latin Federasyonun dışında yeni "Sosyalist Devrimci Propaganda ve Eylem Kesimi"ni[228] kurmaya kalkıştıklarını gördüklerinde Cenevre işçilerinin uğradıkları şaşkınlığı düşünün bir. Bu kesim, tüzüğünün birinci maddesinde, "Uluslararası İşçi Birliğinin Genel Tüzüğüne bağlı kalmakla *birlikte*, Tüzüğün ve Birlik *kongrelerinin* tanıdığı özerklik ve federasyon ilkesinin mantıkî bir sonucu olarak, hakkı olan *eksiksiz eylem* ve girişim *özgürlüğünü saklı tuttuğunu*" açıklıyordu. Bir başka deyişle, İttifak için çalışmayı sürdürme özgürlüğünü saklı tutuyor.

* Son üç aydan beri, B. Malon'un *Enternasyonalin kurucusu* diye çok klişeleşmiş bir biçimde reklâmını yapmış ve yazdığı kitabı[227] *Komün konusundaki tek bağımsız yapıt* diye adlandırmış olan dostları, bu Batignolles Belediye Başkan yardımcısının şubat seçimleri arifesinde takınmış olduğu tavrı biliyorlar mı? Komünün gelmekte olduğunu henüz görmemiş olan ve meclise seçilmeyi başarmaktan başka gözü hiç bir şey görmeyen B. Malon, o sıra, dört komitenin listesinde Enternasyonal üyesi olarak yeralmak için tertiplere girişmiştir. Bu amaca ulaşmak için Paris Federal Konseyinin varlığını küstahça yadsımış ve kendisinin Batignolles'te kurmuş olduğu bir kesimin listesini tüm Birliğin listesiymiş gibi komitelere sunmuştur. —Daha sonra, 19 Martta, açık bir belgede, arife günü başarılan büyük Devrimin önderlerine hakaret etti.— Bu tepeden tırnağa anarşist kişi, bugün, bir yıl önce dört komiteye söylediği şeyi yayınlıyor ya da yayınlamıştır: Enternasyonal benim! B. Malon, hem Louis XIV'ü ve hem de çikolata imalâtçısı Perron'u aynı anda gülünç bir biçimde taklit etmenin yolunu bulmuştur. Perron kendi çikolatasının yenebilecek *tek* çikolata olduğunu ilân etmişti! [*Yazarların notu.*]

Malon'dan gelen 20 Ekim 1871 tarihli bir mektupta, bu yeni kesim, Genel Konseyden Enternasyonale alınmasını üçüncü kez istedi. Konsey, Basle Kongresinin V numaralı kararına uyarak, Konseyin bu yeni "entrika ve ihtilâf yuvası"nı tanımasına şiddetle karşı çıkan Cenevre Federal Komitesine danıştı. Konsey, koskoca Federasyonu, Bay Malon'un ve İttifakın eski sekreteri N. Jukovski'nin iradesine bağlamamakla, aslında, oldukça "otoriter" bir davranış gösterdi.

Solidarité'nin kapanmasından sonra İttifakın yeni yandaşları, daha Lozan Barış Kongresinde "Raoul Rigault ve Ferre'in, o ana kadar (tutsakların idam edilmelerine kadar) Komünün kanlı önlemler almasını, boş yere de olsa istemeyi elden bırakmamış olan iki musibet kişileri olduklarını" söylemiş olan Madam André Léo'nun yüksek yönetimi altında *Révolution Sociale*'i[229] kurdular.

Bu gazete, daha ilk sayısından itibaren kendisini, alelacele, Genel Konseye çamur atıp duran *Figaro, Gaulois, Paris-Journal*[230] ve öteki rezil gazetelerle aynı düzeye koydu. Enternasyonalin içinde bile ulusal nefret alevlerini körüklemenin tam zamanı olduğunu düşündü. Genel Konseyi, bismarkçı bir beynin yönetimindeki bir Alman Komitesi olarak adlandırdı.* Bazı Genel Konsey üyelerinin "herkesten daha fazla Galli" olmakla övünemeyeceklerini kesenkes ortaya koyduktan sonra, *Révolution Sociale*, Avrupa polisi tarafından piyasaya sürülmüş ikinci sloganı ele alıp Konseyi *otoritercilikle* suçlamaktan başka yapacak daha iyi bir şey bulamazdı. O halde, bu çocukça saçmalıklara temel olan olgular nelerdi? Genel Konsey, İttifakı doğal ölümüne terketmiş ve, Cenevre Federal Komitesi ile anlaşma içersinde, yeniden dirilmesini engellemişti. Ayrıca, Chaux-de-Fonds Komitesine, Fransız İsviçresi'ndeki Enternasyonal üyelerinin çoğunluğu ile barış içersinde yaşamasını sağlayacak bir ad almasını önermişti.

Bu "otoriter" davranışların dışında, Genel Konsey, Basle Kongresinin kendisine vermiş olduğu geniş yetkileri Ekim 1869'dan Ekim 1871'e kadar nasıl kullanmıştır?

*Konseyin ulusal bileşimi şöyleydi: 20 İngiliz, 15 Fransız, 7 Alman (ki bunlardan beşi Enternasyonalin kurucu üyeleridir), 2 İsviçreli, 2 Macar, 1 Polonyalı, 1 Belçikalı, 1 İrlandalı, 1 Danimarkalı ve 1 İtalyan. [*Yazarların notu.*]

1) 8 Şubat 1870'te, Paris'teki "Pozitivist Proleterler Derneği", kabul edilmeleri için Genel Konseye başvurdu. Konsey buna, pozitivistlerin ilkelerinin, özel tüzüklerinin sermayeye ilişkin bölümünün Genel Tüzüğün* girişiyle açıkça çeliştiğini; dolayısıyla kendi teorik görüşlerini Birliğin genel ilkeleriyle uyumlu hale getirmekte özgür kalmakla birlikte, derneğin bu ilkeleri bırakıp Enternasyonale "pozitivistler" olarak değil, "proleterler" olarak girmesini bildirerek karşılık verdi. Bu kesim, bu kararın haklılığını kabul ederek Enternasyonale katıldı.

2) Lyons'da, 1865 kesimi ile, dürüst işçiler yanında içersinde İttifakın da Albert Richard ve Gaspard Blanc tarafından temsil olunduğu yeni kurulmuş bir kesim arasında bir bölünme oldu. Daha önce buna benzer durumlarda olduğu gibi, İsviçre'de kurulan hakem mahkemesinin kararı kabul edilmedi. 15 Şubat 1870'te yeni kurulmuş bulunan kesim, Genel Konseyden anlaşmazlığı Basle Kongresinin VII sayılı kararına uygun olarak gidermesini istemenin yanısıra, 1865 kesiminin üyelerini dıştalayan ve suçlayan ve imzalanıp *iadeli postayla* geri gönderilecek hazır bir karar gönderdi. Konsey, bu görülmemiş yöntemi mahkûm etti ve gerekli belgelerin hazırlanmasını istedi. Bu isteğe verdiği yanıtta, 1865 kesimi, hakem mahkemesine sunulmuş olan Albert Richard aleyhindeki belgelerin Bakunin'in elinde olduğunu ve kendisinin bunları vermeyi reddettiğini, dolayısıyla Genel Konsevin isteğini tam olarak yerine getiremeyeceğini belirtti. Konseyin bu konuya ilişkin 8 Mart tarihli kararı hiç bir tarafın itirazıyla karşılaşmadı.

3) Birçok şüpheli kimseyi kabul etmiş olan Londra'daki Fransız kesimi, yavaş yavaş fiilen Bay Félix Pyat'ın denetlediği bir şirket haline gelmişti. Pyat, bu kesimi, Louis Bonaparte'ın katledilmesini vb. isteyen zararlı gösteriler örgütlemek ve Enternasyonal kisvesi altında kendi saçma manifestolarını Fransa'da yaymak için kullanıyordu. Genel Konsey, Bay Pyat'ın Enternasyonal üyesi olmadığını ve onun hareketlerinden kendisinin sorumlu tutulamayacağını Birlik organlarında açıklamakla yetindi. Bunun üzerine, Fransız kesimi,

* Bkz: bu cildin 21-24. sayfaları. —Ed.

artık ne Genel Konseyi ve ne de Kongreyi tanıdığını ilân etti; Londra duvarlarına kendisi dışında Enternasyonalin antidevrimci bir dernek olduğunu ilân eden duyurular yapıştırdı. Enternasyonalin Fransız üyelerinin, aslında bir polis tertibi olan ve Pyat'ın manifestolarının da böyle bir şey varmış izlenimini yarattığı bir komplo gerekçesiyle plebisit arifesinde tutuklanmaları, Genel Konseyi, Fransız kesiminin iki yılı aşkın bir süredir artık Enternasyonale dahil bulunmadığını ve bu kesimin ajitasyonunun polis ajanlarının işi olduğunu ilân eden 10 Mayıs 1870 tarihli kararını *Marseillaise*'de[133] ve *Réveil*'de[132] yayınlamak zorunda bıraktı. Bu çıkışın gerekliliği, aynı gazetelerde yayınlanan Paris Federal Komitesinin ve yargılanmaları sırasında Enternasyonalin Paris üyelerinin yaptıkları açıklamalarla tanıtlandı; her iki açıklamada da Konsey kararına atıfta bulunuluyordu. Fransız kesimi, İsviçre'deki İttifak gibi, yeni bağlantılar içinde ve değişik adlar altında Londra'da tekrar ortaya çıkmak üzere, savaşın patlak vermesiyle yokoldu.

Konferansın son günlerinde, Londra'da, komün mültecileri arasında, 35 üyeli bir "Section Française de 1871" kuruldu. Genel Konseyin ilk "otoriter" davranışı, bu kesimin sekreteri Gustave Durand'ın Fransız polis casusu olduğunu açıklayarak maskesini indirmek oldu. Elimizdeki belgeler, polisin, Durand'a ilkin Konferansa katılma, ardından Genel Konseyde bir üyelik elde etme konusunda yardımcı olma niyetinde olduğunu tanıtlamaktadır. Yeni kesimin tüzüğü, üyelerine "kendi kesimleri dışında Genel Konseye hiç bir delege alınmaması" talimatı verdiğinden, yurttaş Theisz ve Bastelica Konseyden çekildiler.

Bu kesim, 17 Ekimde, kesin yetki belgelerine sahip iki üyesini Konseye delege gösterdi; bunlardan biri topçu komitesi eski üvesi Bay Chautard'dan başkası değildi. Konsey, "1871 kesimi"nin tüzüğünü incelemeden bunları kabul etmeyi reddetti.* Burada, bu tüzüğün yolaçmış olduğu tartışmaların bellibaşlı noktalarını anımsamak yeterlidir. 2. mad-

*Bundan kısa bir süre sonra, Genel Konseye sokmayı istedikleri bu Chautard, Thiers'nin polisi olduğu gerekçesiyle kesimden atıldı. Onu suçlayanlar ile, kendilerini Genel Konseyde temsil etmekte onu herkesten daha değerli bulmuş olanlar aynı kimselerdi. [*Yazarların notu.*]

dede şöyle deniliyor:

"Kesime üye olabilmesi için, kişinin, geçim olanakları konusunda bilgi vermesi, ahlâklılık güvenceleri göstermesi vb. gerekir."

17 Ekim 1871 tarihli kararında, Konsey, "*geçim olanakları konusunda bilgi vermesi*" sözlerinin çıkartılmasını önerdi. "Şüpheli durumlarda" diyordu Konsey, "bir kesim, geçim olanakları konusundaki bilgiyi 'ahlâklılık güvencesi' olarak alabilir, ama mülteciler, grevdeki işçiler, vb. gibi öteki durumlarda geçim olanaklarının bulunmayışı pekâlâ bir ahlâklılık güvencesi olabilir. Adayların geçim olanakları konusunda bilgi vermelerini Enternasyonale kabul edilmenin genel bir koşulu yapmak, Genel Tüzüğün özüne ve sözüne ters düşen bir burjuva icadı olur." Kesim bunu şöyle yanıtladı:

"Genel Tüzük, kesimleri, üyelerinin ahlâklılığından sorumlu tutmakta, ve dolayısıyla, onlara *gerekli görecekleri* bu gibi güvenceler isteme hakkını tanımaktadır."

Genel Konsey buna 7 Ekim tarihli şu karşılığı verdi: "Bu açıdan bakıldığında, *teetotallers** tarafından kurulan bir Enternasyonal kesimi, kendi tüzüğüne şu türden bir madde koyabilir: Kesime üye olabilmek için, kişinin her türlü alkollü içkilerden uzak duracağına yemin etmesi gerekir. Bir başka deyişle, kesimler, hep, böylelikle, üyelerinin ahlâklılığından emin olma bahanesi ile, Enternasyonale kabul edilmek için, en saçma ve yersiz koşulları tüzüklerine koyabilirler. ... 'Grevcilerin geçim olanakları' diye ekliyor Section Française de 1871, 'grev fonlarından oluşur.' Birincisi, buna, bu fonun çoğu kez sözde kaldığı biçiminde yanıt verilebilir. ... Dahası, resmî İngiliz soruşturmaları, İngiliz işçilerinin çoğunluğunun —grevler ya da işsizlik, yetersiz ücret ya da ödeme koşulları ve daha birçok nedenlerle— durmadan tefecilere başvurmaya ya da *borç para bulmaya* zorlandıklarını tanıtlamıştır. Bunlar, kişinin özel yaşamına uygunsuz bir biçimde girmeksizin bilgi istenemeyecek geçim olanaklarıdır. Şu halde iki seçenek var: kesim, ahlâklılık güvencelerini yalnızca geçim olanaklarında arayacaktır, ki bu durumda Genel Konseyin önerisi bu amaca hizmet etmektedir. ... Ya da.

* İçki içmemeye yeminli kimseler. —ç.

kesim, tüzüğünün 2. maddesinde, üyeliğe kabul edilme koşulu olarak üyelerinin geçim olanakları konusunda, bile bile, ahlâklılık güvencelerinin ötesinde bilgi vermeleri gerektiğini söyler ki, bu durumda da Konsey, bunu, bunun Genel Tüzüğün özüne ve sözüne ters düşen bir burjuva icadı olduğunun doğrulanması olarak kabul eder."*

Tüzüklerinin 11. maddesinde şöyle deniliyor:

"Genel Konseye bir ya da daha çok delege gönderilir."

Konsey bu maddenin çıkartılmasını istedi, "çünkü Enternasyonal Genel Tüzüğü, kesimlere, Genel Konseye delege gönderme hakkı tanımamaktadır". "Genel Tüzük" diye ekliyordu Konsey, "Genel Konsey üyeleri için yalnızca iki seçilme yolu tanıyor: ya Kongre tarafından seçilmek, ya da Genel Konsey kararıyla alınmak. ... Londra'da bulunan değişik kesimlerden, Genel Konseye delege gönderilmesinin istendiği doğrudur, ama Genel Konsey, Genel Tüzüğü çiğnememek için, hep şu biçimde hareket etmiştir: kendilerine verilecek işlevi yerine getirmeye uygun olup olmadıklarına göre kabul ya da reddetme hakkını saklı tutarak, ilkin her kesimin göndereceği delege sayısını belirlemiştir. Bu delegeler kendi kesimleri tarafından aday gösterildikleri için değil, Tüzük Genel Konseye yeni üyeler alma hakkını verdiği için Genel Konsey üyesi olmuşlardır. Londra Konseyi, hem Uluslararası Birliğin Genel Konseyi olarak ve hem de İngiltere Merkez Konseyi olarak, son Konferansın almış olduğu karara göre hareket ederek, dolaysız olarak aldığı üyelerin yanısıra, kendi kesimleri tarafından ta baştan aday gösterilmiş olanları da kabul etmeyi uygun bulmuştur. Genel Konseyin seçim yöntemi ile, örneğin Brüksel ya da Madrit Federal Konseyleri gibi bir ulusal Kongre tarafından görevlendirilmiş bir ulusal konsey bile olmayan Paris Federal Konseyinin seçim yöntemini bir tutmak büyük bir yanılgı olur. Paris Federal Konseyi yalnızca Paris kesimlerinin bir delegasyonu idi. ... Genel Konseyin seçim yöntemi Genel Tüzükte belirlenmiştir ... ve üyeleri de Tüzüğün ve Genel Yönetmeliklerin dışında herhangi bir başka kesin yetki kabul edemezlerdi. ... Bundan önce gelen maddeyi gözönünde bulundurur-

* Karl Marx'ın kaleme aldığı "Genel Konseyin Section Française de 1871'e İlişkin Karar Taslağı." —*Ed.*

sak, 11. madde, Genel Konseyin yapısını tamamıyla değiştirmekten, Genel Tüzüğün 3. maddesine aykırı olarak, Konseyi, koskoca Uluslararası İşçi Birliğinin etkisinin yerini yerel grupların etkisinin alacağı Londra kesimlerinin bir delegasyonu haline getirmekten başka bir anlam taşımamaktadır." Son olarak, ilk görevi Kongre kararlarını uygulamak olan (bkz: Cenevre Kongresi Yönetmeliklerinin 1. maddesi) Genel Konsey, "Section Française de 1871'in, Genel Tüzüğün Genel Konseyin oluşumuna ilişkin maddelerinde köklü bir değişiklik yapılması yolundaki düşüncesinin bu sorunla bir ilişkisinin bulunmadığı görüşünde olduğunu" söylemiştir.

Ayrıca, Konsey, öteki Londra kesimleri için yaptığı gibi, aynı koşullara sahip kesimden iki delege alacağını açıkladı.

Bu yanıtı yeterli bulmayan "1871 kesimi" 14 Aralıkta kısa bir süre sonra hain diye mülteci topluluğundan atılan yeni sekreter de dahil, bütün üyelerinin imzasını taşıyan bir "duyuru" yayınladı. Bu duyuruya göre, Genel Konsey, yasama işlevlerine elkoymayı reddettiği için, "toplumsal düşünceyi kabaca tahrif etmek" ile suçlanıyordu.

İşte, bu belgenin hazırlanmasında gösterilen iyi niyetten bazı örnekler.

Londra Konferansı, Alman işçilerinin savaş sırasındaki davranışlarını onaylamıştı.[231] İsviçreli bir delege* tarafından önerilen, Belçikalı bir delege tarafından da desteklenen ve oybirliği ile alınan bu karar, yalnızca, savaş sırasındaki antişoven tutumlarının bedelini esaretle ödemiş ve hâlâ da ödemekte olan Enternasyonalin Alman üyelerine değiniyordu. Ayrıca, herhangi bir yanlış anlamaya yolaçmamak için, Fransa Genel Konsey Sekreteri,** *Qui Vive!, Constitution, Radical, Emancipation, Europe,* vb. gazetelerinde yayınlanan bir mektubunda, bu kararın gerçek anlamını daha yeni açıklamış bulunuyordu. Bununla birlikte, sekiz gün sonra, 20 Kasım 1871'de, "Section Française de 1871"in onbeş üyesi, *Qui Vive!*'de, Alman işçilere hakaret dolu ve Konferans kararını Genel Konseyin "pan-cermen zihniyetinin" su götürmez kanıtı olarak suçlayan bir "protesto" yayınladılar. Öte yandan Almanya'nın tüm feodal, liberal ve polis basını, uluslararası düşle-

* Nikolay Utin. —*Ed.*
** Auguste Serraillier. —*Ed.*

rinin nasıl boş çıktığını Alman işçilere göstermek için, hırsla bu olaya sarıldı. Bütün bunların ardından, 20 Kasım protestosu, 14 Aralık duyurusuyla "1871 kesimi"nin tümü tarafından onaylandı.

"Genel Konseyin, üzerinde kaymakta olduğu tehlikeli otoritercilik eğik düzlemini" göstermek üzere, bu duyuru, "Genel Tüzüğün *kendisi tarafından gözden geçirilmiş* bir resmî basımının bu aynı *Genel Konsey* tarafından yayınlanışına" işaret ediyordu.

Her yeni madde konusunda, ekler bölümünde, ilk metne bağlılığı tanıtlayan özgün kaynaklara atıfta bulunulduğunu görmek için, Tüzüğün yeni basımına şöyle bir gözatmak yeterlidir! "*Resmî* basım" sözcüklerine gelince, Enternasyonalin birinci Kongresi, "Tüzüğün ve yönetmeliklerin *resmî* ve *bağlayıcı* metninin Genel Konsey tarafından yayınlanmasına" karar vermişti (bkz: "Congrès ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, tenu à Genève du 3 au 8 septembre 1866", s. 27, not).

Açıktır ki, 1871 kesimi, Cenevre ve Neuchâtel muhalifleri ile sürekli ilişki içerisindeydi. Genel Konseye saldırmakta Komünü savunmakta harcadığından daha büyük bir enerji harcamış olan üyelerinden biri, Chalain, daha önce bir Konsey üyesine yazdığı mektupta ona karşı çok ağır suçlamalar yöneltilmiş olan B. Malon tarafından, beklenmedik bir biçimde, tekrar onurlandırıldı. Ama "Section Française de 1871" duyurusunu daha henüz tezgâhlamıştı ki, kendi saflarında bir iç savaş patlak verdi. İlkin Theisz, Avrial ve Camélient ayrıldı. Ardından kesim birkaç küçük gruba bölündü; bunlardan birinin başında Varlin ve ötekilere karşı iftiralarından ötürü Genel Konseyden çıkartılmış ve sonra da 1866 Brüksel Kongresinin atadığı Belçika Komisyonu tarafından Enternasyonalden atılmış olan Bay Pierre Vésinier bulunuyordu. Bu gruplardan bir başkası, polis şefi Pietri'nin 4 Eylülde birdenbire yok olması sayesinde "titizlikle yerine getirdiği siyasetle ve Fransa'daki Enternasyonalle bir daha uğraşmama" yükümlülüğünden (bkz: "*Troisième procès de l'Association Internationale des Travailleurs à Paris*", 1870, s. 4) kurtulmuş olan B. Landeck tarafından kurulmuştu.

Öte yandan, Londra'daki Fransız mülteci yığını, Genel Konsey ile tam uyum içinde olan bir kesim kurmuşlardı.

IV

Neuchâtel Federal Komitesinin arkasına gizlenmiş olan ve Enternasyonali dağıtmak üzere daha geniş çapta bir girişimde daha bulunmaya kararlı İttifakçılar, 12 Kasım 1871'de, Sonvillier'de kendi kesimlerinin bir kongresini topladılar. Daha temmuzda, Guillaume usta, dostu Robin'e yazdığı iki mektupta, Genel Konseyi, "Cenevreli haydutlar karşısında" kendi haklarını tanımaya yanaşmayacak olursa, buna benzer bir kampanya ile tehdit etmişti.

Sonvillier Kongresi, Cenevre'deki yeni "Sosyalist-Devrimci Propaganda ve Eylem Kesimi" de dahil, dokuz kesimi temsil etme iddiasında olan onaltı delegeden oluşuyordu.

Onaltılar ilk çıkışlarını Latin Federasyonun dağıtıldığını açıklayan anarşist kararnameyi yayınlayarak yaptılar ve Latin Federasyonu da, İttifak üyelerini bütün kesimlerden atıp onlara "özerkliklerini" geri vererek misillemede bulundu. Ama Konsey, bunların, bir anlık bir sağduyu göstererek, Londra Konferansının kendilerine vermiş olduğu Jura Federasyonu adını heba ettiklerini teslim etmelidir.

Bunun ardından, Onaltılar Kongresi, çıkardığı "Uluslararası İşçi Birliğinin Bütün Federasyonlarına Tamim" ile, Konferansa ve Genel Konseye saldırarak Enternasyonali "yeniden örgütleme" yolunu tuttu.

Bu tamimi çıkaranlar, Genel Konseyi, esas olarak, 1871'de bir Kongre yerine bir Konferans toplamış olmakla suçluyorlardı. Buraya kadarki açıklamalar, bu saldırıların, İttifakın da yurttaş Robin ve Bastelica tarafından usulünce temsil olunduğu bir Konferans toplamayı oybirliği ile kararlaştırmış olan Enternasyonalin tamamına yöneltilmiş olduğunu göstermektedir.

Genel Konsey her Kongrede delege bulundurmuştur; örneğin Basle Kongresinde altı delegesi vardı. Onaltılar ise, "oy hakkına sahip altı Genel Konsey üyesinin katılacağı yolunda Konferans çoğunluğuna önceden sahtekârca teminat verildiğini" iddia ediyorlar.

Konferanstaki Genel Konsey delegeleri arasında bulunan Fransız mülteciler, aslında, Paris Komünü temsilcilerinden başkası değillerdi; ve bir sonraki Kongreye sunulacak olan tutanakların tanıtladığı gibi, İngiliz ve İsviçreli üyeleri de oturumlara ancak ender durumlarda katılabilirlerdi. Konsey üyelerinden biri, yetkisini, ulusal bir federasyondan almıştı. Konferansa gönderilen bir mektuba göre, bir başkasının yetkisi de, gazetelerde öldüğü yolunda bir haber çıktığı için geri alınmıştı.* Geriye bir delege kalıyor. Böylece tek başına Belçikalılar bile, Konsey karşısında, 6'ya 1 gibi bir çoğunluğa sahiptiler.

Gustave Durand'ın kişiliğinde safdışı bırakılan uluslararası polis, "gizli" bir konferansın toplanmasıyla Genel Tüzüğün çiğnenmiş olduğundan acı acı yakınıyordu. Bunlar genel yönetmeliklerimizden, Kongrenin yönetsel oturumlarının *kapalı olması gerektiğini* bilecek kadar haberdar değillerdi.

Bununla birlikte, bunların yakınmaları, Sonvillier'li Onaltılar arasında yankı buldu; Onaltılar şöyle haykırıyorlardı:

"Üstüne üstlük, bu Konferansın bir kararında, gelecek Kongrenin ya da *onun yerini tutacak Konferansın* zamanını ve yerini bizzat Genel Konseyin saptayacağı ilân olunuyor; böylece Genel Kongrelerin, Enternasyonalin bu büyük açık toplantılarının, yapılmamasıyla tehdit ediliyoruz."

Onaltılar, bu kararın, salt, çeşitli hükümetler karşısında, bütün baskı önlemlerine karşın, Enternasyonalin genel toplantılarını şu ya da bu biçimde yapmaya kesinlikle kararlı olduğunu göstermek için alınmış olduğunu görmeye yanaşmadılar.

2 Aralık 1871'de toplanan ve yurttaş Malon ile Lefrançais'yi kötü bir biçimde karşılayan Cenevre kesimlerinin genel toplantısında, Lefrançais, Sonvillier'li Onaltıların çıkarttıkları kararnameleri onaylayan, Genel Konseyi sansür eden ve Konferansı da tanımayan bir önerge verdi. Konferans, "yayınlanmayacak olan Konferans kararlarının, *çeşitli ülkelerin Federal Konseylerine* bunların *Genel Konseydeki* sekreterleri tarafından iletilmesini" kararlaştırmıştı.

* Sözkonusu edilen kişi Karl Marx'tır. —Ed.

Genel Tüzük ve yönetmeliklerle tam bir uyum içinde olan bu karar, B. Malon ve dostları tarafından şu biçimde çarpıtılmıştı:

"*Bazı* Konferans kararları, *yalnızca*, Federal Konseylere ve bunların sekreterlerine *iletilecektir*."

Ayrıca bunlar, tek hedefi Enternasyonalin yasaklanmış olduğu ülkelerde onu yeniden örgütlemek olan kararları "açıklık" yoluyla polise vermeyi reddettiği için Genel Konseyi "içtenlik ilkesini çiğnemek" ile suçluyorlardı.

Yurttaş Malon ve Lefrançais, ayrıca şundan yakınıyorlardı: "Konferans, ... Genel Konseye, Birliğin üzerine dayandığı ilkeleri, ya da kesimlerin ve federasyonların sahip oldukları çıkarları, ya da, son olarak, bir bütün olarak Birliğin genel çıkarlarını tartışma konusu yapan kesimlere ve federasyonlara ait her türlü yayın organları hakkında soruşturma açma ve bunları tanımama hakkını vermekle ... düşünce ve ifade özgürlüğüne bir darbe vurmayı amaçlamıştır (bkz: 21 Ekim tarihli *Egalité*)."

Peki, 21 Ekim tarihli *Egalité*'de olan neydi? "Genel Konseyin, bundan böyle, kendilerini Enternasyonalin organları olarak adlandırıp da, *Progrès* ve *Solidarité* örneklerini izleyerek, sütunlarında, tamamıyla yerel ya da Federal Komiteleri ve Genel Konseyi, ya da Federal veya Genel Kongrelerin kapalı ve yönetsel oturumlarını ilgilendiren sorunları burjuva kamuoyu önünde tartışan bütün gazeteler hakkında açıkça soruşturma açmak ve bunları tanımamak zorunda olacağı yolunda uyarıda bulunan" Konferans kararı.

B. Malon'un kötü niyetli yakınmalarını doğru bir biçimde değerlendirmek için, bu kararın, Enternasyonalin sorumlu komitelerinin yerini almayı ve orada Bohem gazetecilerin burjuva dünyasında oynadıkları rolü oynamayı arzulayan kimi gazetecilerin girişimlerine kesinlikle son verdiği akılda tutulmalıdır. Böyle bir girişimin sonucu olarak, Cenevre Federal Komitesi, İttifak üyelerinden bazılarının Latin Federasyonunun resmî organı *Egalité*'yi bu Federasyona tamamıyla düşmanca bir biçimde çıkarttıklarını gözlemlemiştir.

Kaldı ki, basının kötüye kullanılması karşısında "açıkça soruşturma açmak ve bunları tanımamak" için Genel Konse-

yin Londra konferansına gereksinmesi yoktu, çünkü Basle Kongresi, "Birliğe saldırıda bulunan bütün gazetelerin kesimler tarafından derhal Genel Konseye gönderilmesi gerektiğini" kararlaştırmıştı (Karar II).

Latin Federal Komitesi 20 Aralık 1871 tarihli açıklamasında şöyle diyor (*Egalité*, 24 Aralık): "Bu maddenin, Genel Konsey, Birliğe saldıran gazeteleri dosyalarında tutabilsin diye değil, bunları yanıtlayabilsin ve gerektiğinde iftira ve artniyetli haince çamur atmaların yıkıcı etkisini boşa çıkarabilsin diye kabul edildiği açıktır. Bu maddenin genel olarak bütün gazetelere atıfta bulunduğu ve, eğer burjuva gazetelerinin saldırılarını misillemesiz bırakmayı istemiyorsak, bize karşı saldırılarını Birliğimizin adının ardına gizlenerek yapan gazeteleri ana temsilî organınız Genel Konsey aracılığıyla tanımamanın daha da zorunlu olduğu açıktır."

Bu arada şunu da belirtelim ki, kapitalist basının Leviathan'ı* *Times*, liberal burjuvazinin gazetesi *Progrès* (Lyons), aşırı gerici bir gazete olan *Journal de Genève*[232], Konferansa karşı aynı suçlamalarda bulunmuşlar ve yurttaş Malon ve Lefrançais ile fiilen aynı ifadeleri kullanmışlardır.

Onaltıların tamimi, Konferansın toplanmasını, ardından bileşimini ve sözümona gizli niteliğini suçladıktan sonra, Konferans kararlarını suçluyordu.

İlkin, Basle Kongresinin "Enternasyonalin kesimlerini kabul etme ya da reddetme, ya da askıya alma yetkisini Genel Konseye vermekle" kendi haklarını Konseye devrettiğini belirttikten sonra, daha ileride, Konferansı şu günahı işlemekle suçlamaktadır: "Bu Konferans, ... özerk kesimlerin özgür bir federasyonu olan Enternasyonali, kesimleri gönlünün istediği gibi kabul edebilen ya da faaliyetlerini askıya alabilen bir Genel Konseyin denetimi altında disipline sokulmuş kesimlerden oluşan hiyerarşik ve otoriter bir örgüt haline dönüştürme eğilimi gösteren ... kararlar almıştır!!"

Tamim, daha ileride, "Genel Konseyin işlevlerinin niteliğini" sözümona "çarpıtmış" olan Basle Kongresi sorununu bir kez daha ele almaktadır.

* Tevratta sözü geçen büyük bir su canavarı. —ç.

Onaltıların tamiminde yeralan çelişkiler şöylece özetlenebilir: 1869 Basle Kongresi kararlarından 1871 Konferansı sorumludur; ve Genel Konsey de, kendisini Kongre kararlarını uygulamakla yükümlü kılan Tüzüğe uymaktan suçludur.

Ama aslında Konferansa karşı yöneltilen bütün bu saldırıların gerçek nedeni daha derinlerdedir. Birincisi, Konferans, aldığı kararlarla, İsviçre'deki *İttifakçıların* entrikalarına engel olmuştur. İkincisi, İttifakın başları, İtalya'da, İspanya'da ve İsviçre ile Belçika'nın bir kısmında *Uluslararası İşçi Birliğinin programı ile Bakunin'in derme çatma programı arasında* şaşırtıcı bir inatla önceden hesaplanmış bir kafa karışıklığı yaratmışlar ve sürdürmüşlerdir.

Konferans, proleter politikaya ve sekter kesimlere ilişkin aldığı iki kararında, dikkatleri bu kasıtlı yanlış anlamaya çekmiştir. Bakunin'in siyasal tarafsızlık vaazeden programının hesabını görüveren birinci kararın haklılığı, Genel Tüzüğe, Lozan Kongresi kararına ve öteki örneklere dayandırılmış olan savlarında eksiksiz bir biçimde ortaya konmaktadır.*

Şimdi de sekter kesimlere geçiyoruz:

Proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinin ilk ev-

* Konferansın *İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi* üzerine kararı şöyledir:

"Tüzüğün önsözündeki şu pasajı: 'İşçi sınıfının iktisadi kurtuluşunun her siyasal hareketin, *bir araç olarak*, tâbi olması gereken büyük amaç olduğu';

"Uluslararası İşçi Birliğinin Kuruluş Çağrısının (1864) şu sözlerini: 'Toprakbeyleri ve sermaye beyleri kendi iktisadi tekellerini savunmak ve devamını sağlamak için kendi siyasal ayrıcalıklarını her zaman kullanacaklardır. Emeğin kurtuluşunu teşvik etmek bir yana, onun yoluna olası her engeli koymayı sürdüreceklerdir. ... Siyasal iktidarın ele geçirilmesi, bu yüzden, çalışan sınıfların en büyük görevi olmuştur';

"Lozan Kongresinin (1867) aldığı şu kararı: 'İşçilerin toplumsal kurtuluşu onların siyasal kurtuluşundan ayrılamaz';

"Fransız Enternasyonallerinin plebisit arifesindeki (1870) sözde komplosuna ilişkin Genel Konsey açıklamasındaki şu sözleri: 'Elbette ki, Tüzüğümüzün metni uyarınca, İngiltere'deki, Kıta üzerindeki ve Amerika'daki bütün şubelerimiz, yalnızca işçi sınıfının militan örgütlenme merkezleri olma değil, ayrıca kendi ülkelerinde nihai amacımızın —işçi sınıfının iktisadi kurtuluşunun— gerçekleşmesine yönelik her siyasal hareketi de destekleme özel görevine sahiptirler';

"İlk Tüzüğün hatalı çevirilerinin Uluslararası İşçi Birliğinin gelişmesine ve eylemine zarar veren çeşitli yorumlara yolaçmış olduğunu;

"Enternasyonalin, işçilerin kurtuluşa yönelik her çabasını amansızca ezen ve sınıf ayrımını ve mülk sahibi sınıfların buradan kaynaklanan siyasal egemenliğini kaba kuvvet yoluyla sürdürmeye çalışan ezgin bir gericilik karşısında bulunduğunu;

resi sekter bir hareket olarak belirir. Proletaryanın henüz bir sınıf olarak davranacak kadar gelişmediği bir sırada, bu, akla-uygundur. Bazı düşünürler toplumsal karşıtlıkları eleştiriyorlar ve işçi yığınlarına, kabul etmekten, yaymaktan ve uygulamaya koymaktan başka bir şey bırakmayan hayali çözümler öneriyorlar. Bu girişimcilerin kurdukları tekkeler, doğaları gereği, tarafsızlıkçıdırlar, yani her türlü gerçek harekete, siyasete, grevlere, birleşmelere, ya da tek sözcükle, her türlü birleşik eyleme yabancıdırlar. Proletarya yığınları bunların propagandaları karşısında her zaman kayıtsız, hatta düşmanca bir tutum takınır. Çartistler[233] ve İngiliz *trade-union*cuları ovencileri ne kadar istemedilerse, Paris ve Lyons işçileri de sen-simoncuları o kadar istememişlerdir. Bu tekkeler başlangıçta, hareket için bir manivela görevi görürler, ama hareket bunları aşar aşmaz da bir engel haline gelirler, ki bundan sonra da gerici olurlar. Proletaryanın örgütlenmesini birkaç yıl engelledikten sonra, sonuçta basit birer polis aleti haline gelen Fransa'daki ve İngiltere'deki tekkelere, ve son zamanlarda da Almanya'daki lasalcılara bakın. Özetlersek, astroloji ve simya nasıl bilimin bebekliği iseler, bunlar da proleter hareketin bebekliğidirler. Enternasyonalin kurulabilmesi için proletaryanın bu evreden geçmesi zorunluydu. Sapık ve birbirlerine karşıt sekter örgütlerin tersine, Enternasyonal, bütün ülkelerdeki proleter sınıfın, kapitalistlere ve toprakbeylerine karşı, bunların devlet içinde örgütlenmiş sınıf iktidarına karşı artık mücadelede biraraya gelmiş gerçek ve militan örgütüdür. Bu nedenle Enternasyonalin Tüzüğü, yalnızca hepsi de aynı amacı güden ve proleter hareketin genel hatlarını ortaya koyup bu-

"Mülk sahibi sınıfların bu kolektif gücü karşısında, işçi sınıfının, mülk sahibi sınıflarca kurulmuş bütün eski partilerden ayrı ve onlara karşı bir siyasal parti haline gelmedikçe bir sınıf olarak davranamayacağını;

"İşçi sınıfının böyle bir parti haline gelişinin Toplumsal Devrimin ve onun nihai amacının —sınıfların kaldırılmasının— zaferinin güvence altına alınması bakımından vazgeçilmez olduğunu;

"İşçi sınıfının şimdiye kadarki iktisadi mücadeleleriyle yaratmış bulunduğu birleşik gücün, aynı zamanda, toprak beylerinin ve kapitalistlerin siyasal gücüne karşı mücadeleler için de bir araç olarak kullanılması gerektiğini;

"Gözönünde bulunduran Konferans, bütün *Enternasyonal* üyelerine şunu anımsatır:

"İşçi sınıfının savaşkan konumunda, onun iktisadi hareketi ile siyasal eylemi birbirlerine ayrılmaz'casına bağlıdır." [*Yazarların notu.*]

nun teorik olarak geliştirilmesini pratik mücadelenin gereklerine ve sosyalist inancın bütün tonlarını organlarına ve Kongrelerine hiç bir kısıtlama olmaksızın kabul eden kimseler içerisindeki görüş alışverişiyle yönlendirilmesine terkeden tek bir programı kabul eden basit "işçi dernekleri"nden sözetmektedir.

Her yeni tarihsel evrede, eski hatalar, derhal yokolmak üzere nasıl geçici olarak tekrar ortaya çıkarlarsa, Enternasyonal içersinde de sekter kesimlerin, daha az belirgin bir biçimde de olsa, tekrar boy gösterdikleri görüldü.

Bu tekkelerin zamanının artık geçmiş olduğunun kesin kanıtı, tekkelerin tekrar boy göstermelerini ileriye doğru atılmış büyük bir adım olarak gören İttifakın bizzat kendisidir; çünkü başlangıçta, bunlar, içlerinde ilerleme öğeleri taşımış olsalar bile, "Kuran'ı olmayan bir Muhammed"in* peşinden tıpış tıpış giden İttifakın programı, tantanalı sözler ardına gizlenmiş ve ancak budala burjuvaları korkutabilen ya da bonapartçılar ya da öteki savcıların elinde Enternasyonal üyelerine karşı delil olmaya yarayan** çoktan ölmüş düşünceler tortusundan başka bir şey değildir.

Sosyalizmin bütün tonlarının temsil edildiği Konferans, bunun Enternasyonalin gerçek niteliğini bir kez daha vurgulayarak onun gelişmesinde yeni bir aşama olacağı kesin inancıyla, sekter kesimlere karşı kararını oybirliği ile ilân etti. Bu kararın öldürücü bir darbe indirmiş olduğu İttifak yandaşları, bunu, salt Genel Konseyin Enternasyonal üzerindeki zaferi, tamimlerinde de işaret ettikleri gibi, Genel Konseyin bazı üyelerinin "özel programlarının", "kendi kişisel doktrinlerinin", "ortodoks doktrininin", "Birlik içersinde izin verilen tek resmî teorinin" "egemenliğini" sağlayan bir zaferi olarak yorumladılar. Kaldı ki, bu, birkaç üyenin suçu değil, bunların Genel Konseyin bir parçası oluşlarının zorunlu sonucu, "yozlaştırıcı etkisi" idi, çünkü "eşit-

* Sözü edilen kişi Bakunin'dir. —*Ed.*

** Jules Favre'nin yabancı güçlere gönderimiş olduğu genelge ve "Tarım" Meclisi (bkz: not 160) üyesi Sacase'nin Dufaure projesi konusundaki raporu da dahil, son zamanlardaki polis yayınları, ittifakın tantanalı manifestolarından yapılmış alıntılarla doludur.[234] Radikallikleri tümüyle sözde kalan bu sekterlerin lafazanlıkları, gericilerin emellerine çok iyi hizmet etmektedir. [*Yazarların notu.*]

leri üzerinde iktidar sahibi olan (!) bir kimsenin, ahlâklı bir kimse olarak kalması kesinlikle olanaksızdır. Genel Konsey bir entrika yuvası halini almaktadır".

Onaltıların görüşüne göre, Enternasyonalin Genel Tüzüğü, Genel Konseye yeni üyeler kabul etme yetkisini verme gibi ağır bir hatadan ötürü eleştirilmelidir. Bunların iddiasına göre, böyle bir yetkiye sahip olan "Genel Konsey, uygun gördüğü anda, çoğunluğunun ve eğiliminin niteliğini tamamıyla değiştirmeye yeterli sayıda bir grubu üye kabul edebilirdi".

Bunların, Genel Konseyde bulunmanın, bir kişinin yalnızca *ahlâkını* değil, sağduyusunu da yoketmeye yeterli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Başka nasıl olur da, bir çoğunluğun, kendi isteği ile yaptığı üye almalarla, kendisini bir azınlık haline getirdiği düşünülebilir?

Bununla birlikte, Onaltıların kendileri de bundan pek emin görünmüyorlar, çünkü daha ilerde, Genel Konseyin "beş yıl boyunca *sürekli olarak yeniden seçilen aynı kişilerden* oluşmuş" bulunmasından yakınıyorlar; ve bunun hemen ardından da şunu yineliyorlar: *"bunların çoğu, bir Kongre tarafından seçilmemiş olduklarından,* kurallara uygun yetkililer değillerdir."

Gerçek şudur ki, Belçika'daki, Fransız İsviçresi'ndeki, vb. Federal Konseylerde olduğu gibi, kurucu üyelerden bazıları kalmakla birlikte, Genel Konseyin bileşimi durmadan değişmektedir.

Genel Konsey, eğer kendisine verilen görevin gereğini yapacaksa, üç zorunlu koşulu yerine getirmelidir. Birincisi, çok çeşitli işlevlerini yürütmek için sayıca yeterli üyeye sahip bulunmalıdır; ikincisi, "değişik uluslara mensup işçiler Uluslararası Birlik içinde temsil ediliyor" olmalıdır; ve sonuncusu, proleter öğe ağır basmalıdır. Genel Konseyin üyeliği, işçilerin sahip oldukları mesleklerin zorunlu sonucu olarak, durmadan değişikliğe uğradığına göre, Genel Konsey, üye alma hakkı olmaksızın, bütün bu vazgeçilmez kosulları nasıl yerine getirebilir? Bununla birlikte Konsey, son Konferansta da ortaya koyduğu gibi, bu hakkın daha kesin bir tanımını zorunlu görmektedir.

İngiltere'nin kesinlikle eksik temsil olunduğu birbirini

izleyen Kongrelerde Genel Konseyin ilk üyelerinin tekrar seçilmeleri, Genel Konseyin, elinde bulunan olanaklar çevresinde, üzerine düşen görevi yapmış olduğunun kanıtı sayılmalıdır. Ama Onaltılar, tersine, bunu, olsa olsa, Basle'da "Genel Konsey lehine bir tür gönüllü feragat" noktasına kadar varan "Kongrenin gözü kapalı güveni" olarak görmektedirler.

Bunların görüşüne göre, Konseyin "normal rolü", "basit bir haberleşme ve istatistik bürosunun rolü" olmalıdır. Bu tanımı, tüzüğün yanlış bir çevirisinden çıkardıkları bazı maddeleri delil göstererek haklı çıkarıyorlar.

Bütün burjuva derneklerin tüzüklerinin tersine, Enternasyonalin Genel Tüzüğü, onun yönetsel örgütlenmesine pek az değinmektedir. Tüzük, bunun geliştirilmesini uygulamaya, ve kurallaştırılmasını gelecekteki Kongrelere bırakmaktadır. Bununla birlikte, Tüzük, Konsey üzerinde, örgütün öteki organları üzerinde olduğundan daha fazla durmaktadır, çünkü ancak çeşitli ülkelerdeki kesimlerin birliğinin ve ortak eyleminin tüzüğe gerçek bir uluslararası nitelik kazandırabileceği gözönünde bulundurulmuştur.

İlk Tüzüğün 5. maddesi,[235] "Genel Konsey, ... farklı ulusal ve yerel gruplar arasında bir uluslararası ajans kurar" diyor, ve ardından bunun işleyiş biçimine ilişkin bazı örnekler veriyor. Bu örnekler arasında Konseyden, "ivedi pratik adımların atılması gerektiğinde —örneğin uluslararası anlaşmazlıklar durumunda olduğu gibi— birleşik derneklerin eylemlerinin zamandaş ve uyumlu olması" isteniyor.

Madde şöyle devam ediyor:

"Uygun görülen her durumda, Genel Konsey, farklı ulusal ve yerel derneklere önerilerde bulunur."

Buna ek olarak Tüzük, Konseyin rolünü, Kongreleri toplamak ve düzenlemek olarak tanımlıyor ve oraya sunulacak belirli raporlar hazırlama görevini veriyor. İlk Tüzükte, çeşitli grupların bağımsız eylemi ile, Birliğin bir bütün olarak eylem birliği arasında o denli az ayrım yapılmaktadır ki, 6. maddede şöyle deniyor:

"Her ülkedeki işçi sınıfı hareketinin başarısı, birlik ve dayanışmanın gücü dışında başka bir şeyle sağlanamayacağından; öte yandan ise, Genel Konseyin faaliyeti daha et-

kin olacağından ... Uluslararası Birliğin üyeleri, kendi ülkelerindeki birbirlerinden kopuk işçi derneklerini merkezî ulusal organlar tarafından temsil edilen ulusal örgütler halinde birleştirmek için bütün güçlerini kullanırlar."

Cenevre Kongresinin ilk yönetsel kararında (Madde I) şöyle deniliyor:

"Genel Konsey, Kongre kararlarını *uygulamakla görevlidir*."

Bu karar Genel Konseyin ta baştan beri tutageldiği konumu, Birliğin *yürütme organı olma* konumunu yasallaştırdı. Herhangi bir başka "özgürce tanınmış yetki"nin yokluğunda, manevî "yetki"ye sahip olmaksızın verilen görevleri yerine getirmek güç olurdu. Cenevre Kongresi, aynı zamanda, Genel Konseyi, "Tüzüğün resmî ve bağlayıcı metnini" yayınlamakla yükümlendirdi.

Aynı Kongre şunu kararlaştırdı (Cenevre Yönetsel Kararı, Madde 14):

"Her kesim, yerel koşullara ve kendi ülkesinin yasalarına uyarlanmış kendi tüzüğünü ve yönetmeliklerini hazırlama hakkına sahiptir, ama bunlar Genel Tüzüğe ve yönetmeliklere ters düşen hiç bir şey içermemelidir."

İlkin şunu belirtelim ki, şu ya da bu kesimin kendisini Enternasyonalin bütün grupları tarafından güdülen ortak amacın dışında tutacağı herhangi bir özel ilkeler deklerasyonuna ya da herhangi özel görevlere en ufak bir atıf yoktur. Sorun, kesimlerin Genel Tüzüğü ve yönetmelikleri "yerel koşullara ve kendi ülkelerinin yasalarına" uyarlamalarından ibarettir.

İkincisi, belirli bir tüzüğün Genel Tüzüğe uygun olup olmadığını kim saptayacaktır? Açıktır ki, bu işlevle görevlendirilmiş hiç bir "otorite" yoksa, bu karar geçersiz olacaktır. Bu durumda, yalnızca polis ya da düşman kesimleri kurulabilmekle kalmayacak, sınıf-dışı (*déclassé*) sekterlerin ve burjuva iyilikseverlerin Birliğin içine sızmaları da onun niteliğini çarpıtabilecek ve bunların Kongrelerdeki sayı gücü işçileri ezebilecektir.

Ulusal ve yerel federasyonlar, kurulduklarından beri, kendi ülkelerinde, bunların tüzüklerinin Genel Tüzüğe uygun olup olmadığına bakarak, yeni kesimleri kabul ya da

reddetme hakkını kullanmışlardır. Aynı işin Genel Konsey tarafından yapılması, Genel Tüzüğün *yerel bağımsız derneklere,* yani sözü edilen ülkedeki federal bünyenin dışında kurulmuş olan derneklere, Genel Konseyle doğrudan bağlantı kurma hakkı veren 6. maddesinde yer almaktadır. *İttifak,* delegelerin Basle Kongresine kabulü için konulmuş olan koşulları yerine getirmek üzere, bu hakkı kullanmakta duraksama göstermemiştir.

Tüzüğün 6. maddesi, ayrıca, Genel Konseyin bir Federal Konsey işlevi görmesi istenilmiş olan belirli ülkelerde, buna göre, ulusal federasyonların kurulmalarına getirilen yasal engelleri ele almaktadır (bkz: *Procèsverbaux du Congrès, etc.,* de Lausanne, 1867, s. 13).[236]

Bu yasal engeller, Komünün düşüşünden beri, çeşitli ülkelerde çoğalagelmiş ve Genel Konseyin oralarda kuşkulu öğeleri Birliğin dışında tutmaya yönelik eylemlerini her zamankinden daha da zorunlu hale getirmiştir. Fransız komitelerinin, son zamanlarda, jurnalcılardan kurtulmak için Genel Konseyin müdahalesini istemiş olmalarının ve bir başka büyük ülkede* Enternasyonal üyelerinin Enternasyonalden kendi verdiği doğrudan yetki ile, ya da kendileri tarafından kurulmamış hiç bir kesimi tanımamasını istemelerinin nedeni budur. Bu isteklerini, ateşli coşkunluklarını alelacele eşi görülmemiş radikallikte kesimler kurmakla ortaya koyan ajan provokatörlerden kendilerini kurtarma zorunluluğuna dayandırıyorlardı. Öte yandan, anti-otoriterci denilen kesimler, kendi içlerinde bir anlaşmazlık çıkar çıkmaz Konseye başvurmakta, hatta Lyons anlaşmazlığında olduğu gibi, hasımlarına karşı amansızca davranılmasını istemekte duraksama göstermiyorlar. Daha yakın bir geçmişte, Konferansın ardından, Turin "İşçi Federasyonu", kendisini, Enternasyonalin bir kesimi ilân etmeye karar verdi. Bunu izleyen bölünmenin sonucunda, azınlık, Proletaryanın Kurtuluşu Derneğini[237] kurdu. Enternasyonale katıldı ve işe Juracılar lehine bir karar almakla başladı. Gazetesi *İl Proletario*[238] her türlü otoriterciliğe karşı ateş püsküren sözlerle doludur. Derneğin ödentilerini gönderirken, sekreter,** eski federasyonun da

* Avusturya. —*Ed.*

** Carlo Terzaghi. —*Ed.*

kendi ödentilerini gönderebileceği konusunda Genel Konseyi uyarıyordu. Ardından, "*Proletario*'da okumuş olacağınız gibi, *Proletaryanın Kurtuluşu Derneği*, işçi kisvesi altında *İşçi Federasyonu*nu örgütleyen burjuvazi ile her türlü dayanışmayı reddettiğini ilân etmiştir" diyor ve Konseyden "bu kararı bütün kesimlere iletmesini ve gönderilmesi halinde 10 santimlik ödentiyi geri çevirmesini" rica ediyordu.*

Genel Konsey, Enternasyonalin bütün grupları gibi, propaganda yapmakla yükümlüdür. Genel Konsey bunu manifestoları ve Enternasyonalin Kuzey Amerika'daki, Almanya'daki ve birçok Fransız kentindeki ilk örgütlerinin temellerini atmış olan görevlileri aracılığıyla gerçekleştirmiştir.

Genel Konseyin bir başka işlevi, grevlere yardım etmek ve bunların tüm Enternasyonal tarafından desteklenmelerini sağlamaktır (bkz: Genel Konseyin çeşitli Kongre raporları). Öteki şeyler arasında şu olgu da, Genel Konseyin grev hareketine müdahalesinin önemini gösterir. İngiliz Dökümcüleri Direnme Derneği, öteki ülkelerdeki, özellikle Birleşik Devletler'deki şubeleriyle, kendi başına uluslararası bir *Trade-Union*dur. Bununla birlikte, Amerikalı dökümcülerin bir grevi sırasında, bunlar, İngiliz dökümcülerin Amerika'ya getirilmelerini önlemek için Genel Konseyin aracılığını istemeyi gerekli bulmuştur.

Enternasyonalin büyümesi, Genel Konseyi ve bütün Federal Konseyleri hakem rolü oynamak zorunda bırakmıştır. Brüksel Kongresi şu kararı almıştır:

"Federal Konseyler her üç ayda bir kendi *idarî* ve *malî durumları* konusunda Genel Konseye rapor göndermekle yükümlüdürler" (Yönetsel Karar, N° 3)

Son olarak, Onaltıları kederli bir öfkeyle boğan Basle Kongresi, yalnızca, Birliğin sürekli gelişmesinin ortaya çıkardığı yönetsel ilişkileri düzenlemekle uğraşmıştır. Eğer Genel Konseyin yetkilerini aşırı ölçüde genişlettiyse, bu, bunu gerçekleştirmeye o denli hevesli Bakunin'in, Schwitzgubel'in,

*Bakunin'in bir dostu olan sekreterleri tarafından temsil olunan Proletaryanın Kurtuluşu Derneğinin *görünürdeki* düşünceleri o sıra bunlardı. Ama bu kesimin eğilimleri aslında çok farklıydı. Dernek, ikili oynayan bu hainî zimmetine para geçirmekten ve Turin polis şefiyle dostluk ilişkisi kurmaktan ötürü ihraç ettikten sonra, kendisiyle Genel Konsey arasındaki bütün yanlış anlamaları ortadan kaldıran açıklamalarda bulundu. [*Yazarların notu.*]

F. Robert'in, Guillaume'ın ve İttifakın öteki delegelerinin suçu değil de kimin suçudur. Yoksa bunlar da kendi kendilerini, Londra Genel Konseyine "gözü kapalı güvenmekle" mi suçlayacaklardır?

İşte Basle Kongresinin iki kararı:

"N° IV. Kurulan ve Enternasyonalin bir parçası olmayı arzulayan her yeni kesim ya da dernek, Genel Konseye bağlılığını derhal ilân etmelidir", ve

"N° V. Bir sonraki Kongreye başvurma hakkı saklı kalmak üzere, Genel Konsey, her yeni derneği ya da grubu kabul etme ya da reddetme hakkına sahiptir."

Federal bünyenin dışında kurulan yerel bağımsız derneklere gelince, bu maddeler, Enternasyonalin kurulduğundan beri bağlı kaldığı ve korunması Birlik için bir ölüm-kalım sorunu olan uygulamayı sağlama bağlamaktadır. Ama bu uygulamayı genişletmek ve bunu ayrım gözetmeksizin kuruluş halinde olan her kesime ya da derneğe uygulamak çok ileri gitmek olur. Bu maddelerin, Genel Konseye, federasyonların içişlerine müdahale etme yetkisi verdiği doğrudur; ama bunlar Genel Konsey tarafından hiç bir zaman bu anlamda uygulanmamışlardır. Genel Konsey, Onaltıları, mevcut gruplara ya da federasyonlara bağlanmayı arzulayan yeni kesimlerin işlerine müdahale ettiği tek bir olay göstermeye çağrıyor.

Yukarda verilen kararlar kuruluş halindeki kesimlere ilişkindir, oysa aşağıda verilen zaten tanınmış olan kesimlere değinmektedir:

"VI. Genel Konsey, aynı şekilde, Enternasyonalin herhangi bir kesimini bir sonraki Kongreye kadar askıya alma hakkına sahiptir."

"VII. Ulusal bir grubun dernekleri ya da şubeleri arasında, ya da farklı milliyetlerden gruplar arasında anlaşmazlıklar çıktığında, kesin kararı verecek olan bir sonraki Kongreye başvurma hakkı saklı kalmak üzere, Genel Konsey, anlaşmazlık konusunda karar verme hakkına sahip olacaktır."

Bugüne kadar Genel Konsey bunlara hiç başvurmamış olmakla birlikte, bu iki madde olağanüstü durumlar için zorunludur. Yukarda verilmiş olan özet, Konseyin hiç bir za-

man hiç bir kesimi askıya almadığını, ve anlaşmazlık durumunda, iki tarafın isteği üzerine, yalnızca hakem olarak davrandığını göstermektedir.

Nihayet, mücadelenin gerekleri tarafından Genel Konseye yüklenmiş bir işleve geliyoruz. İttifak yandaşları için ne denli acı olursa olsun, Genel Konseyi Uluslararası İşçi Birliğini savunanların öncüsü yapan, proleter hareketin bütün düşmanları tarafından kendisine yöneltilen saldırıların sürüp gitmesi olmuştur.

V

Onaltılar, Enternasyonalin fiilî durumunu ele aldıktan sonra, nasıl olması gerektiğini de söylüyorlar.

Birincisi, Genel Konsey sözde kalan basit bir haberleşme ve istatistik bürosu olmalıdır. Yönetsel işlevlerinden bir kez arındırıldı mı, haberleşmesi, Birliğin gazetelerinde daha önce yayınlanmış bilgileri yinelemekten ibaret olacaktır. Haberleşme bürosu böylece gereksiz olacaktır. İstatistiğe gelince, bu işlev ancak eğer güçlü bir örgüt, ve özellikle, ilk Tüzüğün açıkça belirttiği gibi, ortak bir yönlendirme varsa olanaklıdır. Ama bütün bunlar çok fazla "otoritercilik" tadı verdiğinden, belki bir büro olabilir, ama istatistik asla. Tek sözcükle, Genel Konsey yok olacaktır. Federal Konseyler, yerel komiteler ve öteki "otoriter" merkezler için de aynı şey geçerlidir. Yalnızca özerk kesimler kalacaktır.

Özgürce federe olmuş ve her türlü üst organlardan, "işçilerin seçtikleri ve oluşturdukları üst organlardan bile", kurtulma mutluluğuna ermiş bu "özerk kesimler"in amaçlarının ne olacağı sorulabilir.

Burada, tamimi, Jura Federal Komitesinin Onaltıların Kongresine sunduğu raporla tamamlamak gerekiyor.

"İşçi sınıfını insanlığın yeni çıkarlarının gerçek temsilcisi yapmak için" bunların örgütleri, "muzaffer olacak düşünce tarafından yönlendirilmelidir. Bu düşünceyi, toplumsal yaşam olgusunun sürekli incelenmesiyle çağımızın gereklerinden, insanlığın dirimsel özlemlerinden *çıkarsamak, sonra da* bu düşünceyi işçi örgütlerimize *taşımak* — amacımız bu olmalıdır" vb.. Son olarak, "çalışan halkımızın içinde ger-

çek bir devrimci sosyalist *okul"* kurulmalıdır.

Böylece, özerk işçi kesimleri, bir çırpıda, İttifakın sayın baylarının öğretmenlik edecekleri *okullara* dönüştürülmektedir. Bunlar, *düşünceyi,* ardında hiç bir iz bırakmayan "sürekli incelemelerle" *çıkarsıyorlar.* Sonra da "bu düşünceyi işçi örgütlerimize *taşıyorlar*". Bunlara göre işçi sınıfı öylesine bir hammadde, bir keşmekeştir ki, bir biçime kavuşması için bunların kendi Kutsal Ruhlarını ona aktarmaları gerekir.

Bütün bunlar şu aşağıdaki sözlerle başlayan eski İttifak programının bir kopyasından başka bir şey değildir:

"Barış ve Özgürlük Ligasının sosyalist azınlığı, Birlikten ayrılarak", "siyasal ve felsefî sorunları inceleme *özel görevine* sahip ... yeni bir Sosyalist Demokrasi İttifakının" kurulmasını önerdi.

Oradan *"çıkarsanan" düşünce* budur işte;

"Böyle bir girişim ... Avrupa'nın ve Amerika'nın dürüst sosyalist demokratlarına anlaşılmalarını ve *düşüncelerini* kanıtlandırmalarını sağlayacak *aracı* kazandıracaktır."*

Bir burjuva derneği içindeki azınlığın, kendilerinin de kabul ettiği gibi, işçi yığınlarının karşısına dört sözcükle açıklanabilen ve doruk noktası "sınıfların iktisadî ve toplumsal eşitliği" olan bir gizli bilimin baş papazları olarak çıkmak için Enternasyonali *bir araç olarak* kullanma amacıyla, Basle Kongresinden kısa bir süre önce, Enternasyonalin içine sızmaları işte böyle olmuştur.

Enternasyonal için önerilen yeni örgütün, bu "teorik görevi" dışında, pratik yönü de vardı.

"Bu müstakbel dernek" diyordu Onaltıların tamimi, "Enternasyonalin kendisi için kuracağı örgütün genelleştirilmesinden başka bir şey olmamalıdır. Dolayısıyla, bu örgütü kendi ülkümüze olabildiğince yakınlaştırmaya özen göstermeliyiz."

* Bir Kongre toplamanın ihanetin ya da aptallığın doruğu olacağı bir sıra Genel Konseyi kapalı bir konferans toplamış olmakla suçlamayı sürdüren İttifakın sayın başları, kayıtsız şartsız şamatadan ve açıklıktan yana olan bu kimseler, Enternasyonal içerisinde, Tüzüğümüzü çiğneyerek, Enternasyonalin kesimlerini, onlardan habersizce, Bakunin'in tekkesine sokma amacıyla bizzat Enternasyonale karşı yönelmiş gerçek bir gizli dernek örgütlediler.

Genel Konsey, önümüzdeki Kongrede, bu gizli örgüt ve onun bazı ülkelerdeki, örneğin İspanya'daki elebaşları hakkında bir soruşturma açılmasını isteme niyetindedir. [*Yazarların notu.*]

"Eşitlikçi ve özgür bir derneğin, otoriter bir örgütün içinden doğması nasıl beklenebilir? Bu olanaksızdır. Geleceğin insan toplumunun tohumu olan Enternasyonal, şu andan itibaren, bizim özgürlük ve federasyon ilkelerimizin sadık bir yansısı olmalıdır."

Bir başka deyişle, ortaçağ manastırları nasıl cennet yaşamının bir yansısı idiyse, Enternasyonal de, İttifakın tohumunu kendi rahminde taşıyan Yeni Kudüs'ün bir yansısı olmalıdır. Paris komüncüleri, Komünün, "geleceğin insan toplumunun tohumu" olduğunu anlamış olsalar ve her türlü disiplini ve silahları, yani artık savaş diye bir şey kalmayınca yokolması gereken şeyleri, bir yana fırlatıp atmış olsalardı yenik düşmezlerdi.

Ama Bakunin, Enternasyonalin varolmak için savaştığı bir sıra onu dağıtma ve silahsızlandırma yolundaki bu güzel projeyi, Onaltıların bir anda ortaya çıkarmadıklarını iyice ortaya koymak için, bu projenin özgün metnini, tam da o sırada, Enternasyonalin örgütlenmesi konulu raporunda yayınlamıştı (bkz: *Almanach du Peuple pour 1872, Genève*).

VI

Şimdi de Onaltılar Kongresine Jura Komitesi tarafından sunulan raporu okuyunuz.

"Bu rapor dikkatle okunduğunda" diyor bunların resmî organı *Révolution Sociale* (16 Kasım), "Jura Federasyonu üyelerinden bekleyebileceğimiz bağlılığın ve pratik zekânın *kesin ölçüsünü* verecektir."

Rapor, "bu dehşet verici olaylara" —Fransız-Prusya savaşına ve Fransa'daki İç Savaşa— "Enternasyonalin kesimleri içindeki durum üzerinde ... moral bozucu bir etki" olarak değiniyor.

Fransız-Prusya savaşı, aslında, çok sayıda işçileri iki ordu içinde toplayarak, kesimlerin dağılmaları sonucundan başka bir şey veremeyecek idiyse de, imparatorluğun düşmesinin ve Bismarck'ın açık açık bir istilâ savaşı ilân etmesinin, Almanya ve İngiltere'de, Prusyalılardan yana saf tutan burjuvazi ile, enternasyonal duygularını şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla göstermiş olan proletarya

arasında amansız bir mücadeleye yolaçtığı da bir o kadar doğrudur. Tek başına bu bile, Enternasyonalin her iki ülkede de bir zemin bulması için yeterliydi. Amerika'da, bu aynı olgu, geniş Alman proleter göçmen grubunda bir bölünme yarattı; enternasyonalist taraf kendisini şovenist taraftan kesenkes ayırdı.

Öte yandan, Paris Komününün kurulması Enternasyonalin genişlemesine görülmemiş bir dayanak ve, Jura kesimleri dışında, bütün kesimlerin onun ilkelerine güçlü bir biçimde destek olmalarını sağlamıştır; Jura kesimlerinin raporu ise şöyle devam ediyordu: "Bu devasa savaşın başlaması ... bazılarına kaçıp giderek zayıflıklarını gizlemeyi düşündürdü. ... Birçokları için (kendi safları içindeki) bu durum, bir tükenmişlik belirtisidir", ama "tersine ... bu, *Enternasyonali*" kendi tarzlarına uygun olarak, "*baştanbaşa değiştirebilecek bir durumdur.*" Böylesine elverişli bir durumun daha derin bir biçimde incelenmesi ile, bu alçakgönüllü arzunun ne olduğu anlaşılacaktır.

Dağılmış ve o zamandan beri yerini Malon kesimine bırakmış olan İttifakı bir yana bırakacak olursak, Komitenin, yirmi kesimin durumu konusunda rapor vermesi gerekiyordu. Bunlardan yedisi İttifaka açıkça sırt çevirmişlerdi; bu konuda raporda şöyle deniliyor:

"*Bienne'li kutucuların* ve *oymacı ve modelcilerin* kesimleri, onlara gönderdiğimiz yazışmaları *hiç bir zaman* yanıtlamadılar.

"*Neuchâtel* zanaatçılarının, yani *marangozların, kutucuların, oymacı ve modelcilerin* kesimleri, Federal Komiteden gelen mektuplara *hiç bir* yanıt vermediler.

"*Val-de-Ruz* kesimi konusunda *hiç bir* haber alamadık.

"*Locle'li oymacılar ve modelcilerin kesimleri,* Federal Komiteden gelen mektuplara *hiç bir* yanıt vermediler."

Özerk kesimlerle onların Federal Komitesi arasındaki *özgür* ilişki diye adlandırdıkları şey işte budur.

Bir başka kesim, "*Courtelary* bölgesi *oymacıları ve modelcilerinin kesimi,* üç yıllık inatçı bir direnmeden sonra ... şu anda", bunların Onaltılar Kongresine iki delege göndermelerine hiç bir biçimde engel olmayan *Enternasyonalden bağımsız olarak,* "... bir direnme derneği kurmaktadırlar."

Bunun ardından tamamıyla ölü dört kesim geliyor.

"*Bienne'nin merkez kesimi* şu anda *dağılmıştır;* ama kendisini bu kesime adamış üyelerden biri, kısa bir süre önce, bize, Enternasyonalin Bienne'de tekrar doğduğunu görme *umudunun bütün bütün yokolmadığını* yazdı.

"*Saint-Blaise* kesimi *dağılmıştır.*

"Catébat kesimi, parlak bir yaşamdan sonra, bu *yiğit* (!) kesimi dağıtmak üzere o bölgenin efendileri (!) tarafından çevrilen dolaplara *boyuneğmek zorunda kaldı.*

"Son olarak, Corgémont kesimi de işverenlerin çevirdikleri dolapların *kurbanı olmuştur.*"

Bunun ardından, "faaliyetlerini askıya alma gibi akıllı bir önlem almış olan" ama Onaltılar Kongresine iki delege göndermekten de geri durmayan *Courtelary bölgesinin merkez kesimi* gelmektedir.

Şimdi de varlıkları büyük bir sorun olan dört kesime geliyoruz.

"*Grange* kesimi, küçük bir sosyalist işçiler nüvesi durumuna indirgenmiştir. ... Bunların yerel faaliyetleri, üyelerinin sayıca çok az oluşları yüzünden felce uğramaktadır.

"*Neuchâtel merkez kesimi,* olaylardan *oldukça zarar görmüştür,* ve eğer bazı üyelerinin bağlılıkları ve eylemleri olmasaydı *dağılması kaçınılmaz olurdu.*

"*Locle merkez kesimi,* birkaç ay *ölümle kalım arasında gidip geldikten sonra,* sonunda *dağıldı.* Ama çok kısa bir süre önce tekrar kuruldu", besbelli ki sırf Onaltılar Kongresine iki delege gönderebilmek için.

"*Chaux-de-Fonds Sosyalist propaganda kesimi, kritik bir durumda* bulunuyor. ... Durumu, iyileşmek bir yana, *daha da kötüye gidiyor.*"

Bunun ardından, ancak şöyle bir değinilen ve durumları konusunda tek söz söylenmeyen iki kesim, *Saint-İmer* ve *Sonviller inceleme çevreleri* geliyor.

Geriye, *Merkez* kesim adını taşıdığına bakılırsa öteki ölü kesimlerin kalıntısından başka bir şey olmayan örnek kesim kalıyor.

"*Moutier* merkez kesimi, kesinlikle, en az zarar gören olmuştur. ... Komitesi, Federal Komiteyle sürekli bağlantı

halinde olmuştur. ... *henüz hiç bir kesim kurulmamıştır.* ..."

Bu da kolayca açıklanıyor:

"Moutier kesiminin faaliyetleri, ulusal geleneklerine bağlı ... bir emekçi halkın *mükemmel tutumundan* özel bir *destek* görmüştür; bu bölgenin işçi sınıfının, siyasal unsurlardan daha da uzak durduğunu görmeyi çok isterdik."

Gerçekten de, bu raporun "Jura Federasyonu üyelerinden bekleyebileceğimiz bağlılığın ve *pratik zekânın kesin ölçüsünü* verdiği" görülüyor.

Bunu, komitelerin ilk yerleşim yeri olan Chaux-de-Fonds işçilerinin kendileriyle ilişki kurmayı hep reddetmiş olduklarını ekleyerek tamamlayabilirlerdi. Bunlar, Onaltıların tamimini, daha 18 Ocak 1872 Genel toplantısında, Londra Konferansı kararlarını ve ayrıca Mayıs 1871 tarihli Fransız İsviçresi Kongre kararını oybirliği ile destekleyerek yanıtlamışlardır: "Bakunin'i, Guillaume'ı ve bunların yandaşlarını ilelebet Enternasyonalin dışında bırakmak."

Kendi ifadesiyle "Enternasyonal içerisinde savaş, açık savaş" başlatmış olan bu sözde Sonvillier Kongresinin yürekliliği konusunda daha fazla şey söylemeye gerek var mı?

Olduklarından çok daha fazla ses çıkartan bu adamlar, elbette ki, altedilmez bir başarı kazanmışlardı. Liberal ve polis basınının tamamı açıkça bunlardan yana oldu; Genel Konseye karşı giriştikleri kişisel iftiralarda ve Enternasyonali hedefleyen güçsüz saldırılarında, birçok ülkedeki sözde reformcular tarafından desteklendiler: İngiltere'de, çevirdikleri entrikalar Genel Konsey tarafından açığa çıkartılan burjuva cumhuriyetçiler tarafından; İtalya'da, Stefanoni'nin sancağı altında, "Genel Usçular Derneği"ni, genel karargâhı Roma'da bulunan ve tüzüğü onbin frank bağışta bulunan her burjuvanın Kongre binasında mermer bir büstünün dikilmesine olanak tanıyan tanrıtanımaz rahiplerin ve rahibelerin manastırı olan "Genel Usçular Derneği"ni, bu "otoriter" ve "hiyerarşik" örgütü[239] henüz kurmuş bulunan dogmatik özgür-düşünceciler tarafından; ve son olarak da, Almanya'da, polis gazetesi *Neuer Social-Demokrat*'tan[240] ayrı olarak, Prusya-Alman İmparatorluğu için "beyaz gömlekliler"[241] rolünü oynayan Bismarck sosyalistleri tarafından.

Sonvillier kardinaller meclisi, yaptığı acıklı bir çağrıyla,

Enternasyonalin bütün kesimlerinden, yurttaş Malon ve Lefrançais'ye göre "Londra Konseyinin ardı arkası gelmez yetki tecavüzlerine bir son vermek için", ama aslında Enternasyonalin yerine İttifakı geçirmek için derhal toplanacak bir kongrenin ivediliği konusunda diretmelerini istiyor. Bu çağrı öylesine yüreklendirici bir tepki gördü ki, bunlar, derhal, son Belçika Kongresinde onaylanan bir kararı tahrif etme işine giriştiler. Resmî organlarında (*Révolution Sociale*, 4 Ocak 1872) şöyle deniliyor:

"Son olarak, daha da önemlisi, Belçika kesimleri, 24 ve 25 Aralıkta Brüksel Kongresinde biraraya geldiler ve bir Genel Kongrenin toplanmasının ivediliği konusunda Sonvillier Kongresinde alınmış olanla özdeş bir kararı oybirliği ile kabul ettiler."

Belçika Kongresinin bunun tam tersini kabul ettiğini belirtmek önemlidir. Bu karar, gelecek hazirana kadar toplanmayacak olan Belçika Kongresine, Enternasyonalin *bir sonraki Kongresine* sunulmak üzere yeni bir Genel Tüzük hazırlama görevini veriyordu.

Enternasyonal üyelerinin büyük bir çoğunluğunun arzusu uyarınca, Genel Konsey, yıllık Kongreyi ancak Eylül 1872'de toplayacaktır.

VII

Konferanstan birkaç hafta sonra, İttifakın en etkin ve en ateşli üyeleri Albert Richard ve Gaspard Blanc Londra'ya geldiler. Amaçları Fransız mülteciler arasından, kendilerince Thiers'ten kurtulmanın ve ortaklıkta kalmamanın tek yolu olan imparatorluğun yeniden kurulması için çalışmaya gönüllü yandaşlar bulmaktı. Genel Konsey, Brüksel Federal Konseyi de dahil, bütün ilgilileri bunların bonapartçı teptipleri konusunda uyardı.

Bunlar, Ocak 1872'de, Albert Richard ve Gaspard Blanc imzasıyla, "*L'Empire et la France nouvelle, Appel du peuple et de la jeunesse à la conscience Française*, Brüksel 1872" başlıklı bir kitapçık yayınlayarak maskelerini çıkartıp attılar.

İttifak şarlatanlarına özgü bir alçakgönüllülükle şu mar-

tavalları atıyorlardı:

"Fransız proletaryasının o büyük ordusunu kurmuş olan bizler, ... Enternasyonalin Fransa'daki en etkin önderleri olan bizler,* ... ne mutlu ki, vurulmadık ve altında savaşmakta olduğumuz sancağı onların (yani: *muhteris parlamenterlerin, kendini beğenmiş cumhuriyetçilerin, her türden sözde-demokratların*) suratlarına çarpmak ve bizi bekleyen iftiralara, tehditlere ve her türden saldırılara karşın, vicdanımızın ta derinliklerinden gelen ve çok geçmeden bütün Fransızların yüreklerinde yankısını bulacak olan haykırışı şaşkın Avrupa'nın suratına haykırmak için buradayız: '*Yaşasın İmparator*!' "

"Gözden düşürülmüş ve aşağılanmış olan Napoléon III'ün itibarı, parlak bir biçimde iade edilmelidir"; ve Invasion III'ün gizli fonlarından para alan Albert Richard ve Gaspard Blanc, özellikle bu itibar iadesiyle görevlendirilmişlerdir.

Kaldı ki, şunu da itiraf ediyorlar: "Bizleri imparator yanlısı yapan, düşüncelerimizin geçirdiği olağan evrimdir."

İşte *İttifakçı* dindaşlarını sevindirmesi gereken bir itiraf. *Solidarité*'nin güzel günlerinde olduğu gibi, A. Richard ve G. Blanc, gene, kendi "olağan evrim" ilkelerine göre, tıpkı mahkûmun güneş altında yürümekten uzak durması gibi, olsa olsa işçilerin her türlü siyasete karışmaktan uzak durdukları en mutlak despotizm altında gerçekleşebilecek olan "siyasetten uzak durma"ya ilişkin eski klişeleri geveliyorlar.

* "Teşhir Kazığına!" başlığı altında, 15 Şubat 1872 tarihli *L'Egalité*'de (Cenevre) şöyle deniyordu:

"Komün hareketinin Güney Fransa'daki yenilgisinin öyküsünü anlatmanın günü daha gelmedi; ama bizim, çoğu 30 Nisan Lyons ayaklanmasının acıklı yenilgisine tanık olan bizlerin, bugün için açıklayabileceğimiz şey, ayaklanmanın başarısızlığa uğramasının nedenlerinden birinin, her yere girip çıkan ve perde arkasında duran A. Richard'ın emirlerini yerine getiren G. Blanc'ın korkaklığı, ihaneti ve hırsızlığı olduğudur.

"Dikkatle hazırlanmış manevralarıyla bu sefiller, ayaklanma Komitelerinin hazırlık çalışmalarına katılmış olanların birçoğunu bile bile tehlikeye attılar.

"Dahası, bu hainler, Enternasyonali Lyons'da gözden düşürmeyi o denli başarmışlardı ki, Paris Devrimi olduğunda, Lyons işçilerinin Enternasyonale hiç bir güvenleri kalmamıştı. Hiç bir örgütlenmenin olmayışının nedeni budur, ayaklanmanın başarısızlığının nedeni budur, öyle bir başarısızlık ki, kendi yalıtılmış güçlerine dayanmak zorunda bırakılmış olan Komünün düşmesi sonucunu vermeye mahkûmdu! Ancak bu kanlı dersten sonradır ki, bizim programımız Lyons'lu işçileri Enternasyonalin bayrağı etrafında toplayabilmiştir.

"Albert Richard, Peygamber Bakunin'in ve avanesinin gözdesiydi."

"Devrimcilerin zamanı geçmiştir" diyorlar. "... komünizm Almanya'ya ve İngiltere'ye, özellikle Almanya'ya hapsolunmuştur. Dahası, sonradan baştanbaşa tüm Enternasyonale yayılmak üzere, uzun bir süre ciddî olarak geliştirildiği yer de burasıdır, ve *Alman etkisinin* Birlik içersindeki bu kaygı verici yayılışının, Birliğin gelişmesini duraksatmaya, ya da daha doğrusu, hiç bir Almandan bir kez olsun bir slogan edinmemiş olan merkezci ve güney Fransa kesimlerinde ona yeni bir yön vermeye olan katkısı hiç de az olmamıştır."

Bu, İttifakın kuruluşundan beri, bir Rus olarak, *Latin ırklarını* temsil etme özel görevini üstlenmiş olan büyük kâhinin* sesi olmasın sakın? Yoksa bunlar "Alman ya da bismarkçi zihniyeti Enternasyonale yutturmaya çalışan geriye gidişi" suçlayan *Révolution Sociale*'in (2 Kasım 1871) "hakikî misyonerleri"midirler?

Ama çok şükür ki, gerçek gelenek kaybolmamış ve Albert Richard ve Gaspard Blanc baylar vurulmamışlardır! Böylece, bunların kendi "katkıları", esas olarak "özerk" bonapartçı kesimler kurmaya çalışarak, Enternasyonal için merkezî ve Güney Fransa'daki kesimlerde izlenecek "yeni bir yön saptamak"tan ibarettir.

Londra Konferansınca tavsiye edildiği gibi, proletaryanın siyasal bir parti oluşturmasına gelince, bizler —Richard ve Blanc—:

"*İmparatorluğun tekrar kurulmasından sonra,* derhal, yalnızca sosyalist teorileri ele almakla kalmayacak, bunları yığınların devrimci örgütlenmesi yoluyla uygulamaya koyma yolundaki her türlü çabaya da girişeceğiz."

Kısacası, bu baylar "Enternasyonalin ... özellikle *Latin* ülkelerdeki gerçek gücünü oluşturan" o büyük "kesimlerin özerkliği ilkesi"nden yararlanarak, bütün umutlarını Enternasyonal içersindeki anarşiye bağlıyorlar.

Anarşi: sosyalist sistemlerden bir dizi slogan dışında hiç bir şey almamış olan ustaları Bakunin'in büyük savaş atı işte budur. Bütün sosyalistler, anarşiden şunu anlarlar: Proleter hareketin hedefi, yani sınıfların kaldırılması, bir

* Mihayil Bakunin. —*Ed.*

kez gerçekleşti mi, üreticilerin büyük bir çoğunluğunu çok küçük bir sömürücü azınlığın boyunduruğu altında tutmaya yarayan devlet gücü yokolur, ve hükümetin işlevi basit yönetsel işlevlerden ibaret hale gelir. İttifak ise tamamen farklı bir tablo çiziyor. Proleter saflar içersindeki anarşinin, sömürücülerin ellerindeki büyük toplumsal ve siyasal güç yoğunlaşmasını kırmanın en şaşmaz aracı olduğunu ilân ediyor. Bu bahaneyle, eski dünyanın Enternasyonali ezmenin bir yolunu bulmaya çalıştığı bir sırada, Enternasyonalden, örgütünün yerine anarşiyi geçirmesini istiyor. Uluslararası polis de, Thiers cumhuriyetini kraliyet pelerinine sararak sürdürmek için bundan başka bir şey istemiyor.*

Londra, 5 Mart 1871
33, Rathbone place, W.

Ocak ortası-5 Mart 1872
arasında Marx ve Engels
tarafından yazılmıştır.

1872'de, Cenevre'de, broşür olarak
yayımlanmıştır: *Les Prétен du esscissions dans l'Internationale*, Genève 1872

* Tarımcılar Meclisi üyesi Sacase, Dufaure yasası üzerine raporda, her şeyden çok Enternasyonalin "örgütüne" saldırıyor. Bu örgütten kesinlikle nefret ediyor. "Bu korkunç Birliğin yükselen hareketini" ortaya koyduktan sonra, şöyle devam ediyor: "Bu Birlik ... kendisinden önceki tekkelerin karanlık uygulamalarını ... reddediyor. Örgütü çok açık bir biçimde kurulmuş ve değiştirilmiştir. Bu örgün gücü sayesinde ... eylem ve etki alanını durmadan genişletmiştir. Dünyanın her yerinde genişlemektedir." Bunun ardından "örgütün kısa bir betimlemesini" veriyor ve şöyle bitiriyor: "Ustalıklı birliği ile ... bu sınırsız örgütün planı işte budur. Gücü, bu anlayışından gelmektedir. Ayrıca ortak eylemleriyle birbirlerine bağlı olan sayısız yandaşlarına ve, son olarak da, onları harekete geçiren altedilmez dürtüye dayanmaktadır." [*Yazarların notu.*]

18 MART 1871 KOMÜNÜNÜN YILDÖNÜMÜNÜ KUTLAMAK İÇİN YAPILAN MİTİNGDE ALINAN KARARLAR[242]

18 Mart 1871'in yıldönümünü kutlamak için yapılan miting, aşağıdaki kararları almıştır:

[I]

Miting, 18 Mart günü başlayan şanlı hareketi, insanlığı sınıflar rejiminden her zaman için kurtaracak olan büyük toplumsal devrimin şafağı olarak görür.

[II]

Miting, tüm Avrupa'da, emekçilere karşı duydukları nefret içinde birleşmiş bulunan burjuva sınıfların ahmaklık

ve cinayetlerinin, kralcı ya da cumhuriyetçi, hükümet biçimleri ne olursa olsun, eski toplumu ölüme mahkûm ettiklerini ilân eder.

[III]

Miting, bütün hükümetlerin Enternasyonale karşı açtıkları haçlılar seferi ve Versailles katillerinin yıldırılarının, Prusyalı yenicilerinin yıldırıları gibi, başarılarının boşluğuna tanıklık ettiklerini ve Thiers ile Guillaume'un birleşmiş güçleri tarafından ezilmiş kahraman öncüsünün arkasında evrensel proletaryanın tehdit edici ordusunun varlığını olumladıklarını bildirir.

13-16 Mart 1872 günlerinde
Marx tarafından yazılmıştır

24 Mart 1972 günü *La Liberté*,
n° 12, ve 30 Mart 1872 günlü
The International Herald, n° 3,
gazetelerinde yayımlanmıştır

TOPRAĞIN ULUSALLAŞTIRILMASI[243]

TOPRAK mülkiyeti, her türlü servetin ilk kaynağı ve işçi sınıfının geleceğinin onun çözümüne bağlı olduğu büyük sorundur.

Burada, toprak üzerinde özel mülkiyeti savunanların, hukukçuların, filozofların ve ekonomi politikçilerin ortaya attıkları bütün savları ele almak niyetinde olmayıp, ilkin, bunların istilâ olgusunu, bu ilk olguyu, "*Doğal Hak*" kisvesi altında gizlemek için çok çabaladıklarını belirtmekle yetineceğim. İstilâ, azınlığın doğal bir hakkı idiyse, çoğunluğun da kendisinden alınmış olan şeyi tekrar istilâ etme doğal hakkını elde etmesi için gerekli gücü toplaması yeterli olacaktır.

Tarihin akışı içersinde, istilâcılar, kaba kuvvetten kaynaklanan ilk tasarruf haklarına, kendileri tarafından konan

yasalar aracılığıyla, bir tür toplumsal paye vermeyi elverişli bulmuşlardır.

En sonunda filozof gelir ve bu yasaların insanlığın genel rızasını ifade ettiğini açıklar. Toprak üzerindeki özel mülkiyet gerçekten böyle bir genel rızaya dayandırılmışsa, bir toplumun çoğunluğu bu rızayı göstermeyi kabul etmediği anda, bunun hükümsüz kalacağı açıktır.

Ama, mülkiyet "hakkı" denen şeyi bir kenara bırakıyorum ve toplumun iktisadî gelişmesinin, nüfus artışının ve yoğunlaşmasının, kapitalist çiftçiyi tarımda kolektif ve örgütlü emek kullanmak zorunda bırakan koşulların, ve makine ve benzeri buluşlardan yararlanılmasının, mülkiyet hakkına ilişkin ne kadar söz söylenirse söylensin, toprağın ulusallaştırılmasını, hiç bir çaresi olmayan ve gittikçe artan bir *"Toplumsal Zorunluluk"* haline getireceğini iddia ediyorum. Toplumun zorunlu gereksinmeleri karşılanacaktır ve karşılanmalıdır, toplumsal zorunluluğun dayattığı değişiklikler yollarını kendileri bulacaklar ve er ya da geç hukuk yasalarını kendilerine uyduracaklardır.

Bizim gereksindiğimiz şey, her gün artan bir üretimdir ve bunun gerekleri, birkaç kişinin bunu kendi kaprislerine ve kişisel çıkarlarına göre düzenlemelerine, ya da toprağın gücünü bilisizce tüketmelerine izin verilerek karşılanamaz. Sulama, drenaj, buharlı pulluk, kimyasal işlemler, vb. gibi tüm modern yöntemler büyük çapta tarıma girmelidir. Ama sahip olduğumuz bilimsel bilgiler ve makine, vb. gibi elimizin altındaki teknik tarım araçları, toprağı büyük ölçeklerle işlemedikçe, başarılı bir biçimde uygulamaya konulamazlar.

Büyük ölçeklerle işleme (bizzat üreticiyi salt bir yük hayvanına indirgeyen mevcut kapitalist biçim altında bile) iktisadî açıdan küçük ve parçabölük tarım karşısında madem bu kadar üstündür, ulusal boyutlarda uygulanacak olsa, üretime daha da büyük bir dürtü kazandırmaz mı?

Bir yanda halkın durmadan büyüyen gereksinmeleri, öte yanda ise durmadan artan tarımsal ürün fiyatları, toprağın ulusallaştırılmasının bir toplumsal zorunluluk haline geldiğinin sugötürmez bir kanıtıdır.

Tarımsal üretimde bireysel kötü kullanımdan ileri gelen

azalma, tarımsal faaliyet, ulusal denetim altında ve ulus yararına yürütüldüğünde, elbette olanaksızlaşacaktır.

Bugün burada, tartışma boyunca dinlediğim bütün yurttaşlar, bu konuda toprağın ulusallaştırılmasını savundular, ama çok farklı görüşler ortaya koydular.

Sık sık Fransa'ya atıfta bulunuldu, ama Fransa, *köylü mülkiyeti ilişkileri ile,* toprağın ulusallaştırılması bakımından, toprakbeyliğinin egemen olduğu İngiltere'den çok daha uzaklardadır. Fransa'da toprağın onu satın alabilecek olan herkes için edinilebilir olduğu doğrudur, ama işte bu olanaktır ki, toprağın, onu yetersiz araçlarla ve kendisinin ve ailesinin çabalarıyla esas olarak toprağa dayanan insanlarca işlenen küçük parçalara bölünmesine yolaçmıştır. Toprak mülkiyetinin bu biçimi ve bunun zorunlu kıldığı parçalı işletme, yalnızca her türlü modern tarımsal iyileştirmelerin uygulanmalarını dıştalamakla kalmaz, ekicinin kendisini de toplumsal ilerlemenin ve, her şeyden çok da, toprağın ulusallaştırılmasının en amansız düşmanı haline getirir. Göreli olarak küçük bir gelir elde etmek için bütün dirimsel enerjisini ona harcamak zorunda olduğu toprağın esiridir, ürünün büyük bir kısmını vergi biçiminde devlete, adlî giderler olarak hukukçular takımına, ve faiz olarak da tefeciye vermek zorundadır, kendi küçük uğraş alanı dışındaki toplumsal hareketlerden tamamıyla habersizdir; ama gene de o küçücük toprağına ve yalnızca sözde kalan mülkiyet hakkına akıl almaz bir tutkuyla sarılır. Fransız köylüsü, böylelikle, sınaî işçi sınıfıyla en amansız bir karşıtlık içersine itilmiştir.

Köylü mülkiyeti, şu halde, toprağın ulusallaştırılması için en büyük engel olduğundan, bugünkü durumuyla Fransa, elbette ki, bu büyük sorunun çözümünü arayacağımız yer değildir.

Toprağın ulusallaştırılması ve küçük parçalar halinde bireylere ya da işçi topluluklarına kiralanması, bir burjuva hükümetinin yönetimi altında, olsa olsa, bunlar arasında bir rekabet, amansız bir rekabet yaratır ve, böylelikle de, "*Kiralar*"da gittikçe büyüyen bir artmaya yolaçar, ki bu da üreticilerin sırtından geçinmede mülk sahiplerine yeni olanaklar sağlar

1868'deki Uluslararası Brüksel Kongresinde[214] dostları-

mızdan biri* şöyle diyordu:

"Toprakta küçük özel mülkiyet bilim tarafından mahkûm edilmiştir, büyük toprak mülkiyeti de adalet tarafından. Geriye bir tek seçenek kalıyor. Toprak, kırsal toplulukların mülkü ya da tüm ulusun mülkü haline gelmelidir. Bu sorunu karara bağlayacak olan gelecektir."

Ben ise tersini söylüyorum; toplumsal hareketin vereceği karar, toprağı ancak ulusun kendisinin mülk edinebileceği, olacaktır. Toprağı kırsal emekçi topluluklarının ellerine bırakmak, toplumu, ötekileri tamamıyla dıştalayan tek bir üreticiler sınıfına teslim etmek olur.

Toprağın ulusallaştırılması, emek ile sermaye arasındaki ilişkileri tamamıyla değiştirecek ve sonuçta, ister sınaî olsun ister kırsal, üretimin kapitalist biçimine son verecektir. Bunun ardından sınıfsal ayrımlar ve ayrıcalıklar, bunların üzerine dayandıkları iktisadî temelle birlikte yokolacaklardır. Başkalarının sırtından geçinmek tarihe karışacaktır. Artık toplumun kendisinden ayrı herhangi bir hükümet ya da devlet gücü olmayacaktır! Tarım, madencilik, imalât, kısacası üretimin bütün dalları, yavaş yavaş en elverişli biçimde örgütlenecektir. *Üretim araçlarının ulusal merkezileştirilmesi*, özgür ve eşit üretici topluluklarından oluşan ve toplumsal işi ortak ve rasyonel bir plan uyarınca yürüten bir toplumun ulusal temeli olacaktır. 19. yüzyılın büyük iktisadî hareketinin yöneldiği insancıl hedef işte budur.

Mart-Nisan 1872'de
Marx tarafından yazılmıştır

The International Herald'ın
15 Haziran 1872 tarihli 11.
sayısında yayımlanmıştır

* César de Daepe. —*Ed.*

LAHEY'DE YAPILAN GENEL KONGRE KARARLARINDAN

2-7 EYLÜL 1872[202]

I

TÜZÜK KONUSUNDA KARAR

Londra Konferansının (Eylül 1871)[203] IX. Kararının içeriğini özetleyen aşağıdaki madde, 7. Maddeden sonra gelmek üzere, Tüzüğe dahil edilecektir.

Madde 7 a. Proletarya, mülk sahibi sınıfların kolektif gücüne karşı mücadelesinde, ancak mülk sahibi sınıflar tarafından kurulmuş eski partiler karşısında ayrı bir siyasal parti haline gelirse, bir sınıf olarak davranabilir.

Proletaryanın siyasal bir parti haline gelmesi, toplumsal devrimin ve onun nihai hedefinin, sınıfların kaldırılmasının, zaferinin güvence altına alınması için vazgeçilmezdir.

İşçi sınıfının, iktisadi mücadele ile zaten sağlanmış olan güçbirliği, bu sınıfın elinde, kendisini sömürenlerin siyasal

iktidarına karşı mücadelesinde de bir manivela olmalıdır.

Toprak ve sermaye beyleri, iktisadî tekellerini savunmak ve sürdürmek ve emeği köleleştirmek için, hep siyasal ayrıcalıklarından yararlandıklarına göre, proletaryanın büyük görevi siyasal iktidarı elegeçirmek olmaktadır.

5 Aleyhte, 8 çekimsere karşı 29 oyla kabul edilmiştir...

Marx ve Engels tarafından hazırlanmıştır

Bir broşür olarak *Résolutions du congrès général tenu à la Haye du 2 au 7 septembre 1872*, Londres 1872'de, ve *Le Emancipation*'un 2 Kasım 1872 tarihli 72. sayısında ve *The International Herald*'ın 14 Aralık 1872 tarihli 37. sayısında yayımlanmıştır

LAHEY KONGRESİ

8 EYLÜL 1872 GÜNÜ AMSTERDAM'DA YAPILAN TOPLANTIDAKİ KONUŞMANIN TUTANAĞI[245]

18. YÜZYILDA krallar ve hükümdarlar hanedanlıklarının çıkarlarını görüşmek üzere Lahey'de biraraya gelirlerdi. Kimilerinin içimize salmaya çalıştığı korkulara karşın, işçi toplantımızı işte burada yapmak istedik. Büyük Birliğimizin varlığını, yayılışını ve geleceğe dönük umutlarını en gerici insanların ortasında ortaya koymak istedik.

Kararımızın duyulması üzerine, ortamı hazırlamak üzere görevliler gönderdiğimiz söylendi. Her yerde görevlilerimiz olduğunu yadsımıyoruz; ama biz bunların çoğunu tanımayız. Lahey'deki görevlilerimiz, işleri Amsterdam'dakiler kadar ağır olan, günde onaltı saat çalışan işçilerdir. Görevlilerimiz işte *bunlardır*, başka görevlilerimiz de yoktur. Ve boy gösterdiğimiz bütün ülkelerde bunların bize içtenlikle kucak açtığını görüyoruz, çünkü bizim istediğimiz şeyin onların yazgılarını iyileştirmek olduğunu çok geçmeden anlıyorlar.

Lahey Kongresi bellibaşlı üç şey yapmıştır:

İşçi sınıfının, toplumsal alanda olduğu kadar siyasal alanda da, eski topluma, çökmekte olan bir topluma karşı savaşmasının zorunluluğunu ilân etmiştir; ve Londra Konferansı[203] kararının şu andan itibaren Tüzüğümüze alınmış olduğunu* görmekten mutluyuz.

İçimizde işçilerin siyasetten uzak durmasını savunan bir grup oluşmuştu.

Bu ilkeleri davamız için ne kadar tehlikeli ve zararlı bulduğumuzu belirtmenin görevimiz olduğunu düşündük.

İşçi, emeği yeni bir biçimde örgütlemek için günün birinde siyasal iktidarı elegeçirmek zorunda kalacaktır; eğer, onu ihmal eden ve alaya alan eski hıristiyanların durumunda olduğu gibi, yeryüzü cennetinin yokolup gittiğini görmek istemiyorsa, eski kurumları destekleyen eski politikayı altetmek zorunda kalacaktır.

Ama bu hedefe varma yollarının her yerde aynı olduğunu hiç bir zaman iddia etmedik.

Çeşitli ülkelerin kurumlarının, alışkanlıklarının ve geleneklerinin dikkate alınması gerektiğini biliyoruz; ve işçi sınıfının hedefine barışçıl yollarla varabileceği Amerika, İngiltere —ve eğer kurumlarınızı daha iyi bilseydim Hollanda'yı da bunlara eklerdim— gibi ülkeler olduğunu yadsımıyoruz. Eğer bu doğruysa, Kıta ülkelerinin çoğunda devrimlerimizin manivelasının zor olması gerektiğini de kabul etmeliyiz; emeğin egemenliğini kurmak için günün birinde başvurmak zorunda kalacağımız şey, zordur.

Lahey Kongresi, Genel Konseye, yeni ve daha geniş yetkiler vermiştir. Gerçekten de, kralların Berlin'de biraraya geldikleri,[246] feodal sistemin ve geçmiş zamanların güçlü temsilcilerinin bu toplantısının sonucu olarak bize karşı yeni ve daha sert baskı önlemlerinin alınacağı, ve kovuşturmaların hazırlandığı bir sırada, Lahey Kongresi, Genel Konseyinin yetkilerini artırmayı ve başlamak üzere olan ve mücadeleye yönelik ve yalıtılmanın güçsüz bırakacağı bütün eylemleri merkezileştirmeyi uygun ve zorunlu bulmuştur. Ayrıca, Genel Konseyin yetkisi, düşmanlarımızdan başka kimi kuşkulandırabilir ki? Kendi iradesini dayatmak için bir bü-

* Bkz: bu cildin 347-346. sayfaları. —Ed.

rokrasiye ve silahlı polis gücüne sahip midir ki? Yetkisi tamamıyla manevî değil midir, ve bütün kararlarını bunları uygulamakla yetkili federasyonlara sunmuyor mu? Bu koşullar altında, ordusu, polisi ve adliyesi olmayan krallar, iktidarlarını manevî etki ve yetkiyle sürdürmek durumunda bırakılsaydılar, devrimin ilerlemesinin karşısında çok dayanıksız engeller olurlardı.

Son olarak, Lahey Kongresi, Genel Konseyin yerini New York'a aktarmıştır. Dostlarımız dahil birçokları, bu karar karşısında şaşırmış görünüyorlar. Bunlar Amerika'nın mükemmel bir işçi diyarı haline gelmekte olduğunu, her yıl yarım milyon insanın —çalışan insanın— bu kıtaya göçmekmekte olduğunu ve Enternasyonalin işçilerin egemen oldukları topraklarda güçlü bir biçimde kök salmak zorunda olduğunu unutuyorlar mı? Kongre kararı, bunun yanında, Genel Konseye, ortak davanın çıkarları açısından yararlı ve zorunlu gördüğü kimseleri üye alma yetkisini veriyor. Görevlerine uyan ve Birliğimizin bayrağını Avrupa'da güçlü bir biçimde dalgalandıracak kimseleri seçecek kadar ustalıklı olacağını umalım.

Yurttaşlar, Enternasyonalin temel ilkesini düşünelim: dayanışma! Yaşam dolu bu ilkeyi bütün ülkelerin tüm işçileri arasında sağlam bir temel üzerine oturtmakladır ki, amaçladığımız büyük hedefe ulaşmayı başaracağız. Devrim dayanışma gerektirir; Paris proletaryasının yüce ayaklanmasına tekabül eden büyük devrimci hareket, bütün merkezlerde, Berlin'de, Madrid'de ve öteki yerlerde de görülmediği için düşen Paris Komünü, bunu bize öğreten büyük bir örnektir. Bana gelince, çabalarımı sürdüreceğim ve gelecekte bunca verimli olan bu dayanışmayı bütün işçiler arasında yerleştirmek için durmadan çalışacağım. Hayır, Enternasyonalden çekilmiyorum, ve yaşamımın geri kalan bölümü, geçmiş çabalarım gibi, bir gün —bundan emin olabilirsiniz— proletaryayı dünya çapında muzaffer kılacak toplumsal düşüncelerin zaferine adanacaktır.

15 Eylül 1872 tarihli *La Liberté* n° 37'de
ve 2 Ekim 1872 tarihli *Volksstaat* n° 79'da yayımlanmıştır

FRİEDRİCH ENGELS

KONUT SORUNU[247]

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Aşağıdaki çalışma, 1872'de Leipzig *Volksstaat*[54] için yazmış olduğum üç makalenin yeni bir baskısıdır. Tam o dönemde Fransız milyarları Almanya'ya akıyordu:[125] kamu borçları ödeniyor, kaleler ve kışlalar inşa ediliyor, silah ve savaş malzemesi stokları yenileniyordu: tedavüldeki para miktarından daha az olmayan mevcut sermaye birdenbire muazzam ölçüde artırılmıştı, ve bütün bunlar, Almanya'nın dünya arenasına yalnızca bir "birleşik imparatorluk" olarak değil, ama ayrıca büyük bir sınaî ülke olarak katıldığı zaman oluyordu. Bu milyarlar, onun genç büyük sanayiine güçlü bir dürtü kazandırmıştır, ve her şeyden önce bu milyarlardır ki, Almanya'nın dünya pazarında kendi yerini koruyabilecek bir sanayi ülkesi olduğunu tanıtladığı, savaşı izleyen aldatıcı görünüşüyle çok zengin kısa bir gönenç dö-

nemi ve hemen bunun ardından, 1873-74'te büyük çöküntünün kaynağı olmuştur.

Eski kültüre sahip bir ülkenin manüfaktür ve küçük üretimden büyük sanayie, üstelik elverişli koşullarla çabuklaştırılmış böylesine hızla geçtiği bir dönem, aynı zamanda ileri düzeyde bir "konut darlığı" dönemidir. Bir yandan, kırsal işçi yığınlarını, birdenbire, sınaî merkezlere dönüşen büyük kentler kendine çekmekte; öte yandan da, bu eski kentlerin yapı düzenlemeleri yeni büyük sanayi koşullarına ve buna tekabül eden trafiğe uymamakta; sokaklar genişletilmekte, yenileri açılmakta, ve kentlerin ortasından demiryolları geçirilmektedir. Tam işçilerin yığınlar halinde kentlere aktığı sırada, işçi meskenleri büyük ölçüde yıktırılmaktadır. İşçiler ve küçük tüccarlar ve müşterileri işçiden oluşan zanaatçılar için aniden ortaya çıkan konut darlığı burdan gelmiştir. En başından beri sanayi merkezleri olarak gelişen kentlerde bu konut darlığı yok gibidir; örneğin, Manchester, Leeds, Bradford, Barmen-Elberfeld. Öte yandan, darlık, o sıralarda, Londra, Paris, Berlin, Viyana'da had safhaya varmış, ve çoğunlukla süreğen bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

Dolayısıyla, o günün basınını "konut sorunu" üzerine broşürlerle dolduran ve her türden toplumsal şarlatanlığa yolaçan işte bu konut darlığı, Almanya'da ortaya çıkan sanayi devriminin bu belirtisidir. Bu tür bir dizi makale, *Volksstaat*'a da sızmayı başarmıştır. Daha sonra kendisini Württemberg'den tıp doktoru A. Mülberger olarak tanıtan imzasız yazar, Alman işçilerini, bu sorun aracılığı ile, Proudhon'un toplumsal her derde deva ilâcının mucizevî etkileri konusunda aydınlatmak için, bunu elverişli bir fırsat saymıştır.[248] Yazıkuruluna, bu makalelerin kabul edilmesi konusundaki şaşkınlığımı belirttiğim zaman, bunları yanıtlamaya davet edildim ve bunu da yaptım. (Bkz: Birinci Kısım: Proudhon Konut Sorununu Nasıl Çözüyor) Bu makale dizisini, kısa bir süre sonra, Dr. Emil Sax'ın çalışmalarına dayanarak,[249] sorun üzerine yardımsever burjuva görüşünü incelediğim bir ikinci dizi izledi. (Bkz: İkinci Kısım: Burjuvazi Konut Sorununu Nasıl Çözüyor) Oldukça uzun bir bekleyişten sonra, Dr. Mülberger, bana, makalelerimi yanıtla-

ma onurunu verdi,[250] ve bu, beni, bir yanıt vermeye zorladı (Bkz: Üçüncü Kısım: Proudhon ve Konut Sorunu Üzerine Ek); böylelikle, hem bu polemik, hem de benim bu sorun ile özel ilgim son buldu. Broşür biçiminde bir ayrı basım olarak da çıkmış olan bu üç dizi makalenin kaynağının tarihi böyledir. Şimdi yeni bir baskının gerekli oluşunu kuşkusuz ki yapıtı yasaklayarak, satışını, her zamanki gibi olağanüstü artıran Alman hükümetinin himmetine borçluyum, ve burada bu olanaktan yararlanarak ona saygıyla teşekkürlerimi bildiririm.

Bu yeni baskı için metni gözden geçirdim, birkaç ek ve not ekledim, ve birinci kısımda, hasmım Dr. Mülberger'in ne yazık ki keşfedemediği küçük bir ekonomik hatayı düzeltim. Bu gözden geçirme sırasında uluslararası işçi sınıfı hareketinin son ondört yıl içinde nasıl dev bir ilerleme kaydettiğini farkettim. O sıralarda, hâlâ "yirmi yıldır Latin dilleri konuşan işçilerin, Proudhon'un yapıtlarından" ve icabında, Proudhon'u "hepimizin hocası", *notre maître à nous tous*, olarak gören, "anarşizm"in babası Bakunin tarafından sunulan prudonculuğun daha da tekyanlı bir baskısından "başka zihinsel gıdalarının olmayışı" bir gerçekti. Her ne kadar Fransa'da prudoncular işçiler arasında küçük bir mezhep topluluğu idilerse de, kesinlikle formüle edilmiş bir programı olan ve Komünde ekonomik alanda liderliği ele geçirmeyi başaranlar da onlardı. Belçika'da prudonculuk Walloon işçileri arasında rakipsiz saltanat sürüyordu, ve İspanya ve İtalya'da, birkaç tecrit edilmiş istisna dışında, işçi sınıfı hareketi içinde anarşist olmayan her şey prudoncu idi. Ve bugün? Fransa'da Proudhon, işçiler arasından tamamıyla atılmıştır ve prudoncular olarak kendilerini sosyalistler diye de adlandıran, ama sosyalist işçilerin, kendilerine karşı en şiddetli savaş verdiği bu kimseler, yalnızca radikal burjuvazi ve küçük-burjuvazi arasında taraftar bulmaktadırlar. Belçika'da Flemenkler, Walloon'ları hareketin liderliğinden atmış, prudonculuğu devirmiş ve hareketin düzeyini büyük ölçüde yükseltmişlerdir. İspanya'da, İtalya'da olduğu gibi, yetmişlerin büyük anarşist dalgası geri çekilmiş, ve kendisiyle birlikte prudonculuğun kalıntılarını da süpürüp atmıştır. İtalya'da yeni parti hâlâ durulaşma ve oluşma süreci içindey-

ken, İspanya'da *Nueva Federación Madrilena*[251] gibi Enternasyonalin Genel Konseyine sadık kalan küçük bir çekirdek, burjuva cumhuriyetçilerin işçiler üzerindeki nüfuzunu gürültücü anarşist haleflerinin yapabildiğinden —bizzat cumhuriyetçi basından görülebileceği gibi— çok daha etkin biçimde yokeden güçlü bir parti durumuna gelmiştir. Latin işçiler arasında Proudhon'un unutulan yapıtlarının yerini *Kapital*, *Komünist Manifesto*, ve marksist okulun diğer bazı yapıtları almış, ve Marx'ın esas istemi —bütün üretim araçlarına toplum adına tek siyasal güç haline gelen proletarya tarafından elkonması— şimdi Latin ülkelerindeki tüm devrimci çalışan sınıfın da istemi [haline gelmiştir. —ç.]

Dolayısıyla, eğer prudonculuk en sonunda Latin ülkelerin işçileri arasından da sökülüp atılmışsa, —gerçek hedefine uygun olarak— yalnızca Fransız, İspanyol, İtalyan ve Belçikalı burjuva radikallerine burjuva ve küçük-burjuva emellerinin bir ifadesi olarak hizmet ediyorsa, bugün ona neden geri dönelim? Bu makaleleri yeniden basarak ölü bir hasımla neden yeniden mücadele edelim?

İlk olarak, bu makaleler, Proudhon'a ve onun Alman temsilcisine karşı yalnızca bir polemikle kısıtlı olmadığı için. Marx ve benim aramdaki işbölümünün bir sonucu olarak, süreli basında, ve dolayısıyla özellikle karşıt görüşlere karşı mücadelede görüşlerimizi açıklamak, Marx'ın büyük temel yapıtını hazırlayabilecek zaman bulabilmesi için, bana düşmüştü. Bu, görüşlerimizi, diğer görüşlere karşı çoğunlukla bir polemik biçiminde sunmamı gerektirdi. Burada da aynısı. Birinci ve Üçüncü Kısım, yalnızca soruna prudoncu yaklaşımın bir eleştirisini değil, ama ayrıca bizim kendi yaklaşımımızın bir sunuşunu da içermektedir.

İkinci olarak, Proudhon, Avrupa işçi sınıfı hareketinin tarihinde, sessiz sedasız unutulamayacak kadar önemli bir rol oynamıştır. Teorik olarak çürütülmüş, uygulamada bir kenara itilmiş olmasına karşın, hâlâ tarihsel önemini korumaktadır. Modern sosyalizmle herhangi bir ayrıntıda ilgilenen herkesin, hareketin "defteri dürülmüş görüş açılarını" da öğrenmesi gerekir. Marx'ın *Felsefenin Sefaleti*, Proudhon toplumsal reform için pratik önerilerini ortaya atmadan birkaç yıl önce yayınlandı. Marx, burada, Proudhon'un değ-

şim bankasını ancak çekirdek halinde keştedip eleştirebiliyordu. Dolayısıyla, bu açıdan, benim bu çalışmam Marx'ın çalışmasını, ne yazık ki eksik olarak tamamlamaktadır. Marx bütün bunları çok daha iyi ve daha inandırıcı bir biçimde başarabilirdi.

Ve son olarak, burjuva ve küçük-burjuva sosyalizmi şu ana kadar Almanya'da güçlü bir biçimde temsil edilmektedir. Bir yandan işçileri kendi meskenlerinin sahipleri haline dönüştürme isteğinin onlar için büyük rol oynadığı ve bu nedenle de benim çalışmam onlara karşı hâlâ geçerliliğini koruduğu Katheder-Sosyalistler[252] ve her türden yardımseverler tarafından. Öte yandan, belli bir küçük-burjuva sosyalizmi, bizzat Sosyal-Demokrat Parti, ve hatta Reich tag grubu saflarında bile temsil edilmektedir. Bu şöyle yapılmaktadır: modern sosyalizmin temel görüşleri ve bütün üretim araçlarının toplumsal mülk haline dönüştürülmesi istemi haklı olarak kabul edilirken, bunun gerçekleşmesinin ancak uzak gelecekte, bütün pratik amaçlar için görünmeyecek kadar uzak bir gelecekte mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, günümüz için, ancak toplumsal yamamaya başvurulabilir, ve koşullar uyarınca, sözde "emekçi sınıfların kalkındırılması" gibi en gerici çabalara dahi sempati gösterilebilir. Böylesine bir eğilimin varlığı, özellikle sanayi devriminin şiddetle ve geniş çapta bu eski ve köklü bağnazlığı söküp attığı bir sırada, bağnazlığın *par excellence** aşamasına ulaştığı bir ülkede, Almanya'da, oldukça kaçınılmazdı. Bu eğilim, Sosyalistlere Karşı Yasaya[117], polise ve mahkemelere karşı, tam da son sekiz yıl içersinde verilen mücadelede böylesine hayranlık verici biçimde sergilenmiş olan işçilerimizin, o muhteşem sağduyusu karşısında harekete pek zararlı olmamaktadır. Ancak, böyle bir eğilimin varlığının açık-seçik kavranılması gerekir. Ve, daha ilerde bu eğilim gerektiği ve hatta istenildiği gibi, daha kesin ve daha açıkça tanımlanmış bir biçim alır a, programının formülasyonu için ardıllarına geri dönmek zorunda kalacaktır, ve bunu yaparken de Proudhon'dan pek kaçınamayacaktır.

"Konut sorunu"nun hem büyük burjuva, hem de küçük-

* En yüksek. —ç.

burjuva çözümlerinin esası, işçinin kendi meskenine sahip olmasıdır. Ancak bu, Almanya'nın son yirmi yıldaki sanayi gelişmesiyle oldukça kendine özgü bir görünüm altında, ortaya konmuş bir noktadır. Başka hiç bir ülkede yalnızca kendi meskenlerine değil, aynı zamanda bir bahçeye ya da tarlaya sahip olan böylesine çok ücretli işçi yoktur. Bu işçilerin yanısıra, gerçekte oldukça güvenli zilyetlik hakkı ile ev ve bahçe ya da tarlayı kiracı olarak elinde tutan daha pek çokları vardır. Ev gereksinmeleri için bahçecilik ya da küçük tarımın yanısıra yürütülen kırsal ev sanayii, Almanya'nın yeni büyük sanayiinin geniş tabanını oluşturmaktadır. Batıda işçiler çoğunlukla meskenlerinin sahibi, Doğuda ise esas olarak kiracıdırlar. Ev sanayiinin ev gereksinmeleri için bahçecilik ve tarımla, ve dolayısıyla güvenli bir meskenle bu bileşimini, yalnızca hâlâ el dokumacılığının mekanik tezgâha karşı mücadele ettiği yerlerde yani Aşağı Rhineland'da ve Vestefalya'da Saxon Erzgebirge'de ve Silezya'da değil, ama ayrıca, örneğin Thüringen Ormanı ve Rhön bölgesi gibi, herhangi bir türden ev sanayiinin kırsal bir uğraşı haline geldiği her yerde bulabiliriz. Tütün tekelinin tartışıldığı sırada, puro yapımının ne kadar yaygın biçimde zaten bir kırsal ev sanayii halinde yürütülmekte olduğu ortaya çıkmıştı. Küçük çiftçiler arasında, örneğin birkaç yıl önce Eifel bölgesinde[253] olduğu gibi, sıkıntıların yaygınlaştığı her yerde, burjuva basını hemen tek çare olarak uygun bir ev sanayiinin başlatılması için yaygara koparmaktadır. Ve gerçekten de hem küçük toprak sahibi Alman köylülerinin, giderek artan gereksinmeleri, hem de Alman sanayiinin genel durumu, kırsal ev sanayiini sürekli olarak genişlemeye zorlamaktadır. Bu, Almanya'ya özgü bir durumdur. Buna benzer herhangi bir şeyi Fransa'da çok ender buluyoruz; örneğin ipek böcekçiliği bölgelerinde. Küçük çiftçilerin bulunmadığı İngiltere'de kırsal ev sanayii günlük tarım işçilerinin karılarının ve çocuklarının çalışmalarına dayanmaktadır. Ancak İrlanda'da, kırsal giyim eşyası yapımı ev sanayiinin, Almanya'daki gibi gerçek köylü aileleri tarafından yürütüldüğünü görebiliriz. Doğal olarak, burada, dünya sanayi piyasasında temsil edilmeyen Rusya ve diğer ülkelerden sözetmiyoruz.

Dolayısıyla, sanayi açısından, Almanya'nın geniş bir kısmında, ilk bakışta genellikle makinenin girmesinden önce varolanı andıran bir durum vardır. Ancak bu, yalnızca ilk bakışta böyledir. İlk zamanların kırsal ev sanayii, ev gereksinmeleri için bahçecilik ve tarımla birlikte, en azından sanayinin gelişmekte olduğu ülkelerde, işçi sınıfı için tahammül edilebilir, ve hatta yer yer, rahat bir maddî ortamın temeli oldu, ama aynı zamanda da onun entelektüel ve siyasal köreltilmesine de temel oldu. Elle yapılan ürün ve onun maliyeti, piyasa fiyatını belirliyordu, ve günümüze göre çok düşük olan emek verimi nedeniyle pazar, kural olarak arzdan daha hızlı genişliyordu. Bu, geçen yüzyılın ortalarında İngiltere ve kısmen Fransa için özellikle dokuma sanayiinde geçerliydi. Oysa o sıralarda Otuz Yıl Savaşının[70] yıkımından ancak kurtulmakta olan ve en elverişsiz koşullar altında yükselmeye çalışan Almanya'da durum hiç kuşkusuz oldukça farklıydı. Almanya'da, dünya pazarı için üretim yapan tek ev sanayii, keten dokumacılığı, vergiler ve feodal haraçlarla öylesine yüklüydü ki bu sanayi, köylü dokumacıları, geri kalan köylülerin çok düşük düzeyinin üzerine çıkaramıyordu. Gene de o sıralarda kırsal sanayi işçisi, belli bir yaşama güvencesinden yararlanmaktaydı.

Makinenin gelişiyle bütün bunlar değişti. Fiyatlar şimdi makina-yapısı ürün tarafından belirleniyordu, ve ev sanayi işçisinin ücreti, bu fiyatla birlikte düşüyordu. Oysa, işçi ya bunu kabul etmek, ya da başka iş aramak zorundaydı, ve bir proleter haline gelmeden, yani, kendi malı ya da kiralamış olduğu küçük evi, bahçesi ve tarlasından vazgeçmeden bunu yapamazdı. Ancak en ender durumlarda bunu yapmaya hazırdı. Ve böylece eski kırsal el dokumacısının ev gereksinmeleri için bahçeciliği ve tarımı, el tezgâhının makine tezgâhına karşı mücadelesinin her yerde böylesine uzun sürmesine ve Almanya'da henüz bir sonuca varmamış olmasına yolaçan bir neden haline gelmiştir. Bu mücadelede, ilk kez olarak, özellikle İngiltere'de, önceleri işçiler için göreli bir gönenç temeli olan aynı koşulun —kendi üretim araçlarına sahip olması olgusu— şimdi onun için bir engel ve bir şanssızlık haline geldiği ortaya çıkmıştır. Sanayide mekanik tezgâh, el tezgâhını yenmiş, ve tarımda büyük işletmecilik

küçük işletmeciliği mücadele alanından sürüp atmıştır. Ancak, her iki üretim alanında da pek çoğunun birleşik emeği ve makine ve bilim uygulaması toplumsal kural haline gelmişken, işçi, küçük evi, bahçesi, tarlası ve el tezgâhıyla eskimiş bireysel üretim yöntemine ve el emeğine zincirlenmişti. Şimdi ev ve bahçe sahibi olmak mutlak hareket özgürlüğüne (*vogelfreie Beweglichkeit*) sahip olmaktan çok daha az avantajlıydı. Hiç bir fabrika işçisi yavaş, ama emin bir şekilde açlıktan ölen kırsal el dokumacısıyla yer değiştirmezdi.

Almanya, dünya pazarında geç göründü. Büyük sanayimiz kırklarda başlamış; ilk hızını 1848 Devriminden almış, ve ancak 1866 ve 1870 devrimleri, en azından, yolundaki en kötü siyasal engelleri temizledikten sonra tam olarak gelişebilmiştir. Ancak dünya pazarını geniş ölçüde daha önceden işgal edilmiş olarak bulmuştur. Kitle tüketim malları İngiltere, zarif lüks eşya ise Fransa tarafından sağlanmaktaydı. Almanya ilkini fiyat, ikincisini de kalite bakımından altedemezdi. O an için, dolayısıyla, Alman üretiminin o zamana kadar izlediği yenik düşmüş yolunu izleyerek, İngilizler için çok küçük, Fransızlar içinse çok adî olan mallarla dünya pazarına sızmaktan başka *çare* yoktu. Kuşkusuz, önce iyi örnekler, ardından düşük kaliteli mal yollama şeklindeki Almanların ünlü aldatma geleneği kısa süre sonra dünya pazarında yeterince ciddî şekilde cezalandırılmış, ve çoğunlukla terkedilmiştir. Öte yandan, fazla-üretimin rekabeti giderek saygıdeğer İngilizleri dahi kalite bozulması yoluna itmiş, ve böylece, bu alanda yenilmez olan Almanlara bir üstünlük sağlamıştır. Ve böylece sonunda büyük bir sanayie sahip olduk ve dünya pazarında bir rol oynar hale geldik. Ama *büyük* sanayimiz (yurt-içi talep sınırlarının çok ötesinde üretim yapan demir sanayii dışında) hemen tamamıyla yurt-içi pazar için çalışmakta, ve kitle halindeki ihracatımız, büyük sanayiin, olsa olsa, gerekli yarı-mamul ürünleri sağladığı, bizzat küçük malların ise esas itibariyle kırsal ev sanayii tarafından arzedildiği, çok büyük sayıda küçük mallardan oluşmaktadır.

Ve burada, modern işçi için ev ve toprak mülkiyetinin "nimetleri", bütün ihtişamıyla görünmektedir. Hiç bir yerde, İrlanda'nın ev sanayilerinde dahi Alman ev sanayilerin-

de olduğu kadar rezilâne düşük ücret ödenmemektedir. Rekabet sayesinde kapitalist işgücü fiyatından ailenin kendi küçük bahçesi ya da tarlasından kazandığı kadarını indirebilmektedir. İşçiler kendilerine teklif edilen herhangi bir parça-ücreti kabul etmek zorundadırlar, çünkü aksi takdirde hiç bir şey alamazlar ve yalnızca kendi tarım ürünleriyle de geçinemezler, ve öte yandan da, zaten onları oldukları yere zincirleyen bu tarım ve toprak mülkiyeti başka yerde iş aramalarını engellemektedir. Almanya'nın dünya pazarında bütün bir seri küçük malda rekabet gücünü koruyan temel budur. *Bütün kâr normal ücretlerden yapılan bir indirimden sağlanmakta ve bütün artı-değer alıcıya sunulabilmektedir.* Alman ihraç mallarının çoğunun olağanüstü ucuzluğunun sırrı budur.

Öteki sanayi kollarında da Alman işçilerinin ücretlerini ve yaşam koşullarını Batı Avrupa ülkelerinin altında tutan, her şeyden çok bu durumdur. Geleneksel olarak işgücü değerinin çok altında tutulan bu emek fiyatlarının ölü ağırlığı, kent işçilerinin, ve hatta büyük kentlerdeki işçilerin ücretlerini işgücü değerinin altına indirmektedir; düşük ücret ödenen ev sanayii kentlerde de eski el sanatlarının yerini aldığı, ve burada da genel ücret düzeyini düşürdüğü için, bu daha da belirgindir.

Burada açıkça görüyoruz ki, daha önceki bir tarihsel aşamada, işçilerin göreli gönencinin temeli olan şey, yani tarım ve sanayi bileşimi, ev, bahçe ve tarla, ve mesken mülkiyeti güvencesi, günümüzde, büyük sanayi egemenliğinde, yalnızca işçiler için en kötü engel değil, ama bütün işçi sınıfı için en büyük şanssızlık, yalnızca ayrı bölgelerde ve iş kollarında değil, ama bütün ülkede ücretlerin, örneği görülmemiş düşüklüğünün temeli haline gelmektedir. Ücretlerden yapılan bu anormal indirimle geçinen ve zenginleşen büyük burjuvazinin ve küçük-burjuvazinin, kırsal sanayii ve işçilerin kendi evlerinin sahibi olmalarını heyecanla savunmalarına, ve kırsal sıkıntılara tek çare olarak yeni ev sanayilerinin başlatılmasını görmelerine şaşmamak gerekir!

Bu sorunun bir yüzüdür, ama bunun bir de öteki yüzü vardır. Ev sanayii, Alman ihracat ticaretinin ve dolayısıy-

la bütün büyük sanayiin geniş tabanı haline gelmiştir. Bu nedenle Almanyanın geniş bölgelerine yayılmıştır ve her gün daha da yayılmaktadır. Küçük köylünün, kendi kullanımı için ev sanayi üretiminin, ucuz konfeksiyon ve makine ürünleri tarafından yıkılmasıyla, hayvancılığının ve dolayısıyla gübre üretiminin, mark sisteminin dağılması, ortak markın ve zorunlu nöbetleşe ekimin ortadan kaldırılması sonucu yokedilmesinden beri kaçınılmaz olan çöküşü — bu çöküş, tefeciye kurban düşen küçük köylüyü zorla modern ev sanayiinin kollarına sürüklemektedir. İrlanda'da toprak sahibinin toprak kirası gibi, Almanya'da ipotek tefecisinin faizi toprağın ürününden değil, ancak sınaî köylünün ücretinden ödenebilir. Ancak, ev sanayiinin gelişmesiyle birbiri ardından köylük bölgeler günümüz sanayi hareketinin içine sürüklenmektedir. Almanya'da sanayi devrimini İngiltere ve Fransa'dakinden çok daha geniş bölgelere yayan, kırsal bölgelerin ev sanayii tarafından bu şekilde köklü bir biçimde değişikliğe uğratılmasıdır. Sanayimizin göreli olarak bu düşük düzeyidir ki, onun alan olarak yayılmasını daha da zorunlu kılmaktadır. Bu, İngiltere ve Fransa'nın tersine, Almanya'da devrimci işçi sınıfı hareketinin yalnızca kentsel merkezlerde kısıtlanacak yerde, ülkenin büyük bir kısmında neden böyle çok büyük ölçüde yayıldığını açıklamaktadır. Ve gene bu, hareketin sessiz, emin ve karşı konmaz ilerlemesini de açıklamaktadır. Besbelli ki, Almanya'da, başkentte ve öteki büyük kentlerde başarılı bir ayaklanmanın, ancak daha küçük kentlerin çoğunluğu ve kırsal bölgelerin büyük bir bölümü devrimci değişiklik için olgun hale geldiği zaman mümkün olabilecektir. Normale benzer herhangi bir gelişmeyle hiç bir zaman Parislilerin 1848 ve 1871'dekilerine benzer işçi sınıfı zaferleri kazanacak durumda olmayacağız, ama aynı nedenle de Paris'in her iki durumda da başına geldiği gibi devrimci başkentin gerici eyaletler tarafından uğratıldığı yenilgiye de düşmeyeceğiz. Fransa'da hareket her zaman başkentte başlamıştır; Almanya'da büyük sanayi, imalât ve ev sanayi bölgelerinden başlamıştır; başkent ancak daha sonra ele geçirilmiştir. Dolayısıyla, muhtemelen gelecekte de, inisiyatif Fransa'nın elinde olacak, ancak sonuç Almanya'da kazanılacaktır.

Şimdi gelişmesi nedeniyle Alman üretiminin belirleyici dalı haline gelen ve Alman köylülerini giderek daha fazla köklü değişikliklere uğratan bu kırsal ev sanayii ve imalâtının kendisi de daha ileri bir devrimci değişikliğin ancak hazırlık aşamasıdır. Marx'ın da tanıtlamış olduğu gibi (*Kapital*, Birinci Cilt, 3. baskı, s. 484-95*) belirli bir evrim aşamasında makine ve fabrika üretimi nedeniyle onun da yıkılış saati gelecektir. Ve bu saat de yakın gibi görünmektedir. Ama Almanya'da kırsal ev sanayiinin ve imalâtının, makine ve fabrika üretimiyle yokedilmesi, milyonlarca kırsal üreticinin, geçim aracının yokedilmesi, küçük Alman köylülerinin hemen hemen yarısının mülksüzleştirilmesi demektir; yalnızca ev sanayiinin, fabrika üretimine değil, köylü çiftçiliğinin de büyük kapitalist tarıma, ve küçük toprak mülkiyetinin büyük toprak mülkiyetine dönüşmesi — köylüler aleyhine, sermaye ve büyük toprak mülkiyeti lehine bir sanayi ve tarım devrimidir. Bu dönüşümü de hâlâ eski toplumsal koşullar altında iken geçirmek Almanya'nın yazgısında varsa, bu, kuşkusuz dönüm noktası olacaktır. O zamana kadar inisiyatifi başka hiç bir ülkenin işçi sınıfı almamışsa, Almanya kesinlikle ilk vuruşu yapacak, ve "şanlı ordu"nun köylü evlatları da kahramanca yardım edecektir.

Ve bununla, her işçiye kendi küçük evinin mülkiyetini verecek ve böylece onu, özel kapitalistine yarı-feodal biçimde zincirleyecek olan burjuva ve küçük-burjuva ütopyası çok değişik bir görünüm almaktadır. Onun gerçekleşmesi yerine bütün küçük kırsal ev sahiplerinin ev sanayii işçileri haline dönüşmesi; "toplumsal girdaba" sürüklenen küçük köylünün eski tecridinin yokedilmesi ve onunla birlikte siyasal hiçliğinin yokedilmesi; sanayi devriminin kırsal bölgelere yayılması ve böylece nüfusun en kararlı ve tutucu sınıfının bir devrim yuvası haline dönüştürülmesi; ve bütün bunların sonucu olarak ev sanayii ile uğraşan işçilerin, onları zorla ayaklanmaya iten makine tarafından mülksüzleştirilmesi olacaktır.

Burjuva-sosyalist hayırseverlerin, kapitalistler olarak kamu görevlerini, bu çarpıtılmış biçimde, toplumsal devri-

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 498-508. —*Ed.*

min yararına ve ilerletilmesi uğruna sürdürdükleri sürece. ideallerinin özel zevkine varmalarına seve seve izin verebiliriz.

Londra, 10 Ocak 1887 FRİEDRİCH ENGELS

15 ve 22 Ocak 1887 tarihli
n° 3 ve 4'te, ve F. Engels, *Zur Wohnungs fragen*, Hoţingen-Zürich, 1887'de yayımlanmıştır

BİRİNCİ KISIM

PROUDHON KONUT SORUNUNU NASIL ÇÖZÜYOR

Volksstaat'ın[54] n° 10 ve daha sonraki sayılarında konut sorunu üzerine altı makalelik bir dizi yeralmaktadır.[248] Bu makaleler kırkların bazı çoktan unutulmuş sözümona yazınsal yazıları dışında, yalnızca prudoncu okulu Almanya'ya yerleştirme yönündeki ilk çaba olduğu için dikkate değerdir. Tam bu prudoncu düşüncelere daha yirmibeş yıl önce kararlı bir darbe indirmiş olan* Alman sosyalizminin tüm evrim sürecine kıyasla, bu, öylesine büyük bir geriye dönüşü temsil etmektedir ki, bu çabayı hemen yanıtlamak yerinde olacaktır.

Bugünlerde basında öylesine büyük bir rol oynayan sözde konut darlığı, işçi sınıfının genellikle kötü, aşırı kalabalık

* Marx'ın *Misère de la philosophie*'si, Bruxelles et Paris 1847. [*Engels'in notu.*] [Bkz: Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1975. —*Ed.*

ve sağlığa aykırı konutlarda yaşamalarını içermemektedir. *Bu* darlık günümüze özgü bir şey değildi ; hatta, bu, daha önceki bütün ezilen sınıflar karşısında farklı bir yere sahip olan modern proletaryaya özgü bir sıkıntı da değildir. Tam tersine, bütün ezilen sınıflar bütün dönemlerde oldukça aynı biçimde bu sıkıntıyı çekmişlerdir. *Bu* konut darlığına son vermek için *bir* tek araç vardır: işçi sınıfının egemen sınıflarca sömürüşüne ve ezilmesine tümüyle son vermek. Bugün konut darlığı ile kastedilen, nüfusun ani bir şekilde kentlere akışı sonucu işçilerin kötü konut koşullarının kendine özgü bir şekilde yoğunlaşmasıdır; kiralardaki çok büyük artış, tek evlerdeki daha da büyük yoğunlaşma, ve hatta bazıları için, yaşamak için bir yer bulma olanaksızlığı. Ve *bu*, konut darlığından bu kadar çok sözedilmesi, yalnızca işçi sınıfıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda küçük-burjuvaziyi de etkilediği içindir.

Büyük modern kentlerimizde işçilerin ve küçük-burjuvazinin bir kısmının sıkıntısını çektiği konut darlığı, günümüzdeki kapitalist üretim biçimi sonucu ortaya çıkan sayısız *daha küçük*, ikincil kötülüklerden biridir. Bu, kesinlikle, işçinin işçi *olarak* kapitalist tarafından sömürülmesinin doğrudan bir sonucu değildir. Bu sömürü, toplumsal devrimin, kapitalist üretim biçimini ortadan kaldırarak yoketmek istediği temel kötülüktür. Ancak kapitalist üretim biçiminin temel direği, içinde bulunduğumuz toplumsal düzenin, kapitalistin işçinin işgücünü, değeri karşılığı satın alıp, işçiyi işgücü için ödenen fiyatı yeniden yaratması için gerekli olandan daha uzun çalıştırarak, ondan değerinden çok fazlasını almasını mümkün kılması olgusudur. Böylece üretilen artı-değer, bütün kapitalistler ve toprak sahipleri sınıfı ile birlikte onların paralı hizmetkârları olan Papa ve Kaiser'den gece bekçileri ve daha alttakiler arasında paylaşılmaktadır. Burada bu dağılımın nasıl olduğu ile ilgilenmiyoruz, ama şu kadarı kesindir: bütün o çalışmayanlar, bu artı-değerden bir ya da diğer şekilde kendilerine ulaşan artıklarla geçinmektedirler. (Bunun ilk kez ortaya konduğu Marx'ın *Kapital*'i ile kıyaslayın.)

İşçi sınıfı tarafından üretilen ve ondan karşılıksız alınan bu artı-değerin, çalışmayan sınıflar arasında dağılımı, son derece şiddetli ibret verici kavgalar ve karşılıklı dalavereler

arasında yürütülmektedir. Bu dağılım, alım ve satım yoluyla yapıldığı sürece, başlıca yöntemlerinden biri, alıcının satıcı tarafından aldatılmasıdır; ve perakende ticarette, özellikle büyük kentlerde, bu satıcı için bir mutlak varoluş koşulu haline gelmiştir. Ancak, işçi, bakkalı ya da fırıncısı tarafından malın fiyatı ya da kalitesi yönünden aldatıldığı zaman, bu, ona, işçi olma özelliği nedeniyle yapılmamaktadır. Tam tersine, herhangi bir yerde belirli bir ortalama aldatma ölçüsü, toplumsal kural haline gelir gelmez, bunun uzun dönemde ücretlerde buna uygun düşecek bir artışla ayarlanması gerekir. Aslında işçi, dükkân sahibinin önüne hiç bir şekilde bir işçi, yani bir işgücü satıcısı olarak değil, bir alıcı, yani para ve kredi sahibi olarak çıkmaktadır. Bu aldatma, onu, ve bütün olarak daha yoksul sınıfı, daha zengin toplumsal sınıflardan daha fazla etkilemektedir, ancak, bu, yalnızca onu etkileyen, sınıfına özgü bir kötülük değildir.

Konut darlığı için de durum aynıdır. Büyük modern kentlerin genişlemesi, bu kentlerin belirli kesimlerine, özellikle merkezî konumlu bölgelere yapay ve çoğu kez çok büyük ölçüde artan bir değer vermiştir; bu bölgelerde yükselen binalar, bu değeri artıracak yerde düşürmektedirler, çünkü artık değişen koşulları karşılayamamaktadırlar. Bunlar yıkılmakta ve yerlerini başkaları almaktadır. Bu, hepsinden çok, en büyük sıkışıklık ile dahi, kiraların hiç bir zaman, ya da ancak çok yavaş, belli bir azaminin üstüne yükselebilen merkezî konumlu işçi evleri için geçerlidir. Bunlar yıkılmakta, ve yerlerine dükkânlar, depolar ve resmî binalar dikilmektedir. Bonapartçılık, bu eğilimi, Haussmann kanalıyla, Paris'te, dalavere ve bireysel zenginleşme uğruna büyük ölçüde sömürmüştür. Ancak, Haussmann ruhu yurt-dışına taşmış, Londra, Manchester ve Liverpool'da da bulunmuştur ve kendisini Berlin ve Viyana'da da evinde hissetmiş gibidir. Sonuç olarak, işçiler, kentlerin merkezinden dış mahallelere sürülmekte; işçi meskenleri ve genel olarak küçük meskenler nadir, pahalı ve çoğu kez bütünüyle elde edilemez bir hale gelmekte, çünkü bu koşullar altında daha pahalı konutlar ile çok daha iyi bir spekülasyon alanına kavuşan yapı sanayii, ancak istisnaî olarak işçi konutu yapmaktadır.

Dolayısıyla, bu konut darlığı pek doğaldır ki işçiyi, daha

bayındır herhangi bir sınıfı etkilediğinden, daha fazla etkilemektedir; ancak bu, dükkân sahibinin aldatması kadar sadece işçi sınıfının sırtına binen küçük bir kötülüktür ve işçi sınıfı açısından bu kötülük belli bir düzeye ve belli bir sürekliliğe eriştiği zaman aynı şekilde belli bir ekonomik ayarlama bulmak zorundadır.

İşte Proudhon'un dahil olduğu küçük-burjuva sosyalizmi, çoğunlukla, işçi sınıfının öteki sınıflarla ve özellikle küçük-burjuvazi ile ortaklaşa katlanmak zorunda kaldığı bu gibi zorluklarla uğraşmayı yeğlemektedir. Ve dolayısıyla, bizim Alman prudoncularımızın* esas olarak, gördüğümüz gibi, hiç bir şekilde yalnızca bir işçi sınıfı sorunu olmayan konut sorununa eğilmesi; ve tam tersine, onun gerçek ve yalnızca işçi sınıfına özgü bir sorun olduğunu ileri sürmesi, hiç de raslantı değildir.

"*Kiracının ev sahibine* göre durumu, *ücretli işçinin kapitaliste* göre durumunun aynıdır."

Bu, bütünüyle yanlıştır.

Konut sorununda karşı karşıya olan iki yan vardır: Kiracı ve mal sahibi, ya da ev sahibi. İlki ikincisinden bir meskenin geçici kullanımını satınalmak istemektedir; para ya da bu krediyi bizzat ev sahibinden çok yüksek bir bedelle kiraya bir ek şeklinde satınalmak zorunda kalsa dahi para ya da kredi sahibidir. Bu, basit bir meta satışıdır; proleter ile burjuva, işçi ile kapitalist arasındaki bir alışveriş değildir. Kiracı —bir işçi dahi olsa— *para sahibi bir insan* olarak görünmektedir; bir meskenin, kullanımın alıcısı olarak kazancı ile ortaya çıkabilmek için, kendi malını, yalnızca kendine özgü bir malı, kendi işgücünü daha önceden satmış olmalı, ya da işgücünün ilerdeki satışına dair bir güvence verebilecek durumda olmalıdır. İşgücünün kapitaliste satışının kendine özgü sonuçları burada hiç bir şekilde yoktur. Kapitalist satınalınmış işgücünün ilk olarak kendi değerini, ancak ikinci olarak da, kapitalist sınıf içinde dağıtılmak üzere şimdilik kendi elinde kalan bir artı-değeri yaratmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durumda bir fazla değer yaratılmakta, mevcut değerin toplamı artırılmaktadır.

* A. Mülberger. —*Ed.*

Bir kiralama işleminde durum oldukça farklıdır. Ev sahibi kiracıyı ne kadar dolandırırsa dolandırsın, bu zaten *varolan,* önceden *üretilmiş* bir değerin aktarılmasıdır, ve ev sahibi ile kiracının *birlikte* sahip oldukları değerlerin toplamı, önceki gibi aynı kalmaktadır. İşçi emeğinin ürününün bir kısmında, bu emeğin karşılığı kapitalist tarafından değerinin altında, üstünde ya da tam karşılığında ödenmiş olsun, bir miktar aldatılmaktadır; kiracı ise, ancak, konuta değerinden fazla vermek zorunda bırakıldığı zaman aldatılır. Dolayısıyla, ev sahibi ile kiracı arasındaki ilişkinin işçi ile kapitalist arasındaki ilişkiye eş tutulması, bunun tamamıyla yanlış konulmasıdır. Tam tersine, burada iki yurttaş arasında oldukça sıradan bir meta alışverişiyle ilgiliyiz ve bu alışveriş genel olarak metaların satışını ve özel olarak "taşınmaz metaın" satışını yöneten ekonomi yasaları uyarınca yürütülmektedir. İlk olarak evin ya da sözkonusu evin bir bölümünün yapım ve bakım masrafları hesaplanmakta; evin konumunun elverişlilik ölçüsünün belirlediği arsa değeri bunu izlemekte; sonucu ise o anki arz ve talep durumu belirlemektedir. Bu basit ekonomik ilişki prudoncumuzun kafasında şöyle ifade edilmektedir:

"Bir kez yapıldıktan sonra ev, gerçek değeri sahibine çok önceden kira biçiminde fazlasıyla ödenmiş olmasına karşın, toplumsal emeğin belirli bir bölümü için kalıcı bir *yasal tasarruf hakkı* hizmeti görür. Dolayısıyla, örneğin elli yıl önce yapılmış olan bir ev, bu dönem içersinde kira kazancıyla ilk maliyet fiyatının iki, üç, beş, on ve daha çok katı fazlasını karşıladığı anlaşılmaktadır."

İşte gerçek Proudhon bütünüyle karşımızda. İlk olarak, kiranın yalnızca bina maliyetleri üzerindeki faizi ödemeyeceği, aynı zamanda, onarımlar ile şüpheli alacaklar ve ödenmemiş kiralar yanısıra evin boş kaldığı zamanlarında ortalama miktarını ve son olarak da yokolacak olan ve zamanla içinde oturulamaz ve değersiz hale gelen bir eve yatırılan yapım sermayesini yıllık taksitler halinde karşılamak zorunda olduğu unutulmaktadır. İkinci olarak, kiranın binanın üzerinde yapıldığı arsanın artan değerinin faizini de ödemek zorunda olduğu ve dolayısıyla bir kısmının arsa kirasından oluşturduğu unutulmaktadır. Prudoncumuz, hemen bu farkın

toprak sahibinin herhangi bir katkısı olmaksızın yaratıldığı için âdil olarak ona değil, bütünüyle topluma ait olduğunu ileri sürmektedir. Ancak böylelikle gerçekte toprak mülkiyetinin kaldırılmasını talep ettiğini görmezlikten gelmektedir ki, bu konu, burada girmeye kalktığımız takdirde bizi çok uzaklara götürecektir. Ve son olarak bütün alışverişin hiç bir şekilde evin sahibinden satınalınması değil, yalnızca belirli bir zaman için kullanımının satınalınmasından ibaret olduğu olgusunu unutmaktadır. Herhangi bir ekonomik olayın içinde cereyan ettiği gerçek, fiilî koşullarla hiç bir zaman ilgilenmek zahmetine katlanamamış olan Proudhon, doğal olarak belirli koşullar altında, bir evin ilk maliyet fiyatının elli yıl boyunca kira şeklinde nasıl elli katından fazla ödendiğini de açıklayamamaktadır. Bu hiç de güç olmayan sorunu ekonomik açıdan inceleyip gerçekten ekonomi yasalarıyla çelişip çelişmediğini, çelişiyorsa nasıl çeliştiğini saptamak yerine, Proudhon, ekonomiden hukuk bilimine cüretli bir atlamaya başvurmaktadır: "Bir kez yapıldıktan sonra ev" belli bir yıllık ödemeye "*kalıcı bir yasal tasarruf hakkı* hizmeti görmektedir". Bunun nasıl olduğu, evin *nasıl* bir yasal tasarruf hakkı *haline geldiği* konusunda Proudhon susmaktadır. Ve oysa bu onun tam açıklaması gereken şeydir. Bu sorunu incelemiş olsaydı, ne kadar kalıcı olursa olsun, dünyadaki tüm yasal hakların bile bir eve 50 yıl içinde maliyet bedelinin on katını kira şeklinde geri almasını sağlayacak gücü veremeyeceğini, oysa ancak (yasal hak olarak toplumsal olarak kabul edilmiş olan) ekonomik koşulların bunu gerçekleştirebileceğini bulacaktı. Ve bununla yeniden başlangıç noktasına dönmüş olacaktı.

Tüm prudoncu öğreti ekonomik gerçeklikten, hukuksal lafazanlığa, bu kurtarıcı atlayışa dayanmaktadır. Proudhon'umuz, ekonomik bağlantılarını yitirdiği her zaman —ve bu her ciddî sorunda onun başına gelmektedir— yasalar alanına sığınmakta ve *ebedî adalete* başvurmaktadır.

"Proudhon, kafasındaki adalet idealini, *Justice éternelle* ['ebedî adaleti'] meta üretimine uygun düşen hukuk ilişkilerinden çıkartmakla işe başlar: böylece de, hemen belirtelim, meta üretimi biçiminin adalet kadar ebedî olduğunu bütün iyi vatandaşlara huzur verecek şekilde tanıtlamış olur.

Ardından, geriye döner ve yürürlükteki meta üretim biçimini ve buna tekabül eden hukuk sistemini bu ideale uygun olarak yeniden düzenlemenin yollarını araştırır. Maddenin bileşimindeki ve ayrışımındaki molekül değişmelerinin yürürlükteki yasalarını inceleyerek bu temel üzerinde belirli sorunları çözeceği yerde, bir kimyacı tutarak, maddenin bileşimi ve ayrışımını, "ebedî ideler", "tâbi hal", ve "yakınlık" aracılığı ile düzenlemek iddiasında bulunsa bu adam hakkında ne düşünürdük? Tefecilik, *Justice éternelle* ['ebedî, adalete'] *équite éternelle* ['ebedî hakkaniyete'], *mutualité éternelle* ['ebedî dayanışmaya'] ve öteki *vérités éternellés* ['ebedî gerçeklere'] aykırıdır dediğimiz zaman, kilise babalarının, tefeciliğin, *grâce éternelle* ['ebedî inayetle'], *foi éternelle* ['ebedî inançla'] ve *la volonté éternelle de Dieu* ["Tanrının sonsuz iradesiyle'] bağdaşamayacağını söylemelerinden aslında fazla bir şey bilmiş olur muyuz?" (Marx, *Capital*, Vol. I, s. 45.*)

Bizim prudoncumuz** efendisi ve ustasından daha iyi değildir:

"Kira anlaşması, modern toplum yaşantısında, hayvan vücutlarında kandolaşımı kadar gerekli olan binlerce değişimden biridir. Doğal olarak bu değişimlerin *hak kavramının* etkisinde olması, bir başka deyişle, her yerde kesin adalet gerekleri uyarınca yapılması bu toplumun çıkarına olacaktır. Bir başka deyişle, toplumun ekonomik yaşantısının, Proudhon'un deyişiyle kendisini *ekonomik hak* düzeyine yükseltmesi gereklidir. Gerçekte, bildiğimiz gibi bunun tam tersi olmaktadır."

Marx'ın prudonculuğu tam bu açıdan böylesine kısa ve inandırıcı bir şekilde tanımlamasından beş yıl sonra, birisinin Alman dilinde böylesine boş laf yığınını hâlâ yayınlıyor olması inanılır gibi mi? Bu saçmalar ne anlama geliyor? Yalnızca günümüz toplumunu yöneten ekonomik yasaların uygulama sonuçlarının yazarın adalet duygusuna ters düştüğü, ve sorunun, bu durumu düzeltecek şekilde düzenlenmesi gibi bir dinsel isteği savunduğu anlamına geliyor. Evet kurbağaların kuyruğu olsaydı artık kurbağa olmazlardı. Ve,

* Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 107. —*Ed.*
** A. Mülberger. —*Ed.*

kapitalist üretim biçimi de "bir hak kavramına", yani işçileri sömürme hakkına sahip değil midir? Ve yazar bunun *kendi* hak kavramı olmadığını söylerse, bir adım ilerlemiş olur muyuz?

Ama konut sorununa geri dönelim. Prudoncumuz şimdi "hak kavramı"nı başıboş bırakmakta ve bize aşağıdaki dokunaklı hitabı sunmaktadır:

"O pek yüceltilen yüzyılımızın bütün kültürü içinde, büyük kentlerde nüfusun %90'ından fazlasının benim diyebileceği bir yere sahip olmayışı gerçeğinden daha korkunç bir saçmalık olmadığını duraklamadan ileri sürebiliriz. Manevî ve ailevî varlığın gerçek düğüm noktası, aile ocağı ve yuva, toplumsal girdapla silinip süpürülmektedir. .... Bu açıdan, vahşilerden çok gerideyiz. Mağara adamının mağarası, Avustralyalının kilden kulübesi, Hintlinin kendi ocağı varken, modern proletarya pratikte havada asılı durmaktadır," vb..

Bu acı yakınmada prudonculuğu tüm gerici biçimiyle buluyoruz. Modern devrimci proleter sınıfın yaratılması için, geçmişin işçisini toprağa bağlayan bağın kesilmesi kesinlikle zorunluydu. Dokuma tezgâhının yanısıra küçük evi, bahçesi ve tarlasına sahip olan el dokumacısı, bütün acılara ve siyasal baskılara karşın, sessiz, halinden memnun "dindar ve onurlu" bir insandı; zenginlere, rahiplere ve devlet yetkililerine şapkasını çıkarırdı ve aslında tam bir köleydi. Önceleri toprağa zincirlenmiş olan işçiyi tümüyle mülksüz bir proleter, bütün geleneksel ayakbağlarından kurtarılmış, *bir kuş kadar özgür* hale dönüştüren tam da bu modern büyük sanayidir; işçi sınıfı sömürüsünü sonal biçimi içinde, kapitalist üretim içinde alaşağı edebilecek biricik koşulları yaratan işte tam da bu ekonomik devrimdir. Ve bu gözüyaşlı prudoncu, gelerek, işçilerin aile ocağı ve yuvalarından uzaklaştırılışı için, bu sanki onların entelektüel kurtuluşunun en birinci koşulu değil de büyük bir gerilemeymiş gibi yakınmaktadır.

27 yıl önce, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nda, 18. yüzyılda İngiltere'de gerçekleştiği şekliyle, işçilerin tam bu aile ocağı ve yuvalarından uzaklaştırılışı sürecini ana çizgileriyle açıklamıştım. Böyle yapmakla toprak ve fabrika sa-

hiplerinin sorumlu oldukları kötülükler ve bu kovulmanın ilk olarak, ilgili işçiler üzerindeki kaçınılmaz, maddî ve manevî, yıkıcı etkileri de orada gerektiği gibi açıklanmıştır. Ancak, o koşullarda kesin olarak zorunlu bir tarihsel evrim süreci olan bunu "vahşilerin de altında" bir gerileme olarak düşünmek aklıma gelir miydi? Olanaksız. 1872'nin İngiliz proleteri 1772'nin "aile ocağı ve yuvasıyla" kırsal dokumacısından ölçülmeyecek kadar yüksek bir düzeydedir. Ve mağarasıyla mağara adamı, kilden kulübesiyle Avustralyalı, ya da kendi ocağıyla Hintli, hiç bir şekilde bir Haziran Ayaklanmasını ya da bir Paris Komününü gerçekleştirebilir miydi?

İşçilerin durumunun kapitalist üretimin geniş çapta uygulanmasından beri bütünüyle maddî olarak kötüleştiğini yalnızca burjuvazi kuşkuyla karşılamaktadır. Yalnızca bu nedenle geriye dönerek (aynı şekilde çok yetersiz olan) Mısır'ın zenginliklerine,[254] yalnızca köle ruhlar yaratmış olan kırsal küçük sanayie, ya da "vahşilere" özlemle bakmamız gerekli mi? Tam tersine yalnızca modern büyük sanayi tarafından yaratılan, onu toprağa zincirleyenler de dahil olmak üzere miras kalan tüm kısıtlamalardan kurtarılmış ve büyük kentlerde kümelenmiş olan proletarya, bütün sınıf sömürüsüne ve sınıf egemenliğine son verecek olan büyük toplumsal dönüşümü gerçekleştirebilir. Eski kırsal el dokumacıları, aile ocakları ve yuvalarıyla bunu hiç bir şekilde yapamaz; onu yapma isteklerinden sözetmek şöyle dursun, böyle bir fikri hiç bir şekilde kavrayamazlardı bile.

Öte yandan, Proudhon için, son yüzyılın tüm sanayi devrimini, el emeği yerine makineyi koyan ve emeğin üretkenliğini bin kat artıran buhar gücünün ve büyük-ölçekli fabrika üretiminin sokulması, gerçekte hiç bir zaman olmaması gereken çok kınanacak bir olaydır. Küçük-burjuva Proudhon, herkesin anında tüketilebilen ve pazarda değişilebilen ayrı ve bağımsız bir ürün ürettiği bir dünya özlemektedir. Böylece, herkes emeğinin tam karşılığını, bir başka ürün cinsinden aldığı için "ebedî adalet" yerine gelmekte, ve olabilecek en iyi dünya yaratılmaktadır. Ama, Proudhon'un olabilecek bu en iyi dünyası, çok önceden, bütün büyük sanayi dallarında bireysel emeği yoketmiş olan, daha küçük ve hat-

ta en küçük dallarını her gün giderek daha çok ortadan kaldıran, bunun yerine makineyle desteklenen toplumsal emeği ve işlenmeye hazır doğa güçlerini koyan, ve anında değişilebilen ya da tüketilebilen sonal ürün ellerinden geçmek zorunda olduğu pek çok bireyin ortak çalışması olan, sınaî gelişmenin ilerlemesiyle daha tomurcuk iken koparılmış ve ayaklar altında ezilmiştir. Ve işte tam da bu sanayi devrimi sayesinde insan emeğinin üretici gücü —insanlık tarihinde ilk kez olarak— öylesine yüksek bir düzeye yükselmiştir ki, tümü içinde rasyonel bir işbölümü varsayımıyla, yalnızca toplumun her üyesi için bol tüketim ve büyük yedek fonu için değil, ayrıca her bireye yeterli boş zaman bırakarak, tarihsel olarak miras kalan kültürün —bilim, sanat, ilişki biçimleri— gerçekten korunmaya değer [öğelerinin] yalnızca korunması değil, egemen sınıfların tekeli olmaktan çıkarılıp bütün toplumun ortak malı haline dönüştürülmesi ve daha da geliştirilmesi için yeterli üretim yapılması olanağı vardır. Ve belirleyici nokta buradadır: insan emeğinin üretici gücü bu düzeye yükseldikten sonra, bir egemen sınıfın varlığı için tüm mazeretler ortadan kalkmaktadır. Ensonu, sınıf farklarının savunulmasında sonal dayanak her zaman için [şu olmuştur]: toplumun entelektüel çalışmaları ile ilgilenecek zamana sahip olması için günlük gereksinmenin üretimi ile kendini yormayacak bir sınıf gereklidir. Şimdiye kadar büyük tarihsel gerekçeye sahip olan bu iddia, son yüzyılın sanayi devrimi ile bir darbede ve tümüyle kökünden kesilip atılmıştır. Bir egemen sınıfın varlığı, her gün sınaî üretim güçlerinin, ve aynı şekilde, bilim, sanat ve özellikle kültürel ilişki biçimlerinin gelişmesine daha büyük engel teşkil etmektedir. Bizim modern burjuvamızdan daha kabasına raslanmamıştır.

Bütün bunlar dostumuz Proudhon için hiç bir şey ifade etmiyor. O "ebedî adalet"ten başka bir şey istemiyor. Herkes kendi ürünü karşılığında emeğinin tam karşılığını, emeğinin tam değerini alacaktır. Ancak bunu bir modern sanayi ürününde hesaplamak karmaşık bir iştir. Çünkü modern sanayi, eski bireysel el zanaatlarında sonal üründe açıkça görünen bireyin toplam ürün içindeki özel payını gizlemektedir. Ayrıca modern sanayi, Proudhon'un bütün sisteminin

üzerine kurulu olduğu bireysel değişimi, yani bir ötekinden ürününü tüketmek amacıyla alan iki üretici arasındaki dolaysız değişimi giderek ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla, prudonculuğun tümünde gerici bir çizgi izlenmektedir; sanayi devrimine karşı bir nefret ve bazan açık, bazan kapalı bir şekilde dile getirilen, bütün modern sanayii —bunlar makineleri, mekanik tezgâhlar ve diğer işleri— afaroz ederek eski, saygıdeğer el emeğine geri dönülmesi isteği. Bu durumda, üretici gücümüzün binde 999'unu kaybedecekmişiz, bütün insanlık mümkün olan en kötü emek esaretine mahkûm olacakmış, açlık genel bir kural haline gelecekmiş — değişimi, herkesin "emeğinin tam karşılığını" alacak şekilde düzenledikten ve "ebedî adalet" gerçekleştikten sonra bütün bunların ne önemi var?

Fiat Justitia, pereat mundus!

Bütün dünya yokolsa da adalet yerine gelsin!

Ve, uygulanması herhangi bir şekilde mümkün olsaydı, bu prudoncu karşı-devrimde dünya yokolacaktı.

Ancak, besbelli ki modern büyük sanayi ile belirlenen toplumsal üretimle bile, bu deyimin herhangi bir anlamı varsa, herkese "emeğinin tam karşılığının" garantilenmesi mümkündür. Her ayrı işçinin "kendi emeğinin tam karşılığının" sahibi olması değil de tümüyle işçilerden oluşan toplumun bütününün, üyeleri arasında kısmen tüketim için dağıttığı, kısmen üretim araçlarını yenileme ve çoğaltmak için kullandığı, ve kısmen üretim ve tüketim için bir yedek fon olarak biriktirdiği emeklerinin toplam ürününe sahip olması şeklinde genişletilmesi halinde ancak bu deyimin bir anlamı olacaktır.

*

Yukarda söylenenlerden sonra, prudoncumuzun büyük konut sorununu nasıl çözeceğini zaten önceden biliyoruz. Bir yandan, karşımızda artık *vahşilerden de geri* olmamamız için her işçinin kendi malı olan bir eve sahip olması istemi var. Öte yandan gerçekte olduğu gibi, bir evin ilk maliyet bedelinin kira şeklinde iki, üç, beş ya da on katı geri ödenmesinin bir *yasal hakka* dayandığı ve yasal tasarruf hakkı-

nın *"ebedî adalet"*le çeliştiği güvencesine sahibiz. Çözüm basit: yasal tasarruf hakkını ortadan kaldırır, ve ebedî adalet sayesinde ödenen kiranın meskenin kendi maliyeti hesabına dayanan bir ödemenin yapılmasını ilân ederiz. Eğer kişi öncüllerini, sonucu önceden içerecek şekilde düzenlemişse o zaman hiç kuşkusuz önceden hazırlanmış sonucu, çıkından çıkarıp, böbürlenerek bunun sonucu olduğu sarsılmaz mantığa işaret etmek, herhangi bir şarlatanın sahip olduğundan fazla bir beceri gerektirmez.

Ve burada da öyle olmaktadır. Kiralanmış meskenlerin ortadan kaldırılması bir zorunluluk olarak ileri sürülmekte ve her kiracının kendi meskeninin sahibi haline dönüştürülmesi bir istem şeklinde ifade edilmektedir. Bunu nasıl yapacağız? Çok basit:

"Kiralanmış meskenler geri satınalınacaktır. ... Önceki ev sahibine evinin değeri son kuruşuna kadar ödenecektir. Kira, önceden olduğu gibi, kiracının kalıcı sermaye hakkı için (ödediği) haracı temsil ederken, kiralanmış meskenin geri satınalınacağı açıklandığı günden itibaren kiracı tarafından ödenen aynı sabit miktar kendi mülkiyetine geçmiş olan mesken için ödenen yıllık taksit olacaktır. ... Toplum ... bu yolla kendini özgür ve bağımsız mesken sahipleri topluluğuna dönüştürmektedir."

Prudoncu, ev sahibinin çalışmadan toprak kirası ve eve yatırdığı sermayeden faiz almasını ebedî adalete karşı işlenmiş bir suç saymaktadır. Bunun sona ermesi gerektiğini, artık eve yatırılan sermayenin faiz, satınalınmış taşınmaz mal mülkiyetini temsil ettiği için de toprak rantı getirmemesi gerektiğini öne sürmektedir. Şimdi günümüz toplumunun temeli, kapitalist üretim biçiminin, bundan hiç bir şekilde etkilenmediğini görüyoruz. İşçi sömürüsünün döndüğü eksen işgücünün kapitaliste satılması ve kapitalistin bu alışverişi kullanışı, yani işçiyi ödenmiş işgücünün karşılığı olandan çok fazla üretmeye zorlaması gerçeğidir. Daha sonra toprak kirası, ticarî kâr, sermaye faizi, vergi, vb., biçimlerinde kapitalist ve hizmetkârlarının çeşitli türleri arasında bölüştürülen artı-değeri yaratan işte kapitalist ve işçi arasındaki bu alışveriştir. Ve şimdi prudoncumuz gelerek, *bir tek tür* kapitalistin, o da, dolaysız olarak işgücü satınalmayan ve do-

layısıyla artı-değer yaratılmasına da neden olmayan bir kapitalist (türünün) kâr yapmasını ya da faiz almasını engelleyebilirsek, bunun bir adım ilerleme olacağına inanmaktadır. Ev sahipleri, toprak kirası ve faiz alma olasılıklarından, yarın yoksun bırakılsalar dahi, işçi sınıfından alınan ödenmemiş emek miktarı kesinlikle aynı kalacaktır. Ancak, bu prudoncumuzun şunu ileri sürmesini engellememektedir:

"Dolayısıyla kiralanmış meskenlerin ortadan kaldırılması devrimci fikrin doğurduğu *en verimli ve görkemli amaçlardan* biridir ve sosyal-demokrasinin *birincil istemlerinden* biri haline gelmelidir."

Bu, tümüyle, gıdaklamaları her zaman yumurtladığı yumurtaların büyüklüğüyle ters orantıda olan Proudhon ustanın pazar yeri çığırtkanlığının tıpatıp aynıdır.

Ve şimdi her işçi, küçük-burjuva ve burjuva, yıllık taksitler ödeyerek, meskenin önce kısmen, sonra tamamen sahibi olmaya zorlansaydı, işler ne kadar güzel olurdu, düşünün bir! Büyük sanayi, ama küçük işçi evlerinin bulunduğu ve her evli işçinin kendisine ait küçük bir evi işgal ettiği İngiltere'nin sanayi bölgelerinde bunun belki de bir anlamı olabilirdi. Ancak Paris ve Kıtadaki büyük kentlerin çoğundaki küçük sanayi, herbirinde on, yirmi ya da otuz ailenin birarada yaşadığı büyük evlerle tamamlanmaktadır. Kiralanmış meskenlerin satınalınacağının açıklandığı dünyayı özgürleştiren karar gününde Peter'in Berlin'de bir mühendislik işinde çalıştığını varsayalım. Bir yıl sonra, isterseniz Hamburger Tor dolayında bir yerde bir evin beşinci katında küçük bir odadan oluşan dairesinin onbeşte-birine sahip olsun. Ardından işini kaybeder, ve kısa bir süre sonra kendini Hannover'de Pothof'ta avluya bakan nefis manzarasıyla bir evin üçüncü katında benzer bir dairede bulur. Orada beş ay kaldıktan sonra bu malın ancak 1/36'sını ele geçirmiştir ki, bir grev onu Münih'e yollayarak 11 aylık bir ikâmet [sonunda] Ober-Angergasse arkasında sokak seviyesinde oldukça sıkıcı bir meskenin mülkiyetinin tam olarak 11/180'ine sahip olmaya zorlar. Şimdi işçiler arasında çok sık görünen türden daha sonraki iş değiştirmeler onu St. Gallen'de daha az cazip olmayan bir evin 7/360'ı, Leeds'deki bir diğerinin 23/180'i, ve Seraing'de bir üçüncü dairenin, "ebedî adalet"in yakınacak

hiç bir şeyi olmaması için tam olarak hesaplanmış olan, 347/56.223'ü ile donatmıştır. Ve şimdi, bu dairelerdeki hisselerin bizim Peter'e ne yararı var? Ona bu hisselerin gerçek değerini kim verecek? Bir zamanlar onun olan çeşitli dairelerdeki diğer hisselerin sahip ya da sahiplerini nerede bulacak? Ve, katlarında diyelim ki, yirmi daire bulunan, ve satınalma dönemi sona erip kiralanmış daireler ortadan kaldırıldıktan sonra bütün dünyaya dağılmış olan belki de üçyüz kısmî sahibe ait olan herhangi bir büyük eve ilişkin mülkiyet ilişkileri tam olarak nedir? Prudoncumuz, o zaman geldiğinde, herhangi birine, herhangi bir zaman, herhangi bir emek ürününün tam emek karşılığını verecek olan prudoncu değişim bankasının varolacağını, ve dolayısıyla, bir dairedeki bir hissenin de tam değerini ödeyeceğini söyleyecektir. Ancak, ilk olarak, konut sorunu üzerindeki makalelerde hiç değinilmediği için burada prudoncu değişim bankasıyla hiç bir şekilde ilgili değiliz, ve ikinci olarak, bu, birisi bir meta satmak istediğinde her zaman zorunlu olarak tam değeri karşılığında bir alıcı bulacağı gibi garip bir yanlışa dayanmaktadır, ve üçüncü olarak, Proudhon onu icat etmeden önce İngiltere'de *Labour Exchange Bazaar*[255] adı altında bir kezden fazla iflâs etmiştir.

İşçinin konutunu *satınalması* gerektiği kavramının tümü, bir kez daha prudonculuğun zaten belirtilmiş olan temel gerici görüşüne dayanmaktadır ki, buna göre modern büyük sanayi tarafından yaratılan koşullar sağlıksız bir büyümedir, ve toplumun zorla yani, yüzyıldan beri izlemekte olduğu eğilimin tersine, eski kararlı bireysel el zanaatlarının genel kural olduğu ve genel olarak yokolan ve genel olarak söylemek gerekirse halen yokolmaya devam eden küçük sanayiin idealleştirilmiş bir restorasyonundan başka bir şey olmayan bir duruma getirilmesi gerekir. Bir kez işçiler bu istikrarlı koşullar içine itildikten ve "toplumsal girdap" mutlu bir şekilde ortadan kaldırıldıktan sonra, işçi, yeniden doğal olarak "aile ocağı ve yuva" mülkiyetinden yararlanabilir, ve yukardaki satınalma teorisi daha az saçma görünür. Ancak Proudhon, bütün bunları gerçekleştirmek için ilk olarak dünya tarihinin saatini yüzyıl geri alması gerektiğini, ve bunu yaptığı takdirde günümüz işçisini büyük-büyük-büyük-

babalarının olduğu gibi öylesine dargörüşlü, sürünen, gizlenen köle ruhlar haline dönüştüreceğini unutmaktadır.

Ancak, konut sorununun bu prudoncu çözümü herhangi bir akılcı ve pratikte uygulanabilir kapsam içerdiği kadarıyla, bugün zaten uygulanmaktadır, ama bu gerçekleşme "devrimci fikrin rahminden" değil, büyük burjuvaların kendilerinden çıkmaktadır. Yetkin bir İspanyol gazetesini, Madrid'de çıkan 16 Mart 1872 tarihli *La Emancipaciôn*'u[256] dinleyelim:

"Konut sorununu çözmede, Proudhon tarafından önerildiği şekliyle ilk bakışta gözkamaştıran, ancak daha yakından incelendiğinde son derece yetersizliği ortaya çıkan, bir diğer yol daha vardır. Proudhon, kiracıların taksit planıyla alıcılara dönüştürülmesini, yılda ödenen kiranın belirli bir meskenin satınalma ödemesinin bir taksidi olarak kaydedilmesini, ve böylelikle belirli bir zaman sonra kiracının ev sahibi haline gelmesini önermektedir. Proudhon'un çok devrimci olarak kabul ettiği bu yöntem, bütün ülkelerde, kirayı artırarak evlerin değerinin iki ve üç katını sağlayan spekülatörlerin şirketlerince uygulanmaktadır. Kuzey-Doğu Fransa'da M. Dollfus ve diğer büyük imalâtçılar bu sistemi yalnızca para kazanmak için değil, ayrıca kafalarının gerisindeki bir siyasal nedenle uygulamışlardır.

"Egemen sınıfın en akıllı liderleri, kendileri için proletaryaya karşı bir ordu kurmak amacıyla, her zaman için çabalarını küçük mülk sahiplerinin sayısını artırmaya yöneltmişlerdir. Son asrın burjuva devrimleri, asiller ile kilisenin büyük topraklarını, İspanyol cumhuriyetçilerinin hâlâ varolan büyük topraklara yapmayı önerdikleri gibi küçük parçalara bölmüş, ve böylece o günden beri toplumdaki en gerici unsur ve kentsel proletaryanın devrimci hareketine kalıcı bir engel olan bir küçük toprak sahipleri sınıfı yaratmıştır. Napoléon III müstakil kamu borç tahvillerinin birim değerini azaltarak kentlerde benzer bir sınıf yaratmayı amaçlamış ve M. Dollfus ve meslektaşları da, işçilerine yıllık taksitlerle ödenecek küçük meskenler satarak onlardaki bütün devrimci ruhu boğmaya, ve aynı zamanda bu mülk sayesinde onları içinde bir kez çalıştıkları fabrikaya bağlamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla, Proudhon planı işçi sınıfına herhangi bir refah ge-

tirmekten uzak olduğu gibi, hatta, doğrudan doğruya onun aleyhine dönüşmüştür."*

O halde konut sorunu nasıl çözülecek? Günümüz toplumunda her hangi bir diğer toplumsal sorunun çözüldüğü gibi: arz ve talebin tedrici ekonomik ayarlanması ile, sorunu her zaman yeniden yaratan ve dolayısıyla çözüm olmayan bir çözüm ile. Bir toplumsal devrimin, bu sorunu nasıl çözeceği, yalnızca her durumdaki özel koşullara dayanmamaktadır, ama aynı zamanda, en önemlilerinden biri, kent ve kır arasındaki çelişkinin ortadan kaldırılması olan, çok daha geniş kapsamlı sorunlarla da ilgilidir. Gelecekteki toplumun düzenlenmesi için ütopik sistemler yaratılması bizim görevimiz değildir, sorunu burada ele almak son derece boş olacaktır. Ancak bir şey kesindir; rasyonel kullanımı varsayımıyla, büyük kentlerde, herhangi bir gerçek "konut *darlığını*" anında giderecek mesken için yeterli bina zaten vardır. Bu doğal olarak, ancak, mevcut sahiplerin mülksüzleştirilmesiyle, yani onların evlerine evsiz işçileri ya da bugünkü evlerinde aşırı derecede kalabalık olan işçileri yerleştirerek olabilir. Proletarya, siyasal güç kazanır kazanmaz kamu çıkarları uğruna alınacak böyle bir önlemin uygulanması, mevcut devletçe yapılan diğer kamulaştırmalar ve yerleştirmeler kadar kolay olacaktır.

*

Ancak, prudoncumuz konut sorunundaki önceki başarıları ile tatmin olmamıştır. Sorunu yer düzeyinden, daha yüksek sosyalizm alanına yükseltip, bunun, orada da "top-

* Konut sorununun işçiyi kendi "evine" bağlayarak çözme yolunun nasıl kendiliğinden büyük ya da hızla büyüyen Amerikan kentlerinin yakınlarında doğduğu Eleanor Marx-Avaling'in Indianapolis'ten, 28 Kasım 1886 tarihli bir mektubundaki aşağıdaki pasajlarda görülmektedir: "Kansas City'de, ya da yakınında, herbiri yaklaşık olarak üç oda içeren, hâlâ çölde bulunan bazı sefil, küçük tahta kulübeler gördük; arsa bedeli 600 dolardı ve ancak o küçük evin büyüklüğündeydi; kulübenin bedeli de bir ikinci 600 dolardı, yani birlikte, kentten bir saat uzaklıkta, çamurlu bir çöl içindeki o küçük sefil şey için 4.800 mark." Bu yolla işçilerin bu meskenleri almak için dahi ağır ipotek borçları altına girmeleri gerekmekte ve böylece işverenlerin açıkça kölesi haline gelmektedirler. Evlerine bağlıdırlar, uzaklaşamazlar, ve kendilerine sunulan çalışma koşulları ne olursa olsun tahammül etmek zorundadırlar. [*1887 baskısına Engels'in notu.*]

lumsal sorunun" yaşamsal bir "küçük parçası" olduğunu tanıtlamak zorundadır:

"Şimdi sermaye veriminin, örneğin *bütün sermayeler üzerindeki faizi yüzde-bir* ile sabitleştiren, ancak dikkatinizi çekerim, bu faiz haddini giderek sıfır noktasına yaklaştırma eğilimi olan bir geçici yasa ile ergeç olacağı gibi boynuzlarından yakalandığını varsayalım, öyle ki, sonuç olarak *sermayenin devri için gerekli olan emekten* fazla hiç bir şey ödenmeyecektir. Bütün öteki ürünler gibi, ev ve konutlar da doğal olarak bu yasanın uygulama alanına dahil edilmiştir. ... Bizzat evin sahibi bir satışı kabul edecek ilk kişi olacaktır, çünkü aksi takdirde, evi kullanılmayacak ve ona yatırılan sermaye tamamıyla yararsız olacaktır."

Bu pasaj, prudoncu elkitabının temel maddelerinden birini içermekte ve onun için de etkin olan karışıklığın çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

"Sermayenin üretkenliği", Proudhon'un eleştirmeksizin burjuva iktisatçılarından aldığı bir saçmalıktır. Gerçekten, burjuva iktisatçıları da, emeğin bütün zenginliğin kaynağı ve bütün metaların değer ölçüsü olduğu önerisi ile başlamaktadırlar; ama aynı şekilde, bir sınaî ya da el zanaatları işine sermaye yatıran kapitalistin nasıl olup da bunun sonunda yalnızca yatırdığı sermayeyi değil, ama ayrıca onun üstünde bir kârı geri aldığını açıklamak zorundadırlar. Sonuç olarak, her tür çelişkiye bulaşmak ve sermayeye de belli bir üretkenlik atfetmek zorunda kalırlar.

Proudhon'un burjuva ideolojisi ile nasıl tümüyle sarmaş dolaş olduğunu, sermayenin üretkenliğine ilişkin bu sözleri devralması gerçeğinden daha açıkça hiç bir şey tanıtlayamaz. Sözde "sermayenin üretkenliği" (günümüz toplumsal ilişkileri altında, onlarsız sermaye dahi olmayacağı), ücretli işçinin ödenmemiş emeğini alabilmesi için ona atfedilen nitelikten başka bir şey olmadığını daha en başında görmüştük.

Ancak, Proudhon'un burjuva iktisatçılarından ayrıldığı nokta, "sermayenin üretkenliğini" onaylamaması, ama tam tersine, onda "ebedî adalet"in bir ihlalini görmesidir. İşçinin emeğinin tam karşılığını almasını engelleyen işte bu üretkenliktir. Dolayısıyla ortadan kaldırılması gerekir. Ama nasıl?

Zorunlu bir yönetmelik ile *faiz oranını* düşürerek ve sonunda sıfıra indirerek. Ardından, prudoncumuza göre sermaye artık üretken olmayacaktır.

Borç verilmiş *para*-sermayenin faizi, kârın ancak bir kısmıdır; ticarî ya da sınaî sermayenin kârı, kapitalist sınıf tarafından işçi sınıfından ödenmemiş emek şeklinde alınan artı-değerin ancak bir kısmıdır. Faiz oranını yöneten ekonomik yasalar, artı-değer oranını yöneten yasalardan, aynı tür bir toplumun yasalarında olabileceği kadar bağımsızdır. Ancak bu artı-değerin tek tek kapitalistler arasındaki dağılımına gelince, işlerinde diğer kapitalistler tarafından verilmiş büyük miktarda sermaye bulunan sanayiciler ve tüccarlar için —diğer bütün şeyler aynı kalmak koşuluyla— kârın, faiz oranının düştüğü ölçüde yükselmesi gerekir. Dolayısıyla faizin azaltılması ve sonunda ortadan kaldırılması, gerçekte hiç bir şekilde sözde "sermaye üretkenliği"ni "boynuzları"ndan yakalayamayacaktır. İşçi sınıfından alınan ödenmemiş artı-değerin tek tek kapitalistler arasındaki dağılımını yeniden düzenlemekten başka bir şey yapmayacaktır. Sınaî kapitaliste karşı işçiye değil, rantiyeye karşı sınaî kapitaliste bir üstünlük verecektir.

Yasal hareket noktasından, Proudhon, bütün ekonomik gerçekleri olduğu gibi, faiz oranını toplumsal üretim koşullarını ile değil, bu koşulların genel ifadesini bulduğu devlet yasaları ile açıklamaktadır. Devlet yasaları ile toplumdaki üretim koşulları arasındaki ilişkiye dair herhangi bir sezişten yoksun olan bu görüş açısından, bu devlet yasaları, zorunlu olarak, herhangi bir anda tam karşıtları ile aynı şekilde ikame edilebilecek tamamıyla keyfî emirler olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Proudhon için —bunu yapacak güce sahip olur olmaz— faiz oranını yüzde-bire indirecek bir kararname çıkarmaktan kolay bir şey yoktur. Ve diğer tüm toplumsal koşullar aynı kaldığı takdirde, bu prudoncu kararname sadece kâğıt üzerinde var olacaktır. Faiz oranı, bütün kararnamelere karşın, bugün bağlı olduğu ekonomi yasaları ile yönetilmeye devam edecektir.

Kredi itibarı olan kişiler, eskiden olduğu gibi, koşullar uyarınca yüzde-iki, üç, dört ve daha yükseğine kredi almaya devam edecek ve tek fark, *rantiyelerin,* yalnızca davacı ol-

ması beklenmeyen kişilere para verme konusunda çok dikkatli davranmaları olacaktır. Ayrıca bu büyük sermayeyi "üretkenliği"nden yoksun kılma planı dağlar kadar eskidir; faiz oranını sınırlamaktan başka bir amacı olmayan, ve o zamandan buyana, uygulamada sürekli olarak ihlâl edildiği ya da boşluklarından yararlanıldığı için her yerde yürürlükten kaldırılan *tefecilik yasaları* kadar eskidir, ve devlet toplumsal üretim yasaları karşısında çaresizliğini itiraf etmek zorunda kalmıştır. Ve bu ortaçağa ait ve işlemeyen yasaların yeniden uygulanması "sermaye üretkenliğini boynuzlarından yakalamaktır"? Ne kadar yakından incelenirse prudonculuğun o kadar gerici olduğu görülmektedir.

Ve bu yolla faiz oranı böylelikle sıfıra indirilince, ve dolayısıyla sermaye faizi ortadan kaldırılınca, "sermayenin devri için gereken emekten fazla hiç bir şey ödenmeyecektir". Bu, sözde, faizin ortadan kaldırılmasının kârın ve hatta artı-değerin ortadan kaldırılmasına eşit olduğu anlamına gelmektedir. Ancak, faizin kararname ile ortadan kaldırılması *gerçekten* mümkün olsaydı, sonuç ne olurdu? *Rantiye* sınıfının sermayelerini, avans olarak borç vermeleri için artık hiç bir neden kalmaz, ama bunu kendi hesaplarına kendi sınaî işletmelerine ya da anonim şirketlere yatırırlardı. İşçi sınıfından kapitalist sınıf tarafından sızdırılan artı-değer miktarı aynı kalır; yalnızca dağılımı, o da çok değil, değişirdi.

Gerçekte prudoncumuz daha şimdiden, burjuva toplumunda mal alımında, ortalama olarak "sermaye devri için gerekli-emek"ten (sözkonusu malın üretimi için gerekli olan, şeklinde okunmalıdır) fazla hiç bir şeyin ödenmediğini görememektedir. Emek bütün metaların değer ölçüsüdür, ve günümüz toplumunda —piyasa dalgalanmaları dışında— toplam olarak metalar için onların üretiminde gerekli-emekten fazla ortalama bir ödeme yapılması kesinlikle olanaksızdır. Hayır, hayır, sevgili prudoncum, güçlük başka yerde yatıyor. Bu, (sizin karmaşık terminolojinizi kullanarak) "sermayenin devri için gerekli emek"in *tümüyle ödenmemiş* olması gerçeğide yatıyor! Bunun nasıl olduğu (konusunda) Marx'a bakabilirsiniz. (*Capital*, Vol. I, s. 128-60*).

Ancak bu yeterli değil. *Sermaye* faizi [*Kapitalzins*] or-

tadan kaldırılırsa, *ev* kirası [*Mietzins*]** onunla birlikte ortadan kalkar; çünkü "bütün ürünler gibi, ev ve konutlar da doğal olarak bu yasanın uygulama alanı içindedir". Bu, tam, bir yıllık gönüllü askerini çağıran yaşlı binbaşının şu sözlerini andırmaktadır:

"Doktor olduğunuzu duydum; evime zaman zaman gelebilirsiniz; insanın bir karısı, yedi çocuğu olursa, her zaman onaracak bir şey bulunur."

Asker: "Özür dilerim, binbaşı, ama ben bir felsefe doktoruyum."

Binbaşı: "Benim için farketmez; doktor doktordur."

Prudoncumuz aynı şekilde davranmaktadır; ev kiraları [*Mietzins*] ya da sermaye faizi [*Kapitalzins*], onun için hepsi aynı. Faiz faizdir; doktor doktordur. Yukarda gördük ki, genellikle ev kirası [*Mietzins*] denilen, kira fiyatı [*Mietpreis*] aşağıdakilerden oluşmaktadır: 1° toprak kirası olan bir kısım, 2° yapı yapanın kârı da dahil, yapı sermayesinin faizi olan bir kısım, 3° onarım ve sigortaya giden bir kısım, 4° kârı içeren yapı sermayesinin, evin giderek yıprandığı oranına göre yıllık taksitler halinde amorti edecek bir kısım.

Ve şimdi "bizzat evin sahibinin bir satışı kabul edecek ilk kişi olacağını, çünkü aksi takdirde evin kullanılmayacağı ve ona yatırılan sermayenin tamamıyla yararsız olacağını" en kör olan bile açıkça görecektir. Hiç kuşku yok. Borç verilmiş sermaye üzerindeki faiz kaldırılırsa, ev kirasından [Miete] kira *faizi* [*Mietzins*] olarak sözedilebileceği ve bu tür "kira faizi"nin gerçekte sermaye faizi olan bir kısım içerdiği için, bundan böyle hiç bir ev sahibi evi için bir kuruş luk kira alamayacaktır. Doktor doktordur. Alelade sermaye faizine ilişkin tefecilik yasaları ancak boşluklarından yararlanılarak etkisiz hale getirilebilirken, uzaktan dahi olsa ev kirası oranına değinmemişlerdir. İşi uzatmadan yeni tefecilik yasasının, yalnızca basit sermaye faizini değil aynı zamanda meskenlerin karmaşık ev kirasını [*Mietzins*] da düzenleyeceği ve giderek ortadan kaldıracağını hayal etmek ise Proudhon'a özgüdür. O halde neden bu "tamamıyla yararsız" ev iyi bir para karşılığında ev sahibinden satınalı-

* Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 191-224. —*Ed.*

** *Mietzins*: (sözcük anlamı) kira faizi. —ç.

nıyor ve nasıl oluyor da böyle koşullarda ev sahibi, onarım masraflarından kurtulmak amacıyla bu "tamamıyla yararsız" evi başından atmak için kendisi para vermiyor — bu konuda karanlıkta bırakılıyoruz.

Yüksek sosyalizm (Proudhon usta buna suprasosyalizm demiştir) alanındaki bu büyük başarıdan sonra prudoncumuz daha da yükseklerde uçmakta, kendini haklı görmektedir:

"Şimdi artık yapılması gereken, böylesine önemli konumuza her cepheden ışık tutmak için bazı sonuçlar çıkarılmasıdır."

Peki bu sonuçlar nedir? Faizin kaldırılmasıyla konut evlerin yararsızlığı kadar önceden söylenenlerle ilgisi olmayan şeyler. Yazarımızın görkemli ve ciddî üslubundan arındırılınca, bunların, yalnızca kiralanmış konutların satınalınması işleminin kolaylaştırılması için aşağıdakilerin arzulandığı anlamına gelmektedir: 1° konu üzerinde doğru istatistikler; 2° iyi bir çevre sağlığı denetleme gücü; ve 3° yeni evlerin yapımını yüklenecek yapı işçileri kooperatifleri. Bütün bunlar pek doğaldır ki çok iyi ve hoştur, ancak bunlar, içine gizlendiği gözkamaştırıcı terimlere karşın, hiç bir şekilde prudoncu kafa karışıklığının muğlaklığına "tümüyle ışık" saçamamaktadır.

Böylesine büyük işler başaran kişi, Alman işçilerine ciddî bir öğütte bulunma hakkına sahiptir:

"Bize öyle geliyor ki, bu ve benzer sorunlar, sosyal-demokrasinin ilgisine fazlasıyla lâyıktır. ... Burada konut sorununda olduğu gibi, *kredi, devlet borçları, özel borçlar, vergiler* gibi diğer ve eşit önemde konularda da görüşlerine açıklık getirmeye çalışsın", vb..

Dolayısıyla, prudoncumuz burada bizi "benzer sorunlar" üzerine tam bir dizi makale bekleyişi ile karşı karşıya bırakmaktadır, ve eğer bunların hepsini mevcut "çok önemli sorun" kadar derinlemesine incelerse, *Volksstaat* bir yıl için yeterli sayıya sahip olacaktır, ancak biz bekleme durumundayız — hepsi şimdiye kadar söylenenlerle aynı kapıya çıkmaktadır: sermaye faizi kaldırılacak ve onunla kamu ve özel borçlar üzerindeki faiz yokolacak, kredi bedelsiz olacak vb.. Aynı sihirli formül bütün konulara uygulanmakta ve her özel

durumda, değişmez mantıkla, sermaye faizi kaldırıldığı zaman ödünç paraya artık faiz ödenmeyeceği gibi aynı şaşırtıcı sonuca ulaşılmaktadır.

Bu arada, prudoncumuzun bizi tehdit ettiği sorunlar iyi sorunlardır: *Kredi*! İşçinin, haftadan haftaya olandan, ya da rehinciden aldığı krediden başka ne kredisine gereksinmesi olabilir? Bu krediyi bedelsiz ya da faizli, hatta rehincinin tahsil ettiği fahiş bir faizle almış olsun, bu onun için ne kadar fark eder? Ve, genel olarak, ondan bir yarar sağlamışsa, yani işgücünün üretim maliyeti azalmışsa, işgücünün fiyatı düşmeye mahkûm olmayacak mı? Ancak burjuva ve özellikle küçük-burjuva için kredi, önemli bir konudur, ve kredi herhangi bir zaman ve ayrıca faiz ödemeksizin alınabilse, bu özellikle küçük-burjuva için çok hoş bir şey olurdu. "Devlet borçları"! işçi sınıfı onları kendisinin yapmadığını, ve iktidara geldiği zaman onların ödenmesini onları aktedenlere bırakacağını bilmektedir. "Özel borçlar"! — krediye bak. "Vergiler"! burjuvaziyi çok fazla, ama işçiyi ancak çok az ilgilendiren bir konu. İşçinin vergi olarak ödediği, uzun dönemde işgücünün üretim maliyetine girmekte ve dolayısıyla kapitalist tarafından telâfi edilmesi gerekmektedir. Bize, burada, işçi sınıfı için çok önemli sorunlar olarak gösterilen bütün bunlar gerçekte yalnızca, burjuva, ve daha da fazla küçük-burjuva için hayatî önemdedir; ve Proudhon'a karşın, bir işçi sınıfının, bu sınıfların çıkarlarını korumaya çağrılmadığını savunuyoruz.

Prudoncumuzun, işçileri gerçekten ilgilendiren büyük sorun, kapitalist ve ücretli işçi arasındaki ilişki, kapitalistin nasıl olup da işçilerinin emeği ile kendisini zenginleştirebildiği sorunu üzerine söyleyecek tek bir sözü yoktur. Efendisi ve ustasının bu konuyla ilgilendiği doğrudur, ancak konuya kesinlikle hiç bir açıklık getirmemiştir. En son yazılarında dahi, Marx'ın 1847'de öylesine çarpıcı bir biçimde hiçliğe indirgediği *Sefaletin Felsefesi*'ne göre, esas olarak, hiç bir ilerleme kaydetmemiştir.

25 yıl boyunca Latin ülkeleri işçilerinin bu "İkinci İmparatorluk Sosyalisti"nin yazılarından başka hemen hemen hiç bir sosyalist zihnî gıdaya sahip olmayışları yeterince kötüdür, ve prudoncu teorinin şimdi Almanya'yı da istila

etmesi iki katı bir şanssızlık olacaktır. Ancak bundan korkmaya gerek yok. Alman işçilerinin teorik görüş noktası prudoncumuzunkinden 50 yıl ileridir, ve bu tek sorunu, konut sorununu, bu konuda başka dertlerden kurtulmak için örnek olarak almak yeterli olacaktır.

İKİNCİ KISIM

BURJUVAZİ KONUT SORUNUNU NASIL ÇÖZÜYOR

I

Konut sorununun *prudoncu* çözümüyle ilgili kesimde, küçük-burjuvazinin bu sorunla nasıl dolaysız bir biçimde çok ilgili olduğu gösterilmişti. Ancak, büyük burjuvazi de, onunla, dolaylı olsa dahi, çok ilgilidir. Modern doğa bilimi, işçilerin sıkışık bir şekilde yaşadığı sözde "yoksul semtler"in, zaman zaman kentlerimizi etkileyen bütün salgınların üreme yeri olduğunu tanıtlamıştır. Kolera, tifüs, tifo, çiçek ve diğer harap eden hastalıklar, bu işçi sınıfı çevrelerindeki pis havaya ve zehirli sulara mikroplarını saçmaktadırlar. Burada mikroplar hiç bir zaman tam olarak ölmemekte, ve koşullar izin verir vermez salgınlar haline dönüşmekte ve ardından üreme yerlerinin ötesine, kentin, kapitalistlerin yaşadığı daha havadar ve sağlıklı kısımlarına yayılmaktadır. Kapitalist yönetim, cezasını çekmeyeceği, işçi sınıfı arasında salgın hastalık yaratma zevkini tadamaz; sonuçlar onu da etkilemekte, ve ölüm meleği onun saflarında da işçi sınıfı saflarında olduğu kadar acımasız hükmünü sürdürmektedir.

Bu gerçek, bilimsel olarak saptanır saptanmaz, yardımsever burjuva, işçi sağlığı için kaygılarında soylu bir rekabet ruhuyla yanıp tutuşmaya başlamıştır. Sürekli yinelenen salgınların kaynaklarını kurutmak için dernekler kurulmuş, kitaplar yazılmış, öneriler hazırlanmış, yasalar tartışılmış ve kabul edilmiştir. İşçilerin konut koşulları incelenmiş ve en çarpıcı kötülüklerin iyileştirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle, en çok sayıda büyük kentin var olduğu ve dolayısıyla burjuvazinin en büyük risk altında bulun-

duğu İngiltere'de yoğun çalışmalar başlamıştır. İşçi sınıfının sağlık koşullarını araştırmak üzere hükümet komisyonları kurulmuştur. Kıta kaynaklarından, doğruluğu, bütünlüğü ve tarafsızlıkları ile onurlu bir şekilde ayrılan bu raporlar yeni ve azçok tüm kapsamlı yasalara temel teşkil etmiştir. Mükemmel olmamakla birlikte, bu yasalar, gene de günümüze kadar Kıtada bu yönde yapılan her şeyden sonsuz derecede üstündür. Gene de, kapitalist toplum düzeni düzeltilecek kötülükleri yeniden ve yeniden yaratmaktadır, ve bunu da öylesine kaçınılmaz bir zorunlulukla yapmaktadır ki, İngiltere'de dahi onların düzeltilmesinde bir adım dahi ilerlenmemiştir.

Her zamanki gibi Almanya'da zaten varolan kronik enfeksiyon kaynaklarının, uyuşuk büyük burjuvaziyi uyaracak had safhaya varabilmesi için çok daha uzun bir zamana gereksinme vardı. Ancak yavaş giden emin gider, ve böylece bizim aramızda da nihayet halk sağlığı ve konut sorunu üzerine, yabancı ve özellikle İngiliz ardıllarının hoş sesli ve yumuşak terimleri aracılığıyla yapay olarak yüksek bir kavramın görüntüsü verilmeye çalışılan sulandırılmış alıntılara dayanan bir burjuva yazını doğdu. Dr. Emile Sax'ın *İşçi Sınıflarının Konut Koşulları ve Reformu,* Vienna 1869[249] bu yazına dahildir.

Konut sorununa burjuva yaklaşımının tanıtılmasında, bu kitabı, yalnızca konu üzerindeki burjuva yazınını elden geldiğince özetleme çabasında bulunduğu için seçtim. Ve yazarımıza "kaynak" olarak hizmet eden ne hoş bir yazın! Esas gerçek kaynaklar olan İngiliz parlamento raporlarından yalnızca üçü, en eskileri, ad olarak anılıyor; bütün kitap, yazarının *onların bir tekine dahi hiç bir zaman gözatmadığını* tanıtlamaktadır. Öte yandan, bütün bir dizi yavan burjuvaca, iyi niyetli darkafalı ve sahte insan sevgisiyle dolu yazılar yayınlanmıştır: Ducpétiaux Roberts, Hole, Huber, İngiliz kongrelerinin toplumsal bilimlerle (daha doğrusu toplumsal saçmalıklarla) ilgili kararları, Prusya Çalışan Sınıfların Refahı Derneğinin dergisi, Paris'teki Dünya Sergisiyle ilgili resmî Avusturya raporu, aynı konu üzerindeki resmî bonapartçı raporlar, *Illustrated London News*,[257] *Über Land und Meer*[258] ve son olarak "kabul edilmiş bir oto-

rite",–"kesin pratik anlayış", "ikna edici ve etkileyici konuşma" adamı *Julius Faucher*! Bu kaynaklar listesine girmeyen sadece *Gartenlaube,*[259] *Kladderadatsch*[175] ve Fusilier Kutschke[260] olmuştur.

Herr Sax, görüş açısı konusunda hiç bir yanlış anlam doğmaması için, 22. sayfada şunları beyan etmektedir:

"Toplumsal ekonomi ile biz, toplumsal sorunlara uygulamasında ulusal ekonomi öğretisini; ya da daha açık bir deyişle, bu bilimin, halen geçerli olan *toplum düzeni çerçevesi içinde 'tunç' yasaları uyarınca sözde mülksüz sınıfı mülk sahibi sınıf düzeyine yükseltmek için* bize sunduğu yol ve araçların toplamını kastediyoruz."

Genel olarak "ulusal ekonomi öğretisi" ya da ekonomi politiğin "toplumsal" sorunlarıyla başkalarının uğraştığı yolundaki anlaşılmaz fikrin tartışmasına girmeyeceğiz. Hemen işin özüne gireceğiz. Dr. Sax, burjuva ekonomisinin "tunç yasalarının", "halen geçerli toplum düzeni çerçevesinin", bir başka deyişle, kapitalist üretim biçiminin değişmeden varolmaya devam etmesini, ancak gene de "sözde mülksüz sınıfın mülk sahibi düzeyine" yükseltilmesini talep etmektedir. Şimdi, işgücünden başka satacak hiç bir şeyi olmayan, ve dolayısıyla işgücünü sınaî kapitaliste satmak zorunda olan sözde değil gerçek bir mülksüz sınıfın varolması, kapitalist üretim biçiminin kaçınılmaz bir önkoşuludur. Herr Sax tarafından icat edilen yeni toplumsal ekonomi biliminin görevi, dolayısıyla —bir yanda bütün hammaddelerin, üretim araçlarının ve geçim araçlarının sahibi kapitalistler ile, öte yanda, kendi işgüçlerinden başka hiç bir şeye benim diyemeyen mülksüz ücretli işçiler arasındaki uzlaşmaz karşıtlık üzerine kurulu bir toplum durumunda— bu toplumsal düzen içinde, bütün ücretli işçilerin, ücretli işçi olmaktan çıkmadan, kapitalistlere dönüşebileceği yol ve araçlar bulmaktır. Herr Sax, bu sorunu çözdüğünü sanmaktadır. Belki, bize, herbiri eski Napoléon günlerinden beri sırt çantasında bir mareşal asası taşıyan bütün Fransız ordusu askerlerinin, aynı zamanda er olmaya devam ederek nasıl mareşaller haline dönüştürülebileceğini göstermek lütfunda bulunur. Ya da, Alman İmparatorluğu'nun kırk milyon tebasının hepsinin nasıl Alman kayzerleri yapı-

labileceğini gösterir.

Günümüzün toplumundaki bütün kötülüklerin temelini koruyup, aynı zamanda, bizzat kötülükleri yoketmeyi istemek, burjuva sosyalizminin esasıdır. *Komünist Manifesto*da zaten belirtildiği gibi, burjuva sosyalistleri "burjuva toplumunun sürekli varlığını sağlamak için toplumsal düşmanlıkların kılık değiştirmesini" arzulamaktadırlar; "*proletaryasız bir burjuvazi*" istemektedirler. Herr Sax'ın da, sorunu, tamamıyla aynı şekilde formüle ettiğini gördük. O, bunun çözümünü, konut sorununun çözümünde bulmaktadır.

"Emekçi sınıfların konutlarını düzelterek, tanımlanmış olan maddî ve manevî acıların başarıyla giderilmesinin, ve böylelikle —*yalnızca* konut koşullarının köklü bir biçimde düzeltilmesiyle— bu sınıfların büyük kısmının çoğunlukla hiç de insanca olmayan varlık koşulları bataklığından, soyut maddî ve manevî refah düzeyine yükseltilmesinin mümkün olacağı" kanısındadır. (s. 14.)

Bu arada, burjuva üretim ilişkilerince yaratılmış olan ve bu ilişkilerin sürekli varlığını belirleyen bir proletaryanın varlığı olgusunu geçiştirmek burjuvazinin çıkarınadır. Dolayısıyla Herr Sax (s. 21) de, bize, emekçi sınıflar deyiminin, gerçek işçilerin yanısıra, "bütün yoksul toplumsal sınıfları", "ve genel olarak zanaatçılar, dullar, emekliler (!), alt derecedeki memurlar gibi dargelirlileri" kapsayacak şekilde anlaşılması gerektiğini söylemektedir. Burjuva sosyalizmi, elini, küçük-burjuva türlerine uzatmaktadır.

O halde konut darlığı nereden geliyor? Nasıl doğdu? İyi bir burjuva olarak Herr Sax'ın, bunun burjuva toplumsal düzeninin zorunlu bir ürünü olduğunu, büyük emekçi kitlelerin yalnızca ücrete, yani varlıkları için ve kendi türlerinin korunması için gerekli geçim araçlarının miktarına bağımlı oldukları; makinelerin iyileştirilmesinin vb. sürekli olarak işçi kitlelerini işten attığı; şiddetli ve düzenli olarak yinelenen sınaî dalgalanmaların bir yandan, büyük bir işsiz işçiler yedek ordusunun varlığını belirlediği ve öte yandan da zaman zaman işçi kitlelerini işsiz olarak sokaklara sürdüğü; işçilerin kitleler halinde büyük kentlerde, mevcut koşullarda onlar için doğan meskenlerden daha hızlı bir oranda yığıldıkları; dolayısıyla her zaman için, en kötü do-

muz ahırları için bile kiracıların mutlaka bulunacağı; ve ensonu, ev sahibinin malından ev kirası şeklinde sağlayabileceğinin en fazlasını sağlamasının, yalnızca hakkı değil kapitalist olarak rekabet nedeniyle bir dereceye kadar da görevi olduğu bir toplumda zorunlu olarak varolacağını bilmesi düşünülemez. Böyle bir toplumda konut darlığı bir raslantı değildir; gerekli bir kurumdur, ve ancak onun kaynaklandığı bütün toplumsal düzen temelden yeniden şekillendirildiği zaman sağlık vb. üzerindeki bütün etkileriyle birlikte ortadan kaldırılabilir. Ancak, burjuva sosyalizmi, bunu bilmek cesaretini gösteremez. Konut darlığının mevcut koşullardan doğduğunu açıklamaya *cesaret edemez.* Ve dolayısıyla, konut darlığını, insanoğlunun kötülüğünün, deyim yerindeyse ilk günahın bir sonucu olarak ahlâkileştirmekten başka açıklama yolu yoktur.

"Ve burada, suçun ... kısmen *bizzat* mesken isteyen *işçilerde,* ve kısmen, daha büyük kısmı, gerçekten de gereksinmeyi karşılamayı yüklenenlerde ya da emirlerinde yeterli araç olduğu halde gereksinmeyi karşılamak için hiç bir çaba göstermeyenlerde, yani *varlıklı daha yüksek toplumsal sınıflarda* olduğunu tanımazlıktan gelemez ve sonuç olarak yadsıyamayız." (Cüretli bir sonuç!). "Bu sonuncusu suçludur ... çünkü yeterli bir iyi mesken arzı sağlamayı iş edinmemişlerdir."

Nasıl Proudhon bizi ekonomi alanından yasal terimler alanına götürüyorsa, aynı şekilde burjuva sosyalistimiz de bizi burada ekonomi alanından ahlâk alanına götürmektedir. Ve hiç bir şey bundan daha doğal olamaz. Her kim kapitalist üretim biçiminin günümüz burjuva toplumunun "tunç yasaları"nın bozulamaz olduğunu öne sürer, ve buna karşılık aynı zamanda onların hoş olmayan ama zorunlu sonuçlarını ortadan kaldırmayı isterse, kapitalistlere ahlâkî vaazlar, duygusal etkileri, özel çıkarların ve gerekirse rekabetin etkisi altında, anında buharlaşan ahlâkî vaazlar vermekten başka çaresi yoktur. Bu ahlâkî vaazlar, aslında, havuz kıyılarında kendi yumurtalarından çıkan, ördek yavrularının neşeyle yüzdüklerini gören tavuğunkilerin aynısıdır. Ördek yavruları, herhangi bir çekiciliği olmadığı halde suya gitmekte, ve kapitalistler, vicdansız olmasına karşın

kâra saldırmaktadırlar. Bu konuda Herr Sax'tan daha fazla şey bilen yaşlı Hansemann daha önce "para konularında duygusallığa yer yoktur" demişti.

"İyi meskenler öylesine pahalıdır ki işçilerin büyük çoğunluğu için bunlardan yararlanmak *tamamen olanaksızdır*. Büyük sermaye ... işçi sınıflarının evleri için yatırım yapmaktan dolayı utanç duymaktadır ... ve sonuç olarak bu sınıflar ve onların konut gereksinmeleri çoğu kez spekülatörler için bir av olmaktadır."

İğrenç spekülasyon — doğal olarak büyük sermaye hiç bir zaman spekülasyona girişmez! Ama, büyük sermayenin, işçi evleri [konusunda] spekülasyona girişmesini engelleyen şey, kötü niyet değil yalnızca bilisizliktir:

"Ev sahipleri konut gereksinmelerinin normal bir şekilde karşılanmasının ... ne kadar büyük ve önemli bir rol oynadığını hiç *bilmiyorlar*; genel kural olarak, böylesine sorumsuzca kötü ve zararlı meskenler sunmakla, *insanlara neler yaptıklarını bilmiyorlar*, ve son olarak, böylelikle kendi kendilerine nasıl zarar verdiklerini *bilmiyorlar*." (s. 27.)

Ancak, bir konut darlığı yaratılması için kapitalistlerin bilisizliğinin işçilerin bilisizliğiyle tamamlanması gerekir. Herr Sax, işçilerin "en düşük kesimlerinin tamamen barınaksız kalmamak için nerede ve nasıl olursa olsun bir gecelik yatacak yer bulmaya mecbur olmakta (!) ve bu arada tamamen savunmasız ve *çaresiz* kalmaktadır" diye itiraf etmekte ve şöyle demektedir:

"Çünkü iyi bilinen bir gerçektir ki, onların (işçilerin) arasında pekçoğu dikkatsizlikten, ama esas olarak bilisizlikten ötürü, bedenlerini, ve hatta denebilir ki ustalıkla, doğal gelişme ve sağlıklı yaşama koşullarından yoksun bırakmaktadırlar, şöyle ki, rasyonel sağlık koşulları ve, özellikle, bu sağlık koşulları içinde meskenin taşıdığı büyük önem konusunda *hiç bir fikirleri yoktur*." (s. 27.)

Ancak burada burjuvanın eşek kulakları ortaya çıkmaktadır. Kapitalistler sözkonusu olunca, "suçlama" bilisizliğe dönüşmekte, ama işçiler sözkonusu olduğunda *bilisizlik* suçun nedeni yapılmaktadır. Dinleyin:

"Dolayısıyla, (esas olarak bilisizlik nedeniyle) kiradan bir miktar tasarruf edebilecekleri durumda, kısaca bütün

sağlık gerekleriyle alay eder biçimde, karanlık, nemli ve yetersiz konutlara taşınacak ... sık sık birkaç aile birarada tek bir konut, ve hatta tek bir oda kiralayacaktır — bütün bunlar kira için mümkün olan en az harcamayı yapmak uğruna, oysa öte yandan gelirlerini *gerçekten günahkâr biçimde içki ve her çeşit boş zevklere saçmaktadırlar.*"

İşçilerin "alkol ve tütün için israf ettiği" (s. 28) para "işçileri ölü bir ağırlık gibi tekrar ve tekrar bataklığa sürükleyen bütün pişman olunacak sonuçları ile meyhanelerdeki yaşantı" gerçekten de Herr Sax'ın midesinde ölü bir ağırlık gibi yatmaktadır. Mevcut koşullar altında işçiler arasında sarhoşluğun, yaşam koşullarının, tifo, suç, haşarat, icra memuru ve diğer toplumsal kötülükler kadar zorunlu bir ürünü olduğu gerçekten öylesine zorunlu ki sarhoşluğa boyun eğeceklerin ortalama sayısının önceden hesaplanabileceği gerçeği gene Herr Sax'ın bilmezlikten gelemeyeceği bir şeydir. Ayrıca, benim eski ilkokul öğretmenim, "alelâde insanlar meyhaneye ve kaliteli insanlar kulüplere giderler" derdi. Ve her ikisinde de bulunduğum için bunu doğrulayacak durumdayım.

Her iki tarafın da "bilisizliği" üzerindeki bütün sözler, emek ve sermaye çıkarlarının uyumu konusundaki eski sözlerden başka bir şey değildir. Eğer kapitalistler gerçek çıkarlarını bilmiş olsalardı, işçilere iyi evler verir ve durumlarını genel olarak düzeltirlerdi; ve eğer işçiler gerçek çıkarlarını anlasalardı, grev yapmaz, sosyal-demokrasiyi desteklemez, politika ile ilgilenmez, ama iyi insan olur ve kendilerinden üstünleri, kapitalistleri izlerlerdi. Ne yazık ki, her iki taraf da çıkarlarını Herr Sax ve sayısız ardılının vaazlarından tamamıyla başka yerlerde bulmaktadır. Sermaye ve emek arasındaki uyumla ilgili kutsal sözler hemen hemen 50 yıldan beri telkin edilmektedir, ve burjuva yardımseverliği bu uyumu tanıtlamak için örnek kurumlar kurarak büyük miktarlarda para harcamışlardır; ne var ki, ilerde göreceğimiz gibi, bugün biz, tam elli yıl önce olduğumuz yerdeyiz.

Yazarımız şimdi sorunun pratik çözümüne geçmektedir. Proudhon'un, işçileri meskenlerinin *sahipleri* yapma önerisinin ne kadar az devrimci olduğu, burjuva sosyalizmi-

nin ondan önce dahi bunu uygulamada yürütmeye çalıştığı ve hâlâ bunu yapmaya çabaladığı gerçeğinden anlaşılabilir. Herr Sax, ayrıca, konut sorununun, tümüyle ancak mesken mülkiyetinin işçilere devriyle çözülebileceğini ileri sürmektedir. (s. 58 ve 59) Bunun da ötesinde, bu kavramı, şiirsel bir vecd içinde ele almakta, duygularını aşağıdaki gibi heyecan patlamaları ile dile getirmektedir:

"İnsanların içindeki toprak sahibi olmak özleminde garip bir şey var; bu, günümüzde *çılgınca çarpan iş hayatının* bile azaltamadığı bir dürtüdür. Bu toprak mülkiyeti ile temsil edilen ekonomik başarının öneminin bilinçsizce takdir edilmesidir. Bununla birey sağlam bir dayanak sağlamaktadır; sanki toprağa sıkıca kök salmıştır ve her işletmenin (!) en kalıcı temeli onun içindedir. Ancak, toprak mülkiyetinin nimetleri bu maddî avantajların çok ötesine uzanmaktadır. Bir toprak parçasına, benim diyecek kadar şanslı olan her kimse o *ekonomik bağımsızlığın kavranabilecek en yüksek aşamasına ulaşmıştır*; üzerinde *egemenlik* gücünü kullanabileceği bir toprağa sahiptir; *kendi kendinin efendisidir*; gereksinme duyulduğu zaman belli bir güce ve *güvenilir bir desteğe* sahiptir; kendine güveni gelişmekte, ve bununla morali güçlenmektedir. Böylece, önümüzdeki sorunda mülkiyetin büyük önemi vardır. ... Günümüzde ekonomik yaşantının tüm değişmelerine çaresiz bir şekilde açık olan ve sürekli olarak işverenine bağımlı bulunan işçi, böylelikle bu belirsiz durumdan belli bir ölçüde kurtulacaktır; *bir kapitalist haline gelecek* ve emlâkının kendisine sağlayacağı kredi ile işsizlik ya da çalışamama tehlikelerine karşı korunacaktır. *O, böylece, mülksüzler saflarından, mülk sahibi sınıf saflarına yükseltilecektir.*" (s. 63.)

Herr Sax, insanın esasen köylü olduğunu varsayar görünmektedir, aksi takdirde, büyük kentlerimizin işçilerine toprak sahibi olma özlemini, onlarda hiç kimsenin keşfedemediği bir özlemi, hatalı olarak atfetmezdi. Büyük kentlerdeki işçilerimiz için hareket özgürlüğü birincil varlık koşuludur, ve toprak mülkiyeti onlar için ancak bir ayakbağı olabilir. Onlara kendi evlerini verin, bir kez daha toprağa zincirleyin ve fabrika sahiplerinin ücret azaltmalarına di-

renme güçlerini kırın. Tek tek işçi kendi evini gerekirse satabilir. Ancak büyük bir grev ya da genel bir sınaî bunalım sırasında bundan etkilenen bütün işçilere ait evler satışa çıkarılmak zorunda kalınacak ve dolayısıyla hiç alıcı bulamayacak ya da maliyet bedellerinin çok altında satılacaktır. Ve hepsi alıcı bulsa dahi Herr Sax'ın muazzam konut reformu tümüyle sıfıra inecek ve yeniden baştan başlamak zorunda kalacaktır. Ancak, ozanlar bir hayal dünyasında yaşarlar, ve bir toprak sahibinin "ekonomik bağımsızlığın en yüksek aşamasına ulaştığını", "emin bir desteği" olduğunu, *"bir kapitalist haline geleceğini* ve emlâkın kendisine sağlayacağı kredi ile işsizlik ya da çalışamama tehlikelerine karşı korunacağını", vb. hayal eden Herr Sax da orada yaşamaktadır. Herr Sax'ın Fransız ve bizim Renli küçük köylülerimize bir gözatması gerekir. Evleri ve tarlaları bütünü ile ipotek altındadır. Hasatları toplanmadan alacaklılarına aittir, ve "arazileri" üzerinde egemenlik gücüyle hüküm süren kendileri değil, tefeci, avukat ve icra memurudur. Bu, gerçekten de ekonomik bağımsızlığın kavranabilir en yüksek aşamasını temsil etmektedir — tefeci için! Ve işçilerin de küçük evlerini tefecinin aynı egemenliği altına mümkün olan en hızlı şekilde sokmaları için iyi niyetli Herr Sax'ımız, *emlâk*larının fukara vergisi üzerinde bir yük haline gelmesi yerine, işsizlik ya da çalışamama durumlarında sağlayacağı *kredi*ye dikkatle işaret etmektedir.

Her durum ve koşulda, Herr Sax, başta ortaya atılan sorunu çözmüştür: İşçi, kendi küçük evini satınalarak *"kapitalist olmaktadır"*.

Sermaye, başkalarının ödenmemiş emekleri üzerindeki egemenliktir. Dolayısıyla işçinin küçük evi ancak onu üçüncü bir şahsa kiraladığı ve bu üçüncü şahsın emek ürününün bir kısmını kira biçiminde kendine malettiği takdirde sermaye olabilecektir. Nasıl ki palto terziden alıp giydiğin anda sermaye olmaktan çıkarsa, işçinin kendi evinde yaşaması ile o evin sermaye olması kesinlikle önlenmiş olur. Bin taler değerinde küçük bir ev sahibi olan işçi, gerçekten de artık bir proleter değildir, ancak bu Herr Sax'ın ona kapitalist demesine neden olmaktadır.

Ancak, işçilerimizdeki bu kapitalist çizginin bir diğer

yönü vardır. Belli bir sınaî bölgede her işçinin kendi küçük evine sahip olmasının genel kural olduğunu varsayalım. Bu durumda, *o bölgenin işçi sınıfı kirasız yaşamaktadır*; konut harcamaları, artık onun işgücü değerine girmemektedir. İşgücünün üretim maliyetindeki her azalma, yani işçinin geçim araçlarındaki her kalıcı fiyat düşüşü, "ulusal ekonomi öğretisinin tunç yasaları uyarınca" işgücünün değerinde bir gerilemeye eşdeğerdir ve dolayısıyla sonunda ücretlerde bunu karşılayan bir düşme ile sonuçlanacaktır. Böylece ücretler ortalama olarak kiradan tasarruf edilen ortalama miktar kadar düşecek, yani işçiler kendi evlerine eskiden olduğu gibi ev sahibine para ile değil, ama kendisi için çalıştığı fabrika sahibine ödenmemiş emekle kira ödeyeceklerdir. Bu yolla işçinin küçük evine yatırılmış olan tasarrufları bir anlamda sermaye olacak, ancak kendisi için değil, kendisini istihdam eden kapitalist için sermaye haline gelecektir.

Dolayısıyla Herr Sax işçisini kâğıt üzerinde dahi kapitaliste dönüştürme yeteneğinden yoksundur.

Bu arada, yukarda söylenen her şey, tasarruf planlarına ya da işçinin geçim araçlarını ucuzlatmaya indirgenebilecek bütün sözde toplumsal reformlar için geçerlidir. Bunlar, ya genelleşmekte ve o zaman ücretlerde bunu karşılayan bir gerileme ile izlenmekte ya da oldukça tecrit edilmiş deneyimler olarak kalmakta ve o zaman tecrit edilmiş istisnalar olarak varolmaları dahi büyük boyutlarda gerçekleşmelerinin mevcut kapitalist üretim biçimiyle bağdaşmadığını tanıtlamaktadır. Belli bir bölgede genel bir tüketici kooperatifleri uygulamasının işçiler için geçim araçları maliyetini %20 düşürmeyi başardığını varsayalım. Dolayısıyla, uzun vadede ücretler bu bölgede yaklaşık olarak %20, yani sözkonusu geçim araçlarının aynen işçilerin bütçesine girdiği oranda düşecektir. Örneğin, eğer işçi haftalık ücretinin üç çeyreğini bu geçim araçlarına harcarsa, ücretler sonunda $\frac{3}{4} \times 20 = \%15$ oranında düşecektir. Kısacası, böyle bir tasarruf reformu genel hale gelir gelmez, işçi ücretleri, tasarruflarının onun daha ucuz yaşamasına elverdiği ölçüde azalır. *Her* işçiye 52 talerlik tasarrufla sağlanmış bir bağımsız gelir verin ve haftalık ücreti zorunlu olarak 1 taler düşecektir. Böylelikle, daha çok tasarruf ettikçe, ücret olarak daha az alacaktır.

Dolayısıyla, kendi çıkarına değil kapitalistin çıkarına tasarruf etmektedir. Onda ... "birincil ekonomik erdemi, tasarrufu ... en güçlü biçimde, ... özendirmek için" (s. 64) başka ne gerekebilir?

Ayrıca, Herr Sax, hemen ardından, işçilerin kendi çıkarlarından çok, kapitalistlerin çıkarı uğruna ev sahipleri olmaları gerektiğini söylemektedir:

"Ancak, yalnızca işçi sınıfının değil, tüm olarak toplumun, mümkün olan en fazla sayıda üyesini toprağa bağlanmış (!) olarak görmede en büyük çıkarı vardır" (bizzat Herr Sax'ı bir kez dahi olsa bu durumda görmek isterdim) "... ayaklarımızın altında yanan toplumsal sorun adlı bu volkanı, proletaryanın kırgınlığını, nefretini ... fikirlerdeki tehlikeli karmaşıklığı ateşleyen bütün gizli güçlerin ... işçiler bizzat bu şekilde mülk sahibi sınıf saflarına katıldığı ... zaman sabah güneşi önündeki sis gibi tümüyle yokolması gerekir." (s. 65.)

Bir başka deyişle, Herr Sax, bir ev edinmekle, proleter durumunda meydana gelebilecek türden bir değişiklikle, işçilerin proleter niteliklerini kaybedeceğini ve bir kez daha, onların da ev sahibi olan büyükbabaları gibi itaatkâr dalkavuklar haline geleceklerini ummaktadır. Prudoncular bunu hiç unutmamalıdırlar.

Herr, Sax, böylelikle toplumsal sorunu çözdüğüne inanmaktadır:

"*Malların daha âdil bir dağılımı,* pekçoğunun boş yere çözmeye çabaladığı sfenksin bulmacası, şimdi önümüzde somut bir gerçek olarak yatmıyor mu, böylelikle hayal âleminden alınıp gerçekler âlemine getirilmemiş midir? Ve uygulandığı takdirde, *en aşırı eğilimlerdeki sosyalistlerin teorilerinin zirve noktası olarak sundukları* en yüksek amaçlardan birinin başarıya ulaşması anlamına gelmeyecek mi?" (s. 66.)

Buraya dek gelebildiğimiz için şanslıyız. Çünkü bu zafer çığlığı Sax'ın kitabının "zirve"sidir. Bundan sonra "hayaller âleminden" yalın gerçeklere bir kez daha yavaşça inecek ve aşağı geldiğimizde, yokluğumuzda hiç bir şeyin, ama hiç bir şeyin değişmediğini göreceğiz.

Kılavuzumuz işçi meskenlerinde iki sistem bulunduğunu

bildirerek bizi ilk basamaktan aşağı indirmektedir: Her işçi sınıfı ailesinin, İngiltere'de olduğu gibi, kendi küçük evine mümkünse aynı zamanda küçük bir bahçeye sahip olduğu kulübe sistemi; ve Paris'te, Viyana'da, vb. olduğu gibi, pekçok işçi meskeni içeren büyük kiralık konutlardan oluşan baraka sistemi. Kuzey Almanya'daki sistem bu ikisi arasında bulunmaktadır. Aslında bize kulübe sisteminin tek doğru sistem olduğunu, ve işçinin kendi evinin mülkiyetine sahip olabileceği *tek sistem* olduğunu söylemektedir; ayrıca, baraka sisteminin sağlık, ahlâk ve iç barış açısından çok büyük dezavantajları olduğunu savunmaktadır. Ancak, ah ne yazık!, kulübe sisteminin konut darlığı merkezlerinde, büyük kentlerde yüksek arsa maliyeti nedeniyle gerçekleşmesi mümkün değildir. Ve dolayısıyla büyük barakalar yerine dört ile altı daire içeren evler yapılır ya da baraka sisteminin başlıca dezavantajları çeşitli dahice yapım hileleriyle hafifletilirse, kişinin memnun olması gerekir demektedir. (s. 71-92.)

Daha şimdiden oldukça aşağılara indik değil mi? İşçilerin kapitalistlere dönüştürülmesi, toplumsal sorunun çözümü, her işçiye sahip olacağı bir ev — bütün bunlar geride, çok yükseklerdeki "hayaller dünyasında" kaldı. Bizim yapacağımız tek şey ise kırlarda kulübe sistemini başlatmak ve kentlerdeki işçi barakalarını mümkün olan ölçüde dayanılır hale getirmektir.

Dolayısıyla kendi itirafıyla, konut sorununun burjuva çözümü iflâs etmektedir — *kır ve kent arasındaki karşıtlık* nedeniyle iflâs etmektedir. Ve bununla sorunun özüne inmiş bulunuyoruz. Konut sorunu, ancak, toplum, en aşırı noktasına günümüz kapitalist toplumu tarafından getirilmiş olan kent ve kır arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılmasına doğru bir başlangıç için yeterince değiştirilebildiği zaman çözümlenebilir. Bu anti-tezi ortadan kaldırmak bir yana, kapitalist toplum tam tersine, onu günbegün yoğunlaştırmak zorundadır. Öte yandan, ilk modern ütopik sosyalistler, Owen ve Fourier, daha önceden bunu doğru olarak teşhis etmişlerdir. Onların örnek yapılarında kent ve kır arasındaki karşıtlık artık mevcut değildir. Bunun sonucu olarak, orada Herr Sax'ın iddia ettiklerinin tam tersi olmaktadır: Konut sorununun çözümü ile aynı zamanda

toplumsal sorunun çözümü değil, ama toplumsal sorunun çözümü ile, yani kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılması ile ancak konut sorununun çözümü mümkün olmaktadır. Konut sorununu çözümlemeyi isterken, aynı zamanda, modern, büyük kentleri korumayı arzulamak bir saçmalıktır. Oysa modern büyük kentler, kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılması ile ancak ortadan kaldırılabilir. Ve bir kez bu başlatıldıktan sonra her işçiye kendi küçük evini sağlamaktan oldukça başka diğer konular olacaktır.

Ancak başlangıçta her toplumsal devrim her şeyi olduğu gibi almak ve emrindeki araçlarla en belirgin kötülüklerden kurtulmak için elinden geleni yapmak zorunda kalacaktır. Ve zaten konut *darlığını* varlıklı sınıflara ait lüks meskenlerin bir kısmını istimlâk ederek geri kalan kısmına zorunlu yerleştirme yaparak anında düzeltilebileceğini görmüştük.

Eğer şimdi Herr Sax, devamla, bir kez daha büyük kentleri bırakır ve kasabaların yakınlarında kurulacak işçi sınıfı kolonileri üzerine boş sözlerle dolu bir nutuk verir, bu kolonilerin ortak "su, gaz, ışıklandırma, hava ya da sıcak su, çamaşırhane, kurutma odaları, banyoları vb." ile herbirinin "bütün saygınlığı ile yuvası, okulu, ibadethanesi (!), okuma odası, kütüphanesi ... şarap ve bira salonu, dans ve konser salonu" olan "üretimin bir dereceye kadar fabrikadan evdeki atelyelere kadar geri devredilebilmesi" her eve bağlanan buhar gücüyle bütün güzelliklerini tanımlarsa — bu, durumu hiç bir zaman değiştirmez. Tanımladığı koloni Mr. Huber tarafından dolaysız olarak sosyalistler Owen ve Fourier'den ödünç alınmış ve sadece sosyalist olan her şey atılarak tamamıyla burjuvalaştırılmıştır. Ancak böylelikle gerçekten ütopik hale gelmiştir. Hiç bir kapitalistin böyle koloniler kurmakta çıkarı yoktur. Ve gerçekten de Fransa'da Guise'dekinin dışında dünyanın hiç bir yerinde böyle birşey yoktur ve o da Fourier'nin bir izleyicisi tarafından, kârlı spekülasyon olarak değil, ama sosyalist bir deneyim olarak kurulmuştu.* Herr Sax pekâlâ dolambaçlı burjuva projelerini desteklemek üzere, Owen tarafından Hampshire'da

* Ve bu bile, sonunda sadece bir işçi sınıfı sömürü mahalli olmuştur. (Bkz: *Socialiste*, Paris 1886.[261]) *[1887 baskısına Engels'in notu.]*

kırkların başında kurulan ve çoktan feshedilmiş "Harmony Hall"[262] adlı komünist kolonisi örneğini aktarabilirdi.

Her durum ve koşulda, koloniler kurulması konusundaki bütün bu konuşmalar, yeniden "hayaller dünyasına" yükselmek için yetersiz bir çabadan başka bir şey değildir. Ve hemen ardından yeniden terkedilmektedir. Yeniden hızla iniyoruz. Şimdi en basit çözüm "işverenlerin, fabrika sahiplerinin, işçilere, uygun meskenler edinmeleri için ya bunları kendileri yapacak ya da işçilerin kendi yapılarını kendilerinin yapmalarını, arsa sağlayarak yapım sermayesi ödünç vererek vb. yollarla özendirerek ve destekleyerek yardım etmeleridir." (s. 106.)

Böylece bir kez daha buna benzer hiç bir şeyin sözkonusu olmayacağı büyük kentlerin dışında ve kırdayız. Herr Sax, şimdi, işçilerine tahammül edilebilir konutlar edinmelerine yardımın, bir yandan iyi bir yatırım olduğu, öte yandan da "sonuç olarak işçilerde manevî bir yükselme ... onların zihinsel ve fiziksel çalışma kapasitelerinde bir artış gerektireceği, ki bu doğal olarak işveren için ... hiç de azımsanacak bir avantaj olmadığı" için fabrika sahiplerinin kendi çıkarına olduğunu söylemektedir. Ancak bununla işverenın konut sorununun çözümüne katılmasını gerektirecek doğru görüş açısı verilmektedir. Bu bir *gizli birliğin* sonucu, işverenlerin, işçilerinin fiziksel ve ekonomik, zihinsel ve manevî iyilikleri için gösterdiği özenin bir sonucu gibi görünmektedir, ki bu çoğunlukla insancıl çabalar maskesi altında gizlenmekte ve başarılı sonuçları —çalışkan, becerikli, istekli, durumundan memnun ve *bağlı* bir işçi sınıfının yaratılması ve kurulması— yüzünden kendisinin parasal ödülü olmaktadır. (s. 108.)

"Gizli Birlik"[263] terimini kullanarak Huber'in bu burjuva hayırsever saçmalığına "çok yüksek bir önem" atfetme çabaları, durumu hiç bir şekilde değiştirmemektedir. Bu terim olmadan dahi büyük kırsal fabrika sahipleri, özellikle İngiltere'de, işçi konutları yapmanın yalnızca bir zorunluluk, bizzat fabrika gereçlerinin bir bölümü olmadığını, ama aynı zamanda çok kârlı olduğunu da çok önceden farketmişlerdir. İngiltere'de bu yolla tüm olarak köyler gelişmiş ve bazıları sonradan kasabalar haline gelmiştir. Ancak işçiler

hayırsever kapitalistlere teşekkür edecek yerde, bu "kulübe sistemi"ne her zaman önemli itirazlar ileri sürmüşlerdir. Fabrika sahibinin rakibi olmadığından, bu evlere, yalnızca tekelci fiyatlar ödemek zorunda bırakılmıyorlar, aynı zamanda bir grev başlar başlamaz evsiz kalıyorlar, çünkü fabrika sahibi onları hemen evlerinden atmakta ve dolayısıyla herhangi bir direnişi çok güçleştirmektedir. Ayrıntıları benim *Conditions of the Working Class in England*'in* 224 ve 228. sayfalarında incelenebilir. Ancak, Herr Sax, bu itirazların "yalanlanmasına pek gerek olmadığı"nı (s. 111) düşünmektedir. Ama o işçiyi kendi küçük evinin sahibi yapmak istemiyor mu? Kuşkusuz, ama "işverenin bir işçiyi işten attığı zaman onun yerini alan işçi için yer sahibi olabilmesi amacı ile her zaman meskeni elden çıkarabilecek durumda olması gereklidir". O halde "*mülkiyetin geri alınabilmesini şart koşarak* böyle durumlar için tedbirli olmaktan" (s. 113) başka yapacak bir şey yoktur.**

Bu kez beklenmeyen bir hızla düşüş gösterdik. İlk başta işçinin kendi küçük evine sahip olması gerektiği söylenmişti. Daha sonra bunun kasabalarda olanaksız olduğunu, ancak kırlarda geçerli olabileceğini öğrendik. Şimdi ise kırlardaki mülkiyetin bile "anlaşmayla *geri alınabilir*" olduğu söyleniyor! Herr Sax'ın işçiler için keşfettiği bu yeni mülkiyet türüyle, işçilerin "anlaşmayla geri alınabilir" kapitalistler şekline dönüşmeleriyle, ayaklarımızı tekrar emin bir şekilde yere basmış olduk ve bu arada kapitalistler ile diğer yardımseverlerin konut sorununu çözmek için *gerçekte* ne yaptıklarını inceleyeceğiz.

* Bkz: K. Marx and F. Engels, *On Britain*, s. 287, 291-92. —*Ed.*

** Bu bakımdan da İngiliz kapitalistleri çok önceden Herr Sax'ın en üstün amaçlarının tümünü yalnızca gerçekleştirmemiş, ama çok aşmışlardır da, 14 Ekim 1872 Pazartesi günü Morpeth'de parlamenter seçmen listelerini saptayacak mahkeme, adlarını parlamenter seçmenler listesine kaydettirmek için 2.000 madenci adına verilen bir dilekçeyi hükme bağlamak zorunda kalmıştı. Bu maden işçilerinin büyük çoğunluğu, çalıştıkları madende yürürlükte olan kurallara göre, yaşadıkları konutların *geçici sahipleri değil*, bu konutlarda *izinli olarak oturan* kişiler oldukları ve uyarıda bulunmaksızın her an evlerinden atılabilecekleri açıklanmıştır. (Maden sahibi ve ev sahibi, doğal olarak, tek ve aynı kişiydi.) Yargıç bu insanların *geçici sahip* değil, *uşak* olduklarına, ve böylece seçmen kütüğüne kaydedilemeyeceklerine karar verdi. (*Daily News*,[199] 15 Ekim 1872.) [*Engels'in notu.*]

Dr. Sax'ımıza inanacak olursak, bu beyler, yani kapitalistler tarafından konut darlığını düzeltmek için pek çok şey daha şimdiden yapılmış ve konut sorununun kapitalist üretim biçimi temelinde çözülebileceğine kanıt sağlanmıştır.

İlk olarak, Herr Sax, bize, bonapartçı Fransa örneğini göstermektedir. Bilindiği gibi Louis Bonaparte, Paris Dünya Sergisi sırasında, güya Fransa'da işçi sınıfının durumunu bildirmek, ama gerçekte imparatorluğun büyük başarısına uygun olarak durumlarını olabileceği kadar canlı göstermek üzere bir komisyon atamıştı. Herr Sax'ın özellikle çalışmasının sonuçları "yetkili komitenin *kendi beyanına* göre, Fransa için oldukça tamam" olması nedeniyle atıf yaptığı, işte bonapartçılığın en yozlaşmış üyelerinden oluşan *bu* komisyonun raporudur. Ve bu sonuçlar nedir? Bilgi veren 89 büyük sanayici ya da anonim şirketin 31'i *hiç* işçi konutu yapmamıştır. Sax'ın kendi tahminlerine göre yapılmış olan meskenler en fazla 50.000 ilâ 60.000 kişiyi barındırmakta ve hemen tamamıyla her aile için 2 odadan fazlasını kapsamamaktadır.

Açıktır ki, kendi sanayiinin koşulları —su gücü, kömür madenleri, demir cevheri stokları ve öteki madenleri yerlerini vb.— ile belirli bir kırsal yöreye bağlanan her kapitalist, işçileri için, şayet yoksa, konutlar yapmak zorundadır. Bunda bir "gizli birliğin" bir tanıtını, "sorunun ve büyük öneminin giderek daha fazla anlaşılmasının güçlü bir tanığını" "çok ümit verici bir başlangıç" (s. 115) görmek, çok gelişmiş bir kendini aldatma alışkanlığı gerektirmektedir. Geri kalanı için çeşitli ülkelerin sanayicileri bu açıdan da ulusal niteliklerine göre birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Örneğin, Herr Sax, bize şunları bildirmektedir (s. 117):

"*İngiltere*'de işverenler açısından, bu yönde artan faaliyet *ancak oldukça yakınlarda* gözlenir duruma gelmiştir. Bu, özel olarak kırsal bölgelerdeki küçük ücra köyler için doğrudur. ... Aksi takdirde, işçilerin çoğunlukla en yakın köyden fabrikaya uzun bir yol yürümek zorunda kalmaları ve oraya yeterince iş çıkaramayacak kadar bitkin varmaları durumu işverenlerin işçileri için ev *yapmalarının* baş-

lıca *nedenidir*. Ancak, koşulları *daha derinliğine anlayanların* ve konut *reformu* davası ile gizli birliğin en çok tüm diğer öğelerini birleştirenlerin sayısı da artmaktadır, ve gelişen bu kolonilerin kurulmasını sağlayanlarda işte bu kişilerdir. ... Hyde'de Ashton, Turton'da Ashworth, Bury'de Grant, Bolington'da Greg, Leed'de Marshall, Belper'de Strutt, Caltaire'de Salt, Copley'de Ackroyd ve diğer adlar bu konuda bütün Birleşik Krallıkta tanınmaktadır."

Kutsanmış basitlik ve daha da kutsanmış bilisizlik! İngiliz kırsal fabrika sahipleri ancak "son zamanlarda" işçi konutları yapmaya başlamışlardır! Hayır, hayır, azizim Herr Sax, İngiliz kapitalistleri gerçekten sadece keseleri bakımından değil, aynı zamanda beyinleri bakımından da büyük sanayicilerdir. Almanya gerçekten büyük sanayie sahip olmadan çok önce, onlar kırsal bölgelerdeki fabrika üretimi için, işçi konutlarına yapılan harcamalar, sermayenin toplam yatırımının gerekli bir bölümü, ve dolaylı ve dolaysız, çok kârlı bir bölümü olduğunu kavramış bulunuyorlardı. Bismarck ile Alman burjuvazisi arasındaki mücadelenin Alman işçilerine örgütsel özgürlük sağlamasından çok önce, İngiliz fabrika, maden ve dökümhane sahipleri aynı zamanda işçilerin ev sahipleri oldukları takdirde, grevci işçiler üzerinde kurabilecekleri baskı konusunda pratik deneyim sahibi olmuşlardı. Bir Greg'in, bir Ashton'un ve bir Ashworth'un "gelişen koloniler"i öylesine "yeni"dir ki, 28 yıl önce benim yazdığım üzere (*İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, s. 228-30'daki not*), daha kırk yıl önce burjuvazi tarafından model olarak karşılanıyordu. Marshall ve Akroyd'un (adam adını böyle yazmaktadır) kolonileri de o kadar eskidir, hatta başlangıcı geçen yüzyıla kadar uzanan Strutt'un kolonisi daha da eskidir. İngiltere'de bir işçi konutunun ortalama dayanma süresi kırk yıl olarak hesaplandığına göre, Herr Sax, bu "gelişen kolonilerin", bugünkü harap durumlarını parmakları ile bile sayarak anlayabilir. Ayrıca bu kolonilerin büyük çoğunluğu artık kırsal bölgelerde değildir. Sanayiin dev gelişmesi ile bu koloniler, fabrika ve evlerle öylesine sarılmıştır ki, bugün artık 20.000-

* Bkz: K. Marx and F. Engels, *On Britain*, s. 221-222. —*Ed.*

30.000 ya da daha fazla nüfuslu pis, dumanlı kasabaların ortasında bulunmaktadır. Ama bütün bunlar Herr Sax tarafından temsil edilen Alman burjuva bilimini artık uygulama olanağı olmayan 1840'taki eski İngiliz şükran ilâhilerini bugün sadakatle yinelemekten alıkoymuyor.

Ve bize yaşlı Akroyd'u örnek göstermek! Bu değerli kişi, gerçekten en âlâsından bir hayırseverdi. İşçilerini ve özellikle kadın işçilerini severdi. Öylesine severdi ki, Yorkshire'daki daha az hayırsever rakipleri onun hakkında fabrikalarını sadece kendi çocuklarıyla çalıştırdığını söylüyorlardı. Doğru, Herr Sax bu gelişen kolonilerde "gayrimeşru çocukların gittikçe daha azaldığını" (s. 118) iddia etmektedir. Evet, *evlilikten doğan* gayrimeşru çocuklar, çünkü İngiliz sanayi bölgesinde güzel kızlar çok genç evlenirler.

İngiltere'de her büyük kırsal fabrikanın yakınına ve fabrika *ile* aynı zamanda işçi meskenlerinin kurulması 60 yılı aşkın bir süreden beri gelenek olmuştur. Daha önce de değinildiği gibi, bu fabrika köylerinin pek çoğu daha sonraları çevresinde, beraberinde getirdiği bütün kötülüklerle birlikte bütün bir fabrika kasabasının geliştiği bir çekirdek haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu koloniler konut sorununu çözümlememiş, tam tersine kendi yörelerinde *ilk kez gerçekten yaratmışlardır.*

Öte yandan, büyük sanayi alanında İngiltere'nin ardından ancak aksayarak gelen ve büyük sanayiin ne olduğunu ancak 1848'den sonra gerçekten öğrenen ülkelerde, Fransa'da ve özellikle Almanya'da durum oldukça farklıdır. Burada ancak dev dökümhane ve fabrikalar pek çok duraksamalardan sonra belirli bir sayıda işçi meskeni kurmaya karar vermişlerdir — örneğin, Creusot'daki Schneider tesisleri, Essen'deki Krupp tesisleri. Kırsal sanayicilerin büyük çoğunluğu işçilerinin her sabah sıcak, kar ve yağmurdan millerce mesafeleri yorgun-argın yürümelerine ve her akşam da evlerine yeniden geri dönmelerine izin veriyorlardı. Bu, özellikle dağlık bölgeler, Fransız ve Alsas Vosges bölgelerinde, Wupper, Sieg, Agger, Lenne, ve diğer Rhineland-Westphalian nehirlerinin vadileri için doğrudur. Erzgebirge'de durum belki de daha iyi değildir. Aynı küçük cimrilik Fransız ve Almanlarda da ortaya çıkmaktadır.

Herr Sax, çok umut verici başlangıcın yanısıra, hızla gelişen kolonilerin hiç bir şey ifade etmediğini çok iyi bilir. Dolayısıyla şimdi kapitalistlere işçi konutları yaparak pek büyük kiralar alabileceklerini tanıtlamaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, onlara işçileri aldatabilecekleri yeni bir yol göstermeye çalışmaktadır.

İlk olarak onlara yüzde-dört ve altı arasında ve daha fazla net kâr sağlanmış olan kısmen hayırsever ve kısmen spekülatif Londra yapım şirketleri örneğini göstermektedir. Herr Sax'ın bize işçi konutlarına yatırılan sermayenin iyi bir kâr sağladığını tanıtlamasına hiç bir şekilde gerek yoktur. Kapitalistlerin işçi konutlarına yaptıklarından daha da fazla yatırım yapmamalarının nedeni, daha pahalı konutların sahiplerine çok daha fazla kâr getirmesidir. Dolayısıyla, Herr Sax'ın kapitalistlere öğütleri, bir kez daha ahlâkî bir vaazdan ileri gidememektedir.

Şimdi Herr Sax'ın parlak başarılarını öylesine gürültü ile ilân ettiği bu Londra yapı şirketine gelince, kendi rakamlarına göre —ve bunlara her türlü bina spekülasyonu dahildir— 2.132 aileye ve 706 bekâra, yani 15.000 kişiden azına konut sağlamışlardır! Ve yalnızca Londra'nın doğu yakasında bir milyon işçi en sefil konut koşulları altında yaşarken, Almanya'da bu tür çocukluğun büyük bir başarı olarak sunulması ciddî olarak düşünülmekte midir? Bu hayırsever çabaların tümü öylesine acınacak derecede boştur ki, İngiliz parlamentosunun işçilerin koşulları ile ilgili raporları bunlara hiç değinmemektedir bile.

Burada Londra'nın bütün bu bölümü boyunca teşhir edilen gülünç bilisizliğinden sözetmeyeceğiz. Ancak, yalnızca bir noktaya değinelim. Herr Sax, Soho'daki Bekâr Erkekler Pansiyonunun, bu çevrede, "geniş bir müşteri sağlama umudu olmadığı" için işe son verdiği kanısındadır. Herr Sax, Londra'nın bütün batı yakasının büyük bir lüks kent olduğunu hayal etmekte, ve en kibar sokakların hemen gerisinde en pis işçi mahallelerinin, örneğin Soho'nun bulunduğunu bilmemektedir. Onun değindiği, ve benim daha yirmiüç yıl önce bildiğim, Soho'daki model pansiyon, başlangıçta çok ziyaret edilmekteydi, ancak en iyilerinden biri olmasına karşın, hiç kimse dayanamadığı için kapatıldı.

Ama Alsas'taki işçi kasabası Mülhausen — o kesinlikle bir başarıdır, değil mi?

Nasıl ki, bir zamanların gelişen kolonileri Ashton, Ashworth, Greg ve Ortakları, İngiliz burjuvasının göstermeliği ise, Mülhausen'deki İşçi Kenti de Kıta burjuvasının büyük göstermeliğidir. Ne yazık ki, Mülhausen örneği "gizli" birliğin ürünü değil, İkinci Fransız İmparatorluğu ve Alsas kapitalistleri arasındaki açık birliğin ürünüdür. Bu, Louis Bonaparte'ın, üçte-bir sermayesini devletin verdiği, sosyalist deneyimlerden biridir. Ondört yıl içinde, 1867'ye kadar bu işlerin daha iyi anlaşıldığı İngiltere'de olanaksız olan yanlış bir sistem uyarınca, 800 küçük ev yapıldı, ve onüç ile onbeş yıl artan bir aylık kira ödemesi ardından kendi mülkleri olmak üzere işçilere devredildi. Alsas bonapartçılarının bu mülk edinme yolunu icat etmeleri gerekli değildi; göreceğimiz üzere, çok önceden İngiliz yapım şirketleri bunu ortaya atmışlardı. İngiltere'dekilerle karşılaştırıldığında, bu evlerin satınalınması için ödenen fazla kira oldukça yüksektir. Örneğin onbeş yıl boyunca taksitler şeklinde 4.500 frank ödedikten sonra, işçi onbeş yıl önce 3.300 frank değerindeki bir eve sahip olmaktadır. Eğer işçi çıkıp gitmek isterse ya da sadece bir tek aylık taksit borcu kalmışsa (ki bu durumda evinden çıkartılabilir) evin ilk değerinin %6,67'si yıllık kira olarak düşülür (örneğin, 3.000 frank değerindeki bir ev için ayda 17 frank) ve arta kalanı ona, *bir kuruşluk faiz vermeksizin* geri ödenir. Böylesine koşullar altında, şirketlerin "devlet yardımı" olmaksızın da semirebileceği açıktır. Bu koşullar altında sağlanan evlerin, yalnızca kent dışında yarı-kırsal bir çevrede yapılmış olmaları nedeniyle dahi, kentin içindeki kiralık apartmanlardan daha iyi olduğu da aynı şekilde açıktır.

Almanya'da yapılan birkaç acınacak deneyimden sözetmemize gerek yok; Herr Sax bile, 157. sayfada, bunların sefaletini itiraf etmektedir.

O halde bütün bu örnekler neyi tanıtlıyor? Bütün sağlık kuralları ayaklar altında çiğnenmediği zaman dahi, işçi konutları yapımının kapitalistler açısından kârlı olduğunu. Ama bu, hiç bir zaman yadsınılmamıştır; bunu çok önceden hepimiz biliyorduk. Rasyonel yönetilirse, mevcut bir

gereksinmeyi karşılayan *her* sermaye yatırımı kârlıdır. Ancak sorun, tam olarak konut darlığının neden *aynı şekilde* devam ettiği, kapitalistlerin aynı şekilde neden işçilere yeterince sağlıklı konutlar sağlamadıklarıdır. Ve burada Herr Sax'ın yeniden sermayeye verecek öğütten başka bir şeyi yoktur, ve bize bir yanıt getirememektedir. Bu soruya gerçek yanıtı biz yukarda vermiştik. Sermaye, elinden gelse bile, konut darlığını ortadan kaldırmak *istemez*; bu artık kesin olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, geriye, yalnızca iki yol kalıyor: İşçiler açısından kendine yardım, ve devlet yardımı.

Kendine yardımın heyecanlı bir savunucusu olan Herr Sax, bu konuda, konut sorununa ilişkin olarak da mucizevî şeyler söyleyebilmektedir. Ne yazık ki, daha en başında, kendine yardımın, ancak kulübe sisteminin ya zaten varolduğu, ya da mümkün olduğu, yani bir kez daha yalnızca kırsal bölgelerde herhangi bir şekilde etkin olabileceğini itiraf etmek zorunda kalmaktadır. Büyük kentlerde, İngiltere'de bile, ancak çok kısıtlı bir ölçüde etkin olabilir. Herr Sax, ardından iç geçiriyor: "Bu yolla (kendine yardım ile) reform ancak *dolambaçlı bir yoldan* ve dolayısıyla ancak *her zaman* kusurlu olarak, yani ancak özel mülkiyet ilkesi, meskenin kalitesine tepki gösterecek kadar güçlendiği ölçüde gerçekleştirilebilir." Bu da kuşkuludur; her halükarda, "özel mülkiyet ilkesi" yazarın üslubunun "niteliği" üzerinde hiç bir reformcu etki yapmamıştır. Bütün bunlara karşın, kendine yardım İngiltere'de öylesine harikalar yaratmıştır ki, "böylece konut sorununun çözümlenmesi için diğer yollardan yapılan her şey *çok aşılmıştır*." Herr Sax, İngiliz "yapım şirketleri"ne atıf yapmakta ve onlarla özel olarak uzun uzadıya uğraşmaktadır, çünkü, "genel olarak onların niteliği ve faaliyetleri konusunda çok yetersiz ya da hatalı görüşler geçerlidir. İngiliz yapım şirketleri hiç bir şekilde ... ev yapımı için birlikler ya da yapım kooperatifleri değildir; Almancada daha çok '*Hauserwerbvereine*' [konut edinme kurumları] ... olarak tanımlanabilir. Amacı, üyelerinin devirli katkılarından fon biriktirerek, bu fonlardan ve büyüklüklerine göre üyelerine ev satınalmaları için kredi vermek olan kurumlardır. ... Dolayısıyla yapım şirketi üyelerinin bir kısmı için bir tasarruf bankası, diğer kısmı

içinse bir kredi bankasıdır. Dolayısıyla, yapım şirketleri, esas olarak ... yatırman (°mudi) ile aynı toplumsal statüdeki insanlara bir eş satınalmaları ya da yapmalarına yardım etmek için ... işçilerin tasarruflarını kullanan, işçilerin gereksinmelerini karşılamak üzere hazırlanmış ipotek karşılığı kredi kurumlarıdır. Tahmin edileceği gibi, böyle krediler, sözkonusu taşınmaz mal ipotek edilerek, ve faiz ve amortismanı da kapsayan kısa süreli taksitlerle geri ödenmesi kaydıyla verilmektedir. ... Faiz, yatırmanlara ödenmemekte, ama her zaman *onlara alacak kaydedilmekte ve birleştirilmektedir*. ... Üyeler, ödedikleri miktar, artı faizin geri ödenmesini ... bir aylık bir ihbarla her zaman ... talep edebilirler." (s. 170-172.) "İngiltere'de böyle 2.000'i aşkın şirket var; ... biriktirdikleri toplam sermaye tutarı 15.000.000 £ dolaylarındadır. Bu yolla yaklaşık olarak *işçi sınıfından* 100.000 aile şimdiden kendi aile ocağı ve yuvalarının zilyetliğine sahip oldular — kesinlikle kıyaslanması güç bir toplumsal başarı." (s. 174.)

Ne yazık ki, burada da, hemen ardından aksayarak "ama" gelmektedir:

"Ama sorun için en mükemel çözüme bu yolla *hiç bir şekilde ulaşılamaz*, çünkü, diğer nedenler yanısıra, bir eve sahip olmak *daha iyi durumdaki* işçilerin ... karşılayabilecekleri bir şeydir. ... Özellikle, sağlık koşulları çoğunlukla yeterince ele alınmamıştır." (s. 176.)

Kıtada "böyle şirketler ... gelişme için çok dar bir alan bulmaktadırlar". Burada yalnızca kırlarda bulunan kulübe sisteminin varlığını öngörmektedirler; ve kırlarda işçiler, kendine-yardım için henüz yeterince gelişmemişlerdir. Öte yandan, gerçek yapı kooperatiflerinin kurulabileceği kasabalarda "her türden çok önemli ve ciddî zorluklarla" (s. 179) karşı karşıyadırlar. Yalnızca kulübeler yapabilirler ve oysa bu, büyük kentlerde geçerli değildir. Kısaca, "Bu türden kendine-yardım kooperatifinin, mevcut koşullar içinde —ve yakın gelecekte bile— önümüzdeki sorunun çözümünde başlıca rolü oynaması" mümkün değildir. Bu yapım şirketleri gördüğünüz gibi, hâlâ "başlangıçtaki, gelişmemiş durumlarında bulunmaktadırlar". "Bu İngiltere için bile doğrudur." (s. 181.)

Dolayısıyla, kapitalistler *yapmayacaklar,* işçiler ise *yapamayacaklardır.* Ve eğer Shulze-Delitzsch türü burjuvazinin daima işçilerimize örnek olarak verdikleri İngiliz yapım şirketleri hakkında küçük bir bilgi vermek mutlak gerekli olmasa idi, bu bölümü burada bitirebilirdik.

Bu yapı şirketleri işçi şirketleri olmadığı gibi, esas amaçları da işçilere kendi evlerini sağlamak da değildir. Tam tersine, bunun sadece çok istisnaî durumlarda böyle olduğunu göreceğiz. Yapım şirketleri, esas olarak, spekülatif bir nitelik taşırlar, ilk kurulan şirketler olan küçükleri de büyük taklitçilerinden fazla farklı değildir. Daha sonraki haftalık toplantıların yer alacağı bir meyhanede çoğu zaman mal sahibinin önayak olmasıyla birkaç devamlı müşteri ve onların arkadaşları, dükkâncılar, memurlar, gezgin tüccarlar, zanaat erbabı ve diğer küçük-burjuvalar —belki bazan, sınıfının aristokrasisine mensup bir makine ustası ya da başka bir işçi— biraraya gelir ve bir yapım şirketi kurarlar. Genellikle hemen ardından mal sahibi o mahallede ya da başka bir yerde oldukça ucuz bir arsa keşfeder. Üyelerin birçoğu meslekleri dolayısıyla belirli bir yere bağlı değillerdir. Dükkâncıların ve zanaatçıların bile çoğunun evleri değil, işyerleri kasabada bulunmaktadır. Yapabilecek durumda olan herkes dumanlı bir kasabanın ortasında yaşamaktansa, varoşlarda yaşamayı yeğler. Arsa satınalınır ve üzerine mümkün olduğu kadar çok kulübe yapılır. Daha zengin üyelerin kredileri satınalmayı mümkün kılar ve haftalık aidatlarla birlikte birkaç ufak borç, inşaatın haftalık masraflarını karşılar. Kendi müstakil evlerine sahip olmayı amaçlayan üyeler, yapım bittikçe kura çekerek kulübelerini alırlar; ve alım masraflarının amortismanı uygun bir fazla kira ile karşılanır. Kulübelerin geri kalan kısmı da daha sonra, ya kiraya verilir ya da satılır. Oysa eğer iyi iş yapmışsa yapım şirketi oldukça yüklü bir meblağ toplar. Üyeler aidatlarını düzenli olarak ödemişlerse bu meblağ onların olur ve zaman zaman, ya da şirket dağıldığı zaman aralarında paylaştırılır. İngiliz yapım şirketlerinin onda-dokuzunun yaşam öyküsü böyledir. Diğerleri bazan siyasal ya da hayırseverce bahanelerle kurulan büyük şirketlerdir. Ama sonunda bunların esas amacı, her zaman *küçük-burjuvazinin* tasarruflarına, iyi bir

faiz haddi ve taşınmaz mallardaki spekülasyondan pay bekleyişleriyle daha kârlı bir ipotek yatırımı sağlamaktır.

Bu şirketlerin hangi tür müşteriler üzerine spekülasyon yaptığı en büyüğü değilse bile, en büyüklerinden birinin broşüründen anlaşılabilir. Kuruluşundan bu yana toplam gayri-safi hasıla 10.500.000 £ (70.000.000 taler) üzerinde olan bankada ya da devlet tahvillerindeki yatırımı 416.000 £'i aşmış bulunan ve şu anda 21.441 üyesi ve yatırmanı olan 29 ve 30 Southampton Buildings, Chancery Lane, Londra adresindeki Birkbeck Yapım Şirketi kendisini halka şu şekilde tanıtmaktadır:

"Üç yıl boyunca bir piyano kiralayan bir kişinin bu süresinin bitiminde piyanonun sahibi olmasını öngören ve piyano imalâtçılarının üç-yıl denilen sistemini pek çok kişi bilir. Bu sistemin çıkışından önce, dargelirlilerin bir piyano edinmesi en az kendi evine sahip olması kadar güçtü. Bu kişiler yıllar yılı piyanonun kirasını ödediler ve piyanonun değerinin iki katı ya da üç katı para harcadılar. Bir piyano için geçerli olan, bir ev için de geçerlidir. ... Oysa, bir ev bir piyanodan daha pahalı olduğu için, ... satış değerini kira olarak ödemek daha uzun zaman alır. Sonuç olarak, yöneticiler, Londra'nın ve varoşlarının çeşitli yerlerindeki ev sahipleriyle bir anlaşmaya girdiler ve böylece Birbeck Yapım Şirketi üyeleri ve diğer kişiler için kentin çok çeşitli semtlerinde geniş ev seçenekleri sunma olanağını elde ettiler. Yönetim Kurulunun yürürlüğe koymayı düşündüğü sistem şu şekildedir: şirket bu evleri oniki-buçuk yıl süreyle kiraya verecek ve bu sürenin sonunda, kira düzenli olarak ödendiği takdirde, kiracı, hiç bir şekilde daha fazla bir ödeme yapmaksızın, evin mutlak sahibi olacaktır. ... Kiracı ayrıca daha kısa bir süre için daha yüksek bir kira ödenmesini ya da daha uzun bir süre için daha düşük bir kira ödenmesini öngören bir mukavele yapılabilir. ... *Dargelirliler, kâtipler, tezgâhtarlar* ve diğer kişiler derhal Birbeck Yapım Şirketine üye olarak, kendilerini, mülk sahiplerinden bağımsız hale getirebilirler."

Bu, yeterince açıktır. İşçilere hiç değinilmezken dargelirlilerden, kâtiplerden tezgâhtarlardan vb. sözedilmektedir ve ayrıca bir kural olarak adayların *önceden bir piyanoya sa-*

hip oldukları varsayılmaktadır. Aslında burada işçilerle değil, küçük-burjuvayla, ve onlar gibi olmak isteyen *ve olabilecek* kişilerle ilgiliyiz; kâtipler, vb. işlerde çalışanlar gibi belirli sınırlar içinde kalsa bile, kural olarak gelirleri zamanla artan kişiler. Buna karşılık, işçinin geliri ise, en iyi durumda aynı miktarda kalır, gerçekte ailesinin genişlemesi ve artan gereksinmeleriyle orantılı olarak azalır. Aslında, sadece birkaç işçi, o da istisna olarak, bu şirketlere katılabilir. Bir yandan gelirleri çok düşüktür, öte yandan da, oniki-buçuk yıl önceden sorumluluk altına girebilmeleri için bu çok belirsiz bir niteliktir. Bunun geçerli olmadığı birkaç istisna ise, ya yüksek ücretli işçiler ya da ustabaşılardır.*

Geri kalanına gelince, Mülhausen işçi kenti, bonapartçıların bu küçük-burjuva İngiliz Yapım Şirketlerinin sefil kopyalarından başka bir şey olmadıkları herkesçe anlaşılmıştır. Aralarındaki tek fark, sağlanan devlet yardımlarına karşın, birincilerin müşterilerini yapım şirketlerinden çok daha fazla dolandırmalarıdır. Bütün olarak, bonapartçıların koşulları, İngiltere'deki mevcut ortalama koşullardan daha az liberaldir, ve İngiltere'de faiz ve birleşik faiz her mevduat için hesaplanıp ve bir aylık ihbarla çekilebilirken, Mülhausen'in fabrika sahipleri, faiz ve birleşik faizi kendi ceplerine atmışlar ve işçilerin nakit olarak beşer franklık paralar halinde ödedikleri miktardan bir kuruş fazlasını geri ödememişlerdir. Ve

* Bu yapım şirketleri ve özellikle Londra Yapım Şirketlerinin nasıl yönetildiği konusunda burada küçük bir katkıda bulunalım. Bilindiği üzere Londra'nın üzerinde kurulduğu arazinin hemen hemen tümü, en önde gelenleri Westminster Dükü, Bedford Dükü, Portland Dükü vb. gibi, bir düzine aristokrata aittir. Bunlar ilk başta ayrı ayrı yapım alanlarını doksandokuz yıl süre ile kiraladılar ve bu sürenin sonunda da, üzerlerindeki her şey ile birlikte bu arazilerin zilyetliğini ele geçirdiler. Daha sonra evleri, daha kısa sürelerle, örneğin otuzdokuz yıl gibi kiracıyı evi iyi bir şekilde onarmak ve bu şekliyle korumak zorunda bırakan sözde onarım sözleşmeleriyle kiraya verdiler. Sözleşme bu şekliyle işlemeye başlar başlamaz da, ev sahibi evi incelemek ve gerekli onarımları saptamak üzere mimarını ve bölge kadastro memurunu göndermektedir. Çoğu zaman bu onarımlar çok büyük-ölçekli olabilir ve bütün ön cephenin ve çatının vb. yenilenmesini kapsayabilir. Bu durumda kiracı sözleşmesini pey akçesi olarak bir yapım şirketine yatırır ve bu şirketten masrafı kendisine ait onarımlar için gerekli parayı —130-150 sterlin arası yıllık kiralar için 1.000 sterlin ya da daha fazlasına kadar yükselebilir— borç alırlar. Bu yapım şirketleri böylece, toprak sahibi aristokratlara ait olan Londra evlerinin devamlı yenilenmesini ve içinde yaşanır durumda korunmasını, aristokratlara hiç sıkıntı vermeden ve halkın sırtından güvence altına almayı amaçlayan bu sistem içinde önemli bir ara halka olmuşlardır. Ve bu da güya konut sorununun işçiler için çözümlenmesidir. [*1877 baskısına Engels'in notu.*]

bu farka herkesten çok şaşıran da, bütün bunları bilmeden kitabına alan Herr Sax olacaktır.

Böylece, işçilerin kendilerine yardımının da yararı yoktur. Geriye devlet yardımı kalmaktadır. Bu konuda Herr Sax bize ne sunabilir? Üç şey:

"İlk olarak, devlet yasal ve yönetsel olarak herhangi bir şekilde çalışan sınıflar arasındaki konut darlığını vurgulamaya yolaçacak bütün her şeyi ortadan kaldırmaya ya da uygun çareler bulmaya dikkat etmelidir." (s. 187.)

Sonuç olarak yapım yasalarının gözden geçirilmesi ve yapıların ucuzlaması için yapım ticaretine özgürlük. Ama İngiltere'de yapım yasaları asgariye indirilmiştir, yapı ticareti havada uçan kuşlar kadar özgürdür, buna karşın konut darlığı vardır. Ayrıca İngiltere'de yapım, şimdi öylesine ucuza çıkmaktadır ki, bir araba geçtiği zaman evler sallanır ve her gün bir kısmı çöker. Daha dün (25 Ekim 1872) Manchester'de altısı birarada yıkıldı ve altı işçi ağır yaralandı. Dolayısıyla, bu da bir çare değildir.

"İkinci olarak devlet gücü bireylerin dar görüşlü bireycilikleri ile kötülüğü yaymalarını ya da yeniden başlatmalarını önlemelidir".

Sonuç olarak, işçi konutlarının sağlık ve yapım-zabıtası denetimi; İngiltere'de 1857'den beri olduğu gibi yetkililere harap ve sağlığa aykırı evlerin iskanının yasaklanması için otorite devri. Ama, bu orada nasıl gerçekleşti? 1855'teki ilk yasa, (huzur bozucuları uzaklaştırma yasası) Herr Sax'ın da itiraf ettiği üzere ikinci yasa 1858 yasası (yerel idareler-yasası) gibi "hükümsüz bir yasaydı". (s. 197.) Öte yandan, Herr Sax, 10.000'in üzerinde nüfuslu kasabalarda geçerli olan üçüncü yasanın —esnaf meskenleri yasasının— "pek doğaldır ki İngiliz Parlamentosunun toplumsal konulardaki büyük anlayışının olumlu kanıtını sunmakta" (s. 199) olduğuna inanmaktadır. Ancak, gerçekte bu iddia Herr Sax'ın İngilizlerin "sorunlarına" olan had safhadaki bilisizliğinin "olumlu kanıtını sunmaktan" başka bir şey değildir. İngiltere'nin genel olarak kıtadan "Toplumsal Konularda" çok ileri olması doğaldır. İngiltere modern büyük sanayinin ana vatanıdır; kapitalist üretim biçimi en özgür ve yaygın biçimde orada gelişmiş, sonuçları en belirgin olarak orada kendini göster-

miş ve dolayısıyla yasal alanda ilk tepkiyi de orada yaratmıştır, bunun en iyi kanıtı fabrika yasasıdır. Ancak, eğer Herr Sax, bir parlamento kararının hemen yürürlüğe konması için yalnızca yasal geçerliliğe gereksinmesi olduğunu düşünüyorsa, feci şekilde yanılıyor. Ve bu, her karardan çok (pek doğaldır ki atelyeler yasası hariç) *Local Gouvernment Act* için doğrudur. Bu yasanın yönetimi İngiltere'de hemen her yerde her tür yozlaşmanın, akraba kayırmanın ve dalaverecilliğin bilinen merkezleri olan yerel idarelere verilmişti.* Bu yerel idarelerin mevkilerini her çeşit ailevî hesaplara borçlu olan temsilcileri böyle toplumsal reformları gerçekleştirmekten ya aciz ya da bunu yapmaya isteksizdirler. Öte yandan, özellikle de İngiltere'de, toplumsal yasaların hazırlanması ve yürütülmesiyle görevli kamu yetkilileri genellikle —her ne kadar yirmi ya da otuz yıl öncesine göre bu gün daha az derecede olsa da— kesin bir görev anlayışıyla ayırdedilirler. Belediye meclislerinde çürük ve harap mesken sahipleri, ya dolaysız, ya da dolaylı olarak hemen her yerde güçlü bir şekilde temsil edilmektedir. Bu belediye meclislerini küçük semtlere göre seçme sistemi, seçilen üyeleri en küçük yerel çıkar ve etkilere bağımlı kılmaktadır; yeniden seçilmek isteyen hiç bir belediye meclisi üyesi, kendi seçim bölgesinde bu yasanın uygulanması için oy kullanmaya cesaret edemez. Dolayısıyla, bu yasanın hemen her yerde yerel idarelerce nasıl bir nefretle karşılandığını ve günümüze kadar ancak en rezilâne durumlarda —bu durumda dahi, genel bir kural olarak, ancak geçen yıl Manchester ve Salford'taki çiçek salgını durumlarında olduğu gibi ancak bir salgın hastalık çıktığı zaman— uvgulandığını anlamak mümkündür. İçişleri Bakanlığına günümüze kadar yapılan başvurular ancak böyle durumlarda etkili olmuştur, çünkü ancak zorunlu olduğu zaman toplumsal reform yasaları önermek eğer mümkünse, zaten varolanları yürürlüğe koymaktan kaçınmak İn-

*Dalaverecilik, kamu yetkilerinin, yetkilinin kişisel ya da kendi ailesinin çıkarına kullanılmasıdır. Eğer, örneğin, bir ülkenin devlet-telgraf "idaresinin" müdürü bir kâğıt fabrikasının sessiz bir ortağı olursa, kendi ormanlarından bu fabrikaya kereste sağlar, ve ardından bu fabrikaya telgraf idaresine kâğıt ikmal siparişi verirse dalaverecilik ilkesinin tam bir anlayışını gösterdiği kadarı ile, bu gerçekten küçük, ama oldukça sevimli bir "iştir" nasıl olsa bunlar Bismarck günlerinde olağandı ve beklenirdi. [*Engels'in notu.*]

giltere'de her *liberal* hükümetin ilkesidir. Sözkonusu yasa, İngiltere'deki pekçoğu gibi yalnızca işçilerin egemenliği ya da baskısı altındaki bir hükümetin sonunda, onu gerçekten uygulayacak bir hükümetin elinde mevcut toplumsal durumda bir değişiklik yapma yolunda güçlü bir silah olacağı için önemlidir.

"Üçüncü olarak" devlet gücü, Herr Sax'a göre "mevcut konut darlığını gidermek için emrindeki bütün olumlu araçları mümkün olan en yaygın biçimde kullanmalıdır".

Yani, "emrindeki memur ve hizmetkârlar" için (ancak bu durumda bunlar işçi değildir!) barakalar, "gerçekten örnek yapılar" yapmalı — İngiltere'de kamu işleri kredi yasası uyarınca, ve Louis Bonaparte'ın Paris ve Mülhausen'de yaptığı gibi. "İşçi sınıfının konut koşullarını düzeltmek amacıyla belediyelere, derneklere, ve ayrıca özel kişilere ... kredi vermelidir." (s. 203.) Ancak kamu işleri kredi yasası da, yalnızca kâğıt üzerinde bulunmaktadır. Hükümet, komisyon üyelerinin emrine azamî 50.000 £, yani en fazla 400 kulübe, ya da kırk yılda toplam olarak en fazla seksenbin kişiye onaltıbin kulübe ya da konut yapabilecek bir miktar vermektedir — kovada bir damla! Yirmi yıl sonunda komisyonun emrindeki fonların geri ödemeler nedeniyle iki katına çıktığını, dolayısıyla, son yirmi yıl içinde ek kırkbin kişiye daha konut yapıldığını varsaysak bile, bu, yine kovada bir damladır. Ve kulübeler ortalama olarak kırk yıl dayandığına göre, kırk yıl sonra en harap durumdakilerinin, en eski kulübelerin yenilenmesi için her yıl 50.000 £ ya da 100.000 £ likit aktifin kullanılması gerekir. Bu Herr Sax, 203. sayfada iddia etmektedir ki, ilkeyi doğru olarak "ve sınırsız bir boyutta" uygulamaya koymaktadır! Ve Herr Sax, İngiltere'de bile, devletin "sınırsız bir boyutta hiç bir şey gerçekleştiremediği itirafıyla kitabını bitirmekte ancak ilkönce tüm ilgililere bir vaaz vermekten kendini alamamaktadır.*

* Londra yapım yetkililerine, yeni sokak yapımı amacı ile istimlâk hakkı veren son İngiliz parlamentosu kararında böylece evlerinden çıkarılan işçiler bir ölçüde dikkate alınmaktadır. Yapılacak yeni binaların nüfusun önceden orada yaşayan sınıflarını barındırmaya elverişli olması hükmü getirilmiştir. Dolayısıyla en az değerli yerlerde işçiler için 5 ya da 6 katlı kiralık apartmanlar dikilmiş ve bu yolla yasalara uyum sağlanmıştır. Bu düzenlemenin nasıl işleyeceğini bekleyip görmek gerekir. Çünkü işçiler buna oldukça yabancıdırlar. Ve Londra'da eski koşulların ortasında bu binalar, tamamıyla yabancı bir ge-

Bugün varolan şekliyle devletin, konut felâketini düzeltmek için bir şey yapmaya ne muktedir ne de istekli olduğu kesinlikle açıktır. Devlet, mülk sahibi sınıfların, yani toprak sahipleri ve kapitalistlerin, sömürülen sınıflara, yani köylülere ve işçilere karşı örgütlü birleşik gücünden başka bir şey değildir. Tek tek kapitalistlerin (ve burada sorun yalnızca onları ilgilendirmektedir, çünkü bu konuda, ilgili olan toprak sahibi esas olarak bir kapitalist olarak davranmaktadır) istemediğini, onların devleti de istemez. Dolayısıyla eğer *bireysel* kapitalistler konut darlığına üzülüyor, ancak onun en feci sonuçlarını yüzeysel olarak dahi hafifletmek için kıpırdatılamıyorlarsa, *birleşik* kapitalist, yani devlet, bundan pek fazlasını yapmayacaktır. En fazla yapacağı geleneksel hale gelmiş olan yüzeysel hafifletme ölçüsünün her yerde aynı şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Ve durumun böyle olduğunu da gördük.

Ancak, denebilir ki, Almanya'da henüz burjuvazi egemen değildir; Almanya'da devlet bir dereceye kadar hâlâ toplumun üzerinde bağımsızca dolanan bir güçtür ki, tam bu nedenle toplumun birleşik çıkarını temsil etmektedir. Ve tek bir sınıfınkini değil. *Böylesine* bir devlet kuşkusuz, bir burjuva devletinin yapamayacağı pekçok şeyi yapabilir, toplumsal alanda da ondan oldukça farklı şeyler beklenmesi gerekir.

Bu gericilerin dilidir. Gerçekte ise Almanya'da varolduğu şekliyle devlet aynı şekilde içinden geliştiği toplumsal tabanın zorunlu bir ürünüdür. Prusya'da —ve Prusya şimdi belirleyicidir— hâlâ güçlü bir toprak sahibi aristokrasisi ile, bugüne kadar ne Fransa'daki gibi dolaysız siyasal egemenlik kazanmış, ne de İngiltere'deki gibi azçok dolaylı bir egemenlik kazanmış olan oldukça genç ve son derece korkak bir burjuvazi birarada bulunmaktadır. Ancak entelektüel yönden çok gelişmiş, ve günbegün giderek daha fazla örgütlü hale gelen, hızla çoğalan bir proletarya bu iki sınıfla birarada bulunmaktadır. Biz, dolayısıyla, burada, eski mutlakiyetçi temel koşulunun yanısıra —toprak sahibi

lişmeyi temsil etmektedir. Oysa, en iyi olasılıkla yapım faaliyetleri ile gerçekte evlerinden çıkarılan işçilerin ancak bir çeyreğine yeni konut sağlayacaklardır. [*1887 baskısına Engels'in notu.*]

aristokrasi ve burjuvazi arasında bir denge— yanısıra modern bonapartçılığın temel koşulunu da —burjuvazi ve proletarya arasında bir denge— buluyoruz. Ama gerek eski mutlakiyetçi, gerek modern bonapartçı monarşide gerçek hükümet yetkisi, özel bir ordu subayları ve devlet memurları kastının elindedir. Prusya'da bu kast kısmen kendi saflarından, kısmen daha az kökenli aristokrasiden daha ender olarak yüksek aristokrasiden ve en az da burjuvaziden beslenmektedir. Toplumun dışında, ve sözde üstünde bir konum işgal eder görünen bu kastın bağımsızlığı, devlete, toplumun karşısında bir bağımsızlık görünümü vermektedir.

Bu çelişik toplumsal koşullardan zorunlu bir tutarlılıkla Prusya'da (ve Prusya örneğini izleyerek Almanya'nın yeni Reich anayasasında) gelişen devlet biçimi, aynı zamanda, hem eski mutlakiyetçiliğin günümüzdeki yok olma biçimi ve hem de bonapartçı monarşinin varolma biçimi olan sahte-anayasacılıktır. Prusya'da sahte-anayasacılık 1848'den 1866'ya kadar mutlakiyetçi monarşinin ağır —ağır— çürüyüşünü yalnızca gizlemiş ve kolaylaştırmıştır. Ancak, 1866'dan, ve daha da belirgin olarak 1870'den beri toplumsal koşullardaki karışıklık, ve bununla eski devletin çözülüşü herkesin gözü önünde ve muazzam bir şekilde genişleyen bir boyutta ilerlemiştir. Hızlı sınaî gelişmesi ve özellikle borsa dolandırıcılığı, bütün egemen sınıfları spekülasyon girdabına sürüklemiştir. 1870 yılında Fransa'dan ithâl edilen topyekûn yozlaşma görülmemiş bir hızla gelişmektedir. Strousberg ve Pereire birbirlerine şapkalarını çıkarmaktadırlar. Bakanlar, generaller, prensler ve kontlar, en kurnaz borsa kurtlarıyla rekabet halinde tahvillerle kumar oynamakta, ve devlet bu borsa kurtlarına topyekûn baronluk payesi bahşederek eşitliklerini tanımaktadır. Şekerpancarı üreticisi ve konyak imalâtçısı olarak uzun süreden beri sanayici olan kırsal soylular çok önceden eski onurlu günleri geride bırakmışlardır ve şimdi adları her çeşit güvenilir olan ya da olmayan anonim şirketin yönetici listelerini şişirmektedir. Bürokrasi tek gelirini artırma yolu olarak zimmete geçirmeyi gittikçe daha fazla hakir görmeye başlamıştır; devlete sırtını dönmekte ve sınaî şirketlerin idaresindeki çok daha kârlı mevkiler peşinde koşmaya başlamaktadır. Görevde ka-

lanlar ise üstlerinin örneğini izlemekte ve tahvil spekülasyonu yapmakta, ya da demiryolları ve benzerinde "hisse satınalmaktadır". Teğmenlerin de bazı spekülasyonlara el attığını varsaymak bile haklı görülebilir. Kısacası eski devletin tüm unsurlarının çözülmesi ve mutlakiyetçi monarşiden bonapartçı monarşiye geçiş en canlı dönemindedir. Bir sonraki büyük ticarî ve sınaî bunalımla yalnızca mevcut karışıklık değil, ama eski Prusya devleti de çökecektir.*

Ve burjuva olmayan unsurların her geçen gün daha burjuva hale geldiği bu devlet, "toplumsal sorunu" ya da en azından konut sorununu çözebilecek mi? Tam tersine, Tüm ekonomik sorunlarda Prusya devleti giderek daha fazla burjuvazinin eline geçmektedir. Ve eğer 1866'dan beri ekonomik alandaki yasalar gerçek durumda olduğundan daha da fazla burjuvazinin çıkarına uydurulmadıysa bu kimin hatasıdır? Esas olarak bizzat burjuvazi sorumludur, çünkü, ilk olarak kendi istemlerini enerjik olarak bastırmak için çok korkaktır, ve ikinci olarak aynı zamanda tehditkâr proletaryaya yeni silahlar sağlayan her ödüne karşı çıkmaktadır. Ve eğer siyasal güç, yani Bismarck, burjuvazinin siyasal faaliyetlerini denetim altında tutmak amacı ile kendi koruyucusu proletaryayı örgütlemeye çabalıyorsa, bu, işçiler açısından, devleti, birkaç yardımsever terime, ve en çok *à la* Louis Bonaparte yapım şirketlerine en asgarî düzeyde bir devlet yardımına indirgeyen zorunlu ve oldukça tanıdık bir bonapartçı reçeteden başka nedir?

İşçilerin Prusya devletinden ne beklemesi gerektiğinin en iyi kanıtı, Prusya devleti mekanizmasının topluma göre Fransız milyarlarının kullanımında yatmaktadır. Bu milyarların tek bir taleri dahi sokağa atılmış o Berlin işçi sınıf ailelerine barınak sağlamak için kullanılmış mıdır? Tam tersine güz yaklaştıkça devlet, yaz boyunca başları üzerinde geçici bir tavan sağlayan o sefil kulübeciklerin bile yıkılmasına neden oldu. Beş milyar, yeterince hızlı bir şekilde, insanlık uğruna harcanmaktadır: kaleler, toplar ve askerler için,

* Günümüzde bile, 1866'da eski Prusya devletini ve onun temelini, yani koruyucu gümrük vergileriyle mühürlenen büyük toprak mülkiyeti ve sınaî sermaye ittifakını, birarada tutan, 1872'den bu yana sayıca ve sınıf bilinci açısından muazzam bir gelişme gösteren, proletarya korkusudur. [*1887 baskısına Engels'in notu.*]

ve Wagner'in eşekliklerine[264] ve Stieber'in Avusturya ile görüşmelerine[265] karşın, bu milyarlardan, Louis Bonaparte'ın Fransa'dan çaldığı milyonlardan Fransız işçilerine ayrılandan daha azı, Alman işçisine ayrılacaktır.

III

Gerçekte, burjuvazinin, konut sorununu *kendi* modeliyle çözmek —yani sorunu sürekli olarak yeniden ortaya çıkaracak bir şekilde çözmek— için yalnızca bir yöntemi vardır. Bu yönteme "*Haussmann*" denmektedir.

"*Haussmann*" deyimiyle yalnızca Parisli Haussmann'ın özellikle bonapartçı üslubunu kastetmiyorum — üstüste inşa edilmiş işçi mahallelerinin tam ortasında, uzun, düz ve geniş yollar açmaktaki ve onların her iki yanına büyük lüks binalar sıralamaktaki amaç, barikat savaşını stratejik olarak güçleştirme amacının yanısıra hükümete bağımlı, özellikle bonapartçı bir inşaat kesimi proletaryası yaratmak ve kenti tam anlamı ile bir lüks kenti haline dönüştürmektir. "*Haussmann*" derken ben, büyük kentlerimizden, ve özellikle merkezî konumlu olanlarda, bu uygulama, ister kamu sağlığı ve güzelleştirme kaygıları, ister büyük merkezî konumlu iş yeri istemi, ya da ister demiryolları, sokaklar vb. yapımı gibi trafik gereksinmeleri nedeniyle ortaya çıkmış olmasından bağımsız olarak, şimdi genelleşmiş olan işçi sınıfı mahallelerinde gedikler açılması uygulanmasını kastediyorum. Nedenler ne kadar farklı olursa olsun, sonuç her yerde aynıdır: Bu pek büyük başarısından dolayı burjuvazinin her fırsatta kendini yüceltmesine refakat eder biçimde en rezilâne ara sokaklar ve dar yollar ortadan kalkar, ama — hemen başka bir yerde, ve çoğunlukla en yakın mahallede tekrar ortaya çıkarlar.

İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu'nda Manchester'in 1843 ve 1844'teki durumuyla bir görünümünü vermiştim. O zamandan bu yana kentin merkezinden geçen demiryolunun yapımı, yeni yollar yapımı ve büyük kamu ve özel binaların dikilmesi orada tanımlanmış olan en kötü mahallelerden bazılarını ortasından bölmüş, ortaya çıkarmış, ve düzeltmiş, ve diğerlerini tümüyle ortadan kaldırmıştır; her ne ka-

dar sağlık-inzibatı denetimi o zamandan bu yana daha sertleşmişse de, onların pek çoğu hâlâ aynı durumda, ya da o sırada olduklarından daha da beter harap olmuş bir durumdadır. Öte yandan, nüfusunda o zamandan bu yana yarıdan fazla bir artış görülen kentin muazzam gelişmesi sayesinde, o zamanlar hâlâ havadar ve temiz olan mahalleler, şimdi, kentin en kötü tanınan mahallelerinin eski durumları kadar sıkışık, kirli ve şişmiş bir durumdadır. İşte size yalnızca bir örnek: kitabımın 80. sayfası ve devamında,* yıllardır Küçük İrlanda adı altında Manchester'in yüzkarası olan Medlick Nehri vadisinin dibinde yerleşmiş bir grup evi anlatmıştım. Küçük İrlanda çoktan yokolmuş ve şimdi yerinde yüksek bir temel üzerine kurulu bir tren istasyonu bulunmaktadır. Burjuvazi, Küçük İrlanda'nın mutlu ve sonal bir şekilde ortadan kalkışını büyük bir zafermişçesine böbürlenerek göstermektedir. Büyük kentlerimizde setler içine alınan büyük nehirlerin, genellikle her geçen yıl kolayca açıklanabilecek nedenlerle daha yaygın sellere yolaçtıkları gibi, geçen yaz da büyük bir sel baskını oldu. Ve o zaman, Küçük İrlanda'nın hiç bir şekilde ortadan kalkmadığı, ama yalnızca Oxford Caddesinin Güney yakasından Kuzey yakasına kaydığı ve gelişmeye devam ettiği ortaya çıkmıştı. Manchester'deki radikal burjuvazinin organı olan Manchester *Weekly Times*'ın 20 Temmuz 1872 sayısında neler yazdığını görelim:

"Medlock'un aşağı vadisi sakinlerinin geçen cumartesi başına gelen felaketin, iyi *bir* sonucu olacağı, yani halkın dikkatinin belediye yetkililerimizin ve belediye sağlık komitemizin burnunun dibinde çoktan beri müsamaha edilen tüm sağlık yasalarının bu açıkça çiğnenmesine yöneleceği umulmaktadır. Dün sabah baskımızda çıkan şiddetli bir makale, selin eriştiği Charles Street ve Brook Street yakınlarındaki bazı bodrum konutlarının rezilâne durumlarını, yeterince güçlü olmamakla birlikte açığa çıkarmıştır. Bu makalede değinilen bir avlunun ayrıntılı incelemesi onlar hakkında yapılan bütün beyanları doğrulamamızı, ve bu avludaki bodrum katı konutlarının çok önceden kapatılmış olması ya

* Bkz: K. Marx and F. Engels, *On Britain*, s. 94. —*Ed.*

da insan barınağı olarak hiç bir zaman müsamaha edilmemiş olması gerektiğini ileri sürmemizi mümkün kılmıştır. Squire's Court, Charles Street ve Brook Street'in köşesinde yedi ya da sekiz evden oluşmaktadır. Bir yaya Brook Street'in en aşağı kısmından demiryolu geçitinin altından her gün dahi geçebilir ve hiç bir zaman çok aşağılarda, ayaklarının altında, mağaralarda insanoğlunun yaşadığını hayal edemez. Avlunun kendisi halkın gözünden saklanmıştır ve ancak yoksullukları nedeniyle bu mezar ıssızlığında barınak aramak zorunda olanlar için erişilebilir niteliktedir. Medlock'un havuzlar arasına kapatılmış olan genellikle durgun suları normal düzeyini aşmasa bile bu konutların zeminleri nehir yüzeyinin ancak birkaç santim üzerindedir. Büyük bir sağnak yağış, pis, iğrenç suları drenajlardan yukarı çıkarıp, odaları, her selin gerisinde armağan olarak bıraktığı şekilde öldürücü gazlarla doldurabilir. ... Squire's Court, Brook Street'teki evlerin oturulmayan bodrumlarından da daha düşük bir düzeydedir ... ve sokak düzeyinin 20 fit altındadır, ve cumartesi günü drenajlardan yükselen zararlı sular çatılara erişmiştir. Bunu biliyorduk ve dolayısıyla orayı ya boş ya da yalnızca pis duvarları yıkayan ve evi dezenfekte eden sağlık yetkililerinin işgalinde bulacağımızı umuyorduk. Bunun tersine, bir berberin bodrum evinde ... bir köşede yatan bir yığın çürüyen pisliği bir tekerlekli elarabasına küreklemeye uğraşan bir adam gördük. Bodrumu azçok temizlenmiş olan berber bizi daha da aşağıda elinden gelse basına haber vereceğini, ve kapatılmalarını talep edeceğini ileri sürdüğü bazı meskenlere gönderdi. Ve böylece sonunda çamaşır teknesinde uğraşan güçlü ve sağlıklı görünüşlü bir İrlandalı kadını bulduğumuz Squire's Court'a geldik. O ve bir gece bekçisi olan kocası, bu avluda altı yıl yaşamışlardı ve kalabalık bir aileleri vardı. ... Yeni terkettikleri evde su hemen hehemen tavana kadar yükselmişti. Pencereler kırılmış ve mobilyalar tamamıyla harap olmuştu. Adam, evde yaşayanın, her iki ayda bir kireç badana yaparak, kokunun dayanılmaz hale gelmesini önlediğini söyledi. ... Daha sonra gittiği iç avluda, muhabirimiz, arka duvarları, şimdi tanımlanan evlerin arka duvarlarına bitişik üç ev buldu. Bu üç evden ikisinde oturuluyordu. Oradaki pis koku öylesine korkutucuy-

du ki, en sağlıklı insan bile çok kısa bir zamanda midesinden rahatsızlanabilirdi. ... Bu iğrenç delikte, perşembe gecesi (suyun yükseldiği ilk gün) burada uyumuş olan yedi kişilik bir aile yaşıyordu. Ya da, kadının hemen düzelttiği gibi, uyumamışlardı, çünkü o ve kocası berbat koku nedeniyle gecenin büyük kısmında sürekli olarak kusmuşlardı. Cumartesi günü çocuklarını dışarı taşımak için göğüs hizasındaki su içinde yürümek zorunda kalmışlardı. Ayrıca kadın, oranın, domuzların yaşamasına dahi elverişli olmadığı kanısındadır, ancak düşük kira nedeniyle —haftada bir sterlin altı peni— ve kocası son zamanlarda hastalık yüzünden çok işsiz kaldığı için onu tutmuştur. Bu avlunun ve vakitsiz bir mezardaymışcasına içine doluşmuş olan sakinlerinin gözlemci üzerindeki görünümü mutlak bir çaresizlikti. Bu arada, belirtmek zorundayız ki, gözlemlerimize göre, Squire's Court —muhtemelen aşırı bir örnek olmakla birlikte— o mahalde, süregelen varlıklarını sağlık komitemizin izin vermekte kendini haklı gösteremeyeceği diğer pek çok yerin tipik örneğinden başka bir şey değildir. Bu yerler ileride kiralanırsa, komite bir sorumluluk yüklenmekte ve bütün çevre, ciddiyetini artık tartışmayacağımız bir salgın hastalık tehlikesine maruz bırakılacaktır."

Bu, burjuvazinin konut sorununu uygulamada nasıl çözümlediğinin çarpıcı bir örneğidir. Kapitalist üretim biçiminin işçilerimizi her gece içine kapattığı hastalıkların üreme yeri, rezilâne delik ve bodrumlar ortadan kaldırılmamıştır; yalnızca *başka yere kaydırılmıştır*! Onları ilk yerinde yaratmış olan aynı ekonomik zorunluluk *daha sonraki* yerinde de yaratmaktadır. Kapitalist üretim biçimi varolmaya devam ettiği sürece, konut sorununun, ya da işçilerin yazgısını etkileyen herhangi bir başka toplumsal sorunun tek başına çözümleneceğini ummak budalalıktır. Çözüm, kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılmasında ve bütün geçim araçlarına ve iş araçlarına bizzat işçi sınıfının elkoymasında yatmaktadır.

PROUDHON VE KONUT SORUNU ÜZERİNE EK

I

Volkstaat'ın 86. sayısında A. Mülberger, benim tarafımdan gazetenin 51. sayısında ve daha sonraki sayılarında eleştirilen makalelerin yazarı olduğunu açıklamaktadır.* Yanıtında[250] beni öylesine bir seri *suçlamaya boğmakta* ve aynı zamanda bütün sorunları öylesine birbirine karıştırmaktadır ki, ister istemez onu yanıtlamak zorunda kalıyorum. Ne yazık ki, büyük ölçüde bizzat Mülberger'in beni zorla soktuğu kişisel polemik alanında verilecek olan yanıtıma genel bir ilgi sağlamak üzere, Mülberger'in bir kez daha bütün bunların "ne kendisi, ne de *Volkstaat*'ın öteki okurları için esas olarak yeni bir şey içermediği"ni söylemesi tehlikesini de göze alarak, esas noktaları bir kez daha ve mümkünse öncekinden daha açık bir şekilde sunacağım.

Mülberger eleştirimin biçim ve kapsamından yakınmaktadır. Biçim açısından o sırada sözkonusu makaleyi kimin yazdığını dahi bilmediğimi söyleyerek yanıtlamak yeterlidir. Dolayısıyla, yazarlarına karşı herhangi bir kişisel "önyargı" sözkonusu olamaz; makalelerde ortaya konan konut sorunu çözümüne karşı ise, uzun süre önce onu Proudhon'dan tanıdığım, ve o konudaki kanım kesinlikle belirlenmiş olduğu için kuşkusuz "önyargı"lıydım.

Dostum Mülberger ile eleştirimin "tonu" üzerine tartışacak değilim. Benim kadar uzun süre hareket içinde olunca, saldırılara karşı oldukça kalın bir deri geliştirilir, ve dolayısıyla kolaylıkla diğerlerinde de aynısının varolduğu varsayılır. Mülberger'in zararını telâfi edebilmek için bu kez "ton"umu derisinin duyarlığına uygun biçimde ayarlamaya çalışacağım.

Mülberger, onun bir prudoncu olduğunu söylediğim için özel bir acılıkta yakınmakta ve prudoncu olmadığını ileri sürmektedir. Doğal olarak ona inanmam gerekir, ama sözkonusu makalelerin —yalnızca onlarla yetinmek zorunday-

* Bkz: Bu cildin 364-386. sayfaları. —*Ed.*

dım— katıksız prudonculuktan başka bir şey içermediğini tanıtlayacağım.

Ama Mülberger'e göre, Proudhon'u da "hafiflikle" eleştirmiş ve ona ciddî bir haksızlık yapmışım.

"Küçük-burjuva Proudhon'un öğretisi, Almanya'da, ondan bir satır dahi okumamış, pek çokları tarafından dahi benimsenen, genel kabul görmüş bir dogma haline gelmiştir."

Yirmi yıldan beri Latince kökenli dilleri konuşan işçilerin Proudhon'un eserlerinden başka zihinsel gıdaları olmamasından üzüntülerimi dile getirdiğim zaman, Mülberger, bunu, Latin işçileri açısından, "Proudhon tarafından formüle edilen ilkeler hemen her yerde hareketin itici ruhu"dur, diye yanıtlamaktadır. Bunu reddetmek zorundayım. İlk olarak, işçi sınıfı hareketinin "itici ruhu" hiç bir yerde "ilkeler"de değil, her yerde büyük sanayiin gelişmesinde, ve onun etkilerinde, yani bir yandan sermaye, öte yandan da proletarya birikimi ve yoğunlaşmasında yatmaktadır. İkinci olarak, Latin ülkelerinde Proudhon'un sözde "ilkeler"inin Mülberger'in onlara atfettiği belirleyici rolü oynadığını; "anarşizm, *forces économiques** örgütlenmesi, *liquidation sociale*** vb. ülkelerinin orada ... devrimci hareketin gerçek taşıyıcıları haline geldiği"ni söylemek doğru olmaz. Her derde deva prudoncu ilacın, Bakunin tarafından sunulan daha acemice bir biçiminde ancak bir miktar etkinlik kazandığı İspanya ve İtalya hariç, uluslararası işçi sınıfı hareketini bilen, herhangi bir kimsenin Fransa'da prudoncular sayıca oldukça önemsiz bir mezhep oluştururken işçi sınıfının çoğunluğu Proudhon tarafından *Liquidation sociale* ve *Organisation des forces économiques**** başlıkları altında hazırlanan toplumsal reform plan ile herhangi bir ilişkiyi reddettikleri pek ünlü bir olgudur. Bu, öteki şeyler yanısıra, Komünde gösterilmiştir. Her ne kadar prudoncular Komünde güçlü bir şekilde temsil edilmişlerse de, eski toplumun tasfiye edilmesi ya da ekonomik güçlerin Proudhon'un önerileri uyarınca örgütlenmesi yolunda en ufak bir çaba gösterilmemiştir. Tam tersine, bütün ekonomik önlemlerinde "iti-

* Ekonomik güçler. —ç.
** Toplumsal tasfiye. —ç.
*** Ekonomik güçlerin örgütlenmesi. —ç.

ci ruh"un herhangi bir "ilkeler" grubu değil, ama basit, pratik gereksinmeler olması Komüne büyük onur verir. Ve dolayısıyla bu önlemler —fırınlarda gece çalışmasının kaldırılması, fabrikalarda para cezalarının yasaklanması, kapatılmış fabrikalar ve atelyelere elkonması ve işçi birliklerine devredilmesi— hiç bir şekilde prudonculuk ruhuna değil, ama kesinlikle Alman Bilimsel Sosyalizminin ruhuna uygundur. Prudoncuların uygulayabildiği tek toplumsal önlem, Fransız Bankasına *elkonmaması* kararıydı, ve bu da Komünün yıkılış nedenlerinden biridir. Aynı şekilde blankici olarak adlandırılanlar da yalnızca siyasal devrimciler olmaktan çıkıp —blankici göçmenlerin Londra'da bildirileri* *Internationale et Révolution*'da yaptıkları gibi— belirli bir programla sosyalist işçi gurubu haline dönüşmek için bir çabada bulundukları zaman toplumun kurtuluşu için prudoncu planın "ilkeler"ini ileri sürmemişler, ama, Alman bilimsel sosyalizminin proletaryanın siyasal eyleminin ve sınıfların ve onlarla birlikte devletin ortadan kaldırılmasına geçiş olarak [proletarya] diktatörlüğünün gerekliliği üzerine görüşlerini —*Komünist Manifesto*'da** ve o zamandan bu yana sayısız vesileyle zaten dile getirilmiş olanlar gibi görüşleri— hemen hemen aynen benimsemişlerdir. Ve eğer Mülberger Almanların Proudhon'u küçümsemelerinden hareketin Latin ülkelerinde "Paris Komününe kadar" bir kavrayış eksikliği içinde olduğu sonucunu çıkarırsa, bu eksikliğin kanıtı olarak bize Latin tarafından hangi yapıtın, Komünü, Alman Marx tarafından yazılmış olan *Address of the General Council of the International on the Civil War in France*** kadar yaklaşık olarak dahi olsun doğru anlayıp tanımlandığını söylesin.

İşçi sınıfı hareketinin dolaysız olarak prudoncu "ilkeler"in etkisi altında olduğu tek ülke Belçika'dır ve tam bunun sonucu olarak Belçika hareketi, Hegel'in diyeceği gibi, "hiç bir şeyden, hiç bir şey yoluyla hiç bir şeye"[266] varmaktadır.

* Engels, bu bildiriyi "*Programm der blanquistischen Komunne Flüchtlinse*" ("Blankici Komün Göçmenleri Programı"), *Internationels aus dem, Volksstaat*, s. 40-46, Berlin 1894 adlı makalesinde incelemiştir. —*Ed.*

** Bkz: *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 142-145, 153-155. —*Ed.*

*** Bkz: Bu cildin 260-276. sayfaları. —*Ed.*

Yirmi yıl boyunca Latin ülkeleri işçilerinin dolaylı ya da dolaysız olarak kafaca, yalnızca Proudhon ile beslenmelerini bir şanssızlık sandığım zaman, Proudhon'un —Mülberger'in "ilkeler" olarak adlandırdığı— reform reçetesinin tümüyle mitsel egemenliğini değil, ama onların mevcut topluma yönelik ekonomik eleştirilerinin tümüyle yanlış prudoncu deyimler ile bozulduğunu ve siyasal eylemlerinin prudoncu etkilerle acemileştirildiğini kastetmiştim.

Böylece "prudonlaştırılmış Latin ülkeleri işçileri"nin, her durum ve koşulda, Alman bilimsel sosyalizminin kesinlikle Latinlerin Proudhon'u anladığından daha iyi anlayan Alman işçilerinden "daha fazla devrim yolunda olup olmadıklarını" ancak "*devrim yolunda olmanın*" gerçekte ne anlama geldiğini öğrendikten sonra yanıtlayabileceğiz. "Hıristiyanlık, gerçek inanç, Tanrının merhameti yolunda" olan kişilerden sözedildiğini duyduk. Ama bütün hareketlerin en şiddetlisi olan devrimin "yolunda olmak"? O halde, "devrim" bir dogmatik din midir ki, kişi ona inansın?

Ardından, Mülberger, beni, makalesinin açık ifadesine karşın, konut sorununun yalnızca işçi sınıfına özgü bir sorun olduğunu iddia etmekle suçluyor.

Bu kez Mülberger gerçekten haklı. Sözkonusu pasajı gözden kaçırdım. Onu gözden kaçırmak benim sorumsuzluğumdu, çünkü bu, tezimin esas eğiliminin en belirgin bir özelliği idi. Mülberger açık sözcüklerle gerçekte şunu yazmaktadır:

"Çok sık ve yaygın bir biçimde *sınıf politikası izlemek, sınıf egemenliği* için çaba göstermek ve benzeri gibi *gülünç* saçmalamalarla karşı karşıya kaldığımız için, ilk olarak ve açıkça konut sorununun hiç bir şekilde yalnız proletaryayı etkileyen bir sorun olmadığını, ama, *tam tersine, oldukça önemli ölçüde asıl orta sınıfları,* küçük tüccarı, küçükburjuvaziyi, tüm bürokrasiyi ilgilendirdiğini önemle belirtmek isteriz. ... Konut sorunu toplumsal reformun, bir yandan *proletaryanın çıkarları,* öte yandan da toplumun *asıl orta sınıflarının çıkarlarının mutlak iç özdeşliğini* açığa çıkaran bir hususturu, orta sınıflar da kiralanmış meskenin ezici bağları altında en az proletarya kadar, ve *muhtemelen daha fazla* sıkıntı çekmektedirler. ... Bugün toplumun asıl or-

ta sınıfları, genç, canlı ve enerjik işçi partisi ile ittifak halinde, toplumun değiştirilmesi sürecine, *nimetlerinden en başta onların yararlanacağı* bir değişime, katılmak için ... yeterli güç toplayabilme sorunu ile karşı karşıyadırlar."

Dolayısıyla dostumuz Mülberger burada aşağıdaki hususları belirtmektedir:

1. "Biz" herhangi bir "sınıf politikası" izlemiyoruz ve "sınıf egemenliği" için çabalamıyoruz. Ama Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, yalnızca bir *işçi partisi* olduğu *için,* zorunlu olarak bir "sınıf politikası", işçi sınıfının politikasını, izlemektedir. Herbir siyasal parti de, devlette kendi yönetimini kurmaya yöneldiği için, aynı nedenle Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi de zorunlu olarak *kendi* yönetimini, işçi sınıfının yönetimini, dolayısıyla "sınıf egemenliği"ni, kurmaya çabalamaktadır. Ayrıca, İngiliz çartistlerden bu yana, *her* gerçek proletarya partisi, bir sınıf politikasını, proletaryanın bağımsız bir siyasal parti olarak örgütlenmesini mücadelesinin birincil koşulu, ve proletarya diktatörlüğünü, mücadelenin en yakın amacı olarak öne sürmüştür. Bunu "saçma" olarak niteleyerek Mülberger, kendisini, proletarya hareketinin dışına ve küçük-burjuva sosyalizmi kampı içine sokmaktadır.

2. Konut sorunu, yalnızca bir işçi sınıfı sorunu değil, ama "asıl orta sınıfları", ondan "en az" proletarya kadar "ve muhtemelen daha fazla" sıkıntı çektiği için küçük-burjuvaziyi de "oldukça önemli ölçüde ilgilendirmektedir". Herhangi bir kimse, eğer küçük-burjuvazinin bir açıdan dahi olsa, "proletaryadan belki de daha fazla" sıkıntı çektiğini iddia ederse, küçük-burjuva sosyalistleri arasında sayıldığından ötürü yakınmaya hakkı yoktur. Dolayısıyla, şunları dediğim zaman Mülberger'in yakınmaya hakkı var mı:

"Proudhon'un da dahil olduğu küçük-burjuva sosyalizmi, işte çoğunlukla, işçi sınıfının öteki sınıflarla ve özellikle küçük-burjuvazi ile birlikle katlanmak zorunda kaldığı bu gibi zorluklarla uğraşmayı yeğlemektedir. Ve dolayısıyla, Alman, prudoncularımızın esas olarak gördüğümüz gibi hiç bir şekilde yalnızca bir işçi sınıfı sorunu olmayan konut sorununa eğilmesi hiç de raslantı değildir."*

3. Toplumun "asıl orta sınıflarının" çıkarları ile prole-

taryanın çıkarları arasında bir "mutlak iç özdeşlik" vardır, ve toplumun gelecekteki değiştirilmesi sürecinin "nimetlerinden her şeyden önce yararlanacak" olan proletarya değil, asıl bu orta sınıflardır.

Dolayısıyla işçiler gelecekteki toplumsal devrimi "her şeyden önce" küçük-burjuvazinin çıkarları için yapacaklardır, ve, ayrıca, küçük-burjuvazinin çıkarları ile proletaryaninkiler arasında mutlak bir iç özdeşlik vardır. Eğer küçük-burjuvazinin çıkarları işçilerinkiyle bir iç özdeşliğe sahipse, o halde işçilerinki de küçük-burjuvazininkilerle bir iç özdeşliğe sahiptir. Küçük-burjuva görüş açısı dolayısıyla, hareket içinde, proletarya, görüş açısı kadar varolma hakkına sahiptir ve işte küçük-burjuva sosyalizmi olarak adlandırılan da bu hak eşitliği iddiasıdır.

Dolayısıyla, ayrı basımın 25. sayfasında[248] Mülberger'in "bizzat kendi niteliği uyarınca bünyesinde üç etmeni: emek—edinme—mülk [etmenini] bileştirdiği için, ve bu üç etmenin bileşiminde, bireyin gelişme kapasitesine hiç bir engel koymadığı için" "küçük sanayii" "toplumun gerçek *dayanağı*" olarak övmesi; ve modern sanayii, özellikle normal insanoğlunun yetiştirildiği bu bakım yurdunu yıkmak ve "sürekli olarak kendini yenileyen mert bir *sınıftan*, kaygılı bakışlarını nereye çevireceğini bilemeyen bilinçsiz bir insan *sürüsü* yaratmakla" suçlaması pekâlâ tutarlıdır. Küçük-burjuvazi, dolayısıyla Mülberger için örnek insanoğlu, ve küçük sanayi, Mülberger'in örnek üretim biçimidir. O halde onu küçük-burjuva sosyalistleri arasına soktuğum zaman ona iftira mı etmiş oldum?

Mülberger, Proudhon için tüm sorumluluğu reddettiğinden, burada Proudhon'un reform planının nasıl toplumun bütün üyelerini küçük-burjuva ve küçük köylülere dönüştürmeyi amaçladığını daha fazla tartışma anlamsız olacaktır. Küçük-burjuvazi ve işçilerin çıkarları arasındaki iddia edilen özdeşlikle uğraşmak da aynı şekilde gereksiz olacaktır. Gerekli olan ise zaten *Komünist Manifesto*'da bulunabilir. (Leipzig baskısı, 1872, s. 12 ve 21.**)

İncelememizin sonucu, dolayısıyla, "küçük-burjuva

* Bkz: Bu çildin 366-367. sayfaları. —*Ed.*

** Bkz: *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 142-144, 157-158. —*Ed.*

Proudhon miti" ile küçük-burjuva Mülberger gerçeğinin yanyana görünmesidir.

II

Şimdi esas noktalardan birine geliyoruz. Mülberger'in makalelerini ekonomik ilişkileri Proudhon tarzında yasal terminolojiye çevirerek tahrif etmekle suçlamıştım. Bunun bir örneği olarak, Mülberger'in aşağıdaki sözlerini almıştım:

"Bir kez yapıldıktan sonra, ev, gerçek değeri, sahibine, çok önceden kira biçiminde fazlasıyla ödenmiş olmasına karşın, toplumsal emeğin belirli bir bölümü için bir *kalıcı yasal tasarruf hakkı* hizmeti görür. Dolayısıyla, örneğin elli yıl önce yapılmış olan bir ev, bu dönem içersinde, kira kazancıyla, ilk maliyet fiyatının iki, üç, beş, on ve daha çok katı fazlasını karşıladığı *anlaşılmaktadır*."

Mülberger şimdi şöyle yakınıyor:

"Bu *basit, ciddî olgunun dile getirilişi*, Engels'in beni evin *nasıl* "yasal tasarruf hakkı" haline geldiğini anlatmam gerektiği —ki bu benim görev kapsamımın oldukça dışında kalıyordu— konusunda uyarmasına neden oluyor. ... *Tanımlama* bir şeydir, *açıklama* başka bir şey. Proudhon ile birlikte toplumun ekonomik yaşamından bir *adalet kavramının* etkisi altında olması gerektiğini söylediğim zaman, günümüz toplumunu, bütün adalet kavramlarının değil, ama *devrimin adalet kavramının* eksik olduğu bir toplum olarak *tanımlıyorum* ki, bu olguyu, Engels'in kendisi de itiraf edecektir."

Şimdilik yapılmış olan evden ayrılmayalım. Ev, bir kez kiraya verildikten sonra onun üzerinden yapılan kâr da dahil olmak üzere, arsa kirası, onarım masrafları, ve yatırılan yapım sermayesinin faizini, kira şeklinde karşılamaktadır; ve koşullara bağlı olarak tedricen ödenen kira ilk maliyet bedelinin iki, üç, beş katı ya da on katına varmaktadır. Bu, dostum Mülberger, "basit, ciddî olgunun", bir *ekonomik* "olgu"nun "dile getirilmesidir"; ve eğer biz, onun "nasıl olup da" varolduğunu öğrenmek istersek, araştırmamızı ekonomik alanda yapmalıyız. Dolayısıyla, bu olguya biraz daha yakından bakalım ki, artık bir çocuk dahi onu yanlış

anlamasın. Bilindiği gibi, meta satışı, sahibinin kullanım-değerinden vazgeçmesi ve değişim-değerini cebine atması gerçeğinden oluşmaktadır. Metaların kullanım-değeri, diğer şeyler yanısıra, tüketimleri için gerekli değişik dönemler bakımından da birbirinden farklı olmaktadır. Bir somun ekmek bir günde tüketilmekte, bir pantolon bir yılda, ve bir ev yüz yılda eskimektedir. Bu nedenle, dayanıklı metalar açısından, bunların kullanım-değerini parça parça ve her seferinde belirli bir dönem için satma, yani *kiralama* olanağı doğmaktadır. Dolayısıyla parça parça satış, değişim-değerini ancak tedricen gerçekleştirmektedir. Yatırılan sermayenin geri ödenmesi ve ona tahakkuk etmiş faizden vazgeçmenin bir tazminatı olarak satıcı, hiç bir şekilde keyfî biçimde değil, ekonomi politik yasaları uyarınca belirlenen, daha yüksek bir fiyat, faiz almaktadır. Yüz yılın sonunda ev tükenmiş, eskimiş, ve artık oturulamaz haldedir. Şimdi, ev için ödenen toplam kiradan aşağıdakileri çıkaralım: 1) sözkonusu dönemde kaydetmiş olabileceği herhangi bir artışla birlikte arsa kirası, ve 2) cari onarımlar için harcanan miktarı çıkarırsak, bakiyenin ortalama olarak aşağıdakilerden oluştuğunu görürüz: 1° ilk olarak eve yatırılmış olan yapım sermayesi, 2° bunun kârı, ve 3° tedricen vadesi gelen sermaye ve kâr faizi. Şimdi, bu dönemin sonunda kiracının evi olmadığı doğrudur, ama ev sahibinin de yoktur. Ev sahibi yalnızca (ona ait olması koşuluyla) arsaya ve onun üzerindeki, artık bir ev olmayan yapım malzemesine sahiptir. Ve her ne kadar bu arada ev "ilk maliyetini beş ya da on katı karşılayan" bir miktar yaratmışsa da, bunun yalnızca arsa kirasındaki artıştan ileri geldiğini göreceğiz. Bu, Londra gibi ev sahibi ile arsa sahibinin çoğunlukla ayrı kişiler olduğu büyük kentler için doğrudur. Böylesine muazzam kira artışları, yapım mahallerindeki arsa kiralarının hemen hemen aynı kaldığı çiftçilikle uğraşan bir köyde değil, hızla büyüyen kentlerde ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de çok bilinen bir olgudur ki, arsa kirasındaki artışlar dışında, ev kiraları ortalama olarak ev sahibine yılda yatırılmış sermayenin (kâr dahil) yüzde-yedisinden fazlasını sağlamamaktadır, ve bu miktardan onarım giderlerinin, vb. ödenmesi gerekir. Kısaca, uygulamada işçiler kira anlaşması ile, ayrı basımın 4. sayfasında* ele aldığı-

nı, burjuva aldatmacasının binlerce biçiminden biri olarak yüzyüze gelirken, bir kira anlaşması, teorik olarak işçi açısından emek-gücünün alım ve satımını ilgilendirenler istisna edilirse herhangi bir diğer meta alışverişinden daha az ya da fazla önemli olmayan alelade bir meta alışverişidir. Ama orada tanıtladığım gibi bu biçimde ekonomik düzenlemeye tâbidir.

Öte yandan Mülberger kira anlaşmasını (ayrı basımın 19. sayfasında) yalın "keyfilik"ten başka bir şey değilmiş gibi düşünmekte, ve ona tersini tanıtladığım zaman "ne yazık ki yalnızca zaten bildiği şeyleri" söylediğimden yakınmaktadır.

Ancak ev kirası üzerine yapılan bütün ekonomik araştırmalar kiralanmış meskenlerin ortadan kaldırılmasını "devrimci düşüncenin doğurduğu en verimli ve görkemli amaçlardan biri" haline dönüştürmemizi mümkün kılmaz. Bunu gerçekleştirmek için ciddî ekonominin bu basit olgusunu gerçekten çok daha ideolojik olan hukuk bilimi alanına aktarmalıyız. "Ev", ev kirasına "kalıcı bir yasal tasarruf hakkı hizmeti görmekte", ve "*dolayısıyla bunun sonucu olarak*" bir evin değeri kira ile iki, üç, beş ya da on misli geri ödenebilmektedir. "Yasal tasarruf hakkı" bunun gerçekten nasıl olduğunu keşfetmemize zerre kadar yardımcı olmamaktadır, ve dolayısıyla ben de demiştim ki, Mülberger, bunun gerçekten *nasıl* "olduğunu" ancak evin nasıl bir yasal tasarruf hakkı haline geldiğini araştırarak bulabilir. Bunu, ancak, egemen sınıfın onu onayladığı yasal ifade çerçevesinde tartışacak yerde, benim yaptığım gibi, ev kirasının *ekonomik* niteliğini inceledikten sonra ancak keşfediyor. Kiranın kaldırılması için ekonomik önlemlerin alınmasını öneren herkesin ilkönce ev kirası hakkında, onun, "kiracının sermayesi kalıcı tasarruf hakkı için ödediği haracı temsil ettiğin"den biraz daha fazla bir şeyler bilmesi gerekir. Bunu Mülberger "Tanımlama bir şeydir, açıklama başka bir şeydir" diye yanıtlamaktadır.

Böylece evi, hiç bir şekilde sonsuz olmamakla birlikte, ev kirasına, kalıcı ve yasal tasarruf hakkı şekline dönüştür-

* Bu cildin 365-366. sayfalarına bakınız. —Ed.

dük. Nasıl "oluşursa" oluşsun, bu yasal tasarruf hakkı sayesinde evin ilk değerinin birkaç katını kira biçiminde sağladığını gördük. Yasal terminolojiye geçiş sayesinde ekonomiden mutlu bir şekilde öylesine uzaklaştık ki, bir evin gayrisafi kira ile değerinin tedricen birkaç katının ödenmesi olgusundan başka bir şey göremiyoruz. Yasal terimler içinde düşünüp konuştuğumuzda, bu olguya, hak, adalet ölçü birimi uyguluyor ve onun *haksız* olduğunu, o her ne ise "devrimin hak kavramı" ile bağdaşmadığını ve dolayısıyla yasal tasarruf hakkının bir işe yaramadığını keşfediyoruz. Ayrıca aynı şeyin faiz getiren sermaye ve kiralanmış tarımsal toprak için de geçerli olduğunu keşfediyoruz, ve artık bu mülk sahibi sınıfları, ötekilerden ayırmak ve ayrıcalıklı muameleye tâbi tutmak için mazerete sahibiz. Bu, şu istemleri içermektedir: 1° sahibinin vazgeçme ihbarı verme hakkından, malının geri verilmesini isteme hakkından yoksun bırakılması; 2° kiralayana, yani borçlu ya da kiracıya, kendisine ait olmayan, ancak ona devredilen nesnenin bedelsiz kullanımının verilmesi, 3° sahibine uygun bir dönem içinde faizsiz ödeme yapılması. Ve bununla prudoncu "ilkeler"i bu açıdan tamamlamış oluyoruz. Bu Proudhon'un "toplumsal tasfiye"sidir.

Bu arada, bütün bu reform planının, onların küçük-burjuva ve küçük köylü durumlarını pekiştirdiği için, hemen hemen yalnızca küçük-burjuva ve küçük köylülere yarayacağı açıktır. Dolayısıyla, Mülberger'e göre efsanevî bir kişilik olan "küçük-burjuva Proudhon", burada birdenbire çok somut bir tarihsel varlık haline gelmektedir.

Mülberger devam ediyor:

"Proudhon ile birlikte toplumun ekonomik yaşamının bir *adalet kavramının* etkisi altında olması gerektiğini söylediğim zaman, günümüz toplumunu, bütün adalet kavramlarının değil, ama devrimin adalet kavramının eksik olduğu bir toplum olarak *tanımlıyorum* ki, bu olguyu, Engels'in kendisi de itiraf edecektir."

Ne yazık ki Mülberger'e bu iyiliği yapacak durumda değilim. Mülberger toplumun bir adalet kavramının etkisi altına girmesi *gerektiğini* talep etmekte ve buna tanımlama demektedir. Bir mahkeme bana bir borcun ödenmesini talep eden bir ihbarname ile bir icra memuru yollarsa, Mülberger'e

göre, beni borcunu ödemeyen bir adam olarak *tanımlamaktan* başka bir şey yapmış olmuyor! Tanımlama bir şeydir, küstahça bir istem başka bir şey. Ve Alman bilimsel sosyalizmi ile Proudhon arasındaki temel fark, işte tam da burada yatmaktadır. Biz ekonomik ilişkileri oldukları gibi ve geliştikleri gibi tanımlıyoruz —ve Mülberger'in tersine, bir şeyin her gerçek tanımı, aynı zamanda onun bir açıklamasıdır—, ve kesinlikle ekonomik olarak, onların gelişmelerinin aynı zamanda bir toplumsal devrimin unsurlarının gelişmesi olduğunu tanıtladık: bir yandan yaşam koşullarını zorunlu olarak toplumsal devrime yönelten bir sınıfın, proletaryanın ve öte yandan da kapitalist toplum çerçevesi ötesinde büyümüş olduğu için bu çerçeveyi zorunlu olarak çatlatacak olan, ve aynı zamanda bizzat toplumsal ilerlemenin çıkarı uyarınca sınıf farklarını ilk ve son kez ortadan kaldıracak araçları sunan üretim güçlerinin gelişmesi. Proudhon, tam tersine, günümüz toplumundan kendi ekonomik gelişme yasaları uyarınca değil, ama adalet hükümleri uyarınca kendini değiştirmesini istemektedir ("hak *kavramı*" ona değil Mülberger'e aittir). Proudhon ve onunla birlikte Mülberger'in *vaaz verdiğini* ve yas tuttuğunu böylece tanıtlıyoruz.

"Devrimin adalet kavramının" nasıl bir şey olduğunu kesinlikle tahmin edecek durumda değilim. Doğrudur, Proudhon, kendi "adalet"inin taşıyıcısı ve uygulayıcısı olan "devrim"den bir çeşit tanrıça yapıyor, ve böylelikle de 1789-94 burjuva devrimi ile gelecekteki proletarya devrimini birbirine karıştırmak gibi garip bir yanlışa düşüyor. Özellikle 1848'den beri bunu hemen her çalışmasında yapıyor; yalnızca birini, yani *Devrimin Genel Fikri*'ni 1868 baskısının 39 ve 40. sayfalarını aktaracağım.* Ancak Mülberger, Proudhon için tüm sorumluluğu reddettiği için, "devrimin hak kavramını" Proudhon'dan açıklamama izin verilmiyor, ve dolayısıyla Mısır karanlığında kalıyoruz.

Mülberger devamla şöyle diyor:

"Ama ne Proudhon, ne de ben, mevcut haksız koşulları böylelikle *açıklamak* için 'sonsuz adalet'e başvurmuyor ve hatta, Engels'in bana atfettiği gibi bu koşulların bu adalete baş-

* P. J. Proudhon, *Idée générale de la révolution du XIX siécle*, Paris 1868. —*Ed.*

vurularak düzeltilmesini dahi beklemiyoruz."

Mulberger, Proudhon'un "Almanya'da genellikle pek iyi bilinmediği" fikrine güvenmiş olmalı. Bütün çalışmalarında, Proudhon, tüm toplumsal, yasal, siyasal ve dinsel önermeleri, "adalet" ölçüsüyle ölçmekte ve "adalet" adını verdiği şeye uyup uymamasına bakarak reddetmekte ya da kabul etmektedir. *Ekonomik Çelişkiler*'inde* bu adalet hâlâ "sonsuz adalet", "*justice éternele*" olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra, sonsuzluk hakkında hiç bir şey söylenmemekte, ama bu anlam, sorunun özünü oluşturmaktadır. Örneğin, *Devrimde ve Kilisede Adalet*** 1858 baskısındaki aşağıdaki pasaj bütün üç ciltlik vaazın metnidir. (c. I, s. 42):

"Esas ilke, toplumların organik, düzenleyen, egemen ilkesi, bütün diğerlerini kendine tâbi kılan, koruyan, zapteden, cezalandıran, ve hatta gereksinme anında bütün isyankâr unsurları bastıran ilke nedir? Bu, din mi, ideal mi, yoksa *çıkar* mı? ... Benim fikrime göre bu ilke *adalettir*. Adalet nedir? *İnsanlığın esas özüdür*. Dünyanın başlangıcından beri ne olmuştur? Hiç bir şey. Ne olmalıdır? Her şey."

İnsanlığın özü olan, adalet, *sonsuz* adalet değilse nedir? Şimdiye kadar gene de bir şey olmayan, ama her şey olması gereken, toplumların organik, düzenleyici, egemen temel ilkesi, bu bütün insanlık işlerinin ölçüleceği ölçü birimi, bütün anlaşmazlıklarda başvurulacak hakem değilse nedir? Ve ben, Proudhon'un ekonomik bilisizliği ve çaresizliğini, bütün ekonomik ilişkileri, ekonomik yasalar uyarınca değil, ama bu sonsuz adalet kavramına uyup uymamasıyla değerlendirerek gizlediğinden başka bir şey ileri sürdüm mü? Ve eğer Mülberger "modern toplumun yaşantısındaki bütün bu değişikliğin" "*bir hak kavramının* etkisi altında olması"nı, "yani her yerde *kesin adalet gerekleri* uyarınca yürütülmesi"ni talep ederse, Mülberger ile Proudhon arasındaki fark nedir? Ben mi okuyamıyorum, Mülberger mi yazamıyor?

Mülberger şöyle devam ediyor:

"Proudhon, insan toplumundaki itici esas ruhun, yasal

* Proudhon'un *Système des contradictions économiques ou philosophie de misère*'ine atıf yapılmaktadır. —*Ed.*

** P. J. Proudhon, *De la Justice dans la révolution et dans l'église*, t. 1-3, Paris 1858. —*Ed.*

değil, ekonomik ilişkiler olduğunu Marx ve Engels kadar bilmektedir; ayrıca, bir halk arasındaki belirli hak kavramlarının ekonomik ilişkilerin —ve özellikle üretim ilişkilerinin— ancak ifadesi, görüntüsü ve ürünü olduğunu da bilmektedir. ... Bir deyişle, Proudhon için hak, tarihsel olarak gelişen bir ekonomik üründür."

Proudhon bütün bunları biliyorsa (Mülberger tarafından kullanılan açık olmayan ifadeleri görmezden gelmeye ve iyi niyetini kabul etmeye hazırım), Proudhon hepsini "Marx ve Engels kadar" biliyorsa üzerinde tartışacak ne kalır? Sorun odur ki, Proudhon'un bilgisine ilişkin durum biraz değişik. Belli bir toplumun ekonomik ilişkileri ilk olarak kendilerini *çıkarlar* olarak göstermektedir. Şimdi, yapıtında biraz önce aktarılmış olan bölümde Proudhon o kadar sözcük ile "toplumların düzenleyici, organik, egemen temel ilkesinin, diğer hepsini kendine bağımlı kılan ilkenin" *çıkar* değil, *adalet* olduğunu söylüyor. Ve aynı şeyi bütün çalışmalarının bütün önemli bölümlerinde yineliyorsa da bu Mülberger'in şöyle devam etmesini engellemiyor:

"... Proudhon tarafından çok derinlemesine *Savaş ve Barış*'ta* geliştirilmiş olan ekonomik hak kavramı, Lassalle'ın *Kazanılmış Haklar Sistemi*'nin önsözünde öylesine yetkin bir biçimde dile getirilmiş olan o temel fikriyle tamamıyla çakışmaktadır."

Savaş ve Barış, Proudhon'un pek çok çocukça yapıtının hepsinin belki de en çocukçasıdır, ama bunun, Proudhon'un, tüm tarihsel olay ve fikirleri, tüm politikayı, felsefe ve dini, sözkonusu tarihsel dönemin maddî, ekonomik yaşam koşullarıyla açıklayan Alman materyalist tarih kavramını sözde anlayışının bir kanıtı olarak ileri sürülmesini beklemezdim. Kitap öylesine az materyalisttir ki, savaş kavramını bile, *yaratıcının* yardımına başvurmadan kuramıyor:

"Ancak, bizim için bu yaşam biçimini seçen yaratıcının, kendi amaçları vardı." (c. II, s. 100, 1869 baskısı.)

Kitabın hangi tarihsel bilgi üzerine dayandığı, Altın Çağın tarihsel olarak varolduğuna inanması gerçeğinden anlaşılmaktadır:

* P. J. Proudhon, *La guerre et la paix*, t. 1-2, Paris 1869. —*Ed.*

"İnsan soyunun dünya yüzeyine seyrek dağıldığı ilk başlarda, doğa onun gereksinmelerini güçlük çekmeden karşılıyordu. O Altın Çağıydı, barış ve bolluk çağı." (*Ibid.*, s. 102.)

Ekonomik görüş açısı en koyu bir *maltusçuluktur*:

"Üretim iki misline çıktığı zaman nüfus da kısa zamanda iki misline çıkacaktır." (s. 105.)

O halde bu kitabın materyalizmi nerede? Savaş nedeninin şimdiye kadar ve bundan böyle de "yoksulluk" olduğunu ileri sürmesindedir. (Örneğin, s. 143). Bräsig Amca,* 1848 konuşmasında, sükunetle şu pek büyük sözleri söylediği zaman en az onun kadar yetkin bir materyalistti: "büyük yoksulluğun nedeni büyük *pauvreté*'dir.**"

Lassalle'ın *Kazanılmış Haklar Sistemi*, yalnızca hukuk bilimcisinin değil, aynı zamanda eski-hegelcilerin hayallerinin damgasını taşımaktadır. Sayfa VII'de, Lassalle, açıkça "*ekonomide* kazanılmış hak kavramının bütün gelişmenin itici gücü" olduğunu ileri sürmekte, ve "hakkın *kendi içinden* [ve, dolayısıyla, ekonomik önkoşullardan değil] gelişen bir rasyonel organizma" olduğunu tanıtlamaya çalışmaktadır. (s. IX.) Lassalle için bu, hakkı, ekonomik ilişkilerden değil, "hukuk felsefesinin yalnızca gelişmesi ve ifadesi olduğu, irade kavramının kendisinden" çıkarma sorunudur. (s. X.) O halde, bu kitabın yeri neresidir? Proudhon ile Lassalle arasındaki tek fark, Lassalle'ın gerçek bir hukukçu ve hegelci iken, Proudhon'un bütün öteki konularda olduğu gibi hukuk ve felsefede de, yalnızca bir amatör olmasındadır.

Sürekli olarak kendisiyle çelişme içersine düşmekle ün yapan bu adamın, Proudhon'un, arada bir fikirleri gerçeklere dayanarak açıkladığı görünümü veren beyanlarda bulunduğunu çok iyi biliyorum. Ancak, bu tür beyanlar, düşüncesinin temel eğilimi ile karşılaştırıldığı zaman önemli olmaktan uzaktır ve, ayrıca gerçekleştikleri zaman had safhada karışık ve doğuştan tutarsızdırlar.

Toplumun gelişmesinin çok ilkel, belirli bir aşamasında herkesin ortak üretim ve değişim koşullarına bağlı kılınmasını sağlamak ve ürünlerin, her gün yinelenen üretim, da-

* Bräsig Amca, Alman burjuva mizahçısı ve romancısı Fritz Reuter'in yapıtlarında yer alan bir komik karakter. —*Ed.*

** Yoksulluk. —ç.

ğıtım ve değişim işlemlerini ortak bir kural altında toplamak gereği duyulmuştur .Başlangıçta âdet olan bu kural kısa zamanda *yasa* haline gelmektedir. Yasa ile birlikte, onun korunmasıyla yükümlü organlar —kamu yetkesi, devlet— zorunlu olarak doğar. Daha ileri toplumsal gelişme ile, bu yasalar oldukça geniş kapsamlı bir yasal sistem haline dönüşmektedir. Bu yasal sistem daha karışık hale geldikçe ifade biçimi toplumun olağan ekonomik yaşam koşullarının dile getirildiği ifade biçiminden uzaklaşmaktadır. O, varlık nedenini ve daha ileri evriminin gerçekleşmesini ekonomik ilişkilerden değil, ama kendi iç dayanaklarından, ya da isterseniz "irade kavramı"ndan alan bağımsız bir unsur gibi görünmektedir. İnsanlar kendilerinin hayvanlar dünyasından geldiklerini unuttukları gibi, haklarının kendi ekonomik yaşam koşullarından geldiğini de unutmaktadırlar. Yasal sistemin karışık, geniş kapsamlı bir bütün haline gelişmesiyle, yeni bir toplumsal işbölümü zorunlu hale gelir; bir profesyonel hukukçular örgütü gelişmekte ve bunlarla hukuk bilimi doğmakçeşitli zamanların yasal sistemlerini belli ekonomik ilişkilerin bir yansıması olarak değil, ama kendi gerçekleşmelerini, kendi içlerinde bulan sistemler olarak kıyaslamaktadır. Kıyaslama, ortak noktalar varsaymakta, ve bunlar bütün bu yasal sistemlerde aşağıyukarı ortak olan şeyleri toplayan ve tadır. Daha ileri gelişmesinde bu bilim çeşitli halkların ve bunu *doğal hak* olarak adlandıran hukukçular tarafından bulunmaktadır. Ve neyin doğal hak olup, neyin olmadığını ölçmek için kullanılan birim, bizzat hakkın en soyut ifadesi olan, *adalettir*. Dolayısıyla, bundan böyle, hakkın gelişmesi, hukukçular için ve her konuda onların sözüne güvenenler için insan koşullarını yasal terimlerle ifade edildiği sürece, adalet, *sonsuz* adalet idealine daha da yaklaştırma çabasından başka bir şey değildir. Ve her zaman için bu adalet, bazan tutucu, bazan devrimci açıdan, mevcut ekonomik ilişkilerin ideolojileştirilmiş, yüceltilmiş ifadesinden başka bir şey olmamıştır. Yunan ve Romalıların adaleti, köleliği haklı sayıyordu; 1789 burjuvasının adaleti feodalizmin haksız olduğu gerekçesiyle ortadan kaldırılmasını talep ediyordu. Prusyalı yunker için acınacak bölgelerin örgütlenmesi bile (*District Ordinance*) sonsuz adaletin bir çiğnenmesidir.[267] Dola-

yısıyla, sonsuz adalet kavramı, yalnızca zaman ve yere göre değil, ilgili kişiye göre de değişmekte, ve Mülberger'in doğru olarak "herkes farklı bir şey anlıyor" dediği şeyler arasına girmektedir. Günlük yaşantıda tartışılan ilişkilerin basitliği gözönüne alındığında, doğru, yanlış, adalet ve hak duygusu gibi kavramlar toplumsal konulara ilişkin olarak bile yanlış anlama olmaksızın kabul edilirken, gördüğümüz gibi, ekonomik ilişkilerin herhangi bir bilimsel incelemesinde örneğin modern kimyada filojiston teorisinin terminolojisi korunmuş olsaydı doğacak olan çaresiz karışıklığın aynısını yaratmaktadırlar. Proudhon gibi biri, bu toplumsal *filojistona*, "adalete", inandığı ya da Mülberger gibi biri, *filojiston* teorisinin oksijen teorisi* kadar doğru olduğunu iddia ettiği zaman, bu karışıklık daha da kötü bir hale gelmektedir.

III

Mülberger, ayrıca, onun şu "önemli" sözlerini, "alkışlanan yüzyılımızın tüm kültürü için büyük kentlerde yaşayan nüfusun %90 ya da fazlasının benim diyebilecekleri bir yere sahip olmamalarından daha korkunç bir olay olamaz." sözlerini, gerici bir feryat olarak nitelememden dolayı yakınıyor.

Gerçekten de. Eğer Mülberger, iddia ettiği üzere, "zamanımızın korkuları"nı tanımlamakla yetinseydi, "o ve onun mütevazı sözleri" hakkında kuşkusuz bir tek kötü söz söylemezdim. Oysa, aslında, oldukça farklı bir şey yapmıştır. Bu "korkular"ı, işçilerin "*benim diyebilecekleri bir yere sahip olmamaları*" gerçeğinin bir *sonucu* olarak tanımlamaktadır. Bir insan, ister işçiler evlerinin mülkiyetini kaybettikleri için "zamanımızın korkuları" diye kederlensin, ya da ister, yun-

* Oksijen keşfedilmeden önce kimyacılar maddenin hava içinde yanmasını, yanma sırasında uçan bir özel yanıcı maddenin, filojistonun, varlığını varsayarak açıklıyorlardı. Yanıcı basit maddelerin yandıktan sonra öncekine kıyasla daha ağırlaştığını keşfettikleri için, filojistonun negatif bir ağırlığı olduğunu, öyle ki, filojiston olmayan bir maddenin, olan bir maddeden daha ağır olduğunu açıkladılar. Bu yolla oksijenin bütün ana özellikleri giderek filojistona, ama bütünüyle tersyüz edilmiş bir biçimde, atfedilmektedir. Bu varsayım, yanmayı, yanıcı bir maddeyle başka bir maddenin, oksijenin, birleşiminin oluşturduğunun keşfedilmesi ve oksijenin keşfedilmesi ile, ama ancak yaşlı kimyacıların uzun direnişlerinden sonra, ortadan kaldırılmıştır. [*Engels'in notu.*]

kerlerin yaptığı gibi feodalizm ve loncalar ortadan kalktıkları için kederlensin, her iki durumda da, bundan, gerici bir feryattan başka bir şey, tarihsel gerekliliğin kaçınılmaz gelişine yapılan bir ağıttan başka bir şey çıkmaz. Bu feryadın gerici niteliği tamamen Mülberger'in işçilerin müstakil ev mülkiyetini yeniden tesis etme arzusuna — tarih bu konuda çok önceden son sözünü söylemiştir; işçilerin kurtuluşu için herkesi tekrar kendi evinin sahibi yapmaktan başka yol olmadığına inanabilmesine dayanmaktadır.

"En çok üzerinde durarak açıklıyorum ki, gerçek mücadele kapitalist üretim tarzına karşı verilmelidir; ancak *onun değiştirilmesiyle* konut koşullarında bir düzelme umulabilir. Engels, bütün bunları görmemektedir. ... Kiralanmış konutun ortadan kaldırılması aşamasına varabilmek için toplumsal sorunun tümüyle çözümünü öngörmekteyim."

Ne yazık ki, şimdi bile bütün bunları göremiyorum. Adını hiç duymadığım birisinin beyninin gizli girintilerinde neleri öngördüğünü bilmeme kuşkusuz olanak yoktur. Yapabileceğim tek şey, Mülberger'in yayınlanmış makalelerine bağlı kalmaktı. Ve bunlardan bugün bile (yeni basımın 15. ve 16. sayfaları[248]) Mülberger'in kiralanmış konutun ortadan kalkması aşamasına varabilmek için öngördüğü tek şeyin — kiralanmış konut olduğunu anlamaktayım. Sadece 17. sayfada "sermayenin üretkenliğini boynuzlarından" yakalıyor ki, bu konuya daha sonra değineceğiz. Verdiği yanıtta bile şöyle diyerek bunu doğrulamaktadır:

"Bu daha çok, *mevcut koşullardan,* konut sorununda tam bir dönüşümün nasıl sağlanabileceğini göstermek sorunudur."

Mevcut koşullardan ya da kapitalist üretim tarzının değiştirilmesinden (siz, bunu, ortadan kaldırma diye okuyunuz) birbirlerinden 180 derece farklı şeylerdir.

Herr Dollfus ve diğer imalâtçıların, işçilerin kendi evlerine sahip olmalarına yardım etmek için gösterdikleri hayırsever çabaları, onun prudoncu tasarılarının mümkün olan tek pratik uygulaması olarak görmemden dolayı Mülberger'in yakınmasına şaşmamak gerek. Proudhon'un toplumun kurtuluşu planının, tümüyle *burjuva* toplumunu temel alan bir fantazi olduğunun farkına varsaydı, doğal olarak, buna inan-

mazdı. Hiç bir zaman onun iyi niyetini kuşkuyla karşılamadım. Ama öyleyse neden Viyana Belediye Meclisine Dollfus'un tasarılarını öykünmeyi öneren Dr. Reschauer'i övmektedir?

Mülberger ardından şunları ileri sürmektedir:

"Özellikle kent ile kır arasındaki karşıtlık sözkonusu olduğunda, onu ortadan kaldırmak ütopiktir. Bu karşıtlık doğaldır ya da daha doğrusu, tarihsel olarak ortaya çıkmıştır. ... Sorun bu karşıtlığı *ortadan kaldırmak* değil, onun *zararsız* hatta gerçekten *verimli* hale gelebileceği politik ve toplumsal şekilleri bulmaktır. Bu yolla ayarlamayı, çıkarların kerteli bir dengelenmesini ummak mümkün olacaktır."

Bu yüzden, kent ile kır arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılması ütopiktir, *çünkü* bu doğal bir karşıtlıktır, ya da daha doğrusu, tarihsel olarak ortaya çıkan bir karşıtlıktır. Aynı mantığı modern toplumun diğer karşıtlıklarına uygulayalım ve nereye vardığımızı görelim. Örneğin:

"Özellikle 'kapitalistler ile ücretli işçiler' arasındaki karşıtlık sözkonusu olduğunda onu ortadan kaldırmak istemek ütopiktir. Bu karşıtlık, doğaldır, ya da daha doğrusu, tarihsel olarak ortaya çıkmıştır. Sorun, bu karşıtlığı *ortadan kaldırmak* değil, onun *zararsız*, hatta gerçekten *verimli* hale gelebileceği siyasal ve toplumsal şekilleri bulmaktır. Bu yolla barışçı bir ayarlamayı, çıkarların kerteli bir dengelenmesini ummak mümkün olacaktır."

Ve bununla bir kez daha Schulze-Delitzsch'e ulaşmış olduk.

Kent ile kır arasında karşıtlığın ortadan kaldırılması, kapitalistler ile ücretli işçiler arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılmasından ne daha fazla, ne de daha az ütopiktir. Bu, günden güne, hem sınaî hem de tarımsal üretimin gittikçe artan bir pratik istemi haline gelmektedir. Hiç kimse, bunu, insanın topraktan aldığını geri vereceğini her zaman ilk talep olarak öne sürdüğü, ve sadece kentlerin ve özellikle büyük kentlerin varlığının bunun önleyeceğini tanıtladığı tarım kimyası konusundaki yazılarında, Liebig kadar şevkle talep etmemiştir. İnsan sadece Londra'da bütün Saksonya krallının ürettiği gübre miktarından daha fazlasının her gün ne büyük harcamalarla denize döküldüğünü ve bu gübrenin tüm Londra'yı zehirlemesini önlemek için ne muazzam yapıların

gerekli olduğunu gözlediğinde, kent ile kır arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması yolundaki ütopik öneri önemli bir pratik gerekçe kazanmış olur. Ve Londra'ya oranla daha az önemli olan Berlin bile, en az 30 yıldır kendi pisliğinin kötü kokuları içinde boğulmaktadır. Öte yandan Proudhon gibi, günümüzdeki burjuva toplumu yüceltirken köylüleri bulunduğu durumda tutmak istemek tamamen ütopiktir. Ancak bütün ülkedeki nüfusun mümkün olduğu kadar eşit dağılımı, ancak sınaî ve tarımsal üretim arasındaki yakın bir bağıntı ile birlikte, böylelikle gerekli hale gelmiş, iletişim araçlarının genişlemesi —kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırılması kaydıyla— kırsal nüfusu, binlerce yıldır hemen hemen değişmeden, içinde bir bitki gibi yaşadığı yalnızlık ve uyuşukluktan kurtarabilecektir. Ütopik olmak, insanlığın tarihsel geçmişinin şekillendirdiği zincirlerden kurtuluşunun ancak kent ve kır arasındaki karşıtlık ortadan kaldırıldıktan sonra tamamlanacağını savunmak değildir; ütopya, ancak, kişi, "mevcut koşullardan", günümüz toplumunun bu ya da herhangi bir diğer karşıtlığının çözümleniş *biçimini* belirlemeye cüret ettiği zaman başlar. Ve, konut sorununun çözümü için prudoncu formülü benimseyerek Mülberger'in yaptığı da budur.

Mülberger, ardından onu "Proudhon'un sermaye ve faiz ile ilgili korkunç fikirleri"nden bir dereceye kadar ortak sorumlusu addettiğimden dolayı yakınmakta ve şunu ileri sürmektedir:

"Üretim ilişkilerinin değişmesini *gerçekleşmiş bir olgu* olarak *varsayıyorum* ve faiz haddini düzenleyen geçiş yasası, üretim ilişkileri ile değil, toplumsal devredilişle dolaşım ilişkileri ile uğraşmaktadır. ... Üretim ilişkilerinin değiştirilmesi, ya da Alman ekolünün daha açıkça söylediği gibi, kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırılması kuşkusuz Engels'in *bana söyletmeye çalıştığı gibi,* faizi ortadan kaldıran bir geçiş yasasının değil, *bütün iş araçlarına gerçekten elkonması,* sanayie bütün olarak işçi sınıfı tarafından elkonmasının sonucudur. O durumda işçi sınıfının anında kamulaştırmadan daha önce geri satınalmaya hürmet edip etmemesi (!) Engels'in ya da benim kararıma kalmış bir şey değildir."

Şaşkınlıkla gözlerimi oğuşturuyorum. Kiralanmış konutların satınalınmasının "bütün iş araçlarına gerçekten elkonması, sanayie bütün olarak emekçi halk tarafından elkonması"nı gerçekleştirilmiş bir olgu olarak varsaydığını söylediği pasajı bulmak için Mülberger'in yazısını baştan sona bir kez daha okuyorum, ama böyle bir pasaj bulamıyorum. Böyle bir yer yok. Hiç bir yerde "gerçekten elkonmasından" vb. bahis yok, ama sayfa 17'de şu sözler yer alıyor:

"Şimdi sermayenin üretkenliğinin, örneğin *bütün sermayeler üzerindeki faizi yüzde-bir* ile sabitleştiren, ancak dikkatinizi çekerim, bu faiz haddini giderek sıfır noktasına yaklaştırma eğilimi olan bir geçici yasa ile ergeç olacağı gibi boynuzlarından yakalandığını varsayalım, öyle ki, sonuç olarak *sermayenin devri için gerekli olan emekten* fazla hiç bir şey ödenmeyecektir."

Dolayısıyla burada, açık sözcüklerle, Mülberger'in en son fikir değişikliğine oldukça karşıt bir şekilde sermayenin üretkenliğinin, ki bu karmaşık deyimle kapitalist üretim tarzını kastettiğini itiraf etmektedir, faizi ortadan kaldıran bir yasa ile gerçekten "boynuzlarından yakalandığı", ve tam olarak böyle bir yasa sonucu "kiralanmış konutların geri satınalınmasının genel olarak sermayenin üretkenliğinin ortadan kaldırılmasının zorunlu bir sonucu" olduğu söylenmektedir. Şimdi Mülberger, hiç de değil demektedir. O geçiş yasası "*üretim* ilişkileri ile değil, *dolaşım* ilişkileri ile ilgilidir". Gœthe'nin diyeceği gibi "aptallar kadar akıllılar için de aynı ölçüde esrarengiz"* olan bu kaba çelişki karşısında, benim yapabileceğim tek şey, birinin basılmasına neden olduğu şeyi diğerinin haklı olarak "ona söyletmiş olmamdan" yakındığı birbirinden farklı ve birbirinden ayrı iki Mülberger ile uğraştığımı varsaymaktır.

Gerçek elkoyma durumunda çalışan insanların "anında kamulaştırmadan önce geri satınalmaya hürmet" edip etmeyeceklerini ne bana, ne de Mülberger'e sormayacakları kesinlikle doğrudur. En büyük olasılıkla "hürmet" etmemeyi yeğleyeceklerdir. Ancak sorun emekçi halk tarafından bütün iş araçlarına gerçekten elkonmasında değil, yalnızca

* Gœthe, *Faust*, Kısım I, sahne 6 ("Hexenküche") (kısaltılmış). —*Ed.*

Mülberger'in (s. 17'deki) "konut sorununun çözümünün tüm kapsamı *geri satınalma* sözcüğünde özetlenmiştir" yolundaki iddiasındadır. Eğer şimdi bu geri satınalmanın son derece kuşkulu olduğunu ileri sürüyorsa, hem ikimize, hem de okurlarımıza bütün bu gereksiz zahmeti vermenin ne gereği vardı?

Ayrıca, bütün iş araçlarına "gerçekten elkonması", sanayie bütün olarak emekçi halk tarafından elkonmasının prudoncu "geri satınalmanın" tam karşıtı olduğunu da belirtmek gerekir. İkincisine göre, *her işçi,* konutun, çiftliğin, iş araçlarının sahibi olur; birincisine göre, "emekçi halk" evlerin, fabrikaların ve iş araçlarının ortaklaşa sahipleri olarak kalırlar, ve onların maliyeti tazmin edilmeksizin en azından geçiş döneminde bireyler ya da birlikler tarafından kullanılmalarına pek izin vermezler. Tıpkı, toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılması toprak rantının ortadan kaldırılması değil, ama daha değişik bir biçimde olmakla birlikte, topluma devredilmesi gibi. Bütün iş araçlarına emekçi halk tarafından elkonması, dolayısıyla, hiç bir şekilde kira ilişkisinin alıkonmasını dıştalamaz.

Genel olarak sorun, iktidara geldiği zaman proletaryanın iş araçlarına, hammaddelere ve geçim araçlarına zor kullanarak elkoyup koymaması, ya da tazminat ödeyip ödememesi, ya da sözkonusu mülkü küçük taksit ödemeleriyle geri satınalıp almaması sorunu değildir. Böylesine bir sorunu önceden ve bütün durumlar için yanıtlamaya çabalamak ütopyacılık olacaktır; ve ben bunu başkalarına bırakıyorum.

IV

Mülberger'in çeşitli dolambaç ve dönemeçlerinden geçip, sorunun, Mülberger'in yanıtında dikkatle değinmekten kaçındığı esasına varacak bir yol açabilmek için pek çok mürekkep ve kâğıt tüketmek zorunda kaldı.

Bu makalede Mülberger'in olumlu önerileri nelerdi?

Birincisi: "Evin yapım alanının ve benzerinin ilk maliyet bedeliyle mevcut değeri arasındaki fark"ın hak olarak topluma ait olduğudur. Ekonomi terimleri içinde, bu fark, toprak rantı olarak adlandırılmaktadır. Proudhon da, *Devri-*

min Genel Fikri adlı yapıtının 1868 baskısının 219. sayfasında görüleceği gibi bunu topluma maletmeyi istemektedir.

İkincisi: Konut sorununun çözümü, herkesin kendi konutunun kiracısı değil, sahibi olmasından ibarettir.

Üçüncüsü: Bu çözümün, kira ödemelerini, konutun alım fiyatı üzerinden taksit ödemelerine dönüştüren bir yasanın kabulüyle uygulamaya konmasıdır. 203. sayfasında sözkonusu yasaya ait bir tasarının zaten hazırlanmış olduğu, *Devrimin Genel Fikri* adlı yapıtın sayfa 199 ve devamında herkesin görebileceği gibi, iki ve üçüncü maddeler Proudhon'dan alınmıştır.

Dördüncüsü: Sermayenin üretkenliğinin, faiz oranını, ileride yeni indirimlere tâbi olmak kaydıyla, geçici olarak yüzde-bire indiren bir geçiş yasası ile boynuzlarından yakalanmasıdır. Bu madde de, ayrıntılı biçimde *Genel Fikir*'in 182. ve 186. sayfalarında okunabileceği gibi, Proudhon'dan alınmıştır.

Her madde için Proudhon'da Mülberger kopyasının aslının bulunabileceği bir pasaj gösterdim, ve şimdi bütünüyle prudoncu görüşleri, sadece prudoncu görüşleri içeren bir makalenin yazarını prudoncu olarak nitelemekte haklı olup olmadığımı soruyorum. Buna karşın, Mülberger, en çok "Proudhon'a özgü birkaç *deyime* rasladığım" için, onu prudoncu olarak nitelememden yakınmaktadır. Tam tersine. "*Deyimler*" tümüyle Mülberger'e, *içeriği* ise Proudhon'a aittir. Ve ardından, ben, bu prudoncu yazıyı Proudhon ile tamamladığım zaman, Mülberger, kendisine Proudhon'un "korkunç görüşlerini" yakıştırmamdan yakınmaktadır!

Bu prudoncu planı ben nasıl yanıtladım?

Birincisi: Toprak rantının devlete devredilmesi, özel toprak mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla eşanlamlı olduğudur.

İkincisi: Kiralanmış konutların geri satınalınmasının ve o konutlardaki mülkiyet hakkının o zamana kadar kiracı olan tarafa devredilmesinin kapitalist üretim tarzını hiç bir şekilde etkileyemeyeceğidir.

Üçüncüsü: Büyük sanayi ve kentlerin günümüzdeki gelişmesi karşısında bu önerinin gerici olduğu kadar saçma da olduğu, ve her birey tarafından konutu üzerinde bireysel

mülkiyetin yeniden getirilmesinin, geriye doğru bir adım olacağıdır.

Dördüncüsü: Sermaye üzerindeki faiz oranının zorunlu olarak indirilmesinin hiç bir şekilde kapitalist üretim biçimine bir saldırı olmayacağı; ve tam tersine, tefecilik yasalarının tanıtladığı gibi olanaksız olduğu kadar eski de olduğudur.

Beşincisi: Sermaye faizinin ortadan kaldırılmasının hiç bir şekilde evler için kira ödenmesini ortadan kaldırmayacağıdır.

Mülberger, şimdi, 2. ve 4. maddeleri kabul etmiştir. Öteki maddelere ise herhangi bir yanıt vermemektedir. Oysa bunlar tüm tartışmanın çevresinde oluştuğu maddelerdir. Ancak Mülberger'in yanıtları bir tekzip değildir: Belirleyici nitelikte olan tüm ekonomik konularla uğraşmaktan titizlikle kaçınmaktadır. Bu yalnızca bir kişisel yakınmadır. Başka bir şey değildir. Örneğin, devlet borçları, özel borçlar ve kredi gibi açıklanmış çözüm yollarını tahmin ettiğim ve çözümünün konut sorununda olduğu gibi faizin ortadan kaldırılması, faiz ödemelerinin, sermaye toplamının üzerinden yapılan taksit ödemeleri haline dönüşmesi, ve bedelsiz kredide olduğu gibi her yerde aynı olduğunu söylediğim zaman yakınmaktadır. Gene de Mülberger'in bu makalelerinin gün ışığına çıkarıldığı zaman, esas içeriğinin Proudhon'un *Genel Fikri* ile çakışacağına bahse girmeye hâlâ hazırım; konut sorunu üzerine olan makaleleri aynı kitaptan aldığım pasajlarla nasıl çakışıyorsa, kredi de sayfa 182, devlet borçları da sayfa 186, özel borçlar da 196 ile öyle çakışmaktadır.

Mülberger, bu fırsattan yararlanarak, şimdi aralarına bir de idarî özerklik sorununun katıldığı vergilendirme, devlet borçları, özel borçlar ve kredi gibi sorunların köylü için ve kırsal bölgede propaganda açısından çok büyük önem taşıdığı konusunda beni aydınlatmaktadır. Buna büyük ölçüde katılıyorum, ancak *1*) şimdiye kadar köylüye ait hiç bir tartışma olmadı, ve *2*) bütün bu sorunların prudoncu "çözümleri", konut sorununa getirdiği çözümde olduğu gibi, ekonomik açıdan saçma olduğu kadar esas olarak da burjuva niteliktedir. Mülberger'in köylüleri harekete çekmek gereğini değerlendiremediğim yönündeki imasına karşı ken-

dimi savunma gereğini duymuyorum. Ancak, onlara bu amaçla prudoncu şarlatanlıkları öğütlemeyi de aptallık sayarım. Almanya'da hâlâ çok büyük toprak mülkiyeti vardır. Proudhon'un teorisi uyarınca, bütün bunların, mevcut tarımsal teknoloji ile ve Fransa ve Batı Almanya'nın küçük toprak mülkiyeti ile olan deneyleri karşısında, kesinlikle gerici olacak olan küçük köylü çiftliklerine bölünmesi gerekir. Mevcut olan bütük çiftlikler, daha çok bize, —bütün modern kolaylıklardan, makineden vb. yararlanabilen tek tarım sistemi olan— tarımın birleşmiş işçiler tarafından büyük ölçekte uygulanması, ve böylece küçük köylüye birleşme yolu ile büyük ölçekli faaliyette bulunmanın yararlarının gösterilmesi için elverişli bir temel oluşturacaktır. Bu açıdan bütün ötekilerden ilerde olan Danimarkalı sosyalistler, bunu çok uzun zaman önce görmüşlerdi.

İşçilerin mevcut rezilce konut koşullarını "önemsiz bir ayrıntı" saydığım şeklindeki imayı da yanıtlamayı aynı ölçüde gereksiz görüyorum. Bildiğim kadarıyla, Almanya'da ilk kez bu koşulları İngiltere'de varolan klasik biçimiyle tanımlayan bendim; ve bunu Mülberger'in sandığı gibi "*adalet duygularımı* zedelediği" için —adalet duygusunu zedeleyen her olgu üzerine kitap yazmakta ısrar edenlerin yapacak pekçok işi olur— değil, ama kitabımın* önsözünde de okunabileceği gibi, modern büyük sanayi tarafından yaratılan toplumsal koşulları tanımlayarak, o sıralarda boş terimlerle gelişmekte ve yayılmakta olan Alman soyalizmi için gerçekçi bir temel sağlamak üzere yapmıştım. Ancak, hiç bir zaman çok daha önemli *gıda sorunu*nun ayrıntıları ile meşgul olmadığım gibi, sözde konut *sorunu*nu da çözümlemeye çalışmak aklıma gelmemişti. Modern toplumumuz üretiminin bütün üyelerine yetecek yiyecek sağlamaya yeterli olduğunu, ve çalışan kitlelere, şimdilik geniş ve havadar yaşama yeri sağlamaya yetecek ev bulunduğunu tanıtlayabilirsem bu bana yeter. Gelecekteki bir toplumun gıda ve mesken dağıtımını nasıl örgütleyebileceği üzerine spekülasyonda bulunmak doğrudan doğruya *ütopyaya* götürür. En çok, şimdiye kadarki bütün üretim biçimlerinin temel koşullarına ilişkin kavrayı-

* Friedrich Engels, *The Condition of the Working Class in England.* —*Ed.*

şımızdan kapitalist üretim biçiminin yıkılmasıyla şimdiye kadar toplumda varolmuş olan belirli maledinme biçimlerinin olanaksız hale geleceğini söyleyebiliriz. Geçiş önlemleri bile, her yerde o an varolan ilişkilerle uyum halinde olmak zorundadır. Küçük toprak mülkiyeti olan ülkelerde, bunlar, büyük toprak mülkiyetinin yürürlükte olduğu ülkelerden çok farklı olacaktır, vb.. Konut sorunu gibi sözde pratik sorunlara ayrı çözümler bulmaya çabaladığı takdirde kişinin nereye varacağını, bizzat Mülberger herkesten iyi göstermektedir. İlkönce 28. sayfada "konut sorununa çözümün tüm kapsamının *geri satınalma* sözcüğünde özetlendiğini" açıklamakta, ve ardından, baskı altında kalınca, utanç içinde kekeleyerek evlerin gerçekten zilyetliğini ele geçirdikleri zaman "çalışan insanların geri satınalmayı" diğer herhangi bir mülksüzleştirme biçimine "yeğleyip yeğlemeyeceklerinin" kuşkulu olduğunu söylemektedir.

Mülberger *pratik* olmamızı, "gerçek pratik ilişkilerle karşılaşınca" "yalnızca ölü ve soyut formüllerle ortaya" çıkmamamızı, "soyut sosyalizmin ötesine geçerek *toplumun belirli somut ilişkilerine yaklaşmamızı*" talep etmektedir. Eğer Mülberger bunu yapmış olsaydı, belki de harekete büyük bir hizmette bulunmuş olacaktı. Toplumun belirli somut ilişkilerine yaklaşmada ilk adım kesinlikle onların ne olduğunun öğrenilmesi, onların mevcut karşılıklı bağlantıları uyarınca incelenmesidir. Oysa Mülberger'in makalelerinde ne buluyoruz? Bütün iki tümce, yani:

1. "Kiracının ev sahibine göre durumu, ücretli işçinin kapitaliste göre durumunun aynıdır."

Yeni baskının 6. sayfasında* bunun tamamıyla yanlış olduğunu tanıtladım, ve Mülberger yanıt olarak tek sözcük bile söyleyemedi.

2. "Ancak (toplumsal reformda) boynuzlarından yakalanması gereken boğa, *gerçekte varolmayan,* ancak *görünüşteki varlığıyla* günümüz toplumuna yük olan tüm eşitsizlikler için bir örtü görevi gören, liberal ekonomi politik okulunun deyişiyle, *sermayenin üretkenliğidir.*"

Böylece, boynuzlarından yakalanması gereken boğa

* Bkz: Bu cildin 366-367. sayfaları. —*Ed.*

"gerçekte mevcut değildir" ve bu yüzden de "boynuzları" yoktur. Kötü olan, boğanın kendisi değil, ama *uyduruk* varlığıdır. Buna karşın, varlığı "görünüş"ten başka bir şey olmayan "sözde (sermayenin) üretkenliği, büyüyle evler ve kasabalar meydana getirmeye muktedirdir" (s. 12). Ve, sermaye ile emek ilişkisi konusunda bu ümitsizce karışık tarzın içinde saçmalayan bir adam, "Marx'ın *Kapital*'i onun için yabancı değil" ise de, Alman işçilerine yeni ve daha iyi bir yol göstermeye girişir, ve kendisini "gelecekteki toplumun mimarî yapısı konusunda en azından genel çizgileriyle açık bir görüşe sahip olan usta yapıcı" olarak sunar!

"Toplumun belirli ve somut ilişkilerine" hiç kimse Marx'ın *Kapital*'de yaklaştığı kadar yaklaşamamıştır. Bunları her açıdan incelemek için yirmibeş yıl harcamış, ve eleştirilerinin sonuçları, bugün için mümkün olduğu kadarıyla, çözümler denen tohumları içermiştir. Ama bu, dostum Mülberger için yeterli değildir. Bütün hepsi, soyut sosyalizm, ölü ve soyut formüllerdir. "Toplumun belirli somut ilişkilerini" inceleyecek yerde, dostum Mülberger, kendisine toplumun belirli somut ilişkileri konusunda hemen hiç bir şey sunmayan, tam tersine, bütün toplumsal kötülükler için somut mucizevî çareler sunan, Proudhon'un birkaç cildini okumakla yetinmiştir. Daha sonra, "*sistemlere* elveda demek" istediğini söyleyerek, bu prudoncu *sistemi*, toplumsal kurtuluş için bu hazır planı, Alman işçilerine takdim etmektedir! Ben ise "aksi yolu seçiyorum". Bunu anlamak için benim kör, Mülberger'in de sağır olduğunu varsaymam gerekir, öyle ki, ikimiz arasında bir anlaşma kesinlikle olanaksızdır.

Ama yeter. Bu polemik başka hiç bir işe yaramasa bile, her ne olursa olsun, kendilerine özgü "pratik" sosyalistlerin uygulamalarının ne olduğunu tanıtladığı için değer taşır. Bütün toplumsal kötülüklerin ortadan kaldırılması için bu pratik öneriler, bu evrensel toplumsal her derde deva ilaçlar, her zaman ve her yerde proletarya hareketinin hâlâ çocukluk döneminde olduğu bir zamanda ortaya çıkan mezheplerin kurucularının uğraşları olmuştur. Proudhon da bunların arasına girmektedir. Proletaryanın gelişmesi kısa bir süre sonra bu kundak bezlerini bir yana atar ve, önceden icat edilmiş ve her yere uygulanabilir bu "pratik çözümler"den

daha az pratik hiç bir şeyin olmayacağını ve pratik sosyalizmin kapitalist üretim biçimini çeşitli yönlerden oldukça doğru bir şekilde bilmeyi içerdiğini bizzat işçi sınıfı içinde anlaşılır duruma getirir. Bu konuda neyin ne olduğunu bilen bir işçi sınıfı, her durumda, esas saldırılarını yönelteceği toplumsal kurumların neler olduğu ve bu saldırıların hangi yolla yapılacağı konusunda *hiç bir zaman* kuşku içinde olmayacaktır.

F. Engels tarafından
Haziran 1872-Şubat 1873 arasında
yazılmıştır

Der Volksstaat'ın 26 ve 29 Haziran, 3 Temmuz 25 ve 28 Aralık 1872 tarihli 51., 52., 53., 103. ve 104. sayılarında; 4 ve 8 Ocak, 8, 12, 19 ve 22 Şubat 1873 tarihli 2., 3., 12., 13., 15. ve 16. sayılarında; ve 1872-73'te de Leipzig'de üç ayrı bölüm halinde yayımlanmıştır

İmza: ***Friedrich Engels***

OTORİTE ÜZERİNE[268]

BAZI sosyalistler, son zamanlarda, *otorite ilkesi* diye adlandırdıkları şeye karşı düzenli bir haçlı seferine girişmişlerdir. Şu ya da bu eylemin *otoriter* olduğunu söylemek onu mahkûm etmeye yetmektedir. Bu özet davranış biçimi o denli kötüye kullanılmıştır ki, soruna biraz daha yakından bakmak bir zorunluluk olmuştur. Sözcüğün burada kullanıldığı anlamda otorite, şu demektir: bir başkasının iradesinin bizimkine dayatılması; öte yandan otorite, boyuneğmeyi öngörür. Bu iki sözcük kulağa hoş gelmediğinden ve bunların temsil ettikleri ilişki boyuneğdirilen taraf için kabul edilebilir olmadığından, sorun, bundan kurtulmanın bir yolu olup olmadığı, —mevcut toplam koşullar veri olarak alındığında— bu otoritenin artık bir anlam taşımayacağı ve bunun sonucu olarak da, yok olmak zorunda kalacağı bir başka top-

lumsal sistem yaratıp yaratmayacağımızdır. Bugünkü burjuva toplumun temellerini oluşturan iktisadî —sınaî ve tarımsal— koşulları incelediğimizde, bunların, yalıtılmış eylemlerin yerine, gittikçe bireylerin birleşik eylemlerini koyma eğilimi taşıdıklarını görürüz. Yüzlerce işçinin buharla işleyen karmaşık makinelerin başında durdukları büyük fabrikaları ve atelyeleriyle birlikte modern sanayi, ayrı ayrı üreticilerin küçük atelyelerinin yerini almıştır; küçük kayıkların ve yelkenlerin yerini nasıl buharlı gemiler almışsa, karayollarındaki binek ve yük arabalarının yerini de, demiryolu vagonları almıştır. Tarım bile, gittikçe, küçük mülk sahibinin yerine yavaş yavaş, ama acımasızca, ücretli emekçilerin yardımıyla geniş toprak parçalarını işleyen büyük kapitalisti geçiren makinenin ve buharın egemenliği altına girmektedir. Birleşik eylem, birbirine bağlı olan süreçlerin karmaşıklaşması, her yerde, bireylerin bağımsız eylemlerinin yerini almaktadır. Ama birleşik eylemden sözeden, örgütlenmeden sözetmektedir; otoritesiz örgütlenme diye bir şey olabilir mi?

Bir toplumsal devrimin, servet üretimi ve dolaşımı üzerinde şu anda otorite sahibi olan kapitalistleri devirdiğini düşünelim. Anti-otoritercilerin bakış açısını tamamıyla benimseyerek, toprağın ve iş aletlerinin, bunları kullanan işçilerin kolektif mülkiyetine geçtiğini düşünelim. Bu durumda otorite kalkmış mı, yoksa yalnızca biçim mi değiştirmiş olacaktır? Görelim bakalım.

Örnek olarak bir pamuklu iplik atelyesini alalım. Pamuk, iplik haline gelmezden önce, birbirini izleyen en az altı işlemden geçmek zorundadır, ve bu işlemlerin büyük bir kısmı ayrı ayrı odalarda yapılır. Dahası, makineleri işler durumda tutmak için, buhar makinesinin başında duran bir makiniste, günlük onarımları yapacak bir teknisyene ve bütün işleri ürünleri bir odadan ötekine aktarmak olan daha birçok işçiye vb. gerek vardır. Bütün bu işçiler, erkekler, kadınlar ve çocuklar, işlerini bireysel özerkliğe hiç aldırmayan buharın otoritesi tarafından saptanan zamanlarda başlatmak ve bitirmek zorundadırlar. Şu halde, işçiler, ilkin bu iş saatlerini kabul etmelidirler; bu saatlere, bir kez saptandıktan sonra, ayrıcalıksız herkes uymalıdır. Bunun ardın-

ğıtımına vb. ilişkin belirli sorunlar ortaya çıkar ki, eğer tüm üretimin bir anda durması istenilmiyorsa, bu sorunların anında çözülmeleri gerekir; bunlar ister her iş dalının başına yerleştirilmiş olan bir delegenin kararıyla çözümlensin, ya da ister, eğer olanağı varsa, çoğunluk oyuyla çözümlensin, tek bireyin iradesi buna her zaman boyuneğmek durumunda olacaktır, ki bu da sorunların otoriter bir biçimde çözülmesi demektir. Bir büyük fabrikanın otomatik mekanizması, işçi çalıştıran küçük kapitalistinkinden çok daha despotiktir. İnsan, iş saatleri konusunda, bu fabrikaların kapılarının üzerine hiç değilse şunları yazabilir: *Lasciate ogni autonomia, voi che entrate*!* İnsan, bilgisinin ve yaratıcı dehasının yardımıyla doğa güçlerine nasıl boyuneğdirdiyse, beriki de insanı, kendisini kullanması ölçüsünde, her türlü toplumsal örgütlenmeden bağımsız gerçek bir despotizm altına sokarak ondan intikam almaktadır. Büyük sanayideki otoriteyi ortadan kaldırmayı istemek, sanayiin kendisini ortadan kaldırmayı, gerisin geriye çıkrığa dönmek üzere buharlı çıkrığı yoketmeyi istemekle aynı şeydir.

Bir başka örnek olarak demiryolunu alalım. Burada da sayısız bireylerin işbirliği yapmaları mutlaka zorunludur, ve bu işbirliği kesenkes saptanmış olan saatler içinde yapılmalıdır ki hiç bir kaza olmasın. Burada da, işin ilk koşulu, bütün ikincil sorunları çözümleyen bir egemen iradenin —bu irade ister tek bir delege tarafından, ya da ister ilgili kimselerin çoğunluğunun kararlarını uygulamakla yükümlü bir komite tarafından temsil ediliyor olsun— bulunmasıdır. Her iki durumda da, çok belirgin bir otorite vardır. Dahası, demiryolu sorumlularının sayın yolcular üzerindeki otoritesi kaldırılacak olsa, hareket ettirilen ilk trenin başına neler gelmez ki?

Ama, otorite, hem de müstebit bir otorite zorunluluğu, açık denizdeki bir gemideki kadar başka hiç bir yerde bu denli açık değildir. Burada, bir tehlike anında, herkesin yaşamı, herkesin tek bir kişinin iradesine anında ve kayıtsız şartsız uymalarına bağlıdır.

* "Ey buradan içeri giren, her türlü özerkliği ardında bırak!" (Dante, *İlâhî Komedi*, Cehennem, III. şarkı, 3. mısra — kısaltılmış). —*Ed.*

Bu gibi savları anti-otoritercilerin en azgınlarının karşılarına koyduğumda, verebildikleri tek yanıt şu oldu: Evet, bu doğru, ama bu durumda bizim delegelerimize verdiğimiz şey otorite değil, *yetki devridir*! Bu baylar şeylerin adlarını değiştirdiklerinde şeylerin kendilerini değiştirdiklerini sanıyorlar. Bu derin düşünürler tüm dünyayı işte böyle alaya alıyorlar.

Böylelikle gördük ki, bir yanda, nasıl devredilmiş olursa olsun, belirli bir otorite, ve öte yanda da, belirli bir boyuneğme — bunlar her türlü toplumsal örgütlenmeden bağımsız olarak, içinde üretim yaptığımız ve ürünleri dolaşıma soktuğumuz maddî koşullarla birlikte bize dayatılan şeylerdir.

Öte yandan gördük ki, üretimin ve dolaşımın maddî koşulları, büyük sanayi ve büyük tarım ile kaçınılmaz olarak gelişmektedir ve bunlar bu otoritenin alanını gittikçe genişletme eğilimindedirler. Demek ki, otorite ilkesinden mutlak olarak kötü, ve özerklik ilkesinden de mutlak olarak iyi bir şey diye sözetmek saçmadır. Otorite ve özerklik, kapsamları toplum gelişmesinin çeşitli evreleriyle birlikte değişen göreli şeylerdir. Eğer özerklikçiler, gelecekteki toplumsal örgütlenmenin, otoriteyi, olsa olsa üretim koşullarının onu kaçınılmaz kılacağı sınırlar içersine hapsedeceğini söylemekle yetinselerdi, birbirimizi anlayabilirdik; ama onlar otoriteyi zorunlu kılan bütün olgulara gözlerini kapamışlar, hırsla sözcüğün kendisine saldırıyorlar.

Anti-otoriterciler niçin siyasal otoriteye, devlete karşı çıkmakla yetinmiyorlar? Siyasal devletin, ve onunla birlikte siyasal otoritenin de önümüzdeki toplumsal devrimin sonucu olarak yokolacağı, yani kamu işlevlerinin siyasal niteliklerini yitirecekleri ve toplumun gerçek çıkarlarını gözetmek olan basit yönetsel işlevler haline gelecekleri düşüncesini bütün sosyalistler paylaşmaktadırlar. Ama anti-otoriterciler, otoriter siyasal devletin, bir çırpıda, hatta onu yaratmış bulunan toplumsal koşullar yokolmazdan önce, ortadan kaldırılmasını istiyorlar. Bunlar, toplumsal devrimin ilk işinin otoritenin ortadan kaldırılması olmasını istiyorlar. Bu baylar hiç bir devrim görmüşler midir? Devrim, elbette ki, en otoriter olan şeydir; bu, nüfusun bir bölümünün kendi iradesini, nüfusun öteki bölümüne tüfeklerle, süngülerle

ve toplarla —akla gelebilecek bütün otoriter araçlarla— dayattığı bir eylemdir; ve eğer muzaffer olan taraf yok yere yenik düşmek istemiyorsa, bu egemenliğini, silahlarının gericiler üzerinde yarattığı terör ile sürdürmelidir. Paris Komünü, silahlı halkın otoritesini burjuvaziye karşı kullanmamış olsaydı, bir gün olsun dayanabilir miydi? Tersine, Paris Komününü bundan yeterince serbest bir biçimde yararlanmamış olmakla suçlamamız gerekmiyor mu?

O halde, şu iki şeyden birisi: anti-otoriterciler ya neden sözettiklerini bilmiyorlar, ki bu durumda kafa karışıklığından başka bir şey yaratmış olmuyorlar; ya da bunu biliyorlar, ki bu durumda da proletaryanın hareketine ihanet ediyorlar. Her iki durumda da gericiliğe hizmet etmiş oluyorlar.

Ekim 1872-Mart 1873'te
Engels tarafından yazılmıştır

Aralık 1873'te, 1874 yılı
için hazırlanan Almanca
Repubblicano **derlemesinde**
yayımlanmıştır

İmza: ***Federico Engels***

FRİEDRİCH ENGELS

BLANKİCİ KOMÜN MÜLTECİLERİNİN PROGRAMI

("FLÜCHTLİNGSLİTERATUR"UN II. MAKALESİ)[283]

HER başarısız devrimden ya da karşı-devrimden sonra, yurtdışına kaçan mülteciler arasında ateşli bir faaliyettir gelişir. Birbirlerini arabayı çamura saplamış olmakla, ihanetle ve öteki ölümcül günahlarla suçlayan çeşitli tonlarda parti grupları kurarlar. Bunlar anavatanla etkin ilişkileri sürdürürler, örgütlenirler, tertiplere girişirler, bildirirler ve gazeteler basarlar, yirmidört saat içerisinde her şeyin yeniden başlayacağına, zaferin kesin olduğuna yemin ederler, ve bu umutlara kapılarak hükümet koltuklarını paylaştırırlar. Anlamak istemedikleri kaçınılmaz tarihsel koşullara değil de, bireylerin raslansal hatalarına bağladıkları hayal kırıklıkları doğal olarak birbirini izler, karşılıklı yakınmalar üstüste yığılır ve genel çekişmelere yolaçar. 1712'nin kralcı mültecilerinden bugünkülere kadar bütün mülteci

derneklerinin tarihi budur; ve mülteciler arasında sağduyu sahibi ve aklıbaşında olanlar, fırsat bulur bulmaz, bu verimsiz hır-gürü bırakırlar ve daha yararlı şeylere yönelirler.

Komünü izleyen Fransız mültecileri de bu kaçınılmaz yazgıdan kaçınamamışlardır. Herkese eşit bir biçimde saldıran Avrupa'daki iftira kampanyası yüzünden ve özellikle Fransız mültecilerinin ortak merkezinin Enternasyonalin Genel Konseyinin içinde olduğu Londra'da, kendi iç çekişmelerini, hiç değilse dış dünyadan, bir süre için saklamak zorunda kaldılar. Ama son iki yıldır, saflarında hızla gelişmekte olan dağılma sürecini daha fazla saklayamamışlar ve her yerde açık bir savaş patlak vermiştir. İsviçre'de, mültecilerin bir kısmı, özellikle gizli ittifakın kurucularından *Malon*'un etkisi altında, bakunincilere katıldılar. Derken Londra'da blankici denilenler Enternasyonalden ayrıldılar ve kendisine Devrimci Komün adını veren bir grup kurdular. Daha sonra, durmadan birleşen ve yeniden örgütlenen ve yayınladıkları manifestolar bakımından bile dişe dokunur bir şey üretmeyen birkaç grubun daha ortaya çıktığı sırada, blankiciler de, dünyanın gözlerini kendi programlarına çevirmesini isteyen ve "Communeux"a* seslenen duyurularını yayınladılar.

Bunlara, Blanqui tarafından kurulmuş bir grup olduklarından değil —programı imzalamış olan otuzüç kişiden olsa olsa yalnızca birkaçı Blanqui ile bizzat konuşmuştur—, onun anlayışı doğrultusunda ve kurduğu geleneğe uygun olarak hareket etmek istediklerinden ötürü blankiciler denmiştir. Blanqui, özünde bir siyasal devrimcidir, yalnızca duygularından ötürü, halkın çektiği çilelere karşı sempati duyduğundan ötürü sosyalisttir, ama ne sosyalist teoriye, ne de toplumsal reformlar için kesin pratik önerilere sahiptir. Siyasal eylemlerinde, Blanqui, özünde, iyi örgütlenmiş bir küçük azınlığın doğru bir anda bir devrimci ayaklanmayı başlatma girişiminde bulunması halinde, bunun başlangıçta birkaç başarı elde etmesiyle, halk yığınlarını peşinden sürükleyeceğine ve böylece muzaffer bir devrimi başarabile-

* "Komüncüler"e. —ç.

ceğine inanan bir "eylem adamı" idi. Louis-Philippe yönetimi altında, bu çekirdeği, doğal olarak, ancak gizli bir dernek biçiminde örgütleyebildi ve genellikle komplocuların başına gelen şey bunun da başına geldi: çok yakında başlayacağı yolundaki ardıarkası gelmez boş vaatlerden bıkan insanların sabırları sonunda taştı ve isyankâr oldular, ve geriye yalnızca komplodan vazgeçme ya da hiç bir dışsal neden olmaksızın vurmak seçeneği kaldı. Vurdular (12 Mayıs 1839), ama ayaklanma derhal bastırıldı. Kaldı ki, Blanqui komplosu polisin içerisine hiç bir zaman girmeyi başaramadığı tek komployduı; dolayısıyla, polis için ayaklanma, bulutsuz havada düşen yıldırım oldu. — Blanqui, her devrimi, küçük bir devrimci azınlığın ani bir darbesi olarak gördüğünden, bundan çıkan doğal sonuç, böyle bir şeyin başarısının kaçınılmaz sonucunun bir diktatörlüğün kurulması olduğudur: şurası iyice anlaşılmalı ki, tüm devrimci sınıfın, proletaryanın değil, ayaklanmayı gerçekleştiren ve ilkin bizzat kendileri bir-iki kişinin diktatörlüğü altında örgütlenmiş az sayıda kişinin diktatörlüğü.

Blanqui'nin bir eski kuşak devrimcisi olduğu görülüyor. Bu görüşler devrimci olayların akışı içerisinde, hiç değilse Alman işçi partisi bakımından, çoktan eskimişlerdir ve Fransa'da da, ancak daha az olgunlaşmış ya da daha sabırsız işçiler arasında yankı uyandırabilir. Sözkonusu programda bu görüşlere belirli sınırlamalar getirilmiş olduğunu da göreceğiz. Ne var ki, devrimlerin kendiliğinden ortaya çıkmayıp, yapıldıkları; devrimlerin görece küçük bir azınlık tarafından ve önceden hazırlanmış bir plan uyarınca yapıldıkları; ve, son olarak, her an "hemen şimdi başlayabileceği" ilkesi, bizim Londra blankicileri için de geçerlidir. Bu gibi ilkelerle insanlar doğal olarak mültecilerin kendi kendilerini aldatmalarının telâfi edilmez kurbanları oluyorlar ve bir delilikten ötekine saplanmak zorunda kalıyorlar. Her şeyden çok da, Blanqui rolünü —"eylem adamı" rolünü— oynamak istiyorlar. Ama, burada, salt iyi niyet pek az şey halleder; ama ne yazık ki, Blanqui'nin devrimci içgüdüsü, acele kararlar alma yeteneği, herkese nasip olmuyor, ve Hamlet eylemden ne kadar sözederse etsin, gene de bir Hamlet olarak kalıyor. Dahası, bizim otuzüç eylem

adamı kendilerinin eylem alanı diye adlandırdıkları alanda yapacak hiç bir şey olmadığını görünce, bizim otuzüç Brütüs, kendi kendileriyle, trajedi olmaktan çok komedi olan bir çelişkiye düşüyorlar, sanki katıksız "zuladaki hançer Möros"muşlarcasına* takındıkları asık suratlılıklarının bu trajediyi artırmadığı bir çelişki, ve, yeri gelmişken söyleyelim, bunu da bir türlü anlamazlar. Ne yapabilirler? Komüne katılanların saflarını arıtmak (*épuré*) için geleceğe dönük reçeteler çiziştirerek bir sonraki "patlama" için hazırlanıyorlar; öteki mültecilerin onları katıksızlar (*les purs*) diye adlandırmaları bundandır. Bu adı benimseyip benimsemediklerini bilmiyorum, ama bu ad aralarından bazılarına uymuyor. Toplantıları kapalıdır, aldıkları kararlar gizli tutulur, ama bu, bu kararların ertesi sabah bütün Fransız mahallesinde yankılanmasına engel değildir. Yapacak bir şeyleri olmayan bu gibi ciddî eylem adamlarının hep başlarına geldiği gibi, bunlar, Komün sırasında Hébert'in 1793'te çıkardığı gazetenin zavallı bir karikatürü olan *Père Duchêne*'i[270] yayınlayan ve küçük Paris basınının en ünlü mensuplarından olan Vermersch adında saygıdeğer bir hasımla ilkin kişisel, ardından yazınsal bir çekişmeye girdiler. Bu sayın bay, bunların ahlâkî öfkelerine yanıt olarak, onları "dolandırıcılar ya da dolandırıcıların suç ortakları" diye adlandırdığı ve ağır küfürlerle dolu olan bir broşür yayınladı:

Her sözcük bir oturak
Üstelik boş da değil.[271]

Ve bizim otuzüç Brütüs, işte böyle bir hasımla açık kavgaya girmeyi zahmete değer buluyorlar!

Eğer bir şey kesinse, o da, derman bırakmayan savaştan sonra, Paris'teki açlıktan ve özellikle 1871'deki o feci kandökücü mayıs günlerinden sonra, Paris proletaryasının toparlanmak için uzun bir dinlenmeye gerek duyduğu ve zamansız her ayaklanma girişiminin ancak yeni ve belki de daha korkunç bir yenilgiyle sonuçlanabileceğidir. Bizim blankiciler ise farklı görüşteler. Versailles'daki monarşist çoğunluğun dağılması, bunların görüşüne göre, "Versailles'ın düşmesine, Komünün intikamının alınmasına" yolaç-

* *Möros* — Schiller'in bir şiirinde adı geçen bir kişi. —*Ed.*

maktadır. "Bunun nedeni, büyük bir tarihsel ana, sefalet içinde süründükleri ve ölüme mahkûm oldukları apaçık ortada olan halkın yenilenmiş bir güçle devrimci atılımını tekrar başlatacağı büyük bunalımlardan birine yaklaşıyor olmamızdır."

Bir başka deyişle, tekrar başlıyor, hem de derhal. "Komünün intikamının" derhal alınması umudu salt bir mülteci kuruntusu değildir, bu, onların anladıkları anlamda, yani alelacele bir devrim yapmak anlamında yapacak hiç bir şeyin bulunmadığı bir sıra, kafalarına "eylem adamları" olmayı koymuş olanlar için zorunlu bir dogmadır. Ama hepsi aynı kapıya çıkar. Nasıl olsa başlayacağına göre, "yaşam belirtilerine hâlâ sahip bütün mültecilerin durumlarını açıklığa kavuşturmalarının zamanının geldiğini" düşünüyorlar. Ve böylece, otuzüçler, kendilerinin 1) tanrıtanımaz, 2) komünist, 3) devrimci olduklarını söylüyorlar.

Bizim blankiciler bakunincilerle ortak bir temel özelliğe sahipler, o da, en uç, en aşırı eğilimi temsil etmeyi istemeleridir. Yeri gelmişken, işte bu nedenledir ki, blankiciler, amaçlar bakımından bakunincilere karşı çıkarken, araçlar bakımından çoğu kez onlarla birliktirler. Dolayısıyla sorun, tanrıtanımazcılıkta bütün ötekilerden daha radikal olmaktır. Şükür ki, bugünlerde tanrıtanımaz olmak çok kolay. Avrupa'daki işçi partilerinde tanrıtanımazcılık azçok kendiliğinden anlaşılmaktadır; bazı Avrupa ülkelerinde tanrıtanımazlık, Tanrıya inanmak her türlü sosyalizme karşıdır, ama Meryem Anaya inanmak çok başkadır ve her doğru-dürüst sosyalist doğal olarak ona inanmalıdır, diyen İspanyol bakuninicilerinkine benzese de, bu böyledir. Alman sosyal-demokrat işçilere gelince, tanrıtanımazlığın bunlar için artık yararlı olmaktan çıktığı söylenebilir; bu katıksız yadsıma onlar için geçerli değildir, çünkü bunlar Tanrıya olan her türlü inanca artık teorik olarak değil, pratik olarak karşı duruyorlar: *Tanrıyla olan işlerini tamamıyla bitirmişlerdir,* gerçek dünyada yaşıyorlar ve düşünüyorlar ve, dolayısıyla, materyalisttirler. Aynı şey herhalde Fransa için de geçerlidir. Eğer değilse, geçen yüzyılın enfes Fransız materyalist yazınının, Fransız anlayışının hem biçim ve hem de içerik olarak en heybetli ifadesini bulduğu, ve bilimin o

sıradaki düzeyi gözönüne alındığında, içerik olarak bugün bile eşi bulunmaz olan, ve biçim olarak da hâlâ aşılamamış olan yazının işçiler arasında geniş bir biçimde dağıtılmasını örgütlemekten daha basit bir şey olamaz. Ama bu bizim blankicilere uymaz. Herkesten daha radikal olduklarını göstermek için, Tanrının, 1793'teki gibi, varolmadığı buyuruldu:

"Komün, insanlığı, geçmiş sefaletin bu hayaletinden" (Tanrıdan), "bu davadan" (varolmayan Tanrı dava oluyor!) "mevcut sefaletlerinden ilelebet kurtaracaktır. — Komünde papazlara yer yoktur; her türlü dinsel gösteri, her türlü dinsel örgütlenme yasaklanmalıdır."

İnsanları *par ordre du mufti** tanrıtanımazlar haline getirmek yolundaki bu istem, Komünün iki üyesi tarafından imzalanmıştır; bunların iki şeyi keşfetmek için yeterli olanağa kesinlikle sahip bulunmaları gerekirdi: birincisi, kâğıt üzerinde her şey buyurulabilir, ama bu onun uygulanacağı anlamına gelmez; ikincisi, arzulanmayan inançları güçlendirmenin en emin yolu baskıdır; şu kadarı kesin: Tanrıya bugün hâlâ yapılabilecek en büyük hizmet, tanrıtanımazlığı zorunlu bir dogma yapmak ve dini genel olarak yasaklayarak Bismarck'ın anti-klerikal *Kulturkampf*'ını[272] da geçmektir.

Programın ikinci maddesi komünizmdir. Burada kendimizi, içerisinde yolculuk yaptığımız gemi için, Şubat 1848'de yayınlanan "Komünist Parti Manifestosu"** için, daha tanıdık bir zemin üzerinde buluyoruz. Enternasyonalden ayrılmış olan beş blankici, daha 1872 sonbaharında, bellibaşlı bütün noktalarıyla bugünkü Alman komünizminin programı olan bir sosyalist program kabul ettiler ve bu ayrılışlarını, devrim oyununa Enternasyonalin bu beş kişi tarzında katılmayı reddetmiş olmasına dayandırdılar. Blankici Fransızcaya yapılan çevirisi, örneğin aşağıdaki tümcede olduğu gibi, "Manifesto"nun üslubuna sözcüğü sözcüğüne bağlı kalınmayan yerlerde "keşke şöyle olsaydı" dedirtebilecek çok şey içeriyor olsa bile, bu otuzüçler konseyi, şimdi, bu programı, tarih konusundaki bütün materyalist görüşleriyle

* Müftü buyruğu ile. —ç.

** Bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, *1*, s. 131-168. —*Ed.*

birlikte, kabul etmişlerdir.

"Burjuvazi, köleliğin bütün biçimlerinin en son ifadesi olan emek sömürüsünü gizlemekte olan mistik peçeyi kaldırmıştır: hükümetlerin, dinlerin, ailenin, yasaların, geçmişin ve bugünün kurumlarının, burjuvazinin egemenliğini onların yardımıyla sürdürdüğü ve proletaryayı ezdiği baskı araçları oldukları, kapitalistler ile ücretli emekçilerin yalın karşıtlığı temeline dayanan bu toplumda nihayet açığa çıkmıştır."

Bunu "Komünist Manifesto", Birinci Kesim ile kıyaslayalım: "Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla perdelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü koydu. Burjuvazi, şimdiye dek saygı duyulan ve saygılı bir korkuyla bakılan bütün mesleklerin kalelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçisi durumuna getirdi. Burjuvazi, aile ilişkisindeki duygusal peçeyi yırtıp attı ve bunu salt bir para ilişkisine indirgedi", vb..*

Ama teoriyi bir yana bırakıp da pratiğe indik mi, otuzüçlerin özgül konumları ortaya çıkıyor:

"Biz komünistiz, çünkü hedefimize, olsa olsa zaferi erteleyen ve köleliği uzatan ara istasyonlarda aktarmalar yapmaksızın, uzlaşmalara girmeksizin ulaşmak istiyoruz."

Alman komünistleri komünisttirler, çünkü kendilerinin değil, tarihsel gelişimin yarattığı bütün ara istasyonların ve uzlaşmaların arasından nihaî hedefi açıkça seçmektedirler: sınıfların kaldırılması, toprak ve üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin bulunmayacağı bir toplumun kurulması. Otuzüçler komünisttirler, çünkü bunlar *kendilerinin* ara istasyonları ve uzlaşmaları atlama konusunda bir kez iyiniyete sahip olur olmaz her şeyin hallolacağını, ve, iyice inandıkları gibi, bir-iki gün içinde "başlayacak" olursa ve kendileri de başa geçecek olurlarsa, "komünizmin ertesi gün getirileceğini" sanıyorlar. Ve eğer bu derhal yapılamazsa, kendileri de komünist değildir. Sabırsızlığı inandırıcı teorik bir sav olarak ortaya sürmek ne kadar da çocukça bir saflık!

* Bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar*, *1*, s. 135 —*Ed.*

Son olarak, bizim otuzüçler "devrimcidirler". Bu açıdan, bakuninciler, büyük sözler savurmak bakımından, bir insanın yapabileceği her şeyi yapmışlardır; ama bizim blankiciler onları geçmek zorunluluğunu duyuyorlar. Ama nasıl? Lizbon'dan ve New York'tan Budapeşte'ye ve Belgrad'a kadar tüm sosyalist proletaryanın, Paris Komününün eylemlerinin *en bloc** sorumluluğunu derhal üstlendiği anımsanacaktır. Ama bizim blankiciler için bu yeterli değildir:

"Bize gelince", (Komün sırasında) "halk düşmanlarının idam edilmelerinin sorumluluğundan üzerimize düşeni üstleniyoruz" (idam edilenlerin bir listesi veriliyor), "monarşik ya da burjuva baskı araçlarını yokeden ya da savaşanları koruyan kundakçılıkların sorumluluğundan üzerimize düşeni üstleniyoruz."

Başka zamanlarda olduğu gibi, her devrimde de kaçınılmaz olarak birçok hata yapılır, ve nihayet, insanlar olayları eleştirel bir biçimde yeniden gözden geçirebilecek kadar yatışınca, kaçınılmaz olarak şu sonuca varırlar: yapılmadan kalması çok daha iyi olacak birçok şey yaptık, ve yapılsa çok daha iyi olacak birçok şeyi yapamadık, ve işte işlerin sarpa sarması bundandır. Ama Komünü kusursuz ve yanılmaz ilân etmek ve her ev yakıldığında ya da bir tutsak kurşuna dizildiğinde bunun, hakedilen bir ceza, tam da yerinde bir iş olduğunu iddia etmek ne büyük bir eleştirel tutum yoksunluğudur. Bu, mayıs ayındaki hafta boyunca kurşuna dizilen insanların, ne eksik ne fazla, kesenkes kurşuna dizilmesi gereken kimseler olduğunu, ateşe verilen evlerin, ne eksik ne fazla, kesenkes ateşe verilmesi gereken evler olduğunu iddia etmekle aynı şey değil midir? Bu, birinci Fransız Devrimi konusunda şunu söylemekle aynı şey değil midir: her boynu vurulan hakettiğini buldu, ilkin Robespierre'in boyunlarını vurdurdukları, ardından da Robespierre'in kendisi? Özünde çok iyi huylu kimselerin acımasızca gaddar görünme hevesine kapılmaları işte böyle çocukluklara neden olur.

Yeter. Mültecilerin giriştikleri bütün aptalca eylemlere ve çocuk Karl'ı (ya da Eduard'ı?)** dehşet verici gösterme

* Bir bütün olarak, toptan. —ç.

yolundaki maskaralıklara karşın, bu programda belirli bir ilerleme de görülmektedir. Bu, *Fransız işçilerinin bugünkü Alman komünizminin davasını kabullendikleri* ilk manifestodur. Üstelik bu işçiler, Fransızları, devrinin seçkin kimseleri ve Paris'i de devrimci Kudüs olarak gören bir akımdan gelmektedirler. Onların bu noktaya ulaşmaları, kuşkusuz, imza sahiplerinden biri olan ve, bilindiği gibi, Almancayı ve Alman sosyalist yazınını çok iyi bilen *Vaillant*'ın eseridir. Her türlü ulusal şovenizmin kendilerine yabancı olduğunu 1870'te tanıtlamış olan Alman sosyalist işçiler, Fransız işçilerin, bunlar Almanya'dan geliyor olsa bile, doğru teorik ilkeleri benimsiyor oluşlarını iyi bir belirti olarak görebilirler.

Haziran 1874'te Engels tarafından yazılmıştır

26 Haziran 1874 tarihli *Der Volksstaat*, n° 73'te ve F. Engels, *Internationales aus dem "Volksstaat" (1871-1875)*, Berlin, 1894'te yayınlanmıştır

İmza: *F. Engels*

** Edouard Vaillant. —*Ed.*

RUSYA'DAKİ TOPLUMSAL İLİŞKİLER ÜZERİNE[273]

("FLÜCHTLINGSLITERATUR"UN V. MAKALESİ)

BU konuda bay Tkaçov, Alman işçilere, benim Rusya'ya ilişkin olarak "en ufak bir bilgiye" bile sahip olmadığımı, "bilisizlik"ten başka bir şeye sahip olmadığımı söylüyor; bu yüzden de kendisini, işin gerçek yönünü, ve özellikle de, Rusya'da şu anda bir toplumsal devrimin niçin çok kolaylıkla, Batı Avrupa'da olduğundan çok daha kolaylıkla, yapılabileceğini onlara açıklamak zorunda hissediyor.

"Kentsel proletaryaya sahip değiliz, bu kuşkusuz doğru; ama burjuvaziye de sahip değiliz; ... işçilerimiz yalnızca *siyasal iktidara* karşı savaşmak zorunda olacaklar — *sermayenin gücü,* bizde, hâlâ yalnızca rüşeym halindedir. Ve siz bayım, pekâlâ farkındasınız ki, birincisine karşı savaşmak ikincisine karşı savaşmaktan çok daha kolaydır."[274]

Modern sosyalizmin başarmaya uğraştığı devrim, kısa-

ca, proletaryanın burjuvazi üzerindeki zaferi ve her türlü sınıf ayrımlarının yokedilmesiyle yeni bir toplum örgütlenmesinin kurulmasıdır. Bu, yalnızca bu devrimi yapacak bir proletaryayı değil, toplumun üretici güçlerini kendi ellerinde sınıf ayrımlarının kesin olarak yokedilmelerine olanak verecek kadar geliştirmiş olan bir burjuvaziyi de gerektirir. Vahşiler ve yarı-vahşiler arasında da çoğu kez sınıf ayrımları bulunmaz, ve her halk böyle bir durumdan geçmiştir. Bu durumu geri getirmek aklımızdan geçemez, çünkü toplumun üretici güçleri geliştikçe, sınıf ayrımları zorunlu olarak bu durumun bağrından ortaya çıkarlar. Ancak toplumun üretici güçlerinin belirli bir gelişkinlik düzeyinde, bizim modern koşullarımız için bile çok yüksek olan bir düzeyindedir ki, üretimi, sınıf ayrımlarının kaldırılmasının gerçek bir ilerleme olacağı, toplumsal üretim tarzında durağanlık, hatta düşme yaratmaksızın kalıcı olacağı bir düzeye çıkarmak olanaklı hale gelir. Ama üretici güçler bu gelişkinlik düzeyine ancak burjuvazinin ellerinde ulaşmıştır. Dolayısıyla burjuvazi, bu bakımdan da, sosyalist devrimin proletaryanın kendisi kadar zorunlu bir önkoşuludur. Şu halde, proletaryası olmasa *bile,* burjuvazi *de* olmadığı için, böyle bir ülkede bu devrimin daha kolay yapılabileceğini söyleyen kimse, olsa olsa, sosyalizmin alfabesini hâlâ öğrenmesi gerektiğini tanıtlar.

Rus işçilerinin —ve bu işçiler, bay Tkaçov'un kendisinin de söylediği gibi, "toprak emekçileridirler ve bu durumlarıyla proleter değil, *mülk sahibidirler*"— bu yüzden işleri daha kolaydır, çünkü bunlar sermayenin gücüne karşı değil, "yalnızca siyasal iktidara karşı", Rus devletine karşı savaşmak zorundadırlar, ve bu devlet, "ancak uzaktan bakınca bir güç olarak görünür; ... halkın iktisadî yaşamında hiç bir köke sahip değildir; herhangi bir zümrenin çıkarlarını temsil etmez. ... Sizin ülkenizde devlet hayalî bir güç değildir. Her iki ayağı ile de sermayeye dayanır; belirli iktisadî çıkarları kendi içinde (!!) temsil eder. ... Bizim ülkemizde ise, durum bunun tam tersidir — bizim toplum biçimimiz, varlığını, devlete, deyim yerindeyse, havada asılı duran bir devlete, mevcut toplum düzeniyle ortak hiç bir şeyi bulunmayan ve kökleri bugünde değil, geçmişte olan bir

devlete borçludur."

İktisadî çıkarların, bir *organ* edinmek için, kendi yarattıkları devleti gereksindikleri yolundaki kafa karıştıran kavramlar üzerinde, ya da Rus "toplum biçiminin" (ki, elbette, köylülerin ortak mülkiyetini de içermek zorundadır) varlığını devlete borçlu olduğu yolundaki cüretkâr iddia üzerinde, ya da bu aynı devletin, bizzat kendi yaratmış olması gereken mevcut toplum düzeniyle "ortak hiç bir şeyi olmadığı" biçimindeki çelişki üzerinde zaman yitirmeyelim. Daha çok, tek bir zümrenin bile çıkarlarını temsil etmeyen bu "havada asılı duran devlet"i incelemeye geçelim hemen.

Avrupa Rusyası'nda köylüler 105 milyon desiyatin, soyluluk ise (burada büyük toprak sahiplerini kısaca böyle adlandıracağım) 100 milyon desiyatin toprağa sahiptir, ki bunun da yaklaşık yarısı, herbiri ortalama 3.300 desiyatine sahip 15.000 soyluya aittir. Dolayısıyla, köylülerin toprakları, soylularınkinden pek az bir farkla daha büyüktür. Görüyorsunuz ya, ülkenin yarısına sahip olmalarını sağlayan devletin varolmasında soyluların en ufak bir çıkarı yoktur! Devam edelim. Köylüler, kendi sahip oldukları yarıdan, yılda 195 milyon ruble toprak vergisi ödüyorlar, soylular ise 13 milyon! Soyluların toprakları köylülerinkinden ortalama iki kat daha verimlidir, çünkü angarya yükümlülüklerinin taksitlere bağlanarak tasfiyesi sırasında, devlet, köylülerden toprakların yalnızca çoğunu değil, en iyi kısmını da alıp soylulara verdi, ve köylüler bu en kötü topraklar için soylulara en iyi toprağın fiyatını ödemek zorunda kaldılar.* Ve Rus soyluluğunun, Rus devletinin varolmasında hiç bir çıkarı yoktur!

Köylüler —yığınlar halinde— *taksitlerle* çok perişan ve tümüyle dayanılmaz bir duruma düşürülmüşlerdi. Yalnızca topraklarının en büyük ve en iyi kısımları ellerinden alınmakla kalınmamıştır; öyle ki ülkenin bütün verimli kesimlerinde köylü toprağı —Rusya'daki tarımsal koşullar altında—, ondan bir geçim sağlayabileceklerinden çok daha

* Hükümetin kendisine düşman olan soyluluğu yoketmek ve köylüleri kendi yanına çekmek istediği Polonya bu bakımdan bir istisnadır. ["*Der Volksstaat*"ta yayınlanan metne konan not; *1875 ve 1894 baskılarında yer almamıştır.*]

küçüktür. Bu toprak için kendilerinden, devlet tarafından ödünç verilen ve şimdi devlete bunun faizlerini ve taksitlerini ödemek zorunda oldukları çok yüksek bir fiyat alınmakla kalınmamıştır. Toprak vergisinin hemen tüm yükü, soylular bundan neredeyse tamamen kaçınırlarken, onların sırtına yüklenmekle kalınmamıştır — öyle ki, toprak vergisi, tek başına, köylü topraklarının toprak rantı değerinin tamamını ve daha fazlasını kapsamaktadır ve köylünün yapmak zorunda olduğu ve şimdi sözünü edeceğimiz bütün öteki ödemeler, gelirinin ücreti temsil eden bölümünden yapılan dolaysız kesintiler olmaktadır. Hayır, toprak vergisinin, devlet tarafından ödünç verilmiş olan paranın faiz ve taksit ödemelerinin üzerine, son zamanlarda yerel yönetimler kurulduğundan beri, bir de eyalet ve ilçe vergileri binmektedir. Bu "reform"un en bellibaşlı sonucu, köylü için getirilen yeni vergi yükleri olmuştur. Devlet, gelirlerinin tümünü alıkoymuş, ama harcamalarının büyük bir kısmını eyaletlere ve ilçelere aktarmış, ve bunun karşılanması için yeni vergiler getirilmiştir; ve Rusya'da üst zümreler hemen tümüyle vergi dışı tutulurken, köylünün neredeyse her şeyi ödemesi kuraldır.

Bu durum tefeci için sanki özellikle yaratılmıştır, ve Rusların düşük düzeyde ticaret yapmakta neredeyse eşit bulunmaz yetenekleriyle birlikte, iş yapmak için elverişli koşullardan ve bundan ayrılmayan vurgunculuktan eksiksiz yararlanmak için —Peter I bundan çok önceleri, bir Rusun üç Yahudiye bedel olduğunu söylemiştir— tefeci her yerde boygöstermektedir. Vergilerin vadesi yaklaşınca, tefeci, kulak —çoğu kez aynı köy topluluğunun zengin köylüsü— ortaya çıkar ve nakit para teklif eder. Köylü bu paraya ne pahasına olursa olsun sahip olmak zorundadır ve tefecinin koşullarını itirazsız kabul etmek zorundadır. Ama bu onu olsa olsa daha da güç bir durumda bıraktığından, gittikçe daha çok nakit para gerekir. Hasat zamanı tahıl tüccarı gelir; para gereksinmesi, köylüyü, kendisinin ve ailesinin geçimi için gerekli olan tahılın bir kısmını satmak zorunda bırakır. Tahıl tüccarı, fiyatları düşüren asılsız söylentiler yayar, düşük bir fiyat öder ve bu ödemenin bir kısmını da çoğu kez her türden pahalı mallarla yapar; çünkü Rusya'da aynî ödeme sis-

temi de oldukça gelişkindir. Rusya'nın büyük tahıl ihracatının doğrudan doğruya köylü nüfusun açlığına dayandığı çok açıktır. Köylüyü sömürmenin bir başka yöntemi de şudur: bir spekülatör hükümetten uzun bir süre için devlet arazisi kiralar ve gübre gerektirmeden iyi ürün verdiği süreçe onu kendisi işler; sonra küçük parçalara böler ve bu yorgun toprağı, kendi topraklarından elde ettikleri gelirle geçinemeyen civar köylülere yüksek kiralarla kiralar. Tıpkı yukardaki İngiliz aynî ödeme sistemi gibi, burada da, tıpı tıpına İrlandalı aracıyı görüyoruz. Kısacası, burjuva toplumunun bozulmamış vahşiliğine karşın, kapitalist asalaklığın bu kadar geliştiği, ağlarını Rusya'daki kadar tüm ülkenin, tüm halkın üzerine gerdiği ve ördüğü bir ülke yoktur. Ve bütün bu köylü kanı emicilerinin, yasaları ve mahkemeleri bunların temiz ve kârlı işlerini koruyan Rus devletinin varoluşunda hiç bir çıkarları olmuyor! Son on yılda esas olarak demiryolları sayesinde duyulmamış bir çabuklukla gelişmiş olan ve son başdöndürücü yıllarda ötekilerle birlikte güle oynaya "gümbürdeyen" Petersburg'un Moskova'nın, Odessa'nın büyük burjuvazisi, yaptıkları işin tamamı köylülerin sefaleti üzerine kurulmuş olan tahıl, kenevir, keten ve donyağı ihracatçıları, salt devletin kendilerine sağladığı koruyucu gümrük vergileri sayesinde varolabilen tüm Rus büyük sanayii — nüfusun önemli ve hızla büyüyen bütün bu unsurlarının Rus devletinin varoluşunda hiç bir çıkarları yok mu? Hadi, Rusya'yı kasıp kavuran ve yağmalayan ve burada gerçek bir toplumsal zümre oluşturan sayısız memur ordusunu saymayalım. Ama bay Tkaçov Rus devletinin "halkın iktisadî yaşamında hiç bir köke sahip" olmadığı, "herhangi bir zümrenin çıkarlarını temsil" etmediği, "havada asılı durduğu" yolunda bize güvence verirken, sanırım havada asılı duran Rus devleti değil, daha çok Bay Tkaçov'un kendisidir.

Rus köylülerinin içinde bulundukları durumun serflikten kurtulduklarından beri dayanılmaz bir hal aldığı ve bunun daha uzun bir süre devam ettirilemeyeceği, ve eğer bir başka nedenle değilse bile, salt bu nedenle, Rusya'da bir devrimin yakın olduğu açıktır. Sorun yalnızca şudur: bu devrimin sonucu ne olabilir, ne olacaktır? Bay Tkaçov bunun bir toplumsal devrim olacağını söylüyor. Bu katıksız bir to-

tolojidir. İktidara yeni bir sınıfı getirmesiyle ve ona toplumu kendisine göre yeniden biçimlendirme olanağı vermesiyle, her gerçek devrim toplumsaldır. Ama o, bunun, sosyalist bir devrim olacağını, bunun Batı Avrupa sosyalizminin hedeflediği toplum biçimini Rusya'ya getireceğini söylüyor, hem de Batıda bunu bizler yapmazdan önce — o da, hem proletaryanın ve hem de burjuvazinin ancak şurada burada görüldüğü ve aşağı bir gelişkinlik aşamasında bulunan bir toplum koşullarında. Ve bu olanaklıymış, çünkü Ruslar, deyim yerindeyse, sosyalizm için yaratılmışlardır ve artellere ve toprak üzerinde ortak mülkiyete sahiptirler.

Bay Tkaçov'un şöyle bir değindiği, ama Herzen'in zamanından beri birçok Rus için gizemli bir rol oynamış olduğundan ötürü buraya aldığımız artel, Rusya'da, avcı kabilelerde avlanma anında gördüğümüz yaygın bir ortaklık biçimi, özgür işbirliğinin en basit biçimidir. Bu sözcük ve içeriği, Slav değil, Tatar kökenlidir. Her ikisine de, bir yanda Kırgızlar, Yakutlar vb. arasında, öte yanda da Lapplar, Samoyedler ve öteki Fin halkları arasında raslanır.* Artelin Güney-Batıda değil de, Finlilerle ve Tatarlarla temas sonucu ilkin Kuzey ve Doğuda gelişmesinin nedeni budur. Sert iklim, çeşitli türden sınaî faaliyeti zorunlu kılmakta ve böylece kentsel gelişmenin ve sermayenin yokluğunun yerini, elden geldiğince, işbirliğinin bu biçimi almaktadır. Artelin en tipik özelliklerinden biri olan üçüncü kişilere karşı üyelerin kolektif sorumluluğu, başlangıçta, eski Cermenlerdeki zilyetlik [*Gewere*] gibi, kan bağlarına, kan davasına, vb. dayanıyordu. Ayrıca Rusya'da, artel sözcüğü, yalnızca her türden kolektif faaliyet için değil, kolektif kurum için de kullanılır. *Borsa* da bir arteldir. Emekçi artellerinde, her zaman, saymanlık, defter tutma vb. ve gerektiği kadarıyla işletmecilik işlevlerini yerine getiren bir amir (*Starosta*, kıdemli) seçilir ve özel bir ücret alır. Bu gibi arteller şunlar için kurulur:

1. iş bittikten sonra dağıtılan geçici girişimler için;
2. tek ve aynı işi yapan üyeler için, örneğin hamallar, vb.;

* Artel konusunda, öteki şeyler yanında, bkz: *Sbornik materialav ob Arteljach v Rossiji* ["Rusya'daki Arteller üzerine Materyal Derlemesi"], St. Petersburg 1873, Kısım I. [*Engels'in notu.*]

3. sözcüğün tam anlamıyla sınaî olan sürekli girişimler için.

Bunlar bütün üyeler tarafından imzalanan bir sözleşmeyle kurulur. Bu üyeler, örneğin peynircilikte ve balıkçılıkta (ağlar, kayıklar vb. için) sık sık olduğu gibi, gerekli sermayeyi biraraya getiremeyecek olurlarsa, artel, eksik olan miktarı yüksek faizle ödünç veren ve sonra da bu işten gelen kârın büyük bir kısmını cebe atan tefeciye yem olur. Ama kendilerini ücretli emekçiler olarak toptan bir işverene kiralayan arteller daha da utanmazca sömürülürler. Kendi sınaî uğraşlarını kendileri yönetirler ve böylelikle kapitalisti nezaret etme masraflarından kurtarırlar. İşveren, üyelere, içinde oturacakları kulübeleri kiralar ve ödünç olarak geçim araçları verir, bu da en rezil aynî ödeme sistemine yolaçar. Arşangel guberniyasındaki ormancıların ve katrancıların ve Sibirya'daki birçok uğraşların vb. durumu budur (bkz: Flerovski, *Polozenie robocago klassa v Rossiji* ["Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu"], St. Petersburg 1869). Dolayısıyla artel, burada, ücretli emekçinin kapitalist tarafından sömürülmesini oldukça *kolaylaştırmaya* yaramaktadır. Öte yandan, bizzat kendileri ortaklığa üye *olmayan* ücretli emekçiler çalıştıran arteller de vardır.

Artelin, kendiliğinden ortaya çıkmış ve, bu yüzden de, hâlâ çok azgelişmiş, ve bu haliyle de, ne yalnızca Rusya'ya, hatta ne de yalnızca Slavlara özgü bir kooperatif dernek olduğu görülüyor. Bu gibi dernekler, onlara gerek duyulan her yerde kurulurlar. Örneğin daha da çeşitli biçimler aldıkları İsviçre'de sütçüler arasında, İngiltere'de balıkçılar arasında. Kırklarda onca Alman demiryollarını döşemiş olan Silezyalı demiryolu işçileri, eksiksiz arteller içinde örgütlenmişlerdir. Bu biçimin Rusya'da egemen oluşunun, Rus halkı arasında güçlü bir birliktelik güdüsünün varlığını tanıtladığı doğrudur, ama bu, onların, bu güdünün yardımıyla, artelden doğrudan doğruya sosyalist toplum düzenine atlayabileceklerini tanıtlamaktan çok uzaktır. Bunun için, her şeyden önce, artelin kendisinin gelişebilecek durumda olması, gördüğümüz gibi işçiden çok sermayeye hizmet eden ilkel biçiminden sıyrılması, ve *hiç değilse* Batı Avrupa'nın kooperatif derneklerinin düzeyine ulaşması gerekir. Ama Bay Tka-

çov'a bir kez olsun inanacak olursak (ki bütün bu yukardakilerden sonra bu, elbette tehlikeli olmaktan da öte bir şeydir) durum hiç de böyle değildir. Tersine, kendi bakış açısını iyice ortaya koyan bir böbürlenmeyle şöyle güvence veriyor:

"Son zamanlarda Rusya'ya yapay bir biçimde aktarılmış olan Alman (!) modeline dayanan kooperatif ve kredi derneklerine gelince, bunlar işçilerimizin çoğunluğu tarafından tam bir kayıtsızlıkla karşılanmış ve hemen her yerde başarısızlıkla sonuçlanmışlardır."

Modern kooperatif dernek, hiç değilse, büyük sanayii kendi hesabına kârlı bir biçimde işletebileceğini tanıtlamıştır (Lancashire'daki iplikçilik ve dokumacılık). Artel ise, şimdiye dek yalnızca bunu yapamamakla kalmamış, eğer daha fazla gelişmeyecek olursa, büyük sanayi tarafından da zorunlu olarak yok edilecektir.

Rus köylülerinin ortak mülkiyeti, Prusya hükümeti danışmanı Haxthausen tarafından 1845'te keşfedildi ve sanki olağanüstü bir şeymiş gibi bütün dünyaya duyuruldu, oysa Haxthausen kendi memleketi Westphalia'da bugün bile bunun kalıntılarını yeterince bulabilirdi ve, hatta bir hükümet görevlisi olarak, bunları yeterince bilmek onun görevinin bir parçasıydı.[275] Kendisi de bir Rus toprak sahibi olan Herzen de, kendi köylülerinin toprağa ortaklaşa sahip olduklarını ilk kez Haxthausen'den öğrendi, ve bu olguyu Rus köylülerini, sosyalizmin gerçek taşıyıcıları diye, sosyalizmi ilkin yapay olarak edinme cenderesinden geçmek zorunda olan yaşlanmış, çürümüş Batı Avrupa işçilerinin tersine, doğuştan komünistler diye tanımlamak için kullandı. Bu bilgi Herzen'den Bakunin'e ulaştı, ve Bakunin'den de Bay Tkaçov'a. Bu sonuncusuna kulak verelim:

"Bizim halkımız ... büyük bir çoğunlukla ... ortak mülkiyet ilkeleriyle doludur; deyim yerindeyse, içgüdüsel olarak, geleneksel olarak, komünisttir. Kolektif mülkiyet düşüncesi, bugün, Rus halkının tüm dünya görüşü ile" (Rus köylüsünün dünyasının nereye kadar uzandığını şimdi göreceğiz) "öylesine içiçe geçmiştir ki, hükümet, bu düşüncenin 'iyi düzenlenmiş' bir toplum ilkeleriyle bağdaşmaz olduğunu anlamaya başlar ve, bu ilkeler adına, bireysel mülkiyet dü-

şüncesini halkın bilincine ve yaşamına zorla sokmak isterse, bunu ancak süngü ve kırbaçla başarabilir. Buradan da açıkça görülüyor ki, bilisizliğine karşın, halkımız, sosyalizme, daha eğitilmiş oldukları halde Batı Avrupa halklarından çok daha yakındır."

Aslında ortak toprak mülkiyeti, Hindistan'dan İrlanda'ya kadar düşük bir gelişkinlik düzeyindeki bütün İndo-Cermen halklarda, hatta Hint etkisi altında gelişmekte olan örneğin Java'daki Malayalılarda raslanan bir kurumdur. Daha 1608'de, henüz istila edilmiş olan Kuzey İrlanda'da, yasal olarak yerleşmiş bulunan ortak toprak mülkiyeti, İngilizlere toprağı sahipsiz ilân etmeleri ve dolayısıyla Saray tarafından zoralımı için bahane yaratmıştır. Hindistan'da günümüze kadar uzanan çok çeşitli ortak mülkiyet biçimleri varolagelmiştir. Almanya'da bu geneldi; orada burada ortak toprak kalıntılarına hâlâ raslanmaktadır; ve bunun uzak geçmişteki izlerine, ortak toprakların geçici olarak bölünmelerine, vb. de hâlâ raslanmaktadır, özellikle dağlık yörelerde. Eski Alman ortak mülkiyetine ilişkin olarak daha kesin ve ayrıntılı kaynaklar için, bu sorun konusunda birer klasik olan *Maurer*'in yazılarına başvurabilir. Polonya ve Küçük Rusya da dahil, Batı Avrupa'da, toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında, bu ortak mülkiyet tarımsal üretim için bir ayakbağı, bir engel haline geldi ve gittikçe daha çok tasfiye edildi. Büyük Rusya'da (yani asıl Rusya'da) ise, bugüne kadar yaşamıştır, ve bu da, her şeyden önce, tarımsal üretimin ve kırsal bölgelerde buna tekabül eden toplumsal koşulların burada hâlâ çok az gelişmiş olduğunu tanıtlar, ki durum gerçekten de budur. Rus köylüsü yalnızca kendi köy topluluğunda yaşar ve varlığı oradadır; bunun dışında kalan dünya, kendisi için, ancak onun bu kendi köy topluluğuna müdahalesi oranında vardır. Durum öylesine böyledir ki, Rusya'daki "*mir*" sözcüğü bir yandan "dünya", öte yandan da "köylü topluluğu" anlamına gelir. *Ves' mir*, bütün dünya, köylü için, topluluk üyelerinin toplantısı anlamına gelir. Şu halde, Bay Tkaçov, Rus köylüsünün "dünya görüşü"nden sözederken, besbelli ki, Rusça *mir* sözcüğünü yanlış çevirmektedir. Tek tek toplulukların bütün ülkede benzer, ama ortak olmanın tamamen tersi çıkarlar yaratarak böylesine tamamen

yalıtılmış oluşları, *Doğu despotizminin* doğal temelidir, ve Hindistan'dan Rusya'ya kadar, bu toplum biçimi, egemen olduğu her yerde, her zaman bunu yaratmış ve kendisini hep onunla tamamlamıştır. Yalnızca genel olarak Rus devleti değil, onun özgül biçimi olan çarlık despotizmi bile, havada asılı duracağı yerde, Bay Tkaçov'a göre onunla "ortak hiç bir şeyi olmayan" Rus toplumsal koşullarının zorunlu ve mantıksal ürünüdür! Rusya'nın *burjuva* doğrultuda daha da gelişmesi, burada da, Rus hükümetinin "süngülerle ve kırbaçla" müdahalesini gerektirmeksizin, ortak mülkiyeti azar azar yokedecektir. Ve bu, burada, daha da geçerlidir, çünkü ortak mülkiyette bulunan toprak, Rusya'da, ürünün bölüşülmesine olanak tanıyan ve, Hindistan'ın bazı yörelerinde hâlâ olduğu gibi, köylüler tarafından ortaklaşa ekilmemektedir; tersine, toprak, zaman zaman, çeşitli aile başları arasında paylaşılmakta ve bunlardan herbiri kendisine düşen toprağı kendi başına ekmektedir. Bunun sonucu olarak, topluluk üyeleri arasında, gönenç düzeyi bakımından, büyük farklılıkların belirmesi olanaklıdır, ve bu durum fiilen vardır. Bunlar arasında, hemen her yerde, tefecilik yapan ve köylü yığınlarının kanını emen birkaç zengin köylü —şurada burada milyonerler— vardır. Bunu kimse Bay Tkaçov'dan daha iyi bilmez. Alman işçilerini, "kolektif mülkiyet düşüncesinin" Rus köylülerinden, bu içgüdüsel, geleneksel komünistlerden, ancak süngü ve kırbaçla sökülüp atılabileceğine inandırmayı isterken, Rusça broşürünün 15. sayfasında ise şöyle yazıyor:

"Köylüler arasında, bir *tefeciler* (*kulakov*) sınıfı, köylülerin ve soyluların topraklarını *satınalanlar* ve *kiralayanlar* sınıfı boy gösteriyor — bir köylü aristokrasisi."

Bunlar, yukarda daha ayrıntılı bir biçimde anlattıklarımızla aynı türden kan emicilerdir.

Ortak mülkiyete en ağır darbeyi indiren, gene feodal yükümlülüklerin tasfiyesi olmuştur. Toprağın en büyük ve en iyi kısmı soyluluğa verilmiş, köylüye ise geçimine zar-zor yeten, çoğu kez yetmeyen, bir miktar kalmıştır. Buna ek olarak, ormanlar da soylulara verilmiştir; köylü, yakıt, aletler ve inşaat için eskiden hiç bir şey ödemeksizin edinebildiği odunu, şimdi, satınalmak zorundadır. Böylece köylünün, kendi evinden, ve onu işleyecek araçlara ve ortalama

olarak bir hasattan öteki hasata kadar kendisini ve ailesini geçindirebileceği yeterli miktarına sahip olmadığı kupkuru toprağından başka bir şeyi yoktur. Bu koşullar altında ve vergilerin ve tefecilerin baskısı altında, toprak üzerindeki ortak mülkiyet artık bir nimet değil, bir ayakbağı olur. Köylüler, geçimlerini gezgin emekçiler olarak kazanmak üzere, aileleriyle birlikte ya da onlar olmaksızın, topraklarını geride bırakarak ondan kaçmaktadırlar.*

Görülüyor ki, ortak mülkiyet, Rusya'da, serpilme dönemini çoktan geçmiştir ve her bakımdan dağılmaya doğru gitmektedir. Bununla birlikte, eğer bunun için koşullar olgunlaşıncaya kadar yaşayacak olursa, ve eğer köylülerin toprağı artık tek tek değil, kolektif olarak işleyebilecekleri bir biçimde gelişebilme yeteneğinde olduğunu gösterecek olursa**, bu toplum biçimini daha üst bir biçime ulaştırma, Rus köylüsünün burjuva küçük mülkiyeti ara aşamasından geçmesine gerek kalmaksızın onu bu daha üst biçime ulaştırma olasılığı kuşkusuz vardır. Ama bu, ancak, ortak mülkiyet tamamıyla parçalanmazdan önce, Batı Avrupa'da, Rus köylüsüne böyle bir geçiş için gerekli önkoşulları, özellikle tüm tarımsal sistemine zorunlu olarak bağlı bulunan devrimi yapması için gerekli olan maddî koşulları yaratacak bir proleter devrimi başarıyla yapılırsa olanaklıdır. Dolayısıyla Bay Tkaçov'un Rus köylüsünün, "mülk sahibi" olsa bile, "sosyalizme" Batı Avrupa'nın mülksüz işçilerinden "daha yakın" olduğunu söylemesi, koskoca bir palavradır. Tam tersine, Rus ortak mülkiyetini hâlâ kurtarabilecek ve ona yeni, gerçekten geçerli bir biçim alma olanağını tanıyacak bir şey varsa, o da Batı Avrupa'daki bir proleter devrimidir.

Bay Tkaçov, siyasal devrimi, iktisadî devrimi aldığı kadar hafife alıyor. Rus halkı, diyor, köleliğe karşı şimdi "din-

* Köylülerin durumu konusunda, ötekiler arasında, tarımsal üretim konusundaki hükümet komisyonunun resmî raporuna (1873), ve ayrıca, Skaldin, *W. zacholusti i w Stolice* ["Issız Taşrada ve Başkentte"], St. Petersburg 1870'e bakınız; ikincisi liberal bir tutucu tarafından yazılmıştır. [*Engels'in notu.*]

** 1863 ayaklanmasıyla soyluluğun büyük ölçüde yıkıma uğradığı Polonya'da, özellikle Grodno guberniyasında, köylüler, şimdi, sık sık soyluların malikânelerini satınalmakta ya da kiralamakta ve bunları parçalamaksızın *kendi ortak hesaplarına* işlemektedirler. Ve bu köylüler yüzyıllardır ortak mülkiyete sahip olmamışlardır ve Büyük Rus'lardan olmayıp, Polonyalı, Letonyalı ve Beyaz Rus'turlar. [*Engels'in notu.*]

sel tekkeler ... vergi ödemeyi reddetme ... haydut çeteleri" (Alman işçileri, buna göre, Schinderhannes'in* Alman sosyal-demokrasisinin babası olduğunu öğrenmekten memnun olacaklardır) "... kundakçılık ... isyanlar" biçiminde "durmaksızın protestoda bulunuyor ... ve dolayısıyla Rus halkına içgüdüsel devrimci denebilir." Ve böylece, Bay Tkaçov, "gerekli olan tek şeyin, halkımızın bağrında kaynaşıp duran bütün birikmiş acıları ve hoşnutsuzluğu birkaç yerde aynı anda harekete geçirmek olduğundan" emindir. O zaman "devrimci güçlerin birliği *kendiliğinden* sağlanacak, ve savaş ... halkın davasının lehine sonuçlanmak zorunda kalacaktır. Pratik zorunluluk, nefsini koruma güdüsü" o zaman, tamamıyla kendiliğinden, "protestoda bulunan köy toplulukları arasında sağlam ve çözülmez bir ittifak" sağlayacaktır.

Bir devrimi bundan daha kolay ve daha hoş bir biçimde kavramak olanaksız. Çıkıp üç ya da dört yerde aynı anda ateş etmeye başlıyorsun ve "içgüdüsel devrimci", "pratik zorunluluk" ve "nefsini koruma güdüsü", işin gerisini, "kendiliklerinden" getiriyorlar. Madem bu kadar kolaydı da, niçin devrim çok önceleri yapılmadı, halk kurtarılmadı ve Rusya örnek sosyalist ülke haline dönüştürülmedi, akıl alır şey değil.

Aslında sorun bambaşka. Rus halkı, bu içgüdüsel devrimci, *soyluluğa* karşı ve tek tek hükümet görevlilerine karşı gerçekten de birbirinden kopuk sayısız köylü ayaklanmalarına girişmiştir, ama sahte bir çarın başa geçmesi ve taht üzerinde hak iddia etmesi dışında, *çara karşı asla.* Katerina II zamanındaki son büyük köylü ayaklanması, ancak Yemelyan Pugaçov'un, aslında karısı tarafından öldürülmeyip tahtından indirilerek zindana atılan ve oradan kaçmış bulunan Peter III'ün yerine onun kocası olduğunu iddia etmesi üzerine mümkün olmuştur. Tersine çar, Rus köylüsünün yeryüzündeki tanrısıdır: *Bog vysok, Car daljok* —Tanrı yüksekte, çar da uzaktadır— dara düştüğünde söylediği budur. Köylü halk yığınlarının, özellikle feodal yükümlülüklerin tasfiyesinden beri, onları hükümete ve çara karşı da savaşmaya gittikçe daha çok zorlayan bir duruma düşürül-

* Ünlü bir Alman haydudu olan Jhann Bückler'in takma adı. —*Ed.*

dükleri doğrudur; ama Bay Tkaçov "içgüdüsel devrimci" masalını gidip başka yerde okutsun.

Ve Rus köylü yığınları bu kadar içgüdüsel devrimci olsalar *bile*, devrimlerin tıpkı çiçekli bir basma ya da bir çaydanlık ısmarlar gibi ısmarlanabileceğini düşünsek *bile* — o zaman bile, sorarım, oniki yaşını aşkın bir kimse, devrimin buradaki kadar çocukça bir yol izleyeceğini düşünebilir mi? Ve ayrıca anımsayınız ki, bu, Bakunin'in modeline dayanılarak yapılan ilk devrimin —1870 İspanyol devriminin— onca parlak bir biçimde başarısızlığa uğramasından sonra yazılmıştır. Orada da, birkaç yerde aynı zamanda başlattılar. Orada da, pratik zorunluluğun ve nefsini koruma güdüsünün protestoda bulunan topluluklar arasında kendiliğinden sağlam ve çözülmez bir ittifak sağlayacağı hesaplanmıştı. Ama ne oldu? Her köy topluluğu, her kent, yalnızca kendisini savundu; karşılıklı yardımlaşma diye bir şey yoktu, ve Pavia, topu topu üçbin insanla, onbeş gün içinde, kentleri peşpeşe altetti ve bu anarşist gösterinin tümüne son verdi. (Bkz: bunun ayrıntılarıyla anlatıldığı *Bakuninciler İş Başında* adlı yazım.)

Rusya, kuşkusuz ki, bir devrimin arifesindedir. Malî durumu aşırı bir karışıklık içindedir. Vergiler daha fazla artırılamıyor, eski devlet borçlarının faizleri yeni borçlarla ödeniyor, ve her yeni borç daha büyük güçlüklerle karşılaşıyor; para artık ancak demiryolları yapma bahanesiyle bulunabiliyor! Yılların yöntemi tepeden tırnağa yozlaşmış, memurlar maaşlarından çok hırsızlıkla, rüşvetle ve zorbalıkla geçiniyorlar. Tüm tarımsal üretim —Rusya için en gerekli olan şey— 1861 tarihli tasfiye ile tamamıyla kargaşalık içine sokulmuş; büyük toprak sahipleri yeterli işgücüne sahip değiller, vergilerin altında ezilen ve tefeciler tarafından iliklerine kadar sömürülen köylülerin toprağı yok, tarımsal üretim yıldan yıla düşüyor. Bu, tamamen, keyfiliğini biz Batılıların aklımıza dahi getiremeyeceğimiz bir Doğu despotizmi tarafından büyük güçlükle ve ancak görünüşte birarada tutuluyor; aydınlanmış sınıfların ve özellikle hızla gelişen başkent burjuvazisinin düşünceleriyle her gün biraz daha gözle görülür bir çelişkiye düşmekle kalmayan, bir gün liberalizme ödün veren, ve ertesi gün, korkarak, bunları tekrar geri alan

ve böylece kendisini gittikçe daha çok iflâsa sürükleyen bugünkü taşıyıcısının şahsında yolunu şaşırmış bir despotizm. Bütün bunlarla birlikte, başkentte yoğunlaşmış olan ulusun aydınlanmış tabakaları arasında, bu durumun sürdürülemeyeceğinin ve bir devrimin yaklaşmakta olduğunun gittikçe farkedilmesi ve bu devrimin engebesiz anayasal bir kanala aktarılabileceği yanılgısı. Burada bir devrimin bütün koşulları biraraya gelmiştir; başkentin üst sınıfları tarafından, hatta belki de hükümetin kendisi tarafından başlatılan, köylüler tarafından derhal daha ileriye, ilk anayasal evrenin ötesine götürülmesi gereken bir devrim; tüm Avrupa gericiliğinin en son ve bugüne dek sağlam kalmış son sığınağını bir darbede yıkacağından tüm Avrupa için çok büyük önem taşıyan bir devrim. Bu devrim kesinlikle yaklaşmaktadır. Ancak iki olay onu geciktirebilir: Türkiye'ye ya da Avusturya'ya karşı, para ve sağlam ittifaklar gerektiren başarılı bir savaş, ya da — mülk sahibi sınıfları gerisin geriye hükümetin kollarına atacak zamansız bir ayaklanma girişimi.

Nisan 1875'te Engels tarafından yazılmıştır

16, 18, ve 21 Nisan 1875 tarihli *Der Volksstaat*, n° 43, 44 ve 45'te, ve ayrı bir broşür olarak da, F. Engels, *Soziales aus Rußland*, Leipzig 1875'te; ve ayrıca F. Engels, *Internationales aus dem "Volksstaat". (1871-1875)*, Berlin 1894 başlıklı kitapta yayımlanmıştır

İmza: *F. Engels*

"RUSYA'DAKİ TOPLUMSAL İLİŞKİLER"E SONSÖZ[273]

Söze, Bay Pyotr Tkaçov'un, sözcüğün tam anlamıyla bir bakuninci, yani bir anarşist olmayıp, bir "blankici" olma iddiası taşıdığını belirten bir düzeltme ile başlamalıyım. Bu hata çok doğaldı, çünkü adı geçen bay, zamanın Rus mülteci âdetleri uyarınca, Batı Avrupa'ya, Rus mültecilerinin tümüyle dayanışma içinde olduğunu duyurmuş ve kendisine ait bir broşürde,[274] benim eleştirime karşı, Bakunin ve ortaklarını sanki bu eleştiri kişi olarak kendisine yöneltilmişçesine savunmuştu.

Benimle giriştiği polemikte savunduğu Rus komünist köy topluluğuna ilişkin görüşler, aslında Herzen'in görüşleriydi. Bir devrimci olarak abartılan pan-slavist bir yazar olan Herzen, Haxthausen'in *Rusya İncelemeleri*'nden, kendi malikânesindeki serflerin özel mülkiyete sahip olmayıp ekili toprakları ve meraları zaman zaman aralarında tekrar paylaştırdıklarını öğrenmişti. Kurgu yazarı olarak, çok geçmeden herkesin öğrendiği şeyi, toprak üzerindeki ortak mülkiyetin ilkel zamanlarda Cermenler, Keltler ve Hintliler, kısacası bütün Indo-Avrupalı halklar arasında egemen olan, Hindistan'da hâlâ varolan, İrlanda ve İskoçya'da daha yakın geçmişte zorla yokedilmiş olan ve Almanya'da bugün bile şurada burada hâlâ görülen ve aslında gelişmenin belli bir aşamasında, bütün halklar için ortak bir olgu olan ve ölmekte olan bir tasarruf biçimi olduğunu öğrenmesine gerek yoktu. Ama olsa olsa sözde-sosyalist bir pan-slavist olarak, köy topluluğunu, tamamıyla yozlaşmış ve eskimiş Batıyı gerektiğinde silah zoruyla gençleştirmekle ve yeniden hayata getirmekle görevli kendi "kutsal" Rusya'sını ve onun bu görevini, çürümüş Batıya daha da parlak bir biçimde göstermenin bir bahanesi olarak gördü. Bir işe yaramaz hale gelmiş Fransızların ve İngilizlerin bütün çabalamalarına karşın yapamadıkları şey, Rusların kendi ülkesinde hazır duruyordu.

"Köy topluluğunu muhafaza etmek ve kişiye özgürlük vermek, ulusal birliği koruyarak köyün özyönetimini kentlere ve tüm devlete kadar genişletmek — Rusya'nın geleceğini ilgilendiren sorun, yani çözümü Batılıların zihinlerini meşgul eden ve kurcalayan toplumsal çatışkı sorunu işte budur." (Herzen, Linton'a Mektuplar.)[276]

Dolayısıyla, Rusya hâlâ siyasal bir sorunla karşı karşıya olabilir, ama "toplumsal sorun" çözülmüştür.

Herzen'in körü körüne yandaşı olan Tkaçov, aynı basit görüşü benimsedi. 1875'te Rusya'daki "toplumsal sorun"un çözülmüş bulunduğunu artık iddia edememekle birlikte, hepsi de doğuştan komünist olan Rus köylülerinin sosyalizme çok yakın olduklarını, ve üstelik, Batı Avrupa'nın zavallı, tanrının terkettiği proleterlerinden çok daha iyi bir yaşama sahip olduklarını söylüyordu. Yüzyıllık devrimci eyleme sa-

hip Fransız cumhuriyetçileri, kendi halkını siyasal anlamda seçkin insanlar olarak görürken, zamanın birçok Rus sosyalisti de, Rusya'nın toplumsal anlamda seçkin halk olduğunu ilân ediyordu; eski iktisat dünyasının yenilenmesi, Batı Avrupa proletaryasının mücadelesinden değil, Rus köylüsünün bağrından doğacaktı. Benim eleştirim bu çocukça görüşe karşı yöneltilmişti.

Ama Rus köy topluluğu, Herzen'lerden ve Tkaçov'lardan kat kat üstün kimselerin de dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştı. Rusya'nın kendisine çok şey borçlu olduğu ve Sibirya'da Yakutlar arasındaki uzun sürgün yılları ile yavaş yavaş öldürülüşü "Kurtarıcı" Aleksandır II'nin anısı üzerinde kara bir leke olarak kalacak olan büyük düşünür Nikolay Çernişevski de bunlar arasındaydı.

Rusya'yı Batı Avrupa'dan ayıran entelektüel sınır yüzünden, Çernişevski, Marx'ın yapıtlarından hiç birisini okumamıştı ve *Kapital* çıktığında da çoktan Siedne-Vilyuisk'te, Yakutlar arasında bulunuyordu. Zihinsel gelişmesi tamamıyla bu entelektüel sınırın yarattığı koşullar içinde kalmak zorundaydı. Çarlık sansürünün geçmesine izin vermediği şey, Rusya için kısmen ya da tümüyle mevcut değildi, öyle ki, yazılarının şurasında burasında zayıf bir noktaya, ya da görüş darlığına raslandığında, şaşırtıcı olan şey, bunun neden bu kadarla kaldığıdır.

Çernişevski de, Rus köy topluluğunu, mevcut toplumsal biçimden, bir yandan Rus köy topluluğundan daha yüksek ve öte yandan da sınıf karşıtlıklarına sahip Batı Avrupa'nın kapitalist toplumundan daha yüksek yeni bir gelişme aşamasına geçişin aracı olarak görmüştür. Çernişevski'ye göre, Rusya'nın üstünlüğü, Batı böyle bir şeye sahip değilken, Rusya'nın böyle bir araca sahip oluşundan gelmekteydi.

"Daha iyi bir toplum düzeninin getirilmesi, Batı Avrupa'da kişi haklarının sınırsızca geniş olması yüzünden büyük ölçüde engellenmektedir ... kişinin yararlanageldiği şeyin ufacık bir parçasını dahi terketmesi kolay değildir, ve Batı'da kişi, sınırsız kişisel haklara alışmıştır. Karşılıklı ödün vermenin yararları ve zorunluluğu ancak acı deneyimlerle ve bu konuda uzun süre kafa yormakla öğrenilebilir. Batıda daha iyi bir iktisadî ilişkiler sistemi özverilere bağlıdır, ve

bunu kurmanın güçlüğü de buradan gelmektedir. Bu, İngiliz ve Fransız köylülerinin alışkanlıklarına ters düşmektedir." Ama "bir ülkede bir ütopya olarak görülen şey, bir başkasında fiilen vardır. ... İngilizlerin ve Fransızların ulusal yaşamlarına sokmayı bunca güç buldukları alışkanlıklar, Rusların ulusal yaşamında fiilen mevcuttur. ... Batının o kadar güç ve uzun yoldan ulaşmaya çabaladığı düzen, bizde köy yaşamımızın güçlü ulusal âdetlerinde mevcuttur. ... Batıda ortak toprak mülkiyetinin yitirilmesinin nasıl acınacak sonuçlar verdiğini ve yitirdikleri şeyi Batılı halklara geri vermenin ne kadar güç olduğunu görüyoruz. Batı örneği bizim için boşa gitmemelidir." (Çernişevski, *Yapıtlar*, Cenevre baskısı, c. 5, s. 16-19; aktaran Plehanov, *Naşi raznoglàsia*,[277] Cenevre 1885.)

Toprağı hâlâ ortaklaşa işleyen ve bunun sonucu ürünü tek tek aileler arasında pay eden Ural Kazaklarına ilişkin olarak şunları söylüyor:

"Ural halkı, makinenin tahıl yetiştiriciliğine sokulduğu güne kadar bugünkü sistemleri içinde kalacak olurlarsa, yüzlerce desiyatinlik büyük çiftlikleri gerektiren makinelerin kullanılmasına olanak veren bir sistemi muhafaza etmiş olmaktan çok memnun kalacaklardır." (*Ibidem*, s. 131.[278])

Bununla birlikte, unutulmamalıdır ki, bu Ural Kazakları, askerî düşüncelerle muhafaza edilen (kışla komünizmi bizde de vardır) toprağı ortaklaşa işliyor oluşlarıyla, neredeyse tıpkı bizim zaman zaman yeniden bölüşüm yapan Mosel üzerindeki aile toplulukları [*Gehöferschaften*] gibi, Rusya'dan çok kopukturlar. Ve eğer mevcut düzen makinenin girmesine kadar bozulmadan kalacak olursa, bunun meyvelerini toplayacak olanlar kendileri değil, hizmetkârlık ettikleri Rus askerî hazinesi olacaktır.

Her ne hâl ise, gerçek şudur: Batı Avrupa'nın kapitalist toplumu dağılırken ve kendi gelişmesinin kaçınılmaz çelişkileri tarafından yokedilmek tehdidi altında bulunurken, Rusya'da ekili toprağın neredeyse yarısı ortak mülk olarak köy topluluklarının ellerinde bulunmaktadır. Eğer Batıda, karşıtlıkların toplumun yeniden örgütlenmesiyle çözülmesi, zorunlu bir koşul olarak, bütün üretim araçlarının, ve dolayısıyla toprağın da, bir bütün olarak toplum mülki-

yetine dönüştürülmesini gerektirecek olursa, Batıda hâlâ kurulacak olan bu ortak mülkiyet ile, Rusya'da zaten, ya da daha çok hâlâ varolan ortak mülkiyet arasındaki ilişki ne olur. Bu, koskoca kapitalist dönemi atlayarak Rus köylü komünizmini, bir anda, kapitalist çağın bütün teknik başarılarıyla zenginleştirerek, bütün üretim araçları üzerinde modern sosyalist ortak mülkiyet haline dönüştürecek bir halk hareketinin başlangıç noktası olabilir mi? Yoksa, Marx'ın aşağıya aktarılan mektubunda* Çernişevski'nin düşüncelerinden birini formüle ederken dediği gibi: "Rusya kapitalist sisteme geçmek için, liberal iktisatçılarının arzuladıkları gibi, işe köy topluluklarını yıkmakla mı başlamalıdır, yoksa kendi tarihsel yeteneklerini geliştirirken, bu sistemin sıkıntılarına katlanmaksızın, onun bütün meyvelerini elde edebilir mi?"

Sorunun bu biçimde konuluşu, yanıtın nerede olduğunu gösteriyor. Rus topluluğu kendisini daha üst bir ortak mülkiyet biçimine geçirmek için bir kez olsun kendi içinden bir dürtü yaratmaksızın, yüzyıllardır varolagelmiştir, tıpkı ilkel komünist düzenlere sahip Cermen markı, Kelt klanı ve Hint toplulukları ve ötekiler gibi. Zaman içerisinde, ve, onları kuşatan ve içlerinde gelişen ve yavaş yavaş nüfuz eden meta üretiminin ve aileler ve bireyler arasındaki değişimin etkisi altında, komünist niteliklerini gittikçe daha çok yitirmişler, birbirlerinden bağımsız toprak sahipleri topluluklarına bölünmüşlerdir. Bunun sonucu olarak, Rus topluluğunu farklı ya da daha iyi bir geleceğin bekleyip beklemediği sorulabiliyorsa, bunun suçu onda değil, Batı Avrupa'da yalnızca genel olarak meta üretiminin değil, onun en üst ve nihaî biçiminin —kapitalist üretimin— bile kendi yaratmış olduğu üretici güçlerle çelişkiye düştüğü, bu güçleri idare etme yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdiği, ve bu iç çelişkiler ve buna tekabül eden sınıf çatışmaları tarafından yokedilmekte olduğu ana kadar, Avrupa ülkelerinden birinde, göreli canlılığını korumuş olmasındadır. Tek başına bu bile, Rus topluluğunun eninde sonunda geçireceği böyle bir dönüşüm için, girişimin, hiç bir zaman kendisinden değil, ancak Batının sa-

* Bkz: Bu cildin 485. sayfası. —*Ed.*

nayi proletaryasından gelebileceğini göstermektedir. Batı Avrupa proletaryasının burjuvazi karşısındaki zaferi ve bunun sonucu olarak kapitalist üretimin yerine toplumsal olarak yönetilen bir ekonominin konması — Rus topluluğunun aynı gelişkinlik aşamasına yükselmesinin zorunlu önkoşulu işte budur.

Tarımsal komünizm aslında, hiç bir yerde, kendi yıkılışı dışında hiç bir zaman hiç bir şey getirmemiş olan kabile topluluğundan gelmemiştir. 1861'e gelindiğinde, Rus köy topluluğunun kendisi, bu türden komünizmin görece zayıflamış bir biçimiydi; Hindistan'ın bazı kesimlerinde ve Güney Slav aile topluluğunda (*zadruga*) hâlâ uygulanan ve muhtemelen Rus topluluğunun atası olan toprağın ortaklaşa işlenmesi, yerini bireysel aile işletmelerine bırakmak zorunda kalmıştı; ortak mülkiyetin varlığı ancak çeşitli yerlerde ve çeşitli zaman aralıklarıyla yinelenen toprağın yeniden paylaşılmasında görülüyordu. Bu yeniden paylaşmalar kendiliklerinden ya da bir kararla ortadan kalktı mı, küçük topraklı köylülerden oluşan köy çıkar ortaya.

Ama, Batı Avrupa'daki kapitalist üretimin, Rus köy topluluğu ile yan yana yaşadığı halde, yokolma noktasına yaklaşıyor oluşu ve toplumsal mülkiyet halinde bulunan üretim araçlarının bir plana göre yönetildiği yeni bir üretim biçimini gerektiriyor oluşu — Rus topluluğuna, bu yeni toplum biçimini kendi başına geliştirmesi için gerekli gücü, tek başına bu olgu, sağlayamaz. Kapitalist toplumun kendisi bu devrimi yapmadıkça, kapitalist toplumun geniş üretici güçlerini ortak mülkiyet ve toplumsal araç olarak nasıl devralabilir? Rus topluluğu, kendi toprağını bile ortaklaşa işlenmesini unutmuşken, büyük sanayiin toplumsal olarak yönetileceğini dünyaya nasıl gösterebilir?

Rusya'da, bütün uzlaşmaz çelişkileri ve çatışmalarıyla birlikte Batının kapitalist toplumunu gayet iyi bilen ve bu görünürdeki çıkmazdan nasıl çıkılacağı konusunda açık-seçik düşüncelere sahip birçok insanın bulunduğu doğrudur. Ama, birincisi, bunu anlayan birkaç bin kişi köy topluluklarında yaşamıyorlar, oysa Büyük Rusya'da hâlâ ortak toprak mülkiyeti altında yaşayan yaklaşık 50 milyon insan bu konuda en ufak bir fikre sahip değiller. 1800-1840'ın İngiliz

proleterleri Robert Owen'ın kendi selâmetleri için yaptığı planları ne kadar yabancı ve anlaşılmaz buldularsa, bunlar da bu birkaç bin kişinin görüşlerini öyle buluyorlar. Owen'ın New Lanarck'taki fabrikasında çalıştırdığı işçilerin çoğunluğu, İskoçya'daki Kelt klanlarında dağılmakta olan komünist kabile topluluklarının düzeni altında ve alışkanlıkları içinde yetişmiş insanlardı, ama Owen, bunlardan büyük bir anlayış gördüğünden sözetmiyor. İkincisi, iktisadî gelişmenin düşük bir aşamasında bulunan bir toplumun, ancak çok daha yüksek bir gelişme aşamasında bulunan bir toplumda ortaya çıkan ve çıkabilecek olan sorunları ve çatışmaları çözmesi, tarihsel olarak olanaksızdır. Meta üretiminden ve özel değişimden önce ortaya çıkan bütün kabile topluluklarının aldıkları biçimlerle, geleceğin sosyalist toplumu arasında ortak olan tek şey vardır, o da belirli şeylerin, üretim araçlarının, ortak mülk oluşları ve belirli gruplar tarafından ortaklaşa kullanılmalarıdır. Ama tek başına bu ortak özellik, alt düzeydeki biçimin, kapitalist toplumun bizzat kendi yarattığı en son ürünü olan geleceğin sosyalist toplumu haline gelmesine henüz yetmez. Her belirli iktisadî biçimleniş, kendi bağrından doğan kendi sorunlarını halletmelidir; tamamıyla yabancı bir başka biçimlenişin karşısında duran sorunları halletmeye çalışmak saçma olur. Bu, Güney Slav *zadrugası*, Hint kabile topluluğu ya da üretim araçlarının ortak mülkiyette bulunuşu ile belirlenen yabanıllık ya da barbarlık döneminin herhangi bir başka toplumsal biçimi için geçerli olduğu kadar, Rus topluluğu için de geçerlidir.

Ama proletarya bir kez zafere ulaştı mı, ve Batı Avrupa uluslarında üretim araçları ortak mülkiyete geçti mi, kapitalist üretime geçmeyi henüz başarmış olan ve kabile kurumlarının ya da bunların kalıntılarının hâlâ kendilerini korudukları ülkelerin, bu ortak mülkiyet kalıntılarını ve buna tekabül eden halk alışkanlıklarını, sosyalist topluma ilerleyişi oldukça kısaltmanın güçlü araçları olarak kullanabilmeleri ve bizim Batı Avrupa'da içinden geçmek zorunda olduğumuz çilelerden ve mücadelelerden kendilerini büyük çapta kurtarmaları yalnızca olanaklı değil, kaçınılmazdır da. Ama bugünkü kapitalist Batı örneği ve onun etkin desteği, bu-

nun kaçınılmaz koşuludur. Ancak kapitalizmin kendi yurdunda ve egemen olduğu ülkelerde altedilmesiyle, ancak geri kalmış ülkelerin onların deneyiminden "bunun nasıl yapıldığını", modern sanayiin üretici güçlerinin bütün toplum yararına toplumsal mülk olarak nasıl işletildiğini görmeleriyledir ki — ancak o zamandır ki, geri kalmış ülkeler bu kısaltılmış gelişme sürecine girebileceklerdir. Ama o zaman da başarmaları kesinleşecektir. Ve bu yalnızca Rusya için değil, kapitalizm-öncesi gelişme aşamasında olan bütün ülkeler için de geçerlidir. Ne var ki, yerli halkın, devrim döneminde toplumsal dönüşümlerin Batı ile hemen hemen aynı anda yapılabilmesini sağlayacak olan kapitalist gelişmenin entelektüel ürünlerini benimsemiş bulunduğu Rusya'da bu, görece daha kolay olacaktır.

Marx ve ben, bunu, *Komünist Parti Manifestosu*'nun Plehanov'un çevirdiği Rusça baskısının Önsözünde, 21 Ocak 1882'de, söylemiş bulunuyorduk. Şöyle yazmıştık:

"Ama Rusya'da, hızla gelişen kapitalist vurguna ve henüz gelişmekte olan burjuva toprak mülkiyetine karşılık, toprağın yarısından fazlasına köylülerin ortaklaşa sahip olduklarını görüyoruz. Şimdi sorun şudur: Büyük çapta zayıflamış olsa bile, gene de, ilkel bir ortak toprak sahipliği biçimi olan Rus *obşina*'sı, doğrudan doğruya komünist ortak mülkiyetin üst biçimine geçebilir mi? Ya da, tersine, ilkönce, Batının tarihsel evrimini oluşturan aynı çözülme sürecinden mi geçmelidir?

"Buna bugün verilebilecek tek yanıt şudur: Eğer Rus Devrimi, Batıdaki bir proleter devriminin habercisi olur, ve bunlar, böylelikle, birbirlerini tamamlarlarsa, Rusya'daki mevcut ortak toprak sahipliği, komünist bir gelişmenin başlangıç noktası olabilir."*

Ama unutulmamalı ki, Rus ortak mülkiyetinin sözü edilen güçlü çözülüşü, o zamandan beri oldukça ilerlemiştir. Kırım Savaşındaki yenilgiler Rusya'nın hızlı gelişmeye olan gereksinmesini açıkça göstermiştir. Temel gereksinme demiryollarınaydı, ve bunlar büyük bir yerli sanayi olmaksızın büyük ölçekte edinilemezdi. Büyük sanayi için ilk önko-

* Bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 121. —*Ed.*

şul, köylülerin kurtuluşu denen şeydi; bu Rusya'yı kapitalist çağa, ve dolayısıyla ortak toprak mülkiyetinin hızla erimesi çağına soktu. Taksit ödemelerinin ve yükseltilmiş vergilerin yükü altında, ama daha kötü ve daha küçük toprak parçalarıyla, köylüler, kaçınılmaz olarak, kendilerini, çoğu köy topluluğunun zenginleşmiş üyeleri olan tefecilerin avuçları içinde buldular. Demiryolları, bir zamanların birçok uzak köşelerinin tahılları için pazarlar açtı, ama aynı demiryolları büyük sanayiin ucuz ürünlerini de getirdi ve bunlar, köylülerin o zamana kadar kısmen tüketim için ve kısmen de pazar için benzer nesneler üreten ev sanayilerinin yerini aldılar. Eski iktisadî ilişkiler bozuldular, doğal ekonomiden para ekonomisine geçişe her zaman eşlik eden düzensizlik başladı, topluluk üyeleri arasında büyük mülkiyet farklılıkları doğdu — yoksullar zenginlerin borç köleleri haline geldiler. Kısacası, para ekonomisinin yerleşmesiyle Solon zamanından kısa bir süre önce Atina'da *gens*lerin dağılmasına yolaçan aynı süreç,* Rus topluluğunu da kaplamaya başladı. Solon, henüz gelişmemiş olan özel mülkiyet hakkına devrimci bir müdahaleyle, borçlarını iptal edivererek, borç kölelerini kurtarmayı başarmıştı. Ama eski Atina *gens*ini diriltememişti, ve çözülüşü belirli bir doruk noktasına vardı mı, Rus topluluğunu da tekrar kurabilecek hiç bir güç yeryüzünde yoktur. Ayrıca Rus hükümeti, köylünün toprağı tekrar bölüşme alışkanlığını kırmak ve kendisini kendi payının özel sahibi olarak hissetmesini sağlamak için, toprağın topluluk üyeleri arasında yeniden paylaştırılmasının 12 yılda bir kezden daha sık yapılmasını yasaklamıştır.

Marx, daha 1877 yılında Rusya'ya gönderdiği bir mektupta, aynı anlama gelen şeyler söylemiştir.** Şimdi Devlet Bankası Haznedarı olarak Rus banknotlarının üzerine imzasını koyan Bay Jukovski adında biri, *Avrupa Kuryesi*'nde (*Vestnik Yevropi*) Marx hakkında bir şey yayınlamış ve bir başka yazar da*** buna *Anayurt Notları*'nda (*Oteçestvenniye Zapiski*) karşılık vermişti.[279] Bu sonuncusuna bir düzeltme

* Bkz: F. Engels, *Der Ursprung der Familie etc.*, 5. Aufl., Stuttgart 1892, s. 109-113. [Bkz: Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 156-163. —*Ed.*]

** Bkz: Karl Marx, "*Oteçestvenniye Zapiski Yazıkuruluna Mektup*". —*Ed.*

*** N. K. Mihaylovski. —*Ed.*

olarak, Marx, *Anayurt Notları* editörüne, özgün Fransızcası elyazması kopyalar halinde Rusya'da uzun süre elden ele dolaştıktan sonra 1886'da Cenevre'de, *Halk İradesinin Kuryesi*'nde (*Vestnik Norodnog Voli*), ardından da Rusya'da yayınlanan[280] bir mektup yazdı. Marx'ın yazmış olduğu bütün öteki şeyler gibi, bu mektup da, Rus çevrelerinde büyük ilgi gördü ve çok çeşitli biçimlerde yorumlandı, burada bunun içeriğinin özünü verişimin nedeni budur.

Marx *Anayurt Notları* tarafından kendisine atfedilen ve Rus liberalleri gibi, kendisinin de, Rusya'nın en ivedi görevinin köylülerin ortak mülkiyetini dağıtmak ve kapitalizme atılmak olduğuna inandığını iddia eden görüşü reddetmekle başlıyor. *Kapital*'in birinci baskısındaki kısa bir notta Herzen'e değiniyor oluşu, hiç bir şey tanıtlamazdı. Söylediği şuydu: "İnsan ırkını kemiren ... kapitalist üretimin etkisi, şimdiye kadar olduğu gibi, ulusal asker güruhunun, ulusal borçların, vergilerin, savaş sanatındaki inceliklerin, vb. büyüklüğü ile rekabet ede ede Avrupa kıtası üzerinde gelişmeye devam edecek olursa, yarı-Rus ama safkan Moskovalı Herzen'in büyük bir coşkuyla kehanette bulunduğu gibi (yeri gelmişken belirtelim ki, bu romancı 'Rus komünizmi' konusundaki keşiflerini Rusya'da değil, Prusya hükümet danışmanı Haxthausen'in yapıtlarına dayanarak yapmıştır), Avrupa'nın kırbaçla ve zorunlu Kalmuk kanı aşısıyla gençleştirilmesi, sonuçta kaçınılmaz hale gelebilir." (*Kapital*, I, erste Ausgabe, s. 763.)[281] Marx şöyle devam ediyor: bu pasaj, "Rus halkının, kendi ülkeleri için, Batı Avrupa'nın izlemekte olduğundan farklı bir gelişme yolu bulmak" (buraya kadarki alıntı, özgün metinde Rusçadır) "yolundaki çabalarına ilişkin görüşlerimin hiç bir biçimde anahtarı olarak kabul edilemez", vb. — "*Kapital*'in İkinci Almanca Baskısının Sonsözü'nde, 'büyük Rus bilgini ve eleştiricisi'nden" (Çernişevski)* "hakettiği büyük saygıyla sözettim. Dikkate değer makalelerinde, bu bilgin, şu soruyu ele almıştır: Rusya kapitalist sisteme geçmek için, liberal iktisatçıların arzuladıkları gibi, işe köy topluluklarını yıkmakla mı başlamalıdır, yoksa kendi tarihsel yeteneklerini geliştirirken, bu sis-

* Bkz: Bu cildin 113. sayfası. —*Ed.*

temin sıkıntılarına katlanmaksızın, onun bütün meyvelerini elde edebilir mi? Kendisi bu ikincisinden yana olduğunu söylemektedir.

"Kısacası, 'hiç bir şeyi tahmine' bırakmak istemediğimden sözü dolandırmayacağım. Rusya'nın iktisadî gelişmesi konusunda bilgilere dayanan yargılarda bulunabilmek için, Rusça öğrendim ve yıllarca konuya ilişkin resmî ve öteki yayınları inceledim. Vardığım sonuç şu oldu: *Rusya 1861'den beri izlemekte olduğu yolda ilerlemeyi sürdürecek olursa, tarihin bir halka sunduğu en büyük şansı kaçıracak ve kapitalist sistemin bütün kötü sonuçlarını tatmak zorunda kalacaktır.*"*

Bunun ardından, Marx, eleştirmenin birkaç hatasını daha açıklığa kavuşturuyor; ele almakta olduğumuz konuya ilişkin olan tek pasaj şöyle:

"Eleştirmenim bu tarihsel taslağı Rusya'ya nasıl uygulayabilir?" (*Kapital*'deki ilkel birikimi kastediyor.) "Ancak şöyle: Eğer Rusya, Batı Avrupa ulusları gibi, kapitalist bir ulus haline gelmeye çalışacak olursa —ve son birkaç yılda bu doğrultuda büyük güçlüklere katlanmıştır— daha önceden köylülerin büyük bir kısmını proleterler haline getirmedikçe, bunu başaramayacaktır; bunu bir kez yapıp kendisini kapitalist sistemin bağrında buldu mu, bütün öteki dinsiz halklar gibi, onun amansız yasalarına maruz kalacaktır. Hepsi bu."

Marx'ın 1877'de yazdıkları buydu. O sıra Rusya'da iki hükümet vardı: Çar hükümeti ve terörist komplocuların gizli yürütme komitesinin (*ispolnitelnyj komitet*)[282] hükümeti. Bu gizli ikinci hükümetin gücü günden güne artıyordu. Çarlığın yıkılması çok yakın görünüyordu; Rusya'daki bir devrim, tüm Avrupa gericiliğini en sağlam desteğinden, en büyük yedek ordusundan yoksun bırakacak ve, böylelikle, Batıdaki siyasal hareket için çok daha elverişli mücadele koşulları yaratırken, ona bir başka güçlü iti daha kazandıracaktı. Dolayısıyla Marx'ın, mektubunda, Ruslara, kapitalizme atlamakta çok acele etmemelerini salık vermesinde şaşacak bir şey yoktur.

* İtalikler Engels'e aittir. —*Ed.*

Rusya'da devrim olmamıştır. Çarlık, bütün "düzen aşığı" mülk sahibi sınıfları geçici olarak çarlığın kucağına atan terörizme karşı zafer kazanmıştır. Marx'ın bu mektubunu yazmasından bu yana geçen 17 yıl içerisinde, Rusya'da kapitalizmin gelişmesi ve köy topluluğunun dağılması, ileriye doğru büyük adımlar atmıştır. Öyleyse bugünkü, 1894'teki, durum nedir?

Kırım Savaşındaki yenilgilerden ve imparator Nikola I'in intihar etmesinden sonra eski çarlık despotizminin değişmeden kalması gözönünde bulundurulduğunda, bir tek çıkış yolu vardı: kapitalist sanayie olabildiğince çabuk geçmek. Ordu, imparatorluğun aldığı muazzam boyutlar ve savaş alanlarına varmak için yapılan uzun yürüyüşler yüzünden perişan olmuştu; bu uzaklıklar bir stratejik demiryolu ağı ile birbirlerine bağlanmalıydılar. Ama demiryolları demek, kapitalist bir sanayi ve ilkel tarımın devrimcileştirilmesi demekti. Bir yandan, ülkenin en uzak yerlerinden gelen tarımsal ürünler bile dünya pazarıyla doğrudan temas haline geliyor, öte yandan da ray, lokomotif, vagon vb. sağlayan bir yerli sanayi olmaksızın geniş bir demiryolu ağı kurulamıyor ve işletilemiyordu. Ama, aynı zamanda bütün sistemi de getirmeksizin büyük sanayiin yalnızca *bir* dalını kurmak olanaksızdır; Moskova ve Vladimir guberniyalarında ve Baltık bölgesinde eskiden beri kök salmış olan görece modern tekstil sanayiine yeni bir iti kazandırıldı. Demiryollarının ve fabrikaların kurulmasını, mevcut bankaların genişletilmesi ve yenilerinin kurulması izledi; köylülerin serflikten kurtulmaları seyahat özgürlüğü yarattı, ve bunun, doğal olarak, bu köylülerin önemli bir kısmının toprak sahipliğinden de kurtulmaları sonucunu vermesinden başka bir şey beklenemezdi. Böylelikle, kapitalist üretim tarzının bütün temelleri Rusya'da kısa bir zamanda atıldı. Ama bu durumda balta, Rus köy topluluğunun köklerine de indirilmiş oluyordu.

Şimdi bundan yakınmanın bir yararı yok. Çarlık despotizminin yerine doğrudan parlamenter yönetim, Kırım Savaşının ardından soyluluk ve bürokrasi tarafından getirilmiş olsaydı, bu süreç bir miktar yavaşlayabilirdi, ama eğer iktidara uç vermekte olan burjuvazi gelseydi, mutlaka hızlanırdı. O koşullar altında bir başka seçenek yoktu. Fransa'da İkin-

ci İmparatorluk varken ve İngiltere'de kapitalist sanayi serpilmekteyken, Rusya'nın, sahip olduğu köy topluluğu temeli üzerinde, paldır-küldür devlet-sosyalizmi deneylerine girmesi pek beklenemezdi. Bir şey olmalıydı. Meta üreten ülkelerde her zaman ve her yerde olduğu gibi, insanların çoğunlukla ancak yarı-bilinçli ya da tamamıyla mekanik olarak davrandıkları, ne yaptıklarını bilmedikleri o koşullar altında olanaklı olan ne idiyse o oldu.

Ama derken Almanya'nın başlattığı yukardan devrimler dönemi geldi, ve onunla birlikte de, bütün Avrupa ülkelerindeki hızlı sosyalist büyüme dönemi. Rusya bu genel harekete katıldı. Beklendiği gibi, onun bu hareketi, çarlık despotizmine karşı saldırı ve ulus için entelektüel ve siyasal gelişme özgürlüğü kazanma biçimini aldı. Toplumsal yeniden doğuşu bağrından çıkartabilecek olan ve çıkartması gereken köy topluluğunun sihirli gücüne olan inanç —gördüğümüz gibi Çernişevski'nin de kendisini tümüyle kurtaramadığı bir inanç—, ön safta çarpışan yiğit Ruslara coşku ve gayret vermekle üzerine düşeni yaptı. Birkaç yüz kişiden fazla olmayan, cesaretleri ve adanmışlıkları, çarlık mutlakiyetini, teslim olma olasılığını ve koşullarını düşünme noktasına getirmiş olan bu kimselerle, Rus halkının toplumsal devrim için seçilmiş insanlar olduklarına inanıyorlar diye, kavga edecek değiliz. Ama elbette onların bu yanılgılarını paylaşmak zorunda da değiliz. Seçkin insanların zamanı kesinlikle gerilerde kalmıştır.

Bu mücadele sürerken, Rusya'da kapitalizm hızla ilerliyor ve teröristlerin ulaşmayı başaramadıkları hedefe doğru gittikçe daha çok yaklaşıyordu: çarlığı teslim olma zorunda bırakmak.

Çarlık para gereksinmesi içindeydi. Yalnızca sarayın lüksü, bürokrasisi, ve her şeyden çok da ordusu ve rüşvete dayanan dış politikası için değil, özellikle perişan malî sistemi ve buna tekabül eden saçma demiryolu politikası için de. Dış kaynaklar, çarlığın açıklarını artık kapamayı ya istemiyorlar ya da kapayamıyorlardı; yardım içeriden gelmeliydi. Demiryolu hisselerinin ve istikrazların da bir kısmı ülkeye getirilmeliydi. Rus burjuvazisinin ilk zaferi demiryolu imtiyazları oldu; buna göre, doğacak bütün kârlar hisse sahipleri-

ne, zararlar da devlete ait olacaktı. Ardından, sınaî girişimlerin kurulması için teşvikler ve vergi iadeleri, yerli sanayi için de, birçok eşyanın ithalini hemen hemen olanaksız kılan koruyucu gümrükler geldi. Büyük bir borç altında olduğundan ve yurtdışında da kredisi hemen hiç kalmadığından, Rus devletinin, yerli sanayiin korunarak geliştirilmesinde doğrudan malî çıkarı vardı. Dış borçlarının faizlerini ödemek için durmadan altın gereksinmesi içindedir. Ama Rusya'da altın yoktur, yalnızca kâğıt para dolaşımı vardır. Altının bir kısmı, gümrüklerin altınla ödenmesi talimatı verilerek sağlanmaktadır; ki, bu arada belirtelim, bu, gümrük tarifelerinin %50 yükselmesine neden olmaktadır. Ama altının büyük kısmı, Rusya'nın hammadde ihracatının yabancı sınaî ürün ithalâtını aşmasıyla elde edilmek zorundadır; Rus hükümeti, altını, aradaki bu fark tutarında çıkartılan yabancı poliçeleri kâğıt para karşılığı satınalarak elde etmektedir. Dolayısıyla hükümet, dış borçlarının faizini karşılamak için yeni dış borçlanmalara girmek istemiyorsa, Rus sanayiinin bütün iç talebi karşılayabilecek kadar hızla güçlenerek büyümesini sağlamak zorundadır. Rusya'nın yabancı kaynaklardan bağımsız, kendi kendine yeterli bir sanayi ülkesi haline gelmesi istemi, buradan ileri gelmektedir; hükümetin, Rusya'nın kapitalist pekişmesini birkaç yıl içinde doruk noktasına vardırmak yolundaki çılgınca çabaları buradan ileri gelmektedir. Bu olmazsa, geriye, Devlet Bankasında ve Devlet Hazinesinde birikmiş olan metal savaş fonuna elatmaktan, ya da devletin iflâs etmesinden başka bir şey kalmıyor. Her iki durumda da, bu, Rus dış politikasının sonu demektir.

Bir şey açıktır: bu koşullar altında, genç Rus burjuvazisi, devlet üzerinde sağlam bir yere sahiptir. Bütün önemli iktisadî sorunlarda devlet onun arzusunu yerine getirmek zorundadır. Çarın ve onun memurlarının despotik otokrasisine hâlâ katlanıyor olabilir, ama bunun nedeni, salt, bürokrasinin yozlaşmasıyla yumuşamış olması dışında, otokrasinin, burjuva liberal anlamda da olsa, Rusya'nın bugünkü durumunda sonuçlarını kimsenin önceden göremeyeceği değişikliklerden daha büyük güvenceler sağlıyor oluşudur. Böylece Rusya'nın bir sınaî kapitalist devlet haline gelişi, köylüsünün büyük bir kısmının proleterleşmesi ve eski komünist top-

luluğun yokoluşu, artan bir hızla sürüp gitmektedir.

Bu topluluğun, fırsat doğduğunda ve, Marx'ın ve benim 1882'de hâlâ umduğumuz gibi, Batı Avrupa'daki bir devrimle uyum içersinde, komünist gelişmenin başlangıç noktası olup olmayacağı konusunda bir şey diyemeyeceğim. Ama şu kadarı kesindir: bu topluluktan geriye bir şey kalması isteniyorsa, bunun ilk koşulu, çarlık despotizminin yıkılmasıdır, Rusya'da bir devrimdir. Rus Devrimi, yalnızca, ulusun büyük bölümünü, köylüleri, *mir*'lerini, dünyalarını oluşturan köydeki yalıtılmışlıklarından kurtarmakla kalmayacak; köylüleri dış dünyayı ve onunla birlikte kendilerini, kendi durumlarını görecekleri ve mevcut sefaletlerinden kurtuluşun yollarını öğrenecekleri geniş alana çıkarmakla kalmayacaktır — Rus devrimi, aynı zamanda, Batıdaki işçi hareketine de taze bir iti kazandıracak ve mücadele için yeni ve daha iyi koşullar yaratacak ve böylelikle modern sanayi proletaryasının zaferini çabuklaştıracaktır; o zafer ki, bugünkü Rusya, ister topluluğa, ister kapitalizme dayanarak olsun, o olmaksızın sosyalist bir dönüşümü sağlayamaz.

1894'ün ilk yarısında yazılmıştır

F. Engels, *Internationales aus dem "Volksstaat" (1871-1875)*, Berlin 1894'te yayımlanmıştır

BAKUNİN'İN *DEVLET VE ANARŞİ* KİTABI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER'DEN[283]

"ÖRNEĞİN, herkesin bildiği gibi, marksistlerin içten davran[madıkları] ve en düşük kültür düzeyinde bulundukları için, muhtemelen kent ve fabrika proletaryası tarafından yönetilecek olan *'kristiyanskaya çern'* çapulcu köylüler, köylü takımı."

Bu demektir ki, köylünün toplu olarak bulunduğu her yerde, Batı Avrupa kıtasının bütün ülkelerinde olduğu gibi azçok bir çoğunluk oluşturduğu yerlerde bile, İngiltere'deki gibi yok olmadığı ve yerini tarım gündelikçilerine bırakmadığı yerlerde, şunlar olabilir: ya bugüne kadar Fransa'da olduğu gibi her işçi devrimini engeller ve yıkar, ya da yönetimi elinde tutan proletarya (çünkü köylü mülk sahibi proletaryaya dahil değildir, ve konumunun onu proletaryaya dahil ettiği yerde bile, o dahil olmadığını sanır), onun durumu-

nu doğrudan iyileştirecek ve, bunun sonucunda, onu devrim saflarına kazanacak önlemler almalıdır. Bu önlemler, özel toprak sahipliğinden kolektif toprak sahipliğine geçişi daha baştan kolaylaştırmalıdır, öyle ki iktisadî araçlarla köylünün kendisi ona yaklaşsın; ama örneğin miras hakkının ya da mülkiyetinin kaldırılacağını ilân ederek onu ürkütmemeye özen gösterilmelidir. Bu, ancak, köylünün yerini kapitalist kiracının aldığı ve toprağı fiilen işleyenin, kırsal işçi kadar bir proleter, bir ücretli emekçi olduğu ve, dolayısıyla, onunla dolaylı değil, doğrudan özdeş çıkarlara sahip bulunduğu yerlerde yapılabilir; Bakunin'in devrimci programında olduğu gibi, büyük mülkleri basitçe köylülere aktararak parsellerin büyütülmesiyle toprak sahipliğini güçlendirme yoluna çok az gidilmelidir.

"Ya da, sorunu ulusal bir bakış açısından ele alacak olursak, o zaman, Alman proletaryasını kendi burjuvazisine kölece bir bağımlılık içine sokan aynı nedenlerle, Slavların da, Almanlar bakımından, Alman proletaryasına kölece bir bağımlılık içinde olacağını düşünebiliriz." (s. 278.)

Okul çocuklarına yaraşır bir saçmalık! Köklü bir toplumsal devrim, iktisadî gelişmenin belirli tarihsel koşullarına bağlıdır; bu koşullar onun öngerekleridir. Dolayısıyla bu, ancak, kapitalist üretimle birlikte sanayi proletaryasının halkın hiç değilse önemli bir bölümünü oluşturduğu yerlerde olanaklıdır. Herhangi bir başarı şansına sahip olması için, sanayi proletaryasının, köylüler için, *mutatis mutandis**, en azından Fransız burjuvazisinin kendi devrimi sırasında o günkü Fransız köylüleri için yaptıklarını yapabilmelidir. İşçi yönetiminin tarım emekçilerinin baskı altına alınmasını gerektirmesi, güzel bir düşünce! Ama Bay Bakunin'in ta derinlerde yatan düşüncesi de burada açığa çıkıyor. Toplumsal devrim konusunda hiç bir fikre sahip değil, yalnızca bu devrimin siyasal sözcüklerini biliyor; bu devrimin iktisadî koşullarının onun için hiç bir anlamı yok. Bundan önceki bütün iktisadî biçimler, ister gelişmiş olsunlar ister olmasınlar, emekçinin (bu ister ücretli emekçi, ister köylü vb. olsun) köleleştirilmesini getirdiğinden, bir *köklü devrimin,* bütün bu biçimler

* Gerekli değişiklikleri yaparak. —ç.

altında aynı derecede olanaklı olduğuna inanıyor. Hatta daha da ileri gidiyor. İktisadî temeli kapitalist üretim olan Avrupa'daki toplumsal devrimin tarım ve hayvancılık yapan Rus ya da Slav halkların sahip oldukları düzeyin üzerine temellendirilmesini ve bu düzeyi aşmamasını istiyor; *denizciliğin* kardeşler arasında farklılıklar yarattığını anladığı halde bunu istiyor, ama yalnızca *denizciliğin*, çünkü bu bütün politikacıların bildikleri bir farklılıktır! Bakunin'in toplumsal devriminin temeli, iktisadî koşullar değil, *iradedir*.

1874'te ve 1875 başlarında
Marx tarafından yazılmıştır

İlk kez *Letopisi Marksizma*,
n° 11, 1926'da yayımlanmıştır

MEKTUPLAR

MARX'TAN HANOVER'DEKİ L. KUGELMANN'A

[Londra], 23 Şubat 1865

Sevgili dost,

Bana çok ilginç gelen mektubunu dün aldım ve ortaya attığın ayrı ayrı noktaları şimdi yanıtlayacağım.

İlkin *Lassalle*'a karşı olan tavrımı kısaca anlatayım. Ajitasyonda bulunduğu sıralar: 1) üzerine bir de benim yazılarımdan ve başkalarınınkinden yaptığı en utanmazca çalıntıları eklediği kendi kendini öven palavracılığı yüzünden; 2) *siyasal* taktiklerini *mahkûm ettiğim* için; 3) kendisine, ajitasyonuna başlamazdan *önce* bile, burada, Londra'da, bir "Prusya devleti"nin yapacağı doğrudan *sosyalist* müdahalenin saçma olduğunu açıkça açıklamış ve "tanıtlamış" olmam yüzünden, aramızdaki ilişkiler kesildi. Yüzyüze geldiğimizde olduğu kadar, bana yazmış olduğu mektuplarda da (1848'den 1863'e kadar), hep, kendisinin benim temsil ettiğim partinin

bir yandaşı olduğunu açıklamıştır. Londra'da (1862'nin sonunda) *beni* kandıramayacağından emin olur olmaz, benim ve eski partinin *karşısına* "işçi diktatörü" olarak çıkmaya karar verdi. Bütün bunlara karşın, kısa süren kariyerinin sonlarına doğru, yaptığı ajitasyon bana gittikçe daha çok belirsiz bir nitelik alıyor gibi geldiyse de, bir ajitatör olarak yaptığı hizmeti teslim etmişimdir. Ani ölümü, eski dostluğumuz, Kontes Hatzfeldt'in acıklı mektupları, burjuva basınının sağlığı sırasında o denli korktukları bu kişi karşısındaki *alçakça küstahlığına* duyulan öfke — bütün bunlar beni, sefil köre karşı kısa, ama Lassalle'ın yaptığı şeylerin özüne dokunmayan bir açıklama yayınlamaya itti.* (Hatzfeldt bu açıklamayı *Nordstern*'e[284] gönderdi.) Aynı nedenlerle ve bana tehlikeli görünen unsurları temizleyebilmek umuduyla, Engels ve ben, *Soc*[*ial*]*-Demok*[*rat*]'a[12] yazı yazmaya söz verdik (bu gazete *Çağrı*'nın** çevirisini yayınladı, ve gazeteden gelen istek üzerine, Proudhon'un ölümü dolayısıyla kendisi hakkında bir makale*** yazdım) ve Schweitzer'in bize *kendi yazıkurulunun tatminkâr bir programını* göndermesinden sonra. adlarımızın yazarlar arasında gösterilmesine izin verdik. Yazıkurulunun resmî olmayan bir üyesi bulunan *W. Liebknecht*'in varlığı bizim için bir başka güvenceydi. Ne var ki, Lassalle'ın aslında partiye *ihanet ettiği* çok geçmeden açığa çıktı — bunun kanıtları elimize geçti. Bismarck ile düzenli bir ilişki kurmuştu (elbette ki *elinde hiç bir* güvence *olmaksızın*). 1864 Eylülünün sonunda Hamburg'a giderek ve orada (deli Schramm ve Prusya polis ajanı Marr ile birlikte) Bismarck'ı Schleswig-Holstein'i ilhak etmeye, yani buranın "işçiler" adına ilhak olunduğunu ilân etmeye, vb. "zorlayacak"tı, bunun karşılığında da Bismarck genel oy hakkı ve birkaç sosyalist şarlatanlık için söz vermişti. Yazık ki, Lassalle bu komediyi sonuna kadar oynayamadı! Bu onu çok komik ve aptalca bir duruma sokacaktı! Ve bütün bu türden girişimlere kesin bir son verecekti!

Lassalle, işte böyle yoldan çıktı, çünkü kendisi Herr Miquel tipi, ama ondan daha bol biçilmiş ve daha büyük amaç-

* Karl Marx, "Stuttgart'taki *Beobachter* Gazetesi Editörüne Mektup." —*Ed.*
** Bkz: Bu cildin 11-20. sayfaları. —*Ed.*
*** Bkz: Bu cildin 28-36. sayfaları. —*Ed.*

lara sahip bir "Realpolitiker"di.* (*By the by*,** Miquel'i bir zamanlar öylesine her yönüyle tanıdım ki, ortalıkta boy göstermesi olgusunu, Ulusal Birliğin[285] *Hanoverli* küçük bir avukat için sesini kendi dört duvarının ötesinde, Almanya'da duyurabilmesi için, ve böylelikle "*Prusya'nın*" himayesi altında "*Hanoverli*" Mirabeau rolünü oynayarak kendi şişirilmiş "*gerçekliğini*" memleketi Hanover'de, geçmişi de kapsar bir biçimde geçerli kılmak için mükemmel bir araç sağlıyor oluşuyla açıklayabilirim.) Miquel ve onun bugünkü dostları Prusya Prensi Regent'in Ulusal Birliği birleştirmek ve "Prusya'nın tepesi"ne perçinlenmek üzere başlattığı "yeni çağ"a[286] nasıl sarıldılarsa, kendi "burjuva onurlarını" genel olarak nasıl *Prusya'nın himayesi* altında geliştirdilerse, Lassalle da, Uckermark'lı Philip II ile birlikte proletaryanın Marquis Posa'sı[287] rolünü oynamak istedi; Bismarck da onunla Prusya Krallığı arasında aracılık yapacaktı. Lassalle yalnızca Ulusal Birlikteki bayları taklit etti. Ama bunların, orta sınıfların çıkarları gereği; Prusya "gericiliği"ne başvurmalarına karşılık, Lassalle, proletaryanın çıkarları gereği, Bismarck'la el sıkışıyordu. Burjuvazinin ancak burnunun dibindeki çıkarları "*gerçek*" diye kabul etmeye alışmış olması ve aslında bu sınıfın her yerde, feodalizmle bile, bir uzlaşmaya varmış olması bakımından, bu baylar, Lassalle'dan daha sağlam dayanaklara sahiptiler, oysa eşyanın doğası gereği, işçi sınıfı, içtenlikle "devrimci" olmak zorundadır.

Lassalle gibi sahnedeymişçesine gösterişçi (ama makam, belediye başkanlığı vb. gibi beş para etmez değersiz şeylerle satınalınamayan) bir tip için, bu çok çekici bir düşünceydi: Ferdinand Lassalle'ın doğrudan doğruya proletarya adına girişeceği bir eylem! Lassalle, aslında, böyle bir eylemin kendi kendisini eleştirici olması için gerekli gerçek iktisadî koşullar konusunda çok bilisizdi. Öte yandan, Alman işçiler, 1849-59 gericiliğine gözyummasına ve halkın uyuşturulmasına seyirci kalmasına yolaçmış bulunan alçakça "*pratik siyaset*"ten, kendilerini, bir sıçrayışta, vaadedilmiş ülkeye götürmekten sözeden böyle şarlatan bir kurtarıcıyı, Alman burjuvazisini, selâmlamayacak kadar "*perişan*" durumdaydılar.

* Pratik politikacı. —ç.
** Kaldı ki. —ç.

Yukarda ucunu kaçırdığımız ipi gene tutalım. Hatzfeldt'in Lassalle'ın "vasiyetini" nihayet yerine getirmeyi arzuladığı açığa çıktığında, *Social-Demokrat* henüz kurulmuştu. Kendisi Bismarck'la, (*Kreuz-Zeitung*'dan[288]) Wagner aracılığıyla ilişki kuruyordu. "İşçi Derneğini" (Genel Alman İşçi Derneği[289]), *Social-Demokrat*'ı, vb. ele geçirdi. Schleswig-Holstein'ın ilhakı *Social-Demokrat*'ta ilân edilecekti, Bismarck'ın genel planda hami olduğu kabul edilecekti, vb.. Bu güzel planın tamamı *bozuldu,* çünkü Berlin'de ve *Soc*[*ial*]*-Demok*[*rat*]'ın yazıkurulunda Liebknecht vardı. Lassalle'ın putu karşısında yaltaklanması, zaman zaman Bismarck'la flört etmesi, vb. yüzünden, Engels ve ben gazetenin yazıkurulundan hoşnut değildiysek de, Hatzfeldt'in çevirdiği entrikaları bozmak ve işçi partisinin bütün bütün bir uzlaşma içine girmesine engel olmak için, kamuoyu önünde bu gazeteden yana tavır alınması elbette daha önemliydi. Böylece, kişi olarak, *Social-Demokrat*'a, İlericiler'e[290] olduğu kadar Bismarck'a karşı da çıkması gerektiğini durmadan yazıyor olmamıza karşın, *bonne mine à mauvais jeu* yaptık.* Lassalle'ın vasiyeti ile kendisine miras kalan önemli kişi olmayı çok ciddiye alan o yapmacıklı züppe Bernhard Becker'in *International Workingmen's Association*'a** *karşı* çevirdiği entrikalara bile katlandık.

Bu arada Herr Schweitzer'in *Soc*[*ial*]*-Demok*[*rat*]'taki makaleleri gittikçe bismarkçılaşmaya başladı. İlericilerin "dayanışma sorunu"nda[291] *sindirilebileceklerini,* ama Dayanışma Yasalarının bütün bütün kaldırılmasına *Prusya hükümetinin hiç bir zaman, hiç bir koşul altında,* rıza göstermeyeceğini, çünkü bunun bürokraside bir gedik açılması anlamına geleceğini, işçileri yasal olarak reşit kılacağını, hizmetçiler nizamnamesini[292] paramparça edeceğini, soyluların kırsal bölgelerde uyguladıkları dayak cezalarını kaldıracağını, vb., vb. ve buna da Bismarck'ın hiç bir zaman izin veremeyeceğini, bunun *bürokratik* Prusya devletine tümüyle ters düşeceğini kendisine daha önce yazmıştım. Meclisin Dayanışma Yasalarını reddetmesi halinde, hükümetin bu yasaları muhafaza etmek için *safsataya* (örneğin toplumsal so-

* Kötü şeyleri görmezlikten geldik. —ç.
** Uluslararası İşçi Birliği. —ç.

runun "daha köklü" önlemler gerektirdiği, vb. yollu safsatalara) başvuracağını da ekledim. Bütün bunlar doğru çıktı. Ama Herr von Schweitzer ne yaptı? Gidip Bismarck *için* bir makale yazdı ve bütün kahramanlığını Schulze, Faucer, vb. gibi son derece küçük insanlara sakladı.

Schweitzer'in ve ötekilerin *iyi* niyet sahibi olduklarına inanıyorum, ama bunlar *"pratik politikacılar"*dır. Bunlar mevcut koşulları gözönüne almayı istiyorlar ve "pratik politika"nın bu *ayrıcalığını yalnızca* Miquel *et* Comp.* baylar terketmeye yanaşmıyorlar. (Bunlardan ikincisi, Prusya Hükümetiyle *intermixture*** hakkını kendileri için saklı tutmak ister görünüyor.) Bunlar, Prusya'daki (ve dolayısıyla Almanya'nın geri kalan yerlerindeki) işçi basınının ve işçi hareketinin salt *par la grâce de la police**** varolduğunu biliyorlar. Bundan ötürü de, tıpkı bir Hohenzollern kayzeri de "beraberlerinde götürmek" isteyen bizim *"cumhuriyetçi"* pratik politikacılarımız gibi her şeyi olduğu gibi kabullenmeyi ve hükümeti kışkırtmamayı vb. istiyorlar. Ama ben "pratik politikacı" olmadığımdan, Engels ile birlikte, (herhalde şu yakınlarda gazetelerden birinde göreceğin) açık bir duyuruyla, *Social-Demokrat*'a, ayrılmak niyetinde olduğumuzu bildirmeyi gerekli buldum.

Aynı zamanda, benim şu anda Prusya'da neden hiç bir şey yapamayacağımı da anlamışsındır. Oradaki hükümet beni tekrar yurttaşlığa kabul etmeyi apaçık reddetti.[293] Orada ancak Herr V. Bismarck'ın kabul edebileceği bir biçimde ajitasyon yapmama izin verilir.

Burada *International Association* yoluyla yaptığım ajitasyonu yüz kat yeğlerim. Bunun *İngiliz* proletaryası üzerindeki etkisi doğrudan oluyor ve önemi de pek büyük. Burada *general suffrage question***** konusunda harekete geçtik,[44] ki *bunun buradaki anlamı,* elbette, Prusya'dakinden bambaşka.

Bir bütün olarak bu "Birliğin" burada, Paris'te, Belçika'da, İsviçre'de ve İtalya'da gösterdiği ilerleme, *beklenenin çok üstünde.* Lassalle'ın izleyicileri, buna doğal olarak yal-

* Ve. —ç.
** Birleşme. —ç.
*** Polisin izniyle. —ç.
**** Genel oy hakkı sorunu. —ç.

nızca Almanya'da karşı duruyorlar, bunlar: 1) sahip oldukları önemi yitirmekten delicesine korkuyorlar; 2) Almanların "pratik politika" dedikleri şeye benim kesinlikle karşı olduğumun farkındalar. (Almanya'yı bütün uygar ülkelerin gerisinde bıraktıran şey işte bu "pratiklik"tir.)

Üyelik kartı için bir şilin ödeyen herkes *member of the Association** olabildiğinden; yasa onların bir "dernek" olarak bize bağlanmalarını önlediği için Fransızların bu *individual membership*** yolunu seçtiklerinden (*ditto* Belçikalılar);*** durum Almanya için de buna benzer olduğundan buradaki ve Almanya'daki dostlarımdan küçük *Societes***** kurmalarını —kuruldukları yerlerdeki üye sayıları önemli değil— ve her üyenin *an English card of membership****** almasını istemeye karar verdim. İngiltere'deki dernek *açık* olduğundan, böyle bir yöntemin Fransa'da bile izlenmesine engel olacak hiç bir şey yoktur. Sen ve sana yakın olanlar, Londra ile bu şekilde bağlantı kurarsanız sevinirim. ...

İlk kez 1918'de,
Sozialistische Auslandpolitik,
n° 18'de yayımlanmıştır

MARX'TAN HANOVER'DEKİ L. KUGELMANN'A

Londra, 9 Ekim 1866

... Cenevre'deki ilk Kongre[216] konusunda ciddî endişelerim vardı. Ama, bir bütün olarak, beklediğimden daha iyi sonuçlandı. Fransa, İngiltere ve Amerika'daki etkisi beklenmedik oldu. Oraya gidemezdim ve gitmek de istemedim, ama Londra delegeleri için o programı yazdım.****** Bu programı, kasıtlı olarak, işçilerin ivedi bir anlaşmaya varmalarına ve eylem birliği yapmalarına olanak veren ve sınıf mücadelesinin ve işçilerin bir sınıf olarak örgütlenmelerinin gereklerini doğrudan besleyen ve iti veren noktalarla sınırlı tuttum. Parisli baylar kafalarını en boş prudoncu safsatalarla

* Birlik üyesi. —ç.
** Tek tek üye olma. —ç.
*** Aynı şey Belçikalılar için de geçerli. —ç.
**** Dernekler. —ç.
***** Bir İngiliz üyelik kartı. —ç.
****** Bkz: Bu cildin 92-102. sayfaları. —*Ed.*

doldurmuşlardı. Bilim konusunda gevezelik ediyorlar ama bir şey bildikleri yok. Her türlü *devrimci* eylemi, yani bizzat sınıf mücadelesinden çıkan eylemleri, her türlü yoğun, toplumsal hareketleri, ve dolayısıyla *siyasal* araçlarla (örneğin işgününün *yasal olarak* kısaltılması) gerçekleştirilebilecek olanları da horgörüyorlar. *Özgürlük* ve anti-hükümetçilik ya da anti-otoriter bireycilik *bahanesi* altında —en sefil despotizme onaltı yıl boyunca bu denli sessizce katlanmış ve hâlâ da katlanmakta olan!— bu baylar, fiilen, salt Proudhon'vari bir biçimde idealleştirilmiş sıradan burjuva iktisadı vaazediyorlar! Proudhon'un verdiği zarar çok büyük olmuştur. Ütopyacılara yönelttiği sahte eleştiri ve sahte muhalefet (bizzat kendisi bir küçük-burjuva ütopyacısından başka bir şey değildir, oysa bir Fourier'nin, bir Owen'in, vb. ütopyalarında yeni bir dünyanın sezgisi ve yaratıcı ifadesi vardır), ilkin "*jeunesse brilliante*",* öğrencileri, ardından işçileri, özellikle lüks nesneler üretiminde çalışan işçiler olarak eski dökümtülere bilmeden "pek" bağlı olan Paris işçilerini kendine çekti ve yozlaştırdı. Bilisiz, boş yere, haddini bilmezlikle, gevezelikle, yaygaracı bir kendini beğenmişlikle her şeyi berbat etme noktasına vardılar, çünkü kendi üye sayılarıyla hiç bir ilşkisi olmayan sayılarla Kongreye koşuştular. Raporda, yeri geldiğinde, bunları bir güzel benzeteceğim.

Aynı sırada yapılan Baltimore'daki Amerikan İşçileri Kongresi[43] beni çok sevindirdi. Oradaki slogan, sermayeye karşı mücadele için örgütlenmekti, ve benim Cenevre için ortaya koymuş olduğum istemlerin çoğunun, işçilerin yerinde içgüdüleriyle, orada da ortaya atılmış olmaları kayda değerdir.

Bizim Merkez Konseyin ortaya koyduğu (*quorum magna pars fui***) buradaki reform hareketi, artık muazzam boyutlara erişmiş ve karşıkonulmaz olmuştur.[44] Kendim hep sahne gerisinde durdum ve bu işle daha fazla uğraşmıyorum, çünkü artık yürüyor. ...

İlk kez *Die Neue Zeit*,
Bd. 2, n° 2, 1901-02'de
yayımlanmıştır

* Parlak gençlik. —ç.
** Benim büyük payım olan, (Virgil, *Aencid*, Kitap II). —*Ed.*

Londra, 11 Temmuz 1868

... *Centralblatt*'a[294] gelince, adam, eğer değer denilince bununla bir şey kastedecekse benim vargılarımın kabullenilmesi gerektiğini teslim etmekle, verebileceği en büyük ödünü veriyor. Bu talihsiz kişi, gerçek ilişkiler konusunda yaptığım tahlilin, kitabımda "sermaye"[49] konulu bölüm olmasaydı bile, gerçek değer ilişkisinin kanıtını ve tanıtını gene de içerdiğini görmüyor. Değer kavramının tanıtlanması gerektiği yolundaki bütün gevezelikler, hem ele alınan konunun ve hem de bilimsel yöntemin hiç bilinmemesinden ileri geliyor. Değil bir yıl, birkaç hafta için bile olsa çalışmayı bırakması halinde, bir ulusun yokolacağını her çocuk bilir. Farklı gereksinmelere tekabül eden ürün miktarlarının farklı ve nicelik olarak belirli toplam toplumsal emek miktarları gerektirdiğini de gene her çocuk bilir. Toplumsal emeğin belirli oranlarda *dağılması* yolundaki bu *zorunluluğun* toplumsal üretimin *belirli* bir *biçimiyle* yokedilemeyeceği, olsa olsa bunun *görünüş biçimini* değiştirebileceği *self-evident*'tir.* Hiç bir doğa yasası yokedilemez. Farklı tarihsel durumlar içinde değişebilen şey, yalnızca, bu yasaların kendilerini onun içinde ortaya koydukları *biçimdir*. Ve toplumsal emeğin iç bağıntısının bireysel emek ürünlerinin özel değişimi içerisinde ortaya çıktığı toplum düzeninde, emeğin bu oransal dağılımının kendisini ortaya koyduğu biçim, bu ürünlerin *değişim-değeridir*.

Bilim, değer yasasının kendisini nasıl ortaya koyduğunu göstermekten ibarettir. Öyle ki, bu yasayla görünürde çelişen bütün olgular daha baştan "açıklanmak" istendiğinde, bilim bilimden *önce* sunulmak zorundadır. Ricardo'nun hatası, değer konusundaki birinci bölümünde[40] bütün olanaklı ve daha geliştirilmesi gereken kategorileri, bunların değer yasasıyla uyum içinde olduklarını tanıtlamak üzere, *veri olarak* almasıdır.

Oysa, senin de doğru olarak varsaydığın gibi, *teorinin tarihi*, değer ilişkisi kavramının, azçok açık, azçok kuruntularla kuşatılmış ya da bilimsel olarak azçok belirli bir biçim-

* Ortadadır. —ç.

de, *her zaman aynı kalmış olduğunu* gösterir. Düşünce sürecinin kendisi koşullardan doğduğundan, bizzat kendisi bir *doğal süreç* olduğundan, gerçekten kavrayıcı olan düşünme hep aynı olmak zorundadır ve, düşünmeyi gerçekleştiren organın gelişmesi de dahil, gelişmenin olgunlaşmasına bağlı olarak, ancak yavaş yavaş değişebilir. Bunun dışında kalan her şey saçmalamak demektir.

Vülger iktisatçılar, günlük fiilî değişim ilişkilerinin değerin büyüklüğü ile *doğrudan doğruya özdeş olamayacağı* konusunda en ufak bir düşünceye sahip değillerdir. Burjuva toplumunun özü, üretimin *a priori** bilinçli bir toplumsal düzenlenişinin bulunmayışındadır. Ussal ve doğal olarak zorunlu olan, kendisini, ancak gözleri görmeden işleyen bir ortalama olarak ortaya koyar. Böylece de, vülger iktisatçı, iç bağıntının ortaya koyduğunun tersine, görünüm olarak şeylerin farklı olduklarını övünerek ilân ettiğinde büyük bir keşifte bulunduğunu sanır. Aslında, görünüme sıkı sıkıya sarılmakla ve bunu nihaî kabul etmekle övünmektedir. Öyleyse bilim diye bir şeye ne gerek var?

Ama sorunun bir başka perde gerisi daha var. İç bağıntı bir kez kavrandı mı, mevcut koşulların kalıcı zorunluluğuna olan teorik inanç, bunların pratikte yıkılmalarından önce yıkılır. Şu halde, burada, bu saçma kafa karışıklığını sürdürmek tamamıyla egemen sınıfların çıkarınadır. Ekonomi politik bir yana, oynayacak başka hiç bir bilimsel kozu olmayan dalkavuk gevezelere başka ne diye para ödensin ki?

Ama *satis superque.*** Bu, her halde, bu burjuva papazların nerelere kadar düştüklerini gösteriyor, işçiler, hatta fabrikatörler ve tüccarlar bile benim kitabımı anlar ve üstesinden gelirlerken, bu "*çok bilmiş* kalem efendileri" (!) onların kavrayışlarını çok fazla zorlamamdan yakınıyorlar. ...

İlk kez, kısaltılmış olarak *Die Neue Zeit* Bd. 2, n° 7, 1901-02'de; ve tam metin ve Rusça olarak 1928'de, *Marx'ın Kugelmann'a Mektupları* adlı kitapta yayımlanmıştır

* Önsel. —ç.
** Bu kadarı yeter de artar bile. —ç.

MARX'TAN HANOVER'DEKİ L. KUGELMANN'A

Londra, 12 Nisan 1871

... Dün Lafargue'ın (Laura'nın değil) şu anda Paris'te olduğu yolundaki hiç de yatıştırıcı olmayan haberi aldık. *18 Brumaire*'imin* son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'daki gelecek devrim girişiminin, şimdiye değin olduğu gibi, artık bürokratik ve askerî makineyi başka ellere geçirtmeye değil, ama onu *yıkmaya* dayanacağını belirtiyorum. Kıta üzerindeki gerçekten halkçı her devrimin ilk koşuludur bu. Kahraman Parisli arkadaşlarımızın girişmiş bulundukları şey de, işte budur. Ne esneklik, ne tarihsel girişkenlik, ne özveri yeteneği ile bezenik şu Parisliler! Düşmandan daha çok iç ihanet tarafından altı ay boyunca aç kalıp yıkıma uğradıktan sonra, sanki Fransa ile Almanya arasında hiç savaş olmamış, sanki yabancı hep Paris kapılarında değilmiş gibi, Prusya süngüleri altında başkaldırıyorlar! Tarih daha böylesine büyük bir örnek görmedi! Eğer yenilirlerse, bunun nedeni yalnızca "ruh iyilik"leri olacak. İlkin Vinoy, ve sonra da Ulusal Muhafızın gerici öğeleri alanı boş bıraktıktan sonra, hemen Versailles üzerine yürümek gerekirdi. Vicdan titizliği yüzünden uygun zaman kaçırıldı. Sanki şu kötü Thiers ucubesi, Paris'i silahsızlandırmaya kalkışarak, daha önce başlatmamış gibi, *iç savaşı* başlatmak istemedi. İkinci yanlış: Merkez Komite, yerini Komüne bırakmak üzere, görevlerini çok çabuk bıraktı. Gene çok büyük bir "onur" titizliği yüzünden! Ne olursa olsun, Paris ayaklanması, hatta eski toplumun kurtları, domuzları ve köpekleri tarafından boyuneğdirilecek olsa bile, partimizin Paris haziran ayaklanmasından sonraki en şanlı savaş başarısıdır. Cennetin fethine çıkan Paris titanları karşısında, ölüm şenlikleri ve kışla ve kilise, feodalite ve hele hamkafalılar, kokuları ile, Prusya-Almanya Kutsal Roma İmparatorluğu köleleri nedir ki.

Bu arada, L. Bonaparte'ın hazinesinden doğrudan para yardımı görenlerin listesini içeren *resmî yayında, Vogt*'un

* Bkz: Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 124-145; Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1*, s. 569-588. —*Ed.*

Ağustos 1859'da 40.000 frank aldığına ilişkin bir not var! Bu olguyu daha ilerde kullanılmak üzere Liebknecht'e ilettim.

Son zamanlarda yalnızca Almanya'dan değil, Petersburg'dan bile çeşitli kitapçıklar vb. zedelenmeden elime geçtiğine göre, bana *Haxthausen*'i[295] gönderebilirsin.

Bana göndermiş olduğun çeşitli gazeteler için teşekkürler. (Lütfen daha gönder, çünkü Almanya, Reichstag, vb. konusunda bir şeyler yazmak istiyorum.)

İlk kez kısaltılmış olarak,
Die Neue Zeit, Bd. 1, n° 23,
Stuttgart 1901-02'de, ve
tam metin olarak da 1928'de,
Marx'ın Kugelmann'a Mektupları
adlı kitapta yayımlanmıştır

MARX'TAN HANOVER'DEKİ L. KUGELMANN'A

[Londra], 17 Nisan 1871

Mektubun tam zamanında geldi. Şu anda elimde çok iş var. Onun için yalnızca birkaç söz. *13 Haziran 1849*[296] vb. küçük-burjuva gösterilerini Paris'teki güncel mücadeleyle karşılaştırmanı hiç anlayamıyorum.

Eğer mücadeleye ancak son derece elverişli şanslarla girilmesi gerekseydi, tarihi yapmak elbette çok kolay olurdu. Öte yandan, eğer "raslantı"lar tarihte hiç bir rol oynamasalardı, tarih çok gizemsel bir nitelik taşırdı. Bu beklenmedik olaylar, evrimin genel gidişi içine elbette girer ve başka beklenmedik olaylar tarafından denkleştirilmiş bulunurlar. Ama hareketin hızlanma ya da yavaşlaması, aralarında hareketi yönetmeye ilk çağrılan önderlerin niteliğinin de bulunduğu bu türlü "raslantı"lara çok bağlıdır.

Bu kez için, mutsuz ve kararlaştırıcı "raslantı"yı Fransız toplumunun genel koşullarında değil, ama Prusyalıların Fransa'daki varlıkları ve Paris'in burnu dibindeki konumlarında aramak gerekir. Parisliler bunu çok iyi biliyorlardı. Versailles burjuva itleri de bunu iyi biliyorlardı. İşte tastamam bu nedenle Parislileri ya vuruşmayı kabul etme, ya da savaşmadan yenik düşme seçeneği karşısında bıraktılar. Son

durumda, işçi sınıfının moral bozukluğu, belli bir sayıdaki "önder"lerin yitiminden çok daha büyük bir mutsuzluk olurdu. Paris tarafından verilen kavga sayesinde, işçi sınıfının kapitalist sınıf ve kapitalist devlete karşı mücadelesi yeni bir evreye girmiştir. Bu kavganın sonucu ne olursa olsun, evrensel bir tarihsel önem taşıyan yeni bir çıkış noktası elde etmiş bulunuyoruz.

İlk kez kısaltılmış olarak,
Die Neue Zeit, Bd. 2, n° 23,
Stuttgart 1901-02'de, ve
tam metin olarak da 1928'de
Marx'ın Kugelmann'a Mektupları
adlı kitapta yayımlanmıştır

MARX'TAN NEW YORK'TAKİ F. BOLTE'A

[Londra], 23 Kasım 1871

... *Enternasyonal*, sosyalist ya da yarı-sosyalist tekkelerin yerini işçi sınıfının gerçek bir mücadele örgütü alsın diye kurulmuştu. İlk Tüzük ve Kuruluş Çağrısı* bunu daha ilk bakışta ortaya koymaktadır. Öte yandan, eğer tarihin akışı sekterliği yıkmamış olsaydı Enternasyonal varlığını koruyamazdı. Sosyalist sekterliğin gelişmesi ile gerçek işçi sınıfı hareketinin gelişmesi her zaman birbirlerine ters orantılıdırlar. Tekkeler (tarihsel olarak) ancak işçi sınıfı bağımsız bir tarihsel hareket için henüz olgun değilse haklı görülebilirler. Bu olgunluğa erişir erişmez, bütün tekkeler özünde gericidirler. Bununla birlikte, tarihin her yerde ortaya koyduğu şey Enternasyonalin tarihinde de yinelendi. Eskiyen şey, yeni edindiği biçim içerisinde, kendisini onarmaya ve varlığını sürdürmeye çalışır.

Ve Enternasyonalin tarihi, *Genel Konseyin*, işçi sınıfının gerçek hareketine karşı Enternasyonal içerisinde tutunmaya çalışan tekkelere ve amatörce deneylere karşı *sürekli mücadelesiydi*. Bu mücadele *kongrelerde*, ama bundan da çok *Genel Konsey* ile tek tek kesimler arasındaki özel görüş-

* Bkz: Bu cildin 11-20. sayfaları. —*Ed.*

melerde yürütülmüştür.

Paris'te, prudoncular (karşılıkçılar[297]) Birliğin kurucuları arasında bulunduklarından, orada dizginleri ilk birkaç yıl doğal olarak ellerinde tuttular. Daha sonraları ise, bunlara karşı, doğal olarak, kolektivist, pozitivist vb. gruplar kuruldu.

Almanya'da — Lassalle kliği. Ünlü Schweitzer ile birkaç yıl bizzat kendim yazıştım ve ona Lassalle'ın örgütünün salt sekter bir örgüt olduğunu ve bu haliyle Enternasyonalin uğrunda didindiği *gerçek* işçi hareketinin örgütüne düşman olduğunu tartışma götürmez bir biçimde tanıtladım. Bunu anlamamakta kendine göre "gerekçeleri" vardı.

1868'in sonunda, Rus Bakunin, Enternasyonalin içinde "*Alliance de la Démocratie Socialiste*"[298] adı altında *ve kendi önderliğinde bir ikinci Enternasyonal* oluşturmak amacıyla *Enternasyonale* katıldı. Kendisi —her türlü teorik bilgiden yoksun olan bu adam— bu ayrı organ içerisinde Enternasyonalin *bilimsel* propagandasını temsil etme havalarına girdi, ve bu propagandayı, *Enternasyonal içindeki* bu ikinci *Enternasyonalin* özel işlevi haline getirmek istedi.

Kendi programı Sağdan ve Soldan üstünkörü derlenmiş bir bulamaçtı — *sınıfların eşitliği* (!), toplumsal hareketin *başlangıç noktası* olarak *miras hakkının kaldırılması* (sensimoncu saçmalık), üyelere bir *dogma* olarak dayatılan *tanrıtanımazlık* vb., ve baş dogma olarak da *siyasal hareket karşısında prudoncu tarafsızlık.*

Bu çocuk masalı, işçi sınıfı hareketinin gerçek koşullarının henüz pek az gelişmiş bulunduğu İtalya ve İspanya'da ve Latin İsviçresi'nde ve Belçika'daki birkaç kendini beğenmiş, muhteris ve boş doktriner arasında rağbet gördü (ve hâlâ da belli bir oranda tutuluyor).

Bay Bakunin'e göre, öğreti (Proudhon'dan, St. Simon'dan ve ötekilerden bölük-pörçük dilenerek derlediği saçmalık), ikincil bir sorun —kişisel olarak kendini gerçekli kılmanın salt bir aracı— idi ve öyledir. Teorisyen olarak bir hiç ise de, entrikacılıkta üzerine yoktur.

Genel Konsey yıllarca onun (belli bir ölçüde özellikle *Güney Fransa*'daki Fransız prudoncular tarafından desteklenen) komplolarına karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Ge-

nel Konsey, en sonunda, 1., 2. ve 3., IX., XVI., XVII. Konferans kararlarıyla uzun zamandan beri hazırlanan darbesini indirdi.[299]

Söylemeye gerek yok ki, Genel Konsey, Avrupa'da savaşmakta olduğu şeyi Amerika'da desteklemez. 1., 2., 3. ve IX. Kararlar, şimdi, New York Komitesine her türlü sekterliğe ve amatör gruplara bir son vermenin ve gerekirse bunları ihraç etmenin yasal silahlarını sağlamaktadır.

... İşçi sınıfının *political movement*'ının* nihaî amacı, elbette ki, bu sınıfın *political power*'ı** ele geçirmesidir, ve bu da, doğal olarak, *Working class*'ın*** belirli bir noktaya kadar geliştirilmiş ve onun iktisadî mücadelesinden doğan bir *previous organisation*'ını**** gerektirir.

Ama, öte yandan, içerisinde işçi sınıfının egemen sınıflara karşı bir *sınıf* olarak ortaya çıktığı ve onlara *pressure from without***** ile boyuneğdirmeye çalıştığı her hareket, bir siyasal harekettir. Örneğin belli bir fabrikada, hatta belli bir işkolunda grevler, vb. yoluyla tek tek kapitalistleri daha kısa bir işgününe zorlama girişimi, salt bir iktisadî harekettir. Öte yandan bir sekiz saat, vb. *yasasını* zorlama hareketi bir *siyasal* harekettir. Ve bu şekilde, işçilerin tek tek iktisadî hareketlerinden her yerde bir *siyasal* hareket, yani kendi çıkarlarını genel bir biçim içerisinde, genel, toplumsal olarak zorlayıcı kuvvete sahip bir biçim içerisinde dayatmayı amaçlayan bir *sınıf* hareketi doğar. Bu hareketler belli ölçüde bir *previous****** örgütlenmeyi öngörürlerse de, bunlar, bir yandan da, aynı ölçüde, bu örgütlenmeyi geliştirmenin bir aracıdırlar.

İşçi sınıfı örgütlenme bakımından henüz kolektif iktidara, yani egemen sınıfların siyasal iktidarına karşı nihaî bir sefere kalkışacak kadar ilerlemişse, gene de, egemen sınıfların politikasına karşı sürekli ajitasyonla (ve düşmanca bir tutumla) bunun için eğitilmelidir. Yoksa, Fransa'daki Eylül devriminin[300] gösterdiği gibi ve belli bir ölçüde Bay Gladstone

* Siyasal hareketinin. —ç.
** Siyasal iktidarı. —ç.
*** İşçi sınıfının. —ç.
**** Ön örgütlenmesini. —ç.
***** Dışarıdan baskı. —ç.
****** Ön. —ç.

ve ortaklarının İngiltere'de günümüze dek başarıyla sürdürdükleri oyunun da tanıtladığı gibi onların elinde oyuncak olur.

İlk kez kısaltılmış olarak, *Briefe und Auszüge aus Breefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx U. A. an F. A. Sorge und Andere*, Stuttgart 1906, adlı kitapta; ve Rusça tam metin olarak da 1935'te K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, birinci baskı, c. XXVI'da yayımlanmıştır

ENGELS'TEN MİLANO'DAKİ T. CUNO'YA

Londra, 24 Ocak 1872

... 1868'e kadar Enternasyonale karşı entrikalar çevirmiş olan Bakunin, Bern Barış Kongresinde[215] büyük bir yenilgiye uğradıktan sonra Enternasyonale katıldı ve *onun içinde* derhal Genel Konseye karşı tertiplere girişti. Bakunin'in prudonculukla komünizm karışımı, kendine özgü bir teorisi vardır. Birincisine ilişkin bellibaşlı nokta, kaldırılması gereken ana kötülük olarak sermayeyi, yani toplumsal gelişmeden doğmuş olan kapitalistlerle ücretli emekçiler arasındaki sınıf karşıtlığını değil, *devleti* görmesidir. Sosyal-demokrat işçilerin büyük çoğunluğu, devlet gücünün egemen sınıfların —toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin— kendi toplumsal ayrıcalıklarını korumak için kendilerine sağladıkları örgütten başka bir şey olmadığı konusunda bizimle görüş birliği içinde oldukları halde, Bakunin, sermayeyi yaratanın devlet olduğunu, kapitalistin kendi sermayesine *ancak devletin bir lütfu olarak* sahip olduğunu iddia ediyor. Dolayısıyla baş kötülük devlettir, ortadan kaldırılması gereken şey, her şeyden çok devlettir ve o zaman kapitalizm kendiliğinden cehennem olup gidecektir. Biz ise, tersine, şunu diyoruz: sermayeye, her türlü üretim araçlarının birkaç elde toplanmasına son verin, o zaman devlet kendiliğinden yokolacaktır. Aradaki fark özdedir: Önce bir toplumsal devrim olmadan devletin kaldırılması saç-

madır; sermayenin kaldırılması işte bu toplumsal devrim*dir* ve tüm üretim tarzında bir değişikliği gerektirir. Mademki Bakunin için ana kötülük devlettir, o zaman devleti —bu devlet ister bir cumhuriyet, ister bir monarşi ya da herhangi bir başka şey olsun— canlı tutacak hiç bir şey yapılmamalıdır. Dolayısıyla *her türlü politikadan tamamen uzak durulmalıdır*. Siyasal bir eylemde bulunmak, özellikle seçimlere katılmak, bu ilkenin çiğnenmesi olur. Yapılacak şey propaganda yapmak, devlete hakaretler yağdırmak, örgütlenmek, ve *bütün* işçiler, dolayısıyla çoğunluk kazanılınca da, bütün otoriteleri defetmek, devleti kaldırmak ve onun yerine Enternasyonalin örgütünü koymaktır. Kıyametten önceki bin yıllık dönemi başlatacak olan bu büyük eylemin adı da *toplumsal tasfiyedir*.

Bütün bunlar kulağa son derece radikal geliyor ve o kadar basit ki, beş dakikada ezberlenebilir; Bakunin'in teorisinin İtalya ve İspanya'da da genç avukatlar, doktorlar ve öteki doktrinerler arasında bu kadar çabuk yandaş bulmasının nedeni budur. Ama işçi yığınları kendi ülkelerinde halkı ilgilendiren şeylerin kendilerini de ilgilendirmediğine hiç bir zaman inandırılamayacaklardır; onlar doğal olarak *siyasi*dirler ve her kim ki onları siyaseti bir yana bırakmaları gerektiğine inandırmaya çalışır, sonunda kendisi bir yana atılır. İşçilere her türlü koşul altında siyasetten uzak durmaları gerektiğini vaazetmek, onları papazların ya da burjuva cumhuriyetçilerin kucağına atmak demektir.

Bakunin'e göre, Enternasyonal, siyasal mücadele için değil de, toplumsal tasfiye gerçekleşir gerçekleşmez eski devlet örgütünün yerini almak için kurulduğundan, bundan çıkan sonuç, Enternasyonalin bakuninci müstakbel toplum idealine olabildiğince yaklaşması gerekmektedir. Bu toplumda, her şeyden önce, hiç bir *otorite* olmayacaktır, çünkü otorite —devlet— mutlak kötülüktür. (Bu insanlar, son kertede karar veren bir irade olmaksızın, en ufak bir yönetim olmaksızın, bir fabrikanın, bir demiryolunun nasıl işletileceği, bir geminin nasıl yüzdürüleceği konusunda ne düşünüyorlar, bunu elbet söylemiyorlar.) Çoğunluğun azınlık üzerindeki otoritesi de kalkmaktadır. Her birey ve her topluluk özerk olmaktadır; herkes kendi özerkliğinden bir mik-

tar özveride bulunmadıkça, yalnızca iki kişiden oluşan bir toplum bile nasıl olanaklı olacaktır, Bakunin bu konuda da susuyor.

Ve dolayısıyla Enternasyonal de bu biçimde düzenlenmelidir. Her kesim, ve her kesimdeki her birey özerk olacaktır. Genel Konseye tehlikeli ve kendisi için bile yıldırıcı bir otorite veren *Basle kararlarının*[301] cehenneme kadar yolu var! Bu otorite özgür iradeyle verilmiş olsa bile, *mademki* otoritedir, öyleyse kalkmalıdır!

Bu dolandırıcılığın kısaca bellibaşlı noktaları bunlardır işte. Peki ama Basle kararlarının yaratıcıları kimlerdir? *Bay Bakunin'in kendisi* ve ortakları!

Bu baylar Basle Kongresinde Genel Konseyi Cenevre'ye taşıma, yani kendi ellerine geçirme planlarını uygulayamayacaklarını anlayınca, değişik bir yol izlediler. Bakuninci İtalyan basınında, örneğin bugün de *Proletario*'da[237] ve *Gazzettino Rosa*'da[302] bulacağınız bir bahaneyle, büyük Enternasyonalin içinde bir enternasyonal dernek olan *Alliance de la Démocratie*'yi kurdular: sıcakkanlı Latin ırklarına soğuk, ağır hareket eden Kuzeyliler için olandan daha ateşli bir programın gerekli olduğu iddia ediliyordu. Bu tasarı, Enternasyonal *içinde* ayrı bir uluslar*arası* örgüte elbette gözyumacak durumda olmayan Genel Konseyin direnmesi yüzünden boşa çıktı. Bu tasarı, o günden beri, Bakunin'in ve avanesinin Enternasyonalin programının yerine elaltından Bakunin'in programını geçirme çabalarıyla bağlantılı olarak, çeşitli biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıkmıştır. Öte yandan, Jules Favre ve Bismarck'tan Mazzini'ye kadar bütün gericiler, Enternasyonale saldırmak sözkonusu olunca, hep bakunincilerin saçma-sapan palavralarına sarılmışlardır. Mazzini ve Bakunin'e karşı yaptığım ve *Gazzettino Rosa*'da da yayınlanan 5 Aralık tarihli açıklamamı zorunlu kılan da budur.

Bakunin güruhunun çekirdeği, Jura içinde peşlerinden sürükledikleri işçi sayısı ancak 200'ü bulan birkaç düzine insandan oluşmaktadır. Öncüleri, İtalyan işçilerinin sözcüleri pozlarında şu anda her yerde dolaşan İtalya'daki genç avukatlardan, doktorlardan ve gazetecilerden meydana gelmektedir; bunların soyundan birkaç kişi de Barselona ve

Madrid'de var, ve Lyons ya da Brüksel'de de zaman zaman —hiç bir zaman işçi olmayan— bir-ikisi görülüyor; burada* bunlardan yalnızca bir tane var, Robin.

Olanaksız hale gelen kongrenin yerine, koşulların zorlamasıyla toplanan konferans,** bunlar için bir bahane yarattı; ve İsviçre'deki Fransız mültecilerin çoğu, (prudoncular olarak) orada yakın akrabalar buldukları için ve kişisel nedenlerle onların safına geçtiklerinden, kampanyalarına hız verdiler. Hoşnutsuz azınlıklar ve farkedilmemiş dehalar, doğal olarak, Enternasyonal içinde her yerde bulunabilirler, ve onlar da bunlara güveniyorlardı ve haksız da değillerdi.

Şu anda bunların savaş gücü şöyledir:

1) Bakunin'in kendisi — bu kampanyanın Napoléon'u.

2) 200 juracı ve Fransız kesiminin 40-50 üyesi (Cenevre'deki mülteciler).

3) Brüksel'de *Liberté*'nin[303] editörü ama *açıkça* onlardan yana *çıkmayan* Hins.

4) Hiç bir zaman tanımadığımız ve zaten birbirine düşman üç parçaya bölünmüş olan Section Française de 1871'in[304] kalıntıları. Sonra, (*kitle halinde Enternasyonalden çekilme* önerileri yüzünden) hepsi de Alman kesiminden atılmış olan ve aşırı merkeziyetçilik ve katı örgütçülük savunucuları olarak anarşistler ve özerkçiler Birliğine pek güzel yaraşan 20 kadar Herr von Schweitzer türü lasalcı var.

5) İspanya'da, Bakunin'in, işçileri özellikle Barselona'da, hiç değilse teorik olarak, güçlü bir biçimde etkilemiş olan birkaç kişisel dostu ve yandaşı. Ama İspanyollar örgütlenme konusunda çok titizdirler ve bunun başkalarında eksik oluşunu derhal farkederler. Bakunin'in buradaki başarı şansının ne olduğu nisan ayındaki İspanyol Kongresine kadar anlaşılamaz, ve orada da işçiler ağırlıkta olacaklarından endişelenmem için bir neden yok.

6) Son olarak, İtalya'da, Jurin, Bologna ve Girgenti kesimleri, bildiğim kadarıyla, kongrenin *zamanından önce* toplanmasından yana olduklarını açıklamışlardır. Bakunin-

* Londra'da. —*Ed.*

** Engels, Enternasyonalin 1871'de Londra'da yapılan Konferansına değiniyor. —*Ed.*

ci basın buna 20 İtalyan kesiminin katıldığını iddia ediyor; bunları tanımıyorum. Her ne hal ise, hemen her yerde önderlik Bakunin'in dostlarının ve yandaşlarının ellerindedir ve bunlar korkunç bir patırtı kopartıyorlar. Ama daha yakından yapılacak bir inceleme, büyük bir olasılıkla, bunların peşinden gidenlerin kalabalık olmadığını açığa çıkartacaktır, çünkü uzun vadede İtalyan işçilerinin çoğunluğu hâlâ mazzinicidirler ve Enternasyonal orada siyasetten uzak durmakla özdeş tutulduğu sürece de öyle kalacaklardır.

Her ne ise, şu an için İtalya'da Enternasyonal içinde söz sahibi olanlar bakuninci güruhtur. Genel Konseyin bundan yakınmaya niyeti yoktur; İtalyanların istedikleri her türlü saçmalığı yapma hakları vardır, ve Genel Konsey onları salt barışçıl tartışmalarla etkisiz bırakacaktır. Daha henüz katılmış olan ve hiç bir şey bilebilecek durumda olmayan kesimlerin, özellikle anlaşmazlık konusunda, *her iki* tarafı da dinlemezden önce, böyle bir konuda derhal yan tutmaları her ne kadar son derece garipse de, bunlar juracı anlamda bir kongreden yana olduklarını açıklama hakkına da sahiptirler! Turinlilere bu konudaki çıplak gerçeği söyledim ve buna benzer açıklamalarda bulunmuş olan öteki kesimler için de aynı şeyi yapacağım. Çünkü bu gibi her bağlılık açıklaması, Tamimde[305] Genel Konseye karşı yapılmış olan asılsız suçlamaları ve yalanları dolaylı olarak onaylamak demektir. Kaldı ki, kısa bir süre içerisinde bu konuya ilişkin olarak Genel Konsey de kendi tamimini yayınlayacaktır.* *Bu tamim çıkana kadar* Milanlıların buna benzer bir açıklama yapmalarını önleyebilirsen, istediğimiz her şeyi yapmış olursun.

En komiği de, juracılardan yana olduklarını ilân eden ve dolayısıyla burada bizi otoritercilikle suçlayan bu aynı Turinlilerin, şimdi birdenbire Genel Konseyin Turin'deki rakip *Federazione Operaia*'ya karşı şimdiye dek almadığı kadar otoriter önlemler almasını, Enternasyonalin üyesi bile olmayan *Ficcanaso*'dan[306] Beghelli'yi aforoz etmesini, vb. istemeleridir. Ve hem de *Federazione Operaia*'nın bu konuda ne dediğini dinlemeden.

* Bkz: Bu cildin 296-340. sayfaları. —*Ed.*

Geçen pazartesi* sana Jura tamimi ile birlikte *Révolution Sociale*'yi,[229] Cenevre'de çıkan *Egalité*'nin[110] bir sayısını (juracıların temsil ettikleri işçi sayısının yirmi katını temsil eden Cenevre *Comité Fédéral*'in yanıtını[307] içeren sayıdan ne yazık ki elimde kalmadı) ve bu konuya ilişkin olarak Almanya'dakilerin ne düşündüklerini gösterecek olan bir *Volksstaat*[54] gönderdim. Sakson Bölgesel Toplantısı —20 yöreden 120 delege— *oybirliği ile* Genel Konseyden yana olduklarını açıkladılar.[308]

Belçika Kongresi (25-26 Aralık) Tüzük değişikliği istiyor, ama olağan kongrede (Eylülde).[309] Fransa'dan her gün bu konuda onay ifade eden açıklamalar alıyoruz. Burada, İngiltere'de, bu entrikalardan hiç biri elbette hiç bir destek bulmuyor. Ve Genel Konsey bir-iki kendini beğenmiş entrikacıyı hoşnut etmek için elbette olağanüstü bir kongre toplamayacaktır. Bu baylar yasal sınırlar içerisinde kaldıkları sürece, Genel Konsey onları seve seve kendi hallerine bırakacaktır. Çok farklı unsurlardan oluşan bu koalisyon çok geçmeden dağılacaktır; ama bunlar tüzüğe ya da kongre kararlarına karşı herhangi bir şey başlatacak olurlarsa, Genel Konsey de üzerine düşeni yapar.

Bu kimselerin tertiplerine, tam da Enternasyonale karşı genel bir kıyametin koparıldığı sıra girişmiş olduklarını hesaba katacak olursan, uluslararası polis köpeklerinin bu oyunda parmakları bulunduğunu düşünmemezlik edemezsin. Ve öyledir de. Cenevreli bakuninciler Bezeiers'te merkez polis görevlisini** kendi muhabirleri olarak seçtiler! Önde gelen iki bakuninci, Lyons'dan Albert Richard ve Leblanc, buradaydılar ve bunlar, gene Lyons'dan olan ve işlemeye başladıkları Scholl adındaki bir işçiye Thiers'yi devirmenin tek yolunun Bonaparte'ı tahta geçirmek olduğunu söylemişler; ve bunlar mülteciler arasında *Bonaparte'ın tekrar tahta geçmesi için propaganda* yapmak üzere *Bonaparte'ın parasıyla* dolaşıyorlardı! Bu bayların siyasetten uzak durmak dedikleri şey budur işte! Berlin'de, Bismarck'ın paraca desteklediği *Neuer Social-Demokrat*[240] da aynı havadan çalıyor. Bütün bunların içine Rus polisi nereye ka-

* 22 Ocak. —*Ed.*
** Bousguet. —*Ed.*

dar karışmıştır, şu anda bunu su götürür bir soru olarak bırakacağım, ama Bakunin, Neçayev sorununa boğazına kadar bulaşmıştır (bunu elbette yadsıyor, ama elimizde özgün Rusça raporlar var ve Marx ve ben Rusçayı anladığımızdan, bize kül yutturamaz[218]). Neçayev ya bir Rus *ajan-provokatörüdür* ya da öyleymişçesine davranmıştır. Dahası, Bakunin'in Rus dostları arasında her türden şüpheli kimseler vardır.

Yerini yitirmiş olmana çok üzüldüm. Senin Milan'da bulunmanın Enternasyonal için *kamuoyuna yapılan* açıklamaların yaratacağı küçük etkilerden çok daha önemli olduğunu ve gizliden gizliye pek çok şeyin de başarılabileceğini belirterek, buna yolaçabilecek bir şey yapmana engel olmak için sana özellikle yazmıştım. Sana çeviriler bularak vb. yardımcı olabilirsem, bunu seve seve yaparım. Sadece bana hangi dillerden hangi dillere çeviri yapabileceğini ve senin için nasıl yararlı olabileceğimi bildir, yeter.

Demek o polis domuzlar benim fotoğrafıma da elkoydular. Senin için bir tane daha gönderiyorum ve senin de iki fotoğrafını göndermeni istiyorum, bunlardan biri Miss Marx'ı babasının bir fotoğrafını sana göndermeye razı etmeye yarayacak (birkaç iyi fotoğrafa hâlâ sahip olan tek kişi o).

Bakunin'le bağlantısı olan *bütün* insanlar konusunda oldukça tedbirli olmanı da isteyeceğim. Birbirine destek olup entrika çevirmek bütün tekkelerde vardır. *Onlara vereceğin her bilginin* o anda Bakunin'e iletileceğinden emin olabilirsin. Sözünü tutmanın ve benzeri şeylerin burjuva önyargılardan ibaret olması onun temel ilkelerinden birisidir, oysa gerçek bir devrimci, davaya hizmet edecek diye böyle bir şeye tenezzül etmez. Bunu Rusya'da açıkça söylüyor, Batı Avrupa'da ise bu gizli bir bilim.

Bana *gerçekten hemen* yaz. Milan kesiminin öteki İtalyan kesimleri arasında yer almasını engellemeyi başarırsak çok iyi olur. ...

İlk kez kısaltılmış olarak F. Engels, *Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen*, Berlin 1920'de, ve tam metin olarak da 1925 yılında Berlin'de *Die Geselschaft*, n° 11'de yayımlanmıştır

ENGELS'TEN HUBERTUSBURG'DAKİ A. BEBEL'E

Londra, 20 Haziran 1873

İlkin senin mektubunu yanıtlıyorum, çünkü Liebknecht'inki hâlâ Marx'ta ve o da mektubu şu anda bulamıyor.

Bizim burada, senin cezaevinde bulunmanın, ne yazık ki, tamamıyla lasalcı olan parti yetkilileri tarafından *Volksstaat*'ı[54] "içten" bir *Neuer Social-Demokrat*[240] haline getirmek için kullanılacağından korkmamıza yolaçan Hepner'in mektubu değil, komitenin imzasını taşıyan York'un mektubu oldu. York, böyle bir niyetin bulunduğunu açıkça itiraf ediyordu ve Komite de yazıkurulunu atama ya da görevden alma hakkına sahip olduğunu iddia ettiğinden, tehlike gerçekten büyüktü. Hepner'in beklenen sınırdışı edilmesi bu tasarıları daha da güçlendiriyordu. Bu koşullar altında durumun ne olduğunu öğrenmemiz kesinlikle gerekliydi; bu mektubun nedeni de bu...

Partinin lasalcılık karşısındaki tavrına ilişkin olarak, hangi taktiklerin uygulanması gerektiğini sen elbette bizden daha iyi takdir edersin, özellikle özel durumlarda. Ama dikkate alınması gereken bir de şu var. Senin durumunda olduğu gibi insan Alman İşçileri Genel Birliğinin[289] sahibi durumunda oldu mu, hasmını çok fazla gözetmeye başlaması kolaylaşır ve onu her şeyden önce düşünme alışkanlığı edinir. Ama Alman İşçileri Genel Birliği ile Sosyal-Demokrat İşçi Partisi, ikisi birlikte, Alman işçi sınıfının hâlâ çok küçük bir azınlığını oluşturuyorlar. Uzun deneyimlerle doğrulandığını gördüğümüz bizim düşüncemize göre, propaganda sırasındaki doğru taktik, kişinin şurada burada hasmından birkaç adam ve üye koparması değil, henüz harekete katılmamış olan geniş yığın üzerinde çalışmasıdır. Kişinin hamlıktan çekip çıkardığı tek bir bireyin ham gücü, partinin içine o hatalı eğilimlerinin mikrobunu hep kendileriyle birlikte getiren on lasalcı dönekten daha değerlidir. Ve eğer yığınlar ancak yerel önderleri olmaksızın kazanılabiliyorsa, o da olur. Ama kişi, her zaman, daha önceki görüşleriyle olmasa bile, daha önceki açıklamaları ile kendilerini bağlamış olan bu önderlerin tümünü birden pazarlığa çekmeli ve

her şeyden önce de bunların ilkelerini bir yana bırakmadıklarını, tersine Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin *gerçek* lasalcılık vaazettiğini göstermelidir. Eisenach'ta[310] olan ve o sıra belki de kaçınılmaz olan talihsizlik de buydu, ama bu unsurların partiye zarar verdiklerinden hiç kuşku yoktur ve ben o katılma olmasaydı partinin bugün en azından gene o kadar güçlü olmayacağından emin değilim. Her ne ise, eğer bu unsurlar takviye alsaydılar, bunu bir talihsizlik olarak görürdüm.

"Birlik" çığlıkları insanı yanıltmamalı. Bu sözcüğü dillerinden düşürmeyenler, tıpkı bugün İsviçre'de bütün bölünmeleri yaratmış olan Jura bakuncilerin birlik için olduğu kadar başka hiç bir şey için bu kadar gürültü koparmamaları gibi, çoğu kez ayrılık tohumlarını en çok ekenlerdir. Bu birlik fanatikleri, ya her şeyi belirsiz bir bulamaç haline getirmeye çalışan kaz kafalılardır — ki bunun gerçekleşmesine bir kez izin verildi mi, ayrılıkları çok daha katı zıtlıklar halinde tekrar ortaya atarlar, çünkü o zaman hepsi aynı kefeye gireceklerdir (Almanya'da işçilerle küçük-burjuvazinin uzlaşmasını vaazedenler bunun güzel bir örneğidirler) ya da bunlar bilmeden (örneğin Mülberger gibi) ya da bilerek hareketi çarpıtmak isteyenlerdir. İşte bundan ötürü en büyük sekterler ve en büyük kavgacılar ve sahtekârlar, belirli anlarda, birlik için en fazla bağırıp çağıranlardır. Yaşamımız boyunca kimse bize birlik çığırtkanları kadar yük olmamış ve oyun oynamamıştır.

Her parti önderliği doğal olarak başarılı olmak ister, ve bu çok iyi bir şeydir. Ama öyle durumlar vardır ki, kişi o anlık başarıyı daha önemli şeyler için feda edebilme yüreklilığine sahip olmalıdır. Özellikle nihaî başarısı kadar kesin olan ve bizim yaşamımız sırasında ve gözlerimizin önünde bunca büyük bir gelişme göstermiş olan bizimki gibi bir parti için, anlık başarı hiç de her zaman ve mutlaka gerekli değildir. Örneğin Enternasyonali al. Komünden sonra muazzam bir başarı elde etti. Hep bir ağızdan kıyameti koparan burjuvazi ona mutlak kudret atfetti. Üyelerin büyük bir yığını, durumun sonsuza dek böyle gideceğini sandı. Biz bu balonun patlamak *zorunda* olduğunu biliyorduk. Her türden ayaktakımı ona elattı. İçindeki sekterler küstahlaştılar ve en

aşağılık ve en aptalca şeyleri yapmalarına izin verileceği umuduyla Enternasyonali istismar ettiler. Buna izin vermedik. Balonun bir gün patlayacağını bildiğimizden, bizim için sorun, yıkımı geciktirmek değil, Enternasyonalin bundan bozulmadan ve çarpıtılmadan çıkmasını sağlamaktı. Balon Lahey'de[244] patladı ve Kongre üyelerinin çoğunluğunun ülkelerine hayal kırıklığı ile döndüklerini biliyorsun. Bununla birlikte, evrensel kardeşlik ve uzlaşma idealini Enternasyonal içinde bulacaklarını sanmış olan bütün bu hayal kırıklığı içindeki insanlar, kendi ülkelerinde Lahey'de çıkmış olanlardan çok daha sert kavgalara girdiler. Sekter kavgacılar şimdi uzlaşma vaazediyorlar ve bizi geçimsiz ve diktatör olmakla suçluyorlar. Ama eğer Lahey'de uzlaşmacı bir tavır takınmış olsaydık, bölünmenin ortaya çıkmasını engellemiş olsaydık — bu nasıl bir sonuç verirdi? Sekterler, özellikle bakuninciler, Enternasyonal adına daha da büyük aptallıklar ve rezillikler yapmak için bir yıl daha elde etmiş olacaklar; en gelişkin ülkelerin işçileri tiksinti içinde yüzçevirecekler; balon patlamayacak ama ufak iğne delikleri yüzünden yavaş yavaş sönecek ve bunalımı nasıl olsa ortaya çıkaracak olan bir sonraki Kongre, *ilkeler* Lahey'de zaten feda edilmiş olduklarından, en bayağısından kişisel çelişmelere indirgenecekti. O zaman gerçekten paramparça olacaktı —"birlik" yüzünden paramparça olacaktı! Bunun yerine artık çürümüş unsurlardan kurtulmuş olma onurunu taşıyoruz—. Son ve belirleyici oturumda hazır bulunan Komün üyeleri, hiç bir Komün toplantısının, kendileri üzerinde Avrupa proletaryasına ihanet edenleri yargılayan bu mahkeme oturumu kadar korkunç bir etki bırakmadığını söylüyorlar. On ay boyunca bütün enerjilerini yalan, iftira ve entrikaya harcamalarına izin verdik — ve şimdi neredeler? Bunlar, sözümona Enternasyonalin büyük çoğunluğunun temsilcileri, gelecek Kongreye gelemeyeceklerini kendileri açıklıyorlar. (Ayrıntılar bu mektupla birlikte *Volksstaat*'a gönderilen makalede.)* Ve eğer bunu tekrar yapmak zorunda kalsaydık, bir bütün olarak alındığında, bundan farklı davranmazdık — taktik hatalar elbet her zaman yapılır.

* F. Engels, "*Aus der Internationalen*" (bkz: Karl Marx/Friedrich Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 472-75, Dietz Verlag, Berlin, 1962). —*Ed.*

Her ne ise, lasalcılar arasındaki etkin unsurların zaman içersinde kendiliklerinden size geleceklerini sanırım ve bu yüzden, birlik güruhunun yapmak istediği gibi, meyveyi olgunlaşmadan koparmak akıllıca olmayacaktır.

Dahası, Hegel, bundan çok önceleri şöyle demişti: Bir parti *bölünmekle* ve bu bölünmeyi göğüsleyebilmekle muzaffer olduğunu tanıtlar.[311] Proletaryanın hareketi zorunlu olarak değişik gelişme aşamalarından geçer; her aşamada bazı insanlar tükenirler ve daha sonraki ilerlemede yer almazlar; tek başına bu bile, Roma İmparatorluğundaki hıristiyan tarikatlarının en kötü baskılar altında yaptıkları gibi, birbirleriyle ölüm-kalım kavgaları sürdüren çeşitli parti gruplarında, "proleter dayanışma"nın her yerde niçin fiilen gerçekleştirildiğini açıklar.

Şunu da unutmamalısın ki, eğer örneğin *Neuer Social-Demokrat*'ın aboneleri *Volksstaat*'ınkinden daha çoksa, bu her *tekkenin* zorunlu olarak fanatik olmasından ve bu fanatiklik sayesinde, özellikle yeni olduğu yörelerde (örneğin Schleswig-Holstein'daki Alman İşçileri Genel Birliği gibi), hiç bir sekter sapıklık olmaksızın gerçek hareketi temsil eden partiden çok daha büyük, anlık başarılar elde edebilmesindendir. Bu yüzden de bu fanatiklik fazla sürmez.

Posta kapanacağından, ben de mektubuma son vermeliyim. Yalnız hemen şunu ekleyeyim: Fransızca çeviri* tamamlanana kadar (yaklaşık temmuz sonu) —ki kendisini çok yorduğundan bundan sonra kesinlikle dinlenmesi gerekir— Marx, Lassalle'la uğraşamaz. ...[312]

İlk kez kısaltılmış olarak
F. Engels, *Politisches Vermächtnis. Aus unveröffentlichten Briefen*,
Berlin 1920'de, ve Rusça tam metin
olarak da *Bolşevik*, n° 10, 1932'de
yayımlanmıştır

* *Kapital*'in Birinci Cildinin çevirisi. —*Ed.*

ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ F. A. SORGE'YE

Londra, 12-[17] Eylül 1874

Senin gidişin ile[313] *eski* Enternasyonal varolmaktan büsbütün çıktı. Ve bu da iyi bir şey. O, tüm Avrupa'da egemen olan baskının, daha yeni yeni uyanan işçi hareketine birlik ve her türlü iç polemikten çekinme buyurduğu İkinci İmparatorluk dönemine ilişkindi. Proletaryanın ortak kozmopolit çıkarlarının birinci plana gelebildikleri zamandı bu; Almanya, İspanya, İtalya, Danimarka, harekete ya daha yeni girmiş, ya da o sırada girmekte bulunuyorlardı. 1864'te, hareketin teorik niteliği, gerçeklikte tüm Avrupa'da, yani yığınlar içinde demek istiyorum, henüz çok belirsiz idi. Alman komünizmi henüz işçi partisi biçimi altında yoktu, prudonculuk kendi özel saplantılarına gösteriş yaptırabilmek için çok güçsüzdü. Bakunin'in yeni aşlığı henüz kendi kafasında varolmamıştı; hatta İngiliz *trade-union*lar başkanları bile, harekete tüzük gerekçelerinde formüle edilmiş bulunan program temeli üzerinde girebileceklerini sanıyorlardı.

İlk büyük başarı, tüm bölüntülerin bu doğal birliğini bozacaktı. Başarı, her ne kadar Enternasyonal onu oluşturmak için parmağını bile kımıldatmadıysa da, sözgötürmez bir biçimde onun çocuğu olan, ve Enternasyonalin de, bu ölçüde itiraza yer kalmayacak bir biçimde, ondan sorumlu tutulduğu, Komün oldu. Enternasyonal, Komünden ötürü, Avrupa'da manevî bir güç durumuna gelince, uyuşmazlık hemen başladı. Her eğilim, başarıyı kendi çıkarına sömürmek istiyordu. Sonunda, kaçınılmaz olan dağılma, geldi çattı. Yalnızca eski kapsamlı program doğrultusunda çalışmayı sürdürmeye gerçekten hazır olanların —Alman komünistlerinin— artan güçlerine karşı duyulan kıskançlık, Belçikalı prudonculları serüvenci bakunincilerin kucağına attı. Lahey Kongresi[244] her iki taraf için de fiilen bir son oldu. Enternasyonal adına hâlâ bir şeylerin yapılabileceği tek ülke Amerika idi, ve mutlu bir içgüdü ile yürütme oraya aktarılmıştı. Ama saygınlığı şimdi orada da tükenmiştir ve onu tekrar hayata getirmek için girişilecek her çaba delilik ve enerji kaybı olacaktır. Enternasyonal, on yıl boyunca Avru-

pa tarihinin bir yönüne eğilmiştir —geleceği temsil eden yönü üzerinde— ve bu çalışmasından dolayı gurur duyabilir. Ama bu, eski biçimiyle yararlılığını tüketmiştir. Eskisine benzer bir yeni Enternasyonal yaratılması için, bütün ülkelerin proleterlerinin ittifakı, 1849-64 arasında olduğu gibi işçi hareketi üzerinde genel bir baskı gerekecektir. Proleter dünyası böyle bir şey için artık çok büyük, çok geniştir. Bundan sonraki Enternasyonalin —Marx'ın yazılarının etkilerini birkaç yıl göstermelerinden sonra— doğrudan doğruya komünist olacağına ve bizim ilkelerimizi ilân edeceğine inanıyorum.

İlk kez kısaltılmış olarak *Briefe und Auszüge aus Briefen von Joh. Phil. Becker, Jos. Dietzgen, Friedrich Engels, Karl Marx u. A. an F. A. Sorge und Andere*, Stuttgart 1906'da, ve Rusça tam metin olarak da K. Marx ve F. Engels, *Yapıtlar*, birinci baskı, c. XXVI, 1935'te yayımlanmıştır

[1] 28 Eylül 1864'te Londra'da, St. Martin's Hall'da büyük bir uluslararası işçi toplantısı yapıldı. Bu toplantı, (sonradan Birinci Enternasyonal olarak bilinen) Uluslararası İşçi Birliğini kurdu ve bu birliğin Geçici Komitesini seçti. Karl Marx bu komitenin üyeleri arasında yer aldı ve bu komitenin 5 Ekimdeki toplantıda Birliğin program belgelerini hazırlamak üzere atadığı komisyona üye seçildi. Bu komisyon, 20 Ekimde Marx'ın hastalığı sırasında hazırlanan bir belgeyi, gözden geçirmek üzere, kendisine verdi. Mazzini'nin ve Owen'in görüşleri doğrultusunda yazılmış olan bu belgeye Marx karşı çıktı ve onun yerine iki yeni belge yazdı: *Uluslararası İşçi Birliğinin Kuruluş Çağrısı* ve *Birliğin Geçici Tüzüğü*. Bu belgeler komisyonun 27 Ekim tarihli toplantısında onaylandı. 1 Kasım 1864'te bu Çağrı ve Tüzük, kendisini Uluslararası Birliğin yönetici organı haline getiren Geçici Komite tarafından oybirliği ile kabul edildi. Geçici Komiteye, 1866'nın sonunda Enternasyonal Genel Konseyi adını alana dek, genel olarak, Merkez Konsey denili-

yordu. Marx bu organın fiilî örgütleyicisi ve önderiydi. Bu organın sayısız çağrılarını, bildirilerini, kararlarını ve öteki belgelerini kaleme almıştır.

İlk program belgesi olan Kuruluş Çağrısında, Marx, işçi sınıfı yığınlarına siyasal iktidarı ele geçirmeleri, bağımsız bir proleter partisi kurmaları ve öteki ülkelerin işçileriyle kardeşçe bir ittifak oluşturmaları düşüncesini vermeye çalışmaktadır. Bu çağrı ilk kez 1864'te yayınlandı ve varlığı 1876'da son bulan Birinci Enternasyonal dönemi boyunca birkaç kez yeni baskısı yapıldı.

Çağrının bu ciltte yer alan Türkçe metni çevrilirken, Marx'ın kendi yaptığı Almanca çeviriden de yararlanılmıştır. — 11.

[2] *Garrot paniği.* — 1860'larda kurbanlarını boğarak öldürenlere *garrot* deniliyordu. O tarihlerde İngiltere'de ve özellikle Londra'da, bu tür cinayetler bir panik yaratmış ve parlamentoda üzerinde uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. — 12.

[3] *Report of the Commissioners Appointed to Inquire into the Operation of The Acts Relating to Transportation and Penal Servitude,* vol. I, London 1863. — 12, 107.

[4] *Amerikan İç Savaşı* (1861-65), Kuzeyin sanayileşmiş devletleri ile Güneyin asi köleci devletleri arasında patlak vermişti. İngiltere'nin işçi sınıfı, kölecileri destekleyen kendi burjuvazisinin politikasına karşı çıkmış ve İngiltere'nin iç savaşa müdahale etmesini önlemiştir. — 12, 26, 188.

[5] Mücadelesi birkaç yıl süren On-Saat Tasarısı, 1846 yılında Tahıl Yasalarının kaldırılması sırasında toprak aristokrasisi ile sanayi burjuvazisi arasında yaratılmış olan gergin bir ortam içerisinde, 1847 yılında yasalaştı. Tahıl Yasalarının kaldırılmasının öcünü almak için Tory'lerden bazıları On-Saat Tasarısını desteklemişlerdi. — 17, 45.

[6] *Genel Tüzük,* Uluslararası İşçi Birliğinin Eylül 1871'deki Londra Konferansında kabul edildi. Tüzük, Birinci Enternasyonal kurulduğunda, Marx'ın 1864'te hazırladığı Geçici Tüzüğe dayandırılmıştı (bkz: not 1). Eylül 1872'de, Lahey Kongresi, işçi sınıfının siyasal eylemi konusunda Londra Konferansının IX numaralı kararını (bkz: bu cildin 322-323. sayfalarındaki dipnot) özetleyen ve tüzüğe 7. maddeyi izleyen 7ª maddesinin eklenmesi konusunda Marx ve Engels tarafından kaleme alınan kararı kabul etti. Tüzüğe 7ª maddesinin eklenmesi yolundaki Lahey Kongresi için bkz: bu cildin 347-348. sayfaları. — 21.

[7] Başkan olarak yeniden seçilmesi dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Abraham Lincoln'a Uluslararası İşçi Birliğinin gönderdiği bu yazı, Genel Konsey kararı ile, Marx tarafından yazılmıştır. — 25.

[8] Burada sözü edilen bildirge, Kuzey Amerika'daki onüç İngiliz sömürgesinden gelen delegelerin 4 Temmuz 1876 tarihinde Philadelphia'da yaptıkları kongre tarafından kabul edilen *Bağımsızlık*

Bildirgesi'dir. Bildirge, bu sömürgelerin Büyük Britanya'dan ayrıldıklarını ve Amerika Birleşik Devletleri adıyla bağımsız bir cumhuriyet kurduklarını ilân ediyordu. Bildirge, ayrıca, kişisel özgürlüğü, yasa karşısında yurttaşların eşitliğini ve öteki burjuva-demokratik ilkeleri benimsiyordu. Ama Amerikan burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri, Bildirgede ilân olunan demokratik hakları daha baştan çiğnediler ve cumhuriyetin nüfusunun oldukça büyük bir kısmını oluşturan zencileri temel insan haklarından yoksun bırakarak köleciliği sürdürdüler. — 26.

[9] *Pamuk bunalımı,* İç Savaş sırasında, Kuzeyli donanmaların Güneyli köleci devletleri abluka altına almaları yüzünden Amerika'dan sağlanan pamuk ikmalinin kesintiye uğraması yüzünden ortaya çıkmıştı. Avrupa'nın pamuklu fabrikalarının çoğu böylece felce uğramış ve bu da işçilerin durumunu büyük çapta sarsmıştı. Ama bunun getirdiği bütün güçlüklere karşın, Avrupalı işçiler kuzeyli devletleri etkin bir biçimde desteklediler. — 26.

[10] *Amerikan Bağımsızlık Savaşı* (1775-83). — Doğmakta olan Amerikan burjuva ulusunun bağımsızlık elde etmek ve kapitalist gelişmenin önünde duran engelleri kaldırmak istemesi üzerine, Kuzey Amerika sömürgeleri ile İngiliz yönetimi arasında çıkan savaş. Kuzey Amerika sömürgelerinin zafere ulaşması ile bağımsız bir burjuva devleti kurulmuştur — Amerika Birleşik Devletleri. — 26, 188.

[11] "Proudhon Üzerine" adlı makale, Proudhon'un ölümüne ilişkin olarak *Social-Demokrat* gazetesi editörü Schweitzer'in isteği üzerine Marx tarafından yazılmıştır. *Felsefenin Sefaleti*'nde ortaya koyduğu Proudhon'un felsefî, ekonomik ve siyasal görüşlerinin eleştirisini özetleyerek, Marx, prudonculuğun temelsizliğini sergilemektedir. — 28.

[12] *Social-Demokrat.* — Lasalcı Alman İşçileri Genel Derneğinin 15 Aralık 1864'ten 1871'e kadar Berlin'de yayınlanan organı; 1864-67 tarihlerinde Schweitzer tarafından yönetilmiştir. — 28, 494.

[13] Burada Proudhon'un Bergier, *Les elements primitifs des langues*, Besançon 1837'de yayınlanan *Essai de grammaire générale* adlı yapıtına değiniliyor. — 28.

[14] Jean-Pierre Brissot de Warville, *Recherches philosophiques-Sur le droit de propriété et sur le vol, considérés dans la nature et dans la société.* — 30.

[15] Ch. Dunoyer, *De la liberté du travail, ou Simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercents avec le plus de puissance*, t. I-III, Paris 1845. — 34.

[16] Fransa'daki Şubat 1848 Devrimi kastediliyor. — 34.

[17] Burada Proudhon'un Fransız Ulusal Meclisinin 31 Temmuz 1848'deki oturumunda yaptığı konuşmaya değiniliyor. Bu konuşmasında Proudhon küçük-burjuva ütopyacı öğretiler doğrultusunda bazı öneriler getirmiş (faizin kaldırılması, vb.) ve 23-26 Haziran 1848'de Paris proleter ayaklanmasına katılanlara karşı alınan sert önlem-

leri vahşet ve zorbalık belirtileri olarak nitelemiştir. — 34.

[18] *Haziran ayaklanması.* — Parisli işçilerin 23-26 Haziran 1848'de giriştikleri ve Fransız burjuvazisi tarafından acımasızca bastırılan yiğit ayaklanması. Bu, proletarya ile burjuvazi arasındaki tarihteki ilk büyük iç savaştı. — 34, 216, 238, 247.

[19] Thiers'nin Proudhon'un Fransız Ulusal Meclisi malî komisyonuna sunduğu önerilere karşı yaptığı 26 Temmuz 1848 tarihli konuşması. — 34.

[20] *Gratuité du credit. Discussion entre M. Fr. Bastiat et M. Proudhon,* Paris 1850. — 35.

[21] P. J. Proudhon, *Si les traités de 1815 ont cessé d'exister? Actes du futur congrès,* Paris 1863. Bu yapıtında yazar Viyana Kongresinin (1815) Polonya konusundaki kararlarının değiştirilmesine ve Avrupa demokrasisinin Polonya ulusal kurtuluş hareketine destek olmasına karşı çıkmış ve böylelikle Rus çarlığının baskı politikasını onaylamıştır. — 36.

[22] Bu yapıt, Marx'ın Birinci Enternasyonalin Haziran 1865 tarihindeki Genel Konsey toplantısına sunduğu rapordur. Marx, bu rapor ile, kendi artı-değer teorisinin temellerini ilk kez kamuoyuna açıklamış oluyordu. Bu rapor, ücret yükselmelerinin işçilerin durumunu iyileştiremeyeceğini ve sendikal eylemlerin işçi çıkarlarına taban tabana karşıt olduğunu iddia eden Enternasyonal üyesi John Weston'un bu hatalı görüşlerine karşı yöneltilmişse de, işçilerin ekonomik mücadelesine ve sendikalara karşı olumsuz bir tavır alan prudonculara ve lasalcılara da ağır bir darbe indiriyordu. Proleterlerin kapitalist sömürücüler karşısında pasif teslimiyetçi olmaları gerektiği görüşüne kesinlikle karşı çıkmaktadır; bu yapıtlarıyla işçilerin ekonomik mücadelesinin oynadığı rol ve bunun önemi konusunda teorik dayanaklar sağlamış ve bu mücadelenin proletaryanın nihaî hedefine, ücretli köleliğe son verilmesi hedefine bağımlı kılınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu raporun elyazması metni muhafaza edilmiştir. Rapor ilk kez 1898'de, Londra'da, Marx'ın kızı Eleanor tarafından, *Değer, Fiyat ve Kâr* başlığı altında yayınlanmış ve eşi Eduard Aveling de bu yayına bir önsöz yazmıştır. Aveling, bu önsöz için, ve başlığı bulunmayan ilk altı bölüm için başlıklar koymuştur. Bu baskıda, ana başlık dışında, bütün bu başlıklar alıkonmuştur. — 37.

[23] Geçici Tüzüğün 1865'te Brüksel'de yapılmasını öngördüğü kongre yerine Londra'da bir ön kongre toplanmıştı (bkz: not 42). — 37.

[24] Fransız burjuva devrimi sırasında, 1793 ve 1794'te, Jakoben kongre, bazı metaların azamî fiyatlarını ve azamî ücretleri sabitleştirmişti. — 45.

[25] *İngiliz Bilimleri İlerletme Derneği* 1831'de kurulmuştur. Marx, burada, bu derneğin iktisat şubesinin Eylül 1861'de yapılan bir toplantısında W. Newmarch'ın (Marx, bu kişinin adını yanlış yazmıştır) yaptığı konuşmaya değiniyor. — 46.

[26] Bkz: Robert Owen, *Observations on The Effect of The Manufacturing System*, London 1817, s. 76. — 46.

[27] Burada 1853-56 Kırım Savaşına değiniliyor. — 47.

[28] 19. yüzyılın ortalarında, kırsal bölgelerdeki konutların geniş çapta yıktırılması, bir ölçüde, toprak sahiplerinin yoksullar yararına ödedikleri vergi miktarının kendi toprakları üzerinde oturan yoksulların sayısına bağlı oluşuyla açıklanabilir. Toprak sahipleri, kendileri için hiç bir yararı olmayan ama, tarımsal "fazla" nüfus için gene de bir barınak olabilecek bu konutları kasıtlı olarak yıktırmışlardır. — 47.

[29] *The Royal Society of Arts.* — 1754'te Londra'da kurulmuş olan bir burjuva eğitim ve hayır derneği. Adı geçen bildiri, John Morton'un oğlu John Chalmers Morton tarafından okunmuştur. — 47, 141.

[30] *Tahıl Yasaları.* — Dışardan yapılan tahıl ithalâtını kısıtlamayı ya da yasaklamayı amaçlayan Tahıl Yasaları, büyük toprakbeylerinin çıkarlarını korumak üzere konulmuştu. 1838'de Manchesterli fabrikatörler Cobden ve Bright, Tahıl Yasalarına Karşı Birlik adlı bir örgüt kurdular. Bu Birlik, sınırsız serbest ticaret istemini öne sürerek, işçi ücretlerini düşürmek ve toprak aristokrasisinin ekonomik ve siyasal gücünü zayıflatmak amacıyla Tahıl Yasalarının kaldırılması için savaştı. Bu mücadele sonucunda Tahıl Yasaları 1846'da kaldırıldı. — 48, 112.

[31] Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. I, Edinburg 1814, s. 93. — 65.

[33] Thomas Hobbes, "Leviathan: or the Matter, Form, and Pover of a Common wealth, Ecclesiastical and Civil", *The English Works*, London 1839, c. III, s. 76. — 67.

[35] Burada İngiltere'nin, 18. yüzyıl sonundaki Fransız burjuva devrimi sırasında Fransa'ya karşı başlattığı savaşlara değiniliyor. O sıralar İngiltere'de hükümet tarafından, halkı sindirmek için başlatılmış bir terör hüküm sürüyordu. Örneğin, bazı ayaklanmalar bastırılmış ve işçilerin örgütlenmelerini yasaklayan yasalar çıkartılmıştı. — 81, 159.

[34] Marx burada Malthus'un yazdığı bir broşüre değiniyor: *An Inquiry into the Nature and Progress of Rent, and the Principles by Which It is Regulated*, London 1815. — 81.

[35] *İşevleri*, İngiltere'de, 17. yüzyılda kurulmuştu. 1834'te Yoksullar Yasasının çıkartılmasından sonra, işevleri yoksullara yapılan tek yardım oldu; bunlar hapisane disiplinini anımsatan katı disiplinleriyle ün salmışlardı ve halk tarafından "yoksul bastilleri" diye anılıyorlardı. — 81.

[36] Burada, 1831 yılında kabul edilmiş bulunan On-Saat Yasası üzerine İngiliz parlamentosunda çocukların ve gençlerin çalıştırılmaları konusunda Şubat ve Mart 1832'de çıkmış bulunan tartışmalara değiniliyor. — 82.

[37] *Juggernaut* (*Jagannath*). — Hindu tanrısı Krişna ya da Vinşu'-

nun adlarından biri. Juggernaut Tapınağı rahipleri yığınsal haclardan büyük kârlar elde ediyorlar ve bayaderelerin, tapınakta yaşayan kadınların fuhşunu teşvik ediyorlardı. Juggernaut'a tapınma, inanmışların kendi nefslerine eziyet etmelerinde kendilerini öldürmelerinde ifadesini bulan tantanalı dinsel ayinlerle ve aşırı fanatisizmle belirginleşmekteydi. Juggernaut'un anısına yapılan yıllık büyük festivalde hacılardan bazıları, kendilerini, putu taşıyan büyük arabanın tekerlekleri altına atıyorlardı. — 83.

[38] 16. yüzyıldan beri İngiltere'de yürürlükte olan *Yoksullar Yasasına* göre, her cemaat, yoksullar için özel bir vergi ödemek zorundaydı. Kendilerine bakamayacak durumda olan cemaat üyeleri, yoksullara yardım dernekleri aracılığı ile karşılıksız yardım görüyorlardı. — 86.

[39] Bkz: Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 806, dipnot 70: "Biz burada, gerçek sömürgeleri, serbest göçmenlerin yerleştikleri bakir toprakları ele alıyoruz. Birleşik Devletler, ekonomik anlamda, bugün bile ancak Avrupa'nın bir sömürgesidir. Ayrıca, bu kategoriye, köleliğin kaldırılması ile daha önceki koşulların tamamıyla değişmiş olduğu eski plantasyonlar da girer."

Sömürge ülkelerde toprak, her yerde, zorla özel mülkiyet haline getirildiğinden, ücretli işçiler bağımsız üreticiler haline gelme olanaklarından yoksun kalmışlardı. — 88.

[40] David Ricardo, *On the Principles of Political Economy, and Taxation*, London 1821, s. 476. — 88, 500.

[41] Bu talimatlar, Geçici Merkez Konsey (sonradan Genel Konsey adını almıştır) delegeleri için Marx tarafından hazırlanmış ve Uluslararası İşçi Birliğinin 3-8 Eylül 1866'da Cenevre'de toplanan Birinci Kongresine gönderilmiştir. Talimatlar Kongrede tartışılacak sorunlara yanıtlar getiriyordu. Bu talimatlarda, işçi sınıfı yığınlarını birleştirmeye, onların bilinçlerini yükseltmeye ve işçi sınıfı tarafından yürütülen genel mücadelenin içine çekmeye yönelik bazı önerilerde bulunuluyordu. Marx'ın formüle ettiği dokuz noktadan altısı kongre kararı olarak kabul edildi: uluslararası eylem birliği, işgününün kısaltılması, gençlerin ve çocukların çalıştırılması (kadın ve erkek), kooperatif çalışma, sendikalar ve sürekli ordular. — 92, 298.

[42] Sözkonusu edilen konferans, 25-29 Eylül 1865'te toplanan ve Genel Konsey üyelerinin ve Enternasyonalin ayrı ayrı kesimlerinin önderlerinin katıldığı *Londra Konferansıdır*. Bu konferansta Genel Konseyin raporu dinlenmiş, sunulan malî rapor onaylanmış ve bir sonraki kongrenin gündemi saptanmıştır. Enternasyonalin kuruluşu ve örgütlenişi sırasında önemli bir rol oynamış bulunan Londra Konferansının hazırlıklarını ve çalışmalarını Marx yönetmiştir. — 93.

[43] Sekiz saatlik işgününün yasa ile sağlanması sorunu 20-25 Ağustos 1866'da Baltimore'da toplanan Amerikan emek kongresinde ele alınmıştı. Bunun yanında, Baltimore Kongresi, şu sorunları da gö-

rüşmüştü: işçilerin siyasal eylemi, kooperatif dernekler, bütün işçilerin sendikalar içinde örgütlendirilmesi, grevler, vb.. — 95, 499.

[44] Burada İngiliz sendikalarının 1865-67'deki genel demokratik reform hareketine geniş bir biçimde katılmalarına değiniliyor.

Enternasyonalin Genel Konseyinin girişimi ve etkin katılımıyla, 23 Şubat 1865 günü yapılan seçim reformları toplantısı, bir Reform Birliği kurulmasını kararlaştırdı. Bu Reform Birliği, İngiliz işçilerinin yığınsal reform hareketinin yönetileceği siyasal merkez olacaktı. Marx'ın ısrarı üzerine, Reform Birliği, bütün ülke çapında genel oy hakkı istemini öne sürdü. Ama, önderleri arasında bulunan burjuva radikallerinin yığın hareketinden korkarak yalpalamaları ve oportünist sendika yöneticilerinin izledikleri uzlaşıcı politika yüzünden, Birlik, Genel Konseyin ortaya koyduğu doğrultuyu izleyemedi. İngiliz burjuvazisi hareketi bölmeyi başardı ve 1867'de, eskiden olduğu gibi nüfusun büyük bir çoğunluğunu oy hakkından yoksun bırakan ve yalnızca küçük-burjuvaziye ve işçi sınıfının üst kesimlerine oy hakkı tanıyan sınırlı bir reform yapıldı. — 99, 497, 499.

[45] Amerikan İç Savaşı sırasında, Amerikan sendikaları köle sahiplerine karşı girişilen mücadelede kuzeyli devletleri etkin bir biçimde desteklemişlerdi. — 99.

[46] *Sheffield Konferansı*, 17-21 Temmuz 1866'da toplanmış ve lokavtlara karşı nasıl mücadele edileceğini tartışmıştı. — 99.

[47] *Kutsal İttifak*. — Ayrı ayrı ülkelerdeki devrimci hareketleri bastırmak ve oralardaki feodal monarşileri korumak amacıyla 1815'te çarlık Rusyası'nın, Avusturya'nın ve Prusya'nın kurmuş oldukları gerici bir Avrupalı Monarklar birliği. — 101.

[48] *Kapital*. — Karl Marx'ın başlıca yapıtlarından biri. Marx bu yapıt üzerinde çalışmaya 1840'ların başlarında başlamış ve bu çalışmasını ölümüne kadar olan kırk yıl boyunca sürdürmüştür.

"İktisadî sistemin, siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği temel olduğunu kavrayan Marx, bütün dikkatini bu iktisadî sistemin incelenmesine verdi" (V. İ. Lenin, *Marx-Engels-Marksizm*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 88).

Marx, ekonomi politik konusundaki düzenli incelemesine 1843'ün sonunda Paris'te başladı. Bu alandaki ilk araştırmalarının ürünleri *1844 Elyazmaları, Alman İdeolojisi, Felsefenin Sefaleti, Ücretli Emek ve Sermaye, Komünist Parti Manifestosu* gibi yapıtlarda yer almıştır.

1857 ve 1858'de, Marx, gelecekteki *Kapital*'inin kaba bir taslağı olan ve 50 formayı aşan bir elyazması yazdı. Bu elyazması metin, ilk kez SBKP Merkez Komitesine bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü tarafından Almanca olarak 1839-1941 yılları arasında, *Grundrisse der Kritik der politischen Œkonomie* başlığı altında yayınlandı. Marx, aynı zamanda, yapıtının tamamının ilk anahatlarını hazırladı ve daha sonraki aylarda bu anahatların ayrıntılarını geliştirdi. Nisan 1858'de bu yapıtını altı kitap olarak yazmayı kararlaş-

tırdı. Ama, çok geçmeden, yapıtını kısımlar halinde, ayrı ciltler olarak çıkarmaya karar verdi.

1858'de *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adını verdiği birinci kitabı yazmaya başladı. Bu kitap 1859'da yayınlandı.

Çalışmasını sürdürürken, Marx, yapıtın ilk biçimini başlangıçta tasarladığı altı cilt yerine dört cilt olarak değiştirdi. 1863-1865 arasında, *Kapital*'in teorik olan üç cildinin ilk ayrıntılı taslağı olan yeni ve kapsamlı bir elyazması yazdı. Ancak yapıtın tamamının yazılmasından (Ocak 1866) sonradır ki, Marx, son gözden geçirmeyi yaptı. Üstelik, Engels'in tavsiyesi üzerine yapıtın tamamını bir çırpıda çıkarmak yerine, birinci cildini yayına hazırlamak işine girişti. Marx son gözden geçirmeyi öylesine ince eleyip sık dokuyarak yaptı ki, sonu, *Kapital*'in birinci cildinin tamamen yeni bir biçim alması oldu.

Birinci cildin çıkmasından sonra (Eylül 1867), Marx, yeni Almanca baskılarını hazırlayarak ve öteki dillere yapılan çevirileri gözden geçirerek bu cilt üzerindeki çalışmasını sürdürdü. İkinci baskısında (1872) önemli değişiklikler yaptı ve St. Petersburg'da 1872'de yayınlanan ve *Kapital*'in yabancı bir dildeki ilk çevirisi olan Rusça baskısı için ayrıntılı talimatlar verdi. 1872'den 1875'e kadar ayrı parçalar halinde basılan Fransızca çevirisini gözden geçirirken önemli değişiklikler yaptı.

Aynı zamanda, yapıtın tamamını kısa bir zamanda tamamlamak amacıyla öteki ciltler üzerinde çalışmayı sürdürdü. Ama, Birinci Enternasyonalin Genel Konseyindeki çeşitli faaliyetleri zamanının büyük bir kısmını aldığından, bunu başaramadı. Sağlığının iyi olmaması yüzünden de çalışmaları gittikçe sıklaşan bir biçimde kesintiye uğruyordu.

Öteki iki cilt, Marx'ın ölümünden sonra, Engels tarafından baskıya hazırlandı. İkinci cilt 1885'te, üçüncü cilt de 1894'te çıktı. Bu çalışmasıyla Engels, bilimsel komünizm hazinesine paha biçilmez bir katkıda bulunmuştur. — 103.

[49] Marx, burada, *Kapital*'in Birinci Cildinin birinci Almanca baskısının Birinci Bölümüne ("Meta ve Para") değiniyor. Bu cildin ikinci ve daha sonraki Almanca baskılarında, bu bölüme Birinci Kısım tekabül etmektedir. — 403, 500.

[50] Ferdinand Lasalle, *Herr Bastiat-Schulze von Delitzsch, der ökonomische Julian, oder: Kapital und Arbeit*, 3. Bölüm, Berlin 1864. — 104.

[51] Almanca özgün metinde *Hochkriche* — Yüksek Kilise. Bu, Anglikan kilisesinin esas olarak aristokrasi arasından yandaşlar bulduğu bir koludur. Bu kilise, katoliklikle olan bağlarını vurgulayan gösterişli dinsel ayinleri sürdürmüştür. — 107.

[52] S. Mayer, *Die Sociale Frage in Wien. Studie eines "Arbeitgebers"*, Wien 1871. — 110.

[53] *Kapital*'in Birinci Cildinin dördüncü Almanca baskısında (1890),

bu sonsözün ilk dört paragrafı basılı metne alınmamıştı. Bu ciltte ise, bu sonsözün, ikinci baskıda olduğu gibi, tam metni verilmektedir. — 110.

[54] *Der Volksstaat.* — Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin (ayzenahçılar) merkez organı; 2 Ekim 1869'dan 27 Eylül 1876'ya kadar Leipzig'de yayınlanmıştır. Wilhelm Liebknecht gazeteye genel doğrultusunu veriyor, August Bebel de gazeteyi yönetiyordu. Marx ve Engels bu gazeteye yazı yazmışlar ve çıkartılmasına yardımcı olmuşlardır. 1869'a kadar bu gazete *Demokratisches Wochenblatt* adı altında çıkmıştır (bkz: not 88).

Burada Dietzgen'in *Demokratisches Wochenblatt*'ın 31., 34., 35. ve 36. sayılarında (1868) yayınlanmış olan "*Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie von Karl Marx" adlı makalesine değiniliyor. — 114, 203, 352, 364, 512, 514.

[55] *The Saturday Review of Politics, Literature, Science, and Art.* — 1855'ten 1938'e kadar Londra'da yayınlanmış olan tutucu bir haftalık İngiliz gazetesi. — 114.

[56] *Sankt-Peterburgskiye Vedomosti.* — Resmî hükümet organı, günlük Rusça gazete; 1728'den 1914'e kadar bu ad altında, 1914'den 1917'ye kadar da *Petrogradskiye Vedomosti* adı altında yayınlanmıştır. — 114.

[57] *La Philosophie positive. Revue.* — 1867'den 1883'e kadar Paris'te yayınlanan bir dergi. Bu derginin Kasım-Aralık 1868 tarihli üçüncü sayısında, Auguste Comte'un felsefesinin yandaşlarından De Roberty tarafından kaleme alınmış ve Marx'ın *Kapital*'inin kısa bir eleştirisi olan bir makale yer alıyordu. — 115.

[58] N. Sieber, *Teoriya tsennosti i kapitala D. Rikardo v svyazi s pozdneishimi dopolneniyami i razyasneniyami,* Kiev 1871, s. 170. — 115.

[59] *Vestnik Yevropi.* — Burjuva liberal eğilimli aylık bir tarih, siyaset ve yazın dergisi; 1866'dan 1918'e kadar St. Petersburg'da yayınlanmıştır. — 115.

[60] Burada Alman burjuva filozofları Bücher, Lange, Dühring, Fechner ve ötekilere değiniliyor. — 118.

[61] Burada, 15. yüzyılın sonlarında başlayan ve Cenova, Venedik ve öteki Kuzey İtalya kentlerinin transit ticarette sahip oldukları önemi aniden azaltan büyük coğrafik keşiflere değiniliyor: Küba'nın, Haiti ve Bahama adalarının, Kuzey Amerika kıtasının, Güney Afrika'dan dolaşarak Hindistan'a ulaşan deniz yolunun ve nihayet Güney Amerika kıtasının keşfi. — 124.

[62] J. Steuart, *An Inquiry into the Principles of Political Economy,* c. 1, Dublin 1770, s. 52. — 125.

[63] Azamî sınır. — Kuzey Avrupa'da bir adaya, muhtemelen Shetland takımadalarından birine, Romalılar tarafından "*Thule*" adı verilmişti ve bu adayı dünyanın sınırı (sonu) olarak düşünüyorlardı. — 126.

[64] Anlaşıldığı kadarıyla, burada, Rusya'da çar Fyodor İvanoviç zamanında, 1597'de çıkartılmış olan ve kaçak köylülerin yakalanmasını buyuran bir fermana değinilmektedir. Bu ferman uyarınca beylerinin dayanılmaz baskılarından kaçan köylüler beş yıl içerisinde yakalanacaklar ve zorla eski beylerine iade olunacaklardı. — 131.

[65] *Şanlı devrim.* — İngiliz burjuva tarihçilerinin 1688 hükümet darbesine verdikleri ad. Bu darbe ile, toprak sahibi soylulukla burjuvazinin etkin kesimleri arasındaki uzlaşma sonucu, Stuart'lar tahttan indirilmiş ve başında Oranj Prensi William'ın bulunduğu bir anayasal monarşi kurulmuştur. — 131.

[66] Burada sözü edilen yasalar, Roma halk tribünlerinden Licinius'un ve Sextuius'un tarım yasalarıdır. Bu yasalar MÖ 367'de, plebelerin patrisyenlere karşı giriştikleri mücadele sonucunda çıkartılmışlardır. Buna göre, bir Roma yurttaşı, 500 Yuger'den (yaklaşık 200 hektar) çok devlet toprağını elinde bulunduramayacaktı. — 135.

[67] Marx burada, "Young Pretender" diye adlandırılan Charles Edward'ın İngiliz tahtına oturtulmasını isteyen Stuart krallık hanedanı yandaşlarının 1745-46 yıllarındaki ayaklanmasına değiniyor. Bu ayaklanma, aynı zamanda, İskoç ve İngiliz halk yığınlarının toprakbeylerinin sömürüsüne ve topraklardan yoksun bırakılışlarına karşı bir protestosuydu da. Ayaklanmanın İngiliz askerî birlikleri tarafından bastırılmasından sonra, İskoçya yaylalarındaki klan sistemi hızla çözülmeye başladı ve köylülerin topraklardan sürülüp çıkartılmaları hızlandı. — 137.

[68] *Taksmen.* — İskoçya'daki klan sisteminde, *Laird* ("büyük adam") denilen klan başına doğrudan bağlı olan yaşlılara verilen addı. *Laird,* tüm klana ait olan toprağı (*tak*) yaşlılara verirdi. *Laird*'in gücünü kabul edişlerinin bir simgesi olarak bunlar *Laird*'e küçük bir haraç verirlerdi. Öte yandan da, *taksmen,* kendilerine verilen toprakları ,kendilerine bağımlı olanlara dağıtırlardı. Klan sisteminin dağılmasıyla, *Laird* toprakbeyi, ve *taksmen*'de özünde kapitalist çiftçiler haline geldiler. Aynı zamanda, eskiden ödenen haracın yerini de toprak rantı aldı. — 137.

[69] Marx, 9 Şubat 1853'te *The New York Daily Tribune*'de yayınlanmış olan "Elections-Financial Clouds — The Duchess of Southerland and Slavery" başlıklı makalesine değiniyor.

The New York Daily Tribune. — 1841'den 1924'e kadar Amerika'da yayınlanmış olan ilerici bir burjuva gazetesi. Marx ve Engels, Ağustos 1851'den Mart 1862'ye kadar bu gazeteye yazılar yazmışlardır. — 138.

[70] *Otuz Yıl Savaşları.* — Protestanlar ile katolikler arasındaki mücadelenin yolaçtığı genel bir Avrupa savaşı. Savaş esas olarak Almanya toprakları üzerinde yeralmış ve savaşa katılmış olan ülkelerin askerî yağmalarının ve genişleme isteklerinin hedefi olmuştur. — 140, 358.

[71] *The Economist.* — Haftalık bir İngiliz iktisat ve siyaset dergi-

si; 1843'ten itibaren Londra'da yayınlanmaya başlanmıştır; büyük sanayi burjuvazisinin organı. — 141.

[72] *Petty sessions* ("küçük celseler"). — İngiltere'de sulh yargıçlarının küçük suçları yargılamak ve daha büyük cezaları gerektiren suçlarda da ilk tahkikatı yürütmek üzere yaptıkları toplantılar. — 144.

[73] A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Vol. I, Edinburgh 1814, s. 237. — 146.

[74] N. Linguet, *Théorie des loix civiles, on Principes fondamentaux de la société*, T. I. Londres 1767, s. 236. — 146.

[75] İşçi örgütlerinin kurulmalarını ve faaliyette bulunmalarını yasaklayan yasalar, İngiliz parlamentosu tarafından 1799'da ve 1800'de çıkartılmıştı. 1824'te parlamento, bu yasaları kaldırdı. Ama yasanın kaldırılmasından sonra bile, işçi sendikalarının eylemleri büyük çapta kısıtlandı. İşçilerin sendikalara girmeleri ve grevlere katılmaları yolunda yapılan ajitasyonlar bile "zor bulunma" olarak kabul ediliyor ve cezalandırılıyordu. — 147.

[76] Bu yasaların İngiltere'de uygulanması ortaçağlara kadar uzanıyordu. Buna göre, işçilerin örgütlenmeleri ve sınıf mücadelesine girişmeleri hem örgütlenme yasağından (bkz: not 75) önce ve hem de bu yasağın kaldırılmasından sonra yasaklanmıştır. — 149.

[77] *Terör dönemi* ile, Fransa'da Haziran 1793'ten Haziran 1794'e kadarki Jakoben diktatörlüğü dönemine değiniliyor. — 150.

[78] A. Anderson, *An Historical and Chronological Deduction of The origin of Commerce, from the Earliest Accounts to the Present Time*, Bu kitabın ilk baskısı, 1764'te Londra'da yapıldı. — 153, 168.

[79] J. Steuart, *An Inquiry into the Principles of Political Economy*, vol. I, Dublin 1770, Birinci Kitap, Böl. XVI. — 154.

[80] Hollanda (bugünkü Belçika ve Hollanda), 1566-1609 burjuva devrimiyle İspanya'dan ayrıldılar. Bu devrim hem burjuvazinin ve halk yığınlarının feodalizme karşı mücadelesini, hem de İspanyol egemenliğine karşı ulusal kurtuluş savaşını kapsıyordu. Ardı ardına yenilgiye uğradıktan sonra, İspanya, 1609'da burjuva Hollanda cumhuriyetinin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Bugünkü Belçika toprakları 1714'e kadar İspanyolların elinde kaldı. — 159.

[81] *Afyon savaşları.* — İngiltere'nin 1839-42'de ve gene İngiltere'nin Fransa ile birlikte 1856-58'de ve 1860'da Çin'e karşı giriştikleri istilâ savaşları. İlk savaş Çin yetkililerinin İngilizlerin yürüttükleri afyon kaçakçılığına karşı aldıkları önlemler yüzünden patlak verdi. Bu savaşlara "afyon savaşları" denmesinin nedeni de budur. — 159.

[82] *Doğu Hindistan Kumpanyası.* — 1600'den 1858'e kadar faaliyet göstermiş ve Hindistan'da, Çin'de ve öteki Asya ülkelerinde sömürgeci İngiliz yayılma politikasının aracı olmuş bir İngiliz ticaret şirketi. Kumpanya uzun süre Hindistan'la olan ticareti tekelinde bulundurmuş ve ülke yönetiminin başlıca işlevlerini üstlenmiştir. 1857-59'daki Hindistan ulusal kurtuluş ayaklanması, İngiltere'yi sömürge

yönetiminin biçimini değiştirmek ve bu Kumpanyayı da 1858'de dağıtmak zorunda bırakmıştır. — 161.

[83] Gustav Gülich, *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit*, Bd. I, Jena 1830, s. 371. — 162.

[84] Öyle anlaşılıyor ki, Marx, burada, o sıralar Jan de Witt'in yazdığı sanılan *Aanwysing der heilsame politike Gronden en Maximen van de Republike van Holland en West-Friesland* adlı kitabın İngilizce baskısına atıfta bulunuyor; bu kitap ilk kez 1662'de, Leiden'de yayınlanmıştı. Sonradan anlaşıldığına göre, bu kitabın Jan de Witt'in yazdığı iki bölümü dışında, geri kalanı Hollandalı iktisatçı ve işadamı Pieter von der Hore tarafından yazılmıştır. — 165.

[85] *Yedi Yıl Savaşları* (1756-63). — Feodal monarşist güçlerin yayılmacı politikaları ve Fransa ile İngiltere arasındaki sömürge rekabeti yüzünden patlak veren genel bir Avrupa savaşı. Bu savaşın sonucunda, Fransa bellibaşlı sömürgelerini (Kanada, Doğu Hindistan'daki yerlerini, vb.) İngiltere'ye bırakmak zorunda kaldı; Prusya, Avusturya ve Saksonya ise savaş-öncesi sınırlarını koruduları. — 166.

[86] Burada *Utrecht Antlaşması*ndan sözediliyor. Bu antlaşma 1713'te, Fransa ve İspanya ile, Fransa'ya karşı koalisyon (İngiltere, Hollanda, Portekiz, Prusya ve Avusturya) arasında imzalanmış ve İspanyol sömürgeleri üzerindeki uzun savaşa son vermiştir. Bu antlaşmaya göre, Batı Hint adalarındaki ve Kuzey Amerika'daki birkaç Fransız ve İspanyol sömürgesi ve Gibraltur İngiltere'ye bırakılıyordu.

Asiento. — 16. ve 18. yüzyıl arasında yapılmış ve İspanya'nın yabancı devletlere ve kişilere Amerika'daki sömürgelerine zenci köle satmaları konusunda özel haklar vermesini sağlayan antlaşmalara verilen ad. — 168.

[87] C. Pecqueur, *Théorie nouvelle d'économie sociale et politiques, ou Etudes sur l'organisation des sociétés*, Paris 1842, s. 435. — 171.

[88] Bu makale Engels'in *Demokratisches Wochenblatt* için, *Kapital*'in birinci cildindeki temel ilkeleri herkesin anlayabileceği bir biçimde ortaya koyma amacıyla yazdığı ve işçi ve demokrat basının sütunlarında yayınlanan tanıtma yazılarından biridir. Engels, burada, işçi sınıfı hareketinin tarihsel rolünü göstermekte ve Lenin'in "Marx'ın iktisat teorisinin köşe taşı" diye adlandırdığı artı-değer öğretisini ortaya koymaktadır. İşçiler için yazılmış olanlar dışında, Engels, resmî iktisatçıların ve burjuva basının Marx'ın bu yapıtı konusunda içine gömüldükleri "suskunluk kumkumasını" kırmak için burjuva basınına da birkaç imzasız tanıtma yazısı yazmıştır. Engels bu makalelerinde, kitabı "burjuva bakış açısından" ele almakta ve bu silahı, Marx'ın dediği gibi, burjuva iktisatçıların bu yapıtı ele almalarını sağlamak için kullanmaktadır.

Demokratisches Wochenblatt. — Wilhelm Liebknecht'in yöne-

timi altında, Ocak 1868'den Eylül 1869'a kadar Leipzig'de yayınlanmış olan bir Alman işçi gazetesi. Bu gazetenin Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin kurulmasına katkısı büyük olmuştur. 1869'daki Eisenach Kongresinde, bu gazetenin, Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin Merkez Organı olması kararlaştırılmış ve *Volksstaat* adını almıştır. Marx ve Engels bu gazeteye yazı yazmışlardır. — 174.

[89] Bu *Çağrı,* Marx tarafından kaleme alınmış ve Genel Konseyin 11 Mayıs tarihli toplantısında, İngiltere ile ABD arasında 1869 ilkyazında çıkma olasılığı bulunan savaşa ilişkin olarak, gene kendisi tarafından okunmuştur. Marx, ABD Cumhuriyetçi Partisinin önderleri tarafından İngiltere'ye karşı başlatılan savaş hazırlıklarını açıklamakta ve işçileri barışı korumak için mücadeleye çağırmaktadır. İşçi sınıfının ulusal ve uluslararası planda bağımsız bir siyasal güç olarak hareket etmesini istemektedir. Genel Konseyde oybirliği ile kabul edilen *Çağrı,* bildiri biçiminde ve birkaç gazete ve dergide yayınlanmıştır.

Ulusal İşçi Birliği, Ağustos 1866'da, Baltimore'da yapılan bir kongrede, Amerikan işçi hareketinin önde gelen kişilerinden William Sylvis'in etkin yardımlarıyla kuruldu. Kurulduğu ilk günden itibaren Uluslararası İşçi Birliğini destekledi ve 1870'te de ona katılma kararı aldı. Ama bu karar yaşama geçirilemedi. Ulusal İşçi Birliğinin önderleri, çok geçmeden, banka sistemini kaldırmayı ve devletin ucuz kredi sağlamasını amaçlayan ütopik para reformu projelerine kapıldılar. 1870-71'de, işçi sendikaları İşçi Birliğinden ayrıldılar ve 1872'de de Birliğin varlığı fiilen son buldu. Eksikliklerine karşın, bu Birlik, işçi örgütlerinin bağımsız bir politika gütmeleri konusunda, zenci işçilerle beyaz işçiler arasında dayanışmanın sağlanması konusunda ve sekiz saatlik işgünü ve çalışan kadınların hakları konusunda önemli bir rol oynamıştır. — 187.

[90] *Shoddy-aristokratlar.* — İç savaş sayesinde kısa zamanda zenginleşen kimseler için kullanılan bir Amerikan deyimi. — 188.

[91] Engels, *Almanya'da Köylü Savaşı*'nın ikinci baskısına Şubat 1870'te yazdığı önsözde, 1848'den beri ülkenin iktisadî ve siyasal yaşamında meydana gelmiş olan değişiklikleri ve Almanya tarihinin bu dönemi içerisinde farklı sınıfların ve partilerin oynadıkları rolü tahlil etmektedir. Kendisinin ve Marx'ın 1848-49 Devrimlerinin deneyimlerine dayanarak bazı yapıtlarında formüle etmiş oldukları proletarya ile köylülük arasındaki ittifakların zorunluluğu konusuna ilişkin önemli teorik ve siyasal sonuçlara ulaşmaktadır. Engels köylülüğü bir bütün olarak ele almamak gerektiğini ortaya koymakta ve köylülüğün hangi kesimlerinin ve hangi nedenlerden ötürü devrimci mücadelede proletaryanın müttefiki durumuna gelebileceğini tahlil ediyor. *Almanya'da Köylü Savaşı*'nın 1874'teki üçüncü baskısını hazırlarken, Engels, 1870 baskısının önsözüne sosyalist ve işçi sınıfı hareketinde teorinin önemine ilişkin önemli notlar eklemiştir. Lenin bu notlar konusunda, "hem pratik yönden hem de siyasal yön-

den güçlü hale gelmiş bulunan Alman işçi sınıfı hareketine öğütler" diye sözetmektedir. (V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 36.) Bu ek notlarda, Engels, proleter partinin tarihsel görevini ancak kendisini devrimci bir teori ile donatma halinde yerine getirebileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Teoriyi durmadan incelemeyi parti önderlerinin görevi olarak görüyor. Ayrıca, yığınlara proleter enternasyonalizm ruhunun aşılanması gereğini vurguluyor.

Önsöze yapılan ek, işçi sınıfının ve partisinin mücadelesinin niteliği, görevleri ve biçimleri konusunda bellibaşlı teorik talimatlar içeriyor. Engels bu mücadelenin verilmesi gereken birbiriyle ilişkili üç cephe belirtiyor: teorik, siyasal ve pratik iktisadî alanlar (bkz: bu cildin 204-205. sayfaları; ayrıca bkz: *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim*, Sol Yayınları, Ankara 1975, s. 31). Marx ve Engels, çalışan yığınların kendilerinden yana kazanılmasını Alman İşçi Partisinin başlıca görevi saymışlardır. — 190, 199.

[92] *Neue Rheinische Zeitung, Politisch-Ökonomische Revue.* — Marx ve Engels tarafından Aralık 1849'da kurulmuş ve yayınına Kasım 1850'ye kadar devam etmiş olan bir dergi. Komünist Birliğin teorik ve siyasal organıydı, Hamburg'da basılıyordu. Altı sayı çıkmıştır. Yayınına polis baskısı ve malî sıkıntı yüzünden son vermiştir. — 190.

[93] *W. Zimmermann, Allgemeine Geschichte des großen Bauernkrieges*, üç cilt, Stuttgart 1841-43. — 190.

[94] Burada, 1848-49 Devrimi sırasında oturumlarını Frankfurt-on-Main'de yapan tüm-Alman Ulusal Meclisi içerisindeki aşırı sol kanattan sözediliyor. Bu kanat esas olarak küçük-burjuvazinin çıkarlarını temsil etmekle birlikte, Alman işçilerinin bir kesiminin de desteğine sahipti. Ulusal Meclisin esas görevi Almanya'nın parçalanmışlığına bir son vermek ve genel anayasa hazırlamaktı. Ama, meclisin liberal çoğunluğunun korkaklığı ve yalpalamaları yüzünden, Ulusal Meclis, iktidarı kendi ellerine alamadı ve Alman devriminin esas sorunları konusunda kararlı bir tavır takınamadı. 30 Mayıs 1849'da Ulusal Meclis Stuttgart'a taşınmak zorunda kaldı. 18 Haziran 1849'da da askerî birlikler tarafından dağıtıldı. — 191.

[95] *1866 Avusturya-Prusya Savaşı*, Avusturya ile Prusya arasında, Almanya'ya egemen olma konusunda uzun zamandan beri sürmekte olan mücadeleye son verdi ve Almanya'nın Prusya'nın egemenliği altında birleştirilmesinin yolunu hazırladı. — 192.

[96] *Ulusal-liberaller.* — Alman burjuvazisinin 1866 sonbaharında kurulan partisi. Ulusal-liberaller, Almanya'nın Prusya'nın egemenliği altında birleştirilmesini esas amaç olarak benimsemişlerdi. Bunların politikası, Alman liberal burjuvazisinin Bismarck'a karşı teslimiyetçi olduğunu ortaya koyuyordu. — 193.

[97] *Halk Partisi (Volkspartei)* — 1865'te kuruldu; küçük-burjuvaziden gelme demokratik unsurlardan ve kısmen de, esas olarak Gü-

ney-Alman devletlerinin burjuvazisinden oluşuyordu. *Volkspartei* Almanya'nın Prusya egemenliği altına girmesine karşı duruyor ve Prusya ile Avusturya'yı da içine alacak "Daha Büyük bir Almanya" öneriyordu. Federal bir Alman devleti düşüncesini savunmakla, aslında, Almanya'nın tek ve merkezî bir demokratik cumhuriyet olarak birleştirilmesine karşı çıkıyordu. — 194.

[98] 1860'ların ortalarında, Prusya'daki sanayilerden bazılarına özel bir lisans sistemi getirildi. Buna göre, lisans olmaksızın o sanayi dalında faaliyet göstermek yasaklanıyordu. Bu yarı-feodal yasa, kapitalizmin gelişmesini engelleyici bir unsur olmuştur. — 194.

[99] *Sadova çarpışması* (Königgrätz çarpışması olarak da bilinir), 3 Temmuz 1866'da olmuştur. 1866 Avusturya-Prusya savaşında bir dönüm noktası olmuş ve savaşı sona erdirmiştir. — 196, 199, 229.

[100] Burada, Enternasyonalin 6-11 Eylül 1869 tarihlerinde toplanmış olan *Basle Kongresine* değiniliyor. 10 Eylül günü, Kongre, toprak mülkiyeti konusunda Marx'ın yandaşları tarafından sunulan şu kararı kabul etti:

"1) Toplum, toprak üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmaya ve toprağı komünal mülkiyet haline getirmeye yetkilidir.

"2) Toprak üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmak ve toprağı komünal mülkiyet haline getirmek zorunludur."

Kongre sendikaların ulusal ve uluslararası düzeyde birleştirilmeleri konusunda ve Enternasyonali güçlendirmeye ve Genel Konseyin yetkilerini genişletmeye yönelik kararlar da almıştır. — 198, 298.

[101] *Sedan çarpışmasında,* Napoléon III yönetimindeki Fransız ordusu, Prusya birlikleri karşısında yenik düşmüş ve 2 Eylül 1870'de teslim olmuştu. İmparator ve komutanlar 5 Eylül 1870'ten 19 Mart 1871'e kadar Cassel yakınlarındaki Wilhelmsköhe'de esir olarak alıkonulmuştur. Sedan yenilgisi İkinci Cumhuriyetin çöküşünü hızlandırmış ve 4 Eylül 1870'te Fransa'da cumhuriyetin ilân edilmesine yolaçmıştır. Ulusal savunma hükümeti diye anılan yeni bir hükümet kurulmuştur. — 199, 217, 232, 243, 308.

[102] Kutsal Prusya-Alman İmparatorluğundan sözetmekle, Engels, Almanya'nın birliğinin Prusya egemenliği altında gerçekleştiğini ve bunun da Alman devletlerinin prusyalılaştırılması eşliğinde yapıldığını vurgulayarak, ortaçağ Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğuna atıfta bulunuyor. (Bkz: 135. not). — 199.

[103] Prusya'nın başını çektiği *Kuzey Alman Birliği* ya da *Konfederasyonu,* 19 devletten ve Kuzey ve Merkezî Almanya'nın üç kentinden oluşuyordu; Bismarck'ın tavsiyesi üzerine 1867'de kurulmuştur. Bu Konfederasyonun kuruluşu Almanya'nın, Prusya'nın egemenliği altında birleştirilmesinde en belirleyici adım olmuştur. Alman İmparatorluğu'nun kurulması sonucu, bu Konfederasyonun varlığı 1871'de son buldu. — 200, 236.

[104] Burada Bavyera'nın, Baden'in, Württemberg'in ve Hesse-

Darmstad'ın 1870'te Kuzey-Alman Konfederasyonu tarafından ilhakına değiniliyor. — 200.

[105] 1873-74'teki iktisadi bunalımdan sözediliyor. — 202.

[106] 6 Ağustos 1870'teki *Spiçkeren* (Lorraine) çarpışmasında, Prusya birlikleri Fransızları yenilgiye uğrattılar. Bu olay tarihe Forbach çarpışması olarak da geçmiştir.

Mars-la-Tour'da, 16 Ağustos 1870'te, Alman birlikleri Fransızların Ren ordusunun geri çekilişini denetim altına almayı, sonra da arkadan çevirmeyi başardılar. — 202.

[107] 10 Ocak 1874'teki Reichstag seçimleri sırasında sosyal-demokratlardan dokuz kişi seçilmişti. Bunlar arasında o sıra hapisanede bulunan Bebel ve Liebknecht de vardı. — 203.

[108] Birinci Enternasyonalin Rus Kesimi, bir grup Rus mültecisi tarafından —büyük devrimci demokratlardan Çernişevski ve Dobrolyubov'un düşünceleriyle gelişmiş genç demokratlar, üniversite öğrencileri tarafından— 1870 ilkyazında İsviçre'de kuruldu. Enternasyonalin üyesi olan A. A. Serno-Solovyoviç bu kesimin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 12 Mart 1870'te, Rus Kesiminin Komitesi, programını ve tüzüğünü Genel Konseye gönderdi ve Marx'a da bir mektup yazarak kendisinden Uluslararası İşçi Birliğinin Genel Konseyinde onları temsil etmesini istedi. Rus Kesimi, programında görevlerini şöyle saptıyordu: "1° Rusya'da, bütün akılcı yollarla ... Uluslararası Birliğin düşüncelerini ve ilkelerini yaymak. 2° Rus işçi sınıfı yığınları arasında uluslararası kesimlerin oluşmasını teşvik etmek. 3° Rusya'nın çalışan sınıflarıyla Batı Avrupa'nınkiler arasında sağlam dayanışma bağlarının kurulmasına yardımcı olmak ve, karşılıklı yardımlaşmayla, ortak kurtuluş hedeflerine daha başarılı bir biçimde ulaşılmasını kolaylaştırmak." (*Narodnoye Dyelo*, n° 1, 15 Nisan 1870.)

22 Mart 1870'te yapılan Genel Konsey toplantısında, Rus kesimi Enternasyonale kabul edildi ve Marx bu kesimin Genel Konseydeki temsilcisi olmayı kabul etti. Rus kesiminin üyeleri N. Utin, A. Trusov, Y. Barteneva, G. Bartenev, Y. Dmitriyeva, A. Korvin-Krukovskaya, İsviçre ve uluslararası işçi sınıfı hareketine etkin bir biçimde katıldılar. Rus kesimi Rusya'daki devrimci hareketle bağlar kurmaya çalıştı. 1872'de varlığı son buldu. — 207.

[109] *Gizli Yazışma*, bakunincilerin Enternasyonal içerisinde Genel Konseye, Marx'a ve yandaşlarına karşı mücadelelerini yoğunlaştırdıkları sıralarda, 28 Mart 1870 dolaylarında, Marx tarafından yazılmıştır. Daha 1 Ocak 1870'te, Genel Konsey, olağanüstü toplantısında, bu konuya ilişkin olarak bakunincilerin çok etkin oldukları İsviçre'nin Fransızca konuşan kesiminin Federal Konseyine hitaben (gene Marx tarafından kaleme alınmış) özel bir tamim yayınlamıştı. Bu tamimin metni Belçika'ya ve Fransa'ya da iletilmişti. Bunun tam metni, Marx'ın, Almanya sekreteri olarak, Alman Sosyal-Demokrat Partisi Komitesine gönderdiği "Gizli Yazışma"nın içerisinde

yeralıyordu.

Bu ciltte "Gizli Yazışma"nın 4. ve 5. maddeleri yeralıyor. Bu maddeler, Genel Konseyin, İngiliz işçi sınıfına ve İrlanda ulusal kurtuluş hareketine karşı tavrını göstermektedir. Bakunincilerin özellikle saldırdıkları maddeler bunlardı.

İngiliz işçi sınıfı hareketinin uluslararası proletaryanın genel mücadelesinde o sıra oynadığı rolü, ve Genel Konseyin İngiliz işçi sınıfı hareketine önderlik etme gereğini gözönünde bulunduran Marx, 4. maddede, öteki ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de, Enternasyonalin bir Federal Konseyini kurmanın neden uygun olmadığını açıklamaktadır.

5. maddede, İrlanda ve İngiltere örneklerini kullanarak, köle halkların kurtuluş mücadelesiyle proleter devrimi arasındaki bağı, ezilen ulusların proletaryanın doğal müttefikleri olarak oynadıkları rolü göstermektedir. — 209.

[110] *L'Egalité.* — Enternasyonalin Latin Federasyonunun İsviçre'de çıkan haftalık organı; Aralık 1868'den Aralık 1872'ye kadar Fransızca olarak Cenevre'de yayınlanmıştır. Bir süre Bakunin'in etkisi altında kaldı. Ocak 1870'te, Latin Federal Konseyi, bakunincileri yazıkurulundan uzaklaştırmayı başardı ve, bundan sonra da, gazete, Enternasyonalin Genel Konseyinin izlediği politikayı desteklemeye başladı. — 209, 305, 512.

[111] *The Pall Mall Gazette.* — 1865'ten 1920'ye kadar çıkan günlük bir Londra gazetesi; 1860'larda ve 1870'lerde eğilimi tutucuydu; Marx ve Engels Temmuz 1870'ten Haziran 1871'e kadar bu gazeteye yazılar yazmışlardır.

The Saturday Review. — Bkz: 55. not.

The Spectator. — Liberal eğilimli bir haftalık İngiliz gazetesi, 1821'den itibaren Londra'da çıkmaya başlamıştır.

The Fortnightly Review. — Tarih, felsefe ve yazın konularında yayın yapan bir burjuva-liberal İngiliz dergisi; 1865'ten 1934'e kadar bu ad altında yayınlanmıştır. — 210, 293.

[112] *Toprak ve Emek Birliği.* — Genel Konseyin de katılmasıyla Ekim 1869'da Londra'da kuruldu. Programında şu istemler yer alıyordu: toprağın ulusallaştırılması, işgününün kısaltılması, genel oy hakkı ve tarım kolonilerinin kurulması. Ama 1870 güzünde, burjuva unsurlar Birlik içinde egemen duruma geldiler ve 1872'de Birliğin Enternasyonal ile olan bütün bağları koptu. — 210.

[113] Burada, 1 Ocak 1870'te yürürlüğe girmiş olan *Britanya-İrlanda Birliğine* değiniliyor. Bu Birlik, İrlanda'nın egemenliğinin son kırıntılarını da yoketmiş, İrlanda parlamentosunu dağıtmış ve İrlanda'nın Britanya tarafından kesinlikle köleleştirilmesine yolaçmıştır. — 211.

[114] *Fransa'da İç Savaş.* — Bilimsel komünizmin en önemli yapıtlarından biridir. Bu yapıtta marksist öğretinin sınıf mücadelesi, devlet, devrim ve proletarya diktatörlüğüne ilişkin savları, Paris Komünü deneyimi temel alınarak daha da geliştirilmiştir. Bütün ülkele-

rin işçilerini komüncülerin yiğit mücadelelerinin niteliği ve dünya çapındaki önemi konusunda aydınlatmak ve komüncülerin bu tarihsel deneyimlerinin tüm proletaryaya yayılması amacıyla Enternasyonalin Genel Konseyi tarafından Birliğin Avrupa'daki ve Birleşik Devletler'deki tüm üyelerine bir çağrı olarak kaleme alınmıştı.

Marx, bu yapıtında, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*'nde ortaya koymuş olduğu proletaryanın burjuva devlet makinesini, mekanizmasını parçalaması gerektiği yolundaki düşüncesi (bkz: Marx, Engels, *Seçme Yapıtlar, 1,* Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 472-588) daha da geliştirmiştir. Marx şu sonuca varmaktadır: "işçi sınıfı mevcut devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi amaçları için kullanmakla yetinemez" (bkz: bu cildin 260. sayfası). Proletarya, onu parçalamak ve onun yerine Paris Komünü türünde bir devlet koymak zorundadır. Marx'ın proletarya diktatörlüğünün devlet biçimi olarak Paris Komünü türünden bir devlet görüşü, kendisinin devrimci teoriye yaptığı yeni katkının özünü oluşturur.

Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ı çok büyük sayılarda basılmış ve okunmuştur. 1871'de ve 1872'de birkaç dile çevrilmiş ve çeşitli Avrupa ülkelerinde ve ABD'nde yayınlanmıştır. — 213, 241.

[115] Bu giriş, Marx'ın yapıtının, 1891'de, Almanya Sosyal-Demokrat Partisi tarafından, Paris Komününün 20. yıldönümü nedeniyle yayımlanmış bulunan Almanca üçüncü baskısı için Engels tarafından yazılmıştır. Engels, Paris Komünü deneyi ile onun *Fransa'da İç Savaş*'ta Marx tarafından yazılan teorik genelleştirilmesinin tarihsel anlam ve önemini belirttikten sonra, özellikle Komün üyesi blankiciler ve prudoncuların etkinliği üzerine durarak, Paris Komünü tarihi ile ilgili bazı eklemelerde bulunmaktadır. Engels bu baskıya Marx'ın yazdığı Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyinin Fransız-Prusya Savaşına ilişkin birinci ve ikinci çağrıları da dahil etmiştir. Bu iki çağrı değişik dillerde yapılan daha sonraki basımlarda da yer almışlardır. — 213.

[116] Sözkonusu olan, Alman halkının, Napoléon egemenliğine karşı ulusal kurtuluş savaşıdır (1813-1814). — 214.

[117] Alman gerici çevreleri, napolyoncu Fransa'ya karşı savaşları izleyen dönemde, Alman devletlerindeki gerici rejime karşı çıkan ve Almanya'nın birleştirilmesini isteyerek siyasal gösteriler düzenleyen muhalefet hareketi üyelerine *demagog* adını veriyorlardı. Bu hareket esas olarak aydınlardan ve öğrencilerden oluşuyordu ve bunlar devlet yetkilileri tarafından amansızca cezalara çarptırılıyorlardı. — 214, 356.

[118] *Sosyalistlere karşı olağanüstü yasa,* Almanya'da 21 Ekim 1878'de kabul edildi. Tüm sosyal-demokrat örgütler, işçi yığın örgütleri, işçi basını yasaklandı, sosyalist yayınlara elkondu, sosyal-demokratlar baskı altına alındı. İşçi hareketinin baskısı altında, 1 Ekim 1890 günü bu yasa kaldırıldı. — 214.

[119] *Belleville.* — Aynı adı taşıyan bir tepe üzerinde kurulmuş bu-

lunan ve Komünün son savunma yeri olan Paris İşçi Mahallesi. — 215.

[120] Sözkonusu edilen Fransa'daki Temmuz 1830 burjuva devrimidir. — 216.

[121] Sözkonusu edilenler lejitimistler (meşruiyetçiler), orleancılar ve bonapartçılardır.

Lejitimistler, 1792'de devrilen Bourbon'ların yandaşları, büyük toprak soyluluğu ile yüksek din adamları katmanının çıkarlarını temsil ediyorlardı; parti, 1830'da, bu hanedanın ikinci dirilişinden sonra oluştu. İkinci İmparatorluk boyunca (1852-1870), halk desteğinden yararlanmayan lejitimistler, siyasal yergiler yayımlamakla yetindiler; yeniden etkinliğe 1871'de, karşı-devrimci güçlerin Paris Komününe karşı genel seferberliği sırasında geçtiler.

Orleancılar, Temmuz 1830 devriminden sonra iktidara gelen ve 1848'de devrilen, Bourbon'lar hanedanının küçük kolu olan Orléans ailesi yandaşları; bunlar malî aristokrasi ile büyük burjuvazinin çıkarlarını temsil ediyorlardı.

Bonapartçılar, Birinci (1804-1814) ve İkinci İmparatorluğun yıkılmasından sonra, Fransa'da Bonaparte'lar hanedanının yeniden kurulması yandaşları. — 216, 238.

[122] Burada sözkonusu olan, bonapartçı İkinci İmparatorluğun başlangıcını belirleyen ve Louis Bonaparte'ın gerçekleştirdiği 2 Aralık 1851 hükümet darbesidir. — 216.

[123] Birinci Cumhuriyet, Büyük Fransız Burjuva Devrimi sırasında, 1792'de ilân edilmiş, ve sonradan bunun yerini Napoléon Bonaparte'ın Birinci İmparatorluğu (1804-14) almıştır. — 217.

[124] *1866 Avusturya-Prusya Savaşı,* Prusya'nın zaferi ile, bu iki ülke arasındaki uzun bir yarışmaya son verdi ve Prusya'nın desteği altında Almanya'nın birleşmesini önceden belirledi. Prusya, İtalya ile ittifak kurduğundan, birçok Alman devleti Avusturya'nın yanındaydı. Prag Barış Antlaşması uyarınca, Avusturya Schleswig-Holstein dükalığı üzerindeki haklarını Prusya'ya devrediyor, ona önemsiz bir ödenti ödüyor ve Venedik'i de İtalya'ya bırakıyordu. Viyana kongresi tarafından 1815'te kurulan ve otuzdan çok Alman devletini biraraya getiren Cermen Konfederasyonu dağılıyor, ve onun yerine, Avusturya olmaksızın, ve Prusya'nın desteği altında, Kuzey-Almanya Konfederasyonu kurulmuş bulunuyordu. Prusya, Hanover krallığını, Hessen-Kassel seçici prensliğini, Nassau Büyük-Dükalığını ve Frankfurt-on-Main özgür kentini kendine katıyordu. — 217.

[125] Burada sözkonusu olan şey, Versailles'da 26 Şubat 1871 günü bir yanda Thiers ve Jules Favre, ve öte yanda da Bismarck olmak üzere imzalanmış bulunan Fransa ve Almanya arasındaki barışın hazırlıklarıdır. Fransa, Almanya'ya Alsas ile Loren'in doğusunu bırakıyordu ve 5 milyar franklık bir savaş ödentisi ödeyecekti; para ödenene değin, ülkenin bir bölümü Alman işgali altında kalacaktı. Kesin barış antlaşması 10 Mayıs 1871 günü Frankfurt-on-Main'de imzalandı. — 218, 250, 352

[126] Mareşal Bazaine birlikleri, Ekim 1870'te, kenti kuşatan Alman birlikleri karşısında, Metz'de teslim oldular. Daha sonra, Metz'de (ve Sedan'da) tutsak olan Fransız askerleri, Paris Komününün kanlar içinde bastırılması için kullanıldılar. — 221.

[127] *Olanakçılar.* — Fransız sosyalist hareketi içinde, 1882'de Fransa Sosyalist Partisinin bölünmesine yolaçan Brousse ve Malon tarafından yönetilen oportünist akım. Bu akımın liderleri, sadece elde edilmesi olanaklı olan şeyi elde etme yolundaki reformist ilkeyi benimsemişlerdi; takma adları da burdan gelir. — 223.

[128] Engels'in Giriş'inin, Alman sosyal-demokrasisinin teorik dergisi olan *Neue Zeit*'daki ilk yayımlanışı sırasında, yazıkurulu, metinde bir değişiklik yapmakta sakınca görmedi: elyazmasının son paragrafında kullanılan "sosyal-demokrat hamkafa" deyimi yerine "Alman hamkafa" deyimi kondu. Engels bu keyfî değişikliği onaylamadığını bildirdi, ama büyük bir olasılıkla bu yapıtın aynı zamandaki yayımlarında ayrılık görmek istemediğinden, ayrı basımda değiştirilen sözcüklere dokunmadı. Bu baskıda asıl metne uyulmuştur. — 226.

[129] Fransız-Alman savaşının patlak vermesinden hemen sonra Genel Konseyin talimatı üzerine Marx tarafından yazılan ve Enternasyonalin bu savaş karşısındaki tavrını ortaya koyan *Birinci Çağrı* ve gene Marx'ın Eylül 1870'te kaleme aldığı *İkinci Çağrı*, işçi sınıfının militarizm karşısındaki tavrını ve Marx ve Engels'in haksız savaşlara karşı ve proleter enternasyonalizmi ilkelerinin uygulanması için yürüttükleri mücadeleyi yansıtır. Marx, bu çağrılarda, egemen sınıfların kendi çıkarları için giriştikleri istilâ savaşlarının toplumsal nedenlerine ilişkin kendi öğretisinin en önemli önermelerine inandırıcı kanıtlar getirmiş ve bu savaşların aynı zamanda devrimci işçi sınıfı hareketini de bastırmayı amaçladığına işaret etmiştir. Özellikle Alman ve Fransız işçilerinin çıkarlarının birliğini vurgulamış ve onları her iki ülkenin egemen sınıflarının saldırgan politikasına karşı birleşmeye çağırmıştır.

Birinci çağrıda Marx, işçi egemenliğinin kurulmasının bütün savaşlara son vereceğine ve uluslar arasında barışın sağlanmasının, geleceğin komünist toplumunun büyük enternasyonalist ilkesi olacağına işaret etmiştir. — 227, 232.

[130] *Plebisit,* yığınların imparatorluk karşısındaki tutumlarını sözümona belirlemek amacıyla, Mayıs 1870'te Napoléon III tarafından yaptırıldı. Sorular öyle düzenlenmişti ki, kişinin bütün demokratik reformlara karşı çıkmaksızın İkinci İmparatorluğun politikasına karşı olduğunu ifade etmesi olanaksızdı. Enternasyonalin Fransa'daki kesimleri bu demagojik manevrayı teşhir ettiler ve üyelerine oylamaya katılmama talimatı verdiler. Plebisitin arifesinde, Paris Federasyonunun üyeleri Napoléon III'e karşı komplo hazırladıkları gerekçesiyle tutuklandılar. Bu gerekçe, hükümet tarafından Fransa'nın çeşitli kentlerindeki Enternasyonal üyeleri hakkında soruşturmalar

açmak ve onları tedirgin etmek için kullanıldı. Paris Federasyonu üyelerinin 22 Haziran 1870'ten 1 Temmuza kadar süren yargılanmaları sırasında, komplo hazırlama iddiasının temelsizliği bütünüyle açığa çıktı; buna karşın, Enternasyonal üyelerinden bazıları salt Uluslararası İşçi Birliğinin üyeleri oldukları için hapis cezalarına çarptırıldılar. Fransa işçi sınıfı, verilen bu cezaları yığınsal bir biçimde protesto etti. — 227.

[131] Fransız-Alman savaşı 19 Temmuz 1870'te başladı. — 228.

[132] *Le Réveil.* — Sol cumhuriyetçilerin organı (ilkin haftalık, sonra 1869 Mayısından başlayarak günlük). Paris'te 1868 Temmuzundan 1870 Ocağına kadar yayımlandı. Ekim 1870'te, ulusal savunma hükümetine karşı konum aldı. — 228, 313.

[133] *Le Marseillaise.* — Sol cumhuriyetçilerin organı; Ekim 1869'dan Eylül 1870'e değin Paris'te günlük olarak çıktı. Enternasyonalin çalışmaları ve işçi hareketi üzerine bilgiler yayımladı. — 229, 313.

[134] *On Aralık Derneği* (koruyucusu Louis Bonaparte'ın, 10 Aralık 1848 günü cumhurbaşkanlığına seçilmesini anımsatmak için böyle adlandırılmıştır), 1849 yılında kurulan ve her şeyden önce toplumdaki yerini yitirmiş siyasal serüvenci militarist çevrelerin temsilcileri, vb. gibi öğelerden bileşik gizli bonapartçı dernek sözkonusu ediliyor. Kasım 1850'de biçimsel olarak dağıtıldıktan sonra da, dernek, etkinliğini sürdürdü: üyelerinden bazıları bonapartçı bir propaganda yürüttü ve 2 Aralık 1851 hükümet darbesine katıldı. Marx, *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* adlı yapıtında On Aralık Derneği üzerine ayrıntılı bir betimleme yapar.

Louis Napoléon Bonaparte'ın serüvenci planlarını desteklemek üzere, polisin elbirliği ile, 15 Temmuz 1870 günü şovence bir gösteri düzenlemişti. — 229.

[135] Almanya, 1806 Ağustosuna değin, 10. yüzyılda kurulmuş ve imparatorun yüce iktidarını tanıyan feodal prenslikler ile özgür kentlerden oluşan Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nun bir parçası idi. — 233.

[136] Brandebourg Seçici Prensliği, 1618 yılında, 16. yüzyılda tötonik ve Polonya krallığına bağımlı topraklar ile kurulmuş bulunan Prusya dükalığı (Doğu Prusya) ile birleşti. Prusya dükası olan Brandebourg Seçici Prensi, 1657'ye değin Polonya bağımlısı kaldı; o tarihte, Prusya yurtlukları üzerindeki egemenlik haklarının tanınmasını sağlamak için, Polonya'nın İsveç'e karşı savaştaki güçlüklerinden yararlandı. — 234.

[137] Burada, Avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı kurdukları ilk koalisyonun bir üyesi olan Prusya'nın 5 Nisan 1795 günü Fransız Cumhuriyeti ile ayrı olarak imzaladığı *Basle Antlaşmasına* değiniliyor. — 234.

[138] *Tilsit Antlaşması,* napolyoncu Fransa ile, savaşı yitiren Fransız düşmanı dördüncü koalisyon üyeleri olan Rusya ve Prusya arasında, 7-9 Temmuz 1807'de imzalandı. Barış koşulları, topraklarının büyük

bir bölümünün budandığını gören Prusya için son derece ağırdı. Rusya hiç bir toprak yitimine uğramıyor, ama Fransa'nın Avrupa'daki konumlarının güçlenmesini kabul etme ve İngiltere'nin kıta ablukasına katılma zorunda kalıyordu. Napoléon I tarafından dayatılan yağma barışı Alman halkı arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yolaçtı ve napolyoncu egemenliğe karşı 1813'te başlayan kurtuluş hareketi için ortamı hazırladı. — 235.

[139] *Tötonlar,* cermanik kökenli eski halklar; adları bazan genel olarak Almanları adlandırmak için kullanılır. Marx burada bu sözcüğün Alman milliyetçileri tarafından kullanılmasına alaylı bir anıştırmada bulunuyor. — 236.

[140] Ekim 1865'te, Biarritz'deki bir görüşme sırasında, Bismarck, Napoléon III'ten, Prusya ile İtalya arasında bir ittifak ve Prusya ile Avusturya arasında da bir savaş için Fransa'nın onayını sağladı. Napoléon III, Prusya'nın bir bozguna uğraması durumunda, çatışmaya kendi yararına katılabilmeyi hesaplıyordu.

Fransa ile Prusya arasındaki 1870-1871 savaşının başında, Rusya Dışişleri Bakanı Gorçakov, Berlin'de Bismarck ile kendisi arasında yapılan görüşmeler sırasında, ülkesinin, savaş durumunda, Prusya karşısında iyi dilekli bir yansızlık izleyeceğini, ve Avusturya üzerinde diplomatik bir baskı uygulayacağını açıkladı; Prusya hükümeti de, kendi payına, Rusya'nın Doğu siyasetini engellemeyeceğine söz verdi. — 236.

[141] Marx, Napoléon egemenliğinin yıkılmasından sonra, Almanya'da gericiliğin kazandığı zafere anıştırmada bulunuyor. Napoléon I'e karşı, birçok Avrupa ülkesi halkları ile birlikte Alman halkının geniş katmanlarının katıldıkları kurtuluş savaşı sonuçlarından yararlananlar, Avrupa'nın, gerici soylulukça desteklenen mutlakiyetçi devlet başkanları oldular. Avrupa ülkelerinin yazgıları, başında Avusturya, Prusya ve Rusya bulunan Kutsal-İttifak üyesi hükümdarların ellerine verildi. Almanya'da feodal parçalanma varlığını sürdürdü, feodal mutlakiyetçi rejim güç kazandı, soyluluğun tüm ayrıcalıkları korundu, köylülerin sömürü ve bağımlılığı daha da pekişti. — 238.

[142] Marx, İngiliz işçilerinin, Fransız Cumhuriyetinin tanınması için 4 Eylül 1870'te ilân edilen hareketini gözönünde tutuyor. 5 Eylülden başlayarak, Londra, Birmingham, Newcastle ve başka bazı kentlerde, katılanların Fransız halkına karşı sempatilerini dışavurdukları, önergeler ve dilekçeler aracıyla İngiliz hükümetinin Fransız Cumhuriyetini hemen tanımasını istedikleri miting ve gösteriler düzenlendi. Enternasyonal Genel Konseyi, Fransa'da cumhuriyetin tanınması hareketinin örgütlenmesine doğrudan doğruya katıldı. — 239.

[143] Marx, burada, devrimci Fransa'ya karşı 1792'de savaş açmış olan feodal monarşiler koalisyonunun kurulmasında İngiltere'nin oynadığı etkin role ve Louis Bonaparte'ın 2 Aralık hükümet darbesi ile kurulmuş olan Fransa'daki bonapartçı rejimi ilk tanıyanın İngi-

liz oligarşisi olması durumuna değiniyor. — 239.

[144] Sanayici Kuzey ile köleci Güney arasındaki Amerikan İç Savaşı sırasında (1861-65) İngiliz burjuva basını Güneyden yana olmuş, yani köle sahipliği sistemini savunmuştur. — 240.

[145] *Journal Officiel de la Republique Française.* — Paris Komününün 20 Mart-24 Mayıs 1871 tarihleri arasında çıkan resmî organı; bu gazete Fransız Cumhuriyetinin Paris'te 5 Eylül 1870'ten itibaren yayınlanmaya başlayan resmî organının adını değiştirmemiştir (Paris Komünü sırasında Versailles'daki Thiers hükümeti de aynı başlık altında bir gazete çıkarmıştır). 30 Mart tarihli sayısı *Journal Officiel de la Commune de Paris* adı ile çıkmıştır. Simon Guiod'un mektubu gazetenin 25 Nisan 1871 tarihli sayısında yayınlanmıştır. — 243.

[146] 28 Ocak 1871'de, Favre, ulusal savunma hükümeti adına, Paris'in ateşkesmesi ve teslimi konusunda Bismarck'la bir antlaşma imzaladı. Bu, Fransa'nın ulusal çıkarlarına ihanet demekti. Bu antlaşmayla Favre, Prusyalıların dayattıkları aşağılayıcı koşulları kabul ediyordu: 200 milyon franklık savaş tazminatının iki hafta içinde ödenmesi, Paris istihkâmlarının büyük bir kısmının teslimi ve Paris ordusunun sahra toplarının ve cephanesinin Prusyalılara bırakılması. — 243.

[147] *Capitulards.* — 1870-71 kuşatması sırasında Paris'in teslim edilmesinden yana olanlara verilen horgörücü bir takma ad. Sonraları teslimiyetçiliği savunan herkese bu ad verilmiştir. — 243.

[148] *L'Etentard.* — Bonapartçı eğilimli gazete; 1866-1868 arasında Paris'te yayımlandı. Gazetenin finansmanına kaynak hizmeti gören hileli işlemlerin açığa çıkması üzerine, kapandı. — 244.

[149] Fransa'da 1852 yılında anonim şirket olarak kurulmuş bulunan büyük banka, *Société générale du Crédit Mobilier.* Bu bankanın gelirlerinin başlıca kaynağını senetler üzerine spekülasyon oluşturuyordu. Crédit Mobilier, İkinci İmparatorluk yönetici çevreleri ile sıkı bir bağlılık içinde idi. Şirket, 1867'de iflâs etti ve 1871'de kesin olarak tasfiye edildi. Marx *New York Daily Tribune* gazetesinde yayımlanan birçok makalede Crédit Mobilier'nin içyüzünü ortaya koydu. — 244.

[150] *L'Electeur Libre.* — Paris'te 1868-1871 arasında yayımlanan sağ cumhuriyetçilerin organı haftalık (sonra, Fransız-Alman savaşının başlaması üzerine günlük) gazete; 1870-1871'de, ulusal savunma hükümeti maliye bakanlığına bağlandı. — 244.

[151] 14 ve 15 Şubat 1831 günleri, Paris'te, dük de Berry'nin anısına yapılan dinsel bir törenin yolaçtığı lejitimist gösteriye karşı protesto olarak, kalabalık bir yığın Saint-Germain-l'Auxerrois kilisesi ile başpiskopos Monsenyör Quélen'ın sarayını yağma etti. Kilise ve Başpiskoposluğun yağma edilmesinde hazır bulunan Thiers, Ulusal Muhafızın yığına engel olmamasını öğütledi.

1832'de, o zaman içişleri bakanı olan Thiers'nin buyruğu üzerine, Fransa tahtında hak ileri süren lejitimist dük de Chambord'un

annesi düşes de Berry tutuklandı ve gizli evliliğini kulaktan kulağa yaymak ve siyasal bakımdan onu böylece lekelemek ereği ile, alçaltıcı bir tıbbî muayeneden geçirildi. — 245.

[152] Marx, (o zaman içişleri bakanı olan) Thiers'nin, Paris halkının, 13-14 Nisan 1834 günleri, Temmuz monarşisine karşı, (gizli İnsan Hakları Derneği tarafından yönetilen) ayaklanmasının bastırılmasındaki aşağılık rolüne anıştırmada bulunuyor. Bu bastırmaya, Transnonain sokağındaki bir evde oturanları öldüren ordu tarafından gösterilen kandökücülük de eşlik etti.

Eylül yasaları. — Fransız hükümeti tarafından Eylül 1835'te yayımlanan gerici yasalar. Bu yasalar sendika ve başka toplulukların kurulma haklarını kısıtlıyor ve basına karşı sert önlemler getiriyorlardı. Bu arada basın için malî teminat akçalarının artırılmasını, ve özel mülkiyet ile yürürlükteki rejime karşı her türlü karşıçıkış için de hapis ve ağır para cezalarını öngörüyorlardı. — 245.

[153] 1841 Ocağında, Thiers, milletvekilleri meclisine, Paris yöresinde bir pekiştirme kuşağının kurulması yolunda bir tasarı sundu. Devrimci demokratik çevreler, bu tasarıyı halk hareketlerini ezmeye yönelik bir hazırlık önlemi olarak gördüler. Thiers tasarısının, işçi mahalleleri yakınında son derece güçlü istihkâmlar kurulmasını öngördüğü belirtiliyordu. — 245.

[154] 1848 Ocağında, Napoli kralı Ferdinand II'nin (sonradan aynı yılın güzünde Messina'nın bombalanması nedeniyle "kral Bomba" adı takılan Ferdinand II'nin) birlikleri, İtalyan devletlerinde 1848-1849 burjuva devriminin başlama işareti hizmetini görecek olan halk ayaklanmasını bastırmak için Palermo'ya karşı topçu ateşi açmışlardı. — 246.

[155] Nisan 1849'da, Avusturya ve Napoli'nin müttefiki olan Fransa, Roma Cumhuriyetini ezmek ve orada papanın cismanî iktidarını yeniden kurmak için, Roma Cumhuriyetine karşı bir müdahale örgütledi. Roma kuşatıldı ve Fransız topçusunun zorlu bir bombalanmasına uğradı; kahramanca bir dirence karşın, Roma Cumhuriyeti yıkıldı ve ölümsüz kent Fransız birlikleri tarafından işgal edildi. — 246.

[156] *Düzen Partisi.* — Tutucu büyük burjuvazinin 1848'de kurulmuş bir partisi. Bu parti Fransız monarşistlerinin iki hizbinin koalisyonu halindeydi — meşruiyetçilerin ve orleancıların (bkz: 65 ve 100 nolu notlar); 1849'dan 2 Aralık 1851 hükümet darbesine kadar, bu parti, İkinci Cumhuriyetin yasama meclisinde önde gelen bir konuma sahip olmuştur. — 247, 287.

[157] 15 Temmuz 1840 günü, İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu, Londra'da, Fransa'nın katılması olmaksızın, Fransa tarafından desteklenen Mısır hidivi Mehmet Ali'ye karşı Osmanlı sultanına yardım yapılması konusunda bir anlaşma imzaladılar. Fransa ile Avrupa devletleri arasında nerede ise bir savaş patlayacaktı, ama kral Louis-Philippe bir çatışmaya girmemeyi yeğ tuttu ve Mehmet Ali'yi desteklemekten vazgeçti. — 248.

[158] Thiers, Paris Komününü ezmek için, Bismarck'a başvurarak, Sedan ve Metz'de teslim olan Fransız savaş tutsaklarının, Versailles ordularını güçlendirmek için kullanılmasına izin vermesini istedi. — 248.

[159] *La Chambre introuvable* — 1815-1816'da, Fransa'nın, aşırı-gericilerden bileşmiş milletvekilleri meclisi. — 250.

[160] "*Tarımcılar*" Meclisi. — Kırsal seçim bölgelerinden seçilmiş taşralı toprak sahipleri, memurlar, rantiye ve tüccarlar gibi, çoğunlukla gerici kralcılardan oluşmuş 1871 Ulusal Meclisine verilen aşağılayıcı takma ad. — 250, 298.

[161] 10 Mart 1871 günü, Ulusal Meclis, 13 Ağustos ile 12 Kasım 1870 arasında imzalanmış alacakların ödenmesinin ertelenmesi üzerine bir yasa kabul etti (yedi aylık bir süre), 12 Kasımdan sonra imzalanan alacaklar için erteleme yoktu. Buna göre yasa, işçileri ve nüfusun varlıklı olmayan katmanlarını sert bir biçimde cezalandırıyordu ve büyük bir sayıdaki küçük sanayici ve tüccarın iflâs etmesine de yolaçtı. — 251.

[162] *Décembriseurs.* — 2 Aralık 1851 hükümet darbesi ile bu darbe yönünde giden eylemlerin yandaşları. Vinoy, hükümet darbesine doğrudan doğruya katıldı ve illerden birinden cumhuriyetçi ayaklanma girişimlerini bastırmak için asker gönderdi. — 251.

[163] Gazetelere göre, Thiers ve öbür bakanlar, çıkarmaya karar verdikleri iç borçlanma (istikraz) üzerinden "komisyon" olarak 300 milyon franktan çok para alacaklardı. Thiers sonradan kendileri ile görüşmelere girişilen malî çevrelerin Paris'teki devrimin hızla bastırılmasını istediklerini kabul edecektir. Borçlanma yasası, 20 Haziran 1871 günü, Paris Komününün yıkılmasından sonra kabul edildi. — 251.

[164] *Cayenne.* — Siyasal ve kamu hukuku sürgünlerinin gönderildikleri Fransız Guyanası'nda (Güney Amerika) bir kent. — 253.

[165] *Le National.* — Paris'te 1830-1851 arasında yayımlanan, ılımlı burjuva cumhuriyetçilerinin organı günlük gazete. — 255.

[166] Paris'te Louis-Philippe'i deviren ve İkinci Cumhuriyeti başlatan 22-24 Şubat 1848 günlerindeki ayaklanma. — 255.

[167] 31 Ekim 1870 günü, Metz teslim şartlaşması, Bourges bozgunu ve Prusyalılar ile Thiers tarafından girişilmiş bulunan görüşmeler haber alınınca, ulusal savunma hükümetinin isteği üzerine, Paris işçileri ile Ulusal Muhafızın devrimci öğeleri ayaklandılar, Belediye Dairesini ele geçirdiler ve Blanqui tarafından yönetilen devrimci bir iktidar organı —Halk Kurtuluş Komitesi— kurdular. İşçilerin baskısı altında, ulusal savunma hükümeti işbaşından çekilme ve Komün seçimlerini 1 Kasımda yapma yolunda söz verme zorunda kaldı. Bununla birlikte, Paris güçlerinin örgütlenme eksikliğinden ve ayaklanmayı yöneten blankiciler ve küçük-burjuva jakoben demokratlar arasındaki ayrılıklardan yararlanan hükümet, Ulusal Muhafızın kendisine bağlı kalmış taburlarını eyleme soktu, Belediye

Dairesini ele geçirdi ve iktidarını yeniden kurdu. — 255.

[168] *Bretonlar.* — Bretagne'dan toplanan ve Trochu'nün Paris'teki devrimci hareketi bastırmak için jandarma gücü olarak kullandığı gezici muhafız.

Korsikalılar. — İkinci İmparatorluk döneminde, jandarmaların çoğu Korsika'dan toplanmıştı. — 255.

[169] 22 Ocak 1871 günü, Blanqui'nin girişimi üzerine, Paris proletaryası ile Ulusal Muhafızın, ulusal savunma hükümetinin çekilmesini ve Komünün kurulmasını isteyen devrimci bir gösterisi oldu; bu gösteri, Belediye Dairesi önünde nöbet tutan Bretonların ateşi altında dağıtıldı. Hükümet, birçok göstericiyi tutuklattı, Paris'teki tüm kulüplerin kapatılmasını buyurdu, halk topluluklarını yasakladı ve birçok gazetenin yayınlanmasını durdurdu. Devrimci hareketi terör aracıyla bastıran hükümet, Paris'in teslimi hazırlıklarına girişti. — 256.

[170] Fransa'daki 1831 tarihli gösteri ve toplanma yasası, göstericilerin dağılmalarını sağlamak üzere üç kez *uyarıda* bulunulmasını, bunun bir sonuç vermemesi halinde yetkililerin zor kullanmalarını öngörüyordu. — 257.

[171] 31 Ekim olayları (not 159'a bakınız) sırasında ulusal savunma hükümeti üyeleri, Belediye Dairesinde tutuklu kaldılar. Flourens, onların, ayaklananlardan birinin önermiş bulunduğu gibi, kurşuna dizilmelerini engelledi. — 258.

[172] Rehineler üzerine buyrultu, Komün tarafından 5 Nisan 1871 günü kabul edildi. (Marx, buyrultu tarihi olarak, buyrultunun İngiliz basınında yayımlandığı günü veriyor.) Bu buyrultu uyarınca, Versailles ile gizli anlaşma durumunda olmakla suçlanan herkes, suçları tanıtlandığı takdirde, rehine sayılacaktı. Bu önlem aracıyla, Komün, Komüncülerin Versaylılar tarafından idam edilmesini önlemek istiyordu. — 259.

[173] *The Times.* — Londra'da 1785'ten beri yayımlanan tutucu günlük gazete. — 259, 300.

[174] Jirondenler. — 1789 Devrimi sırasında oluşan büyük sanayi, ticaret ve toprak burjuvazisinin partisi; adını, bu partinin birçok yöneticisinin Yasama Meclisi ve Konvansiyon'da temsil ettikleri Gironde ilinden almıştır, Jirondenler, illerin özerklik ve federasyon haklarının savunulması örtüsü altında, jakobenlere ve onları destekleyen devrimci yığınlara karşı çıkıyorlardı. — 266.

[175] *Kladderadatsch.* — Berlin'de 1848'den sonra yayımlanan, haftalık resimli güldürü dergisi. — 267, 388.

[176] *Punch.* — 1841'den sonra Londra'da yayımlanan liberal burjuva eğilimli İngiliz haftalık güldürü dergisi. — 267.

[177] Burda, Paris Komününün, bütün alacakların ödenmesinin üç yıl ertelenmesi ve bu alacaklardan doğan faizlerin kaldırılması konusundaki 16 Nisan 1871 günlü buyrultusu sözkonusu ediliyor. — 269.

[178] Marx, devrim yüzünden işlerdeki durgunluk sonucu iflâs etmiş bulunduğunu tanıtlayan borçlular için ödemelerin ertelenmesini öngören "dostça konkordatolar" üzerindeki bir yasa tasarısının 22 Ağustos 1848 günü, Kurucu Meclis tarafından geri çevrilmesini anıştırıyor. — 269.

[179] *Frères ignorantins.* — Kendini yoksulların eğitimine adamak üzere 1680'de Reims'de kurulmuş bulunan dinsel bir tarikatın keşişleri tarafından alınan ad. Tarikat okullarında öğrenciler her şeyden önce dinsel bir eğitim ve çok belirsiz genel bilgiler alıyorlardı. Marx burda burjuva Fransa'da sağlanan ilköğretimin düşük düzeyi ve papazca niteliğine anıştırmada bulunuyor. — 270.

[180] *Union républicaine des départements.* — Fransa'nın çeşitli bölgelerinden çıkan, ama Paris'te oturan küçük-burjuva katmanlar temsilcilerinden bileşik siyasal örgüt; bu örgüt Komüne yandaştı, Versailles hükümetine ve kralcı ulusal meclise karşı mücadeleye, Paris Komününü bütün illerde desteklemeye çağırıyordu. — 270.

[181] Marx, Charles X hükümeti tarafından toprakları devrim sırasında zoralımına uğramış bulunan eski göçmenlerin zararlarının ödenmesi üzerine, 27 Nisan 1825 günü kabul edilmiş olan gerici bir yasayı anıştırıyor. — 270.

[182] Napoléon I'in zaferlerini anmak için Paris'teki Vendôme alanı üzerine 1806-1810 yılları arasında dikilen sütun. 16 Mayıs 1871 günü, Vendôme sütunu, Paris Komününün buyrultusu üzerine yerlebir edildi. — 272.

[183] Picpus manastırında yapılan aramalar sonucu, uzun yıllar boyunca hücrelerinde hapsedilmiş kadınlar bulundu. Aynı zamanda işkence aletleri de bulundu. Saint-Laurent kilisesi yanında bulunan gizli bir mezarlık, cinayetler işlendiğinin kanıtı oldu. Bu olgular, 5 Mayıs 1871 günlü *Mot d'ordre* gazetesinde ve *Dinsel Toplulukların Cinayetleri* broşüründe açıklandılar. — 274.

[184] Wilhelmshöhe'deki savaş tutsaklarının (bkz: not 100) başlıca uğraşları, içmek üzere sigara yapmaktı. — 274.

[185] *Absentees.* — Toprak kâhyalarının yönetimine bırakılmış, ya da, ezici koşullarla küçük çiftlik kiracılarına parça parça yeniden kiralayan spekülatör aracılara kiralanmış bulunan topraklarından uzakta yaşama alışkanlığını edinmiş büyük toprak sahipleri. — 275.

[186] 20 Haziran 1789 günü, Louis XVI hükümetinin, kendini Ulusal Meclis ilân etmiş bulunan *Etats généraux*'yu dağıtma yolundaki bir girişimine yanıt olarak, Versailles'daki Jeu de Paume salonunda toplanmış olan Tiers état (burjuvazi) milletvekilleri, Fransa'ya bir anayasa vermeden dağılmama andını içtiler. Jeu de Paume salonu andı, 1789 devrimine başlangıç hizmeti gören olaylardan biri oldu. — 275.

[187] *Francs-fileurs.* — Kuşatma sırasında kentten kaçmış bulunan Paris burjuvalarına takılan alaylı ad. *Francs-tireurs* (başıbozuk savaşçı) ile sözcük oyunu. — 276.

[188] *Coblenz.* — 1789 devrimi sırasında, kralcı soyluluğun bir göç

merkezi olan, ve devrimci Fransa'ya karşı müdahalenin hazırlandığı Almanya kenti; kent, feodal mutlakiyetçi devletler tarafından desteklenen ve başında Louis XVI'nın eski bakanı, aşırı gerici dük de Calonne'un bulunduğu bir göçmenler hükümetinin merkezi oldu. — 276.

[189] *Chouan.* — Komüncüler tarafından, Versailles ordusuna Bretagne'dan katılan bir birliğe, 1789 devrimi sırasında bu bölgenin başkaldıran karşı-devrimcileri ile andırışma yolu ile verilmiş bulunan takma ad. — 277.

[190] Paris'te, Paris Komününün kurulmasına yolaçan 18 Mart proleter devriminin etkisi altında, Lyon, Marsilya ve Fransa'nın bazı başka kentlerinde, devrimci eylemler oldu. 22 Mart günü Lyon ulusal muhafızları ve emekçileri, Belediye Dairesini ele geçirdiler. 26 Mart günü, Paris'ten bir delegasyonun gelmesinden sonra, Lyon'da Komün ilân edildi ve Komün seçimlerini hazırlamak için geçici bir komisyon kuruldu; elinde halk yığınlarından ve Ulusal Muhafızdan kopmuş, küçük askerî güçlerden başka bir şey bulunmayan Komün, yetkilerinden vazgeçti. Lyon'da 30 Nisan günü emekçiler tarafından girişilen yeni bir eylem, askerler ve polis tarafından bastırıldı.

Marsilya'da, ayaklanan halk Belediye Sarayını ele geçirdi ve valiyi tutukladı. Bir il komisyonu kuruldu ve 5 Nisan günü, Komün seçimlerinin yapılması kararlaştırıldı, ama 4 Nisan günü kenti bombalayan hükümet birlikleri tarafından ayaklanma bastırıldı. — 278.

[191] Dufaure tarafından Ulusal Meclise sunulan bir yasa, askerî mahkemelerin yargılama yöntemini, 1867 askerî yasaya göre daha da kısaltıyordu. Yasa, ordu komutanlığı ve savaş bakanının, daha önce soruşturma yapılmaksızın, zorunlu gördükleri alma hakkını doğruluyordu; duruşma (yargıtay yargılaması dahil) kapalı olacak, karar kırksekiz saat içinde verilip uygulanacaktı. — 279.

[192] İngiltere ile Fransa arasında 23 Ocak 1860 günü imzalanmış bulunan ticaret antlaşması. Fransa gümrük alanında koruyuculuktan vazgeçiyor ve gümrük vergileri yerine emtia fiyatlarının %30'unu geçmeyecek olan vergiler koyuyordu. Bu antlaşma, İngiliz mallarının üşüşmesi sonucu, iç pazar üzerindeki rekabeti yoğunlaştırdı, ve bu da Fransız sanayicilerinin hoşuna gitmedi. — 281.

[193] Eski Roma'nın, MÖ 1. yüzyılda Roma Cumhuriyeti bunalımının çeşitli aşamalarında yaşadığı kanlı terör ve baskılar sözkonusu ediliyor.

Sylla diktatörlüğü (MÖ 82-79).

Sırası ile Pompée, Sezar ve Crassus, sonra da Octave, Antoine ve Lépide tarafından kurulmuş bulunan *birinci ve ikinci Triumviralar* (MÖ 60-53 ve 43-36). — 283.

[194] *Journal de Paris.* — 1867'den sonra yayımlanan, orleancı eğilimde haftalık bir gazete. — 283.

[195] 1814 Ağustosunda, İngiltere ile Birleşik Devletler arasındaki savaş sırasında, İngiliz birlikleri, Washington'u işgal ettikten sonra,

Capitol'ü (Kongre), Beyaz Sarayı ve başkentin öteki kamu yapılarını ateşe verdiler.

1860 Ekiminde, İngiltere ile Fransa'nın Çin'e karşı sömürgeci fetih savaşı sırasında, İngiliz-Fransız birlikleri, Çin sanatının çok zengin baş-yapıt koleksiyonu olan Pekin yakınlarındaki Yazlık Sarayı ateşe verdiler. — 285.

[196] 1812 güzünde, Moskova halkı, düşman askerlerinin rahat kışlık mahalleleri almasını ve yiyecek stoklarına el koymasını engellemek için, Napoléon ordusu tarafından işgal edilmiş bulunan kentin büyük bir bölümünü yakmıştı. — 286.

[197] Roma'da *pretorienler* (ya da muhafız erleri), bir ordu başkomutanı ya da imparatorun kişiliğini korumakla görevli kimseler idiler; Roma İmparatorluğu'nda *pretorienler* yasa-dışı hükümet değişikliklerine sürekli olarak katılmış ve çoğu kez kendi adamlarını tahta çıkarmışlardır. Bundan ötürü, "*pretorien*" sözcüğü, paralı asker anlayışını, askercil kliklerin zulüm ve kural-dışı yönetimini anlatmak için kullanılır. — 287.

[198] Marx, Prusya Meclisine, Fransız Meclisi ile benzeterek, "*Chambre introuvable*" (bkz: not 159) adını veriyor. Ocak-Şubat 1849'da seçilmiş bulunan meclis, soylu, ayrıcalıklı bir "senyörler meclisi" ile, sadece "bağımsız Prusyalılar" tarafından seçilen ikinci bir meclisten bileşiyor, bu da ona bir sağ çoğunluk sağlıyordu. İkinci meclise seçilmiş bulunan Bismarck oradaki aşırı-sağ topluluk liderlerinden biri idi. — 287.

[199] *The Daily News*. — 1846-1930 arasında Londra'da yayımlanan sanayici burjuvazinin organı, İngiliz liberal gazetesi. — 291, 400.

[200] *Le temps*. — 1861-1943 arasında Paris'te yayımlanan büyük burjuvazinin organı, tutucu günlük gazete. — 291.

[201] *The Evening Standard, Standard* gazetesinin akşam baskısı; 1857-1905 arasında Londra'da yayımlandı. — 291.

[202] Enternasyonal Genel Konseyinin Jules Favre'ın 6 Haziran 1871 günlü genelgesi konusunda Marx ve Engels tarafından hazırlanan bildirgesi, *Fransa'da İç Savaş*'ın ikinci ve üçüncü baskıları ile 1871, 1876 ve 1891 Almanca baskılarda yer aldı. Bildirge bazı gazetelerde ayrıca yayımlandı. — 291.

[203] Birinci Enternasyonalin *Londra Konferansı* 17-23 Eylül 1871 tarihleri arasında toplandı. Konferans, Paris Komününün yenilgiye uğramasından sonra, Enternasyonal üyeleri üzerinde amansız bir baskı olduğu sıra yapıldığı için, üye sayısı epey azdı: konferansa 22 delege katılmıştı, bunlardan 10'unun oy ve söz hakkı, 10'unun da yalnızca söz hakkı vardı. Delege göndermemiş olan ülkeler, bu ülkelerin Genel Konseydeki sekreterleri tarafından temsil olunuyordu. Marx Almanya'yı, Engels de İtalya'yı temsil ediyorlardı.

Londra Konferansı, Marx ve Engels'in bir proleter partinin kurulması yolunda girişmiş oldukları mücadelede önemli bir aşama olmuştur. Konferans "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi"ne ilişkin bir ka-

rar kabul etti. Bu kararın temel bölümü, Enternasyonalin Lahey Kongresinin kararı uyarınca, Uluslararası İşçi Birliğinin Genel Tüzüğüne alındı. Konferans kararlarında proleter partinin birçok önemli taktik ve örgütsel ilkeleri formüle edilmekteydi. Bu ilkeler, sekterliğe ve reformizme ağır darbeler indirmiştir. Londra Konferansı, anarşizm ve oportünizm karşısında proleter partizanlığın ilkelerinin yüceltilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. — 294, 309, 347, 350.

[204] *Enternasyonal İçindeki Sahte Bölünmeler.* — Uluslararası İşçi Birliği Genel Konseyinin özel tamimi. Buradaki bellibaşlı önermeleri Marx 5 Mart 1872 tarihli Konsey toplantısında ortaya koymuştu. Bu belgede Marx ve Engels, bakuninciliği, işçi sınıfının yığınsal hareketine düşman ve teorik gerilik, yığınsal devrimci hareketten yalıtılmışlık, dogmacılık ve "devrimci" maceracılık özelliklerini taşıyan sekterliğin bir göstergesi olarak teşhir etmektedirler. Marx ve Engels, sekterliğin toplumsal köklerinin küçük-burjuva zihniyetinin işçi sınıfı üzerindeki etkisinde yattığını ortaya koymuşlar ve işçi sınıfının tekkeleri altetmek için kendi yığınsal devrimci örgütüne sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu örgüt, bütün ülkelerin proleterlerinin gerçek ve militan birliği olan Enternasyonaldi. Bakunincilerin Genel Konseyin işlevini salt bir haberleşme ve istatistik bürosunun işlevlerine indirgemek yolundaki istemlerinin kabul edilmesi, proletaryanın disiplinli ve ideolojik bütünlüğe sahip kendi örgütünü kurmasının reddi demek olurdu. Marx'ın ve Engels'in Genel Konseyin işlevlerine ilişkin olarak yürüttükleri mücadele, özünde, proleter partinin örgütsel ilkeleri uğruna verilen bir mücadeleydi. Bu tamim, Konseyin oybirliği ile aldığı kararla Mayıs 1872 sonunda Fransızca olarak yayınlandı. — 296.

[205] 1850'lerin sonundan itibaren İngiliz işçilerinin temel istemlerinden biri de dokuz saatlik işgünü olmuştur. Mayıs 1871'de, Newcastle'da, inşaat işçilerinin ve makinistlerin büyük bir grevi başladı. Bu grevin başını, sendikalara üye olmayan işçileri ilk kez olarak mücadeleye sokmuş olan Dokuz-Saat Birliği çekiyordu. Bu birliğin başkanı Barnett, Enternasyonalin Genel Konseyine başvurarak, grev kırıcılarının İngiltere'ye getirilmelerinin önlenmesini istedi. Genel Konseyin etkin desteği sayesinde bu sağlandı. Ekim 1871'de, işçilerin 54 saatlik iş haftası elde etmeleriyle, grev başarıya ulaştı. — 297.

[206] Genel Konsey, 25 Temmuz 1871'de, Engels'in Eylül 1871'de Londra'da Enternasyonalin kapalı bir konferansının toplanması yolundaki önerisini kabul etti. O tarihten sonra, Marx ve Engels, konferans için yoğun bir örgütsel ve teorik hazırlık içine girdiler; Genel Konsey toplantılarında tartışılan ve sonra da Londra Konferansına sunulan gündemi ve karar taslaklarını hazırladılar (bu Konferans için bkz: not 203). — 298.

[207] Jules Favre'ın 26 Mayıs 1871 tarihli mektubu, Fransa'nın yurt-

dışındaki diplomatik temsilcilerine Avrupa hükümetlerinin, Komün mültecilerinin adî suçlular olarak tutuklanmaları ve geri iade edilmeleri yolunda iknâ edilmelerini öneriyordu.

Dufaure, Fransız Ulusal Meclisinin özel bir komisyonu tarafından hazırlanmış ve 14 Mart 1872 tarihinde yasalaşan bir yasa tasarısı sunmuştu. Bu yasaya göre, Enternasyonal üyeliği hapis cezasıyla cezalandırılabiliyordu. — 298.

[208] 1871 yazında Bismarck ve Avusturya-Macaristan şansölyesi Beust, işçi sınıfı hareketine karşı ortak bir mücadele başlattılar. 17 Haziran 1871'de Bismarck, Beust'a Enternasyonalin faaliyetlerine karşı Almanya'da ve Fransa'da alınan önlemlere ilişkin bir muhtıra gönderdi.

Alman ve Avusturya imparatorları, Enternasyonale karşı alınacak önlemleri görüşmek üzere Ağustos 1871'de Gastein'de ve Eylülde de Salzburg'da özel toplantılar yaptılar.

Enternasyonale karşı başlatılmış olan genel kampanyaya İtalyan hükümeti de katıldı. Ağustos 1871'de Napoli kesimini kapattı ve başta Th. Cuno olmak üzere Enternasyonalin üyelerini cezalandırmaya başladı.

1871'in ilkyazında ve yazında, İspanyol hükümeti de, işçi örgütlerine ve Enternasyonalin kesimlerine karşı baskı önlemlerine başvurdu; bu durum, İspanyol Federal Konseyi üyeleri Mora'yı, Morogo'yu ve Lorenzo'yu Lizbon'a gitmek zorunda bıraktı. — 299.

[209] Londra Konferansı, Marx'ın önerisi üzerine, Genel Konseye, İngiltere için bir Federal Konsey kurma talimatı verdi, çünkü 1871 güzüne kadar bu işlevi yerine getiren Genel Konseyin kendisiydi. Enternasyonalin İngiliz kesiminin temsilcilerinden oluşan İngiliz Federal Konseyi, Ekim 1871'de kuruldu. Ama daha baştan, Hales'in başını çektiği bir grup reformcu, Konseyin önderleri arasına sızmanın yolunu buldu ve Genel Konseye ve onun İrlanda sorunu konusundaki proleter enternasyonalizmi politikasına karşı bir kampanya başlattı. Hales ve öteki reformcular, bu mücadelelerinde, İsviçreli anarşistlerle, Birleşik Devletler'in burjuva reformcularıyla, vb. işbirliği yaptılar. Lahey Kongresinin ardından, İngiliz Federal Konseyinin reformcu kanadı, Kongre kararlarını tanımayı reddetti ve bakunincilerle birlikte, Genel Konseye ve Marx'a karşı iftiracı bir kampanyaya girişti. Reformcular, Marx ve Engels'i etkin bir biçimde destekleyen öteki Federal Konsey üyelerinin muhalefetiyle karşılaştılar. Aralık 1872'nin başlarında, Federal Konseyde bir bölünme oldu; Lahey Kongresi kararlarına bağlı kalan bazı Konsey üyeleri kendilerinden oluşan bir İngiliz Federal Konseyi oluşturdular ve New York'a taşınmış bulunan Genel Konseyle doğrudan ilişki kurdular. Reformcuların İngiliz Federasyonunun yönetimini ele geçirme girişimleri böylece sonuçsuz kaldı.

İngiliz Federal Konseyi, Enternasyonalin faaliyetlerinin bir bütün olarak sona erdiği ve oportünizmin İngiliz işçi sınıfı hareketi

içerisindeki geçici bir zafer kazandığı 1874 yılına kadar fiilen varoldu. — 299.

[210] Burada, 1871 Londra Konferansının çeşitli sekter grupların Enternasyonale girmelerini engelleyen II no'lu Kararına değiniliyor: "Ulusal Konseylerin Seçilmeleri, vb.". — 300.

[211] *Kolokol.* — Aleksandır Herzen ve Nikolay Ogaryos'un 1857-67'de Rusça olarak, ve 1868-69'da da Rusça ekleriyle birlikte Fransızca olarak çıkardıkları devrimci-demokrat bir Rus gazetesi; 1865'e kadar Londra'da, sonra da Cenevre'de basılmıştır. — 300.

[212] Burada Bakunin'in 15 Şubat 1862 tarihli *Kolokol*'un 122-23. sayılarının eki olarak yayınlanan Manifestosuna değiniliyor: "Rus, Polonyalı ve Tüm Slav Dostlara". — 300.

[213] *Barış ve Özgürlük Ligası.* — Çeşitli küçük-burjuva ve burjuva cumhuriyetçileri ve liberalleri tarafından 1867'de İsviçre'de kurulan burjuva-pasifist bir örgüt. — 300.

[214] Enternasyonalin *Brüksel Kongresi,* 6-13 Eylül 1868 tarihlerinde yapıldı. Marx, bu Kongrenin hazırlıklarına etkin bir biçimde katıldı ama toplantılarında bulunmadı. Kongrede İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre, İtalya ve İspanya işçilerini temsil eden yaklaşık 100 delege vardı. Kongre, demiryollarının, yeraltı kaynaklarının, madenlerin, ormanların ve ekilebilir toprakların kamu mülkiyetine aktarılmasının zorunluluğu konusunda önemli bir karar kabul etti. Bu karar, Fransız ve Belçikalı prüdoncuların çoğunluğunun kolektivist bakış açısını benimsemiş olduklarını ve Enternasyonal içerisinde proleter sosyalizmin küçük-burjuva reformculuğu üzerinde zafer kazanmış olduğunu gösteriyordu. Kongre, ayrıca, Marx'ın sekiz saatlik işgünü, makinelerin kullanımı, Barış ve Özgürlük Ligasının Bern Kongresine (1868) karşı takınılacak tavır konularında önerdiği kararları ve, bir de, Alman delegasyonu adına Lessner'in önerdiği ve bütün ülkelerin işçilerine Marx'ın *Kapital*'ini incelemelerini ve bu yapıtın Almanca'dan öteki dillere çevrilmesini salık veren bir kararını kabul etti. — 300, 345.

[215] Burada, Barış ve Özgürlük Ligasının Eylül 1868'de Bern'de toplanan Kongresinde, Bakunin'in kendi hazırladığı karmakarışık sosyalist programı ("sınıfların toplumsal ve iktisadî eşitliği", "devletin ve miras hakkının kaldırılması", vb.) kabul ettirme çabasına değiniliyor. Bu projesi oyçokluğu ile reddedilince, Bakunin, bu Ligadan ayrılmış ve Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakını kurmuştur. — 300, 507.

[216] Enternasyonalin *Cenevre Kongresi* 3-8 Eylül 1868 tarihlerinde toplandı ve Genel Konsey kesimlerinden ve İngiltere'deki, Fransa'daki, Almanya'daki ve İsviçre'deki işçi derneklerinden altmış delege katıldı. Marx, Genel Konseyin resmî rapor olarak, "Geçici Genel Konsey Delegelerine Talimatlar. Çeşitli Sorunlar"ı (bkz: bu cildin 92-102. sayfaları) okudu. Bu talimatlarda yer alan maddelerin çoğunluğu Kongreye katılmış olan prudonculara karşın, Kongre kararla-

rı olarak onaylandı. Cenevre Kongresi, aynı şekilde, Uluslararası İşçi Birliğinin Tüzüğünü ve Yönetmeliklerini de onayladı. — 301, 498.

[217] Enternasyonalin 2-8 Eylül 1867'de toplanan *Lozan Kongresi*, Genel Konseyin ve Enternasyonalin örgütlerinin çeşitli ülkelerde güçlenmekte olduğunu gösteren yerel raporları dinledi. Genel Konseye karşın, prudoncular, kendi gündemlerini kabul ettirdiler; Kongre, kooperatif çalışma, kadın emeği, eğitim gibi, Kongrenin dikkatini Genel Konseyin önerdiği önemli sorunlar üzerinde yoğunlaştırmaktan alıkoyan önemsiz sorunları bir kez daha tartışmak zorunda kaldı. Her ne kadar prudoncular kendi kararlarından bazılarının kabul edilmesini sağladılarsa da, Enternasyonalin yönetimini ele geçiremediler. Kongre, Genel Konseyi eski bileşimiyle tekrar seçti ve Londra'da kalmasını kararlaştırdı. — 301.

[218] Gizli devrimci eylemlerde bulunmakla suçlanan öğrenciler aleyhine açılmış olan *Neçayev duruşmasına*, Temmuz-Ağustos 1871 tarihlerinde St. Petersburg'da bakıldı. Neçayev, Bakunin'le daha 1869'da ilişki kurmuş ve bazı Rus kentlerinde Narodnaya Rasprava adlı bir gizli dernek kurma yolunda eyleme geçmişti. Bu dernek "mutlak yıkım" biçimindeki anarşist düşünceleri yayıyordu. Devrimci düşünceye sahip öğrenciler ve orta sınıf aydınları, çarlık rejimini kıyasıya eleştirdiği ve ona karşı kesin bir mücadeleye girişilmesini savunduğu için onlara çekici gelen Neçayev'in bu örgütüne katıldılar. Neçayev, Bakunin'den Avrupa Devrimci Birliği diye bir örgüte ait bir temsilcilik belgesi almış ve kendisini Enternasyonalin temsilcisi olarak yutturmak için bundan yararlanmış ve böylelikle kendi örgütünün üyelerini kandırmıştır. 1871'de Neçayev örgütü parçalanmış ve bu örgütün kullandığı maceracı yöntemler, üyelerinin yargılanmaları sırasında açıkça ortaya çıkmıştır.

Londra Konferansı, Utin'e, bu yargılama konusunda kısa bir rapor hazırlama görevini vermişti. Utin, böyle bir rapor yerine, Enternasyonalin Lahey Kongresi için, Ağustos 1872'nin sonlarında, Bakunin'in ve Neçayev'in Enternasyonale karşı yürüttükleri faaliyetlere ilişkin Marx'a özel mektup biçiminde bir rapor göndermiştir. — 305.

[219] *Le Progrè*. — Aralık 1868'den Nisan 1870'e kadar, Locle'de, Guillaume'un yönetimi altında Fransızca olarak yayınlanmış bakuninci bir gazete. — 305.

[220] *Le Travail*. — Enternasyonalin Paris kesiminin haftalık organı; 3 Ekim-12 Aralık 1869 tarihleri arasında Paris'te yayınlanmıştır. — 306.

[221] Feodal soyluluğa ait olan bu örgüt 1464'ün sonlarında Fransa'da kurulmuş ve Louis XI'in Fransa'yı tek bir merkezî devlet altında birleştirme politikasına karşı çıkmıştır. Bu Birliğin üyeleri Fransa'nın "ortak çıkarları" için çalışıyorlardı. — 306.

[222] *La Solidarité*. — Nisan-Eylül 1870'te Neuchâtel'de, ve Mart-Mayıs 1871'de Cenevre'de Fransızca olarak çıkan bakuninci bir haf-

talık gazete. — 307.

[223] Burada, Cenevre'de ve civarında büyüklü-küçüklü atelyelerde saat ve mücevherat üretiminde çalışan işçilere, ve ayrıca bu maddelerin üretimini ev sanayii biçiminde yürüten üreticilere değiniliyor. — 307.

[224] Burada, James Guillaume ve Gaspard Blanc'ın Enternasyonalin kesimlerine hitaben yazdıkları ve *Solidarité* gazetesinin eki olarak Neuchâtel'de yayınlanan 5 Eylül 1870 tarihli manifestoya değiniliyor. — 308.

[225] *Lyons ayaklanması,* Sedan yenilgisinin (bkz: not 101) haber alınmasıyla 4 Eylül 1870'te başlandı. Bakunin, 15 Eylül'de Lyons'a gelerek hareketin önderliğini ele geçirmeye ve kendi anarşist programını uygulamaya kalkıştı. 28 Eylül günü yandaşları bir hükümet darbesi girişiminde bulundular, ama işçiler desteklemediğinden ve belirli bir eylem planına sahip olmadıklarından bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. — 308.

[226] Bakunin'in yandaşlarından biri olan Paul Robin, Nisan 1870'te, Paris Federal Konseyine, Latin Federal Komitesi olarak La Chaux-de-Fonds'da yapılan bir kongrede anarşistler tarafından kurulmuş olan Federal Komiteyi tanımasını önermişti. Genel Konseyin, Paris Federal Konseyi üyelerine, İsviçre'deki bölünmenin ne anlama geldiğini açıklamasından sonra, Paris Federal Konseyi, bu konu Genel Konseyin yetki alanına girdiği için, müdahale etme hakkına sahip olmadığına karar verdi. — 310.

[227] B. Malon, *La troisième dérfaite du proletasiat Français,* Neuchâtel 1871. — 310.

[228] Bu kesim 6 Eylül 1871'de, aynı yılın ağustos ayında dağıtılmış olan ve "Sosyalist Demokrasi İttifakı" adını taşıyan Cenevre kesiminin yerine kurulmuştu. Bu kesimin eski üyeleri Jukovski, Perron ve ötekilerin yanısıra, aralarında Jules Guesde ve Benoit Malon'un da bulundukları bazı Fransız mülteciler de bu yeni "Sosyalist Devrimci Propaganda ve Eylem Kesimi"nin örgütlendirilmesi işine katıldılar. — 310.

[229] *La Révolution Sociale.* — Ekim 1871'den Ocak 1872'ye kadar Cenevre'de yayınlanan haftalık bir Fransız gazetesi, Kasım 1871'den itibaren anarşist Jura Federasyonunun resmî organı. — 311, 512.

[230] *Le Figaro.* — 1854'ten itibaren Paris'te yayınlanmaya başlayan İkinci İmparatorluk hükümetine bağlı gerici bir Fransız gazetesi.

Le Gaulois. — Tutucu-monarşist bir günlük gazete, büyük burjuvazinin ve aristokrasinin organı; 1867'den 1929'a kadar Paris'te yayınlanmıştır.

Paris-Journal. — Polisle bağlantıları olan günlük gerici bir gazete; 1868'den 1871'e kadar Paris'te Henri de Pène tarafından çıkartılmıştır. Enternasyonale ve Paris Komününe iftiralarda bulunmuştur. — 311.

[231] Burada "Konferansın Özel Kararları" başlıklı XIII. Kesimin

2 no'lu kararına değiniliyor. Bu karar, "Fransız-Alman Savaşı sırasında Alman işçilerinin görevlerini yaptıklarını" ilân ediyordu; 1871 Londra Konferansı için bkz: not 203. — 316.

[232] *Journal de Genève national, politique et littéraire.* — 1826'dan beri çıkmakta olan tutucu bir gazete. — 321.

[233] *Çartizm.* — İngiliz işçilerinin 1830'lar ve 1840'larda giriştikleri devrimci bir yığın hareketi. 1838'de çartistler, parlamentoya sunulmak üzere, 21 yaşın üzerindeki erkeklere oy hakkı, gizli oy, parlamento adaylarında aranılan belli bir mülke sahip olma koşulunun kaldırılması, vb. istemlerinde bulunan bir dilekçe (*People's Charter*) hazırladılar. Hareket büyük toplantılar ve gösterilerle başladı; slogan, *People's Charter*'ın uygulaması için mücadeleydi. 2 Mayıs 1842'de çartistler, parlamentoya, bu kez birtakım toplumsal istemler içeren (daha kısa işgünü, daha yüksek ücretler, vb.) ikinci bir dilekçe gönderdiler. Bu dilekçe parlamento tarafından reddedildi. Buna karşılık olarak çartistler, bir genel grev örgütlediler. 1848'de, bir üçüncü dilekçeyle birlikte parlamentoya yığınsal bir yürüyüş planladılar. Ama hükümet, askerî birlikler getirerek bunu önledi. Bundan aylarca sonra, parlamento dilekçeyi inceledi ve reddetti. 1848'den sonra çartist hareket gücünü yitirmeye başladı.

Çartist hareketin başarısızlığa uğramasının temel nedeni, açık bir programdan ve taktiklerden ve tutarlı bir devrimci proleter önderlikten yoksun oluşuydu. Ama çartistler, gene de, İngiltere'nin siyasal tarihini ve uluslararası işçi sınıfı hareketini büyük ölçüde etkilemişlerdi. — 323.

[234] Burada, dışişleri bakanının Fransa'nın diplomatik temsilcilerine gönderdiği ve Enternasyonale karşı mücadelede bütün hükümetleri güçlerini birleştirmeye çağırdığı 6 Haziran 1871 tarihli tamime, ve Dufaure yasasını (bkz: not 207) incelemekle görevli komisyon adına Sacase'ın sunduğu 5 Şubat 1872 tarihli rapora değiniliyor. Favre'ın tamimine ilişkin Genel Konsey bildirisini Marx ve Engels kaleme almıştı. — 324.

[235] Burada ve daha aşağıda Marx'ın Enternasyonalin Tüzüğünden yaptığı alıntılar, Cenevre Kongresinin onayladığı ve broşür olarak "*Rules of the International Working Men's Association*, London 1867" başlığı altında yayınlanan metindendir. — 326.

[236] Burada bir yanlışlık var: Genel Tüzüğün 6. maddesi Enternasyonalin 1866'daki Cenevre Kongresinde onaylanmıştı. Bkz: *Congrès Ouvrier de l'Association Internationale des Travailleurs, teni à Genève du 3 au 8 septembre 1866*, Genève 1866, s. 13-14. — 328.

[237] *İşçi Federasyonu*, 1871 güzünde Turin'de kurulmuştu ve mazzinicilerden etkilenmişti. Ocak 1870'te proleter öğeler bu Federasyondan ayrıldılar ve sonradan Enternasyonale bir kesim olarak kabul edilen *L'Emancipazione del Proletario* adını taşıyan bir dernek kurdular. Bu derneği Şubat 1877'ye kadar gizli bir polis ajanı olan Carlo Terzaghi yönetmiştir. — 328, 509.

[233] *Il Proletario.* — 1872'den 1874'e kadar Turin'de yayınlanmış olan bir İtalyan gazetesi; bakunincileri desteklemiş ve Genel Konseye ve Londra Konferansı kararlarına karşı gelmiştir. — 328.

[239] Bir burjuva demokratı olan Stefanoni, Kasım 1871'de, burjuva demokrat görüşlerle küçük-burjuva ütopik sosyalizminin karışımı bir programa sahip (toplumsal sorunu çözmek üzere tarım kolonilerinin kurulması, vb.) Genel Usçular Derneğini kurdu. Derneğin amacı, işçilerin dikkatlerini Enternasyonalden kaydırmak ve onun İtalya'daki etkisini kırmaktı. Aynı zamanda, Stefanoni, Sosyalist Demokrasi İttifakı ile dayanışma içinde olduğunu ilân etti. Marx ve Engels'in Stefanoni'nin gerçek amaçlarını ve anarşistlerin burjuva demokratlarla olan dolaysız bağlarını ortaya koyan açıklamaları, ve gene Stefanoni'nin planlarının İtalyan işçi sınıfı hareketinin kimi önderleri tarafından açığa vurulması, Stefanoni'nin İtalyan işçi sınıfı hareketini burjuva etkisine sokma planlarını boşa çıkardı. — 336.

[240] *Neuer Social-Demokrat.* — 1871'den 1876'ya kadar Berlin'de çıkan bir Alman gazetesi, lasalcı Genel Alman İşçileri Birliğinin organı; bakuninci ve öteki anti-proleter eğilimleri destekleyerek, Enternasyonalin marksist önderlerine ve Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisine karşı bir kampanyaya girişti. — 336, 512, 514.

[241] *Beyaz Gömlekliler.* — İkinci İmparatorluğun polisi tarafından örgütlendirilmiş çeteler. İşçi olduklarını iddia eden sınıf-dışı öğelerin oluşturdukları bu çeteler, yetkililerin gerçek işçi örgütlerini ezmelerine bahaneler sağlamak amacıyla provokatif gösteriler örgütlemişler, huzursuzluk yaratmışlardır. — 336.

[242] 20 Şubat 1872 günü, Enternasyonal Genel Konseyi, Paris Komününün birinci yıldönümünü, Londra'da büyük bir miting ile kutlamayı kararlaştırdı. Bir komisyon kuruldu ve Karl Marx başlıca konuşmacılardan biri olarak seçildi. Kararlaştırılan salon sahibi salonunu kiralamayı kabul etmediğinden, açık miting olmadı. Gene de, 18 Mart günü, Enternasyonal üyeleri eski komüncüler, törensel bir toplantıda, ilk proleter devrimin yıldönümünü kutladılar. Komün üyeleri Theisz ve Camelinat ile Genel Konsey üyesi Milner'in önerileri üzerine, bu toplantıda üç karar kabul edildi; bu kararlar basında yayımlanmış, ve bize değin gelen elyazması metni, Marx'ın kızı Jenny tarafından kopya edilmiş ve yazar tarafından da görülmüştür. — 341.

[243] "Toprağın Ulusallaştırılması" başlıklı bu elyazması, tarım sorununa ilişkin bellibaşlı marksist belgelerden birisidir. Enternasyonalin Manchester kesiminde, toprağın ulusallaştırılması konusundaki bir tartışmaya ilişkin olarak yazılmıştır. Dupont, Engels'e yazdığı 3 Mart tarihli mektubunda kesim üyelerinin tarım sorunu konusundaki kafa karşıtlıklarını anlatıyor ve Marx ve Engels'i hazırlamakta olduğu raporundaki beş konuya ilişkin noktalarda görüşlerini bildirmeye davet ediyordu, ki böylelikle kesim toplantı-

sından önce bunları da gözönünde bulunduracaktı. Marx, toprağın ulusallaştırılması konusundaki görüşlerini ayrıntılı olarak bildirdi. Marx, toprağın ulusallaştırılması, bu büyük sorun, proleter devriminin görevlerine ve bir bütün olarak toplumun sosyalist dönüşümüne sıkı sıkıya bağlıdır, diyordu. — 343.

[244] Uluslararası İşçi Birliğinin *Lahey Kongresi* 2-7 Eylül 1872 tarihleri arasında yapıldı. Aralarında kongrenin bütün çalışmalarını yönlendiren Marx ve Engels'in de bulunduğu 15 ulusal örgütten 65 delege katıldı. Kongre, Marx'ın, Engels'in ve yandaşlarının işçi sınıfı hareketi içerisindeki her türden küçük-burjuva sekterliğine karşı yıllardır yürüttükleri mücadelenin doruğuna ulaşmasına tanık oldu. Anarşistlerin sekter eylemleri suçlandı ve önderleri Enternasyonalden atıldılar. Lahey Kongresinin kararları çeşitli ülkelerde işçi sınıfının bağımsız siyasal partilerinin kurulmasına giden yolu açmış oldu. — 347, 516, 518.

[245] Lahey Kongresinden (bkz: not 244) sonra Marx ve öteki delegeler Enternasyonalin yerel kesimini ziyaret etmek üzere Amsterdam'a gittiler. 8 Eylül günü Marx, toplantıda Lahey Kongresinin sonuçları konusunda bir konuşma yaptı. Marx, proleter devrimini ve proletarya diktatörlüğünü yılmadan savunarak, bu konuşmasında, kapitalizmden sosyalizme geçiş biçimlerinin değişik ülkelerde somut tarihsel koşullara, sınıflararası güçler dengesine ve ilişkilere bağlı olacağını göstererek bu soruna yaratıcı bir yaklaşımda bulundu. Birçok ülkede zorun, proletarya diktatörlüğünün kurulması ve korunması için kaçınılmaz olması yanında, bazı ülkelerde de (İngiltere, ABD ve belki Hollanda), mevcut tarihsel koşullar yüzünden (iyi örgütlenmiş bürokratik ve militarist bir aygıtın bulunmayışı) proletaryanın siyasal egemenliği devrimci zora başvurmadan da elde edebileceği tezini ortaya atmıştır. — 349.

[246] Sözkonusu edilen toplantı, üç imparatorun —Wilhelm I, Franz-Josef ve Aleksandr II'nin— Eylül 1872'de Berlin'de yaptıkları toplantıdır. — 350.

[247] Engels'in *Konut Sorunu* adlı yapıtı, burjuva toplumun kötülüklerini gizlemeye çalışan küçük-burjuva ve burjuva toplumsal-reformculara karşı yöneltilmiştir. Engels, konut sorununu çözme iddiasında olan prudoncu planları eleştirmekte ve bu sorunun kapitalizm altında çözülemeyeceğini tanıtlamaktadır. Engels, muzaffer proletaryanın, sosyalizmin kurulmasına ilişkin dirimsel sorunları çözmekle konut sorununu da çözecek tek güç olduğunu söylemektedir.

Bu yapıtta Engels'in özellikle önemli olan düşünceleri, kırın sosyalist dönüşümüne ve kent ile kır karşıtlığının kaldırılmasına ilişkin düşünceleridir. — 352.

[248] Mülberger'in "*Die Wohnungsfrage*" başlığını taşıyan altı makalesi, 3, 7, 10, 14 ve 21 Şubat ve 6 Mart 1872 tarihli *Der Volksstaat*'ta imzasız olarak yayımlanmıştır. Daha sonra bu makaleler *Die Wohnungfrage. Eine socrale Skizze.* Separot-Abdruck aus dem *Volksstaat.*

Leipzig 1872, başlığı ile ayrı bir broşür olarak yayımlanmıştır. — 353, 364, 426, 437.

[249] E. Sax, *Die Wohnungszustände der arbeitenden Classen und ihre Reform,* Wien 1869. — 353, 387.

[250] Mülberger'in Engels'in makalelerine verdiği yanıt, *Zur Wohnung Frage* (*Antwort an Friedrich Engels Von A. Mülberger*) başlığı altında 26 Ekim 1872 tarihli *Der Volksstaat*'ta yayımlandı. — 354, 421.

[251] *Yeni Madrid Federasyonu,* Enternasyonal üyeleri ve Sosyalist Demokrasi İttifakının İspanya'daki gizli faaliyetlerini açığa vurmak gerekçesiyle anarşist bir çoğunluk tarafından Madrid Federasyonundan atılmış olan *La Emancipacion* gazetesinin editörleri tarafından Temmuz 1872'de kuruldu. Yeni Madrid Federasyonu, İspanya'daki anarşist etkilere karşı güçlü bir kampanyaya girişmiş, bilimsel sosyalizmin düşüncelerini yaymış ve İspanya'da bağımsız bir işçi partisinin kurulması için mücadele etmiştir. Engels, bu Federasyonun yayın organı *La Emancipacion*'a yazılar yazmıştır. Yeni Madrid Federasyonu üyelerinden bazılarının 1879'da İspanya Sosyalist İşçi Partisinin kurulmasında büyük emekleri vardır. — 355.

[252] *Katheder-Sosyalizm* (*Kürsü Sosyalizmi*). — 1870'lerde ve 1890'larda burjuva ideolojisinde bir akım. Esas temsilcileri Alman üniversitesindeki profesörlerdi ve bunlar üniversite kürsülerinden, sosyalizm kılıfı altında, burjuva reformizmi vaazediyorlardı. Bunlar (A. Wagner, G. Schomeller, L. Brentano, W. Sombart ve ötekiler), devletin düşman sınıfları uzlaştırabilecek ve kapitalistlerin çıkarlarına dokunmadan yavaş yavaş sosyalizmi getirebilecek sınıflar-üstü bir kurum olduğunu iddia ediyorlardı. Bunların amacı, hastalığa ve kazalara karşı sigortalar kurarak ve fabrika yasaları çıkartarak işçilerin koşullarını iyileştirmekti. Bunlar iyi örgütlenmiş sendikaların siyasal mücadeleyi ve işçi sınıfı partisini gereksiz kılacağını savunuyorlardı. Bu akım, revizyonizmin ideolojik öncüllerinden biriydi. — 356.

[253] Burada, Eifel (Prusya'nın Ren Eyaleti) köylülerine ağır bir darbe indiren 1882 açlığına değiniliyor. — 357.

[254] Engels alaylı bir biçimde İncil'deki bir efsaneye dayanan "Mısır'ın zenginliklerini özlemek" deyimine atıfta bulunuyor; bu efsaneye göre, İsrailoğullarının Mısır'dan göçetmeleri sırasında, dayanılmaz olanlar bu yolculuğun zorlukları ve açlık yüzünden hiç değilse karınlarının doyduğu eski tutsaklık günlerini özlemeye başlamışlardır. — 372.

[255] Engels burada ovenci kooperatif işçi derneklerinin İngiltere'nin çeşitli kentlerinde kurdukları pazarlara değiniyor. Buralarda ürünler, değer birimi bir saatlik emek olan emek bonoları aracılığıyla alınıp satılıyordu. Ama bu kuruluşlar çok geçmeden iflâs ettiler. — 377.

[256] *La Emancipacion.* — 1871'den 1873'e kadar Madrid'de, haftalık

olarak yayınlanan İspanyolca işçi gazetesi, İspanyol Federal Konseyinin organı; İspanya'daki anarşist etkilere karşı bir kampanya açmıştır. 1872'de ve 1873'te Marx ve Engels'in yapıtlarını basmıştır. — 378.

[257] *Illustrated London News.* — 1842'den beri çıkmakta olan bir İngilizce haftalık gazete. — 387.

[258] *Ueber Land und Meer.* — 1858'den 1923'e kadar Stuttgart'da yayınlanan resimli haftalık Almanca gazete. — 387.

[259] *Gartenlaube.* — Yazınla ilgilenen haftalık Almanca küçük-burjuva bir dergi; 1853'ten 1903'e kadar Leipzig'de ve 1903-04'te de Berlin'de yayınlanmıştır. — 388.

[260] *Fusilier August Kutschke.* — 1870-71 Fransız-Prusya Savaşı döneminin milliyetçi asker marşlarının güftecisi Alman ozanı Gotthelf Hoffmann'ın takma adı. — 388.

[261] *Le Socialiste.* — Fransızca haftalık gazete, İşçi Partisi organı (1885-1902); Fransa Sosyalist Parti organı (1902-05); 1905'ten sonra Fransız Sosyalist Partisi organı. Engels bu gazeteye yazılar yazmıştır. — 398.

[262] *Harmony Hall.* — 1839'un sonlarında Robert Owen'ın başını çektiği İngiliz ütopyacı sosyalistlerin kurdukları komünist koloni; 1845'e kadar yaşamıştır. — 399.

[263] Bkz: V. A. Huber, *Sociale Fragen. IV. Die Latente Association,* Nordhausen 1866. — 399.

[264] Engels, Wagner'in bazı kitaplarındaki ve konuşmalarında söylediği şeylere değiniyor. Wagner, Almanya'da Fransız-Prusya savaşı sırasındaki konjonktürün getirdiği canlılığın ve özellikle 5.000 milyonluk savaş tazminatının işçi sınıfının koşullarını oldukça iyileştireceğini söylüyordu. — 417.

[265] Burada Alman ve Avusturya imparatorlarının ve şansölyelerinin Ağustos 1871'de Gastein'de ve aynı yılın Eylül ayında da Salzburg'da yaptıkları görüşmelere değiniliyor. Engels bu konferanslara, Prusya polis örgütünün başı Stieber'in adına izafeten Stieber'ci konferanslar adını vermekte ve böylelikle bunların gerici polis niteliğini vurgulamaktadır. — 417.

[266] Bkz: Hegel, *Wissenschaft der Logik,* Kısım I, Kesim 2. — 423.

[267] Burada, 1872'de Prusya'da yapılan ve kırsal kesimlerde toprak sahiplerinin babadan oğula geçen güçlerini kaldıran ve seçimle gelen topluluk önderleri, Landtag'lardaki bölge konseyleri vb. gibi yerel özyönetim unsurları getiren idarî reforma değiniliyor. — 435.

[268] *Otorite Üzerine* adlı makalesinde, Engels, her türlü otoriteyi reddeden bakunincilerin görüşlerini eleştirmekte ve proleter devrimin devlet karşısındaki tutumu sorununa ilişkin marksist görüşlere bir temel getirmektedir. Engels, devleti yaratmış olan toplumsal ilişkileri kaldırmadan "devleti kaldırmak"tan sözeden anarşist düşüncenin bilim-dışı ve karşı-devrimci özünü açığa vurmaktadır. Ayrıca anarşist dogmacılığı ve sekterliği de acımasızca eleştirmektedir. — 448.

[269] Bu, Engels'in yazdığı *Flüchtlingsliteratür* adını taşıyan ve Haziran 1874'ten Nisan 1875'e kadar *Der Volksstaat*'ta yayınlanmış olan dizinin II. makalesidir. Engels, Fransız sosyalist hareketindeki yeni gelişmeleri anlatarak, blankici Komün mültecilerinin kendi yayınladıkları *Aux communeux* adlı broşüre yansıyan bellibaşlı eksikliklerini ortaya koymaktadır. Londra'daki blankici mültecilerin görüşlerindeki önemli değişikliklere (bunların tekrar bilimsel komünizme yöneliyor olmalarına) işaret ederken, aynı zamanda bunların komplocu taktiklerini, ivediciliklerini, proleter devrimci mücadele içerisinde her türlü uzlaşmayı kesenkes reddedişlerini de sert bir biçimde eleştirmektedir. — 453.

[270] *Le Père Duchesne.* — 1790-94 arasında Jacques Hébert'in Paris'te yayınladığı Fransız gazetesi; kentli yarı-proleter yığınların görüşlerini yansıtmaktaydı.

Le Pére Duchêne. — 6 Mart-21 Mayıs 1871 tarihleri arasında Eugen Vermersch'in Paris'te yayınladığı günlük gazete; blankici basının tutumuna benzer bir tutum takınmıştır. — 456.

[271] Heinrich Heine, "Romanzero, Drittes Buch, Hebâische Melodien. Disputation", Mısra 86. — 456.

[272] *Kulturkampf.* — 1870'te Bismarck hükümetinin layik kültür kampanyası adı altında uyguladığı önlemler sistemine burjuva liberallerinin verdikleri ad. Bu önlemler, büyük toprak sahiplerinin, burjuvazinin ve Prusya'nın ve Güney-Batı Alman devletinin katolik bölgelerindeki köylülüğün bazı kesimlerinin ayrılıkçı ve anti-Prusya eğilimlerini destekleyen katolik kilisesini ve Merkez Partisini hedefliyordu. Bismarck hükümeti, anti-katolik mücadele bahanesi ile, Prusya'nın egemenliği altına girmiş olan Polonya topraklarındaki ulusal baskıyı da şiddetlendirdi. Bu politika da, aynı şekilde, dinsel arzuları körükleyerek, işçileri sınıf mücadelesinden uzak tutmayı amaçlıyordu. Bismarck, gelişmekte olan işçi sınıfı hareketini gözönüne alarak, 1880'lerin başlarında, gerici güçleri pekiştirmek için, bu önlemlerin büyük bir kısmını yürürlükten kaldırdı. — 458.

[273] "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler" adlı bu makalesinde Engels, Rusya'da gittikçe şiddetlenmekte olan devrimci durumun belirleyici etmenlerine işaret ediyor. Bu etmenler, Rus işçi sınıfının siyaset sahnesinde yeralması ve serfliğin kaldırılmasından sonra köylülerin soyulmasının sonucu olarak ortaya çıkan yığınsal köylü hareketlerinin kaçınılmaz olarak büyümesidir. Bu makalede ve bu makaleye 1844'te yazılan sonsözde, yazar, Pyotr Lavrov ve Pyotr Tkaçov'un temsil ettikleri 1870'lerin başlarındaki Rus narodizminin ana eğilimlerini ve özellikle 1880'lerin ve 1890'ların liberal narodizmini eleştirmektedir. Engels, narodniklerin tarih konusundaki görüşlerinin idealist iradeci niteliklerini, toplumsal gelişmenin maddî temelini kavramadaki başarısızlıklarını ortaya koymaktadır. Rusya'da 1861'den sonraki toplumsal ilişkilerin genel bir tahlili, Engels'i, kapitalizmin Rusya'da gittikçe gelişmekte olduğu ve bu yüzden de kır-

sal bölgelerdeki komünal mülkiyetin dağılmakta olduğu sonucuna götürdü. Narodniklerin köylü topluluğunu idealleştirmelerini sert bir biçimde eleştirmiş ve Rusya'nın hızla sanayici kapitalist bir ülke haline gelişine, köylülerin proleterleşmelerine ve "eski komünist topluluğun yokolmasına" işaret etmiştir. Rus devrimci hareketi içerisinde narodnik görüşlerden vazgeçmiş ve bilimsel komünizm teorisini özümsemiş kimselerin ortaya çıkışlarından duyduğu sevinci belirtmiştir. — 462, 475.

[274] Burada ve daha ileride Engels, Tkaçov'un *Offener Brief an Herin Friedrich Engels* adlı 1874'te Zürih'te basılmış olan broşüründen alıntı yapmaktadır. — 462, 475.

[275] Engels Haxthausen'in 1847-52'de üç kısım halinde Hanover ve Berlin'de yayınlanmış olan kitabına değiniyor: *Stadien über die innern Züstande das Volksleben und insbesondere die löndlichen Einrichtungen Russlands.* — 465.

[276] Bkz: G. Plehanov, *Selected Philosophical Works*, Vol. I, Moscow, s. 147. — 476.

[277] *Ibid.*, s. 153. — 478.

[278] *Ibid.*, s. 152. — 478.

[279] Julis Jukovski, "Karl Marx i yego kniga o kapitale" ("Karl Marx ve Sermaye Konusundaki Kitabı"), *Vestnik Yevropi* (bkz: 59. not), Kitap 9, 1877; ve buna Nikolay Mihaylovski'nin *Oteçestvenniye Zapiski*'de verdiği yanıt: "Karl Marx pered sudam J. G. Jukovskkogo" ("J. G. Jukovski'nin Bakış Açısından Karl Marx").

Oteçestvenniye Zapiski. — 1820'de St. Petersburg'da çıkmaya başlayan yazınsal ve siyasal bir dergi; 1839'da zamanın en iyi ilerici dergilerinden biri oldu. Dergi sansürün ardı arkası gelmez baskıları altındaydı ve Nisan 1884'te de çar hükümeti tarafından kapatıldı. — 483.

[280] *Vestnik Narodnoi Voli.* — Narodnaya Volya örgütünün Rusya'dan kaçmış olan Yürütme Komitesi üyelerinin 1883-1886'da Cenevre'de yayınladıkları dergi. Beş sayısı çıkmıştır.

Marx'ın mektubu legal Rus basınında Ekim 1888'de yayınlanmıştır. — 284.

[281] Marx, bu pasajı, *Kapital*'in İkinci Almanca baskısından ve daha sonraki baskılarından çıkartmıştır. — 484.

[282] Burada Narodnik örgütün yönetici organlarına değinildiği anlaşılıyor. — 485.

[283] Bakunin'in 1873'te yayınlanan *Devlet ve Anarşi* (*Staatlichkeit und Anarchie*) kitabı üzerine bu düşünceler, anarşist öğretilerin ve gelişmelerin, bilimsel komünizmin devlet, proletarya diktatörlüğünün tarihsel zorunluluğu, sosyalist devrimin başarısının vazgeçilmez koşulu olan işçi sınıfı ile köylülüğün ittifakı gibi bellibaşlı önermeleri temeline dayanarak eleştiren bir polemik yapıtıdır. — 490.

[284] *Nordstern.* — 1860-66'da Hamburg'da yayınlanan haftalık bir Alman gazetesi; 1863'te lasalcı bir çizgi izlemiştir. — 494.

[285] *Ulusal Birlik,* 15-16 Eylül 1859'da, Alman devletlerinin burjuva liberallerinin Frankfurt-on-Main'de topladıkları bir kongrede kurulmuştur. Bu birliğin kurucuları, Avusturya dışında kalan bütün Almanya'yı Prusya'nın egemenliği altında birleştirmeyi amaçlıyorlardı. 11 Kasım 1867'de, Kuzey-Alman Konfederasyonunun kurulmasından sonra Birlik kendisini dağıttığını ilân etti. — 495.

[286] 1858'de Prusya Prensi Regent, Manteuffel hükümetini dağıttı ve ılımlı liberalleri iktidara getirdi. Burjuva basında buna *"yeni çağ"* diye gösterişli bir ad takıldı; ama aslında Wilhelm'in politikası tamamıyla Prusya monarşisinin ve Junkerlerinin durumunu güçlendirmeye yönelikti. *"Yeni çağ"*, gerçekte, 1862'de iktidara gelen Bismarck'ın diktatörlüğüne giden yolu açmıştır. — 495.

[287] Marquis Posa ve Philip II, Schiller'in *Don Karlos* adlı piyesinde yeralan karakterlerdir. "Uckermark'lı Philip II" ile Wilhelm I kastediliyor. — 495.

[288] *Kreuz-Zeitung.* — Günlük bir Alman gazetesi olan *Neue Preu Bische Zeitung*'a başlığında yeralan ve Landwehr'in sembolü olan haç işareti yüzünden verilen ad. Bu gazete karşı-devrimci saray kliğinin ve Prusya Junkerlerinin organı olarak, Haziran 1848'de, Berlin'de çıkmaya başlamıştır. — 496.

[289] *Genel Alman İşçi Derneği.* — Lassalle'ın etkin bir biçimde katılmasıyla 1863'te kurulan Alman işçilerinin siyasal örgütü. Bu dernek, lasalcıların ve ayzenahçıların (Liebknecht ile Bebel'in başında bulundukları partilerin) 1875'te Almanya Sosyalist İşçi Partisi olarak birleşmelerine kadar varolmuştur. — 496, 514.

[290] *İlericiler.* — Haziran 1861'de kurulmuş olan Prusya burjuva partisinin üyelerine verilen ad. Bunlar Almanya'nın Prusya egemenliği altında birleştirilmesini, tüm-Alman Parlamentosunun toplanmasını ve Millet Meclisine karşı sonunda liberal bir hükümetin kurulmasını istiyorlardı. — 496.

[291] Bu sorun, üretici yasalarının örgütlenmeyi ve grev yapmayı yasaklayan maddelerinin kaldırılmasını isteyen işçi gösterilerinin ardından, Ocak 1865'te, Prusya Landtag'ında ele alınmıştı. İlericiler, fabrika sahiplerinin işçileri dize getirmek amacıyla üretimi durdurmalarını yasaklayan 181. maddenin kaldırılmasını istiyorlardı. Aynı zamanda, kamuoyunun desteğini sağlamak için, işçilerin grev kışkırtıcılığı yapmalarını yasaklayan 182. maddenin de kaldırılmasını istiyorlardı. 14 Şubat 1865'te Landtag, işçilerin istemlerini dikkate almayarak yalnızca 181. ve 182. maddeleri kaldırmakla yetindi. — 496.

[292] Bu, Marx'ın o sıra yürürlükte olan üretici yasalarına taktığı alaycı addır. Hizmetçiler için geçerli olan bu yasalar, 18. yüzyılda Prusya eyaletlerinde yürürlükte olan ve serf köylüler üzerinde Junkerlere kesin egemenlik tanıyan feodal yasalardı. — 496.

[293] 1861 ilkyazında, Marx, tekrar Prusya yurttaşlığına kabul edilmesi için bir girişimde bulunmuş, ama Prusya yetkilileri kendisinin

"kendi rızasıyla" Prusya yurttaşlığından ayrılmış olduğu gerekçesiyle bunu reddetmişlerdi. — 497.

[294] *Literarisches Centralblatt für Deutschland.* — 1850-1944 yıllarında Leipzig'de yayınlanan haftalık bir Alman dergisi. — 500.

[295] Haxthausen, *Über den Ursprung und die Grundlagen der Verfassung in den ehmals slavischen Lândern Deutschlands im allgemeinen und des Herzogthums Pomern im besondern,* Berlin 1842. — 503.

[296] 13 Haziran 1849'da bir küçük-burjuva partisi olan Montagne, İtalya'daki devrimin bastırılması için Fransız birliklerinin oraya gönderilmesini protesto amacıyla barışçıl bir gösteri düzenledi. Bu gösteri askerî birlikler tarafından dağıtıldı, Montagne önderlerinden birçoğu sürgüne gönderildi ya da Fransa'yı terketmek zorunda bırakıldı. — 503.

[297] *Karşılıkçılar.* — 1860'larda prudoncular kendilerine bu adı veriyorlardı, çünkü çalışan halkı, karşılıklı yardım kooperatifleri, dernekleri, vb. kurarak kurtarmayı öngören reformist küçük-burjuva planlar yapıyorlardı. — 505.

[298] *Alliance de la Démocratie Socialiste.* — Mihail Bakunin'in Ekim 1868'de Cenevre'de kurduğu uluslararası bir örgüt. Örgütün geçici komitesinde Bakunin'den başka Brasset, Duval, Guétat, Perron, Sagorski ve Johann Philipp Becker de yer alıyorlardı. — 505.

[299] Burada 1871'deki Londra Konferansının şu kararlarına atıf yapılıyor: "Ulusal Konseylerin Kurulması, vb." (Karar II, madde 1, 2, 3), "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi" (Karar IX), "Sosyal-Demokrasinin İttifakı" (Karar XVI), ve "İsviçrenin Fransızca Konuşan Kesimindeki Bölünme" (Karar XVII). — 506.

[300] *4 Eylül 1870'te,* Fransız ordusunun Sedan'da yenildiği haberi duyulunca, Paris halkı İkinci İmparatorluğun düşmesine ve cumhuriyetin ilânına yolaçan devrimci gösterilere girişmişti. Ama yeni kurulan Geçici Hükümette ılımlı cumhuriyetçilerle birlikte monarşistler de yer alıyordu. Paris askerî valisi Trochu'nun ve onun asıl yaratıcısı Thiers'nin başında bulundukları bu hükümet, ulusa ihanet etmiş ve dış düşmanla uzlaşmış, ve böylelikle de Fransız burjuvazisinin ve toprakbeylerinin teslimiyetçiliğini ve yığınlar karşısındaki korkaklıklarını ortaya koymuştur. — 506.

[301] Basel Kongresinin (bkz: 100. not) Genel Konseyin yetkilerini genişleten örgütsel sorunlara ilişkin kararlarından sözediliyor. — 509.

[302] *Gazzettino Rosa.* — Günlük İtalyanca gazete. Sol-kanat mazzinicilerin organı; 1867-1873 arasında Milano'da çıkmıştır; 1871'de Paris Komününü desteklemiş ve Enternasyonalin belgelerini yayınlamıştır; 1870'ten itibaren bakunincilerin etkisinde kalmıştır. — 509.

[303] *La Liberté.* — 1865'ten 1873'e kadar Brüksel'de yayınlanan demokrat bir Belçika gazetesi; 1867'den itibaren Enternasyonalin Belçika'daki yayın organlarından biri. — 510.

[304] *Section Française de 1871.* — Fransız mülteciler tarafından Eylül 1871'de Londra'da kuruldu. Önderleri İsviçre'deki bakunincilerle yakın ilişkiler kurmuşlar ve Enternasyonalin örgütsel ilkelerine saldırmakta onlarla güçbirliği yapmışlardır. Tüzüğündeki bazı maddeler Enternasyonalin genel tüzüğüne uymadığı için bu kesim Enternasyonale kabul edilmemiştir. Bunun sonucu olarak da birkaç gruba bölünmüştür. — 510.

[305] Bakuninci Jura Federasyonunun 12 Kasım 1871'de Sonvillier'de toplanan kongresinde kabul edilen "Uluslararası İşçi Birliğinin Tüm Federasyonlarına Tamim". Bu tamim Londra Konferansının kararlarını ve Genel Konseyi tanımıyor ve Enternasyonalin Genel Tüzüğünü değiştirmek ve Genel Konseyi suçlamak üzere bütün federasyonların derhal bir kongrenin toplanmasını istemelerini öneriyordu. — 511.

[306] *Ficcanaso.* — Günlük bir İtalyan hiciv gazetesi, 1868'den 1872'ye kadar Turin'de yayınlanmıştır, sol-kanat mazzinicilerin organı. — 511.

[307] "Sonvillier Kongresine Katılan Onaltıların Tamimine Latin Federasyonunun Yanıtı". — 512.

[308] Sosyal-Demokratların *Sakson Kongresi.* — 6-7 Ocak 1872'de Chemnitz'de toplandı. Kongre, öteki şeyler yanında (genel oy hakkı, sendikaların kurulması), Sonvillier Tamimini (bkz: 305. not) ve Enternasyonal içindeki anti-anarşist mücadeleyi de görüştü. Kongre oybirliği ile Genel Konseyi destekledi ve Londra Konferansı kararlarını onayladı. — 512.

[309] Enternasyonalin Belçika Federasyonunun 24-25 Aralık 1871'de Brüksel'de toplanan Kongresi, Sonvillier Tamimini tartışırken, İsviçre anarşistlerinin derhal bir genel kongrenin toplanması yolundaki istemlerini desteklemeyip Belçika Federal Konseyine Lahey Kongresinde görüşülmek üzere Enternasyonalin yeni Tüzük taslağını hazırlama talimatını verdi. — 512.

[310] 7-9 Ağustos 1869'da *Eisenach*'ta yapılan Alman, Avusturya ve İsviçre sosyal-demokratlarının tüm-Alman Kongresinde, programı genel anlamında Enternasyonalin ortaya koyduğu istemler doğrultusunda olan Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi kurulmuştu. — 515.

[311] G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes,* "Die Wahrheit der Aufhlarung". — 517.

[312] 1872-73'te Liebknecht ve Hepner, Marx'tan *Der Volksstaat*'ta yayımlanmak üzere Lassalle'ın görüşlerini eleştiren bir broşür ya da makale yazmasını ısrarla istemişlerdir. — 517.

[313] Ağustos 1874'te, La Haye Kongresinin bir kararı üzerine, Sorge, 1872'de New York'a taşınmış bulunan Enternasyonal Genel Konseyinden ayrıldı. İstifası, Eylül 1874'te resmen açıklandı. — 518.

ADLAR DİZİNİ

A

Ackroyd. — İngiliz imalâtçısı, liberal. — 402.

Addinton, Stephen (1729-1796). — İngiliz rahip, çeşitli ders kitaplarının yazarı. — 133.

Affre, Denis-Auguste (1793-1848). — 1840-1848 arasında Paris başpiskoposu, başkaldıran işçileri silahlarını bıraktırmaya çalıştığı sırada, 1848 Haziran ayaklanmasında hükümet ordusu askerleri tarafından ölecek derecede yaralandı. — 287.

Aikin, John (1747-1822). — İngiliz doktor, radikal yayıncı. — 159, 168.

Aleksandr II (1818-1881). — 1855-1881 arasında Rusya imparatoru. — 236, 477.

Alexandra (1844-1925). — Danimarka kralı Christian IX'un kızı; 1863 yılında, Edouard VII adı ile 1901'de Büyük Britanya kralı olan Galles prensi ile evlendi. — 256.

Anderson, Adam (1692-1765). — İskoçyalı burjuva iktisatçısı. — 153, 168.

Appian (1. yüzyılın sonu-2. yüzyılın 70'leri). — Eski Roma tarihçisi. — 135.

Anna (1665-1714). — Büyük Britanya kraliçesi (1702-14). — 145.

Anderson, James (1739-1808). — İngiliz burjuva iktisatçısı. — 134, 137, 153.

Arbuthnot, John. — İngiliz çiftçisi, *An Inquiry into the Connexion Between the Present Price of Provisions and the Size of Farms, etc.* kitabının yazarı. — 135.

Ashton. — İngiliz imalâtçı, liberal. — 402, 405.

Ashworth. — İngiliz imalâtçı, liberal.

— 402, 405.

Augier, Marie. — Fransız gazeteci, iktisadî sorunlara ilişkin çeşitli makalelerin yazarı. — 169.

Aurelle de Paladines, Lous Jean-Baptise d' (1804-1877). — Fransız generali, papaz egemenliği yanlısı; Fransız-Alman savaşına katıldı; 1871 Martında, Paris Ulusal komutanı; 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili. — 251, 252, 254.

Avrial, Augustin (1840-1904). — Fransız işçi sınıfı hareketine etkin bir biçimde katılmıştır, sol-kanat prudoncu, Enternasyonal üyesi, Paris Komünü üyesi, mülteci. — 317.

B

Bacon, Francis, de Verulam (1561-1626). — Büyük İngiliz filozofu, İngiliz materyalizminin kurucusu. — 126, 127.

Bakunin, Mihail Aleksandroviç (1814-1876). — Rus devrimcisi; narodizmin ve anarşizmin ideologlarından. Birinci Enternasyonalde marksizmin yeminli bir düşmanı olarak hareket etmiştir, bölücü eylemlerinden ötürü 1872 Lahey Kongresinde Enternasyonalden çıkartılmıştır. — 204, 300, 304-309, 312, 322, 329, 333, 336, 338, 354, 422, 469, 475, 490, 491, 505-511, 512, 518.

Barton, John, (18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başı). — İngiliz iktisatçısı, klasik burjuva ekonomi politiğinin temsilcisi. — 89.

Bastelica, André (1845-1884). — Fransa ve İspanya'da işçi hareketi militanı, tipograf; I. Enternasyonal üyesi, Bakunin yandaşı; Ekim-Kasım 1870'te, Marsilya devrimci hareketine katıldı; Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1871). — 307, 308, 313, 318.

Bastiat, Frédéric (1801-1850). — Fransız vülger iktisatçısı. — 35, 114.

Bebel, August (1840-1913). — Alman ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin önde gelen kişilerinden, 1867'den itibaren Alman İşçi Dernekleri Birliğinin önderi, Birinci Enternasyonal üyesi, 1867'den itibaren Reichstag üyesi, Alman sosyal-demokrasisinin kurucularından ve önderlerinden; Marx ve Engels'in dostu ve silah arkadaşı; İkinci Enternasyonalin önde gelen bir kişisi. — 514-517.

Becker, Bernhard (1826-1891). — Alman yayıncı, lasalcı, Alman İşçileri Genel Birliği başkanı (1864-65). — 496.

Beecher-Stowe, Harriet Elizabeth (1811-1896). — Ünlü Amerikan kadın yazarı. — 138.

Beghelli, Giuseppe (1847-1877). — İtalyan gazeteci, Garibaldi'nin kampanyalarına katılmıştır, çeşitli cumhuriyetçi gazetelerin editörü. — 511.

Bergeret, Jules Victor (1839-1905). — Paris Komününün önde gelen bir kişisi, Ulusal Muhafız generali, sonradan mülteci. — 256.

Berry, Marie-Caroline-Ferdinande-Louise, dushesse de (1798-1870). — Fransız tahtının lejitimist hak sahibi olan kont Chambord'un annesi; 1832'de Louis-Philippe'e karşı Vendeé'yi ayaklandırmaya girişti. — 245.

Bervi, Vasili Vasilyeviç (N. Flerovski'nin takma adı). — Rus iktisatçısı toplumbilimcisi, narodnik ütopyacı sosyalizmin temsilcisi, *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu* adlı kitabın yazarı. — 208, 468.

Beslay, Charles (1795-1878). — Fransız girişimci, edebiyatçı ve siyasetçisi, Birinci Enternasyonal üyesi, prudoncu, Paris Komünü ve Maliye komisyonu üyesi, Fransız Bankasında delege; bu bankanın ulusallaştırılmasına karşı ve içişlerine karışılmasından yana çıktı; Komünün yenilgisinden sonra, İsviçre'ye göçetti. — 248.

Beust, Friedrich, Kont (1809-1886). — Saksonya ve Avusturya'nın gerici bir devlet adamı, dışişleri bakanı (1866-71) ve Avusturya-Macaristan şansölyesi (1867-71). — 299.

Bismarck, Otto, Prens (1815-1898). — Prusya (ve daha sonra Alman) diplomatı ve devlet adamı, Prusyalı toprak ağalarının çıkarlarını savunmuştur. 1862'de Prusya başbakanı ve dışişleri bakanı. Alman İmparatorluğu'nun ilk şansölyesi. Alman topraklarını zorla Prusya egemenliği altında birleştirmiştir. Sosyalistlere-Karşı Yasanın yazarı. — 214, 217, 229, 238, 243, 245, 248, 249, 251, 266, 274, 276, 278, 280, 281,

288, 293, 299, 311, 333, 402, 412, 416, 456, 494-497, 509, 512.

Blakey, Robert (1795-1878). — İngiliz burjuva filozofu. — 129.

Blanc, Gaspard. — Fransız yol yapımcısı; bakuninci, 1870 Lyons ayaklanmasına katılmıştır. — 306-309, 312, 337.

Blanchet, Stanislas (Pourille denilen) (doğumu 1833). — Eski keşiş, tacir ve polis muhabiri; Paris kuşatması boyunca Ulusal Muhafızda hizmet gördü; Paris Komünü üyesi; 1871 Mayısında foyası ortaya çıktı ve tutuklandı; Paris Komününün yenilgisinden sonra İsviçre'ye göçetti. — 274.

Blanqui, Louis Auguste (1805-1881). — Fransız devrimcisi, ütopyacı komünizmin önde gelen temsilcilerinden; birkaç gizli derneğin ve komplonun örgütleyicilerinden; 1830 ve 1848 Devrimlerine faal olarak katılmıştır. Sınıfsız bir toplumdan yana olmuş, ama Marx'ın proleter devrimi ve proletaryanın diktatörlüğü öğretilerinin özünü anlayamamıştır; devrimin bir avuç gizli tertipçi tarafından başarılabileceğini savunmuştur. — 221, 251, 255, 287, 454, 455.

Blind, Karl (1826-1907). — Alman gazeteci, küçük-burjuva demokratı, 1848-49 Devrimine katılmıştır; 1850'lerde Londra'daki Alman küçük-burjuva mültecilerinin önderi; 1860'lardan sonra ulusal-liberal. — 494.

Bolingbroke, Henry (1678-1751). — İngiliz deist filozof ve politikacı, Torylerin önderlerinden. — 164.

Block, Moris (1816-1901). — Fransız iktisatçı, vülger ekonomi politiğin temsilcisi. — 115.

Bolte, Friedrich. — Alman kökenli Amerikan işçi hareketi militanı; sigara fabrikası işçisi, I. Enternasyonal Kuzey-Amerikan seksiyonları Federal Konsey sekreteri (1872); *Arbeiter-Zeitung* yazıkurulu üyesi, La Haye kongresi tarafından seçilmiş Genel Konsey üyesi (1872-1874); 1874'te, *Arbeiter-Zeitung* tarafından izlenen yanlış çizgi yüzünden Enternasyonalden çıkarıldı. — 504-507.

Bousquet, Abel. — Fransız anarşist; polis görevlisi olduğundan Enternasyonalden atılmıştır. — 512.

Bright, John (1811-1889). — İngiliz imalâtçı, Tahıl Yasalarına Karşı Birliğin kurucularından; 1860'ların sonundan itibaren Liberal Parti'nin önderlerinden; çeşitli liberal hükümetlerde bakan. — 113, 158, 195.

Brissot, Jean Pierre (1754-1793). — 18. yüzyıl sonu Fransız Devriminin önde gelen önderlerinden; ilkin Jakoben, ardından Jirondenlerin önderi ve teorisyeni. — 30.

Brougham, Henry Peter (1778-1868). — İngiliz hukukçu ve bilim adamı, Whig, Lordlar Kamarası başkanı ve adalet bakanı. — 169.

Brunel, Antoine-Magloire (doğumu 1830). — Fransız subayı, blankici, Ulusal Muhafız ve Paris Komünü Merkez Komite üyesi; Mayıs 1871'de Versailles askerleri tarafından ağır yaralandı; Paris Komününün yenilgisinden sonra, İngiltere'ye göçetti. — 291.

Brutus, Marcus Junius (MÖ 85?-42). — Romalı siyasetçilerden biri, Caesar'a karşı girişilen komplonun başını çekmişti. — 456.

Buchanan, David (1779-1848). — İngiliz burjuva iktisatçısı, Adam Smith'in ardılı ve yorumcusu. — 137.

Buchez, Philippe Benjamin Joseph (1796-1865). — Fransız siyasetçisi ve tarihçisi, burjuva cumhuriyetçi, hıristiyan sosyalizminin ideologlarından. — 150.

Bückler, Johann (1780-1803). — Ünlü bir haydut, Soyguncu Hans adıyla tanınır. — 473.

Burke, Edmund (1729-1797). — İngiliz politikacısı, iktisadî sorunlara ilişkin çeşitli yapıtların yazarı bir gerici. — 131, 169.

Byles, John Bernard (1801-1884). — İngiliz avukat, Tory, *Sophisms of Free Trade, etc.* kitabının yazarı. — 146.

C

Cagliostro, Alessandro (asıl adı Giuseppe Balsamo) (1743-1795). — İtalyan serüvenci. — 305.

Büyük Charles (*Charlemagne*) (742?-814). — Frankların kralı (768-800) ve imparator (800-814). — 135.

Cabet, Étienne (1788-1856). — Ütopyacı sosyalizmin kurucularından biri. Özellikle *Populaire* adlı gazete-

sinde Louis-Philippe rejimine şiddetle saldırmıştır. 1842 yılında, *İkarya'ya Yolculuk* adındaki ve sosyalist fikirlerin gelişmesinde büyük bir etkisi olan kitabını yayınlamıştır. 1848 olaylarında ancak silik bir rol oynayabilmiştir. Cabet, Teksas'ta sonra da İllinois'da örnek kentler oluşturarak kendi teorilerini gerçekleştirmeye çalışmıştır, ama bu çabası semere vermemiştir. — 34, 292.

Calonne, Charles-Alxandre de (1734-1802). — Fransız devlet adamı, maliye genel denetçisi (1783-1787); 1789 Devrimi sırasında, karşı-devrimci göçmenlik önderlerinden, biri oldu. — 273.

Caméliant, Zéphyrin (1840-1932). — Fransız işçi sınıfı hareketinin ve sosyalist hareketinin önde gelen kişilerinden, Enternasyonalin Paris kesiminin önderlerinden, Paris Komünü üyesi, 1920'den sonra Fransız Komünist Partisi üyesi. — 317.

Carey, Henry Charles (1793-1879). — Amerikan burjuva iktisatçısı, *The Slave Trade* adlı kitabın ve çeşitli başka yapıtların yazarı. — 138, 157.

Catherine II (1729-1796). — Rus imparatoriçesi (1762-96). — 473.

Cavaignac, Louis Eugène (1802-1857). — Fransız generali ve siyaset adamı, ünlü cumhuriyetçi Godefroy Cavaignac'ın küçük kardeşi. Eugène Cavaignac Cezayir'de askeri hizmeti sırasında kendini gösterdi ve Geçici Hükümet tarafından Cezayir valiliğine atandı. Savaş bakanı oldu, Haziran 1848 olayları sırasında da ayaklanmayı bastırmak üzere diktatörlük yetkisi aldı ve bu yetkiyi çok sert bir biçimde kullandı. Olağanüstü yetkilerini bıraktıktan sonra konsey başkanlığına ve yürütme erki başkanlığına getirildi. Bununla birlikte, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Louis-Napoléon'un aldığı oyun üçte-birini, 1.448.107 oy alabildi. 2 Aralık 1851 gecesi tutuklandı, ama kısa zamanda salıverildi. Cavaignac, iki kez Paris milletvekili seçildi, ama her seferinde yeni rejime bağlılık andı içmeyi reddetti. — 287.

Chalain, Louis-Denis (doğumu 1845). — Fransız işçi hareketi militanı, tornacı, Paris Komünü üyesi, Genel Güvenlik, Çalışma ve Değişim Komisyonları üyesi; Komünün yenilgisinden sonra İngiltere'ye göçtü, sonradan anarşistlere katıldı. — 317.

Changarnier, Nicolas-Anne-Théodule (1793-1877). — Fransız general ve burjuva siyasetçisi, kralcı, 1848 Haziran ayaklanmasından sonra, Paris garnizonu ve Ulusal Muhafızına komuta etti; 13 Haziran 1849 gösterisinin dağıtılmasına katıldı; 2 Aralık 1851 hükümet darbesinden sonra, tutuklanıp sürüldü; Fransız-Alman savaşına katıldı; 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili. — 257.

Charlemagne. — *Bkz: Büyük Charles.*

Charles I (1600-1649). — Büyük Britanya kralı (1625-49), İngiltere'deki 17. yüzyıl burjuva devrimi sırasında idam edilmiştir. — 128, 129.

Charles V (1500-1558). — Kutsal Roma İmparatorluğu'nun imparatoru (1519-56) ve Charles I adı altında İspanya kralı (1516-56). — 145.

Charles X (1757-1836). — Fransa kralı (1824-30). — 132.

Chautard. — Fransız casusu, Londra'da 1871 Fransız kesimi üyesi; casus olduğu açığa çıkartılarak bu kesimden atılmıştır. — 313.

Charles XI (1665-1697). — İsveç kralı (1160-97). — 132.

Cherbuliez, Antoine Elisée (1797-1869). — İsviçreli iktisatçı, Sismondi'nin izleyicilerinden. — 89.

Chevalley, Henri. — İsviçreli terzi, anarşist. — 307.

Child, Josiah (1630-1699). — İngiliz iktisatçı ve banker, merkantilizm yandaşı. — 169.

Cobbet, William (1762-1835). — İngiliz siyasetçi ve gazete yazarı, küçükburjuva radikalizminin gözde temsilcisi; ülkesindeki siyasal sistemin demokratlaştırılması için savaştı. — 129, 163, 165.

Cobden, Richard (1804-1865). — İngiliz imalâtçısı ve burjuva politikacısı, serbest ticaret yandaşlarının önderi ve Tahıl Yasasına Karşı Birliğin kurucusu. — 113.

Coëtlogon, Louis-Charles-Emmanuel, comte de (1814-1886). — Fransız memuru, bonapartçı, Paris'teki 22 Mart 1871 karşı-devrimci ayaklanmanın düzenleyicilerinden biri. — 256.

Colbert, Jean Baptiste (1619-1683). — Fransız devlet adamı, merkantilizm yandaşı, maliye genel denetçisi. — 166.

Comte, Auguste (1798-1857). — Fransız burjuva filozof ve toplumbilimci, pozitivizmin babası. — 115.

Comte, Charles (1782-1873). — Fransız vülger burjuva iktisatçısı, *Traité de Législation* adlı kitabın yazarı. — 160.

Corbon, Claude-Anthime (1808-1891). — Fransız siyasetçisi, cumhuriyetçi; İkinci İmparatorluğun çöküşünden sonra, Paris ilçelerinden birinde belediye başkanı oldu; Ulusal Meclis'te milletvekili (1871). — 243.

Cousin-Montauban, Charles-Guillaume-Marie-Apollinaire-Antoine, Comte de Palikao (1796-1878). — Fransız generali, bonapartçı; 1860'ta Çin'e gönderilen İngiliz-Fransız birliklerine komuta etti; savaş bakanı ve hükümet başkanı oldu (Ağustos-Eylül 1870). — 251.

Cromwell, Olivier (1599-1658). — İngiltere'de 17. yüzyıl burjuva devriminde burjuvazinin ve burjuvazinin saflarına katılan soyluların önderi; 1653'ten itibaren İngiltere'nin, İskoçya'nın ve İrlanda'nın "Koruyucu Lord"u. — 128, 130, 157.

Culpeper, Thomas (1578-1662). — İngiliz burjuva iktisatçısı, merkantilizm savunucusu. — 169.

Cuno, Friedrich Theodor (1846-1934). — Alman ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin önde gelen kişilerinden, sosyalist; Birinci Enternasyonalin etkin bir üyesi; sonradan Amerikan işçi örgütü "Emek Şovalyeleri"nin önderlerinden; *New Yorker Volkszeitung*'un yazarlarından. — 507, 511-513.

Çernişevski, Nikolayi Gavriloviç (1828-1889). — Rus devrimci demokratı. Rus sosyal-demokratlarının önde gelen bir önceli; felsefî görüşleri, marksizm-öncesi materyalist felsefenin doruk noktasını temsil eder. — 113, 208, 476-479.

D

Dabrovski, Jaroslaw (1863-1871). — Polonyalı devrimci demokrat, 1860'lardaki Polonya ulusal kurtuluş hareketine katılmıştır; Paris Komünü generali; Mayıs 1871'den başlamak üzere bütün silahlı kuvvetlerin genel komutanı; barikatlarda ölmüştür. — 272.

Dante, Alighieri (1265-1321). — Büyük İtalyan ozanı. — 108, 450.

Darboy, Georges (1813-1871). — Fransız tanrıbilimci, 1863'te Paris başpiskoposu; Mayıs 1871'de komüncüler tarafından rehine olarak kurşuna dizildi. — 221, 287.

De paepe, César (1842-1890). — Belçika işçi sınıfı ve sosyalist hareketinde önde gelen bir kişi, Enternasyonal üyesi, çeşitli kongrelerinde delege; 1872'den sonra bir süre bakuninculeri destekledi; Belçika İşçi Partisinin kurucularından. — 346.

Desmarets. — Fransız jandarma subayı, G. Flourens'ın katili. — 258.

Dietzgen, Joseph (1828-1888). — Diyalektik materyalizme bağımsız olarak ulaşmış bir Alman sepicisi, sosyal-demokrat ve filozof. Marx, diyalektik materyalizmi anlamaktaki hatalarına ve yanlışlıklarına karşın, çalışan bir kişi olarak çalışmalarının oldukça mükemmel ve takdire değer olduğuna işaret etmiştir. — 114.

Dollfus, Jean (1800-1887). — Alsatyalı büyük bir fabrika sahibi, burjuva iyilikseveri, Mulus Belediye başkanı. — 378, 437.

Dunoyer, Charles (1786-1862). — Fransız vülger iktisatçı ve burjuva politikacısı. — 34.

Douay, Félix (1816-1879). — Fransız generali: Fransız-Alman savaşına katıldı, Sedan'da tutsak düştü; Paris Komününün celladı, Versailles 4. kolordusuna komuta etti. — 281.

Doubleday, Thomas (1790-1870). — İngiliz yayıncı ve iktisatçı, burjuva radikali. — 165.

Ducpétiaux, Edouard (1804-1868). — Belçikalı yayıncı ve istatistikçi, burjuva iyilikseveri; cezaevleri ve hayır dernekleri denetçisi. — 387.

Dufaure, Jules-Armand-Stanislas (1798-1881). — Fransız avukat ve devlet adamı, orleancı, Paris Komününün celladı; bayındırlık bakanı (1839-1840), içişleri bakanı (1848 ve 1849), adalet bakanı (1871-1873; 1875-1876, 1877-1879), Bakanlar Kurulu başkanı (1876, 1877-1879) — 251, 257, 278, 279, 298, 340.

Dunning, T. J. (1799-1873). — İngiliz sendika önderi ve yayıncı, *Trades-Unions and Strikes; Their Philosophy and Intention* adlı kitabın yazarı. — 170.

Durand, Gustave (d. 1835). — Fransız mücevherci, polis ajanı, Ekim 1871'de açığa çıkartılıp Enternasyonalden atıldı. — 313, 319.

Duval, Emile-Victor (1841-1871). — Fransız işçi hareketi militanı, döküm işçisi, I. Enternasyonal üyesi, Ulusal Muhafız ve Paris Komünü Merkez Komite üyesi; 4 Nisan 1871'de tutsak düştü ve Versailles askerleri tarafından kurşuna dizildi. — 257.

E

Eden, Frederick Morton (1766-1809). — İngiliz burjuva iktisatçısı, *The State of the Poor* adlı kitabın yazarı. — 130, 132, 135, 167, 169

Edward III (1312-1377). — İngiltere kralı (1327-77). — 146.

Edward VI (1537-1553). — İngiltere kralı (1547-53). — 143, 144.

Elizabeth (1533-1603). — İngiltere kraliçesi (1558-1603). — 129, 144, 147, 148.

Engels, Friedrich (Frederick) (1820-1895). — 190, 202, 213, 350, 353, 356, 371, 387, 400, 402, 417, 421, 425, 426, 439, 444, 485, 493-503, 511-519.

Ensor, George (1769-1843). — İngiliz yayıncı *An Inquiry Concerning the Population of Nations Containing a Refutation of Mr. Malthus's Essay on Population* adlı yapıtın yazarı. — 136.

Espartero, Baldomero (1793-1879). — İspanyol general ve devlet adamı, ilericiler partisi lideri, İspanya naibi (1841-1843), hükümet başkanı (1854-1856). — 246.

Eudes, Emile-Désiré-François (1843-1888). — Fransız devrimcisi, blankici, Ulusal Muhafız generali ve Paris Komünü üyesi, Komünün yenilgisinden sonra, İsviçre'ye, sonra da İngiltere'ye göçetti; Fransa'ya dönüşünde (1880 affından sonra), blankiciler Devrimci Merkez Komitesi örgütleyicilerinden biri oldu. — 220.

F

Faucher, Julius (1820-1878) — Alman yayıncı, serbest ticaret yandaşı, konut sorununa ilişkin yapıtların yazarı, ilerici. — 388, 497.

Favre, Jules (1809-1880). — Fransız avukat ve siyasetçisi, ılımlı burjuva cumhuriyetçi liderlerden biri, 1848'de, içişleri bakanlığı genel sekreteri, sonra dışişleri bakanlığı yardımcısı; Ulusal Savunma ve Thiers hükümetlerinde dışişleri bakanı (1870-1871); Almanya ile Paris'in teslim şartlaşması ve barış üzerindeki görüşmeleri yürüttü; Paris Komününün cellâdı. — 228, 242, 243, 248, 251, 255, 274, 280, 291-293, 295, 298, 324, 509.

Fawcett, Henry (1833-1884). — İngiliz burjuva iktisatçısı ve politikacısı, Whig. — 158.

Ferdinand II (1810-1859). — Napoli kralı (1830-1859), 1848 Mesina bombardımanından sonra kral "Bomba" olarak adlandırıldı — 246.

Ferré, Theophile Charles (1845-1871). — Fransız devrimci, blankici; Paris Komünü üyesi, Komünün Kamu güvenliği komitesi üyesi, sonradan bu komitenin başı; versaycılar tarafından kurşuna dizilmiştir. — 311.

Ferry, Jules (1832-1893). — Fransız avukat ve siyasetçisi, ılımlı burjuva cumhuriyetçi liderlerden biri, Ulusal Savunma Hükümeti üyesi, Paris belediye başkanı (1780-1871), 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili, Bakanlar Kurulu başkanı (1880-1881, 1883-1885). — 244.

Feuerbach, Ludwig (1804-1872). — Materyalist Alman filozofu. Dünya görüşü, onu, meslekî kariyerini bırakmak ve sıkıntı içinde yaşadığı köye çekilmek zorunda bıraktı. 1841'de, açıkça materyalist olarak kendini ortaya koyduğu ilk yapıtı *Hıristiyanlığın Özü*'nü yayınladı. Hegel ile Marx arasındaki zincirin ara halkası olan Feuerbach, gerçekte 18. yüzyıl materyalizminin bütün dargörüşlülüklerini ve bütün kusurlarını yenileştirmiştir. — 29.

Fielden, John (1784-1849). — İngiliz fabrika sahibi, hayırsever. — 167, 168.

Flerovski. — *Bkz: Bervi, Vasili Vasilyeviç.*

Flourens, Gustave (1838-1871). — Fransız devrimci doğabilimcisi, blankici, 31 Ekim 1870 ve 22 Ocak 1871 Paris ayaklanmaları yöneticilerinden biri; Paris Komünü üyesi; 1871 Nisanında Versaylılar tarafından canavarca öldürüldü. — 251, 255, 258.

Forster, Nathaniel (1726-1790). — İngiliz rahip, *An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions* adlı kitabın ve başka yapıtların yazarı. — 133, 134.

Fortescue, John (1394-1476). — İngiliz hukukçu, *Laudibus legum Angliae* adlı kitabın yazarı. — 125, 126.

Fourier, Charles (1772-1837). — Fransız ütopyacı sosyalisti. — 29, 174, 204, 397, 499.

Frankel, Léo (1844-1896). — Macar ve uluslararası işçi hareketinin gözde militanı, mücevherci; Paris Komünü üyesi, Çalışma ve Değişim Komisyonunun başına geçti; I. Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1871-1872), Macaristan Genel İşçi Partisinin kurucularından biri; Marx ve Engels'in silah arkadaşı. — 272.

Franklin, Benjamin (1706-1790). — Önde gelen bir Amerikalı siyasetçi, bilim adamı ve diplomat, burjuva demokrat, Amerikan Kurtuluş Savaşına katılmıştır. — 60.

Friedrich II (*Büyük Frederik*) (1712-1786). — Prusya kralı (1740-86). — 140, 154, 293.

G

Galliffet, Gaston-Alexandre-Auguste, Marquis de (1830-1909). — Fransız generali, Fransız-Alman savaşına katıldı, Sedan'da tutsak düştü, sonra Paris Komününe karşı savaşa katılmak üzere özgür bırakıldı; Paris Komününün cellâtlarından biri, Versailles ordusunun bir süvari tugayına komuta etti. — 258, 259, 290, 291.

Gambetta, Léon (1838-1882). — Fransız burjuva cumhuriyetçi siyaset adamı, Ulusal Savunma Hükümeti üyesi (1870-1871); Bakanlar Kurulu başkanı ve dışişleri bakanı (1881-1882). — 243.

Ganesco, Gregori (1830 dolayları 1877). — Romanya doğumlu Fransız gazeteci; İkinci İmparatorluk döneminde bonapartçı, sonra Thiers hükümeti yandaşı. — 272.

Geoffroy Saint-Hilaire, Etienne (1772-1844). — Fransız zoologu, evrimci, *Synthetic, Historical and Physiological Understandig of Natural Philosophy* adlı kitabın yazarı. — 153.

George II (1683-1760). — Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1727-60). — 147, 148.

George III (1738-1820). — Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1760-1820). — 148.

Gladstone, William Ewart (1809-1898). — İngiliz devlet adamı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Liberal Partinin önderlerinden, Maliye Bakanı (1852-55 ve 1859-66) ve Başbakan (1868-74, 1880-85, 1886, 1892-94). — 12, 13, 149, 506.

Gisborne, Thomas (1758-1846). — İngiliz tanrıbilimci, *Inquiry into the Duties of Men in the Higher Rank and Middle Classes of Society in Great Britain* adlı kitabın yazarı. — 168.

Godunov, Boris Fyodoroviç (1551-1605). — Rus çarı (1598-1605). — 131.

Gœthe, Johann Wolfgang (1749-1832). — Modern Almanya'nın en büyük yazarlarından biri. Pek çok dramın ve nesir biçiminde yazılmış yapıtın yazarı: *Faust, Werther, Hermann ve Dorothée, Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları, İphigénie.* Gœthe ayrıca pek büyük değeri olan bazı bilimsel yapıtlar da yazmıştır. — 440.

Gorçakov, Aleksandr Mihayloviç, prens (1798-1883). — Diplomat ve devlet adamı, Rusya dışişleri bakanı (1856-1882). — 236.

Greg, Robert (1795-1875). — İngiliz imalatçısı, liberal. — 402, 405.

Grün, Karl (1817-1887). — Alman gazetecisi, Feuerbach'ın öğretilisi, "hakikî sosyalizm"in savunucusu oldu. 1848'de Prusya Millet Meclisi üyesi oldu, orada sol kanatta yer aldı. 1849'da Prusya ikinci meclisine seçildi. Pfalz ayaklanmasına "kafaca katıldığı" için tutuklanmış, sekiz ay mahpusluktan sonra salıverilmiştir. Edebiyat, felsefe ve sanat eleştirisi konusunda pek çok yapıtlar vermiştir. — 31.

Guillaume, James (1844-1916). — İsviçreli öğretmen, Enternasyonal üyesi ve kongrelerinde delege, bakuninci;

Lahey kongresinin kararı ile Enternasyonalden atılmıştır. — 307, 318, 330, 336.

Guiod, Alphonse Simon (d. 1805). — Fransız generali, 1870-71 Paris kuşatması sırasında topçu birlikleri başkomutanı. — 243.

Guizot, François Pierre Guillaume (1787-1874). — Fransız burjuva tarihçisi ve devlet adamı; 1840'tan 1848 Şubat Devrimine kadar Fransız iç ve dış politikasını yönetmiştir, bu yönetim büyük finans burjuvazisinin çıkarlarını temsil etmiştir. — 247.

Gülich, Gustav (1791-1847). — Alman burjuva iktisatçısı ve tarihçisi, ulusal ekonomi tarihi konusundaki yapıtların yazarı. — 111, 162.

H

Hales John (d. 1839). — *Trade-unioncu*, 1872'den itibaren Enternasyonalin İngiliz Federal Konseyinin reformist kanadına önderlik etmiştir. İngiliz liberal burjuvazisi ile yakın ilişkiler kurmuştur, Birinci Enternasyonalin Genel Konseyine ve Enternasyonalin önderleri Marx ve Engels'e karşı faaliyetler yürütmüştür; İrlanda işçi hareketine ilişkin olarak şoven görüşlere sahipti. Mayıs 1873'te Genel Konsey tarafından Enternasyonalden atıldı. — 293.

Soyguncu Hans. — *Bkz: Bückler, Johann.*

Hansemann, David Justus (1794-1864). — Renli liberal, Camphausen ve Auerswald hükümetlerinde maliye bakanı. — 391.

Harrison, William (1534-1593). — İngiliz rahip, İngiltere tarihi konusunda çeşitli kitapların yazarı. — 126, 151.

Hastings, Warren (1732-1818). — Hindistan'ın ilk İngiliz genel valisi (1774-85), acımasız bir sömürgeleştirme politikası izlemiştir. — 161.

Hatzfeldt, Sophie von (1805-1881). — Lassalle'ın dostu ve yandaşı. — 494, 496.

Hausmann, Georges-Eugène (1809-1891). — Fransız siyaset adamı, bonapartçı; 2 Aralık 1851 hükümet darbesine katıldı; Seine ili valisi (1853-1870), Paris'in bayındırlık çalışmalarını yönetti. — 273, 285, 288, 366, 417.

Haxthausen, August (1792-1866). — Prusyalı devlet görevlisi ve yazar, Rusya'da tarımsal ilişkilerdeki komünal sistem kalıntılarını anlatan bir kitabın yazarı. — 469, 476, 484, 503.

Hébert, Jacques René (1757-1794). — 18. yüzyıl sonundaki Fransız burjuva devrimine etkin bir biçimde katılmıştır, jakobenlerin sol kanadının önderi. — 156.

Heeckeren, Georges-Charles d'Anthès, baron de (1812-1895). — Fransız siyaset adamı, kralcı; 1834-1837'de Rus ordusunda subay, Aleksandr Puşkin'in katili; 1848'den sonra bonapartçı, İkinci İmparatorluk senatörü, 22 Mart 1871 Paris karşı-devrimci ayaklanmasının düzenleyicilerinden biri. — 256.

Hegel, George Wilhelm Friedrich (1770-1831). — Büyük Alman filozofu, nesnel idealist; Alman burjuvazisinin ideoloğu. Hegel'in tarihsel meziyeti, diyalektik materyalizmin kaynaklarından biri olan diyalektiğin derin ayrıntılı bir tahlilini yapmış olmasıdır. — 29, 30, 115, 118, 204, 423, 517.

Heine, Heinrich (1797-1856). — Devrimci Alman ozanı. — 456.

Helvétius, Claude Adrien (1715-1771). —Fransız materyalist filozof, mekanikçi, tanrıtanımaz. — 34.

Henry VII (1457-1509). — Büyük Britanya kralı (1485-1509). — 126, 127, 142.

Henry VIII (1491-1547). — İngiltere kralı (1509-47). — 127, 142, 144.

Hepner, Adolf (1846-1923). — Alman sosyal-demokratı, *Volksstaat*'ın editörü, Enternasyonalin Lahey Kongresinde delege (1872), sonradan sosyal-şoven. — 514.

Hervé, Edouard (1835-1899). — Fransız gazete yazarı, *Jurnal de Paris* gazetesi kurucu ve yazarlarından biri, liberal burjuva, İkinci İmparatorluğun yıkılışından sonra, orleancı. — 283.

Herzen, Aleksandr İvanoviç (1812-1870). — Rus devrimci demokratı; materyalist filozof, yazar ve yayıncı. — 300, 467, 469, 476, 484.

Hins, Eugéne (1839-1923). — Belçikalı öğretmen, prudoncu ve sonradan bakuninci. Enternasyonalin Belçika

kesiminin kurucularından. — 510.

Hobbes, Thomas (1588-1679). — Önde gelen İngiliz filozofu, mekanik materyalizmin temsilcisi. — 67.

Hodgskin, Thomas (1787-1869). — İngiliz iktisatçı, *The Natural and Artifical Right of Property Contrasted* adlı kitabın yazarı, kapitalizmi ütopik sosyalizm açısından eleştirmiştir. — 159.

Hoffmann, Gotthelf (takma adı August Kutschke) (1844-1934). — Alman ozanı. — 388.

Hohenzollernler — Brandebourg elektörleri (1415-1701), Prusya kralları (1701-1918) ve Almanya İmparatorları (1871-98) hanedanı. — 229, 273, 497.

Hole, James. — İngiliz burjuva yayıncısı, işçi konutlarının durumuna ilişkin bir kitabın yazarı. — 387.

Holinshed, Raphael (ö. 1580). — İngiliz tarihçi. — 144.

Horace (Quintus Horatius Flaccus) (MÖ 65-8). — Ünlü bir Roma ozanı. — 105.

Horner, Francis (1778-1817). — İngiliz iktisatçısı ve politikacı, Whig. — 168.

Howitt, William (1792-1879). — İngiliz yazar, *Colonisation and Chirstianity* adlı kitabın ve başka yapıtların yazarı. — 160.

Huber, Victor (1800-1869). — Alman yayıncı ve edebiyat tarihçisi, tutucu. — 387, 398, 399.

Hunter, Henry Julian. — İngiliz doktor, işçilerin sefil yaşam koşullarına ilişkin birkaç raporun yazarı. — 128.

Huxley, Thomas Henry (1825-1895). — İngiliz doğabilimci, Darwin'in çömezi ve öğretisinin yayıcısı, felsefede tutarsız materyalist. — 269.

J

James I (1566-1625). — Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1603-25). — 129, 144, 147.

Jacquemet. — Fransız rahibi; 1848'den sonra, Paris başpiskoposu naibi. — 287.

Jaubert, Hippolyte-François, comte de (1798-1874). — Fransız siyaset adamı, kralcı, Thiers hükümetinde bayındırlık bakanı (1840), 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili. — 289.

John II (İyi Yürekli) (1319-1364). — Fransa kralı (1350-64). — 146.

Jones, Richard (1790-1855). — İngiliz burjuva iktisatçısı; yapıtları klasik ekonomi politik okulunun çöküşünü ve dağılışını yansıtır; aynı zamanda ekonomi politiğin bazı noktalarında David Ricardo'yu aşmıştır. — 89.

Jukovski, Julius Galaktionoviç (1822-1907). — Rus vülger burjuva iktisatçısı ve yayıncı; Devlet Bankası yöneticisi; marksizme saldıran "Karl Marx ve Sermaye Konusundaki Kitabı" adlı makalenin yazarı. — 483.

Jukovski, Nikolai Ivanoviç (1833-1895). — Rus anarşisti, mülteci, gizli İttifakın üyelerinden. — 311.

K

Kant, Immanuel (1724-1804). — Alman filozof, Alman klasik idealizminin kurucusu. Kant'ın bilgi teorisi çelişkilidir, materyalizmin öğeleri ile idealizmin öğelerinin bir bileşimidir, bu bileşim ifadesini nesnel olarak varolan "kendinde-şey" teorisinde bulur. — 30, 31.

Kaufman, Illarion Agnatyeviç (1848-1916). — Rus burjuva iktisatçısı, Karl Marx konusundaki bir makalenin ve para dolaşımı ve kredi sorunlarına ilişkin birkaç yapıtın yazarı. — 116.

Kent, Nathaniel (1737-1810). — İngiliz çiftçi, tarım konusunda birkaç yapıtın yazarı. — 134.

Krupp, Alfred (1812-1887). — Almanya'da büyük çelik ve silah fabrikalarının sahibi. — 403.

Kugelmann, Ludwig (1830-1902). — Alman hekim, Almanya'daki 1848-1849 Devrimine katıldı; I. Enternasyonal üyesi. 1862'den 1874'e değin, Almanya'daki devrim üzerine bilgi verdiği Karl Marx ile mektuplaştı; Marx ve Engels'in dostu. — 110, 493, 500, 502, 503.

L

Lafargue, Laura (1845-1911). — Fransız işçi sınıfı hareketinin önde gelen kişilerinden, Paul Lafargue'ın eşi, Marx'ın kızı. — 502.

Lafargue, Paul (1842-1911). — Uluslararası işçi hareketinin gözde mili-

tanı, marksizmin yayıcısı, İ. Enternasyonal Genel Konsey üyesi, Enternasyonalin Fransa (1869-1870), İspanya ve Portekiz'deki (1871-1872) seksiyonlarının kurulmasına katıldı; Fransız İşçi Partisi kurucularından biri; Marx ve Engels'in silah arkadaşı. — 502.

Lafitte, Jacques (1767-1844). — Fransız büyük bankacı ve siyasetçisi, orleancı, malî burjuvazi temsilcisi, 1830'dan 1831'e değin hükümet başkanı. — 245.

Landeck, Bernar (d. 1832). — Fransız mücevherci, Enternasyonalin Fransız kesiminin üyesi. — 317.

Lasselle, Ferdinand (1825-1864). — Alman küçük-burjuva sosyalisti; işçi sınıfı hareketini olumlu yönde etkileyen Alman İşçileri Genel Derneğinin (1863) kurucularından. Ama, bu derneğin başkanlığına seçilen Lassalle, örgütü oportünist bir çizgide yönetmiştir. Teorik ve politik görüşleri Marx ve Engels tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. — 104, 434, 493-501, 517.

Lavosier, Antoine Laurent (1743-1794). — Büyük Fransız kimyacısı, simya öğretisini çürütmüştür, ekonomi politiğe ve istatistiğe ilişkin sorunlar üzerinde de çalışmıştır. — 184.

Leblanc, Albert Félix (d. 1844). — Enternasyonalin Paris kesimi üyesi, bakuninciler katılmıştır, Paris Komünü üyesi; Komünün Lyons delegesi olarak orada da Komün kurma girişimine katılmıştır. Komünün bastırılmasından sonra İngiltere'ye kaçmıştır, bonapartçı. — 512.

Le Chapelier, Isaac René Guy (1754-1794). — Fransa'da siyasal bir kişi, gerici, işçilerin birlik kurmalarını ve grev yapmalarını yasaklayan yasanın hazırlayıcısı (1791); Jakobenlerin diktatörlüğü sırasında idam edilmiştir. — 150.

Lecomte, Claude-Martin (1617-1671). — Fransız generali, Fransız-Alman savaşına katıldı, 18 Mart 1871 günü, Ulusal Muhafızın toplarını elegeçirmek için Thiers hükümeti tarafından girişilen bir girişimin başarısızlığa uğraması üzerine, başkaldıran askerler tarafından kurşuna dizildi. — 255, 256, 260, 278-282.

Le Flô, Adolphe-Emmanuel-Charles (1804-1887). — Fransız general, siyasetçi ve diplomatı, kralcı; Ulusal Savunma Hükümeti ve Thiers Hükümetinde savaş bakanı (1870-1871), 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili, Petersburg büyükelçisi (1848-1849, 1871-1879). — 255, 259.

Lefrançais, Gustave (1826-1901). — Fransız öğretmen, Enternasyonal ve Paris Komünü üyesi, sol-kanat prudoncu; anarşistlerin arasına katıldığı İsviçre'ye göçetmiştir. — 319, 321, 337.

Léo, André (gerçek adı *Leoni Champseix*) (1829-1900). — Fransız kadın yazar, Paris Komününe katılmıştır; mülteci, bakuncileri desteklemiştir. — 311.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781). — Büyük Alman yazar, eleştirmen ve filozof, 18. yüzyılın önde gelen Aydınlıkçılarından. — 118.

Levi, Leone (1821-1888). — İngiliz burjuva iktisatçısı, istatistikçi ve hukukçu. — 141.

Licinius (*Gatus Licinius Stolo*). — MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında Romalı devlet adamı; halk tribünü olarak Sextius ile birlikte plebllerin yararına olan yasalar çıkarmıştır. — 135.

Liebig, Justus (1803-1873). — Önde gelen bir Alman bilim adamı, tarımsal kimyanın kurucularından. — 438.

Liebknecht, Wilhelm (1826-1900). — Alman ve uluslararası işçi hareketi seçkin kişisi; 1848-1849 devrimine katıldı; Komünistler Birliği ve Birinci Enternasyonal üyesi, lasalcılarla savaştı ve Alman işçi hareketi içinde Enternasyonal ilkelerinin iyileşmesi için savaşım verdi; 1867'de, Reichstag milletvekili; Alman sosyaldemokrasisinin kurum ve önderlerinden biri, *Volksstaat* gazetesi başyazarı (1869-1876), bazı sorunlarda uzlaştırıcı konumları benimsedi; Fransız-Alman savaşı ve Paris Komünü sırasında Prusya toprak ağaları ve burjuvalarının ilhakçı tasarılarına karşı çıktı; Paris Komünü savunucusu; Marx ve Engels'in dost ve silah arkadaşı. — 494, 496, 503, 514.

Lincoln, Abraham (1809-1865). — Büyük Amerikan devlet adamı, Cumhuriyetçi Parti kurucularından biri, 1861-1865 yıllarında, Birleşik-

Devletler başkanı; iç savaş sırasında, halk yığınlarının etkisi altında, savaş yönetiminden devrimci yöntemlere geçiş anlamına gelen büyük burjuva demokratik değişiklikler yaptı; 1865 Nisanında kölecilerin bir adamı tarafından öldürüldü. — 25, 26, 188.

Linguet, Simon Nicolas Henri (1736-1794). — Fransız avukat ve iktisatçı, burjuva özgürlüklerini ve mülkiyetini köklü bir biçimde eleştirmiştir. — 36, 146.

Linton, William James (1812-1897). — İngiliz mühendis, ozan ve yayıncı, cumhuriyetçi, *English Republic* adlı gazetenin yayıncısı, Herzen'in makaleleri bu gazetede yayınlanmıştır; 1866'da A.B.D.'ye göçmüştür. — 476.

Louis-Napoléon. — *Bkz*: *Napoléon III.*

Louis XIV (1638-1715). — Fransa kralı (1643-1715). — 310.

Louis XVI (1754-1793). — Fransa kralı (1774-1792), Devrim sırasında kafası giyotin ile kesildi. — 145, 220.

Louis-Philippe (1773-1850). — Orleans dükü, 1830'dan 1848'e değin Fransa kralı. — 15, 216, 217, 245, 247, 248, 255, 266, 279, 455.

Lucraft, Benjamin (1809-1897). — İngiliz *trade-union*larının reformist liderlerinden biri, marangoz; Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1864-1871); 1871'de Paris Komünü ve Genel Konseyin "Fransa'da İç Savaş" çağrısına karşı çıktı; davranışını kınayan Genel Konseyden ayrıldı. — 297.

Luther, Martin (1483-1546). — Alman Reform hareketinin önderi. Protestanlar safında ılımlı burjuva reformunun temsilcisi. Köylüler Savaşında katolik karşı-devrimci partiyle birleşerek Thomas Münzer yönetimindeki köy ve kent devrimcilerine karşı çıktı. — 161.

M

Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice (1808-1893). — Fransız gerici siyaset adamı, mareşal, bonapartçı; Fransız-Alman savaşına katıldı, Paris Komününün cellâdı, Versailles ordusu başkomutanı; Üçüncü Cumhuriyet başkanı (1873-1879). — 282, 287.

Macaulay, Thomas Babington (1800-1859). — İngiliz burjuva politikacısı, Whig; *History of England* adlı kitabın ve öteki yapıtların yazarı. — 124, 130.

MacCulloch, John Ramsay (1789-1864). — İngiliz burjuva iktisatçısı, *The Literature of Political Economy* adlı kitabın ve öteki yapıtların yazarı; Ricardo'nun iktisat öğretisini vülgarize etmiştir. — 134.

Malon, Benoit (1841-1893). — Enternasyonalin ve Paris Komününün Fransız sosyalist üyesi; sonradan mülteci, anarşistlere katılmıştır, daha sonradan olanakçı önderlerden. — 310, 311, 317, 319, 321, 334, 337.

Malou, Jules (1810-1886). — Belçikalı devlet adamı, Maliye Bakanı (1844-47, 1870-78), Bakanlar Kurulu Başkanı (1871-78); Katolik Partisi üyesi. — 298.

Malthus, Thomas Robert (1766-1834). — İngiliz dinadamı ve iktisatçı, insanlık dışı nüfus teorisinin savunucusu. — 29, 81.

Markovski. — Çar hükümetinin Fransa'daki ajanı; 1871'de, Thiers'nin işbirlikçilerinden biri. — 272.

Marr, Wilhelm (1819-1904). — Alman küçük-burjuva yayıncı; 1865-66'da *Beobachter an der Elbe* gazetesinin editörü; 1860'ların başlarında Bismarck'ın politikasını desteklemiştir. — 449.

Marx, Eleanor (1855-1898). — Karl Marx'ın en küçük kızı ve Eduard Aveling'in karısı; işçi sınıfı hareketinde önde gelen bir kişi. — 379.

Marx, Jenny (1844-1883). — Marx'ın en büyük kızı, uluslararası işçi sınıfı hareketine etkin bir biçimde katılmıştır, Charles Longuet'in eşi. — 513.

Marx, Karl (1818-1883). — 28, 29-34, 37, 46, 90, 103, 104, 105-111, 114-119, 139, 175, 178-186, 190, 207, 208, 213, 215, 223, 319, 351, 355, 370, 385, 432, 433, 446, 479, 482-486, 489, 493-504, 513, 514-519.

Maurer, Georg Ludwig (1790-1872). — Önde gelen bir Alman burjuva tarihçisi, antik ve ortaçağ Almanya'sının toplumsal sistemlerinin araştırıcısı. — 470.

Mazzini, Guiseppe. — İtalyan devrimci burjuva demokrat, İtalya'daki ulusal kurtuluş hareketi önderlerinden

biri; 1849'da, Roma Cumhuriyeti Geçici Hükümet başkanı; 1850'de, Londra'daki Avrupa Demokrasisi Merkez Komitesi örgütçülerinden biri; 1864'te, Birinci Enternasyonalin kuruluşu sırasında, bu örgütü etkisi altına almaya kalkıştı; 1871'de, Paris Komünü ve Genel Konseye karşı çıktı. — 509.

Meissner, Otto Karl (1819-1902). — Hamburglu yayıncı, *Kapital*'i ve Marx'ın ve Engels'in öteki yapıtlarını yayınlamıştır. — 174.

Mendelssohn, Moses (1729-1786). — gerici Alman filozofu. — 118.

Menenius Agrippa (ö. MÖ. 493). — Romalı patrisyen. — 41.

Mihayilovski, Nikolai Konstantinoviç (1824-1905). — Rus toplumbilimci, yayıncı ve yazınsal eleştirmen, liberal narodizmin önde gelen bir teorisyeni, toplumbilimde öznel okulun temsilcisi. Marksizme karşı amansız bir mücadeleye girişerek 1892'de *Russkoye Bogatstvo* dergisini çıkarmıştır. — 483.

Mill, John Stuart (1806-1873). — İngiliz burjuva iktisatçısı ve pozitivist filozof, klasik ekonomi politik okulunun artçısı. — 114, 158.

Miller, Joe (1684-1738). — İngiliz komedi aktörü. — 244.

Millière, Jean-Baptiste (1817-1871). — Fransız gazeteci, sol prudoncu, 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili; bu mecliste Thiers hükümetini eleştirdi ve Paris Komününü savundu: 1871 Mayısında Versaylılar tarafından kurşuna dizildi. — 243, 293.

Miquel, Johannes (1828-1901). — Alman siyasetçi ve maliyecisi; 1840 yıllarında, Komünistler Birliği üyesi; sonradan, ulusal-liberal, Reischstag milletvekili. — 495, 497.

Mirabeau, Honoré-Gabriel (1749-1791). — 1789 Fransız Devriminin seçkin kişisi; büyük burjuvazi ve burjuvalaşmış soyluluk çıkarlarının sözcüsü. — 125, 140, 155, 166, 246, 495.

Monteil, Amans Alexis (1769-1850). — Fransız burjuva tarihçisi, *Traité des matériaux manuscrits de divers genres d'historie, etc.* adlı kitabın yazarı. — 153.

Montesquieu, Charles (1689-1755). — Aydınlıklar yüzyılı Fransız toplumbilimci, iktisatçı ve yazarı, anayasal krallık teorisyeni. — 164, 266.

More, Thomas (1478-1535). — İngiliz politikacı, ütopik komünizmin ilk temsilcilerinden, *Ütopya* adlı kitabın yazarı. — 127, 144.

Morton, John Chalmers (1821-1888). — İngiliz tarımbilimci ve tarım konusundaki birkaç yapıtın yazarı. — 47.

Mühlberger, Arthur (1847-1907). — Alman küçük-burjuva yayıncısı, prudoncu, fizikçi. — 353, 367, 370-372, 374, 380, 382, 384, 421-433, 436-447, 515.

Münzer, Thomas (1490-1525). — Büyük Alman devrimcisi, 1525'teki Köylü Savaşı sırasında yoksul köylülerin önderi ve ideoloğu, ütopik eşitlikçi komünizmi savunmuştur. — 190.

N

Napoléon Bonaparte I (1769-1821). — Fransızların imparatoru (1804-1814 ve 1815). — 36, 219, 224, 231, 235, 247, 271, 388, 510.

Napoléon III (Louis Napoléon Bonaparte) (1808-1873). — Napoléon I'in yeğeni, İkinci Cumhuriyet başkanı (1848-1851), Fransızların imparatoru (1852-1870). — 35, 36, 195, 213, 217, 227, 229, 232, 233, 236, 239, 243, 247-250, 252-255, 261, 266, 271-273, 275, 279, 308, 312, 324, 338, 378, 401, 405, 413, 416, 417, 502, 512.

Neçayev, Sergei Gennadieviç (1847-1882). — Komplocu bir Rus devrimcisi, 1868-69'da St. Petersburg'daki öğrenci hareketine katılmıştır; 1869-71'de Bakunin'le sıkı ilişkiler içerisindeydi, Halkın Misillemesi adlı gizli bir örgüt kurmuştur (1869); 1872'de İsviçre makamları tarafından Rus Hükümetine iade edilmiştir; St. Petersburg'daki Peter ve Paul Kalesinde ölmüştür. — 305, 513.

Néron (37-68). — Roma imparatoru (54-68). — 15.

Newman, Francis William (1805-1897). — İngiliz burjuva radikali, dinsel ve iktisadî sorunlara ilişkin birkaç yapıtın yazarı. — 45, 131, 137.

Newmarch, William (1820-1882). — İngiliz burjuva iktisatçısı ve istatistikçisi. — 46.

Nicholas I (1796-1855). — Rus imparatoru (1825-55). — 486.

O

Odger, George (1820-1877). — İngiliz *trade-union*larının reformist liderlerinden biri, kunduracı; Birinci Enternasyonal Genel Kurulunun önce üye (1864-1871) sonra başkanı (1864-1867); İngiltere'de seçim reformu kampanyasında, burjuvazi ile anlaştı; 1871'de, Paris Komünü ile Genel Konseyin "Fransa'da İç Savaş" çağrısına karşı çıktı, dönekliğini onaylamayan Genel Konseyden ayrıldı; sonradan, Enternasyonal yöneticileri ve Paris Komünü militanlarına karşı karaçalma kampanyasını sürdürdü. — 297, 303.

Owen, Robert (1771-1851). — İngiliz ütopik sosyalist, ilkönce fabrikatördü, fabrikalarında edindiği pratik deneyimler, onu bir komünist öğretiye götürmüştür. Her türlü zor kullanımına karşıydı. Amerika'da komünist koloniler kurma yolunda çabaları başarısızlığa uğramıştır. Bundan sonra, "doğrudan doğruya işçi sınıfına başvurdu ve eylemini daha otuz yıl bu sınıfın içinde yürüttü. Bütün toplumsal hareketlerin, İngiltere'de gerçekleştirilmiş olan bütün gerçek ilerlemelerin Owen'in adıyla bağı vardır." (Engels). — 18, 46, 174, 204, 397, 398, 481, 499.

P

Palikao. — *Bkz*: Cousin-Montauban.

Palmerston, Henry John Temple, lord (1784-1885). — İngiliz devlet adamı, *tory*, 1830'dan sonra, *whig*lerin liderlerinden biri, bu partinin sağ öğelerine dayandı; dışişleri bakanı (1830-1834, 1836-1841 ve 1848-1851), içişleri bakanı (1852-1855) ve başbakan (1855-1858 ve 1859-1865). — 19.

Pavia y Rodriguez, Manuel (1827-1895). — İspanyol generali ve politikacısı; 1873'te karlcılara karşı cumhuriyet birliklerine kumanda etmiş, Endülüs'teki Kantoncu ayaklanmayı bastırmıştır. — 474.

Pecqueur, Constantin (1801-1887). — Fransız iktisatçı ve ütopyacı sosyalist. — 171.

Peel, Robert (1750-1830). — Büyük İngiliz imalâtçısı, Tory, milletvekili. — 168.

Peel, Robert (1788-1850). — İngiliz devlet adamı, ılımlı Torylerin önderi, içişleri bakanı (1822-27 ve 1828-30), başbakan (1834-35 ve 1841-46); liberallerin desteği ile Tahıl Yasalarını kaldırmıştır (1846). — 113, 168.

Pène, Henri de (1830-1888). — Fransız gazeteci, kralcı, 22 Mart 1871 Paris karşı-devrimci ayaklanmasının düzenleyicilerinden biri. — 256.

Pereire, İsaac (1806-1880). — Fransız banker, bonapartçı; 1852'de kardeşi Emile Pereire ile birlikte *Crédit Mobilier*'i kurmuştur. — 415.

Peter I (1672-1725). — 1682'den itibaren Rus çarı. 1721'den sonra Rusya'nın imparatoru. — 35, 465.

Peter II (1728-1762). — Rus imparatoru (1761-62). — 473.

Pic, Jules. — Fransız gazeteci, bonapartçı, *Etendard*'ın yayıncısı. — 244.

Picard, Ernest (1821-1877). — Fransız avukat ve siyasetçisi, ılımlı burjuva cumhuriyetçi, Ulusal Savunma Hükümetinde maliye bakanı (1870-1871), Thiers hükümetinde içişleri bakanı, Paris Komününün cellatlarından biri. — 244, 251, 258.

Picard, Eugène-Arthur (doğumu 1825). — Fransız siyaset ve işadamı, ılımlı burjuva cumhuriyetçi, *Electeur libre* gazetesi başyazarı, Ernest Picard'ın kardeşi. — 244.

Piétri, Joseph-Maire (1820-1902). — Fransız siyaset adamı, bonapartçı, Paris polis müdürü. — 230, 277, 317.

Pindar (MÖ 522-442). — Yunan ozanı. — 168.

Pitt, William, Junior (1759-1806). — İngiliz devlet adamı, başbakan (1783-1801) ve (1804-06), Tory önderlerinden biri. — 148.

Plehanov, Georgi Valantinoviç (1856-1918). — Rus ve uluslararası sosyalist hareketin seçkin kişisi, Rusya'da ilk marksizm propagandacısı. 1883 yılında, Cenevre'de ilk marksist "Emeğin Kurtuluşu" grubunu örgütledi. RSDİP'nin II. Kongresinden (1903) sonra, menşevik. Birinci Dünya Savaşı sırasında, sosyal-şoven bir konumu benimsedi. 1917 Şubat Devriminden sonra burjuva Geçici Hükümeti onayladı, Ekim Devrimini tutmadı, ama sovyetler iktidarına karşı hiç bir eyleme ka-

tılmadı. — 478, 482.

Pouyer-Quertier, Augustin-Thomas (1820-1891). — Fransız büyük fabrikatörü ve siyasetçisi, himayeci, maliye bakanı (1871-1872); Almanya ile, Main-üzeri-Frankfurt'ta yapılan barış görüşmelerine katıldı (1871). — 251, 280.

Price, Richard (1723-1791). — İngiliz radikal yayıncı, iktisatçı ve ahlâkçı filozof. — 134, 135.

Priestley, Joseph (1733-1804). — Ünlü İngiliz kimyacı, materyalist filozof ve ilerici bir kişi. — 184.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1865). — Fransız gazete yazarı, iktisatçı ve toplumbilimcisi, küçük-burjuvazi ideoloğu, anarşizmin babalarından biri. — 28-36, 223, 353-356, 364, 367, 368-372, 373, 376-379, 380, 381, 384, 385, 390, 392, 421-424, 426, 427, 430-436, 439, 441-444, 446, 494, 499, 505.

Pugaçov, Emelyan Ivanoviç (1742-1775). — Rusya'da 18. yüzyıldaki en büyük anti-feodal ve Kazak ayaklanmasının önderi. — 473.

Pyat, Félix (1810-1889). — Fransız gazeteci, oyun yazarı ve siyaset adamı, küçük-burjuva demokrat; 1848 Devrimine katıldı; bağımsız işçi hareketi düşmanı, yıllar boyunca Marx ve I. Enternasyonale karşı bir karaçalma kampanyası yürüttü; 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili, Paris Komünü üyesi, Komünün yenilmesinden sonra, İngiltere'ye göçetti. — 295, 312.

Q

Quesnay, François (1694-1774). — Büyük Fransız iktisatçısı, fizyokrat okulun kurucusu. — 112.

R

Raffles, Thomas Stamford (1781-1826). — İngiliz sömürge subayı, Java valisi (1811-16), *Java'nın Tarihi*'nin yazarı. — 160.

Ramsay, George (1800-1871). — İngiliz iktisatçı, klasik burjuva ekonomi politiğinin son temsilcilerinden. — 89.

Raumer, Friedrich (1781-1873). — Alman gerici tarihçi ve politikacı. — 36.

Reschauer, Heinrich (d. 1838). — Avusturya burjuva yazarı ve gazeteci, liberal. — 438.

Ricardo, David (1772-1823): — İngiliz iktisatçısı, klasik burjuva iktisadının temsilcisi. — 32, 57, 88, 89, 112, 114, 168, 185, 500.

Richard, Albert (1846-1925). — Fransız gazeteci, Enternasyonalin Lyons kesiminin üyelerinden, gizli İttifakın üyelerinden, 1870'teki Lyons ayaklanmasına katılmıştır; Paris Komününün düşmesinden sonra bonapartçı olmuştur. — 306-309, 312, 337-339, 512.

Rigault, Raoul (1846-1871). — Fransız devrimcisi, Blanqui'nin izleyicisi, Paris Komünü üyesi, Kamu Güvenliği Komitesi üyesi, Komünün mali işlerinden sorumlu (26 Nisandan itibaren), 24 Mayıs 1871'de versaycılar tarafından kurşuna dizildi. — 311.

Robert, Fritz. — İsviçreli öğretmen, Enternasyonal üyesi, bakuninci. — 307, 330.

Robert, Georges (ö. 1860). — İngiliz burjuva tarihçisi, *The Social History of the People of the Southern Countries of England in Past Centuries* adlı kitabın ve öteki yapıtların yazarı. — 128.

Roberts, Henry (ö. 1876). — İngiliz mimar, burjuva hayırsever. — 387.

Robespierre, Maximilien François Isidore de (1758-1794). — Fransız siyaset adamı. Arras'da avukat. 1789'da Millet Meclisine Artois milletvekili oldu. Jakobenlerin yöneticisidir. Komün üyesi, sonra da Konvansiyon üyesidir. Jakobenlerin jirondenlere karşı zaferinden ve özellikle hebertçilerin ve dantoncuların idam edilmesinden sonra Halk Kurtuluş Komitesinde devrimci hükümetin politikasını yönetti. Ama kısa zaman sonra, Dağcı, Ovacı bütün düşmanlarının işbirliği karşısında yenik düştü. 3. yıl 10 termidorda idam edildi. Onun ölümü gericiliğin işareti oldu. — 45, 460.

Robin, Paul (d. 1837). — Fransız öğretmen, bakuninci, Sosyalist Demokrasi İttifakının üyelerinden, Genel Konsey üyesi (1870-71), Enternasyonalin Basle Kongresi (1869) ve Londra Konferansı (1871) delegesi. — 309, 318, 319, 509.

Robinet, Jean-François-Eugène (1825-

1899). — Fransız hekim ve tarihçi, pozitivist, cumhuriyetçi; 1848 Devrimine katıldı; 1870-1871 kuşatması sırasında Paris ilçelerinden birinin belediye başkanı; Cumhuriyetçi Paris Hakları Derneği üyesi; Versailles ile Komün arasında barış yandaşı. — 289.

Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl (1805-1875). — Alman vülger iktisatçı ve politikacısı, Prusya "devlet sosyalizmi" konusunda gerici düşünceler savunmuştur. — 184, 185

Rogers, James Edwin Thorold (1823-1890). — İngiliz burjuva iktisatçısı *A History of Agriculture and Prices in England*, adlı kitabın ve öteki yapıtların yazarı. — 130, 158.

Roscœ, Henry Enfield (1833-1915). — İngiliz kimyacı, kimya konusunda birkaç elkitabının yazarı. — 164.

Rose, George (1744-1818). — İngiliz devlet adamı, Tory, maliye bakanı (1782-83 ve 1784-1801). — 86.

Rousseau, Jean Jasques (1712-1778). — "Aydınlanma Çağı"nın Fransız filozofu. Burjuvazinin sol kanadının, yükselen burjuva demokrasisinin temsilcisi olarak feodal sömürüye ve mutlakiyete karşı mücadelenin sözcüsü. Jakobenlerin devrimci mücadelesi ile gerçekleşen "halk egemenliği" tebrisini savunmuştur; feodal düzen eleştirisini soyut ve tarihsel olmayan doğal eşitlik, ilkel kömünizmdeki insanın mutluluğu ve doğanın ve doğal ilişkilerin toplumsal ilişkilere üstünlüğü anlayışına dayandırmıştır. — 36, 154.

Roux-Lavergne, Pierre Cécestin (1802-1874). — Fransız burjuva tarihçisi, idealist filozof. — 151.

Russel, John (1792-1878). — İngiliz devlet adamı, Whig önderi, başbakan (1846-52 ve 1865-66). — 131.

S

Sacase, François (1808-1884). — Fransız devlet görevlisi, monarşist, 1871'den itibaren Ulusal Meclis üyesi. — 324, 340.

Saint-Simon, Henri, (1760-1825). — Fransız ütopik sosyalisti. — 29, 174, 204, 505.

Saisset, Jean (1810-1879). — Fransız amiral ve siyasetçi, kralcı; Fransız-Alman savaşına katıldı; Paris Ulusal Muhafız komutanı (20-25 Mart 1871 günleri); 18 Mart proleter devrimini ezmek için gericilik güçlerini Paris'te biraraya getirmeye çalıştı ama, başarı kazanamadı; 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili. — 257.

Sax, Emil (1845-1927) — Avusturyalı burjuva iktisatçısı. — 353, 386-389, 410-414.

Scheele, Karl Wilhelm (1742-1786). — İsveçli kimyacı. — 184.

Schiller, Friedrich (1759-1805). — Büyük Alman yazarı. — 495.

Schneider, Eugéne (1805-1875). — Büyük Fransız sanayicisi, Creasot'taki büyük metal sanayiinin sahibi. — 403.

Scholl. — Fransız işçi, Enternasyonalin Lyons kesiminin üyesi, Londra'da mülteci; 1872'de imparatorluğu yeniden kurma yolundaki bonapartçı planları desteklemiştir. — 512.

Schorlemmer, Karl (1834-1892). — Önde gelen bir Alman organik kimyacısı, diyalektik materyalizmin savunucularından; Alman Sosyal-Demokrat Partisinin üyelerinden; Marx ve Engels'in dostu. — 184.

Schramm, Karl August. — Alman sosyal-demokratı, reformist. Marksizmi eleştirmiştir; 1880'lerde partiden ayrılmıştır. — 494.

Schulze-Delitzsch, Herman (1808-1883). — Alman burjuva iktisatçı ve politikacısı; 1860'larda burjuva İlerici Partinin önderlerinden; kooperatif dernekler kurarak işçileri devrimci mücadeleden saptırmaya çalışmıştır. — 104, 438, 497.

Schweitzer, Johann Baptist (1833-1875). — Alman lasalcıların önderi, Lassalle'ın ölümünden sonra Alman Genel Emek Birliğinin başkanı; Bismarck'ın Almanya'yı Prusya hegemonyası altında birleştirme politikasını desteklemiştir. — 28, 494-496, 504, 510.

Schwit Guebel, Adhémar (1844-1895). — İsviçreli heykeltraş, Enternasyonal üyesi, gizli İttifakın ve Jura Federasyonunun üyesi; anarşist, 1873'te Enternasyonalden atılmıştır. — 329.

Seeley, Robert Benton (1789-1886). — İngiliz yayıncı, *The Perils of the Nation* adlı kitabın yazarı, burjuva hayırsever. — 135.

Senior, Nassau William (1790-1864). — İngiliz vülger burjuva iktisatçısı. — 17, 45, 139.

Serraillier, Auguste (doğumu 1840). — Fransız ve uluslararası işçi hareketi militanı, Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1869-1872); 1870 Eylülünde, İkinci İmparatorluğun yıkılmasından sonra, Genel Konsey vekili olarak Paris'e gönderildi; Paris Komünü üyesi, Marx'ın siyasetini destekledi. — 316.

Shakespeare, William (1564-1616). — Ünlü İngiliz oyun yazarı. — 86, 152.

Shaw, Robert (ölümü 1669). — İngiliz işçi sınıfı hareketine etkin olarak katılmıştır, Enternasyonalin Genel Konsey üyesi (1864-69) ve Saymanı 1867-68), Genel Konseyde Amerika'nın sekreteri. — 303.

Sieber, Nikolay, İvanoviç (1844-1888). — Tanınmış bir Rus iktisatçısı, Rusya'da Marx'ın ekonomik yapıtlarını tanıtan ilk kişilerden biri. — 115.

Simon-Jules (1814-1896). — Fransız devlet adamı, idealist filozof, ılımlı burjuva cumhuriyetçi, Ulusal Savunma Hükümeti üyesi, Ulusal Savunma ve Thiers hükümetlerinde eğitim bakanı (1870-1873); 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili, Paris Komününe karşı mücadelenin elebaşlarından biri, Bakanlar Kurulu başkanı (1876-1877). — 254.

Sismondi, Jean Charles Léonard Simonde de (1773-1842). — İsviçreli iktisatçı, kapitalizmin küçük-burjuva eleştirmeni. — 89, 112, 171.

Skaldin (Yelenev, Fyodor Pavloviç'in takma adı) (1828-1902). — Rus yazar, yayıncı, 1860'ların burjuva liberalizminin temsilcisi; *Oteçestvenniye Zapiski*'nin yazarlarından, *Taşrada ve Başkentte* adlı tanınmış kitabın yazarı, sonradan gerici. — 472.

Sloane, Hans (1660-1753). — İngiliz doğacı, kitap ve elyazması koleksiyoncusu; yaptığı koleksiyon (öteki özel koleksiyonlarla birlikte) British Museum'un kurulması için bir temel oluşturmuştur. — 131.

Smith, Adam (1723-1790). — İngiliz iktisatçısı, burjuva ekonomi politiğinin en büyük temsilcilerinden. — 57, 64, 89, 115, 120, 137, 146, 169.

Smith, Edward (1816-1874). — İngiliz doktor. — 12.

Smith, Goldwin (1823-1910). — İngiliz burjuva tarihçisi ve iktisatçısı; liberal; 1871'den itibaren Kanada'da yaşamıştır. — 158.

Solon (MÖ 638-558). — Atinalı ünlü yasa yapıcısı; halk yığınlarından gelen baskı ile aristokrasiyi hedefleyen birkaç reform çıkarmıştır. — 483.

Somers, Robert (1822-1891). — İngiliz burjuva yayıncısı, *Letter from the Highlands* adlı yapıtın yazarı. — 139.

Sorge, Friedrich-Adolf (1828-1906). — Amerikan ve uluslararası işçi ve sosyalist hareketin seçkin kişisi; Almanya'da 1848 Devrimine katıldı; 1858'de Birleşik-Devletlere göçetti; Birinci Enternasyonal Amerikan seksiyonlarının örgütleyicisi, etkin marksizm propagandacısı; Marx ve Engels'in dostu ve silah arkadaşı. — 518.

Spinoza, Baruch (1632-1677). — Hollandalı materyalist filozof, tanrıtanımaz. — 118.

Stafford, William (1554-1612). — İngiliz iktisatçı, ilk merkantilizmin temsilcisi. — 152.

Steuart, James (1712-1780). — İngiliz iktisatçı, merkantilizmin savunucusu. — 125, 137, 154.

Stefanoni, Luigi (1842-1905). — İtalyan yazar, küçük-burjuva demokratı, bakuncilerin yandaşı. — 336.

Stieber, Wilhelm (1818-1882). — Prusya polis görevlisi, Prusya siyasi polis müdürü (1850-60), Kolonya komünist yargılamasını düzenleyen ve bu davanın esas tanığı (1852). — 417.

Strousberg, Bethel Henry (1823-1884). — Büyük bir Alman demiryolu üstencisi; 1873'te iflâs etmiştir. — 415.

Strype, John (1643-1737). — İngiliz rahip ve tarihçi, *Annals of the Reformation and Establishment of Religion, and Other Various Occurrences in the Church of England* adlı yapıtın yazarı. — 144.

Sulla, Lucius Cornelius (MÖ 138-78). — Romalı general ve devlet adamı, konsül (MÖ 88) ve diktatör (MÖ 82-79). — 249, 283.

Suzane, Louis (1810-1876). — Fransız generali, savaş bakanlığı topçu bölümü başkanı, Fransız ordusu üze-

rine yazılmış birçok yapıt sahibi. — 243.

Sutherland, Elizabeth, Stafford markizi, düşes (1833'ten itibaren) (1765-1839). — İskoçyalı büyük toprak sahibi. — 138.

Sutherland, Harriet Elizabeth Georgiana, düşes (1806-1868). — İskoçyalı büyük toprak sahibi; Elizabeth Sutherland'ın gelini. — 138.

T

Tacite, (Publius Cornelius Tacitus) (55-122 dolaylarında). — Latin tarihçi, *Cermanya* ve *Yıllıklar* yazarı. — 284.

Taillefer. — Bonapartçı gazete *Etendard* rezaletine karıştı. — 244.

Tamerlane. — *Bkz: Timur*.

Tamisier, François-Laurent-Alphonse (1809-1880). — Fransız general ve siyasetçisi, cumhuriyetçi; Paris Ulusal Muhafız komutanı (Eylül-Ekim 1870), 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili. — 255.

Terzaghi, Carlo (doğumu 1845 dolaylarında). — İtalyan avukat, Torino'daki "Proletaryanın Kurtuluşu" işçi derneği sekreteri; 1872'de polis ajanı oldu. — 328.

Theisz, Albert (1839-1880). — Fransız işçi hareketi militanı, metal yontucusu; prudoncu, Paris Komünü üyesi, Komünün yenilgisinden sonra İngiltere'ye göçetti, I. Enternasyonal Genel Konsey üyesi. — 313, 317.

Thiers, Adolphe (1797-1877). — Fransız burjuva tarihçi ve devlet adamı, orleancı, içişleri bakanı (1832-1834), başbakan (1838-1840), yürütme gücü başkanı (bakanlar kurulu başkanı), (1871) cumhurbaşkanı (1871-1873), Paris Komününün celladı. — 34, 121, 218, 221, 228, 242, 245-254, 256-260, 262, 263, 270-274, 276-263, 285-286, 290, 313, 337, 340, 342, 502, 513.

Thomas, Clément (1809-1871). — Fransız siyasetçi ve generali, ılımlı burjuva devrimci; Paris'teki 1848 Haziran ayaklanmasının ezilmesine katıldı; Paris Ulusal Muhafız komutanı (Kasım 1870-Şubat 1871), kentin savunmasını baltaladı; 18 Mart 1871 günü, başkaldıran askerler tarafından kurşuna dizildi. — 254, 255, 256, 260, 278-281.

Thornton, William Thomas (1813-1880). — İngiliz burjuva iktisatçısı. — 86, 126.

Timurlenk (Tamerlane) (1336-1405). — Moğol komutanı ve fatihi. — 258.

Tkaçov, Pyotr Nikitiç (1844-1885). — Rus devrimcisi, yayıncı, narodizmin ideologlarından. — 462, 463, 466, 467, 468-471, 475, 476.

Tolain, Henri Louis (1828-1897). — Fransız sağ prudoncu gravür işçisi, I. Enternasyonal Paris seksiyonu yöneticilerinden biri; 1871 Ulusal Meclisinde milletvekili; Paris Komünü sırasında, Versaylılar safına geçti ve Enternasyonalden çıkarıldı. — 259.

Tooke, Thomas (1774-1858). — İngiliz burjuva iktisatçısı, klasik okula mensup; Ricardo'nun para teorisinin eleştirmeni. — 46, 65.

Tremenheere, Hiew Seumur (1804-1893). — İngiliz devlet görevlisi, işçilerin çalışma koşullarını incelemek üzere kurulan hükümet komisyonlarında sık sık yer almıştır. — 14.

Trochu, Louis-Jules (1815-1896). — Fransız generali, bonapartçı Ulusal Savunma Hükümeti başkanı (Eylül 1870-Şubat 1871) ve 1871'de Paris genel valisi; Paris Komününün cellatlarından biri. 1872'de istifa etti ve her türlü siyasal etkinlikten vazgeçti. — 242, 243, 249, 253, 255, 286.

Tucker, Joshua (1712-1799). — İngiliz rahip ve iktisatçı. — 169.

Tuckett John Debell (ölümü 1864). — İngiliz tarihçi, *A History of the Past and Present State of the Labouring Population* adlı yapıtın yazarı. — 129.

U

Ure, Andrew (1778-1857). — İngiliz kimyacı, vülger iktisatçı. — 17, 45.

Urquhart, David (1805-1877). — İngiliz gerici diplomat, gazete yazarı ve siyasetçisi; Palmerston ve *whig*lerin dış siyaseti üzerine açıklamalarda bulundu. — 48, 139, 156, 157.

Utin, Nikolai Isaakoviç (1845-1883). — Rus devrimcisi, öğrenci hareketine katılmıştır, mülteci, Enternasyonalin Rus kesiminin kurucularından, *Narodnoye Dyelo*'nun yazıkurulu

üyesi (1868-70), bakunincilere karşı mücadele etmiştir, 1870'lerin ortalarında devrimci hareketten ayrılmıştır. — 316.

V

Vaillant, Edouard (1840-1915). — Fransız sosyalisti, blankici, Paris Komünü üyesi, Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1871-1872), Fransız Sosyalist Parti kurucularından biri, sonradan reformist. — 222, 461.

Valantin, Louis-Ernest. — Fransız generali, bonapartçı, 18 Mart 1871 ayaklanması öngünü vekâleten Paris polis müdürü. — 252, 277.

Varlin, Louis-Eugène (1838-1871). — Fransız işçi hareketinin seçkin kişisi, ciltçi; sol prudoncu, Birinci Enternasyonalin Fransa'daki seksiyonlarının yöneticilerinden biri; Ulusal Muhafız ve Paris Komünü Merkez Komite üyesi; 28 Mayıs 1871 günü Versaylılar tarafından kurşuna dizildi. — 317.

Vermersch, Eugène (1845-1878). — Fransız küçük-burjuva gazeteci ve yayıncı. — 458.

Vésinier, Pierre (1826-1902). — Fransız küçük-burjuva gazete yazarı, Paris Komünü üyesi, Komünün yenilmesinden sonra İngiltere'ye göçetti; Marx ve Birinci Enternasyonal Genel Konseyine karşı çıktı. — 317.

Victor-Emmanuel II (1820-1878). — Sardinya kralı (1849-61), İtalya kralı (1861-78). — 299.

Vinoy, Joseph (1800-1880). — Fransız generali, bonapartçı, 2 Aralık 1851 hükümet darbesine katıldı; Fransız-Alman savaşına katıldı; 22 Ocak 1871'den sonra, Paris valisi; Paris Komününün cellatlarından biri, Versailles yedek ordusuna komuta etti. — 252, 254, 256, 258, 502.

Virgil (*Publius Vergilius Maro*) (MÖ 70-19). — Önde gelen bir Romalı ozan. — 499.

Vogt, Gustav (1829-1901). — İsviçreli iktisatçı, burjuva pasifist, Barış ve Özgürlük Ligasının kurucularından, Karl Vogt'un kardeşi. — 300.

Vogt, Karl (1817-1895). — Alman doğabilimci, kaba materyalizm yandaşı, küçük-burjuva demokrat; 1848-1849'da, Frankfurt Ulusal Meclisinde sol kanat milletvekili; Haziran 1848'de, beş imparatorluk naibinden biri oldu; 1849'da, yurtdışına göçetti; 50-60 yıllarında, Louis-Bonapart hesabına gizli ajanlık yaptı; proleter devrimcilere karşı karaçalma kampanyasının etkin yürütücüsü. — 244, 502.

Voltaire, François-Marie (*Arouet*) (1694-1778). — Yaradancı Fransız filozofu, Aydınlıklar yüzyılının yergici yazarı, tarihçi, mutlakiyet ve katolikliğe karşı savaştı. — 258.

W

Wade, Benjamin Franklin (1800-1878). — Amerikalı bir politikacı, Cumhuriyetçi Partinin sol kanadının üyesi; Birleşik Devletler başkan yardımcısı (1867-69). — 107.

Wagner, Adolph (1635-1917). — Alman vülger iktisatçı, ekonomi politikte sosyo-hukuksal denilen okulun temsilcisi, Katheder sosyalist. — 417.

Wagener, Hermann (1815-1889). — Alman yayıncı ve politikacı, *Neue Preussische Zeitung*'un editörü, Prusya Tutucu Partisinin kurucusu, Bismarck yandaşı. — 496.

Wales, Prenses. — *Bkz: Alexandra.*

Weston, John. — İngiliz işçi hareketi militanı, dülger, sonra girişimci; Robert Owen yandaşı. Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi (1864-1872). — 37-42, 43-45, 46-57, 88.

Whitbread, Samuel (1758-1815). — İngiliz politikacı, Whig. — 148.

Wilhelm I (William). (1797-1888). — Prusya kralı (1871-88), Almanya imparatoru (1871-88). — 232, 281, 342, 495.

Wroblewski, Valery (1836-1908). — Polonyalı devrimci demokrat, 1863-1864 Polonya kurtuluş ayaklanması yöneticilerinden biri; Paris Komünü generali, Birinci Enternasyonal Genel Konsey üyesi ve Polonya muhabir-sekreteri (1871-1872), La Haye Kongresi delegesi (1872), bakunincilere karşı mücadelede etkin bir rol oynadı. — 272.

William III, Oranj prensi (1650-1702). — Flemenk yüksek valisi (1672-1702), İngiltere kralı (1689-1702). — 131.

Witt, Jan de (1625-1672). — Flemenk devlet adamı, büyük ticaret burjuvazisinin savunucusu. — 165.

Y

York, Theodor (ölümü 1875). — Alman işçi sınıfı hareketinin önde gelen bir kişisi, lasalcı; 1871-74'te Almanya Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin sekreteri. — 514.

Z

Zimmermann, Wilhelm (1807-1878). — Alman tarihçi, küçük-burjuva demokratı, 1848-49 Devrimine katılmıştır; Frankfurt Ulusal Meclisi üyesi, bu meclisin sol kanadına dahildi; 1841-43'te yayınlanan *Almanya'da Köylü Savaşının Tarihi* adlı yapıtın yazarı. — 191.

KONU DİZİNİ

A

Afrika — 159.
Aile — 154-157, 458-460.
Altın (ve gümüş) — 52.
Almanya — 19, 101, 104-107, 111, 113, 141, 145-149, 190-196, 197-204, 207, 214, 229-231, 233-236, 272, 287-289, 297, 299, 308, 323, 329, 333, 336, 352, 353, 355-362, 387, 404, 413-415, 444, 468, 470, 476, 487, 495, 496, 498, 502, 504, 518;
— işçi sınıfı — 180, 193, 195, 201-205, 237, 238, 316, 356, 357, 359, 415, 496, 514;
— burjuvazi — 192, 195, 202, 360, 413-415, 495;
— birleştirilmesi — 199, 200;
— işçi sınıfı hareketi — 494-498, 514;
— köylülük — 197-199, 357-359, 361.
Alman İşçileri Genel Birliği — 514.
"Almanya'da Köylü Savaşı", Friedrich Engels (yazılışının tarihi). — 190.
Almanya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Ayzenahcılar) — 514-515.
Almanya Sosyal-Demokrat Partisi — 226, 356, 425, 457, 461, 508, 513-518.
Altyapı ve üstyapı — 30-33, 104-105, 259-262, 344, 346, 433-437, 460;
Ayrıca bkz: *Hukuk, Felsefe, Din, Devlet.*
Alsas ve Loren — 214, 234, 238.
Amerika — *Amerika Birleşik Devletleri* — 25-26, 44, 48, 86-88, 95, 99, 107, 165, 168, 187-188, 212, 223-226, 298, 329, 334, 351, 378-360, 499, 510;
— *Bağımsızlık Savaşı* — 26, 106, 189;
— İç savaş — 12, 26, 48, 106, 188.
Anarşistler — 310, 340, 354, 449, 450-452, 507-511.

Angarya sistemi — 178.
Kır. Bkz: Kır ve kent.
Antik dünya — 29-32, 134.
Anti-Jakoben Savaş — 81, 85-87, 159, 339.
Aristokrasi — 113, 131, 188.
Artel (Rusya'da) — 466-470.
Artı-değer — 67-70, 73-76, 174-177, 183-186, 360, 366, 367, 374-376, 379-382.
Artı-değer oranı — 71, 379-382.
Aşırı nüfus — 188.
Aşırı üretim — 359.
Arz ve talep — 19, 41, 54, 64.
Avusturya — 192, 193, 297, 299, 328, 417.
Avusturya-Prusya Savaşı (1866) — 193, 194, 195, 199, 217, 236.

B

Bakuncilik (bakuninciler) — 299-301, 303, 306-309, 322, 334, 339, 454, 457, 472, 473-476, 491, 504-517, 518.
Bankalar — 50, 163-165.
Barış — 187-189, 231.
Basın, süreli — 303, 320-321.
Belçika — 298, 322, 354, 323, 497, 505.
Biçim ve içerik — 501.
Bilim — 17, 31, 63, 66, 104, 172, 204, 264, 323, 499, 501.
1848-49 Devrimi — 16, 18-19, 113, 216.
Blankicilik (blankiciler) — 221-224, 423, 454-461.
Bonapartçılık — 200, 201, 217, 271, 337, 366, 415, 416, 512.
Borsa — 153, 164, 263, 415, 467.
Burjuvazi — 195, 285, 341, 459, 495;
— gelişmesinin tarihi — 188, 194-195, 214-218.
— ve proletarya — 173, 194, 212, 216, 263, 321-323, 334, 387, 459, 501;
— ve devlet — 261, 262-263;
— büyük — 386.
Burjuva demokrasisi — 265, 266.
Bürokrasi — 224, 415, 497.
Büyük Fransız Burjuva Devrimi (18. yüzyıl) — 25, 148-150, 234, 259-262, 270, 276, 460, 491.
Büyük sanayi — 111-114, 157, 166, 171-173, 223, 371, 372, 422, 442, 486.

C

Cumhuriyet
— burjuva — 224-226, 262;
— parlamenter — 262.

Ç

Çarlık (Avrupa'daki gericiliğin kalesi olarak) — 465, 467.
Çartizm — 17, 323, 425.
Çelişki — 172, 175;
— Üretim ilişkileriyle üretici güçler arasında — 343-345, 479;
— emekle sermaye arasında — 259-262, 267, 385, 387-389, 491, 507.
Çin — 159, 161.
Çocuk emeği — 94-98.

D

Danimarka — 517.
Darkafalılar — 35, 356-357.
Değişim — 153, 164, 228, 263, 415, 467.
Değer — 32, 55, 56-66, 73-74, 79, 84, 104, 175, 186, 500;
— işgücünün — 66-69, 71-72, 79, 83, 85-87, 89, 176, 177, 185.
Değişen sermaye — 146, 154, 186.
Değişim-değeri — 32, 57, 428, 501.
Demiryolları — 486.
Despotluk — 469-471, 474, 486, 487.
Diyalektik Materyalizm. Bkz: Diyalektik, Materyalizm.
Devlet — 159, 224-225, 260-263, 266, 339, 345, 346, 381, 413-415, 433-435, 503, 508;
— kökeni — 260-261, 463;
— burjuva — 96, 144-150, 159, 260-263, 265, 414;
— sınıflı toplumdaki rolü — 144-146, 159;
— proletaryanın devlet gücünü ele geçirmesi — 98, 224-226, 261, 451-452;
— proleter devrimde devlet mekanizmasını parçalamanın zorunluluğu — 224-226, 261, 265, 266, 502;
— devletin çürüyüp yokoluşu — 339, 451.
Devlet borcu — 162-164, 165.
Devlet sınırları — 234.
Devlet sosyalizmi — 465-487, 493-494.
Devrim — 32, 68, 97, 210, 214-216, 261, 274, 295, 460, 466, 481;
— öncülleri ve koşulları — 210, 211, 269, 370, 371, 431, 469, 499;
— sosyalist — 90, 91, 113-115, 172, 210, 212, 214-216, 267-269, 294, 323, 342, 347, 350, 353, 361, 365, 371, 380, 421, 431, 438, 450, 452, 462-464, 472, 491, 508;
— proleter devrimi bütün ileri ülkelerde aynı anda olacaktır — 22,

350-352;
— Batı Avrupa'da zafere ulaşması Rusya'daki devrimin zaferini kolaylaştıracaktır — 472, 474-476, 480-462, 484-485, 489;
— barışçıl olarak zafere ulaşması olanağı — 351;
— geri ülkelerde sosyalizme geçiş yolları — 481-483.
Ayrıca bkz: *İngiliz Burjuva Devrimi (17. yüzyıl)*, *Büyük Fransız Burjuva Devrimi (18. yüzyıl)*, *1848-49 Devrimi*, *Fransa'da 1848 Devrimi*.
Dış politika — 227.
Dilencilik — 11, 47, 98, 129, 181, 188.
Din — 35, 38-40, 107, 153, 219, 220, 284, 274, 309, 457.
Diplomasi — 20.
Diyalektik
— idealist — 31, 36, 117, 118;
— materyalist — 31, 36, 96, 114-119.
Ayrıca bkz: *Marksist Ekonomi Politiğin Yöntemi*.
Dogmacılık — 53, 55, 56-57.
Doğa bilimi — 385.
Doğu Hindistan Şirketi — 161.
Dünya pazarı — 123, 157, 172, 358-260, 486.
Düşünme — 501.

E

Eğitim — 94-98.
Ekonomi Politik — 29, 31, 175 ,176, 186;
— marksist — 18, 176, 181, 186;
— klasik — 57, 111, 112, 185, 500;
— vülger — 18, 19, 30, 31, 32, 33, 35, 37-42, 45, 46, 51-57, 112-115, 120-122, 181, 343, 380, 499-501.
"*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*" Karl Marx (yazılışının tarihi). — 103.
Emek (iş) — 59-63, 71, 77-79, 84, 175, 177, 178, 185, 372-373, 380, 382, 500.
Emeğin bölüşümü — 59, 62-63, 372, 433-435.
Emeğin sermayenin biçimsel boyunduruğuna girmesi. — 146.
Emeğin sermayenin gerçek boyunduruğuna girmesi. — 145.
Emeğin yeğinleşmesi — 83.
Emek üretkenliği — 15, 61-62.
Enternasyonalizm, proleter — 18-23, 25-27, 93, 187-189, 204-205, 207-208, 212, 218-220, 227-230, 231, 271-273, 303, 308, 322-324, 325, 329, 517-519.

F

Fabrika yasaları — 16-18, 44-46, 83, 93-95, 96.
Fahişelik — 275.
Faiz — 42, 44, 65, 73-78, 85, 87, 170, 174-176, 177, 359, 375, 379-381.
Felsefe — 344.
Ayrıca bkz: *Klasik Alman Felsefesi*, *Foyerbahçılık*, *İdealizm*, *Materyalizm*.
Feodalizm — 29-32, 121-126, 140-143, 152-155, 259-262.
Fiyat — 54-57, 62-66.
Fizik — 104.
Foyerbahçılık — 28-30.
Fransa — 17, 35, 46, 50, 107, 112, 130, 145, 146, 148-150, 153, 195, 209, 214-218, 223-224, 227, 228, 233-236, 238, 239, 240, 247, 248-251, 252, 259-263, 266, 271-272, 273, 287-289, 299, 306, 312, 327-329, 338, 354, 356-359, 361, 396, 401, 403, 414, 422, 455, 457, 476, 497, 502, 512;
— proletarya — 214-216, 228, 239, 240, 253, 355, 461;
— burjuvazi — 195, 250, 415;
— küçük-burjuvazi — 268-271;
— köylülük — 269-272, 345, 490;
— Temmuz Monarşisi — 216, 243-247;
— İkinci İmparatorluk — 216, 227-230, 232, 235-238, 247-248, 250, 253, 261, 262, 268-274, 401, 486;
— 4 Eylül 1870'te cumhuriyetin ilânı ve Ulusal Savunma Hükümeti — 217-220, 232, 236-239, 241, 243-246, 248-254, 257-260, 275-285, 506.
Ayrıca bkz: *Paris Komünü*, *1848 Fransız Devrimi*.
Fransa'da burjuva-cumhuriyetçi parti (Ulusal Parti) — 216, 238, 260-263.
Fransa'da 1848 Devrimi — 34, 215, 257, 269, 279, 361;
— Şubat Devrimi — 246, 255, 261-263;
— proletaryanın haziran ayaklanması — 216, 238, 248, 255, 286-287, 502-503.
"*Fransa'da İç Savaş*" Karl Marx (yazılışının tarihi) — 213, 214, 292-293, 306, 423.
Fransız-Prusya Savaşı (1871) — 202, 213, 216-219, 228-234, 248-252, 262, 281, 288, 297-299, 306, 316, 333, 502.
"*Fransa'da Sınıf Savaşımları*" Karl Marx (yazılışının tarihi) — 191.

G

Gereksinmeler — 343-345.
Gizli tertipler, gizli eylemler — 224, 454, 455-456.
Göç — 454.
Grev — 329, 506.

H

Hegelcilik. Bkz: Klasik Alman Felsefesi.
Hıristiyanlık — 288, 517.
Hindistan — 159-162, 469-471, 476, 479.
Hisseler (ortak sermayeli şirketler) — 99, 163, 382.
Hollanda — 145, 158-161, 162, 164, 350.
Hukuk (özel) — 153, 288, 344, 433-435.

İ

İcatlar — 63.
İdealizm — 28-30, 31, 116-119.
İktisadi bunalımlar — 15, 17, 84, 111-113, 118, 267, 394, 465-467.
İktisadi yasalar
— uzlaşmaz karşıtlıklardaki biçimlenişler içerisindeki işleyişleri — 18, 105-107, 145,487, 499;
— komünizmdeki işleyişleri — 18;
— üretim ilişkilerinin üretici güçlerin niteliğine uygunluğu yasası — 463, 464.
İlhak — 215.
İlkel komünizm — 478-481.
İlkel sermaye birikimi — 67-66, 120-125, 135, 168-173, 485;
— sermayenin kökeni — 149-153, 154-168, 169;
— proletaryanın doğuşu — 125-136, 141-143, 144-146, 154-157, 169, 170;
— köylülerin topraklarından zorla uzaklaştırılmaları — 122-143.
İngiltere (Büyük Britanya) — 11-17, 18, 20, 35, 44, 45, 49-52, 81, 83, 86-69, 99, 104-108, 111-115, 180, 193-195, 199, 210, 211, 212, 239, 266, 297, 308, 333, 336, 350, 357, 358, 360, 371, 372, 377, 386, 398-415, 465, 466, 467, 468, 507, 512;
— kapitalizmin klasik ülkesi — 209, 210, 486;
— burjuvazi — 194, 210, 212, 400-402, 414;
— işçi sınıfı — 11-15, 16, 20, 44-47, 87, 147, 180, 187, 209-212, 231, 240, 314, 372, 376, 481, 497;
— tarım ve tarımsal ilişkiler — 86, 122-125, 130-131, 151-152, 157, 209, 226, 358, 490;
— sömürgecilik politikası — 67-88, 158-163, 165;
— ilk sermaye birikimi — 123-153, 159-169;
— köle ticareti — 167;
— Yasama meclisi — 129, 132-134, 142-145, 146-150.
İngiliz burjuva devrimi (17. yüzyıl) — 128, 131, 157;
İnsan — 434;
İrlanda — 12, 101, 135-137, 165, 197, 210-212, 357, 359, 361, 465, 470, 476.
İşçi (kapitalist toplumda) — 83, 85, 96.
İşgücü — 67, 82, 176, 185, 366, 367, 375, 377;
— değeri — 66-69, 70-72, 79, 85-87, 88-91, 175-178;
— bir meta olarak — 67.
İşgünü — 80-83, 86, 101, 179;
— kısaltılması için mücadele — 16, 18, 82, 83, 87, 93-96, 179, 499.
İşçi sınıfı — 144-146, 180-182, 187-189, 237, 267-269, 296-298, 323, 343, 347, 383, 395.
İşçi sınıfı (işçi) *hareketi* — 23, 187, 202-205, 238-240, 326, 353-355, 360-362, 422-424, 504.
İşçi sınıfı partisi — 19, 294, 323, 339, 347, 425, 505, 506, 517.
İşçi partisinin taktikleri — 506, 514-516.
İşçi sınıfının yoksullaşması — 11, 13, 176, 180-182, 189, 262, 371;
— göreli — 14-17, 79-81;
— mutlak — 172.
İspanya — 159, 168, 297, 299, 306, 322, 332, 474, 505, 508, 510, 518.
İşsizlik — 389.
İstatistik — 93, 95, 106, 331.
İsveç — 132.
İsviçre — 50, 297, 322, 454, 468, 505, 509-511.
İtalya — 19, 50, 123, 236, 298-300, 312, 336-337, 497-499, 505, 508, 511, 518.
Japonya — 125.
"*Kapital*" Karl Marx, (yazılışının ve yaygınlaşmasının tarihi) — 103, 107-108, 109, 113, 114, 116, 174, 355, 446, 477, 500, 501, 517.
Kapitalist birikimin genel yasası — 172, 180-182.
Kapitalist üretim anarşisi — 267, 501.
Kapitalist üretim biçimi
— genel niteliği — 67-71, 75, 82, 84, 88-91, 95, 97-99, 104, 112-114, 122, 145, 172-175, 177, 179-182, 210, 267-

268, 282, 289, 365, 370, 387-390, 411, 419-421, 430, 442, 449, 458, 477-480, 483, 499-501;
— üretim ilişkileri — 75, 343-345, 499-501;
— tarihsel olarak geçici niteliği — 107, 172, 346, 365-366, 430-432, 480.
Ayrıca bkz: *Burjuvazi, Sermaye, Rekabet, İktisadî bunalım, Sanayi, İşgücü, Proletarya, Mülkiyet, Ücretli emek, Ücret, Dünya pazarı.*
Kâr — 42-44, 66, 73-78, 86-88, 174-176, 177, 359, 379-381.
Kâr oranı — 42-44, 76-77, 379-382.
Karşıtlık — 15, 97, 106, 212, 345.
Kırım Savaşı — 482-484.
Aşırı üretim bunalımları. Bkz: İktisadî bunalımlar.
Kır ve kent — 123;
— kırla kent arasındaki karşıtlık — 266, 278-281, 437;
— komünizmde kırla kent arasındaki karşıtlığın kaldırılması — 378, 399, 439, 440.
Kimya — 63, 183, 184.
Kira — 365, 368-371, 375, 383, 395, 427-431.
Kira sözleşmesi — 151-152.
Klan — 136-138, 141, 479, 481.
Klasik Alman Felsefesi — 30, 202-204.
Komünizm (öğreti)
— bilimsel — 202-205, 355, 422, 429-432, 458, 461-463, 518.
Komünizm (sosyo-ekonomik sistem) — 231;
— üretim — 17-19, 173, 223, 266-269, 346, 372, 375, 449-450, 480, 499;
— dağıtım — 439-441, 499-501;
— tüketim — 438-441;
— maddî öncülleri — 90, 97, 346, 480;
— üretici güçler — 372, 481;
— üretim ilişkileri — 173, 346, 480, 482;
— tarım — 443-445;
— ve özel mülkiyetin kaldırılması — 172-173, 267, 458, 479-481;
— emek — 18-19, 231, 266-268, 499-501;
— kent ve kır karşıtlığının kaldırılması — 378-379, 437-439;
— sınıfların kaldırılması — 21, 112-115, 266, 268, 303, 323, 341, 345-348, 372-374, 458, 462-464;
— ve devlet — 97, 223-226, 339, 450-452;
— kapitalizm ile komünizm arasındaki geçiş döneminin zorunluluğu — 444.
Komünal toprakların çevrilerek kapatılması — 131-136.
Komünler, ortaçağ — 99, 266.
"Konut Sorunu" Friedrich Engels (yazılışının tarihi) — 352-356.
Konut Sorunu
— kapitalizmde — 352-354, 355-357, 366-369, 385-387, 388-392, 412-414;
— konut sorununun burjuva çözümü — 356, 361-363, 377-379, 384-390, 392-414, 416-429;
— konut sorununun prudoncu çözümü — 356, 361-363, 365-369, 374-380, 384-386, 392, 442;
— proleter devrimi ile çözülmesi — 364-366, 378, 397, 421.
Kooperatif dernekler — 171, 173.
Kooperatif hareketi — 17-19, 97-99, 268, 468-469.
Kölelik — 18, 25-27, 72, 156, 168-169, 187.
"Komünist Parti Manifestosu" (yazılışının ve basılıp dağıtılmasının tarihi) — 355, 458, 482.
Köle sahipliği sistemi — 171.
Köylülük — 123-127, 130-132, 136, 154-157, 196-199, 362, 394, 438, 490-492.
Kredi — 35, 162-165.
Kullanım-değeri — 428.
Kutsal İttifak — 101, 112.
Küçük-burjuvazi — 32-36, 173, 296, 356, 424-426.
Küçük tarım — 344-345, 472.

L

Lasalcılık — 104, 323, 493-496, 497, 504, 510, 513-515, 517.
Lejitimistler (meşruiyetçiler) (Fransa'da) — 251, 252, 277.
Loncalar (ortaçağ) — 121-123, 158-159, 260.
"Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", Karl Marx (yazılışının tarihi) — 191, 213.
Lumpen proletarya — 197.

M

Makine — 16, 63, 88, 362, 372, 446.
Maltusculuk — 434.
Manüfaktür — 154-157, 159, 164, 166, 362.
Mark (Alman topluluğu) — 361, 479.
Marksizm (tarihi) — 245-246, 483-484, 518-519.
Ayrıca bkz: *"Kapital"* Karl Marx; *"Fransa'da İç Savaş"* Karl Marx;

"Fransa'da Sınıf Savaşımları" Karl Marx; *"Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı"* Karl Marx; *"Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i"* Karl Marx; *"Konut Sorunu"* Friedrich Engels; *Uluslararası İşçi Birliği*; *Komünist Parti Manifestosu.*
Marksist ekonomi politiğin yöntemi — 110, 114-119.
Ayrıca bkz: *Soyutlama, Diyalektik.*
Materyalist tarih anlayışı — 31, 104-108, 117, 181, 191, 432-434, 458, 481.
Materyalizm
— materyalist dünya görüşü — 457;
— tarihsel — 115, 116-119, 192, 431-433.
Meksika — 161.
Merkezileşme — 163-165, 170-172.
Meta — 59-61, 185, 428.
Metafizik — 114-115.
Miras — 304-306.
Monarşi — 224, 225, 266;
— mutlak — 209, 260, 414-415, 416;
— burjuva — 209, 414-415, 416.
Mülkiyet — 26, 29-33;
— özel — 170, 171, 343, 345, 458;
— üreticinin kendi emeğine dayanan özel mülkiyet — 124-126, 170, 171, 173;
— öteki insanların sömürülmesine dayanan özel mülkiyet — 120-123, 125, 129, 171-173;
— kamu — 169, 173;
— komünal — 124-126, 131, 132;
— antik — 29-31;
— feodal — 29-31;
— burjuva — 30, 171-173;
— devlet — 132;
— özel mülkiyetin kaldırılmasının zorunluluğu — 172, 173, 267-268, 458-460, 478-480.
Mülksizleştirilme
— doğrudan üreticilerin — 123, 124, 128-130, 132-145, 171, 362, 370-372;
— sömürücülerin — 172, 267-268, 376-380, 397.

N

Narodizm — 462-466, 468, 470-473, 475-477, 485, 487.
Nüfus — 344.

O

18. yüzyıl Fransız felsefesi — 457.
Ordu — 100-102, 212.
Orleancılar (Fransa'da) — 238, 250, 275.
Ortaçağ — 98, 121-124, 152, 157, 260-261, 332.
Ortalama kâr oranı — 42, 87.
Oy hakkı (genel) — 179, 193, 225, 265-266, 497.

Ö

Öz ve görünüm — 501.

P

Pan-Slavizm — 475-477.
Para — 48-53, 104, 122, 185;
— banknotlar — 50;
— kredi — 163-165.
Paris Komünü
— tarihsel önemi — 205, 215, 218-225, 253-256, 262, 272, 275, 282-287, 288-290, 295, 297, 328, 334, 341, 355, 422-424, 452, 457, 502-503, 514, 518;
— yeni bir devlet biçimi olarak — 220, 224-226, 260-261, 262-270;
— iktisadi ve siyasal önlemler — 218-219, 221, 223, 264-265, 269, 272, 422-424;
— hataları ve yenilmesinin nedenleri — 222, 256, 257, 338, 351, 389-390, 502;
— Komünün düşmesinden sonra Komüncüler — 298, 299, 310, 318, 319, 454.
Pazar, iç — 153-157.
Polonya — 20, 101, 207, 236, 464, 470, 472.
Portekiz — 159, 299.
Proletarya — 237, 387-389, 464, 491;
— gelişmesinin tarihi — 125-135, 143, 145-146, 154-156, 169, 172, 173, 189, 288, 321-324, 341, 359-361, 364, 370, 372, 446, 517;
— proletarya ile burjuvazi arasındaki karşıtlık — 173, 194, 216;
— proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi — 194, 216, 288-290, 322, 323, 333, 463, 503;
— ve komünist dünya görüşü — 355, 370, 371, 430-432;
— sınıfların kaldırılması istemi — 22, 113, 266-268, 295, 303, 323, 339, 341, 346, 347, 372-374, 458, 463, 464;
— tarihsel görevi — 22, 172, 181, 267-269;
— ve siyasal iktidarın ele geçirilmesi — 19, 224-226, 229, 230, 260-261, 295, 323, 339, 348, 350, 450-452, 505-506;
— proleter enternasyonalizmi —

19-23, 25-27, 93, 187-189, 205, 212, 218, 228, 271-273, 303, 308, 323, 326, 329, 517, 518;
— mücadele biçimleri — 320-322, 345, 348, 503, 504;
— köylülükle ittifak yapmasının zorunluluğu — 196-199, 362, 491.
Ayrıca *bkz*: *Proletarya Diktatörlüğü, İşçi Sınıfı.*
Proletarya diktatörlüğü — 113-115, 172, 225-226, 266, 378-380, 424, 426, 453-456, 505-508.
Proletaryanın silahlandırılması — 101-102.
Propaganda — 297, 514-515.
Prudonculuk — 29-36, 204, 223, 355, 364, 368-374, 376, 378, 380-385, 422, 423, 427, 429-436, 440-443, 446, 498, 505, 518.
Prusya — 214, 305, 491, 493-495.
Put — 496.

R

Rant. Bkz: Toprak rantı.
Raslantı — 503.
Rekabet — 56, 99, 173, 178, 360.
Roma, (Eski) — 15, 123, 134, 212, 216, 517.
Rusya — 20, 35, 47, 48, 131, 188, 207-208, 214, 230-231, 238, 237, 305, 357, 462-465, 467, 468, 470, 473, 474, 476-479, 480-486, 487-489;
— köylülük — 463-468, 470, 472, 474, 482-483, 486, 489;
— soyluluk — 464, 465, 473;
— tahıl ihracı — 465;
— kapitalizmin gelişmesi — 466-468, 471, 474, 482, 484-489;
— 1861 reformu — 465, 471, 474, 482, 486;
— sosyalist devrimin zaferi olasılığı — 472, 474-476, 479-481, 484-486, 489.
Ayrıca *bkz*: *Artel* (Rusya'da), *Topluluk* (Rus), *Narodizm, Rusya'daki devrimci demokratlar.*
Rusya'daki devrimci demokratlar — 476-477, 478.

S

Sabit sermaye — 186.
Sanayi — 261, 372, 373, 449.
Sanayi devrimi — 354, 360-381, 362, 372-373.
Sanayi sermayesi — 123, 156-158.
Savaş — 187-189, 213, 215, 229, 234-238, 239, 285;
— iç — 253, 257, 287, 288, 502;
— proletaryanın savaşa karşı tutumu — 202-204, 228-231, 234-238, 239-240.
Sekterlik — 321-325, 327, 446, 504, 506, 513, 515-517.
Sendikalar (Trade Unions) — 91, 98-100, 148-150, 205, 210, 211, 297, 323, 329, 518.
Serbest Ticaretçiler — 112.
Serfler — 18, 71, 121-126, 129, 134, 170, 178.
Sermaye
— genel niteliği — 35, 83, 98-99, 188-170, 174-176, 184-186, 260, 379-381, 395, 506, 508;
— paranın sermayeye dönüşmesi — 120-122, 184-186.
Sermaye birikimi — 87-69, 179-181, 422;
— tarihsel eğilimi — 170-173.
Sermaye göçü — 42, 44.
Sermayenin organik bileşimi — 89, 146.
Sermaye yoğunlaşması — 63, 163, 170-172, 422.
Sınai çevrim — 83-86, 111-113, 118.
Sınai eğitim — 95, 96-98.
Sınıflar
— karşıtlıkları — 214-216, 259-262;
— kaldırılmaları — 22, 113-115, 266-268, 295, 303, 323, 339, 342, 346, 347-348, 372-374, 458, 463, 464.
Sınıf mücadelesi — 262, 288, 499;
— kapitalizmde — 87, 89, 90, 92-94, 98-100, 113, 114, 172, 262, 322-324, 503-507;
— iktisadi — 36, 87, 89-91, 92-94, 323, 350;
— siyasal — 87, 320, 322, 350, 424, 425, 499;
— ve siyasal iktidarın ele geçirilmesi — 345;
— biçimlerinin üretim düzeyine bağlı oluşu — 172.
Siyaset — 294, 297, 321-322.
Sosyalist Demokrasi İttifakı — 300-312, 318-322, 323-325, 328, 329-334, 337-340, 504-506, 509, 510.
Sosyalistlere Karşı (özel) Yasa (Almanya'da) — 214, 356.
Sosyalizm — 33-34;
— bilimsel — 203-205, 211, 339, 443-445, 463, 464, 466, 487;
— ütopik — 19, 29, 30, 32, 34, 185, 204, 323, 397, 461, 499;
— burjuva — 304, 356;
— küçük-burjuva — 33, 203-205, 221-224, 256, 365-388, 425, 428.

Sosyo-ekonomik biçimlenmeler — 269, 482.
Soyutlama (bir araştırma yöntemi olarak) — 104.
Şovenizm — 217, 219-221, 460-461.
Sömürgeler — 15, 86-88, 161, 162.
Ayrıca *bkz: Hindistan.*
Sömürgeleştirme — 87-88.
Sömürge sistemi — 159-163, 166.
Sömürü — 365, 370-372, 375, 459.
Spekülasyon (felsefi) — 31, 32-33.

T

Tahviller — 51, 164.
Tanrıtanımazlık — 456-457, 505.
Tarım — 344-345.
Tarım sorunu — 146-198, 443, 445.
Tarih (bilim olarak) — 202, 503.
Tarihsel materyalizm. Bkz: Materyalizm, materyalist tarih anlayışı.
Tefecilik — 465.
Tekel — 19, 172.
Teori — 204, 205, 303, 323, 499-501.
Topluluk — 132, 476, 479, 481.
Topluluk (Rus) — 463, 466-472, 475-484, 486-489.
Toplum — 106.
Toplumsal olarak gerekli emek — 60-63.
Toprağın ulusallaştırılması — 198, 344-346, 442.
Toprak sahibi — 74, 106, 150-151, 267.
Toprak mülkiyeti — 113, 124-126, 129, 150-151, 153-154, 210-212, 344, 482.
Toprak rantı — 74, 151, 177, 345, 375-376, 428, 442.
Toprak sahipliği — 113, 444.
Tüccarlar — 158.
Türkiye — 157.

U

Ulaşım — 63.
Ulus — 106.
Ulusal borç — 163, 189.
Ulusal servet — 163, 164.
Ulusal sorun — 20, 212, 311.
Uluslararası İşçi Birliği — 11, 20-24, 37, 92, 93, 97, 99, 187, 207, 210, 212, 221, 227, 228, 229, 230. 240, 288-290, 293, 296-306, 307-308, 311-315, 319, 322-324, 327, 329, 330, 332, 334, 336, 337, 340, 457-459, 496, 497. 504, 509-512, 516-519;
— Genel Konsey — 209, 210, 296-302, 305, 308, 309, 311-313, 314-317, 318-322, 324-330, 332, 336, 454, 498, 504, 506, 509-512;
— Cenevre Kongresi — 315, 317, 327, 497-499;
— Lozan Kongresi — 322, 328;
— Brüksel Kongresi — 301, 302, 309, 317, 329, 345.
— Basle Kongresi — 198, 295, 304, 311, 318, 320, 322, 326, 327-330, 509;
— 1871 Londra Konferansı — 297-300, 309, 310, 312, 316-320, 323, 336, 339, 347, 505;
— Lahey Kongresi — 349-352, 516-519;
— Tüzüğü — 21-24, 92, 192, 303, 312, 314-317, 319, 320, 321-325, 326, 327, 347, 504;
— Rus kesimi — 207-208.

Ü

Ücret — 35, 42, 43, 45, 55, 77-80, 82, 86-88, 91, 94, 186, 237, 360, 388-390, 395;
— gerçek — 15, 35;
— itibarî (parasal) — 80;
— yükseltilmesi için mücadele — 35, 39, 78-81, 85;
— yasayla düzenlenmesi — 144-151.
Ücretli emek — 18, 72, 89-90, 99.
Üretici güçler — 181, 431, 463.
Ayrıca *bkz: İktisadi yasalar.*
Üretim — 170, 344, 346.
Üretim aletleri — 60-62.
Üretim araçları — 74, 121.
Üretim araçlarının amortismanı — 61.
Üretim ilişkileri — 30, 31, 120-122, 169-170,
Ayrıca *bkz: İktisadi yasalar.*
Üstyapı. Bkz: Alt ve üstyapı.

V

Vahşiler — 463.
Vergilendirme — 100, 158-159, 165-168, 177, 345, 376, 385.

Y

Yadsımanın yadsınması — 172.
Yasa (hukuksal) — 343-344, 434, 435.
Yeniden üretim — 122, 179-181.
Yunan (Eski) — 483.

Z

Zaman — 82.
Zor, tarihteki rolü — 122, 159, 165, 166, 322-323.

SOL YAYINLARI. Sorumlu Yönetmen: Muzaffer Erdost. Yönetim Yeri: Zafer Çarşısı, 26, Yenişehir, Ankara.

80 lira

MARX, ENGELS ● SEÇME YAPITLAR 2